İstanbul Belediyesi

İnkilâb Müzesi ve Kütübhanesi

Sayı:

OdaDolab Raf

93

ԲՈԼՈՐ ԴԱՒԹԻՒՆ
ՍՐԲՈՑՆ ԹՈՒՄԱՐՅԻ։
ՅԵՐԻՒՐԵԱՒ ԸՍՏ ՕՐԻՆԻ ԱՐԴԻ ԴՊՐՈՑԱՑ,
կամ
ԸՆԹԱՑՔ ԵԿԵՂԵՑԱՒԹԵԱՆ

Ըստ մտաց ; և որչափ մարթ է ըստ կարգի և նկարագրի սէյն Թումային յիւրում բովանդակութենէ. ՚ի պահանջել հրաց յաւելեալ զպարտուղութիւս ՚ի վէր եկեղեցական պատմութեան։

Ե՛ր պէտս Թումայեան դպրոցայ։

ՄԱՍՆ ԱՌԱՋԻՆ։

՚Ի վերայ մի և երրորդական ածութենէ, և ՚ի վէր հրեշտակաց։

՚Ի սո՛ւրբ ընդդէմ մինչև ՚ի ծո՛ր։

ՀԱՏՈՐ ԱՌԱՋԻՆ։

՚Ի վերայ աստուածոյ և աստուածային ստորոգելեաց։

Աղաչեալ ՚ի Հօրէ կարելոյս Բենեատոսէ Գիւղվարուե, կարգի Հաջի քարոզչաց սէյ ածաբանութենէ վարդապետէ Բելինեան Համազասպանին, և ՚ի գաւառապետէ Կալըպէշեան գաւառի այնը կարգի։

Հերչին քահանաներէ Հոռոմոսոսի Թուրնելեայ, հռետորէ ՚ի վերայ Դնդուելէ, և կամաց այ, և նա ՚ի վէր Ղահեուսհոռոմելէ։

Թարգմանեալ ՚ի Լատինականէ ՚ի Հայ բարբառ յաշակերտաց Ամենապատիւ ՅՈՆ Մխիթարայ Բաբունապետի և Աբբայի։

Տպագրեալ յամի ՌՊՀ 1788։

Ի ԹՐՆՍՏ։
՚Ի Տպարանի Հարց Մխիթարեանց։
Հրամանաւ Մեծաւորաց։

836/1

ՆԱԽԱԲԱՆՈՒԹԻՒՆ։

Ի խորս ծովու միխիք որ լցեալ ժայռիւք, և բազում նաւաբեկութեանց ներքոյ անկեալ. յանդուգնեալ խորոց ծովուն Թեան, յանսահման ծով կատարելութեանն նորա, յանքննելին գաղտնիս երկրորդութեանն մտանելիք։ Ամէն ոչ զանգիտեցէ. ոմն ոչ գոչեսցէ ընդ առաքելոյն, և ընդ եկեղեցւոյն Ամէն խորհ մեծութեան, խոնարհութեան և գիտութեան ոչ, ոյք չի առանց ինձնէլոյ են փափաքանաց նէ, և առանց պնդելոյ ճանապարհի նէ։ Յոր բան հայեցեալ Օգոստինոս Աստուածաբան գլ. 12. ասէ. Կամիս չիհել ընդ ի, ճանաչանեն սիրանչելիքդ ընդ ի, և գովեսցէ ընդ ի, ոմն խորհ մեծութեան։ Երիսիկեն ես երկիւղած. և դողա յահի լեցած, չի մի՛ ի ճոլորութեան կորիցես։ Ամէն ոչ ինդրելոցն չինեն պատճառս գոլանելոց. նա ասէ անդանին. և դա երկիր ի ջնել. նա ասէ անդանին, և դա երկիր ի ջնել. երեք երկիր ջնել պատրաստեա, հաստատուն լինի կորեալ։ Կ՚ինդէս ե կամել ջնել պանդանին, որպէս կամել պետանել պանդես, և ճառել պանճառս։

Ամէն կարծեցէ վերծանօղն, Թէ սէն Օգոստինոս բանիւքս այսոքիւք արգելու զնամ տեսութիւն այսց մեծամեծ խորհրդոց, զո-

Հռոմ. 11. 33.

գոց նա ինքն խորապէս ձառեաց, այլ միայն արգելու զհետաքննին զնուագի նց, որ ի նպատակի սէր գրոց և աւանդուածէ ոչ առնու զկայ։ Ա.րդ՝ ի խորս այսց վիճաբանուածեց ուսնելով մտանել, գուն գործես ցուք ըստ խրատու սէր գրոց, մի՝ ի վեր քան զարժանն խորհել, այլ խորհել՝ ի զգաստանալ. առաջնորդուածէ համահրեշտակ վարդապետի առաւգաստ վերացուսցուք. նա ինքն յայտ ածցէ զվտանգան. զառաւտարան հարթեսցէ, և զխորագոյնս պաշտել հրամայեսցէ. զի մի՝ ի կարի ինն զննելն զմեծ վայելչուածիւնն, նուճաձեսցուք ի վառացն։

Յառաջ վիճաբանուածի լինի յայսոսիկ նիւթս ընդ վեսմական ածաբանից ընկերուածեն յաի. այլ այնու յարգուածէ, որով վարիմք ընդ նս, և պահելով զօրէնս քրիստոնէական կրօնի. ամ ուրէք որչափ է՝ի կողմանէ մերմէ պահելով զաերն, և հրաժարելով՝ի զկծեցուցիչ բանից վիճեսցուք. այնպէս, զի եթէ գուցե ինչ դիպեսցի՝ի ջերմանալ վիճաբանուածեն, յորմէ կարի զգուշանամ, երբ չասացեալ համարեսցի։ Օ՛ի և ոչ համարիմ նախատել զնս յաւելն. Ա՛ղինեանս կամ Ա՛ղինեան զպրոցս քանզի այսպէս է սովորուածի. և ոչ կամիմ պարսաւել զնս բառիւքս այսոքիւք. որպէս

յոր-

յորժամ զմերան անուանեմ Յովհաննա, կամ զյարգոյ հարս կրտսերացս Սկովլեանս։

Եւ ոչ ևս հային առ նոսա գանգատանք մեր ընդդէմ տեառն Հոնորատոսի Յուբ-ննելեայ Սորպոնեան վարդապետի. որ սր-դարև բազում այլ սկզբամբք ե գովելի. զի ոչ առգուանեմք, Թէ սոյն այս նորոգ մատենագիրս զկարծիս դպրոցաց ընկերու-Թեանն ընդգրկեալ է. զի առ այս ե-բաքանչիւրոք ազատ է. այլ զի կեղծելով զանձն իւր երբեմն մինչ՝ի մէջ եր-կուց դպրոցաց, զպաշտօնն՝ զոր յանձն առնու կշռել հաւատարապէս զպատճառս երկուց կողմանց, ըստ ամի անհաւատար-մութիք, և՝ի ծանր ծանր տուգանս դպրո-ցիս մերում կատարել. երբեմն զհաստատա-դոյն սկզբանց մերոց լռելով, կիմ աջօղելով, կամ արհամարհ և ծիծաղելի համարելով. իսկ զհակադրեալն ըստ այնմ մասին որք նմա հաճոյ են, հանդիսացուցանելով և գովելով. և ըստ այնմ մասին՝ յորում պա-կասին, ծածկելով, կամ սեթևեթելով. որպէս յայտ լինի յորոց առնիմք ասել։ Ա. յատ հնարիւք յաւէտ ճշտասեաց դպրո-ցիս մերում՝ ք զբազում խմաստալից գրու-Թիւնս երևելի արանց ընկերութեան. զի որովհետև հաւատացեալ լինիմ, որպէս նա ինքն հաստատէ, Թէ չէ միտեալ՝ի կողմն

դպրոցն երկք, այլ հեռի ՚ի կողմանսւո-
րումէ նոյ, զերկաքանչիւրոց պատճառան
ևս պարզապս ունի առաջի դնել, նման
եբրև անաչառ դատաւորի անշուշտ հա-
ւատս ընծայեն անզգոյշքն. և ըստ ա-
սացուածոց նոր եբր Ձմարտասիօսի՝ զիիտս
իւրեանց և զախորժակս յայտարերեն։ Ո.րդ
այսմ՝ ածաբանի իւ ապիկար կարեացս քայլ
առ քայլ հակառակեցայց. ոչ արդեօք նա-
խանձեալ կամ ցասուցեալ անձին նր. այլ
զասացուածս նորա, զծամածռութիւնս,
զկեղծմունս, և զիախուստս իրաւամբք
Ջատագովութէ, և առանց միտաս սիրոյ՝
սոգտանելով, և կշտամբելով. զոր ար-
դարաբեր վերծանօղն ոչ համարեցի ինձ
՚ի մեղս. քանզի ոչ ումեք երբեք, ևս և
անարգագունի ՚ի մահկանացուս, զլացեալ
եղև կամ զլացեալ լեցի երաւունք Ջատա-
գովութէ։

ԱԼՕՐԻՐՆՈՒԹԻՒՆ
ՅԱՒՈՒԶՈՒՐՆԱԿԱՆ՝
Ի ՎԵՐԱՅ
ՍՐՏՈՒԶՆ ԱՂՐՊԻՊՏՈՒԹԻՒՆ՝

ՄԻՆ Թուխմաս. մասն. ա. խնդ. ա.

ՊՐԱԿ Ա.

Օրինէ և յանիպատիկ ելեալ Ասպուճաբանութենէ։

ԱՏՈՒՆՕՐԻՐՆՈՒԹԻՒՆՆԻ ԱՆՈՒՆ ԱՒՐԵԱՒ Է Ի ԲԱՒՒԻՑՍ ածՙ, և բան. այսինքն բան կամ մտածութիւն զաստուածոյ։

Այս զևրսաբանչիւր բան, կամ զմտածութիւն զայն, եթէ սոսկ բնական լուսով, և եթէ գերբնականաւ, եթէ պարզ հաւանութիւնք, և եթէ տրամաբանութիւնք էին ստացեալ, ըստ ստուգաբանութեան անուանն մարթ է անուանել ածաբանութիւն։ Իսկ ըստ նըշանակութեն անուանն, ածաբանութիւն է մտածութիւն տրամաբանական, որ եթէ ի սոսկ բնական լուսով ճանուցեալ սկզբունս էին հաստատեալ, ասի ածա-

քանութի բնական, կամ մէթաֆիզիկա, որ այնինքն է համաբնաբանութիւն. իսկ եթէ ի գերբնական լուսով հաւատոյ ծանուցեալ սկզբունս, ասի ածաբանութի գերբնական. զորմէ ճառելք աստանօր, և ստորագրի. Այսպէսպիսի ուրեք ի նոսա, որ յառաջ քան զքեզ պէզմանագրեալ յանուն Տեառն Յիսուսի հաւատոյ:

Եւ սովոր է բաժանիլ ըստ ենթակային, ըստ առարկային, և ըստ եղանակին: Ըստ ենթակային բաժանի յածաբանութի երանելեալ, և յածաբանութի ճանապարհորդեալ: Ընդ առաջինն հաստատի ի գերբնական լոյսն փառաց, և է կրկին: Մինն որ ի սէրն Օգոստինոսէ անուանի ճանաչողութիւն առաքելական, է նոյն իսկ երանացուցիչ տեսութիւն, որով երանեալքն պայծառ տեսանեն ի բանն զամ ածային խորհուրդս. և այս է դէմյանդիման, և տրամաբանական միայն գերազանցապէս, կամ զօրութեամբ: Երկրորդն, որ անուանի Օգոստինոսէ ճանաչողութիւն էջելոյեան, է, որով երանեալք ի սկզբանց լուսով փառաց ծանուցելոց զօրութիւն բնական լուսոյ, յառաջ բերեն զերազանցութիս զածային խորհրդոցն, և ճանաչեն զայնս տեսակսք, որ կամ յայ հեղեալ, և կամ ջանիւք իւրեանց յատուին ստացեալ. և սա է կերպապէս տրամաբանական, և ըստ գոյացութեան ոչ տարբերի ի մերմէս:

Ըստ առարկային բաժանի ի տեսական, և ի գործնական, կամ ի բարոյական. ոմանք յաւելուն և զվճաբանականն: Տեսականն է, որ զկայ առնու միայն ի հայեցողութիւն ածայնոց. զերօրինակ խորհրդոց երրորդութիւն, մարդեղութեան, ածային ստորոգելեաց: Գործնականն, կամ բարոյականն է, որ ճառէ զերից, որ առ ուղղութիւն բարուց են պատշաճեալ. զերօրինակ, զմարդկային ներգործութեանց, զմեղաց, և զստութիւնեանց, զօրինաց, զխորհրդոց են: Վճաբանականն է, որ ճառէ զվ-

վիճաբանական իրաց. միաբանի ընդ տեսականին, և ընդ գործնականին, ըստ լինելոյ վիճաբանական նիւթոյն տեսական, կամ գործնական:

Ըստ եղանակին բաժանի ՚ի դրական, և ՚ի պարզոցական: Դրականն է, որ յածի զամ գրովք, զաւանդութիւնք, զժողովովք, զկանոնօք, զվճռովք սրբ քահանայապետաց, զդրովք սրց հարց. զպատմական և զգործնական գործովք նախնեաց. մեկնելով զայնս, խելամուտ լինելով, որոշելով զՀիմնարկն ՚ի տող. զբուն իմացուածն ՚ի յայտ ածելով. զնորհուրդս հաւատոյ, և զյայտնեալ ճշմարտութիւնս ՚ի նոցուն յառաջ բերելով, և ՚ի յայտնեալ ճշմարտութենց զայլս յառաջ ածելով. և զայս ամ ճոխագոյն և քնարեր ոճով, և որպէս թէ ճառելով աւանդէ, ուշ երիւրեալ զկնիս ըստ կանոնաց տրամաբանութեան: Այսի դրական, նախ՝ զի զսկզբունս հաւատոյ գնէ, և ենթադրէ իբրև քաջայայտ բանս, և դրութիս, և ուշ ցուցանէ. և երկրորդ, զի սր գիրք, աւանդութիւնք, ժողովք, կանոնք, ևն. որովք վարի, են դրական իրաւունք:

Պարզոցականն զայն ամ կատարէ, այլ զանազան մեթոտոսիւ. այսինքն ՚ի կարգս խօսելոյ առաւել համառօտ, նուրբ և զգուշադոյն, ըստ կանոնաց տրամաբանութեան. բացատրելով զզերան. զգիաբգն ինդրոյն ՚ի յայտ բերելով, սահմանելով, բաժանելով, հաւաքաբանելով, զառարկութիւնս լուծանելով. և ըստ այսմ նոյնպէս մնրթի էր անուանիլ դրական. մի զի զսկզբունս հաւատոյ ենթադրէ, և ուշ ցուցանէ. նմանապէս և ՚ի սր գրոց, յաւանդութենց, և ՚ի ժողովոց յառաջանայ. այլ անուանեցաւ պարզոցական. զի ըստ մեթոտոսի նորա վարին դպրոցք և համալսարանք:

Ապա ուշ տարբերին ՚ի միմեանց գրականն, և պարզոցականն էապէս, և ըստ առարկային, զի զնոյն ունին. այլ ըստ պատահմանն միայն, ըստ զանազան

Մեթոտոսի. վըյ՝ ստերիւրին ՚ի ճշմարտութէ, որք միանգամ դնեն զդրական ածաբանութիւնն ՚ի ծանօթութիւնէ յայտնեալ ճշմարտութեց պարունակելոց ՚ի սբ գիրս, և յաւանդութիւնս, և՚ն. իսկ զդպրոցականն ՚ի տրամաբանական յառաջբերութէ եզրակացութենէ ՚ի յայտնեալ ճշմարտութեց. զի ըստ այսմ դրականն ոչ զանազանէր ՚ի հաւատոյ, և ոչ լինէր ածաբանութիւն. որպէս յայտ է ՚ի սահմանէ ածաբանութէն: Ապա դրականն ևս իսկապէս տրամաբանէ. և ՚ի յայտնելոց զայլ ճշմարտութիս մակաբերէ, և յառաջածէ. այլ ոչ այնչափ զգուշութբ որպէս դպրոցականն. և յայսմ և ևթ զանազանին: Երդ՝ գործածութէ այսր զգուշագոյն եղանակի նախ սկիզբն եղև յութերորդ դարուն ՚ի սբյն Յովհաննու Դամասկացւոյն. յառաջադէմ զարգացոյց յերկոտասաներորդ դարուն Պետրոս Լոմբարդոս եպիսկոպոսն փարեզու, որ յայնսակս անուանեցաւ վարդապետ վճռոց. և հուսկ ապա ՚ի լրումն էած յերեքտասաներորդ դարուն սբն Թովմաս:

՚Ի սոսա յաւելուն հասարակօրէն զկորհրդականն, կամ զախորժականն, որ ոչ այնպէս տրամախոսութբ բանի, որպէս պարզ հայեցիւք մտաց յաշխարհս յաւէտ խելամուտ լինի ածայնոց, և նկատէ զայնս:

Երդ՝ յաղագս պէսպէս ձրից ածաբանութէն ՚ի նախընթաց վիճաբանութենս յանձին կալցուք ճառել. այլ համառօտ, և մի՛ յերկար զեգերելով ՚ի սկզբանս. վը զի դժուարինքն մնան մեզ:

ՊԱՐԱԿ Ե.

Ընդհանուր բաց ի փիլիսոփայական, կամ ի բնական նմանութիւն հարիւրոց նշանաբանութեանց:

Սուրբն Թովմաս առաջի դնէ զինդիրս ընդ անուամբ Արքապան վարդապետութեան. կամ վարդապետութեան, որ յայտնութիւն ստացեալ լինի: Ստուստ հակառակութիւն է ի մէնիչս նր, թէ զի նշանայր սրբազան վարդապետութեամբ. արդեօք զհաւատս, թէ զնծաբանութիւնն, թէ զընդհանրապէս, ըստ որում վերացուցանէ ի հաւատոյ և յնծաբանութենէ:

Օյնտին կարծիս ընդդրկէ Կայետանոս, և յետ նորա Սեռա, և այլք. զի սքր վարդապետն զհարկաւորութենէ հաւատոյ ճառէ այլուր. այսինքն յերկրորդին երկրորդին: Եւ վարդապետութենին, զորմէ աստ ճառէ, ցուցանէ, թէ է հարկաւոր առ'ի փրկութենի. զոր չէ մարթ իմանալ զնծաբանութենէ. զի ծանօթութենիւն նմանոյ հաւատով՝ շատ է առ'ի փրկութենի: Եւ ոչնչէ ընդդէմ է, թէ ի հետակայ սրբոյն սքր վարդապետն ճառէ զնծաբանութենէ. զի կարգ վարդապետութեանն պահանջէ յընդհանրագունից սկիզբն առնել, և ապա իջանել ի մասնաւորս: Այս կարծիք է հաւանական:

Յովհաննէս Թովմայեան. Սիլվեստ, և բազում ևս այլք զհակառակն պնդեն, թէ սուրբն Թովմաս սրբազան վարդապետութեանն յառաջին սրակիս իմանայ զնծաբանութենէն յատկապէս առեալ. զի թէ'ի յառաջաբանութեան խնդրոյս, և թէ'ի հետևեալ սրակս, որ զայսմ վարդապետութենէ, զորմէ յայսմ առաջին սրակիս ուսուցանէ լինել հարկաւոր՝ խնդրէ, թէ արդեօք իցէ գիտութի. արդեօք իցէ իմաստութի. արդեօք իցէ ձեռնարկական. ևն. զոր չէ մարթ իմանալ զհաւատոյ, և ոչ զվարդապետութեան

թենէ ՚ի վերացանէն, ըստ որում է հատարակ հաւատոյ, և ածաբանութենէ: Նա ոչ ևս է ընդդեմ, թէ սէր վարդապետն ՚ի Ա. և ՚ի Բ. պրակին խնդրէ, թէ արդեօք նոյն սրբազան վարդապետութեանն ՚ի դէպ է վարել այլաբանութիւն. արդեօք ընդ միով նկարագրիւ ունիցի բազում իմացուածս. որ թուի թէ չէ մարթ իմանալ զածաբանութէն, այլ զոր գրոց. քանզի սուրբ գրոցն գոլով պատճառականագոյն մանն ածաբանութենէ, ըստ այսմ մարթ է ըստ պատշաճի խնդրել, թէ արդեօք ածաբանութեին ըստ որում պարունակէ զոր գիրս, վարիցի այլաբանութիւ, և ընդ միով նկարագրիւ ունիցի բազում իմացուածս: Ա. Հակադրեալ պատճառն Կայետանոսի պատասխանեսցուք այժմ: Ապա ըստ այսմ ասելիս է,

Յս. ա. Ասելի է նախ: Ըստ կարգաւորեալ օրինացն
պ. ա. այ բաց ՚ի փիլիսոփայական իմաստից հարկաւոր եղև առ փրկութիւն՝ լինել յեկեղեցւոջ վարդապետութիւն ինչ ըստ ածային յայտնութենէ. այսինքն ածաբանութի ըստ գոյացութենէ առեալ, ըստ որում վերացուցանի ՚ի դրականէ, և ՚ի դպրոցականէ: Այլ չէ հարկ իւրաքանչիւր մարդոյ լինել ածաբան:

Ա՚ղ. Յուցանի առաջին մասն. նախ՝ մարդն կարդի առ ածն իբր առ վախճան ինչ, որ զանցանէ զբան գհասումն բանի. ըստ այնմ ասացն կղ. ի. Ոչ պեանն աչք ետ բաց ՚ի հեն, և զգեցեալ զոր ոչ ետես այլ ածն բաց ՚ի հեն ոչ ետես. ըստ լատ. Աչն ոչ եսես ածն բաց ՚ի հեն զոր պատրաստեցեալ ընտեսց հոց. իսկ արդ՝ պարտ է վախճանին լինել յատաջագոյն ծանուցեալ ՚ի մարդկանէ. մանաւանդ զի որովհետև ձանաչմամբ վարին, և ոչ որպես զայլ կենդանիս, պարտին զգիտաւորութիւս, և զգործս դուրթիս իւրեանց կարդել առ վախճան: Ապա բաց ՚ի բնական իմաստից հարկաւոր եղև առ ՚ի փրկութիւն լինել վարդապետութենէ ըստ ածային յայտնութենէ, կամ ածաբանութենէ:

Ա.

Ասիցես. Ահա գերբնական վախճան ճանաչի հաւատով. Ապա ուրեմն իմն է ածաբանութիւն:

Պատասխանեմ. Այնպէս և հաստատի եզրակացութիւնս: Թէպէտ գերբնական վախճանն ճանաչի հաւատով՝ ի տացեալ լինելն. այլ ըստ հասարակ ընթացից տեսչութիւնն այ՝ չէ հնար հաւատայ տացանիլ, տարածիլ, պահպանիլ, և պատսպարիլ առանց ածաբանութեան. որով, ասէ սբն Օգոստ. դիրք. ժդ. յաղագս երրդ. գլ. ա. վըճռէրարք հաւատան, որ ածէ առ ճշմարիտ երանութիւնն. ձնանի, անանի, պատպատի, ևս պըտոյ: Վասնզի հաւատքն, որ ըստ առաքելոյն. հռոմ. ժ. է՝ ի լսելոյ, և լուր՝ ի բանէն այ, ծնանի, անանի, պատսպարի. ոչ լոկ վիպասանութիւք խորհրդոց, այլ տրամաբանութիւք, պատշաճաւորութիւքք, օրինակօք, և այլ պէսպէս փաստիւք. որովք սքը գրոցն նսեմութեի պայծառանայ, աւանդութիւնն ցուցանի, խորհրդոցն հաւատալիութեի ապացուցանի. մարդկային անհաստատութիւնն փոխի՝ ի հաստատութիւն, ընդդիմամարտ հերետիկոսաց պատրանք, խորամանկութիւք, և խնամտակութիւք՝ ի յայտ ածին, և հերքին. որոյ բովանդակն ածաբանութեան է սեփական: Ապա ածաբանութիւնն ծնանի, անուցանէ, և պատսպարէ զհաւատն. թէպէտ ոչ ուղղակի, որպէս թէ արտադրել զայն, այլ անուղղակի՝ հեռացուցանելով զարգելս:

Օգոստիկ հաստատեն բանք առաքելոյն. և վիես. ի. ժա. Նա եւ պտմեաց առաքեալս, պտմեաց հովիւս և վարդապետս առ՝ ի հաստատութիւն սքոյ՝ ի գործ պաշտամն, ի շինուածք մարմնոյն քրիստ.... ընդ մի յայսմհետէ եղեմք փոյթ խոտորեալք, և պատաւնելոք յոմանց հովմոյ վարդապետութիւն, խաբէութիւք մարդկան, խորամանկութիւք՝ ի խաբեութիւն մոլորութիւն: Եւ տիտ. ա. է. Պարտ է եպիսկոպոսին.... լն. վճռաբանօք կրնալ հաստատել քահանն վարդապետութիւն,

զի

պէն կարօղ ինչ ինքնակալ պղծութիւնամէ վարդապետու-
թիւնան, ի պահապանիդրան նշանակելը. ծ. չանալ ե-
պատ են անհնազանդ, պղծօտ, ի խոհեմէ. պըր-
պարտ է ըմբերանել. որ պետ պուհու կոչծանելն, ի
ուսուցանելն պըր չէ արժան:

Աղդ. Հոգւոյն երկրորդ. Ծնեպէտ և մարդիկ ոչ կարգէին առ գերբնական վախճան, և չունէին ինչ պէտս խելամուտ լինել խորհրդոց՝ որ գերազանցեն զբան զնմացումն բնական, ի վը այսր ամի հարկաւոր էր նոցա վարդապետութիւն, որ յայտնութիւք յառաջանայ, կամ ածաբանութիւն, առ այնս, զորս մարթ է մարդկային բանիւք զոյ հետազօտել. ապա: Հոգւոյն առաջարկութիւս. եթէ զճշմարտութիւնն, զորս բնապէս մարթ է ճանաչել զոյ, միայն բանին էր քննել առանց յայտնութե, սակաւուց, և յերկար ժամանակաւ; և խառնութիք բազում մոլորութեց էր ստանալ. ասկուց. վը անընդունակութե, կամ հեղգութե բազմաց, կամ վը այլ ինչ կարևոր զբաղանաց քաղաքական կենաց. չեկնոր ծոմանոկս. մի զի գիտութիւն որ զոյ՝ ենթադրէ զայլ բնական գիտութիս. ուստի համաբնաբանութիւն, որ է զոյ, ի վերջոյ քան զամենսեան դասի: երկրորդ՝ զի երիտասարդութիւնն կրիւք վարակեալ չէ ընդունակ այսմ գերազանց ուսման. որպես և ոչ բազմաց կատարեալ հասակն յայլ գործս պարապեալ. խոնարհութիք քոլամ հոլոգութեց. վը տկարութե մարդկայինս մտաց, վասն ընդ միջ անկանելոյ երևակայմանց; և նախապատութեց. վը պէսպէս կարծեաց վարդապետաց, և վը խաբէութեց խմաստակաց: Այլ և նոքին իսկ հեթանոս խմաստասիրացն իշխանք և գլխաւորք յազգի ազգի զազգալուր մոլորութիս անկան ի ճառելն զոյ. ասպա:

Այս ոչինչ ընդդէմ է, թէ սքն Հոռվնա ի պատճառէ ասոի հետևեցուցանէ միայն, թէ ածաբանութիւն է հարկաւոր, ասա՛ի գրոլեանս հոգւոյն

պատ-

պարշաճագոյնս, և սրտագիտագոյնս յանձնելոյ, որ զօգտուելին և եթէ նշանակէ, և ոչ զպարզապէս հարկաւորութիւն: Ասացաք, թէ ոչինչ ընդդէմ է. զի պարշաճագոյնք և սրտագիտագոյնք, ոչ առեալ լինին անդադար բաղդատաբար, այլ դրականապէս, որպէս յայտ է յերից անպատշաճութեանցն, որք ըստ սիյն Մովսէսի զհետ գային առանց ածաբանութեան: Կամ եթէ առցին բաղդատաբար, բաղդատութիւնն ոչ վերաբերի առ եղանակն ստանալոյ զերկուքին. որպէս թէ առանց ածաբանութեան ճշմարիտ իցէ թէպէտ ոչ պատշաճական, և ստոյգ. այլ վերաբերի առ նոյն իսկ ճանաչումն. որպէս թէ այս իցէ միտք բանին. երկուքիւնն յաջողի պատշաճագոյն ճանաչմամբ, ըստ որում առ բազումն տարածանի, համառօտիւ ստացեալ լինի, և 'ի մոլորութենէ աղատ է:

Ասացաք յեզրակացութենէ. Ըստ կոչեաւորեալ օրինացն այ. վ ղի ստոյգ իմն է, թէ 'ի բացարձակ կարողութենէն այ հաւատքն, և ճանաչումն ածայնոց, այլազգ կարէ ստացեալ լինել; և պահպանիլ առանց օժանդակելոյ ածաբանութենէ:

Երկրորդ մասն յայտնի է. զի չէ պարտ իւրաքանչիւր ումեք լինել ածաբան առ'ի փրկիլ՝ այլ շատ է նմա հաւատքն որով պարզապէս խոստովանիցի զայնս, զորս ամ ումեք հարկ է հաւատալ. ուստի սքն Գրգոստինոս 'ի նախակարդեալ տեղին ասէ. Ոչ այս գիտութիւնք քաղաքացի 'ի հաւատացելոյ ոչ անէնն, ընդդէմ և անէնն պիտաստ, որ և այն ինչ շատ է:

Ասիցես. Ընդմարթ է ումեք պահպանել զհաւատքն, եթէ ոչ դատեսցի, թէ խորհուրդք նորա են հաւատալի գէթ վ ընդհանրական ինչ պատճառի. զորօրինակ, թէ եկեղեցին այսպէս հրամայէ, և ընդունի. արդ՝ այս դատումն է ներդործութիւն ածաբանութենէ: Պատասխանեմ, թէ է արդարև

Ներ-

ներդործուԹի ինչ ածաբանուԹե, որպես է և՝ ի գեղջուկ ծնողս, որք ուսուցանեն որդւոց իւրեանց. այլ անկատար ներդործուԹի. յորմէ չէ մարթ պարզանք անուանիլ ածաբան. զի բացարձակ յարանուանուԹին առեալ լինի՝ ի կերպէն, որ կատարեալագոյն ներդոյ:

ԳԼՈՒԽ Գ.

Յայսգոս վաղնջականուԹիւն, օգտակարուԹիւն, և հարկաւորուԹիւն դպրոցական ածաբանուԹեան:

Այս պրակ արձանացուցաք ընդդէմ հերետիկոսաց մերոյ ժամանակիս, որք անհնարին լուտանեաց, և թշնամանեաց յարձակին ընդդէմ դպրոցական ածաբանուԹե. և ևս ընդդէմ ոմանց ուղղափառաց, որք զայն նուազացուցանեն յանկրաւէ:

Ընդ առ՝ի բառնալ զհոմանուանուԹիւնն, գիտել պարտ է, զի դպրոցական ածաբանուԹիւնն կրկնակի մտածի: Նախ՝ ըստ ինքեան. ըստ որում վերածուցանի՝ ի յաւետ կամ՝ ի նուազ զգուշագոյն մեԹոդոսէ: Երկրորդ, ըստ վիճակին, կամ ըստ կատարելագոյն մեԹոդոսի. ըստ որոյ այժմ աւանդի՝ ի գպրոցս. յորոց և անուանեցաւ դպրոցական: Որպարտ ծագումն նշանակեցաք՝ ի ա. պր. ԹԷ եղև յուԹերորդ դարուն. զարգացումն յերկոտասաներորդ դարուն. և լրումն յերեքտասաներորդին: Այս միայն յաղագս վաղնջականուԹե դպրոցական ածաբանուԹե ըստ ինքեան, և յաղագս օգտուԹե, և հարկաւորուԹե երկոցունն ունիմք ճառել աստանօր:

Ասելի է նախ. Դպրոցական ածաբանուԹիւնն ըստ ինքեան միշտ ծաղկեցաւ յեկեղեցւոջ. և այն է, և եղև հանապազ հարկաւոր:

Յուցանի երկաքանչիւր մասն. Դպրոցական ածաբանուԹիւնն ըստ ինքեան ոչ այլ ինչ է, բայց եԹէ ածաբանուԹի ըստ գոյացուԹե, զորմէ ասացաք՝ ի վերին պրակիդ. իսկ արդ՝ ածաբանուԹիւնն ըստ

գոյացութեն զորմէ վերագոյնդ ասացաք՝ հանապազ ծաղկեցաւ յԿեղեցւոջ. և այն է, և եղև միշտ հարկաւոր, որպէս ցուցաւ. ապա: Յուցանի մեծագոյնս: Պաղոցական ածաբանութիւնն ըստ ինքեան ունչ այլ ինչ է, բայց եթէ գիտութիւն. որ՝ի յայտնեալ սկզբանց յառաջ բերէ զեզրակացութիւնս ըստ մեթոտոսի, վերացուցեալ՝ի յաւետս, կամ՝ի նոճազ զգուշագոյն մեթոտոսէ. իսկ արդ այս է նոյն իսկ ածաբանութիւնն ըստ գոյացութեն, զորմէ ասացաք՝ի վերագոյնդ. որպէս յայտ է՝ի սահմանէ ածաբանութեն ըստ գոյացութեն, զոր զրեցաք՝ի ա. պր. ապա:

Աստատի. Պաղոցական ածաբանութիւնն ըստ ինքեան է ածաբանութիւնն ձեռնարկական. իսկ արդ՝ ածաբանութիւնն ըստ գոյացութեն է ձեռնարկական. ապա: Յուցանի փոքրագոյնս. Ածաբանութիւնն ըստ գոյացութեն է գիտութիւն, որպէս ցուցցի՝ի ստորև. այլ ամ գիտութիւն է ձեռնարկական և տրամաբանական. ապա ուրեմն: Աղ. պ. ը. բղ.

Ու՞ի հաստատութեի բովանդակ առաջադրութեանս հայի և այն, զի քո, առաքեալքն, և սք հարք նախնի գարուց՝ զպաղոցական ածաբանութիւնն ըստ ինքեան, կամ զըստ իրաց ինչ գործածութեի պաղոցական ածաբանութեան՝ի ձեռն առին առ՝ի մարդութեի հաւատացելոց, առ՝ի գարձուածն հոգւոյ, և հեթանոսաց, և առ՝ի մերժել զհերետիկոսութիւս:

Որպէս քո մատթ. ին. ցուցանէ հրեից զածութիւն իւր՝ի բանից անտի գաւթի. սաղմ. Ասաց տր ցտր իմ. զայս օրինակ հետևեցուցեալ. Ասէ ենէ տ—ն՞ էնս տր կոչէ, պէ՞տ որտէ նդ եցէ: Ա՛ս մատթ. ժթ. ե. մակաբերէ զանկուածանելի լինելն աստուածութեե՝ի բանից անտի ծննդ. ը. իդ: Ա՞ ոչնորհի կողնէ ոչ պէտոչ ե—ը, ե՝ պէտոչ ե—ը, ե՝ եը—ընէցէ պէնս կնոջ ե—ցոյ. զայս օրինակ եզրակացութեամբ. Ասէ՝ պէ՞ ած պ—գէտոչ ստորդ ի՞ հինէտչէ:

Աղ. Աբէն պօղոս. ա. կոր. ժԵ. ՚ի յարութէն քրիստոսի ձեռնարկէ առ՚ի ցուցանել զհասարակացն յարութիւն. և հռովմ. ժա. ցուցանէ թէ շնորհքն ոչ լինին տուեալ ՚ի գործոց, յայնմանէ, զի եթէ էր ՚ի գործոց, ոչ ևս լինէր շնորհք:

Թէ սքի հարք նախնի դարուց, Յուստինոս. Կղեմէս աղէքսանդրացին, Աթանաս, Երոնիմոս, Օգոստինոս. և այլք, զդպրոցական ուսմանութիւնն ըստ ինքեան, կամ ըստ իրաց ինչ գործածութիւն դպրոցական ուսմանութենէ կարի քաջ ՚ի գործածին առ՚ի մարդութէն հաւատացելոց, առ՚ի դարձումն հեթանոսաց, և առ՚ի հերքել զհերետիկոսութիւնս, յայտ յանդիման ցուցանեն բազում ուրեք գրեալքն ՚ի նոցանէ:

Ասելի է երկրորդ. Դպրոցական ուսմանութիւնն ըստ վիճակին, կամ ըստ զգուշագոյն մեթոտոսի, զորօրինակ աւանդի այժմ ՚ի դպրոցս, ոչ է հարկաւոր եկեղեցւոյ. բայց է կարի իմն օգտակար:

Առաջին մասն յայտ է. Օրէ ՚ի բազում դարս եկեղեցին եկաց և ծաղկեցաւ առանց նպաստից այսր զգուշագոյն դպրոցական մեթոտոսի, որպէս այժմ ՚ի գործածի ՚ի դպրոցս. զի որպէս ասացաք, հառ զծագումն առ՚ի սկզբն Յովհաննու դամասկացւոյ յութերորդ դարուն:

Երկրորդ մասն ևս յայտ է. Նախ, զի այսու զգուշագոյն տրամաբանութեամբ հաւատն, և կրօնն հրաշափառագոյնս ծնանի, սնանի, և պատսպարի, որպէս յայտ է, եթէ փորձիւ երևելի արանց, որք զայն վայելչապէս վարեցին ՚ի դործ ընդդէմ պղծալից նորութեանց հերետիկոսաց. և եթէ ՚ի բնութենէ զգուշագոյն տրամաբանութենէ: Նմանզի խօսել համառօտ, պարզ, և յայտնի ոճով, զերկարաբանութիւնն կարճեալ, բառնալ զեզերացն հոմանութիւն, բացատրել և հաստատել զվիարդն խնդրոյն,

ապա-

սահմանել, բաժանել, ձեռնարկել. լուծանել զառարկութիւնս, զոյսմ ասմի, որ ի սեփական դպրոցական ածաբանութենէ ըստ զգուշագոյն տրամաբանութենէ, զկարի իմն նպաստեալն առ ի հաւանեցուցանել զճշմարտութենէ, և առ ի պատսպարել զայն, ամ ոք տեսանէ։ Արկրորդ, զի հաստատեն և գովին զայն սէր քահանայապետք, և ժողովք։ Սիստոս հինգերորդն, ի կոնդակին յորում զսկիզբն Նաւենտուրա ընդ վերացանց վարդապետան եկեղեցւոյ դասէ, բազմապատիկ գովեստիւք ներբողէ զպրոցական ածաբանութիւնն, որ ի դպրոցս ի գործածի, և ընդ այլոց բանից անուանէ զնա. Ընդօրինակեն ասոյգ Հաւատոյ. նոյնպէս դրոհատեն զայն չորրդ ժողովն Լատերանու առ Յովհաննէս Պետրոսիւ. և ժողովն Վիէննական։

Ասեցեալ նախ. Առաքեալն. կողոս. ը. և սէր հարք բազում ուրեք անարգեն զփիլիսոփայութիւնն, և զեղանակն վիճաբանութեան յառաջանալոյ նորա. ապա ուրեմն են։

Պատասխանեմ. Փիլիսոփայութիւնն և զմեթոդոն նորա անգոյնեցին առաքեալն և սէր հարք ի վերայ կրկին պատճառաց։ Ա. ըստ որում չարաչար ի գործ վարեն զայն մարդիկ ի պատրել զայլս, և ի շնաս հաւատոյ. այլ ոչ ըստ ինքեան, և ըստ որում մարթ է ի գործ ածել ի նպաստ հաւատոյ. նմին իսկ ինքն առաքեալն առ տիտոս, կամի զի եպիսկոպոսունքն կարօղ իցեն վխիթարել ողջմտութեամբ վարդապետութեանն, և զհակառակորդն կշտամբել. որ հնշտեաւ լինի արբանեկութեամբ փիլիսոփայութեան, և նորին մեթոդոսի։ Արկրորդ՝ անգոյնեցին նախնի զփիլիսոփայութիւնն, ըստ որում կամի տիրել ի ձեռն. հաւատոյ, կշռելով զկորհուրդս նորա մարդկային բանիւք ըստ տարերց աշխարհիս այսորիկ, այլ ոչ ըստ որում կամի ծառայել նմա. զի նովաւ վարի ածաբանութիւնն, ոչ իբր վերնագունիւ, այլ իբր

Ի վերայ է. գլ. կող. ընթերց. է.

Անդ. և առաւել. է. ասդ. և առ է.

ստորնագունիւ, և աղաւնաւ. այսինքն է, զործնօք, ըստ այնմ. առակ. Թ. Ճ. Ուսուիցայ զձուսոյս ի՛ւ ինչիլ քուչէ չոչոլուիչ՝ ի՛ խուռնելիս ի՛ւ. ըստ լատ. Ուսուիցայ զաղաւնոյս ի՛ւ ինչիլ քուչէ չոչոլուիչ յամբոյն:

Ասիցես երկրորդ. Ռազում զեղծմունք են՝ի գպրոցական ածաբանութեէ. զարձեալ, բազում ընդունայն և անպիտան խնդիրք. և ես ոճ նորա անհարթ և անընդել. ապա:

Պատասխանեմ առ առաջինն, թէ արդարև բազում զեղծմունք՝ի ներքս սպրդեցին, բայց ոչ՝ի բնութէ և՝ի հանգամանաց ածաբանութէ, այլ առ ախտէ մարդկան. սորին վերա ուղղել պարտ է զզեղծմունսն, այլ ոչ արհամարհել զիտութիւնն: Առ երկրորդն նոյնպէս պատասխանեմ, զի եթէ՝ի վեր ելցէ ինչ անպիտան՝ պարտ է յապաւել իբրև զօտարախորթ ոստս, սակայն զծառն պահել: Զատ ձեալ՝ բազում խնդիրք են յածաբանութեան, որք արդարև տկարամիտ կանանց և տգիտաց են անպիտան, այլ յարբունս հասելոց ամենևին օգտակար: Այս ևս առ յոգունս, որք թուրին սոսկ փիլիսոփայական, հարկեցոյց զմեզ հերետիկոսացն յամառութիւն: Առ երրորդն պատասխանեմ. Ուսուիցանկաք պարզ ոճով վարին, զի մի յաւելցեն զխորհնութէ բանից՝ի վեր խմանալն իրացն խրթնութէ. որ կարի լաւ մեծ է: Այս թէ երբեք վարին անսովոր եղերօք և անհեթեթ բառիւք, առ պայծառագոյնս, և համառօտիւ յայտնելոյ զմիտս իւրեանց, չէ պարտ դժկամակիլ. զի այս օրէն է՝ամ արհեստից. որպէս ասէ տուղնոս գիրք. ա. Համալս. վեր. Օգոստ. գիրք. Ճ. յաղագս քրիստոն. վարդապ. Գ. ձա. ասէ. Այսոց քուչեաց պառանչելք ինձ քնաւորութիւնէ է՝ի բառն զճշգրիտն խնդրել, և ոչ ըստ բառն: Օչ գիտիմ օգուտ նչէ յոգի քաղաքանէ, եթէ պլուտոսչէ բառնալ, զոր կամիմն. կամ զի պառա է՝

ի

ի գայթեալ քաջայրանէ, եւ եւ այլմ կարօղ է. յորժամ ոչ այլ ինչ խնդրեմ, քայց եւ եւ քանալ զնոսա: Տես ի սմին գրիգ. ի յառաջաբանութեան իւրում բարոյականի:

Ասիցես երրորդ. Առաքեալքն և սք հարք նախնի դարուց ոչ ի գործածին զդպրոցական ածանութիւնն, այլ կարի քաջ տարածեցին զՀաւատն և զկրօնն, և պատապարեցին. ապա անօգուտ իմն է, մանաւանդ թէ հերքելի իբր զվնասակար նորութիւն ինչ ի մէջ եկեղեցւոյ:

Պատասխանեմ նախ. Ընդունապէս ծաղկեցաւ յեկեղեցւոջ գործածութիւն ինչ դպրոցական ածանութեան. որպէս ցուցաք յառաջին եզրակացութեան. և երբեմն զգուշացոյս ի գործ եդաւ ըստ պահանջելոյ առթին. ևս առաւել յորժամ առաջի կայր ընդ հերետիկոս վիճել. որպէս յայտ է ի գրոցն սրին Ներսիմեայ, ընդդէմ Եղոճիդեանց, Յովհննեանց, և Ս Իւնեղեանց, և սրին Գոստինոսի ընդդէմ Մահտեմեանց Անանիեցւոց, Պռնատեանց, և Պեղագեանց, մինչև Կրեսկենեայ պարսաւել զտրամաբանութիւն և զքաջ հմտութիւն վիճաբանութեան սրին Գոստինոսի. որում սրին Գոստինոս. ի ա. գիրք. ընդդէմ նմա. գլ. ժգ. պնհ. Այլ ընդ ինչ ինչ ոչ է, ասա ինձ գործել ոչ պիտի յանպիտանալ: Ա այլ սք վարդապետն. ի գիրս. որ յաղագս քրիստոնէական վարդապետութեան. գլ. ժգ. ասէ. Անկարելի ինձ ասել ամենայն խնդրոց որ ի սրբ գիրս են, քաջ գիտեմ ի հասու ինձ, և ի ըստ ծանելոյ. միայն զգուշանալ պարտ է անդէն յանկարգ ապերախտ, և ի տանկեան ինձ անամօթութիւն պարսպելոյ զհակառակորդն: Եւ սրին բարսեղ. ի մր ր. գլ. եսայ. ասէ. Տրամաբանութիւնն է իբր պարկապ վարպետութիւնդ, զի ոչ ներբ նոցա զիրս ի պարանոցն անկանել, և իրաւունչիր յորկոման փիղն պոլ. Եւ Աղեմէս աղէքսանդրացին. գիրք. ա, յաճախա-

պատմ. ասէ, Ա՚ղաչաւէ զքոյոքանաւ-ԼԻՆ, զկ ՄՒ ՅՈՂ ԼԻՆԻՑ-Ո՚Ց Հեղեղիսա-ԼԻՑ ՈՐ ՅՈՒՅՆԻՆ ԸՆԴԴԷՒ ՀԷ։

Պետառն. Կ. Լ. Ը. Պ. Գ. առ Ե.

Պատասխանեմ երկրորդ. Որպէս զի Հաւաստոյքն ամ և բովանդակ աշխարհի սքանչելահրաշ գործումն ոչ մարդկային ինչ զօրութեամբ, կամ իմաստութեամբ ընծայեսցի, այլ ՅՍ, կամեցաւ ՅԱԾ, զի նախընծայ քարոզութեին առաքելոց և նոցուն աշակերտաց Ի սկզբան անդ եկեղեցւոյն, իցէ դէթ ըստ կարգի տկարութեաբ, և պարզութեաբ. այլ զծրօրինակ Ի շառաւիղել անդ և Ի հաստատիլ հաւատոյ զօրութեանն ՅՍ և նեթ, և Ի յաջողիլ գործման աշխարհի, կամեցաւ ԱԾ, զի աշխարհական իշխանութեին արբանեկեսցէ առ Ի պահպանութեի այսր կրօնի, նոյն օրինակ կամեցաւ, զի աշխարհական իմաստութեին առ այն վախճան սպասաւորեսցէ. առ Ի ցուցանել, թէ յաղթանակաւ հաւատոյ, ստոգադրեալ է ՅՍ աշխարհս, ըստ իշխանութեին և ըստ իմաստութեին. Նմին իրի ուրանալն է հետևութիւն ձեռնարկութեդ. վն զի եդեալ թէ ոճն դպրոցական է նորահնար, ոչ վն այն է հերքելի իբր վնասակար ինչ նորութեի. մի՝ զի զայս նորութեի պահանջէր փոփոխեալ վիճակ իրացն. և երկրորդ՝ զի է նորութեի ոճոյ միայն, և ոչ վարդապետութեան, յորմէ միայն զգուշանայ եկեղեցին։

Ընդհանս չորրորդ. Ուսումն դպրոցական ԱԾանութեաբ բառնայ զկերմեռանդութեին. զի առ կարի իմն մտադրել մտացն ծախէ զՅՄ ոգիսն, մինչև յետ ուսմանն ճեալ մարդոյ ցամաքեալ և որպէս թէ անզգայ առ ՅՄ գործս բարեպաշտութեաբ։ Ուստի սէն Ա՚ովմաս. Ք. Ք. Լ. ձԳ. պ. Գ. առ Գ. ցուցանէ, թէ Ի պարզամիտս, և Ի կանայս յաւէտ յորդէ զկերմեռանդութեին քան յայլս. ապա։

Պատասխանեմ նախ. Ընդ ձեռնարկութիւն նոյն օրինակ զինի ընդդէմ այլոց գիտութեանց, զոր

օրի-

օրինակ ընդդէմ դպրոցական ածաբանութեանն, նմին իրի և յոյժ ցուցանէ:

Արկրորդ. ընդունիմ զառաջարկութիդ ըստ զգայական ջերմեռանդութեանն. վը զի լնապէս ծագէ ի խոնաւութենէ խառնուածոյ, որպիսի է ի կանայս, որ ուսմանէ ցամաքի. և ուրանամ ըստ կատարեալ ջերմեռանդութեան: Ա. Բ. Խ. ծՀը.պ.Ե. բոլ. Այս զի այսմ կարի քաջ օ- ժանդակէ ուսումն դպրոցական ածաբանութենէ նախ՝ ուղղակի, լուսաւորելով զմիտս ի վը խորհրդոց հաւատոյ, և ի վը պատուիրանաց այ և եկեղեցւոյ. և այս քան զևս ի խոր խուզելով զայնս, զնոցին հաւատալն լինելն բացատրելով. իսկ զոյին սրբութենին, զհարկաւորութենին, զօգուտն քննելով, և ցուցանելով. ուստի կամքն որ է կոյր կարողութիւն հետևակ առաչնորդութենէ մնաց, անյողդողդ յարի յածայինս, և մնագիւր ընու զպատուիրանս, յորում է կատարեալ ջերմեռանդութենին: Արկրորդ, անուղղակի՝ ըստ որում ուսումն ածաբանութենէ հեռացուցանէ զարդելս կատարեալ ջերմեռանդութենէ: Այս նախ արգել լինի մոլորութենանց, յորս անուս ջերմեռանդքն բազում անգամ սահին. որպէս ընթերնումք ի վարս Հարց. Համանաօս. Ա. գլ. Գ. թէ արբայն սրապիոն առ պարզմտութենէն անկաւ ի մոլորութիւն մարդակերպանց. այսինքն է նոյ, որք համարէին զաձ ունել զկերպարան մարդկային: Արկրորդ, զօրէ առ ի զգուշանալ ի վաւաշ ցանկութենէ մարմնոյ, ըստ որում ի բաց դարձուցանէ զմիտս ի վաւաշ խորհրդոց ցանկութենէ. և նիհարացուցանէ զմարմինն առ ջանից ուսմանն: Ա այ Հերոնիմոս առ Ա ուստիկոս միանձն. ի գիրս յաղագս տառապանաց կեղց ի մէջն. Սկզբ՝ գՀնդ-ոնէ աՀ գրոց, և ՚ի՝ սկզբնագիս պահպա Հոգոյ:

Հասացելոցս ունիս մակաբերել, թէ զհաւրդ տարապարտ և անհեթեթս արդի հերետիկոսք անթիւ թշնամանս, և անարգութիս ածեն ի վը դպ-

բոցական ածաբանութեանէ, և վարդապետաց նորա։ Ա՛նկղեփոս անուանէ զուղղափառ համալսարանս. Կայենեան քառնակ։ Լուտերոս. Պռանկոցս անհնին։ Կալվին զվարդապետս դալոցական ածաբանութեան անուանէ։ Ինչ եղել-գոլոցս, Հրնոպոանի գոպեանս ևն։ Նա զի ինքն Յանսենիոս կարի իսկ անհնարին տա-

դադէպս ի յաւուրսբանական գիրս իւր յայտէտ անգոանէ զնոսա վասն զառանցանաց, աղճատանաց, յանդգնութեանց, անարգել ցոփութեանց. ևն։ Օգտս ամ և զայլ բազումն նոքա. արդարև անզգամութեբ, այլ կանխապիտութեբ խրատոցն. քանզի քաջ տեսին, թէ անյապրմական ամ ազգի ազգի նետուածգումբք և առարկութեբք որ հանեալ են ի դպրոցական ածաբանութեէ ստապատիր ուսմունք նոցա տապալեն, և աղարտեն. յորմէ և այն նշանաւոր բան Ռոկերսոյ. Ռոչէյ վԻռվէա, ե կոչանեկոյց վէկեկեցին։

ՊՐԱԿ. Գ.

Ընդեռ ածաբանութիւնն նոյնի նախապէսգիտութեանն և ընդհանրացեալ գիտութիւն է, ե է-

տանէլսոյ.

Ասա. պրակ. բ. բաղ. ի ա. գան. կա. ա. պ. գ. խ. բ. և պիտառ. դ. խ. բ. պ. բ. Անդ.

Սկզբն է նախ. Ածաբանութիւն մեր է իսկապէս և յատկապէս գիտութիւն ըստ գոյացութեն, այլ անկատար ըստ վիճակին առ՝ի չգոյէ ներգործական յայտնդիմանութենէն։

Յուցանի նախ. Տապալելով զհիմն հակառա-

կորդաց. Եթէ ածաբանութիւն մեր չէր իսկապէս գիտութիւն ըստ գոյացութեն, յայնժամ կրնէր, զի չունէր ներգործական յայտնդիմանութենէն. այլ այս պատճառ է ոչինչ. ապա։ Ածագոյնս է հակառակորդաց, և յայտ ևս է, զի ունի զայլ հանգամանս պահանջեալս առ գիտութենէն. այս է, զի եղրակացութենէն յառաջբերի՝ի ստոյգ և յանփոխա-

առաջարկութեանց ։ Յուց. փոք. Ընդ բան ընդմիմեամբացեալ դիտութեանն ուչ պահանջի ներգործական յայտյայտնդիմանութեի, այլ շատ է արմատականն. իսկ արդ՝ ածաբանութեի մեր է ընդմիմեամբացեալ ածաբանութեանն այլ և երանելեացդ, որպէս արդ ասացուք. ապա։ Յուց մեծ. ընդմիմեամբացեալ դիտութիւնն առանց ընդմիմեամբացուցչին է ճշմարիտ դիտութի ըստ գոյացութե. իսկ արդ՝ ընդմիմեամբացեալ դիտութիւնն առանց ընդմիմեամբացուցչին չունի զներգործական յայտյայտնդիմանութիւնն, այլ զարմատականն և եթ. որ այն ինքն է, զի վե յառաջանալոյն ի սկզբանց յայտնելոց յընդմիմեամբացուցիչ դիտութե՝ պահանջէ ըստ ինքեան միաւորիլ ընդ նմա. և այնուհիկ միաւորութե ունել զներգործական յայտյայտնդիմանութի իւրոց սկզբանց. ապա։ Յուց մեծ. Ընդմիմեամբացեալ դիտութիւնն առանց ընդմիմեամբացուցչին վե յառաջանալոյն ի սկզբանց յայտնելոց յընդմիմեամբացուցիչն, յէութէ իւրմէ պահանջէ և յօժարի միաւորիլ ընդ նմա առ ի ստանալ զներգործական յայտյայտնդիմանութի իւրոց սկզբանց, որպ արդ ասացաւ. զի իւրաքանչիւր ինչ միտէ առ իւր պարտուպատշաճ և բնական կատարեալութիւն. իսկ արդ՝ եթէ չէր դիտութի առանց ընդմիմեամբացուցչին, ուչ յօժարէր միաւորիլ ընդ նմա. ապա։ Յուց. փոք. Եթէ ընդմիմեամբացեալ դիտութիւնն առանց ընդմիմեամբացուցչին չէր դիտութի. ի միաւորին ընդ ընդմիմեամբացուցչին լինէր դիտութի, և այսպէս եղծանէր. իսկ արդ՝ ոչինչ իր դիմէ առ իւր եղծումն. ապա։

Հաստատի այս պատճառ. Ընդ իսկական ապացուցութիւնն ար է ներգործութի գիտնագործ, շատ է բաղկանալ յառաջարկութեց արմատապէս ըստ ինքեան ծանուցելոց. այսինքն է, որոց մարթ իցէ լուծանիլ ի սկզբունս ներգործութէ ըստ ինքեան ծանուցեալս, և անմիջականս. ապա եթէ ուչ՝

ուրուբեմն լինէր ապացուցումն ինչ. վ՚ը զի ուր ուրուբեմն գոյանի հաւաքաբանութիւն ինչ, որոյ առաջարկութիւնքն չկոցեն ցուցանելոյ պլըվ յայտնագունիւ. ապա նոյնպէս գիտութիւն:

Ապա յաճախանութիւն մեր, որպէս և այլ ամ ընդհանրապէս, ըստ ինքեան պահանջէ լուծանիլ ի յայտնի սկզբունս. իսկ եթէ ներգործութիւն լուծցի, նմին իրի և չունիցի զներգործական յայտնդիմանութիւնն, այն ոչ է ըստ ինքեան, և առ իւրոյ ինչ պակասութիւն, այլ ըստ պատահման, և բանիւ վիճակի ճանապարհի, կամ ենթակայի յորում է, որ չունի զընդհանրացուցիչն. և յայնսակս ասեմք թէ է անկատար ըստ վիճակին, որ է երկրորդ մասն եզրակացութեանս, այլ է ճշմարիտ ըստ գոյացութեանէ: Որպէս մանուկն է ճշմարիտ մարդ ըստ գոյացութեանէ, և անկատար ըստ վիճակի հասակին: Որպէս և շնորհն ունակական յապաշխարօղն որ դարձեալ սահի, է ըստ ինքեան որակութիւն դժուարաշարժ. նմին իրի և ճշմարիտ ունակութիւն ըստ գոյացութեանէ. այլ բանիւ ենթակային դիւրաշարժ. և յայնսակս անկատար ըստ վիճակին:

Յուցանի երկրորդ. Ընծայութիւնքն է միոյն յիմացական ունակութեանց, վ՚ը զի անվրէպ կատարէ զիւրս զճշմարիտ իրօք. այլ արդ՝ ոչ է արհեստ, կամ խոհեմութիւն. զի ոչ յածի զառնելիօք. կամ գկերտելիօք, և մարթի է նմա լինել քաջ ընծայան որ է անձեռնհաս արուեստի, կամ կարի իմն անխոհեմ, և չէ ևս ունակութիւն առաջին սկզբանց, վ՚ը զի յածի զեզրակացութիւնք. և ոչ հաւատք, վ՚ը զի յածի զմիջնորդաբար յայտնելովք. ապա է գիտութիւնն, և որպէս ստորև ունիմք ասել, իմաստութիւն:

Ընդունելի նախ. Արիստոտ. խ. ժդ. յաղագս ճշմար. պ. թ. ասէ, թէ Ընդ գնդապետէն կոպտէն է պետ-ըն ապաջնոյ երկին. և ի գ. զան. լիք. խ.

ուրուբեմն լինելն ապացուցութեի ինչ. վ՚ զի ուր ուրուբեմն լինելն գոանի հաւաքաբանութեի ինչ, որոյ առաջարկութիքն չեցեն ցուցանելոյ այլով յայտնագունիւ. ապա նոյնպէս գիտութեին:

Ապա ածաբանութեի մեր, որպէս և այլ ամ ընդհիմեամբացեալք, ըստ ինքեան պահանջէ լուծանիլ՝ ի յայտնի սկզբունս. իսկ եթէ ներգործութիւ ՚ն լուծցի, նմին իրի և չունիցի զներգործական յայտյանդիմանութեին, այն ՚ն է ըստ ինքեան, և առ իւրոյ ինչ պակասութեէ, այլ ըստ պատահման, և բանիւ վիճակի ճանապարհի, կամ ենթակայի յոբում է, որ չունի զընդհիմեամբացուցիչն. և յայնսակս առեմք թէ է անկատար ըստ վիճակին, որ է երկրորդ մանն եզրակացութեես, այլ է ճշմարիտ ըստ գոյացութեէ: Որպէս մանուկն է ճշմարիտ մարդ ըստ գոյացութեէ, և անկատար ըստ վիճակի հասակին: Որպէս և շնորհն ունակական յապաշնարհոյն որ դարձեալ սահի, է ըստ ինքեան որակութիւն դժուարաշարժ. նմին իրի և ճշմարիտ ունակութի ըստ գոյացութեէ. այլ բանիւ ենթակային դիւրաշարժ. և յայնսակս անկատար ըստ վիճակին:

Յուցանի երկրորդ. Ածաբանութեին է միոյն յիմացական ունակութենց, վ՚ զի անվրէպ կատարէ զիւոս զճշմարիտ իւրաք. այլ արդ՝ ՚ն է արհեստ, կամ խոհեմութեի. զի ՚ն յածի զառնելեաք. կամ վկերտելեաք, և մարթի է նմա լինել քանզ ածաբան որ է անձեռնհաս արուեստի, կամ կարի իմն անխոհեմ, և չէ ևս ունակութեի առաջին սկզբանց, վ՚ զի յածի զեզրակացութիք. և ՚ն է հաւատք, վ՚ զի յածի զմիջնորդաբար յայտնելովք. ապա է գիտութիւն, և որպէս ստորև ունիմք ասել, իմաստութի:

Ընդեռս նախ. Սքն Ծ. ոմանս. խ. ժդ. յաղագս ճշմար. պ. թ. ասէ, թէ Ընդ գէպս լրէ կոպրէ՚ն է պէսս լրէ սաքնոյ էրէն. և ՚ի գ. զան. լդ. խ.

ԼՈ. ՈՒ. ՊՂ. ՔՐ. ԼԱՆԴՐԱԿ. Ղ. ԱՍԱԾ. ՊՂ ՆՈՒՆ ԷՐ ԳԵՆ-ՊՈՒԹԻՒՆ ՆԱՀ, ՊՐՈՒ ՉԷՐ ՀՆԱՐ ՁԵՐԾԱԾԻԼ ԱՍ ԱՂԵՔՈՒՆԱ ԸՆԱՊԱՀ ԾՈՆՈՒՑԵԼ, ՈՉ ԼԻՆԷՐ ՆՈՅՆՈՊԻՍԱԿ ԸՆԴ ՄՅԼԵՑ, Ե ՈՉ ՄՈՌԱՆԷՐ ՓՈՂԱՆՈՒՈՂԱՀ ԳԷՊՈՒՆԵ:

Պատասխանեմ առաջնոյն. Ով սին Ովմնաս խոսի յաղագս կատարեալ գիտութեե ըստ վճռակին, որպէս յայտ է յերկս, կոպարկ: Երկրորդին պատասխանեմ, թէ սին Ովմնաս ի նախակարդեալդ ցուցանէ, թէ հեղեալ առաքինութիւք տեսակաւ տարբերին ի ստացականաց. յորոյ ի ցուցումն բերէ օրինակ ի գիտութենց, և ասէ թէ, եթէ էր գիտութիւն լինչ, որ ոչ յառաջանայր ի սկզբանց բնական լուսով ծանուցելոց, այլ գերբնականաւ, տարբերէր տեսակաւ ի բնական գիտութենց. յորմէ հետևի միայն, թէ ածաբանութի մեր չէ նոյնատեսակ ընդ բնական գիտութենց. և ոչ պարունակի ընդ նովին մերձաւոր սեռիւ. այլ ոչ եթէ չիցէ ճշմարիտ գիտութի. զոր օրինակ, յայտնի է, թէ հեղական առաքինութիւն տեսակաւ տարբերի ի ստացական առաքինութենէ, ոչ հետևի, թէ չիցէ ճշմարիտ առաքինութի: Եւ արդարև զմտաց սին Ովմնայի ոչինչ իմիք մարթ է յերկոճանալ, զի յերրեակ տեղին, զոր ի լուսանցսն նշանակեցաք, անշուշտ լուծանէ, թէ ածաբանութին է գիտութի. և լուծանէ զգլխաւոր առարկութին հակառակորդաց, զոր յառաջերեն ի յայտնդիմանութէ:

Ասի ես երկրորդ. Ըստ արիստոտէլի և ըստ մեծ փիլիսոփայից յէութէ դիտութեան է լինել յայտնդիման. ապա:

Պատասխանեմ զան. զառաջ. Յէութէ դիտութէ է լինել յայտնդիման. արմատական, կամ ներգործական յայտնդիմանութէ, ընդունիմ. ներգործական յայտնդիմանութէ, դարձեալ զանազանեմ, յէութէ դիտութէ, ըստ վճռակին, ընդունիմ.

Ասա. անդ. առ. և պիտ. նախակաբ գեալ առ Ե.

նիմ, յեռւթէ դիտուԹիւն, ըստ գոյացուԹեան, ուրա-
նամ: Աստուածն յայտ է յառաջելոցս:

Պնդիցես. Ըստ սկզբն Թովմայի և Թովմայեանց, հաւատն և գիտուԹիւնն ոչ կարեն լինել 'ի նոյն միտս զնոյն առարկայէ. իսկ արդ՝ եԹէ արդեամբ միտս զնոյն առարկայէ. իսկ արդ՝ եԹէ արդեամբ միտս զնոյն առարկայէ. զի ամ ոչ լինին միաբանական, ամ զի մինն է նսեմ, և միւսն յայտնի. ապա:

Պատասխանին ըստ ումք 'ի Թովմայեանց, Թէ գՈՒԹագոյնն պարտ է իմանալ զոյացառ, և զներգործուԹիւն յայտնի գիտուԹիւնէ. և այսպէս ՈՒԹաբանուԹիւն մեր, որ է յայտնի միայն արմատապէս, կարէ կալ ընդ հաւատոյ 'ի նոյն միտս զնոյն առարկայէ: Պատասխանին այլք, ընկալեալ զՈՒԹագոյնն, ուրանան զփոքրագոյնն. զի ասեն, Թէ ոչ միայն հաւատն և գիտուԹիւն զմիմեանս արտաքսեն ամ, զի հաւատն է նսեմ, և գիտուԹիւն յայտնի, այլ նաև ամ, զի հաւատն տայ հաւանիլ ճշմարտուԹեանց անընդմիջապէս յայտնելոց միայն ամ վկայուԹեամ ասողին, իսկ ՈՒԹաբանուԹիւնն տայ հաւանիլ ճշմարտուԹեանց միջնորդաբար յայտնելոց ամ 'ի սկզբանէ յառաջ բերեալ պատճառի: Ընդ հակասական է, Թէ ոք հաւանեսցի ճշմարտուԹեանն միայն ամ վկայուԹեամ ասողին, և միանգամայն ամ 'ի սկզբանէ յառաջ բերեալ պատճառին. ամ զի չկայ ինչ արտաքս զայլ ամ պատճառս. վայ ամ Թէ իցէ նախադասուԹիւն ինչ անընդմիջապէս յայտնեալ, զոր նաև ոք յայլոց անընդմիջապէս յայտնելոց տրամաբանուԹիւք յառաջ բերցէ, ունի զայնմանէ ՈՒԹաբանուԹիւն, և ոչ գՀաւատ. զի ոչ հաւանի նմա միայն ամ վկայուԹեամ ասողին, այլ և ամ ապացուցական միջնորդի: Եւ կողքին լուծմունքն ևս են հաւանական:

Ասէ-

Ասիցես երրորդ. Ո՛չ գոյ գիտութի՛ւն յատկապէս առնալ զեղականաց. իսկ արդ՝ ածաբանութի՛ւն յածի զեղականաց. զերծրինակ, զբնիւ, զմարդեղութի՛ւնն, զչարչարանաց, զմե՛ռ կուսին, և՛ն. ապա:

Անդր էր պատասխանել նախ, թէ ածաբանութի՛ւն ո՛չ յածի զեղականաց կերպականապէս ըստ որում են եղական, այլ զընչութի՛ւնն, որ 'ի մի անհատ միայն գտանի. որպէս փիլիսոփայութիւնն ճառէ զարեգակնէ, ո՛չ ըստ որում է եղական, այլ զնորա զընչութի՛ւնն, որ է յայս մի անհատ: Ա՛ա- ռէ և զեղականաց ոմանց. զերծրինակ, զգործոց Երբահամու, զԱահակայ, և զՅակովբայ, և զնմանեցուցեալ ըստ որում են եղականք. բայց ո՛չ երբ զգեխաւոր առարկայէ, այլ 'ի մէջ բերին կամ յօրինակ վարուց. զերծրինակ 'ի բարոյական գիտութի՛ւնս, կամ առ'ի յայտ ածել զառաքութի՛ն նոցա, 'ի ձեռն ո՛րոց առ մեզ ժամանեաց ածային յայտնութի՛ւնն. յորոյ վե՛ր հիմնի սրբազան վարդապետութի՛ւնն:

Պատասխանեմ երկրորդ, զան. զառաջ. Ո՛չ գոյ գիտութի՛ւն յատկապէս առնալ զեղականաց, սոսկ վե՛ղ են եղականք, ուրանամ. վե՛ղ են ներընդունականք, և փոփոխականք, ընդունիմ: Ա՛ն զի պարտ է գիտութեանն լինել ստոյգ և անվրէպ: Արդ՝ ածաբանութի՛ն ո՛չ ճառէ զեղականաց ըստ որում են անստոյգ և փոփոխական, այլ ըստ որում անկանին ընդ ածային յայտնութի՛ն. և ընդ այսու բանիւ են ստոյգ և անփոփոխ:

Ասիցես չորրորդ. Յիւրաքանչիւր գիտութի՛ն պարտ է ենթադրել զընչէն առարկայի. իսկ արդ՝ այ, որ է առարկայ ածաբանութե՛ն ո՛չ կարեմք գիտել զընչէն. ապա: Յուցանի փոքր. Ոչ ըստ սքի՛ն Թովմայի. ա. ընդդէմ հեթ. գլ. իե. և ըստ ճշմարտութե՛ն իրին, ած ո՛չ սահմանի. ապա ամ է՛ն:

* Պատասխանեմ զան. զփոքր. Ո՛չ կարեմք գիտել զընչէն այ, 'ի յառաջադունէ, ընդունիմ, 'ի

* Պատասխանեմ զան. զերկրորդ. Ո՛չ գոյ գիտութի՛ւն յատկապէս առնալ զեղականաց, սոսկ վե՛ղ են եղականք, ուրանամ. վե՛ղ են ներընդունականք, և փոփոխականք, ընդունիմ: Ա՛ն զի պարտ է գիտութեանն լինել ստոյգ և անվրէպ: Արդ՝ ածաբանութի՛ն ո՛չ ճառէ զեղականաց ըստ որում են անստոյգ և փոփոխական, այլ ըստ որում անկանին ընդ ածային յայտնութի՛ն. և ընդ այսու բանիւ են ստոյգ և անփոփոխ:

Ասիցես չորրորդ. Յիւրաքանչիւր գիտութի՛ն պարտ է ենթադրել զընչէն առարկայի. իսկ արդ՝ այ, որ է առարկայ ածաբանութե՛ն ո՛չ կարեմք գիտել զընչէն. ապա: Յուցանի փոքր. Ոչ ըստ սքի՛ն Թովմայի. ա. ընդդէմ հեթ. գլ. իե. և ըստ ճշմարտութե՛ն իրին, ած ո՛չ սահմանի. ապա ամ է՛ն:

* Պատասխանեմ զան. զփոքր. Ո՛չ կարեմք գիտել զընչէն այ, 'ի յառաջադունէ, ընդունիմ, 'ի

* Պատասխանեմ զան. զերկրորդ. Ո՛չ գոյ գիտութի՛ւն յատկապէս առնալ զեղականաց, սոսկ վե՛ղ են եղականք, ուրանամ. վե՛ղ են ներընդունականք, և փոփոխականք, ընդունիմ: Ա՛ն զի պարտ է գիտութեանն լինել ստոյգ և անվրէպ: Արդ՝ ածաբանութի՛ն ո՛չ ճառէ զեղականաց ըստ որում են անստոյգ և փոփոխական, այլ ըստ որում անկանին ընդ ածային յայտնութի՛ն. և ընդ այսու բանիւ են ստոյգ և անփոփոխ:

Ասիցես չորրորդ. Յիւրաքանչիւր գիտութի՛ն պարտ է ենթադրել զընչէն առարկայի. իսկ արդ՝ այ, որ է առարկայ ածաբանութե՛ն ո՛չ կարեմք գիտել զընչէն. ապա: Յուցանի փոքր. Ոչ ըստ սքի՛ն Թովմայի. ա. ընդդէմ հեթ. գլ. իե. և ըստ ճշմարտութե՛ն իրին, ած ո՛չ սահմանի. ապա ամ է՛ն:

* Պատասխանեմ զան. զփոքր. Ո՛չ կարեմք գիտել զընչէն այ, 'ի յառաջադունէ, ընդունիմ, 'ի

Ա՛ա- ռէ. Ընդ. առ է.

* Պ. տառն. նա խակարդ. առ է. և առա. պ. է. առա.

ձեռն գործոց, կամ՝ ի ձեռն յայտնութեանէ, ուրա-
նամ: Արդ՝ եդեալ զծանօթութիւնն զինչութեանէ այ՝ի
ձեռն գործոց, կամ՝ ի ձեռն յայտնութեանէ, ապա-
ցուցանեմք՝ ի յառաջագունէ զնորա յատկութիւնս,
որք՝ ի բնութենէ նորա իբր՝ ի պատճառէ որ՝ ի յա-
ռաջագունէ, կամ՝ ի զօրութենական պատճառէ
բղխեն: Այլ սկսեալ Θեովմնա յորժամ՝ ի նախա-
կարգեալսդ ընդդէմ հնեմ. ածէ՝ ի վէր, թէ ան-
մարթ է լինել ապացուցութիւն զայ, բայց եթէ՝ ի
ձեռն գործոց, իմանալ զապացուցութենէն, որ առ
կատարեալ սահմանն այ, և առ ծանօթութիւն զինչ-
էին նորա վերածի, և ոչ զապացուցութենէն յատ-
կութեանց նորա, որպէս յայտ է յերկաքանչիւր՝ի
լուսանցան նշանակեալ տեղեացն:

Ասա. պ. է. բաղ. Ասելի է երկրորդ. Ընդարանութենն ճանա-
պարհորդաց է յատկապէս ընդհիմեամբացեալ գի-
տութենն այ և երանելեաց, որ ասի առաւօտեան:
Ոչ հասարակ Թովմայեանց ընդ սկզն Θովմայի ընդ-
դէմ բազմաց այլոց:

Պարտ է գիտել. զի ընդհիմեամբաւորութի
գիտութենց է կախումն միոյն յայլմէ: Արդ բազմո-
բինակ կախի գիտութի լինչ յայլմէ, այլ այժմ նը-
կատեմք զկախումն միոյ յայլմէ՝ ի յայտնադիմա-
նութենէ ճշմարտութենէ. վասն զի այս է յատկապէս ա-
ռեալ ընդհիմեամբաւորութի գիտութենց:

Ասացաք յերկրակացութենէ. գնդաւոյնք երանե-
լեաց. որ ասի աստղաբան. զի որպէս ասացաք՝ ի
ա. պր. կրկին է ճանաչումն յերանեալս: Այնն է,
որով պայծառ տեսանեն զկարհուրդս՝ ի բանն, ոչ
տրամաբանելով կերպականապէս, այլ գերազանցա-
բար միայն, և անուանի՝ ի սկզն Θեոստինոսէ ա-
ստղաբան: Այնսն է, որով՝ ի սկզբանց գերբնա-
կան լուսով ծանուցելոց պէսպէս եղրակացութի-
յառաջ բերեն տրամաբանելով կերպականապէս. և
անուանի. երևնոչեան: Արդ՝ զերկրակացութենէս պարտ

ե խմանալ զառաջին գիտուԹէ երանելեաց, և ոչ զերկրորդէն, որ ըստ գոյացուԹեանն է նոյն ինքն ածաբանուԹէն մեր ի կատարեալ, և ի համաբնական վիճակի։

Աշ.

Յուցանի. Յայնժամ է յատկապէս առեալ ընդմիմեամբաւորուԹէի գիտուԹենց, յորժամ միևն կախի զմիւսէ ըստ յայտնդիմանուԹեան, և ըստ հաւաստուԹե ճշմարտուԹե, կամ իւրոց սկզբանց, որպէս ասացաւ. և յայտ ևս է յերաժշտուԹէ, որ յատկապէս ստորակարգի ԹռՀաբանուԹէն, վ՚ը զի զիւր սկզբունս ենԹադրէ ցուցեալ, և ծանուցեալ ի ԹռՀաբանուԹէ. նոյնպէս և ընդհայեցողուԹէն նկատմամբ երկրաչափուԹէ. իսկ արդ՝ ածաբանուԹէի մեր կախի զգիտուԹէն այ և երանելեաց ըստ յայտնդիմանուԹեան իւրոց սկզբանց. որպէս և երաժշտուԹէն զԹռՀաբանուԹէ, և ընդհայեցողուԹէն զերկրաչափուԹէ. ապա։ Յուցանի փոքր. Որպէս երաժշտուԹէն յառաջանայ ի սկզբանց ծանուցելոց ի ԹռՀաբանուԹէ, և ընդհայեցողուԹէն ի սկզբանց ծանուցելոց յերկրաչափուԹէ նոյնպէս և ածաբանուԹէի մեր յառաջանայ ի սկզբանց ծանուցելոց ի գիտուԹէ այ և երանելեաց. զի սկզբունք ածաբանուԹէ մերոյ են մասունք հաւատոյ, որք են ծանուցեալ և յայտնեալ ի հանդերձեալն. ապա ուրեմն են։

Ասիցես նախ. Ո՞ր յատկական ընդմիմեամբաւորուԹէի գիտուԹենց պահանջի՝ զի ընդմիմեամբացեալն ամիտիւեսցէ զառարկայն ընդմիմեամբացուցչին պատահական իմն տարբերուԹիւ, որ իցէ արմատ նոր գիտելիուԹե, կամ նոր եղրակացուԹենց. ապա Թէ ոչ՝ ոչ լինէին զանազան գիտուԹիւնք, զի զնոյն ունէին առարկայ. իսկ արդ՝ ածաբանուԹէի մեր ոչ ամիտիւէ զառարկայն ածաբանուԹե որ ի հանդերձեալն, այսինքն զածՀ պատահական ինչ տարբերուԹիւ, որ իցէ արմատ նորոգ գիտելիուԹեան,

համ

կամ նոր եղբակացութենէ. վը զի երկաքանչիւրն ևս հայի յաճ իբր յառաջիկայ, ապա: Ընդհակ ձեռնարկէ ի ցուցանել:

Պատասխանեմ. թէ մեծագոյնդ է ճշմարիտ միայն ի բնական գիտութիւնս, որք ունին զսահմանաւոր առարկայ, այլ ոչ ի գերբնական կարգի գիտութիւնս, որք ունին զանսահման և զանեզը առարկայ: Որովհետև այս պայման պահանջի առ ի զանազանիլ ի միմեանց ընդհանրացուցչին, և ընդհանրացելոյն, անսահման, և անեզը առարկայն վը երբոյ անսահմանութենէ առանց յաւելման պատահական տարբերութենէ կարէ ունել բազում եղանակս գիտելութեան. և բանիւ նոցին եղերել զբազում և զդէպս գիտութիւնս: Յաւել և զայն, թէ յայսմ պայմանէ ևս չէ գլխովին թափուր ածականութենէն մեր նկատմամբ ածականութենէ երանելոց, վը զի յաւելու ի սա զզօրութենական յայտնութենի, կամ գկերպական տրամաբանութենի յանընդմիջապէս յայտնեալ սկզբանց, առ միջնորդութիւ յայտնեալ եղբակացութենիս, իբր զպատահական տարբերութիւն որ հինիւ զդէպս եղանակս գիտելութեան. որպէս զսորին հակառակն՝ երանելոք ղոր ինչ տեսանեն ի բանն առաւօտեան ճանաչմամբ, տեսանեն իբր անընդմիջապէս յայտնել, և ոչ տրամաբանեն կերպականապէս, այլ գերազանցաբար միայն, զոր որում տեսանեն, թէ միեն է բան և պատճառ այլոյ:

Ընդդէս երկրորդ. Յայնժամ գիտութիւն ինչ յատկապէս ըմբռնեալ այլոյ. յորժամ զատպէ եղբակացութիւնս ընդմիմեանս բացուցչին ենթադրէ, և զայնս առնու միւր ի սկզբունս. վայ ասի հաստատ կօրէն, անդ սկսանի բժիշկն, ուր դադարի բնագէտն. իսկ արդ՝ եղբակացութիւնք գիտութեն երանելոյ ոչ են սկզբունք ածականութենէ մերոյ. այլ երանելոք նոյնօրինակ որպէս և մեք, ի սկզբանց

կամ նոր եղբակացութենէ. վը զի երկաքանչիւրն ևս հայի յաճ իւր յառաջիկայ, ապա: Այնպէս ձեռնարկէ ներուրնել:

Պատասխանեմ. թէ մեծագոյնդ է ճշմարիտ միայն ՚ի բնական գիտութենէ, որք ունին զսահմանաւոր առարկայ, այլ ոչ ՚ի գերբնական կարգի գիտութենէ, որք ունին զանսահման և զանեզը առարկայ: Օր որովհետև այս պայմանն պահանջի առ՚ի զանազանել ՚ի միմեանց ընդմիմեամբացուցչին, և ընդմիմեամբացելոյն, անսահման, և անեզը առարկայն վը իւրոյ անսահմանութենէ առանց յաւելման պատահական տարբերութենէ կարէ ունել բազում եղանակս գիտելութեան. և բանիւ նոցին եղերել զբազում և զպէսպէս գիտութենէ: Յաւել և զայն, թէ յայսմ պայմանէ ևս չէ գլխովին թափուր ածականութենէն մեր նկատմամբ ածականութենէ երանելեաց. վը զի յաւելու ՚ի սա զգօրութենական յայտնութենէ, կամ զկերպական տրամաբանութենէ յանընդմիջապէս յայտնեալ սկզբանց, առ միջնորդութենէ յայտնեալ եղբակացութենէս, իբր զպատահական տարբերութենէ որ հինիէ զպէսպէս եղանակս գիտելութենէն. որպէս զորին հակառակն՝ երանելեալք զոր ինչ տեսանեն ՚ի բանն առաւօտեան ճանաչմամբ, տեսանեն իբր անընդմիջապէս յայտնել, և ոչ տրամաբանեն կերպականապ, այլ գերազանցաբար միայն, քան որում տեսանեն, թէ մինն է բան և պատճառ այլում:

Ընդդէս երկրորդ. Յայնժամ գիտութենէ ինչ յատկապէս ընդմիմեամբացուցչին այլում. յորժամ զատպէ եղբակացութենէս ընդմիմեամբացուցչին ենթադրէ, և զայնս առնու յիւր ՚ի սկզբունս. վը այսպէս հասարակօրէն, անդ սկսանի բժիշկն, ուր դադարի բնագէտն. իսկ արդ՝ եղբակացութենէք գիտութենէ երանելեաց ոչ են սկզբունք ածականութենէ մերոյ. այլ երանելեալք նոյնօրինակ որպէս և մեք, ՚ի սկզբանց

յառաջածն զեղծակացութիւնս զնովին իրօք և զճշմարտութիւնք, զորս մեք ի սկզբանց յառաջածեմք։ ապա։ Ա.յսպէս ասէ Տայէլման։

Պատասխանեմ նախ, որպէս յառաջն, թէ մեծագոյնք է ճշմարիտ միայն ի բնական գիտութիւնս, զի ի սոսին եթէ նոյն լինէին սկզբունք և եղրակացութիւնք ընդմիմեանց ոչնչացուցչին, և ընդմիմեանս ցելոյն։ և այնպէս յերկաբանչիւրն ևս է նոյն եղանակ յառաջանալոյ բնական լուսով, ոչինչ զանազանութիւն լինէր ի նմա։ Սակայն թէպէտ և նոյն լինէին սկզբունք և եղրակացութիւնք ածաբանութենէ երանելեաց և ճանապարհորդաց, ըստ բաւականին լինով զանազանին վասն պէսպէս եղանակի յառաջանալոյ, միոյն գերբնական լուսով, և միւսն բնականաւ. և վասն զի սկզբունք սորա են հաւաստեալ յառաջինն անդ, է յատկապէս առեալ ընդմիմեամբաւորութենէ։

Պատասխանեմ երկրորդ. Ի՝ է փոքրագոյնք է ճշմարիտ գիածաբանութենէ երանելեաց, որ ասի ճանաչումն երեկոյեան. և ոչ զայնմանէ, որ ասի ճանաչումն առաւօտեան, որում և ընդմիմեամբանայ ածաբանութենի մեր. քանզի սովաւ երանելք տեսանեն անընդմիջապէս, և առանց կերպական տրամաբանութենէ՝ նախնարար զորս վերաբերին առ ածբոստ ինքեան. երկրորդաբար՝ զորս վերաբերին առ խորհուրդս, որ յայլ յառաջ գան։ զորոց զբանս և զպատճառս տեսանեն յածբ։ Ա.յսոքիկ մեզ յայտնեալքս հաւատով՝ են սկզբունք ածաբանութենէ մերոյ։ Իսկ եթէ երանելք յանընդմիջապէս երևեցոյ ի բանն մակաբերութենէ յառաջ բերեն զայն եղբակացութիւնս, զոր և մեք, (զի ոչ յայտնի նոցա անընդմիջապէս ամ ինչ ի բանն,) ոչ առնեն ածաբանութիւն, որ ասի ճանաչումն առաւօտեան, որում ստորակարգի մերս. այլ այնուիկ, որ ասի երեկոյեան, և որ ըստ գոյացութենն է նոյն ընդ ածաբանութենէ մերում։

Ասիցես երկրորդ. Ա՛ր է յաւուրս ընդհանուր բաւորութի՛ւն ի դիտութիս և յունակութիս առաջին սկզբանց, որպէս ուսուցանեն փիլիսոփայք. իսկ արդ՝ երանական դիտութի՛ն է ունակութի՛ առաջին սկզբանց նկատմանէ ածաբանութե՛ մերոյ, ապա:

Պատասխանեմ, թէ երանական դիտութիւնն ունի միանգամայն զբան ունակութե՛ առաջին սկզբանց և դիտութե՛: Ունի զբան ունակութե՛ առաջին սկզբանց, քան որում միմիայն և պարզ հայեցիւք բերի յէութի՛ն ածային, և յայլսն ամենեսին, որք յայն հայեն: Ունի և զբան դիտութե՛, քան որում այնպէս տեսանէ զածային էութի՛ն և զտարբոգելիս նո՛ր, որպէս զի ճանաչել զնո՛ն լինել զոր-ութենական պատճառ միւսոյն. զի ըստ այսմ է գերազանցապար տրամաբանական:

Հայցացուք ունել մակաբերել, թէ ածաբանութե՛ մեր, զոր մեք յաստիս յորինեաստ ճգամբք ստացաք, մեզ ի հանդերձեալն. զի որովհետև է քմիմեամբացել ածաբանութե՛ երանելեաց, բնապէս պահանջէ միաւորիլ ընդ նմա. յորմէ և այն առած սրբոյն Հերոնիմոսի ի թուղթն որ առ պաւլինոս. Ջայնա ուսցաւ ի յերկիր, որոց գիտութիւնն անհրաժեշտ ինչ ընդ մեզ ի յերկինս: Յորմէ և ևս ունել մակաբերել, թէ նոքա որ եղեն յաշխարհի աստ ածաբան, այլ ամ իրօք հաւասար գոլով, բազում ինչ ճանաչեն ի հանդերձեալն արտաքոյ բանին, տեսակօք զոր ի կեանս յայս ճգամբք խրեանց ստացան, քան զնոսա որք չեղեն ածաբանք:

Ասիցես ընդդէմ այսմ հետևանաց. Հաւատն ոչ մեզ ի հանդերձեալն, ապա և ոչ ածաբանութե՛ն: Յուցանեմ հետևութիս. Հաւատն ոչ մեզ ի հանդերձեալն, զի է նսեմ. իսկ ի հանդերձեալն է յայտնադիմնութե՛. իսկ արդ՝ և ածաբանութե՛ն ևս է նսեմ. ապա:

Գա-

Պատասխանեմ ուրա. զհետ. զորոյ ցուցմանն
գան. զիոք. Ընծայանութի մեր ևս է նսեմ էապէս
և բանիւ իւրով, ուրանամ. պատահաբար, և բա֊
նիւ վիճակի, կամ ենթակային, ընդունիմ. վայ կա֊
տարի 'ի հանդերձեալն. և լինի յիւրում բնական
վիճակի. զորօրինակ յորժամ մանուկն լինի այր։

Ընդ յորժամ ասէ առաքեալն. ա. կոր. ժգ. ը. Ասէ ոչ էբէ֊ անկանէ.... էին էնդ֊ էին գնդապ֊ն կոփանէսն. չէ պարտ իմանալ զնա֊ փանմանէ գիտութեան ըստ գոյացութե. այլ կամ ըստ եղանակի ճանաչման դարձմամբ առ երևակայ֊ մունս, կամ ըստ եղանակի նսեմութե, զոր ունի բանիւ վիճակին, և ենթակային. որպէս յորժամ ասի մատ. իգ. Էրկին֊ ի էրկէզ անցանէն. միտք բա֊ նին ոչ է, թէ աւերեսցին ըստ գոյացութե, այլ թէ նորոգեսցին ըստ վիճակին։ Յայսմ վայր. ըն֊ թերց. գ.

Ընդհես. Ըստ այսմ լուծման ոչ մնայ որո֊ շումն զոր եդ առաքեալն 'ի մէջ սիրոյ, և գիտու֊ թե. զի և սէրն ըստ անկատար եղանակի գործե֊ լոյն հաւատով, անկանի։

Պատասխանեմ, թէ 'ի վէ այսր ամի կայ մնայ եդեալ որոշումն. զի այս եղանակ գործելոյ հաւա֊ տով ոչ է էական, ոչ ունակութե, և ոչ ներ֊ գործութե սիրոյ։ Օ֊ն որովհետև գործի, կի֊ յա֊ ջողի սիրով, և յայնմ է եղանակ գործելոյ նր, պա֊ հանջէ էապէս միայն, զի առարկայն իցէ ծանու֊ ցեալ, և ը պատահման է լինելն ծանուցեալ հա֊ ւատով, կամ տեսութը. վայ 'ի հանդերձեալն խա֊ փանի միայն անկատարութին սիրոյ, այլ ոչ եղա֊ նակն գործելոյ նր, որ է 'ի սէրն։ Այայց քանզի եղանակն գործելոյ 'ի գիտութե է ճանաչումն. և էապէս ճանաչումն 'ի ճանապարհի լինի դարձմամբ առ երևակայմունս, 'ի դադարել դարձման առ ե֊ րևակայմունս, դադարէ և եղանակն գործելոյ 'ի գի֊ տութե ճանապարհի. և այսպէս գիտութին ըստ

Ներգործութիւնէ խափանի. այլ ոչ ըստ ունակութեան, որ անտարբերն է՝ ի հպիլ դարձմանէ առ երևայ կայմունս, կամ առանց նորա:

ՊՐԸԿ. Ն.

ԹՈՒ ԸՐ ԷՅՆ ՍՈՒՐԲԿԱՅ ՃԾՈՒԹԻՒՆՔԸ:

Պիտել պարտ է, զի առարկայն, կամ որպէս ասէ սքն Յովհաննէս Ենթակայն, ըր է, Հայեցողութեան, և ոչ յենողութեէ, կրկնակի զանազանի յայմ կարողութէ, կամ յունակութէ. այսինքն Նիւթական, կամ կերպական: Նիւթական առարկայն է այն, յոր թէպէտ ձգի կարողութէն, կամ ունակութէն, բայց ոչ բանիւ իւրով, այլ բանիւ այլոյ: Կերպական առարկայն է այն, յոր կարողութէն, կամ ունակութէնն ձգի բանիւ իւրով, և բանիւ նորա յայլս: Ի կերպական առարկայի կրկին բան պարտ է զանազանել. բան որ, և է նոյն իսկ իրն, յոր ձգի կարողութէն կամ ունակութէն. և ասի կերպական առարկայ որ. և բան որով, կամ ընդ որով. և է այն, որոյ միջնորդութէ ձգի ի բանն որ. և ասի կերպական առարկայ որով, կամ ընդ որով. որպէս զի յերկու բանից որ, և որով կատարելագործիլ կերպական առարկային, որ է տեսակացուցիչ կարողութէ, կամ ունակութէ: Որ օրինակ է տեսանել ի տեսողական կարողութէ, զի նիւթական առարկայ նորա է մարմինն. կերպական որ՝ գոյնն. կերպական որով՝ լոյսն. կերպական տեսակացուցիչն, գունաւորն լուսաւոր:

ԱՆԴ. Ը. Ը. ԲՈՂ. Ասելի է նախ. Կերպական առարկայ որ՝ ճծաբանութէ է ճծ ընդ բանիւ ճծութէն:

ԱՆԴ. Յուցանի նախ. Կերպական որ առարկայ իրիք գիտութէ է այն, զոր սկզբնաբար, և բանիւ իւրով խնդրէ, և յոր ձգի գիտութէնն, և բանիւ նի ձգի յայլս. իսկ արդ՝ ճծ ըստ որում ճծ է այն

յոր

յոր սկզբնաբար. և բանիւ իւրով ձգի ածաբանութեին. զի որպէս ասացաք, է բան, կամ մտածութեի զայ. և բանիւ նորա այլք ի նմա խնդրին և ճառին. զի որ ինչ ճառի յածաբանութե, կամ է ինքն ած, կամ ցուցանէ զկարգ առ ած, որպէս յատկութիք առ էութին, կամ որպէս գործք առ պատճառն, կամ որպէս միջնորդք առ վախճան, զօրօրինակ են մարդկային ներգործութիք, առաքինութիք, մարդեղութին, խորհուրդք, և ն։

Ցուցանի երկրորդ. Ոչն է կերպական որ առարկայ սկզբանց, և բովանդակ գիտութե, զի բովանդակ գիտութին զօրութէ պարունակի ի սկզբունս. իսկ արդ՝ կերպական որ առարկայ սկզբանց ածաբանութե է ած ըստ որում ած վ զի են մասունք Հաւատոյ, որ վ գոլոյն առաքինութի ածաբանական ունի կերպական որ առարկայ զած ըստ որում ած. կամ որպէս ճշմարիտ ի գոլն, որ է նոյն. զի ճշմարիտն ի գոլն, և էակն են նոյն։

Աստեղ է երկրորդ. Կերպական որով առարկայ ածաբանութե է զօրութենական և ընդմիջական յայտնութին ածայն։

Յառաջքան զցուցանելն պարտ է գիտել, զի կրկնակի ասի լինն յայտնեալ. նախ՝ կերպականապէս, և անընդմիջապէս. զօրօրինակ ած է եռանձնեայ, է մարմնացեալ, և ն։ Երկրորդ, զօրութենաբար, և միջնորդաբար, ըստ որում պարունակի ի կերպականապէս, և յանընդմիջաբար յայտնեալ ինչ. կամ իբր գործ ի պատճառն կամ իբր յատկութի էութե, կամ այլազգ. յորմէ տրամաբանութէ, զօրութէ բնական լուսոյն յառաջածի. որպէս ծիծաղականութին ի քն է զօրութենաբար, և միջնորդաբար յայտնեալ. զի բնական տրամաբանութէ յառաջածի յանընդմիջապէս յայտնելոյ աստի. վ է մտք. իբր յատկութի էութե։ Արդ՝ ասեմք, թէ այս զօրութենական, և ընդմիջական յայտնու-

թիւն, կամ զօրութիւն բնական լուսոյ. որ յառաջ
ածէ զեզրակացութիւնս ի սկզբանէ անընդմիջապէս
յայտնելոյ է կերպական ընդ որով առարկայ ածա-
բանութիւն, և ընդ այնու բանիւ, և նորա միջնոր-
դութիւք ձգի յայն ամ, զոր ճառէ զնոյ. որպէս միջ-
նորդութիւք լուսոյ տեսութիւն ձգի առ ի և իւրէ մար-
մին գունաւոր:

Յուցանի. Ընծաբանութիւն զանազանի ի հա-
ւատոյ, և ի մէթաֆիզիգայէ. և է որպէս թէ մի-
ջին ինչ ի մէջ նոցա. իսկ արդ՝ ոչ արդեօք զանա-
զանէր ի նոցունն, և ոչ ընդ մէջ անկանէր նոցա, և-
թէ չունէր կերպական ընդ որով առարկայ զօրու-
թենական յայտնութիւն. ապա: Յուցանի վտքրա,
Նթէ կերպական բան ընդ որումն նորա լինէր ան-
ընդմիջական յայտնութիւն, ոչ զանազանէր ի հա-
ւատոյ. իսկ եթէ բնական լոյսն և եթ անկախ յամ
յայտնութէ, ոչ զանազանէր ի մէթաֆիզիգայէ.
ապա:

Ընդելի է երրորդ. Աիւթական հաւաստարեալ
առարկայ ածաբանութեան է այն ամ, որ անկանի
ընդ զօրութենական և ընդմիջական ածային յայտ-
նութէ:

Յուցանի. Աիւթական հաւաստարեալ առար-
կայ իրիք գիտութէ է այն ամ, յոր կարէ ձգիլ
բանիւ կերպական ոչ առարկային, և ըստ որում
անկանի ընդ առարկային, կամ ընդ կերպական ընդ
որով բանիւ. իսկ արդ՝ ածաբանութիւնն կարէ ձգիլ,
և զննել զամ էակս բանիւ այ ըստ որում անկա-
նին ընդ զօրութենական, և ընդմիջական յայտնու-
թէ. ապա:

Ընդդէմ նախ. ընդդէմ առաջին եզրակացու-
թե. Սէն Թոմմաս ի յառաջաբանութիւնէ վճռոց.
ի. ա. պ. դ. ասէ. թէ էակն ածային յայտնու-
թէ ճանաչելի՝ է առարկայ ածաբանութիւն. ապա:

Գա-

Պատասխանեն ոմանք, թէ սքն Յովհաս զնիւ-
թական և զտարածեալ առարկայէ ասաց: Պա-
տասխանեն այլք, թէ եդ զէակն ածային ըս որում
է համեմատանուն, և ենթադրե փոխանակ գլխա-
ւոր համեմատանուանելոյն, որ է ած. և այս յայտ
է յօրինակէ ասողքին, զոր 'ի մէջ բերէ անդանօր
սքն վարդապետն: Այլ չէ ինչ փոյթ զոր ինչ կար-
ծիս կալաւ սքն Յովհաս 'ի տիս մանկութեն, գէթ
քաջայայտ է, թէ 'ի ծերութեն զմեր կարծիս կա-
լաւ յառաջիկայ պրակիս:

Ա. սիցես երկրորդ, և միանգամայն ստիպիցես.
Ամենայն որ է ընդ կերպական ոչ՞ առարկայիւ ի-
րիք գիտութեն կամ կարողութեն, վերաբերի առ
կերպական որ առարկայ նր. իսկ արդ ամ էակ
ածային է, կամ կարէ լինել ընդ կերպական ոչ՞
առարկայիւ ածաբանութեն. այսինքն ընդ զօրութեն-
նական յայտնութիւն. ապա ոչ միայն ած, ըստ ո-
րում ած, այլ և էակն ածային է կերպական որ ա-
ռարկայ ածաբանութեն: Յուց մեծ. Յայնց գի-
տութեց, և կարողութեց, զօրօրինակ վս զի վերա-
ցուցումն յամ նիւթոյ է կերպական որով առար-
կայ համարձանաբանութեն, ոչ միայն ած, այլ և ամ
էակ ըստ որում վերացեալ յամ նիւթոյ, է կեր-
պական որ առարկայ նր: Ա. զօրօրինակ վս զի լոյսն
է կերպական որով առարկայ տեսողական կարողու-
թեն, ոչ մանաւանդ ինչ գունաւոր, այլ ամ գու-
նաւոր ըստ որում անկանի ընդ լուսով է կերպա-
կան որ առարկայ տեսողական կարողութեն. ապա:

Պատասխանեմ զան. զմեծ. Զի որ է ընդ
կերպական որով առարկայիւ իրիք գիտութեն, վե-
րաբերի առ կերպական որ առարկայ նորա. եթէ
ձգեսցի գիտութիւնն յայն, սկզբնաբար և բանիւ իւ-
րով, ընդունիմ. եթէ երկրորդաբար և բանիւ այլոյ,
ուրանամ: Զդ՝ ածաբանութեն, որ ըստ որում
պնուն ցուցանէ, է մտածութի զայ. որպէս հա-

ւսան սկզբնաբար և բանիւ իւրով ձգի յԱծ. խակ ՅայլՅայսնեալս բանիւ այ, և ՚ի կարգի առ այն. ուսոի թէպէտ են ընդ կերպական ընդ որով բանիւ նոր, ոչ վերաբերին, բայց եթէ առ երկրորդական և նիւթական առարկայ նոր, կամ որպէս այլք ասեն, առ առարկայն տարածութեան, և ոչ առատրութեան. և վասն անհանգիստութեան է յառարկեալ օրինակդ. զի ՚ի համարձնաբանութեան, և ՚ի տեսողական կարողութեան ոչ գոյ սկզբնական ինչ, այլ բստ ինքեան, և բանիւ իւրով ձգեցեալ, և բանիւ նորա յայլս. այլ յԱմ էակ վերացեալ ՚ի նիւթոյ, բստ ինքեան, և անկախ յայլմէ ձգի համարձնաբանութեին. որպէս և յԱմ լուսաւոր դունաւոր տեսողական կարողութեանն: Եւ զայրին Հակառակին բժշկականութեին վասն զի ՚ի մարմինն ընդ բանիւ առողջութեան ձգի սկզբնաբար, և բանիւ իւրով. խակ յայլս, զնրօրինակ ՚ի զարկ բազկին, ՚ի մէզն, ՚ի դեղս, և ն. ձգի երկրորդաբար, և բանիւ առողջանալի մարմնոյն. Նմին իրի թէպէտ սոքա անկախ են ընդ նովքն կերպական ընդ որով բանիւ բժշկականութեան, սակայն են միայն երկրորդական և տարածեալ առարկայ նոր. և միայն մարմինն բստ ուրում առողջանալի է կերպական որ առարկայ:

Պնդիցես. Եթէ ածն ոչինչ զևրամբ յայսանէր, այլ զայլոց միայն, մնայր տակաւին Հաւատն, և ածաբանութեին. որպէս եթէ անկարելի դրութիւն, չէր ածն, մնայր համարձնաբանութեին. ապա:

Պատասխանեմ զան. զառաջ. Հաւատքն, և ածաբանութեին նովքն բանիւ, որով այժմ են, ուբանամ. զի յայնժամ ածաբանութիւնն ոչ լինէր մտածութեի զոյ, և ոչ Հաւատքն լինէր առաքինութեի ածաբանական. այլ և այլ բանիւ, ընդունիմ: Խակ համարձնաբանութեին տակաւին մնայր նոյն. զի որպէս ասացաւ, համարձնաբանութեին ոչ խորհի զոյ բստ ուրում է սկզբնական ինչ բանիւ իւրով, և

զայ-

զայլոց բանիբ նորա, այլ զնա՛մ էակէ ըստ որում
է վերացեալ ՚ի նիւթոյ:

Ասիցես երրորդ. Ըստ փիլիսոփայից ոչինչ
գիտութի՛ցուցանէ զնւր առարկայն, այլ ենթադրէ.
իսկ արդ՝ ածաբանութիւնն ցուցանէ թէ գոյ ած.
ապա:

Պատասխանեմ զան. զմեծ. Ոչինչ գիտու-
թի՛ցուցանէ զնւր առարկայ, ՚ի յատակագոյնէ, և
՚ի ներքին սկզբանց, ընդունիմ. ՚ի յայտնագոյնէ,
՚ի ձեռն գործոց, և ՚ի սկզբանց այլուստ փոխա-
առելոց, ուրանամ: Արդ՝ ածաբանութի՛ցուցանէ
զգոյն այ ՚ի յայտնագոյնէ ՚ի ձեռն գործոց, և ՚ի
սկզբանց փոխառելոց ՚ի համաբնաբանութէ: Նո-
դարձեալ. ած ըստ որում գերբնական պատճառ՝
է առարկայ ածաբանութէ, և ըստ այսմ ոչ ցուցա-
նի, այլ հաւատացեալ լինի:

Ասիցես չորրորդ. Կերպական առարկայն տե-
սակացուցիչ իրիք գիտութեան՝ պարտի ստորոգիլ
զնա՛մ մասանց նր. զօրօրինակ, մ զի էակն շարժելի
է առարկայ բնաբանութէ. ճշմարիտ է ասել զնա՛մէ,
զորմէ ճառէ բնաբանութի՛ն, թէ է էակ շարժելի:
Պարձեալ պարտ է լինել արմատ ամ յատկութէց,
որք ՚ի նմա ապացուցանին. իսկ արդ՝ ած ըստ ո-
րում ած ոչ ստորոգի զնա՛մն, զորոց ճառէ ածա-
բանութի՛ն, զօրօրինակ զհրեշտակաց, զմարդոյ, զմե-
զաց, և՛ն: Նո ոչ ըստ որում այսպիսի է արմատ
ամ յատկութէց որք ՚ի նմա ապացուցանին. զօրօ-
րինակ, ոչ է արմատ անծնելիութէ, որ է ՚ի հայրն.
ապա թէ ոչ՝ պատշաճէր և այլոց անձանց. ապա:

Պատասխանեմ զան. զառաջի՛ն մասն մեծա-
գունիդ. Կերպական, և տեսակացուցիչ առարկայն
իրիք գիտութէ պարտի ստորոգիլ զնա՛մ մասանց նր.
միշտ ուղղակի, ուրանամ. ուղղակի, կամ հոլովա-
կի, ընդունիմ. և ըստ այսմ ստորոգի ած զնա՛մէ
զորմէ ճառէ ածաբանութի՛ն. զի այն ամ, զորոց

ճառէ՝ են կամ ինքն ած, կամ ինն այլ. այսինքն, կամ նոր յատկութիւք, կամ դործք, կամ միջնորդք որք առաջնորդեն առնա, և են վարձուց արժանի, կամ առ՝ի նմանէ արգելեալ, խոտորեցուցիչք, և պատուհասելիք. որպէս են մեղքն:

Օրերորդ մասն մեծագունիդ ևս զանազանեմ. Կերպական առարկայն պարտ է լինել արմատ ամ յատկութեց, կամ ըստ ինքեան, կամ ըստ որում է որոշեալ՝ի մանաւոր տեսակս, ընդունիմ. միշտ ըստ ինքեան, ուրանամ: Ըստ այսմ էակն շարժելի, որ է առարկայ բնաբանութեն, ոչ ըստ ինքեան, այլ ըստ որում որոշեալ առ երկնայինս, և առ տարրականս է պատճառ պէսպէս յատկութեց, որք ապացուցանին՝ի բնաբանութեն: Այս միտ դան. զիորքրդ. ած ընդ բանիւ ածութեն ըստ ինքեան ոչ է արմատ անծնելիութեն, ընդունիմ, ըստ որում է որոշեալ առ անձն հօր, և առնչութեբ հայրութեն եղանակաւորեալ. ուրանամ: Ուսուի ոչ հետևի, թէ անծնելիութեին պատշաճի այլոց անձանց:

Ընդհանս հինգերորդ. Ծուի թէ քո է կերպական և հատատարեալ առարկայ ածաբանութեն, ըստ առաքելոյն. ա. կոր. բ. բ. Ո՛չ եղեն՝ի մոխ եղէն գէրեալ ինչ՝ի յեղ, քայց հոյն պյո ա, և պնոյն՝ի խաչ եղեալ. ոպա:

Պատասխանեմ, թէ առաքեալն ոչ խօսի անդէն զառարկայէ ածաբանութենեան, կամ հաւատոյ, այլ զեղանակէն, որով պատմեալ էր կորնթացւոց զաւետարանն. ըստ որում զառաջինն քարոզեաց նոցա զվերաբերեալն առ մարդկութեին, և առ չարչարանն քրի. զի նոքօք առաջնորդեսցէ նոցա առ խորհուրդս ածութեն. ուստի ոչ ասաց պարզապէ. Ո՛չ եղեն՝ի մոխ եղէն գէրեալ ինչ, քայց հոյն պյո ա, այլ, Ո՛չ եղեն՝ի մոխ եղէն գէրեալ ինչ՝ի յեղ քայց հոյն, ևն:

Այս-

Յայսցանէ մակաբերիցես, թէ ածաբանութիւն հերետիկոսաց ոչ է ճշմարիտ ածաբանութիւն, կամ գէթ ոչ է նոյն օրինակ ընդ մերում. զի չունի զնոյն կերպական որով առարկայ. այսինքն, զբովթունեանական, և զընդմիջական յայտնութիւն։ Այլ զի հերետիկոսն ոչ յառաջերէ զնշանակացութիւնս յածային հաւատով հաւատացեալ սկզբանց։ Այլ որ հերետիկոսն է՝ի վեր մնասին ինչ հաւատոյ, զոր նի զհաւատ զսկզբ մնասանց, այլ զկարծիս ինչ ըստ կամաց իւրոց։

Ե.Ե.Ա.Ե. պ.Գ.ԵՐԵ

Եւ ոչինչ փոյթ է, թէ ածաբանութիւն հերետիկոսաց ունի զնոյն կերպական որ առարկայ. այսինքն զաճ. զի կերպական որ առարկայն ոչ տեսանելագոյանէ, բայց եթէ ըստ որում անկանի ընդ կերպական ընդ որով առարկայիւ։ Եւ ոչ ևս է փոյթ, թէ հերետիկոսն թոռիւ ունել զստուգութիւն որպէս և մեք զսկզբանց, և զզգաստացութենէ. զի այն ստուգութիւն ոչ գայ յառաջ՝ի պատճառէ ածային յայտնութենէ, որ է հարկաւոր առ ճշմարիտ ածաբանութիւնն, այլ կամ՝ի յանհաւատութենէ կամաց իւրոց, կամ՝ի նոցին իսկ դատաստանէ, որովք գտանի, թէ այս, կամ այն մանն հաւատոյ է ընդունելի և ոչ այլք. զի եթէ յառաջ գային՝ի պատճառէ ածային յայտնութեան, զնոսին ընդունէին։

ՊՐԱԿ. Ը.

Ընդէ՞ր ածաբանութիւն կոչէ ուսումնասիրութիւն էակացն գերբնական։

Առ լուծումն այսր խնդրոյ՝ բազում ինչ կանխաւ պարտ է գիտել։ 'Նախ' պարտ է գիտել, զի այն ասի գերբնական, որ ոչ է՝ի բնութենէ, և ոչ համեմատեալ բնութենէ, այլ՝ի վեր քան զբնութիւն։ Այն ունակութիւն ածաբանութեան ըստ իմիք կոչէ գերբ-

գերբնական, այս է, որպէս ասի Հաստարակօրէն, ամմատաբար, և առարկապէս, ընդունելի է առ մենեսին. զի սկզբունք նոր, որք են մասունք հաւատոյ, և առարկայ նոր, որ է ած են ըստ ինքեան գերբնական, իբրև պէտ կերպականապէս, և կրկնաբար, ըստ որում են սկզբունք, և առարկայ, ոչ են գերբնականք, որպէս արդ ասացաք:

Երկրորդ, պարտ է գիտել, զի առ գործն գերբնական պահանջի պատճառին լինել գերբնական. զի պատճառն բնական ոչ կարէ տալ զգերբնականութիւն, զոր ոչ ունի: Դարձեալ և մանաւանդ պահանջի, զի այս գերբնական պատճառ իցէ մերձաւոր, և ոչ հեռաւոր. զի գիանդամանս գործոյն գաւել պարտ է ըստ հանդամանաց մերձաւոր և անբնդմիջական պատճառին, և ոչ ըստ հեռաւորին. վասն զի ազդեցութիւն հեռաւոր պատճառի եղանակաւորի ազդեցութիւք մերձաւոր պատճառին. որպէս յայտ է յարեգակն, որ ըստ պէսպէս հանդամանաց մերձաւոր պատճառաց՝ արտադրէ զպէսպէս գործս ի միում ջհեռաս, և ի միւսում գինձոր. վասն եթէ հեռաւոր պատճառն իցէ բնական, և մերձաւորն գերբնական՝ գործն լինի գերբնական. և զսորին հակառակն, եթէ հեռաւոր պատճառն իցէ գերբնական, և մերձաւորն բնական, գործն լինի բնական: Օրօրինակ, ներգործութիւն հաւատոյ է գերբնական. զի մերձաւոր պատճառ նոր, այսինքն հաւատն է գերբնական. թէպէտ հեռաւոր պատճառն, այսինքն միտքն, է բնական: Նոյնպէս ներգործութիւն սիրոյ է գերբնական, զի մերձաւոր պատճառ նոր, այսինքն ունակութիւն սիրոյ, է գերբնական, թէպէտ հեռաւոր պատճառն, այսինքն կամքն է բնական:

Երրորդ, պարտ է գիտել. Օր ի սկզբունք, և եղրակացութիւն ըստ իւրեանց եղանակի զուգընթանան առ ի արտադրել ղընդակութիւն գիտութեան:

սկզբ-

գերբնական, այս է, որպէս ասի Հաստատակօրէն, արմատաբար, և առարկապէս, ընդունելի է առ ամենեսին. զի սկզբունք նոր, որք են մասունք հաւատոյ, և առարկայ նոր, որ է ածք են ըստ բնութեան գերբնական, իբրեպէտ կերպականապէս, և կրկնաբար, ըստ որում են սկզբունք, և առարկայ, ոչ են գերբնականք, որպէս արդ ասացաք:

Երկրորդ, պարտ է գիտել, զի առ գործն գերբնական պահանջի պատճառին լինել գերբնական. զի պատճառն բնական ոչ կարէ տալ զգերբնականութիւն, զոր ոչ ունի: Դարձեալ և մանաւանդ պահանջի, զի այս գերբնական պատճառ իցէ մերձաւոր, և ոչ հեռաւոր. զի զհանգամանս գործոյն դատել պարտ է ըստ հանգամանաց մերձաւոր և անընդմիջական պատճառին, և ոչ ըստ հեռաւորին. վասն զի աղեխցութիւն հեռաւոր պատճառի եղանակաւորի աղեխցութիւնք մերձաւոր պատճառին. որպէս յայտ է յարեգակին, որ ըստ պէսպէս հանգամանաց մերձաւոր պատճառաց՝ արտադրէ զպէսպէս գործս՝ ի միում զկեռաս, և՝ ի միւսում զխնձոր. վասն եթէ հեռաւոր պատճառն իցէ բնական, և մերձաւորն գերբնական՝ գործն լինի գերբնական. և զսորին հակառակն, եթէ հեռաւոր պատճառն իցէ գերբնական, և մերձաւորն բնական, գործն լինի բնական: Ոչ որօրինակ, ներգործութիւն հաւատոյ է գերբնական. զի մերձաւոր պատճառ նոր, այսինքն հաւատն է գերբնական. թէպէտ հեռաւոր պատճառն, այսինքն միտքն, է բնական: Նոյնպէս ներգործութիւն սիրոյ է գերբնական, զի մերձաւոր պատճառ նոր, այսինքն ունակութիւնն սիրոյ, է գերբնական, թէպէտ հեռաւոր պատճառն, այսինքն կամքն է բնական:

Երրորդ, պարտ է գիտել. Ոչ սկզբունք, և եղելակացութիւն ըստ իւրեանց եղանակի զուգընթան առ՝ ի արտադրել զընակութիւն գիտութեան.

սկզբ-

սկզբունք գուգընթանան սրատոդապես իրը որով, ըստ որում Հաւանուլթի սկզբանց, կամ առաջարկուլթեց որոշէ զմիտս 'ի Հաւանուլթի եզրակացուլթին. որպես ուսուցանի 'ի տրամաբանուլթե: Նա այս Հաւանուլթի եզրակացուլթե գոլով գիտնագործ՝ Հանապազ յիշատակեալ ծնանի զունակուլթի գիտնագործ: Նոկ եզրակացուլթին ըստ որում մակաբերեալ յառաջարկուլթեց՝ է առարկայ գիտուլթե, և յայնսակս տեսակացուցիչ, և կերպական կացուցիչ նմի:

Չորրորդ պարտ է գիտել. Օվ սկզբունք ածաբանուլթե, որք են մասունք Հաւատոյ, կրկնակի մտածին, նախ՝ էակապես յինքեանս, կամ ըստ որում են յինքեանս բացարձակապես ճշմարիտ. և ցուցանեն զկարգ առ առաջին յայտնիչ ճշմարտուլթին. և ըստ այսմ թէպէտ են գերբնական, ըստ որում անընդմիջապես յայտնեալ. այլ ըստ այսմ չեն սկզբունք ածաբանուլթե կերպականապես, այլ նիւթապես միայն. և տեսակարարապես. զի ըստ այսմ ոչ 'ի գործ ածեն զբան սկզբան, զի գոչինչ ազդեն յեզրակացուլթիս ածաբանուլթե: Այլ ըստ այսմ առեալ են միայն խորհուրդք Հաւատոյ, որք առ Հաւատն, և ոչ առ ածաբանուլթին վերաբերին յատկապես: Երկրորդ մտածին, ըստ որում ցուցանեն զկարգ առ եզրակացուլթիս, զորս զօրուլթք պարունակեն, և որք 'ի նոցուն միջնորդուլթք բնական տրամաբանուլթե յառաջբերին, կամ որպես այլք ասեն, ըստ որում ցուցանեն զներգործական մակաբերուլթի. և ըստ այսմ թէպէտ կերպականապես են սկզբունք ածաբանուլթե. այլ ըստ այսմ չեն կերպականապես յայտնեալ, այլ զօրուլթք միայն, կամ մանաւանդ յայտնիչք. և ոչ ըստ այսմ ձգի 'ի նոսա Հաւատն, այլ ածաբանուլթին. նմին իրի և ըստ այսմ կերպականապես չեն գերբնական. վը զի այն ներգործական մակաբերուլթի,

կամ

կամ սղեցուածի, է բնական, զի ոչ այլ ինչ է, բայց եթէ տրամաբանութեի բնական լուսոյ, որ մա- կաբերէ զմի ինչ զայլմէ. զնոյն է ասել և զառաք- կային որպէս յայտ լինի ներկրորդ ցուցմանէ, և'ի լուծմանէ առաջին ձեռնարկութեն: Օգոստիկ ծա- նուցեալ,

Ասելի է. Ընդաբանութեին է ունակութեի էա- կապէս բնական: Ի հասարակ'ի Թովմայեանս, ընդդէմ կռնդենսոնիկի, և ոմանց արտաքնոց:

Յուցանի նախ. Ունակութեին մարդկային չա- նիւ, կամ բնական ներգործութեը ստացեալ՝ ոչ է էակապէս գերբնական. իսկ արդ՝ ընդաբանութեին է ունակութիւն մարդկային չանիւ, կամ բնական ներգործութեը ստացեալ. ապա: Ընդադրնս է քաջայայտ. զի գործն էակապէս գերբնական պա- հանջէ զպատճառ գերբնական, որ զանցանիցէ զբը- նական զօրութեը. զի ոչըք տայ զոր ոչ ունի: Իսկ փոքրագրնս նախ է սրբին Թովմայի. աստ. պ. շ. առ ձ. 'ի յառաջաբանութեե վճռոց. խ. միակ. պ. շ. խնդրակ. ձ. և ը. ը. խ. ծդ. պ. ա. առ ը: Ներկրորդ, յայտ է փորձիւ. քանզի տեսանեմք, զի ոչ միայն լինին ընդաբան, որք մտադիւր չանիւ պարագին յընդ- թերցմունս, 'ի հայեցողականութեիս, 'ի տրամաբա- նութիս, և յայլ վարժմունս գրոց. այլ ոչ նոքա, որք դատարկութեե ծառայեն: Ներրորդ, զի չանիւ, և գործածութեը ընդաբանական խմաստից, այսինքն նկատելով'ի սկզբունս հաւատոյ, և յայնց բնա- կան լուսով, և բնական տրամաբանութեը զպէսպէս եզբակացութեիս յառաջ բերելով, ստանամք զնոն'ի միտս մեր. որով ըմբռնեմք, և ճանաչեմք զայնս, զորս յառաջն ոչ ճանաչէաք. իսկ արդ այսինքն է գիտութեին ընդաբանական. ապա:

Պատասխանին ոմանք, թէ ընդաբանութիւնն ոչ է ստացեալ, այլ հեղեալ. բայց տակաւին պա- հանջին ներգործութիք մեր, ոչ իբրև արարչական

պատ-

պատճառ, այլ իբր տրամադրական և եթե. զնրօ-
րինակ ասեն, թէպետ սէրն է հեղական, բայց խնդ-
րին յառաջադոյն բազում ներգործութիւնք կամաց իբր
տրամադրութիւնք:

Ա.յլ է ընդդէմն նախ. Ոչ այս պատասխա-
նի յայտնապէս է հակառակ սիրն Յովհաննու: Երկ-
րորդ, է սուտ. զի տրամադրութիւնն առ կերպ
ինչ պարտի լինել ի նմին կարգի ընդ նմա. ապա
թէ ոչ՝ ոչինչ չափակցութիւն, և համեմատութիւն
տրամադրութեն լինէր առ կերպն: Այս ուսու-
ցանեն ածաբանք, թէ ոչինչ ի ներգործութենէ մե-
րոց կարէ լինել տրամադրութիւն առ Հնորհն զի են
յայլ և այլ կարգի. իսկ վ սիրոյ՝ պատասխանեմ.
թէ ներգործութիւնք, որք տրամադրեն առ այն են
գերբնական, ըստ որում ի գերբնական նպաստից
յառաջ եկեալ:

Յուցանի երկրորդ. Ա.յն ունակութիւն ոչ է
գերբնական, որոյ սկզբունք, և տեսակացուցիչ ա-
ռարկայն կերպականապէս ըստ որում այսպիսի ոչ
է գերբնական. իսկ արդ՝ սկզբունք, և տեսակա-
ցուցիչ առարկայն ածաբանութեն կերպականապէս
ըստ որում այսպիսի ոչ են գերբնական. ապա:
Փոքրագոյնս ըստ սկզբանց մասին յայտ է ի վեր-
ջին գիտելոյն. իսկ ըստ տեսակացուցիչ առար-
կային՝ ցուցանի. Կերպական որ առարկայն ոչ տե-
սակացուցանէ, բայց եթէ ըստ որում անկանի ընդ
կերպական ընդ որով առարկայիւ, կամ բանիւ.
իսկ արդ՝ կերպական ըստ որով առարկայն ածաբա-
նութեն է բնական. այսինքն զօրութեին ստեղծական
մտաց, որ բնական տրամաբանութեբ յառաջածէ զնգ-
րակացութիւս յանընդմիջապէս յայտնեալ սկզբանց.
ապա:

Ա.սիցես նախ. Ա.յն ունակութեի է էականպէս
գերբնական, որոյ սկզբունք և առարկայն են գերբ-
նական. իսկ արդ՝ սկզբունքն և առարկայն ածա-

բա-

բանութեան են գերբնական. վ՚ը զի սկզբունքն են մասունք հաւատոյ, և առարկայն է ՚ած. ապա ուրեմն: Այսպէս առարկէ կոնդենսոմն:

Պատասխանեմ. լուծուածն այսր գլխաւոր ձևոնարկութեանէ յառաջգոյ յանացելոցս, և նախ. Սկզբունքն որք են մասունք հաւատոյ, ո՛չ ազգեն յեզրակացութիւնն, բայց եթէ հեռապէս, և միջնորդութիւ բնական տրամաբանութեանէ: Ընդ՝ գործն որպէս ասացաւ՝ յաւէտ համեմատի բնութեան մերձաւոր պատճառին, քան հեռաւորին: Եւ ևս ցուցաք, թէ այնք ըստ որում են կերպականապէս, և կրկնաբար սկզբունք՝ են գերբնական միայն նիւթապէս: Այնպէս ՚ած ո՛չ է տեսակացուցիչ առարկայ ՚ածաբանութեան, որպէս ասացաք, բայց եթէ ըստ որում անկանի ընդ ղօրութեննական յայտնութիւ. և ըստ այսմ, ըստ որում է կերպականապէս տեսակացուցիչ՝ է բնական լինի. վ՚ը զի է եզրակացութեի զայ, բնական լուսով յառաջ բերեալ ՚ի սկզբանց հաւատոյ:

Ստիպիցես. Այն բնական, որ յառաջ ածէ զեզրակացութիւս ՚ի սկզբանց, կամ բնական տրամաբանութիւն ո՛չ է պատճառ եզրակացութե, այլ սոսկ պայման մերձեցուցիչ յայտնել սկզբանց յ՚ածաբանական եզրակացութիւս. ապա չէ հնար յառաջ բերել անտի լոր ՚ի պատճառէ՝ զբնականութիւն ՚ածաբանական ունակութե: Ց՚ուց. առաջ. Այնպէս բաղդատի բնական տրամաբանութիւն առ ՚ածաբանութիւն, որպէս բնական առաջարկութիւն յ՚ածաբանական հաւաքաբանութե. իսկ արդ՝ բնական առաջարկութիւն է միայն պայման մերձեցուցիչ սկզբանց յեզրակացութիւն. ապա:

Պատասխանեմ ուր զառաջ. զորոյ ցուցման ուր զառաջ. և զհանգիստութիւդ: Եւ անհանգիստութիւն է, զի բնական առաջարկութիւն. պահանջի յ՚ածաբանական տրամաբանութե ըստ պատահման, և առ

Ա՚ած. պ. ե.

պակասութեն մեռաց մերոց, որ պէտս ունի ճանաչել զպատուականին եղբայրացութեն ի յայտնեալ առաքարկութենս. յայնոսիկ չէ հարկաւոր ի հրեշտակս և ի երանելոս, իսկ տրամաբանութենին է հասկանալ իւրաքանչիւր գիտութեն, զի նուաւս կացուցանի ի բան գիտութեն, և զանազանի յատնակութեն առաջին սկզբանց. և մնասականք ածաբանութենի ի հաւատոյ։ Նա և. Այն է իրիք հասկան, առանց որոյ ոչ է մարթի իրին գոլ կամ ըմբռնիլ. իսկ արդ՝ առանց կերպական, կամ զօրութենական տրամաբանութեն չէ մարթի ածաբանութեն գոլ, կամ ըմբռնիլ. բայց առանց բնական առաջարկութեան կարէ գոլ և ըմբռնիլ։

Պնդիցես. Ադեալ թէ տրամաբանութենին է հասկան գիտութեն, սակայն գիտութենին ոչ տեսակացուցանի ի նմանէ, այլ ի միջնորդէն՝ որ յայսպիսի տրամաբանութեն առեալ լինի։ Յայտ է յատնակութենս կարծեաց և գիտութեն, որք թէպէտ և արտադրին տրամաբանութիւն, բայց են այլևայլ տեսակաւ. վասն այլևայլ առեալ միջնորդացն. այր, զի մինն է հաւանական, և միւսն ապացուցական։ Իսկ արդ՝ միջնորդն ի տրամաբանութեն ածաբանութեան է գերբնական։

Պատասխանիմ, թէ միջնորդն ոչ այլ ինչ է, բայց եթէ սկզբունքն՝ կամ առաջարկութիքն միանգամայն առեալ. և ըստ այմ ի դէպ է ասել զնմանէ, զոր յառաջին լուծման ասացաք զսկզբանց. այսինքն՝ թէ ըստ որում կերպականապէս հասօղ ոչ է գերբնական, այլ բնական։

Ասիցես երկրորդ ընդ նմին կոնդենսիլի. Այն ձիրք են սեփական ածաբանութեն, որ գերբնական իմաստութեն և եթ պատշաճիլ մարթին։ Ասա՝ ընդ միմեամբանայ գերբնական գիտութեն այ և երանելեաց, արդ՝ ընդ միմեամբացելոյն պարտ է լինել նոյնակարգ ընդ ընդ միմեամբացուցչին։ Ադրկ-

բորդ, ստուգութեի՛ն ե՛ւ առաւել քան զայ՛ս ստուգութեի՛ն բնական: Երրորդ՝ միաւորե՛ զբաժանարար տարբերութի՛ս բնական գիտութե՛ց. այսինքն զբանտեսականութի՛ն, և գործնականութի՛ն. վ՛ոյ և սի՛ն Յով. աստ. պ. ա՛. ասէ, թէ այն է յայտնեալ, և յա՛ծուստ ընդեալ. ապա:

Պատասխանեմ առ առաջի՛ն, ուր զինքը. Չի՛ մի՛ լինելոյն ընդմիմեամբացեալ գիտութի՛ն առաջնագոյն քան զընդմիմեամբացուցիչն և զնմանէ կախեալ, ո՛չ պահանջի՛ լինել նոյնակարգ ընդ նմա:

Առիպիցես. Ո՛ր է՛ի բնական կարգի՛, ո՛չ կարէ ունել զդրական յարաբերութի՛ւն առ այն որ է գերբնական, ապա թէ ո՛չ՝ ո՛չ գոյր պատճառ, թէ վեհ՛ր տկարանամբ բնական ներգործութի՛ր տրամադրել զմեզ դրականապէս առ նախընթաց շնորհս, կամ արդիւնաւորել զայն, որ է հերետիկոսութի՛ն պեզագեանց. իսկ արդ՝ ընդմիմեամբացեալ գիտութի՛ն ունի զյարաբերութի՛ն դրական առ գերբնական ընդմիմեամբացուցիչն, և խնդրէ միաւորիլ ընդ նմա, ապա:

Պատասխանեմ զան. զմեծ. Ո՛ր է՛ի բնական կարգի՛ ո՛չ կարէ ունել զդրական յարաբերութի՛ն առ այն որ է գերբնական, եթէ ո՛չ կախեր՛ի գերբնականէ անտի այլուստ, ընդունիմ. եթէ կախեր, ուրանամ: Որպէս՛ի նմա որ ընդելոկար ժամանակ՛ի գործ էած ներգործութի՛ն սիրոյ, ՛ի կորուսանել զսէրն մեղաւք, մնայ տակաւին բնական ինչ տրամադրութի՛ն առ՛ի յառաջածել զնման ներգործութի՛ս ինչ սիրոյ, յորոյ յետս դարձաւ: Երդ՝ ա՛ծաբանութի՛ն մեր կախի զ գիտութէ՛ երանելեաց՛ի յայտյանդիմանութի՛ն իւրոց սկզբանց. վ՛ոյ և ունի զյարաբերութի՛ն առ այն. այլ բնական ներգործութի՛ք ո՛չ կախին՛ի շնորհաց, և ո՛չ ունին այլուստ զյարաբերութի՛ն ինչ ընդ այնս. և վ՛ոյ այն ո՛չ կարեն ունել զդրական յարաբերութի՛ն առ այն:

Եւ

Ա. երկրորդն պատասխանեմ. Ընդունիմ թէ ստուգութեի ածաբանութեե է առաւել քան զամ ստուգութեի բնական, ոչ միայն գերբնական, այլ արմատապէս միայն. ըստ որում միջնորդութիւն բնական տրամաբանութեան լուծանէ զեզբակացութիւնս իւր՝ ի սկզբունս հաւատոյ. յորոց միջնորդութիւն համանման տրամաբանութեե յառաջ ածեալ էր. և զայսմանէ ճոխագոյնս ճառնացուք այժմ:

Ա. երրորդն պատասխանեմ նոյնին լուծմամբ. Օչ առ՝ի լինել ածաբանութեի համանգամայն տեսական և գործնական, ոչ պահանջի լինել կերպականապէս գերբնական, այլ շատ է թէ իցէ արմատապէս և առարկապէս գերբնական. այսինքն, ըստ որում հիմնի՝ ի հաւատն, որ է համանգամայն տեսական, և գործնական. և զնոյն ունի առարկայ. որ միս զի է առաջին ճշմարտութիւն, և վերջին վախճան, է առաջին կանոն տեսականութեան, և գործնականութեե, զորմէ և ստորև ուղիմք ճառել: Իսկ առ բանս սըկզբն յոմանցի պատասխանեմ, թէ վասն այն ածաբանութիւնն ասի յայտնեալ և շնչեալ, զի արմատապէս է այնպիսի:

ՊՐԱԿ. Ի:

Ընդէռ ածաբանութիւնս իցէ նախապատրաստութիւն գիտութեանց այլոց. ուր և յաղագս որոշման նոցա:

Ա. նախադրեմք նախ. Ընդ. պ. Ածաբանութիւն է նախապատրաստիչ քան զայլ գործնական գիտութիւնս, զի՝ ի գործնական գիտութիւնս այն է նախապատրաստիչ, որ ոչ կարգի առ անդրագոյն վախճան. վասն զի նախապատրաստութեի գործնական գիտութեե առեալ լինի՝ ի վախճանէն յոր դիմէ. արդ՝ վախճան ածաբանութեե ըստ որում գործնական, է յաւիտենական երանութիւն.

թին. առ որ իբր առ վերջին վախճան կարգին այլ
ամ վախճանք գործնական գիտութեց:

Աղե. Ենթադրեմք երկրորդ. Ածաբանութիւն ըստ
նիւթոյն է նախապատիւ քան զայլ տեսական գի-
տութիւն, վ՚ի զի գլխաւորաբար է զայնց, որք վե-
մութիւն իւրեանց գերազանցեն քան զբանն. այսինքն
զայ և զածայնոց: Այս ոչինչ ընդդէմ է, թէ և
համաբնաբանութիւն ճառէ զայ. զի ճառէ զայ ըստ
որում բնական արարիչ, և բնական լուսով ճա-
նաչելի. իսկ ածաբանութիւն ճառէ զայ, ըստ ո-
րում գերբնական արարիչ, և գերբնական լուսով
ճանաչելի:

Այլ քանզի ստուգութիւն մեծապէս օգնէ առ
նախապատուհութի գիտութիւն, աստանօր յաւէտ յա-
ծի խնդիրս, թէ արդեօք ածաբանութիւն իցէ ստու-
գագոյն քան զայլ գիտութիւս ևս և քան զունա-
կութիւն առաջին սկզբանց. նմին՝ իբր

Պարտ է գիտել, զի ածաբանք առ հաստատակ
զանազանեն զկրկին ստուգութիւս. զմիսն առարկա-
կան, և զմիւսն ենթակայական: Առարկականն է
հաստատուն և անփոփոխ որոշումն առարկային՝ ի
գոն իւր. զի այն առարկայ է ստոյգ և հաստա-
տուն յինքեան, որ ունի զհաստատուն և զանփո-
փոխ պատճառս իւրոյ էակութե և ճշմարտութե.
և ըստ յաւէտ կամ նուազ անփոփոխականութե
պատճառացն, է յաւէտ կամ նուազ ստուգու-
Ի ջ. թին առարկական. զայսմանէ չէ բանս: Ենթա-
զան. ին. կայական ստուգութին է. ՚Ապաստուկի յոկուկցո-
ն.ջ.ապ.ջ. ընջ ճանաչողական պշրուկջ ընդ ն-ջոտ ճանաչելոյն:
բոշ. Արդ՝ այսմ հաստատութե մարթի է ծագել կամ
՚ի սուկ դիտումէդ կամաց, որ որոշէ զմիտս առ ՚ի
յարել յառարկայ ինչ, կամ հաւանիլ նմա անկախ
յայլ օրինաւոր պատճառէ. զոր օրինակ է ՚ի հե-
թանիկոս, որք երբեմն պնդապոյն յարին ՚ի մոլո-
ւթիս իւրեանց, քան ուղղափառք ՚ի ճշմարտու-

թին

թիս Հաւատոյ. և այս է անյաւտուկ ստուգութիւն, զոր յաւետ ի դէպ է անուանել յամառութիւն, քան ստուգութիւն։ Եւ կամ ծագէ հաստատութիւնս այս յաղդութենէ միջնորդին կամ պատճառին, որ որոշէ զմիտս առ ի հաւանիլ ճշմարտութեանն։ Եւ այս է յատուկ ստուգութիւն, զորմէ է խնդիրս։

Ա՛ստ. պ. Է. առ ։

Դարձեալ պարտ է գիտել, զի կրկնակի ասի իմն ստուգագոյն քան զայլս. նախ՝ յիւրմէ կողմանէ. այսինքն յորժամ ըստ ինքեան և ի բնութենէ իւրմէ ունի զհաստատագոյն պատճառս իւրոյ ստուգութեան։ Երկրորդ՝ ի մեր կողմանէ. յորժամ ստուգութիւն նորա է յաւետ համաբնական և համեմատեալ մնայ մերոց. և զնա յագեցուցանէ և հանգուցանէ. որ յայնժամ լինի, յորժամ ստուգութիւնն ծագի ի յայտնդիմանութենէ. զի յայտնդիմանութենէն է վերջին, յորում հանգչի միտք մեր։

Եւ ևս՝ կարևոր իմն է վէ այսր խնդրոյս և վէ այլոց ունել զզգուշագոյն ծանօթութենի ճշմարտական եղրակացութեան, և զանազանելոյ նէ ի նախադատութենէ հաւատոյ։ Նախադատութենին հաւատոյ է, որ ի դրեալ կամ յաւանդեալ բանն ոչ կերպականապէս և անընդմիջապէս յայտնի, և ի կամուղիկ եկեղեցւոյ յաւաջադրի իբր յայտնեալ. զի եթէ երկրորդ պայմանս այս պակասեսցի, թէպէտ և առաջինն կայցէ, լինի արդեօք նախադատութիւն հաւատոյ միւրմէ կողմանէ, այլ ոչ ի մեր կողմանէ. զի միայն եկեղեցին է անսխալ կանոն յորոշել զյայտնեալսն յոչ յայտնելոյ, ոչ այլուր ճոխագոյն բացատրեսցի։ Ընդհանրական եղրակացութենին է, որ բնական տրամաբանութենէ յառաջ ածի՝ կամ յերկուց առաջարկութենէց հաւատոյ, կամ ի միոյ առաջարկութենէ հաւատոյ, և ի միւսմէ բըխանէ, որ իցէ ստոյգ, յորս զօրութենէ պարունակի։ Այլ է միայն միջնորդութենէ յայտնեալ։ Ընտ-

ցաք. Ա՛ի քանանէա՛ն ոչ կայ ապոյգ. զի ևթէ բնա-
կան առաջարկութիւնն լինէր միայն հաւանական,
նշմարեալ լինէր և եզրակացութիւն. մի զի ծայրք նո՛ր
միաւորեին միայն հաւանականաբար ընդ միում միջ-
նորդի յառաջարկութեան. զ՛որօրինակ ևթէ ասիցես.
Ոչ աշակերտ անբե՛ղ վերդապե՛տն. յա՛յժմ եղե՛ աշա-
կե՛րտ ո՛չ. ապա անբե՛ղ չէ՛. այս եզրակացութի՛ն է
միայն հաւանական, մանաւանդ թէ սուտ. և մի
այն ո՛չ է եզրակացութիւն ճշմարտական. որում
պարտ է լինել անշուշտ ճշմարիտ: Ա՛յդ՝ կրկնակի
մարթի է եզրակացութեն զօրութի՛ պարունակիլ յա-
ռաջարկութի՛ս, նախ բանի՛ բնական բաղադրութե՛ն,
այս է, կամ իբր յատկութի՛ն չէութե՛ն, կամ իբր
գործ՛ի պատճառն. զ՛որօրինակ ևթէ ասիցես. Ոչ
հոգի է ծիծաղական. ո՛չ է հոգի. ապա ո՛չ է ծիծա-
ղական. այս եզրակացութի՛ն պարունակի յառաջար-
կութի՛ն իբր յատկութի՛ն չէութե՛ն, կամ բանի՛ բը-
նական բաղադրութե՛ն զոր ունի ծիծաղականութի՛ն
ընդ մարդոյ: Ա՛յլկերպ՝ մարթի է եզրակացութե՛ն
զօրութի՛ պարունակիլ յառաջարկութի՛ս բանի՛ նը-
շանակութե՛ն. այսինքն է, կամ իբր մանն՛ի բոլորն,
կամ իբր մանուա՛ր յընդհանուրն, կամ իբր լռե-
լեայն՛ի բացատրեա՛լն՝ հանդէպ եզերօք բացատրել.
որպէս ևթէ ասիցես. Ո՛՛՛

բակացութիւն որ ի յայտնապուհից առ նուազ յայտնին յառաջացեալ, պայ մանաւանդ է բացատրութիւն նշանակութեան առաջարկութեանց. և է անընդմիջապէս յայտնեալ. և յայնսակս ստոյգ ստուգութիւն հաւատոյ, և առ հաւատն վերաբերի։ Ապա ինդիր մեր է միայն զանձկապէս առեալ եղբակացութիւն, կամ ղպարտունակելոյն զօրութիւն յառաջարկութիւնս բանիւք բազազանութիւն։ Օգտաւսկի ծանուցեալ և ենթադրեալ։

Ասելի է նախ. Ընծաբանութիւն թէ ըստ ուսնակութիւն, և թէ ըստ ներգործութիւն, կամ եզբակացութիւն է ստուգագոյն յիւրմէ կողմանէ քան զայլ ամ բնական գիտութիւնս, ևս և քան զունակութիւն առաջին սկզբանց, բայց ոչ ի մեր կողմանէ։ Աղ. և բոլ.

Երկրորդ առաջին մնան. Ընծաբանութիւն ունի զստուգութիւն ի լուսոյ ածական գիտութիւն, կամ յածական յայտնութիւն յոր հուսկ յետոյ լուծանի, և որում չէ մարթ վերկալ. իսկ այլ բնական գիտութիւնք ունին զստուգութիւն ի բնական լուսոյ մարդկային բանի, որ (թէպէտ և առարկայն զորով յածի է երբեմն ամենևին ստոյգ,) այլ է մթին մեզք վարակեալ, և մոլորութիւն ներքոյ անկեալ. ապա։ Աղ.

Երկրորդ երկրորդ մնան. Ընդ է առաւել ստոյգ ի մեր կողմանէ, որում կատարելապէս ըղհետ երթայ միտքն. որ է նման յաւէտ համաբնականն և համեմատեալ. և որ զայն յաւէտ յագեցուցանէ և հանգուցանէ. իսկ արդ՝ եզբակացութիւնք բնական գիտութենց են յաւէտ համաբնական, և համեմատեալ մարդկային մտաց, և յաւէտ ընդմտանեն ի նա. յաւէտ յագեցուցանեն զնա, և հանգուցանեն վասն յայտնդիմանութիւն իւրեանց. յոր՝ որպէս և ասացաք, հուսկ յետոյ հանգչի մարդկեղէն միտքն, քան եզբակացութիւնն ածաբանական, որ է նսեմ և անբացայայտ. իբր զի յեցեալ է ի հաւատն։ Աղ. առ ա. և բ.բ.լ.բ. պ.ը. բոլ.

Այս զի ի վե՛ր հաւատոյ ևս, որ ըստ

պատճառին է ամենևին ատոյգ, երբեմն լինին ուշ խորհրդածեալ շարժմունք յերկուձանաց առ սկսբումն մնայց որ չէ ևս առնուն զձշմարտութիւն, ապա:

Ասելի է երկրորդ. Ծնեալ յատկապէս եղբայրակցութիւն ածարանական է առուգապոյն քան զայլ բնական գիտութիւնս, լայց ուշ է կերպականապէս քան որում եղբակցութի՝ ատոյգ ատուգութիւն գերբնական հաւատոյ, և ուշ վերաբերի առ հաւատն:

Օչնա գայ ասացելոցս. զի հակառական է բնական էութիւն լինել յատկութիւն գերբնական. արդ՝ ածարանութիւն է ունակութիւն էակապէս բնական, որպէս ասացաւ. որոյ յատկութիւն է ատուգութիւն, ապա: Այլ՝ի վեր այսր ասի,

Յուցանի. Եղբակացութիւն ածարանական կրկնաբար ըստ որում այնպիսի, ուշ է անբնդմիջապէս յայտնեալ, և ուշ՝ի սոսկ պատճառն հաւատոյ հաստատի. այլ է միայն զօրութիւնաբար և բնդմիջապէս յայտնեալ յատուկարկութիւնս իւր. յորոյ մնորդական տրամնաբանութիւն յատուկ ածի. յայնապակս հաւանիմք նմա՝ ուշ սոսկ վն յայտնութիւնն, այլ վն զի բնական լուսով բմբռնելիք լինել բաղադան բնդ յայտնեալ ճշմարտութիւն. իսկ արդ՝ հաւատն կամ ատուգութիւն գերբնական հաւատոյ հաստատի՝ի սոսկ և յանբնդմիջական յայտնութիւն. ապա:

Ասացաք. Եղբայրացութիւն ածարանական կերպականապէս և կրնաբար ըստ որում մնակարերեալ յատուկարկութիւնց տրամնաբանութիւն. վն զի առնակարարապէս և նրութապէս առնալ կարէ լինել՝ի հաւատոյ. այ, եթէ պղտատ լիցէ անբնդմիջապէս յայտնեալ, և յեկեղեցւոյ սահմանեալ. որպէս յայտ է՝ի հաւատքարանութենս, Երկո քնութենէ են Երկո կամք. կամ պէտ՝ի ոչ է Երկո քնութենէ, ապա ոչ Երկո կամք. այս եղբակացութի կերպականապէս ըստ

որում է եղբայացութիւն ուշ է ի հաւատոյ, սակայն նիւթապես առեալ է ի հաւատոյ, զի է սահմանեալ յեկեղեցւոյ ընդդէմ միակամադատանից։

Առարկեցես նախ՝ ընդդէմ առաջնոյ մասին առաջին եղբայացութեան. Զգեալ թէ եղբայացութիւն ծնողական մնայաբերեալ յերկուց յառաջարկութեանց հաւատոյ իցէ առուգապոյն՝ քո զի և իցէ գիտութեի բնական, զէթ այն որ յառաջերի ի միոյ առաջարկութենէ հաւատոյ, և ի միւսմէ բնականէ ուշ թուի առուգապոյն. ապա։ Յուց. առաջ. Առաջարկութիւնն բնական է պատճառ առուգութեան եղբայացութեան. իսկ արդ՝ որ է պատճառ առուգութեան երիք եղբայացութեան է առուգապոյն քան զնա, ըստ հասարակաց առածին. Այ ն-ըտ-ոնչէ-ը ինչ պոպնչէ, ն- ոյն ոտ-ն-ել. ապա։

Պատասխանեմ ուր. զառաջ. զորոյ ցուցմանն զան. զմեծ. Առաջարկութիւնն բնական է պատճառ հաւատարեալ առուգութեան եղբայացութենէ, ուր. պատճառ անհաւատար, ընդունիմ. և յայս միտ զանազան զիդքր ուրա. զհետև։ Իսկ առածդ յառաջ բերեալ իմացեալ լինի յաւետ զկերպական պատճառէ։ Եւ եգեալ թէ իմացեալ լինէր զարտաքսական պատճառէ, պարտ է իմացեալ լինել զհաւատարել պատճառէ, և ուշ զանհաւատարէն. որպես յայտ է ի ծննդեան ջրոյ։

Ընդես. Իսկ արդ՝ գործն յայս խնդիր պարտի նմանիլ անհաւատոյ պատճառին. ապա։ Յուց. առաջ. յայլ հասարակ սկզբնէ ասի. Ընդ-ոխ-ոյ-ընէն հեռնէ պնդոտգոյն տանէն. ապա։

Պատասխանեմ նախ, ուր զառաջ. որոյ ցուցմանն պատասխանեմ. Թէ իմացուեաց առածիս ուշ է ի։ Ոչ ոմանք սեղմեն զայն առ քանակութի և առ որակութի առաջարկութենց. Իբր զի եթէ մի յառաջարկութենցն իցէ ընդհանուր և միւսն մասնաւոր, միեն ստրատական և միւսն բացասական,

եզրակացութեան լեցի մանաւանդ, և բացասական, Եթէ պիտի լաւ ևս իմանան զտկարագոյն առաջարկութիւնէ ըստ ինքեան, և ուրոյն առեալ. պիտի ոչ ըստ որում յարակցեալ, և ստորակարգեալ նախադասութեան հաւատոյ. յորոյ յարակցութենէ վերանայ, և ստուգագոյն լինի, եթէ ոչ ի ներքուստ, գէթ արտաքուստ. ըստ որում արբանեակք կերպականապէս նախադասութեան հաւատոյ իբր գործի նոր առ՝ի մակաբերութենի եզրակացութեան. վասն զի անշուշտ հաւանիլք ապացուցեալ ճշմարտութեան, եթէ գիտասցուք ցուցանիլ նմա ի յարդի, և մանաւանդ յանպատիր վկայութենէ: Եւ ոչ հետևի յայնմանէ, թէ կարծիքական առաջարկութենին և եթ՝ կամ հաւանական կարէ ևս ըստ այսմ վերանալ, զի նախադասութենին կարծիքական ոչ է ընդունակ ստուգութեան. զի եթէ լինէր ստոյգ, դադարէր ի կարծիքականն լինելոյ:

Այլ զևարդ և իցեն լուծմունքս. Պատասխանեմ երկրորդ, թէ յառաջիկայ դիպուածդ ևս ճըշմարտի առածդ, և եզրակացութենին ըստ այնմ հետևի տկարագոյն մասին, ըստ որում է նուազ ստուգագոյն քան զառաջարկութենին հաւատոյ, և քան զմակաբերեալն յերկուց առաջարկութենց հաւատոյ. թէպետ և է ստուգագոյն քան զնոյն իսկ բնական առաջարկութենին, կամ քան զմակաբերեալն յերկուց բնական առաջարկութենց:

Առարկիցես երկրորդ. Եզրակացութենին ածականական չէ ստուգագոյն գէթ քան զունակութենի առաջին սկզբանց. որպիսի են սոքա. իւրաքանչիւր ինչ է, կամ ոչ է. բոլորն է մեծ քան զմասն իւր, և նմանք սոցին. ապա: Յուց առաջ. Նախ. Առաջին սկզբունքն են ամենևին ստոյգ. արդ՝ քան զամենևին ստոյգն չիք ստուգագոյն: Երկրորդ, ի հաւանութենէ առաջին սկզբանց միտքն գործէ ըստ ելանակի բնութենէ. իսկ ի հաւանութենէ եզրակա-

ցութեն գործէ ազատօրէն. իսկ արդ՝ որ գործէ Հարկիւ և ըստ եղանակի բնութեն՝ ևս անշարժ գործէ քան ՚ի գործելն ազատօրէն. ապա։ Երրորդ, ծանօթութեի առաջին սկզբանց ստացեալ լինի առանց տրամաբանութեն ՚ի սոսկ ըմբռնմանէ եղերաց, վից ըստ ինքեան է ստոյգ. իսկ ծանօթութեի եղրակացութեն ստացեալ տրամաբանութեբ՝ է ստոյգ յայլմէ, և հաղորդութեբ սկզբանց. իսկ արդ՝ որ է ըստ ինքեան ստոյգ, է ստուգագոյն քան զայն որ է ստոյգ ըստ այլոց. ապա։ Չորրորդ ՚ի վե առաջին սկզբանց ոչինչ երկբայութեի ծագէ երբէք, իսկ ՚ի վե ածաբանական եզրակացութեն բազում երկբայութիւնք ծագեն, և բազում հակառակութիւնք. որպէս յայտ է փորձիւ. ապա։

Պատասխանեմ ուր զառաջ. զորոյ զառաջին ցուցման զանա. զմեծ. Առաջին սկզբունքն են ամենեին ստոյգ, առարկական ստուգութբ, զորմէ ոչ ճառի, ընդունիմ. Ենթակայական ստուգութբ, և ՚ի կողմանէ պատճառին, զորմէ ճառի, ուրանամ։ Երկրորդին զան. զվերջ. Ինչքն որ գործէ բնապէս՝ ևս անշարժ գործէ, քան ՚ի գործելն ազատօրէն, ՚ի նմին կարգի, ընդունիմ. յայլևայլ և ՚ի գերագոյն կարգի ուրանամ։ Որպէս միտքն ազատօրէն հաւանեալ գերբնական իրացն հաւատոյ ՚ի շարժութեբ շնորհաց՝ հաստատագոյնս գործէ քան ՚ի հաւանիլն հարկիւ առաջին սկզբանց. վե զի շնորհքն ըստ ինքեան հաստատագոյնս և առաւել անսիուխս շարժէ առ գերբնական ներգործութիս, թէպէտ և ազատօրէն քան զբնութեն, որ հարկիւ մղէ առ բնական ներգործութիւնս։ Երդ՝ եզրակացութեն ածաբանական թէպէտ էակապէս է բնական, սակայն ըստ սկզբանցն է գերբնական, ըստ որում հաստատեալ է ՚ի հաւատն, և վերածելի առ գերբնական ներգործութիս, յոր չէ մարթ լինել ստութեբ։ ԵՒս ոչինչ ընդդէմ է թէ լայն բանի որով բմբռ-

նեմք զՀշմարտութիւն առաջին սկզբանց է նմանապէս յայ, որպէս լոյսն Հաւատոյ. զի յայսմ անհանգիստութիւն է. վ՚ն զի լոյսն բանիւ է յայ իբր ՚ի գաղափարական և յարարչական պատճառէ. և թէպէտ ՚ի ծագել անդ իւրում յստակ է և պայծառ, այլ մեղօք աղօտացեալ, և պէսպէս մոլորութեանց ներքոյ անկեալ. իսկ լոյսն Հաւատոյ է յայ իբր յառաջին ճշմարտութէ յասելն. որ վ՚ն այն ոչ խաբել կարէ, և ոչ խաբիլ:

Երրորդին մնալ է փոքրագունին զմի յերկուց նախընթաց լուծմանցս ընտրհել. նախ՝ զանազանեալ այսպէս. Որ է ըստ ինքեան ստոյգ, աստուգապէն է առարկապէս քան զայն, որ է ստոյգ ըստ այլոյ, ընդունիմ: Աստուգապէն է ենթակայապէս, ուրանամ. կամ այսպէս. Որ է ըստ ինքեան ստոյգ, աստուգագոյն է քան զայն որ է ստոյգ ըստ այլոյ, ՚ի նմին կարգի, ընդունիմ. Այլ և այլ և ՚ի գերագոյն կարգի, ուրանամ:

Չորրորդին զան, զառաջ. ՚Ի վ՚ն ՚ածարանական եղբակացութենէ բաղում երկբայութիւք ծագին, և բաղում Հակառակութիւք. առ պակասութէ պատճառին՝ ուրանամ. առ պակասութէ մտաց՝ որ միայն ՚ի յայտնդիմանն Հանգչի, ընդունիմ. յորմէ Հետևի թէ թէպէտ ՚ածարանութէն է աստուգագոյն յիւրմէ կողմանէ, այլ ոչ ՚ի մեր կողմանէ, որպէս առաջաւ յեղբակացութենէ: Եւ ևս պարտ է գիտել. զի բաղում Հակառակութիւք լինին յածարանութենէ ՚ի վ՚ն եղբակացութենէ, որք չեն իսկապէս ածարանական. վ՚ն զի չեն յառաջբերեալ յերկուց առաջարկութենէ Հաւատոյ. կամ ՚ի միոյ՝ որ իցէ ՚ի Հաւատոյ, և ՚ի միւսմէ ստոյգ բնականէ: Եւ այնք որք լինին ՚ի վ՚ն սոսկ ՚ածարանական եղբակացութենէ՝ յոլովակի Հանդիպին, ոչ ՚ի յերկուձայնէ մտաց. այլ վ՚ն զճշմարտութէն յաւէտ պայծառացուցանելոյ, և զուշիմութէն մտացն ՚ի գործ վարելոյ:

Լսնդ-

Անդրիկոս. Երկնաւոր ընախատասուեան յա-
ռաջերեալ յերկուց նախատասուենց միջնորդուեէ
և նեի յայտնելոց պարտ է տակաւին համարիլ ա՞ծա-
բանական:

Պատասխանեմ այո՛. թէպէտ և գուցէ ո՛չ
այնչափ անձկագոյս. Այլ զի տակաւին յառաջեե-
րին ընդ զօրութենական յայտնուեէն, թէպէտ ո՛չ
անընդմիջապէս. և մարթ է վերածել գէթ միջնոր-
դուեէն առ կերպականապէս յայտնեալն: Օ՞րո-
րինակ՝ ի բնական դիտուեէս է ճշմարիտ ապացու-
ցուցուեի, թէպէտ և յառաջասցի՝ ի սկզբանց միջ-
նորդուեէ և նեի ըստ ինքեան ծանուցելոց. ապա
թէ ո՛չ՝ կարի էին տակաւ լինէին ճշմարիտ ապա-
ցուցուեիքն:

Ա՛ռարկիցես երրորդ ընդդէմ երկրորդ եզրա-
կացուեե. Յայտ հաւաքաբանուեեն՝ Ա՛յ խոտ
է ձիաղալիան. այլ ոչ է խոտ. ապա ոչ է ձիա-
ղալիան. եզրակացուեէս վերաբերի առ հաւատն. ապա:
Յուցանեմ առաջ. Ա՛յն եզրակացուեի վերաբերի առ
հաւատն, զոր եթէ ոք ուրասցի՝ է հերետիկոս. այլ
եթէ ոք ուրանայր զայս եզրակացուեի, ո՛չ է ձի-
աղալիան՝ լինէր հերետիկոս. ապա:

Պատասխանեմ ուր. զառաջ. զորոյ ցուց. զան.
զիոքը. Նթէ ոք ուրանայր զայս եզրակացուեի՝
լինէր հերետիկոս. կերպականապէս, ուրանամ. զի
ո՛չ է՛ի հաւատոց. ըստ համարման, կամ ըստ մա-
կաբերուեե, ընդունիմ: Ա՛յլ զի որ ուրանայ զեզ-
րակացուեի ինչ կամ յայնոսիկ ուրանայ, զի ո՛չ
ըմբռնէ զառաջանուեին որ՛ի մէջ նր, և առա-
ջարկուեենցն. կամ վը զի ուրանայ զառաջարկու-
եինն. և քանզի յայտ հաւաքաբանուեեան բա-
ղադրուեին որ՛ի մէջ առաջարկուեենցն և եզ-
րակացուեենն է հարկաւոր և յայտնդիմանի, որ
ոք ուրանայր զեզրակացուեին, համարեալ լինէր
ուրանալ ո՛չ զբաղադրուեին, այլ զայս առաջար-

կու-

կութիւն. Պէ՞ տ՛ոպէ՞ : Նա յայնսակս ասացաք, թէ լինէր համարմամբ, կամ ըստ մակաբերութեան հերետիկոս :

Ատիպիցես. Նթէ ոք յայսմ տրամախոհութեան, Պէ՞ հետա՞ վե՞ ամենեցո՞ւն. ապա հետա՞ վե՞ ինչ, ուր բանայր զեղբակացութիւնն լինէր կերպականապէս հերետիկոս, սոսկ վե՞ ուրանալոյն զայս եղբակացութիւն, իսկ արդ այս եղբակացութիւն է ճշմարտական. ապա՛ Յուցանի. Ա՛ր զի է յառաջբերեալ յանընդմիջապէս յայտնելոց. ապա :

Պատասխանեմ ուր. զիոքր. զորոյ ցուցման զան. զառաջ. Ի յառաջբերեալ յանընդմիջապէս յայտնելոց բանիւ բազազանութեան, և ճշմարիտ մակաբերութիւն ի ծանօթագունից, ուրանամ. բանիւ նշանակութեան, և իսկ բացատրութեան առաջարկութենց, ընդունիմ : Ա՛ր զի որ ցուցանէ, թէ քո մեռաւ վե՞ ամենեցուն, ցուցանէ՝ թէ ո՛չ ըստ բանին, գէթ ըստ իմացուածոյն, թէ մեռաւ վե՞ ոք բա և նորա, և իւրաքանչիւրոցն : Ուստի այս եղբակացութիւն քո՞ մեռաւ վե՞ իմ, է անընդմիջապէս յայտնեալ ըստ իմացուածոյն. որպէս ասացաք ի նախադիտելիսն :

ՊԻԵԿ. Ը.

Ի՛նչ պիտոյ է ուսուցանել զհաւատս ի քրիստոնեայս ի մանկտի հասակէ ուսուցանելոյ :

Ա՛ստ. պ. ե. բոլ. Ա՛նդ. **Ա**ռնդրի նախ. Ընդէ՞ր ածաբանութիւն էցէ մի ուսեալաւ գիտութիւն :

Պատասխանեմ. Ընդ՛ :

Յուցանի. Գիտութիւնքն առնուն զտեսակատար միութիւն իւրեանց յառարկային, ո՛չ ի նիւթականէ, այլ ի կերպականէ. իսկ արդ՝ միմիայն է կերպական որ, և որով առարկայ ածաբանութեան. ապա՛ Յուց. փոքր. Կերպական որ առարկայ ածա-

բա-

բանութիւն է ասծ ընդ բանիւ ասծութիւն, ըստ որոյ ձգի յայլս: Կերպական որով, կամ ընդ որով առարկայ է ասծային յայտնութիւնն. այսինքն ընդմիջականն, և զօրութենական. մինչև ընդ սովին կերպական բանիւ և եթ ձգիլ յայլս. որպէս յայտ է ի նախընթացից. ապա որպէս տեսողական կարողութիւն է միմիայն. զի թէպէտ ի բազումն նիւթապէս զանազանս ձգի, զնորբինակ ի մարդ, ի քար, ի ձի, և. բայց Հայի յամենեսին ընդ միով բանիւ դունաւոր լուսաւորի: Նոյնպէս ասծաբանութիւն է տեսական մի. զի թէպէտ և Հայի ի բազումն նիւթապէս զանազանս, այլ յամենեսին ինն Հայի ընդ միով կերպական բանիւ զօրութենական և ընդմիջական յայտնութիւն:

Խրիգես. Ասծաբանական հաւաքաբանութիւն, որոյ մի յառաջարկութենանցն է բնական, և միւսն դերբնական են երկու լոյս, մին դերբնական. այ Հաւատն, և միւսն բնական. իսկ ի հաւաքաբանութիւն, որոյ երկու առաջարկութիքն ևս են դերբնական, է միմիայն լոյս, այսինքն դերբնականն Հաւատոյ. իսկ արդ՝ լոյսն առաջարկութենց ազդէ յեղբակացութինն. ապա եղբակացութինն մակաբերեալ յերկուց առաջարկութենց որոց մինն է բնական, և միւսն դերբնական, է զանազան յայնմանէ, որ մակաբերի յերկուց դերբնական առաջարկութենց:

Պատասխանեմ, թէ այս երկու լոյս են ստորակարգեալք միմեանց, այ բնականն դերբնականին իբր ունակութիւն առաջին սկզբանց, և վ այն ոչ ազդէն յեղբակացութինն, բայց եթէ ընդ միով կերպական բանիւ, և ընդմիջական յայտնութիւ. որպէս եթէ երկու առաջարկութիքն ևս էին դերբնականք:

Ինդրի երկրորդ. Արդեօք ասծաբանութինն էրէ միանգամայն տեսական, և գործնական:

Պատասխանեմ, թէ է միանգամայն տեսական և գործնական. վ զի ձգի ի տեսական իրս, և ի գործ- Ընդ պ.ջ.բալ.

գործնական գործս, ընդ մի և նոյն բանիւ ածային յայտնութիւն: Սակայն յաւէտ է տեսական քան գործնական. վասն զի ևս գլխաւորապար ճառէ զածայնոց՝ քան զմարդկային ներգործութեանց:

Յայսմ զկայ առնու սկիզբ վարդապետն, այլ ոչ մանիք յաշակերտաց նորա խնդրեն և ևս, թէ արդեօք զերկոսին ձիրս ունիցի պարզապէս կերպակա- նապէս, թէ զմին միայն պարզապէս, և զմիւսն ըստ իմիք: Նա պատասխանեն բազումք, թէ զերկոսին ևս ունի պարզապէս, այլ կերպականապէս գերա- զանցապէս: Նա յառարկեն, թէ գործնականն և տեսականն են տարբերութիք էապէս հակադրեալք, որոց ոչ է մերթ պատշաճիլ միոյ գիտութիւն, ո- մանիք ուրանան զառաջարկութիւնն. և ասեն, թէ են միայն պատահականիք. իսկ այլք պատասխանեն՝ թէ են տարբերութիք բաժանարարիք միայն բնական գի- տութեանց. այլ ոչ գիտութիւնն, որոյ առարկայն է անսահման. և որք՝ի ստորինս են ցրուեալք, միա- ւորին՝ի վերինս: Նա թէպէտ, եթէ մտածեսցի ածաբանութիւնն ըստ որում հայի յայլևայլ մաս- նական առարկայս, և պարունակէ զպէսպէս ճառս տեսականութիւն և գործնականութիւն՝ առանց երկ- բայութիւն է պարզապէս տեսական և գործնական. այլ եթէ մտածեսցի ըստ որում է մի և պարզ ու- նակութիւն, թուի մեզ հաւանականագոյն, և սրբոյն Թովմայի յաւէտ համաձայն, թէ է պարզապէս տեսական և ըստ իմիք գործնական: Նա պատ- ճառն է. զի այն գիտութիւն է պարզապէս տեսա- կան, և ըստ իմիք գործնական, որոյ ներքինն՝ վեր- ջին և գլխաւոր վախճանն է հայեցողականութիւնն, և եթէ ճառեսցէ ինչ զգործնականաւք, կարգէ առ հայեցողականութիւնն. ապա: Յուց. փոք. Ներքինն՝ վերջին և գլխաւոր վախճանն ածաբանութեան է յաւիտենական երանութիւն, կամ ժառանգութիւն այ. որ ըստ սկզբն Թովմայի և Թովմայեանց՝ է

ի տեսութեան , և ի հայեցողականութեան այլ և գործնական վերաբերութեաց ըղրոց ճառէ՝ յայս վանճան վերածէ : Ասէ սէր վարդապետն աստ. բոլ. Յաւէտ գնեաւորութեամբ ճառէ զեղծեալոց չան զմարդկային ներգործութեանց , ըղրոց ճառէ . ըստ որոմ նոյօք կարգի խորհի առ նոսա ճառեաւն այլ. յորոմ է յանիրականն երանութիւնն . ապա :

Անդր. պ. ը. բոլ.

Խնդրի երրորդ . Ընդեօք ածաբանութիւն մեր իցէ՞ իմաստութիւն :

Պատասխանեմ այո՝ . Այլ զի իմաստութիւն է գիտութիւն , որ խորհի զևս բարձրագոյն պատճառաց . զի զայս ինչ և ևթ յաւելու իմաստութիւնն ի գիտութիւնն հասարակօրէն առեալ : Ուստի նա ասի իմաստուն յիւրաքանչիւր սեռի , որ խորհի զևս բարձրագոյն պատճառէ այնր սեռի . զօրօրինակ ի սեռի շինուածոց արուեստագէտն , որ զձև տանն յօրինէ ասի իմաստուն և ճարտարապետ նկատմամբ ստորին գործաւարաց , որ յղկեն զփայտ , կամ պատրաստեն զքարինս . իսկ արդ՝ ածաբանութիւնն խորհի զևս բարձրագոյն պատճառէ յամ սեռի , այսինքն զայ . և ընդ ևս բարձրագոյն բանիւ , այսինքն ընդ ածային յայտնութիւն . ապա :

Խնդրի չորրորդ . Ընդեօք ածաբանութիւն իցէ՞ ձեռնարկական :

Պատասխանեմ . Այո՝ . Հետևի ի նախընթացից . քանզի ամենայն գիտութիւն է ձեռնարկական . զի ամենայն գիտութիւն յատաջանէ զեզրակացութիւնս ի սկզբանց , որ է ձեռնարկել . իսկ արդ՝ ածաբանութիւնն է գիտութիւն , որպէս յուցաւ . ապա : Տես յերրորդ պր. այսր վիճաբանութեանէ :

Անդ. պ. ը. բոլ.

Կտղրի Հիւպերդրդ. Երդեօք ճշմարտութիւն ձեռնարկէ առ՛ի ցուցանել զնա զուր սկզբունս:

Աղ. Պատասխանեմ. Թէ զերօրինակ այլ գիտութիւք ոչ ձեռնարկեն առ՛ի ցուցանել զսկզբունս իւրեանց, այլ՛ի սկզբանց ձեռնարկեն առ՛ի ցուցանել զայլս, նոյնօրինակ ճշմարտութիւն ոչ ձեռնարկէ առ՛ի ցուցանել զսկզբունս իւր, որք են մասունք հաւատոյ. այլ՛ի նոցուն յառաջանալ առ՛ի ցուցանել զայլ ինչ:

Եւ թէպէտ բնական գիտութիւք կարեն ցուցանել զսկզբունս իւրեանց՝ի յետնագունէ, կամ՛ի ձեռն գործոյ, այլ այդմ ոչ է կարօղ ճշմարտութիւն: Պատճառ անհանգիտութեան է, զի համեմատութիւն՛ի մէջ բնական գործոց և պատճառաց ճանաչի բնական լուսով. և ոչ որ՛ի մէջ գերբնականաց: Այլ կարէ ճշմարտութիւն բացատրել զսկզբունս իւր նմանութիւք և օրինակօք: Այլ առաքեալն ա. կոր. ժե. բացատրէ զհանդերձեալ յարութիւն օրինակաւ հատոյ, որ սերմանի և վերստին կենդանանայ այլով կերպարանաւ: Նոյնպէս և սբ Հարքն բացատրեցին զնորհուրդ ամենասբ երրորդութեան օրինակաւ արեգական, որ արձակէ զլոյս: Ծանարատութիւն ամենատուրբ կուսին օրինակաւ ճառագայթի, որ անցանէ ընդ ակնվանի: Վարձեալ. յայտյանդիման ցուցանէ զհաւատալի լինելն իւրոց սկզբանց՝ի ձեռն պէսպէս պատճառաց հաւատալիութե, զորոց այլուր ճառեսցուք:

Աղ. Եւ ևս պարտ է գիտել. զի թէպէտ՝ի բնական գիտութիս ստորին գիտութիք ոչ ցուցանեն զնուրեանց սկզբունս. և ոչ ընդդէմ նոցա որք ուրանան զսկզբունս նոյ վիճաբանեն. այլ թողուն զայն գերագոյն գիտութե. բայց գերագոյնն՝ի նա, որ այնինքն է համաբնաբանութիւն, վիճաբանէ ընդ-

դէմ

դեմ նմա, որ ուրանայ զսկզբունս իւր, եթէ հա-
կառակորդն ընդունի զնմն։ Իսկ եթէ ոչինչ ըն-
դունիցի, ուչ է մարթ ընդդեմ նր վիճաբանել ցու-
ցանելով, սակայն մարթ է լուծանել զփաստս նր։
Այսպէս աճաբանութիւն վ զի չունի վերնագոյն
վիճաբանէ ընդ նմա որ ուրանայ զսկզբունս իւր.
ձեռնարկելով և ցուցանելով զմի ուրացեալն այլով
իւիք զոր ընդունի, եթէ հակառակորդն ընդունիցի
զնմն, որպէս առնեն հերետիկոսք, և հրէայք. Իսկ
եթէ հակառակորդն ոչինչ ընդունիցի, զծրօրինակ
անհաւատք, ուչ ևս ինչ այլ շաւիղ ցուցանելոյ
դրականապէս զնւր սկզբունս, կամ զմտաննս հա-
ւատոյ բանիւք, այլ բացասաբար. այսինքն առ՛ի
լուծանել զփաստս, եթէ յառաջերցէ ընդդեմ
այնց։ Զի որովհետև հաւատքն հաստատեալ է
յանվրէպ ճշմարտութիւն. և զնւ անհնարին է զճըշ-
մարտութիւն ներհակն ցուցանել, քաջայայտ է, թէ
ցուցմունքն, որք ընդդեմ հաւատոյ ՚ի մէջ բերին՝
ուչ են ապացուցութիւք, այլ լուծանելի ձեռնար-
կութիւք։

Այլ զայս այսպէս պարտ է իմանալ, ուչ զի
ճաբանն կարէ յայտնդիման ցուցանել զստու-
թիւն ձեռնարկութիւնն որ առաջի դնի ընդդեմ հա-
ւատոյ, յայտնդիմանութիւք՝ որ ասի ներքին. ապա
թէ ուչ՝ պարտ էր ցուցանել յայտնապէս զհակա-
դրեալ ճշմարտութիւնն, որում չէ մարթ լինել. վ
զնւ այնպիսի ճշմարտութիւնն առ հաւատն վերաբերի.
այլ զնւ քաջ պատճառօք, և յայտնի փաստիւք հա-
ւատալուութիւնն կարէ խոհականութիւք ինքեան և այ-
լոց համոզել, թէ ձեռնարկութիւնն, որ առաջի դնի
ընդդեմ հաւատոյ ուչ է ընդունելի իբր ճշմարիտ.
որ է լուծանել զընդդեմ հաւատոյ ձեռնարկութիւնն
յայտնդիման, յայտնդիմանութիւք որ ասի ար-
տաքին։

Անդրի վեցերորդ. Յորոց տեղեաց Հանէ ածաբանութիւնն զիւր ձեռնարկութիւնս. կամ քանի՞, և ո՞ր իցեն ածաբանական տեղիք:

Պատասխանեմ. Հասարակօրէն տասն տեղիս նշանակեն: Առաջինն է ածաշունչ դիրքն, Երկրորդն, առաքելական աւանդութիւնն. Երրորդն, կաթուղիկէ եկեղեցւոյն սովորութիւնն, և վկայութիւնն, կամ իշխանութիւնն: Չորրորդն, սահմանադրութիւնն ընդհանուր ժողովոց. Հինգերորդն, առաքելական աթոռոյն, կամ Հռովմայ քահանայապետին վկայութիւնն, կամ իշխանութիւնն. Վեցերորդն, վկայութիւն միոյ ՚ի հարց, կամ ՚ի վարդապետաց եկեղեցւոյ. Յօթներորդն, կարծիք մեծամեծ վարդապետաց. Ութերորդն, փաստն բնական. Իններորդն, վկայութիւն փիլիսոփայից. Տասներորդն, մարդկային պատմութիւնն: Այս ոչինչ ընդդէմ է, թէ սքեն Թովմ. աստ. առ ք. զչորս ածաբանական տեղիս միայն Թուէ. այսինքն. զսք դիրս. զվարդապետս, զփիլիսոփայս, և զփաստն բնական. վ՚ը զի ոչ էր միտք սրբոյ վարդապետին Թուել անդէն զամենայն ածաբանական տեղիս, այլ միայն ցուցանել թէ աստուածաբանութիւնն է ձեռնարկական:

Անդ. առ ք. Օգերկու ինչ ճնայ աստէն դիտել. Նախ՝ թէ միայն ՚ի հինգ առաջին տեղեաց յառաջբերին անվրէպ ձեռնարկութիւնք. իսկ ՚ի հինգ վերջնոց, միայն հաւանականք. բայց եթէ գուցէ ՚ի վեցերորդէ, և յեօթներորդէ. այսինքն, յորժամ կամ հարքն ամենեքին, կամ ամենայն վարդապետք ՚ի հաստատել զճշմարտութիւն ինչ համաձայն գտանին. վ՚ը զի յայնժամ ըստ կանոնի խօսելով, անտի յառաջբերեալ ձեռնարկութիւնն է ստոյգ և անվրէպ. իբր զի միաբան կարծիք սրբոց հարց և վարդապետաց երևի լինել նորին իսկ եկեղեցւոյ կարծիք:

Երկ-

Աշ.

Երկրորդ մնայ գիտել, զի ոչ ամենայն նշանակեալ տեղիք են յատկապէս ՅԱծաբանականք, այլ եօթն առաջինքն միայն. իսկ յետին երիւքն վասն ՅԱծաբանութեան իբր արտաքին և հաւանական ձեռնարկութիք։ ՎԱնդր առ հասարակ խօսելով, յորում և իցէ գիտութեն են երկու տեղիք ձեռնարկելոյ. այսինքն վկայութիւն, և բանն. վասն միտքն մարդկային ոչ իմիք մատուցանէ զհաւանութիւն, բայց եթէ կամ վկայութեն ուրուք որ ասէ, կամ յայտնդիմանութիւն առարկային ի նոյն բերցի։ Ապա քանզի ՅԱծաբանականս որ հաստատին ի հաւատս. ոչ կայ յայտնդիմանութիւն առարկային, սոսկ վկայութիւն ՅԱյ, որ յայտնէ, է ի նմա յատուկ տեղի ձեռնարկելոյ։ Այլ վասն մարդկային բանիւ իբր աղախնեաւ առ ի ծառայել հաւատոյ, այլ ոչ առ իշխել, կամ զուգապատիճ համաչօր գտանիլ։ Այս քանզի չնորհքն ոչ բառնայ զբնութիւնն, այլ ընդ իւրև արկանէ և կատարէ, նոյնպէս ի դէպ է, զի բանն բնական ծառայեսցէ հաւատոյ. և նմա անսասցէ. որպէս բընական յօժարութիւնն կամաց զՀետ երթայ սիրոյ. վՅ առաքեալն. ք. կոր. ժ. ե. ասէ. Վինչ զեմ պատերազմ ոչ ի հնոպանդութենէ ՀԱՒ։ Երդ՝ երիք յետին տեղիքն վերաբերին առ բանն բնական. եօթն առաջինքն առ ՅԱծային վկայութիւն։

Ամանք դնեն աստէն զՃառն, որ յաղագս ՅԱծաբանական տեղեաց. այլ մեք Թողումք ի Ճառն, որ յաղագս հաւատոյ։ Ցայսցանէ Ճոխագոյն գրեաց մերս Վանոս. որոյ գործքն ի սակս չքնաղ վայելչութեան ոճոյն, և գերազանց վարդապետութեանցն յամենայն քաջալարժ ներհունաց դրոճատի, և յամենայն ՅԱծաբանից անդադար վեր ի վայր յուզեալ ըստ արժանեաց գովի։ Ինդրէ սուրբն Թովմաս ի Թ. պր. Թէ արդեօք

դեօք պարտ էցէ սուրբ գրոց վարիլ պլաբանու-
թեամբ. և ՚ի Ժ. պ. արդեօք ընդ միով նկարա-
գրիւ ունիցի զբաղում խմացուածս : Յերկաքան-
չիւրն ևս ՚ի նախայիշատակեալ տեղին որ յաղագս
Հաւատոյ թողումք ճառել :

ՀԱՒ
ՅԱՂԱԳՍ ԱՅ
ԵՒ
ԱՍՏՈՒԱԾՕՅԱՅՆ
ՍՏՈՐՈԳԵԼԵԱՅ

ԸՆՏԻ ՍԿՕՐՆԵԿԸՆ ԴԻ- Աստ. ի.
տումն այսր սրբազան վարդապետու- Բ յառաջ.
թեան է վարդապետել զճանաչմա-
նէն այ , ոչ միայն ըստ որում է յինքեան , այլ
և ըստ որում է սկիզբն իրաց՝ և վախճան նոցա , և
մանաւանդ ըստ բանական ստեղծուածոց . բացատ-
րութիւն այսր վարդապետութեանս միտ եդեալ , Նախ՝
ճառեսցուք յաղագս այ : Երկրորդ՝ յաղագս չար-
ժութեան բանական ստեղծուածոց առ այծ : Երրորդ՝

յաղագս քնի, որ ըստ ոմանց մարդ, է ճանա-
պարհ մեզ դիմելոյ առ ած: Եւ այս է բաժա-
նումն բոլոր գործոյս, կամ բովանդակութեն յե-
րիս մասունս: Այլ քանզի երկրորդն կարի ին
առաւելեալ է, բաժանեալ է յերկուս մասունս,
որոց առաջինն կոչի Ա՛առաջին երէց՛ երէց՛, այսինքն է
առաջին մասն երկրորդի մասին. իսկ երկրորդն ա-
սի, երէց՛ երէց՛ երէց՛. այս է, երկրորդ մասն երկ-
րորդի մասին:

ՎԻՃԱԲԱՆՈՒԹԻՒՆ
ԸՆԴԱՆԻ
ՅԱՂԹԱԿ ԴՈՅԱՒԹԵԱՆՆ ԱՍՏՈՒԾՈՅ։

Սուրբն Թովմաս. Խնդիր. ք.

ՊԲԱԿ ԸՆԴԱՆԻՆ։

Ընդե՞ր էր հարկ ըստ բնութեան ծանուցեալ, կամ ապացուցանել, ընդ գոյ ածն։

ԻՏԵՒ ի ՆԱԽ ՆԱԽԱԴՐՈՒԹԻՒՆՆ ԱՍԻ ԸՍՏ ԻՆՔԵԱՆ ծանուցեալ, որոյ ճշմարտութիւնն ըստ ինքեան և առանց միջնորդի յիւրմէ զանազանելոյ ծանօթանայ, որպէս արեգակն ասի ըստ ինքեան տեսանելի, զի տեսանի ինքեամբ, և ոչ՝ ի ձեռն միջնորդի առաւել լուսաւորի։

Արդէն է նախադասութիւնն ըստ ինքեան ծանուցեալ. ըստ ինքեան ծանուցեալ յիւրմէ կողմանէ. և ըստ ինքեան ծանուցեալ՝ ի մեր կողմանէ։

Աստ. Ա. Բ. պ. Բ.

Նախադասութեին ըստ ինքեան ծանուցեալ հիւրանդ կողմանէ և եթե և ոչ ի մեր կողմանէ է, որ չունի զիիջնորդ ցուցանելոյ ի յառաջագունէ, և ասի անհիչական, որպէս յորժամ առորոգեալն փակի ի բան ենթակային, իբրև սահման նորա, կամ մանն սահմանի, այլ զինչութեի ենթակային ի յառաջին, և ի հասարակ ըմբռնմանէ եղերայց ոչ ծանօթա-նայ մեզ, այլ կարօտի ի ձեռն իրիք, որ իցէ մեզ ծանօթագոյն՝ տրամաբանութիւն ապացուցանիլ: Նա-խադասութեին ըստ ինքեան ծանուցեալ ի մեր կող-մանէ է՝ որոյ ճշմարտութեին յառաջին և ի հասա-րակ ըմբռնմանէ եղերայց առանց ինչ տրամաբա-նութեի, թէ ի յառաջագունէ, և թէ ի յետնա-գունէ ծանօթանայ մեզ. որպիսի են այնիք, որք բացատրին ևս ծանօթագոյն, և հասարակագոյն ե-զերօք. զոր օրինակ, Ոչ ինչ է, կամ ոչ է. Ըստ-ըն է ֆեծ չան պմաան է-ը. զի չիք որ այնպէս ապուշ. որ յառաջնոյ ըմբռնմանէ անտի չունիցի զծանօթու-թեի էակի, և ոչ էակի. բոլորի, և մասին. ուս-տի և ոչ իմասցի, եթէ իւրաքանչիւր ինչ է, կամ ոչ է. բոլորն է մեծ քան զմասն իւր: Երդ՝ խնդիր է, թէ արդեօք այս նախադասութեի. գոյ ՈՃ, կամ Ոչ է. իցէ ըստ ինքեան ծանուցեալ, և զինարդ: Երդեօք հիւրանդ կողմանէ միայն, եթէ և ի մեր կողմանէ:

Վիտելի է երկրորդ, զի ոմանք յայսմ վայրի զկետին խնդիրս բազմօք յուզեն, թէ արդեօք ի-ցէ ի մեզ բնաւորեալ կիր ընդարձոյս ծանօթութեին այ: Այլ քանզի այսոքիկ բնաւորեալ ծանօթու-թիւն այ ոչ պյլինչ իմանան, բայց եթէ առանց տրամաբանութեե, թէպէտ և դիւրին, ի լոկ ըմբռն-մանէ եղերայց անտի իմանալ զգաստ և արիաւն մտաց, թէ գոյ ՈՃ, որպէս ի սոսկ ըմբռնմանէ եղերայց առանց տրամաբանութեե իմացեալ լինին առաջին սկզբունք, զոր օրինակ, իւրաքանչիւր ինչ է, կամ

կամ ոչ է. բոլորն է մեծ քան զմանն իւր. որով մեկնէ նոյն ինքն մնորատոս Աուրնելեան, պաշտպանն այսր բնաւորեալ ծանօթութենէ աստանօր. պ. ա։ Ասյս խնդիր յայսչափ ծփանս վէր՝ ի վայր յուզեալ միաբանի ընդ մեր. թէ արդեօք այս նախադասութի, ած է, իցէ ըստ ինքեան ծանուցիչ՝ ի մեր կողմանէ։ Ա. որով լուծումն,

Աեթէ է նախ. Ասյս նախադասութի, Ած է, Աղ.
է ըստ ինքեան ծանուցեալ յիւրմէ կողմանէ, և ոչ՝ ի մեր կողմանէ. ուստի և չէ մեզ բնածին ծանօթութին այ։

Յուզանի առաջին մասն. Այն նախադասութի է ըստ ինքեան ծանուցեալ յիւրմէ կողմանէ, որով ստորոգեալն փակի յէութէ ենթակային, իբրև սահման նորա, կամ մասն սահմանի. որպէս այս, մարդն է կենդանի. զի այսու իսկ է անմիջական, և չունի զմիջնորդ՝ ի յառաջադունէ ցուցական. իսկ արդ՝ գոյութին այ փակի ըստ այսմ օրինակի յէութէ այ. քանզի ած էապէս է իւր գոն, կամ է հարկաւորապէս և էապէս էակ ինքնագոյ, որպէս ցուցցուք ստորև. ապա։ Աղ.

Աթէ ասիցես. ՝ի պատճառէ աստի հետևի, թէ այսոքիկ նախադասութիք. Ած է քաղ. Ած է ապրող, և այլ սոցին նմանք են ևս ըստ ինքեան ծանուցեալ. քանզի և բարութի, արդարութի, և այլ ստորոգելիք ևս փակին յէութէն այ։

Պատասխանեմ. թէ այսոքիկ, և այլ ստորոգելիք փակին յէութէ այ յայս միտ, զի յածութէ ոչ իրապէս, և ոչ կերպականապէս զանազանին. սակայն ոչ են զառաջին իմացմանէն այ, որպէս նոյն ինքն գոն. վ զի ած ըստ որում տարբերի ՝ի ստեղծուածոց՝ սահմանի էակ ինքնագոյ. ուստի ինքնագոյութին կացուցանէ զէութի անստեղծ էակի, իբրև վերջին ներգործականութի նր. այլ ոչ բարութին, իմաստութին, կամ այլ ստորոգելիք։

Յու-

Անդ. Յուցանի երկրորդ մեան. Ընդ նախադասութիւն ոչ է ըստ ինքեան ծանուցեալ ի մեր կողմանէ, յորում զինչութիւն ենթակային յառաջին, և ի հասարակ ըմբռնմանէ եզերաց ոչ ծանօթանայ մեզ, այլ պետս ունի տրամաբանութիւն, առ ի ծանօթանալ մեզ. զի յայնժամ ոչ կարէ ծանօթանալ մեզ իսկ և իսկ, թէ ստորոգեալն պատշաճիցի ենթակային: Իսկ արդ՝ զինչութիւնն այ յառաջին և ի հասարակ ըմբռնմանէ եզերաց ոչ ծանօթանայ մեզ, այլ տրամաբանութիւն. ապա: Վարդապետն յայտ է, քանզի թէ զինչ իցէ այծ ոչ իմանամք նոյնհետայն ի լսել անդ զձայնս՝ Ձ, որպէս յարտասանելոյ այսց եզերաց, բոլոր և մեան, էակ և ոչ էակ, իսկ և իսկ իմանամք, թէ զինչ իցէ բոլորն. զինչ մեան. զինչ իցէ էակն, զինչ ոչ էակն. այլ թէ զինչ իցէ այծ՝ ի ձեռն տրամաբանութեան, և յայժ անկատարապէս իմանան նոքին իսկ իմաստունք. ապա:

Անդ. ի ձեռն. այլ ընդդեմ: Ոստատի. Ընդ է ըստ ինքեան ծանուցեալ ի մեր կողմանէ զորոյ զհակառակն օչդք ողջամիտ կարէ զմտաւ ածել. և կամ գոնէ ոչդք զնմանէ կարէ հաւաստեաւ յերկբայս լինել. որպէս յայտ է յառաջին սկզբունս. անհնար է նոյնոյ լինել, և ոչ լինել. երկիցս երեքն են վեց. բոլորն է մեծ քան զմեան իւր. զորոյ զհակառակն ոչ ոք ողջամիտ զմտաւ էած երբէք, կամ հաւաստեաւ յերկբայս եղև զայնմանէ: Իսկ արդ՝ հնար է զմտաւ ածել զհակառակն այսմ, թէ է այծ. ըստ այնմ. սաղ. ծբ. ը. Ասաց անգէտն ի սրտի ի-ւր՝ Ընդ ոչ գոյ Ած: Ահա զի և իմաստունք, և բարեկեցիկք անկանին երբեմն յանկորհրդածեալ շարժմունս երկբայութեանց ի վերայ սր. ապա:

Անդ. պ.ք.բղ. Ընդ է երկրորդ. Ընդացուցական է թէ գոյ այծ, ոչ ի յառաջագունէ, կամ ի ձեռն պատճառաց, այլ ի յետնագունէ, կամ ի ձեռն գործոց:

ծոց։ Առաջին ապացուցութիւն ասի ապացուցութիւն վե՛ր ոչ։ Իսկ երկրորդն՝ ապացուցութիւն վե՛ր զի։ Առաջին մասն յայտ է. քանզի չէք պատճառ այ։

Հնուցանի երկրորդ մասն նախ՝ ՚ի սկզբ գրոց. սաղ. ժբ. ե. Արկինք պատմեն պքաոս այ. Ի մաս. ժէ. ե. ՚ի ելս ջրոյ՝ ՚ի ելս գետոց ոտից նորին հանդիպուցին և պատուիրանք նորա էին։ Եւ հետևեալ. այնոցիկ է, որ հաւատան զանձինս իւրեանց պատուիրանին. այնոցիկ է, որ զպատուիրեն ամենեցուն, և ուրեք ոչ գտանիցեն ամենևին պատուիրանի. ևն։ Անդ. ՚ի ձեռն այլ ընդդեմ։

Հնուցանի երկրորդ՝ բանիւք. զի գոյութեն պատճառին կարէ քաջ ապացուցանիլ ՚ի ձեռն գործոյ հարկիւք կախելոյ զնմանէ. որպէս ՚ի ձեռն ծխոյ ապացուցանի գոյութեն հրոյ. իսկ արդ՝ ամ ստեղծուածք են գործք այ հարկիւք կախեալք զնմանէ ՚ի գոն և ՚ի պահպանիլն. ապա։ Անդ. բաշ.

Ասիցես. Ամենաւոր գործք, որպիսի են ստեղծուածք՝ ոչ պահանջին զպատճառ անսահման. զոյս և ես ընդունիմ զերկրորդական պատճառէ, և ոչ զառաջինն պատճառէ, որ է պատճառ ամենեցուն յոչէ ումեքէ պատճառեալ. զի հարկաւոր է սմա լինել անսահման։ Իսկ առ հասու լինել այսմ, յայտ լեզի ՚ի հետագայ պրակէս, յորում լուծանին և առարկութիւնք ՚ի սա վերաբերեալք։

Ա՛ծմուն՛ առաջնո՛ւթէ ոչ՛ ընդդէմ երկրորդ մասին առաջնի եղծանողութե՛։

Առարկիցես նախ, աղաւտելով զհիմնական պատճառ սկզբն Յովմայի. Այս նախադասութի, է՛ք է, կամ ոչ է, է՛ք է ըստ բնաբեան ծանուցեալ. բայց սակայն զինչութի ենթակային յայսմ նախադասութե՛ ոչ ծանօթանայ մեզ, բայց եթէ տրամաբանութե՛. ոչ և յայսմ. Է՛ք է. ապա կործանի հիմն սկզբն Յովմայի։

պա-

Պատասխանեմ՝ զան. զփոք. իսկ արդ՝ զենջումի ենթակայի յայսմ նախադասութեն ըստ մասնաւոր և որոշեալ բանի ոչ ծանօթանայ մեզ, բայց եթէ տրամաբանութիւ, ընդունիմ. ըստ հասարակ բանի համեմատելոյ իւրում ստորոգելոյ, ուրանամ զփոքրագոյնդ, և զհետեւութիդ: Արդ՝ դիտեմք ընդ սմին վարդապետին, թէ առ՛ի լինել նախադասութեն իրիք ըստ ինքեան ծանուցեալ, պարտ է զենջումի ենթակային ճանաչել առանց տրամաբանութեն գոնէ ըստ այնմ բանի, որով համեմատի իւրում ստորոգելոյ. որպէս զի համեմատութիւնն այսպիսի ենթակային առ ստորոգեանն, և ստորոգելոյն առ ենթակայն ծանուցի նոյնհետայն միայն յերկերաց. ապա թէ լինիցի այս տրամաբանութիւ, յայնժամ նախադասութեին այն ոչ լինի ըստ ինքեան ծանուցեալ բացարձակապէս, այլ խմաստնոց, և տրամաբանողաց և եթ: Արդ՝ յայսմ տրամաբանութեն, Ընձ է, կամ ոչ է. զենջումի ենթակային ըստ որում համեմատեալ ստորոգելոյն նոյնհետայն ծանօթանայ. զի շատ է ճանաչել զայն ընդ հասարակագոյն բանիւ էակի, կամ ոչնչի. զի զերկաքանչիւրոց ևս հաւատարապէս ճշմարտի. Ի կամ ոչ է: Բայց յայսմ նախադասութեն, Ընձ է, զենջումի ենթակային ըստ որում համեմատեալ ստորոգելոյն՝ ոչ ծանօթանայ մեզ իսկ և իսկ. քանզի համեմատի նմա ընդ բանիւ մասնաւոր, և որոշեալ էակի:

Առարկեցես երկրորդ. Ընկնք ասին ըստ ինքեան ծանուցեալ՝ի մեր կողմանէ, որոց ճանաչումն է՝ի մեզ բնապէս. իսկ արդ՝ ըստ Դամասկացւոյն. գկնք. ա. ուղղափ. հաւ. գլ. ք. և ջ. և ըստ այլոց հարց, յորոց զբազումս Թուէն վարդապետն Ալեքսանդր, և Թուրնեպէ, ճանաչումն այ ընդաբոյս է մեզ բնապէս. ապա:

Այսմ

Ընդ. առ ա.

Ընդհանուր ձեռնարկութիւնք բազմապատիկ լուծումն ընծայի առ'ի սէնն Յովհաննէս։ 'Նախ' զբանս սէից հարց հնար է իմանալ յաղագս ճանաչման այ 'ի միում հասարակ, և ընդ իւիք անորոշ բանիւք բարւոյ ըստ որում՝ այսպիսի, կամ երանութիւն. քանզի մարդն բնապէս փափագէ երանութիւն. և որում բնապէս փափագէ մարդն, բնապէս ճանաչէ զայն. այլ այս ոչ է պարզապէս ճանաչել, թէ գոյ ած, այլ ըստ իմիք միայն. որպէս ճանաչել զԱստուած. ոչ է պարզապէս ճանաչել զպետրոս, թէպէտ և պետրոս իցէ եկեալն։ Ուստի և բազումք զկատարեալ բարին մարդոյ, որ է երանութիւնն, համարին 'ի հարստութիւնս, ոմանք 'ի հեշտութիւնս. իսկ այլք յայլ ինչ։

Պետառն. ա. խ. ա. ա. գ. առ ա. և խ. ժ. յղգս ճչ. պ. ժբ. առ ա.

Երկրորդն է, թէ սէն հարք հաստատուն զծանօթութիւնն այ լինել բնաւորեալ 'ի մեզ. ըստ որում 'ի ձեռն սկզբանց բնաւորելոց 'ի մեզ զիւրին իմն և առ ամենեսին հեշտին տրամաբանութիւն կարեմք ճանաչել, թէ գոյ ած։ Այս է հասարակագոյն լուծումն. զոր և ինքն Յովսէպեզի հակառակ կարծեացն ջատագով՝ խոստովանի ոչ լինել մերժելի։

'ի ա. ղան. գ. խ. ա. պ. առ ա.

Երրորդն է, թէ հնար է իմանալ զբանս սէից հարց յաղագս ճանաչման այ 'ի ձեռն հաղորդութեան, կամ նմանութեան. ըստ որում որով և իցէ ծանուցեալ ճշմարտութիւն, ած (որոյ իւրաքանչիւր ճշմարտութիւն է հաղորդութիւն և նմանութիւն ինչ,) ըստ իւրոց ինչ ճանաչի։

Յայսցանէ ունիս մակաբերել, թէ մեծն Աթանասէ կարի իմն զարտուղեցաւ 'ի ճշմարտութէ յասել անգ իւրում, թէ ածառանիք առ հասարակ, եթէ առաջինիք, և եթէ արդիք, եթէ ուղղափառք, և եթէ չարափառք, բաց 'ի սակիւնեանց, ընդունէին լինել ծանօթութիւնն այ բնածին մեզ. քանզի սէն Յովհաննէս իշխանն ածաբանից, և այլք առ հասարակ ընդ նմա 'ի բաց հելոքեն զայս։

Ստի-

Ստիպիցես բազմօրինակ պատճառաւ ընդ մեծին Աւգոստոսեայ վը բնածին ծանօթուն՝ այ: Նախ՝ ծանօթուլին այ է հասարակ ամ ազանց, և մարդկան, որպես հոգին և բնուլին. սոպա պարտ է համարել, թէ բնածին է հոգւոյ ի բնէ: Երկրորդ, եթէ չիցէ ծանօթուլին այ տնկակից հոգւոյ, հոգին կերպաւորեաց զայն ի զգալեաց. իսկ գաղափարն որ ի զգալեաց՝ քանզի է սահմանաւոր, որ ոչ կարէ երևեցուցանել զնա անսահման: Երրորդ, նա է էակ ծայրագոյնս բարի, և կատարել. իսկ արդ՝ դոյ ի մեզ ի բնէ գաղափար ծայրագոյն բարւոյ, ապա: Չորրորդ. բնաւորեալ է ի սիրտ ամ մարդոյ յօժարուլին առ կրօն, ապա և ծանօթուլին պաշտելոյ զնա:

Պատասխանեմ առ առաջինն, թէ հնար էր ուրանալ զառաջարկուլիդ ըստ սկզբանց վերոյիշատակեալ նախադրանին. որ յայսմ վայրի ի լուծմանն առաջին ձեռնարկուլին ընդունի, թէ կարեն գտանիլ ճշմարտիւ անհաւք. և թէ եղեն բազմք կանխաւ այնպիսիք: Այլ եղեալ զառաջարկուլիդ, ուրեք ցհետև. քանզի ծանօթուլին այ է ամենեցուն հասարակ, ոչ միակ զի է բնածին. այլ զի դիւրաւ հնար է ունել զայն. մինչև անհնար է լինել անյաղթելի տգիտուլին ի մի գոյուլենն այ, որպես ցուցցուք ստորև: Առ երկրորդն պատասխանեմ ընդունելով, թէ գաղափարն սահմանաւոր ոչ կարէ երևեցուցանել զանսահմանն ըստ զինչէի, բայց կարէ երևեցուցանել ըստ էի: Առ զերրորդ մարթի ուրանալ վերոյիշատակեալ հեղինակն. թէ հնար է ունել ծանօթուլին գոյուլենն այ ի զգալեաց. որովհետև զայն քարոզեն սքանչիքք, և սքանչիքք ամ ուրեք: Առ երրորդն պատասխանեմ զանազանելով զի՝ է ի մեզ ի բնէ գաղափար ծայրագոյն բարւոյ, իբրև գոյողի ի միտս մեր, անցցէ. իբրև գոյողի ի կողմանէ իրին, ուրանամ: Առ չորրորդն

բորդն պատասխանեմ ուրանալով, թէ ինչ լինաւորեալ ՚ի սկզբան ամ մարդոյ յօժարութիւն առ կրօն. այլ ծագի այն ՚ի նախենթադրեալ ճանաչմանն Յովաննու:

Հարկիցես երրորդ՝. Այն նախադասութիւն է ըստ ինքեան ծանուցեալ ՚ի մեր կողմանէ, որոյ ճշմարտութիւն յառաջին ըմբռնմանէ եղելոց առանց տրամաբանութեան ծանօթանայ. իսկ արդ՝ այս նախադասութիւն Աք է, է այսպիսի. ապա: Չուզ. փոք. Ինձամբս ած իսկ և իսկ իմացեալ լինի յառաջին ըմբռնմանէ նր և առանց տրամաբանութեան՝ այն լինչ քան զոր մեծագոյն և բարեգոյն չէ հնար գմնաւ ածել. իսկ արդ՝ զայն, քան զոր մեծագոյն և բարեգոյն չէ հնար գմնաւ ածել, իմանամք իսկ և իսկ յառաջին ըմբռնմանէ եղելոց լինել գոյ ՚ի կողմանէ իրին. ապա: Չուզ. փոք. Մեծագոյն և բարեգոյն է գոլ ՚ի կողմանէ իրին և ՚ի միտս, քան ՚ի միտս և եթ. ապա: Այսու ձեռնարկութիւ վարի սքն Անսելմոս. գլ. ը. յառաջաբանութեան:

Պատասխանեմ ուր զփոք. և զցուցմանդ նախ հնար էր ուրանալ զմեծն. զի գուցէ նա, որ լսէ զանունս. Աք, ոչ իմանայ նոյնհետայն նշանակիլ իրիք քան զոր մեծագոյն և բարեգոյն անհնար է գմնաւ ածել. զի այս ոչ է ըստ ինքեան ծանուցեալ ՚ի մեր կողմանէ, այլ պէտս ունի ապացուցանելոյ տրամաբանութիւ. ուստի եղեն ոմանք, որք դաւանէին, թէ ած է մարմին. այսինքն է, մարդակերպագաւանք, և սակայն մեծագոյն և բարեգոյն քան զայս հնար է գմնաւ ածել: Աղ. պ. ա. առ ա.

Այլ եղեալ գմեծագոյնդ, թէ իւրաքանչիւր ոք ՚ի լսելն զանունս Աք, նոյնհետայն իմանայ նշանակիլ իրիք քան զոր մեծագոյն ոչ է հնար գմնաւ ածել, ուրանամ զփոքրագոյնդ. քանզի ոչ հետևի յայսմանէ իմանալ նմա, թէ այն, որ նշանակի այ- Աղ.

սու անուանմբ, է՝ի բնութեն իրաց. կամ որպէս ա-
սեն, դոյ՝ի գործածեալ ներգործութեն, այլ թէ
դոյ միայն յըմբռնման մտաց, կամ որպէս ասեն,
՝ի գոլն նշանակեալ. և չէ հնար ձեռնարկել, թէ
իցէ այրուհի, բայց եթէ ենթադրեսցի, թէ այն,
քան զոր մեծագոյն չէ հնար գմնաւ ածել, է կակ
իրական, կամ կարելի՝ի բնութեն իրաց, որ չէ ըստ
ինքեան ծանուցեալ, և ոչ ընկալեալ յայնց, որ
դնէին, թէ չիք ած. վ՚ըզ հնար է գմնաւ ածել,
թէ չիք ինչ այնպիսի, քան զոր մեծագոյն անհըն-
նար իցէ գմնաւ ածել. այլ թէ է ինչ մտացածին,
և կակ բանի նր, որ զայն՝ի նանիր կեղծեաց անա-
ձին: Վասնզի համարեալ, եթէ եղջերուաքաղն լի-
նէր հարկիւ դոյօղ, զի՞նչ ինչ մակաբերել հնար
էր անտի, բայց եթէ զայս, թէ գոյութեին է յա-
ռարկական իմացմանէ այսր եղջերուաքաղի. կամ
թէ գոյ յըմբռնման քոյ, և՝ի նշանակեալ ներ-
գործութեն. այլ ոչ գոյ՝ի կողմանէ իրին, և՝ի
գործածեալ ներգործութենան. այսպէս է և յայս
խնդիր: Ուստի ունիք այսպէս զանազանեն զփոքրն
Ասին՝ քան զոր մեծագոյն չէ հնար գմնաւ ածել,
իմացեալ լինի նոյնհետայն յառաջին ըմբռնմանէ
եղջերաց գոլ՝ի կողմանէ իրին, եթէ ենթադրեսցի
իբրև ըստ ինքեան ծանուցեալ այնպիսի էակին
լինել իրական, կամ կարելի՝ի բնութեն իրաց, ընդ-
դունիմ. եթէ ոչ ենթադրեսցի իբրև ըստ ինքեան
ծանուցեալ այնպիսի էակին լինել իրական, այլ
պէտս ունիցի այլուստ ցուցանելոյ, ուրանամ: Իսկ
թէ պէտս ունիցի ցուցանիլ այլուստ, յայտ անտի
է, զի՝ի ցուցանել զայս տարժանին սքն Անսէլմոս,
և ամ ածաբանք:

Իսկ յաղագս սրբոյն Անսելմոսի, սրբն Անսելմոս
եպ. ժբ. յաղագս ճշմարտութեն. պ. ժբ. համարձակ
խոստովանի, թէ նա գհակառակ կարծիս կալաւ,
յորմէ ինքն՝ի բաց հրաժարեցաւ պահմանբ պատ-

ուոյ

ուշոյ նորա։ Այսպէս և մեք, բայց եթէ առաջի Թերևս ըստ ումանց, եթէ սուրբն Աստեղծոս եղոյց այսոսիկ ձեռնարկութիւն, թէ գոյութիւն այ է ըստ ինքեան ծանուցեալ՝ ոչ բացարձակապէս, այլ ենթադրեալ զերականութիւն նր։

Ընդդիմիցես. Ապա քան զէակն ամենակատար և քան զոր բարեգոյն անհնար է զմնալ ածել, հնար է զմնալ ածել կատարելագոյն քան բարեգոյն, այսինքն է, էակն իրրպէս գոյօղ. քան զի կատարելագոյն է գոյ իրապէս և՝ի միտս, քան թէ՝ի միտս միայն, որպէս իսկ առաջաւ. իսկ արդ՝ այս է հակառական. քանզի լինէր զմնալ ածել զէակ ամենակատար և ոչ ամենակատար, ապա։

Պատասխանեմ զանազանելով զմակաբերուիդ. Ապա քան զէակն ամենակատար հնար է զմնալ ածել կատարելագոյն՝ի նշանակեալ ներգործութեն, կամ ըստ էական իմացման, ուրանամ։ Ա՞ր զի յառաջական իմացման ամենակատար էակի փակի գոյութիւն։ Հնար է զմնալ ածել զկատարելագոյն՝ի գործածեալ ներգործութեն, կամ ըստ իրականութեն, ընդունիմ։ Եւ չէ այս հակառական. որպէս և չէ հակառական, յորժամ իմանամք զեղջերոյաքաղն ըստ ինքեան հարկաւորապէս գոյօղ՝ի նշանակեալ ներգործութեան, կամ յերկրնտրման. և յորժամ իմանամք, և հաստատեմք, թէ չէ գոյօղ՝ի գործածեալ ներգործութեէ, կամ՝ի կողմանէ իրին։ Ապա ոչ զօրէ հետևութիւն՝ի գաղափարական վիճակէ յիրական վիճակ. և ոչ հետևի բացարձակապէս, թէ գոյութիւն է յէական իմացմանէ այնպիսի էակին. ապա այնպիսի էակն հարկիւ գոյ իրապէս, այլ թէապէս և եթ. զորօրինակ գոյութիւն է յէական իմացմանէ այնպիսի էակի. ապա եթէ գոյ, կի՛ եթէ իցէ էակ իրական, հարկիւ և էապէս գոյ. որպէս և յորժամ իմանամք, թէ պղպատականն է յէական իմացմանէ ձիոյն, յասելն

թէ ձին է զգայական, ոչ հետևի բացատրականքս, թէ ձին իցէ գոյօղ զգայական, այլ թէականս. այս է, եթէ իցէ գոյօղ, հարկիւ և էականս է գոյօղ զգայական:

Այս ձեռնարկութիւն բովանդակ, յոր կարի իմն ապաստանեալ են հակառակորդք՝ ի վերագոյնդ, ճոխագոյնս և՝ ի սովորական ձև առաջի եդեալ, առ քաջագոյնս և յայտնագոյնս լուծանելոյ՝ կարճ՝ ի կարճոյ զայս օրինակ առաջի դնեմք: Ըստ ինքեան ծանուցեալ է, թէ ոճ է էակ ամենակատար, քան զոր կատարելագոյն անհնար է զմտաւ ածել. իսկ արդ՝ ըստ ինքեան ծանուցեալ է, թէ գոյ էակ ամենակատար՝ ի բնութիւն իրաց. ապա: Յուց. վոք. զի գոյութիւն յիրում է կատարելութի. ապա:

Պատասխանեմ նախ, թէ հնար է ուրանալ զմեծ. որպէս յայտ է յաստացելոցս:

Պատասխանեմ երկրորդ՝ ուր. զիոք. Նախ՝ զի պէտս ունի ցուցման. որպէս յայտ է՝ ի ձեռնարկութիւնէ անտի, յորում ցուցանի: Երկրորդ՝ զի ոչ հասու լինին այդմ քաջխմաստ վարդապետք՝ սքին Յովմաս, և յոլովք յածաբանից: Երրորդ, զի ոչ է ըստ ինքեան ծանուցեալ ամենակատար էակին լինել էակ իրական, այլ հնար է յերկբայս լինել, մի գուցէ իցէ էակ մտացածին: Եւ յասելն՝ ի ցուցման անդ, թէ գոյութիւնն յիրում է կատարելութի. զայնս ևս ընդունիմք, թէ էակն ամենակատար իմացեալ լինի իբրև գոյօղ յիրում, այլ յայտնանէ զի իմացել լինի իբրև կայացեալ յիրում՝ ոչ հետևի, թէ ճշմարտիւ գուցէ յիրում. գուցէ չիցէ էակ իրական, այլ կեղծեալ. զոր օրինակ և յայտնանէ, զի իմանամք զեղջերուաքաղն գոյօղ յիրում, ոչ հետևի, թէ գուցէ ճշմարտիւ: Եւ այս իսկ է զոր՝ ի վերագոյնդ ասեաք, թէ իմացումն ամենակատար էակի՝ ի մէջ բերէ զգոյութիւն՝ ի նշանակեալ ներգործութեան, և ոչ՝ ի գործածեալ ներգործութենէ:

Ե-

Առարկեցես չորրորդ. Այս նախադասութիւն, Ընդ է պաշտելի, է ըստ բնութեան ծանուցեալ 'ի մեր կողմանէ. ապա և առաւել այս՝ թէ Ընդ է. որ յառաջագոյն ենթադրի քան զառաջինն, վէր զի յառաջագոյն է գոլն քան պաշտիլն։

Պատասխանեմ նախ. զան. զառաջ. Այս նախադասութիւն Ընդ է պաշտելի, է ըստ բնութեան ծանուցեալ 'ի մեր կողմանէ բացարձակապէս. ուրանամ. թէապէս, այսինքն, եթէ գուցէ ած, ընդունիմ. որպէս այս Աստուածն են պաշտելի, է ըստ բնութեան ծանուցեալ 'ի մեր կողմանէ, ոչ բացարձակապէս, այլ թէապէս, եթէ գուցեն ծնօղքն։ Ուստի ուրանամ զհետեւութիւդ։ Արկրորդ՝ եդեալ զառաջարկութիւդ, ուր զհետ. վէր զի առ'ի լինել գործնական սկզբան իրիք ըստ բնութեան ծանուցեալ 'ի մեր կողմանէ, ոչ է հարկ, թէ և սկիզբն Հայեցողական յոր հիմնի, իցէ ըստ բնութեան ծանուցեալ նաև 'ի մեր կողմանէ, այլ շատ է. թէ իցէ ծանուցեալ մեզ կամ ըստ բնութեան, և կամ տրամաբանութիւն. որպէս թէպէտ այս սկիզբն գործնական. Աստուածն են պաշտելի, իցէ ըստ բնութեան ծանուցեալ 'ի մեր կողմանէ, բայց չէ մեզ ըստ բնութեան ծանուցեալ, թէ գոյ իցեն ծնօղք մեր, և թէ իցեն արդեօք, այլ զայս ճանաչելիք տրամաբանութիւն, և կամ այլազգ։

Առարկեցես հինգերորդ. Լինելն ճշմարտութեան է ըստ բնութեան ծանուցեալ. իսկ արդ ած է ճշմարտութիւն. ապա։

Պատասխանեմ զան. զառաջ. Լինելն ճշմարտութիւն 'ի հասարակի՝ է ըստ բնութեան ծանուցեալ, ընդունիմ. լինելն առաջին ճշմարտութիւն, ուրանամ։ Արդ՝ ած է առաջին ճշմարտութիւն։ Ընդառ ճ.

Առարկեցես վեցերորդ. Ըստ սկզբանց սեպն Աստուածոյ մանուկն հասեալ 'ի բանականութիւն յառաջնում վայրկենի անդ պարտաւորի դառնալ առ

ած. իսկ արդ՝ յառաջնում վայրկենի անդ ոչ կա-
րէ ունել ծանօթութիւն զայ ՚ի ձեռն տրամաբանու-
թեան. մի՝ զի յայնժամ է անբնդունակ տրամաբա-
նութեան. երկրորդ, զի տրամաբանութիւնն պահան-
չէ զերկար ժամանակ: Ապա այս ծանօթութիւն ոչ
ըստ բնութեան անմիջապէս է ՚ի նմա ՚ի քնէ:

Պատասխանեմ նախ առ մեծապոյնդ, թէ մա-
նուկն հասեալ ՚ի բանականութեան պարտաւորի միայն
դառնալ առ ած նովին եղանակաւ, որով ճանաչէ
զնա. որպէս զի եթէ ճանաչեսցէ զնա անորոշ ընդ
բանիւ բարւոյ իբր այնպիսի՝ կամ ընդ բանիւ հա-
մեստ բարւոյ. պարտաւորի ևս դառնալ առ նա ըստ
այսմ օրինակի, և ոչ այլազգ:

Երկրորդ՝ եդեալ զմեծապոյնդ, հնար է ու-
րանալ զփոքրագոյնդ. Ա՛ զի մանուկն յայնժամ
միայն համարի հասեալ ՚ի բանականութեան, յորժամ
է ընդունակ տրամաբանութեան. և ոչինչ ընդդէմ է,
թէ պահանջէ տրամաբանութեանն զոյգն իսչ մասն
ժամուն: Ա՛ զի առաջին վայրկեան բանի ՚ի մանկան,
ոչ իմացեալ լինի փիզիկական վայրկեան, այլ բարոյա-
կան: ՚Ի վերոյ այսր ամի են և բազում միջոցք, որովք
ծանօթանայ ած ամենեցուն՝ ևս և մանկանց. զորս-
րինակ՝ ազգեցութիւնք, ՚ի ձեռն ծնողաց, կամ ուսուց-
չաց, և կամ այլազգ, որպէս ասացաք ստորև:

Երարկիցես ևօթներորդ. Ինական օրէնք
ըստ առաջին սկզբանցն, որպիսի են սոքա, Կա-
րին է առնել. չարն է խորշելի, են ըստ բնութեան
ծանուցեալ ՚ի մեր կողմանէ, ապա և օրինադիրն նոր:

Պնեմ զան. զհետ. Ապա և օրինադիրն ՚ի հա-
սարակի, ընդունիմ ՚ի մանուածոյ, ուրանամ: Արդ՝
ըստ բնութեան ծանուցեալ է, թէ բնական օրէնք են յու-
մեմն ՚ի հասարակի, բայց թէ յորմէ՞ արդեօք, ՚ի
բնութենէ՞, եթէ ՚ի բանէ, կամ թէ յէակէ իմիք զանա-
զանելոյ, և թէ զի՞նչ իցէ այն, ոչ է մեզ ըստ բնութեան
ծանուցեալ, այլ ցուցանի դիւրին իմն տրամաբանութիւն:

ՊՐԱԿ.

ՊՐԸԿ. Ր.

Ընդեւօր էկէ աձ. ե որձնէ պապճաուօր ապագուացանէկէ։

Ասելի է, թէ հնդեքումբ զօրաւորագոյն պատ- Աստ. պ.
ճառօք ցուցանի ընդդէմ անաձիւց թէ գոյ աձ։ Ե. բոլ.

Յառաջքան զպատճառան առաջի դնել, առ դիւրագոյն իմանալոյ զնա,

Վիտել պարտ է նախ. զի անուճամբս աձ իմացեալ լինի ևս և առ անաձս, էակ քան զոր մեծագոյն, և բարեգոյն չէ հնար գմտաւ ածել, այս է, իմանալի գոյացութի՛ն գերագոյն քան զամ ստեղծուած, արարչապետ ամի և առաջնորդ, անկախ. անփոփոխելի, յաւիտենական, անսահման, անչափ, գերամփբուր ներգործական, և միանգամայն աստուձիք՝ ծայրագոյն և յանսահմանս կատարեալ յամ սեռի։ Ընդ՝ զսա համարիլն անաձք լինել անհնարին յերում, և լոկ մտացածին. մանաւանդ վե՛ կուտակութե՛ն բազում կատարելութե՛ն այնոցիկ՝ ի նմա, որք միմեանց հակառակ երևին։ Այլ թէ գտանիցի՛ն արդեօք ճշմարտի՛ւ անաձք, զայն ստորև ուսնիմք քննել։

Վիտելի է երկրորդ. զի շարժօղք և առնօղք կրկնակի ստորակարգին միմեանց, այսինքն ըստ պատահման, և ըստ ինքեան։ Ստորակարգութե՛ն յայնժամ է ըստ պատահման յորժամ առնու միևն զգոլ կամ ներգործական զօրութե՛ն՝ ի միւսմէ, բայց ո՛չ ներգործական ազդեցութիւն, և ո՛չ կարօտի այնմ՝ ի գործելն ներգործութի՛ն. զնրօրինակ որդին կարգի ընդ հարբ, զի առնու՝ ի հօրէ զգօրութե՛ն ներգործելոյ և շարժելոյ, բայց ներգործէ և շարժէ անկախ՝ ի ներգործական ազդեցութե՛ն հօրն։ Այս ասի ստորակարգութե՛ն ըստ պատահման. վե՛ զի է ամենևին ըստ պատահման նկատմամբ առնելութե՛ն, որով հայրն արտադրեաց զորդին, ծնանիլն այսորիկ

որդւոյ զայլ որդի, կամ առնելն զայլ ինչ: Ատրակարգութիւնն ըստ ինքեան է, յորժամ մի շարժօղն, կամ առնօղն պէտս ունի ներգործական ազդեցութիւնէ գերագունի առ՚ի ներգործութիւնէ առնել, իբր զի գերագոյնն ազդեսցէ ներգործութիւնէ՚ի ստորինն յառնել նմ. և ըստ այսմ երկրորդական պատճառք ստորակարգին ասի: Արդ՝ թէպէտ՚ի շարժօղ և յառնօղ ստորակարգեալս ըստ պատահմանն հնար իցէ ընդունել զյառաջադիմութիւնի յանսահմանս, բայց ոչ՚ի ստորակարգեալս ըստ ինքեան, զի որովհետև՚ի շարժօղս, և յառնօղս ստորակարգեալս ըստ ինքեան յետինն ոչ առնէ, և ոչ շարժէ, բայց եթէ շարժեալ, և մերձեցուցեալ յառաջնոյն, և սա յայլմէ, և այսպէս հանապազորդ. մինչև յետնոյն ոչ շարժիլ և ոչ առնել, եթէ ոչ յառաջնոյն քան զնմա դնէ միջնորդաբար շարժեցեալ, եդեալ զյառաջադիմութիւնի յանսահմանս՝ ոչինչ շարժումն և ոչինչ առնելութիւնի լինէր. վասն զի անսահմանն է անանցանելի, և՚ինձմա անհնար է ժամանել՚ի յառաջինն: Այլ եթէ լինէին՚ի ժամացուցի անսահման անհիք, որոց յետինն՚ի շարժման իւրում լինէր կախեալ՚ի շարժմանէ առաջնոյն, ոչ երբէք շարժէր. զի չէր հնար ժամանել երբէք յառաջինն յանուշոց անսահման ենթադրելոց: Այսպս ծանուցեալ,

Աշ. Առաջին պատճառն այսպէս առաջի դնի. բայց ենթադրեալ նախ, թէ են ինչ, որք շարժին յաշխարհի աստ. որպէս յայտ է զգայութիւնք:

Ոմն առաջին շարժօղ ամենևին անշարժ. իսկ սրդ՝ այն է ած. ապա գոյ ած: Անծն և փոքրն են ցուցանելի:

Ցուցանի փոքրն. Առաջին շարժօղն ամենևին անշարժ է ներգործութիւնի գերամեծաւոր ազատ չիմ կարողականութէ. զի ըստ այնմ է իմն շարժելի, ըստ որում է՚ի կարողութէնէ առ այն, առ որ շարժի.

ժի. ուստի որ է ամենևին անշարժ, զոչինչ կա-
րողականութի ունի, և է ներգործութի գերա-
զանքուր. իսկ արդ՝ ներգործութին գերազանքուր է
ած, ապա։ Յուցանի սոյն փոք. Ներգործութին
գերազանքուր պարունակէ զամ կատարելութի երևա-
կայելի. զի թէ պակասեալ էր յիմէ, լինէր ի
կարողութե առ այն. և այսպէս ոչ լինէր ներգոր-
ծութի գերազանքուր. ուստի և է այն զոր մե-
ծագոյն, և բարեգոյն անհնար է զմտաւ ածել.
այսինքն է, հոգեղէն գոյացութի, իմացական, ա-
մարչապետ ամի, և առաջնորդ, անկախ, անփոփոխ,
յաւիտենական, անչափ, անսահման, միմիայն ևն.
ապա է ած։ Յայտ է հետևութին յառաջին ծա-
նօթութէ անտի։

Յուցանի երկրորդ՝ առաջին փոքրն. Առաջին
շարժօղն ամենևին անշարժ պարտի լինել էակ յիւր-
մէ, և անկախ. ապա թէ ոչ՝ լինէր շարժելի յայլմէ.
էակ գոյացական, հոգեղէն, իմացական, ամարչա-
պետ ամի, և առաջնորդ. քանզի շարժէ զամենե-
սեան, եթէ զգոյացականս, և եթէ զհոգեղէնս. և
ոչ կարէր շարժել, եթէ ոչ ճանաչէր. էակ անըս-
տեղծ, հարկաւոր, և անփոփոխ. ապա թէ ոչ՝ ոչ
լինէր անշարժ, և ոչ առաջին շարժօղ. էակ յա-
ւիտենական, զի անփոփոխութին է արմատ յաւի-
տենականութե. և միանգամայն ասացից, էակ բո-
վանդակիչ ամ կատարելութեց. ապա թէ ոչ՝ լի-
նէր շարժելի, և ի կարողութե առ այսոսիկ. որ-
պէս իսկ ասէաք յառաջին ցուցման։

Յուցանի առաջին մեծ. Ամ որ շարժի՝ յայլմէ
շարժի. իսկ արդ՝ ի շարժօղս ստորակարգեալս ըս-
ինքեան ոչ կարէ լինել յառաջադիմութի յանսահ-
մանս. Ապա գոյ առաջին շարժօղ, որ ոչ շար-
ժի, այլ է ամենևին անշարժ։ Յայտ է փոք. յերկ-
րորդ գիտելոյն անտի։ Յուց. մեծ. Նոյնն ոչ
կարէ լինել շարժօղ և շարժեալ ըստ նոյնոյ. ապա

ամ որ շարժի՝ յայլմէ շարժի: Յուց. առաջ. Նոյնն
ոչ կարէ լինել ՚ի կարողութենէ, և ՚ի ներգործութիւն
առ նոյնն. քանզի լինել ՚ի կարողութենէ առ իմն, է
բերիլ առ նա. ուստի և լինել պակասեալ ՚ի նմանէ.
իսկ լինել ՚ի ներգործութենէ նկատմամբ իրիք, է ու-
նել զայն. արդ՝ անհնար է նոյնոյ միանգամայն ու-
նել և ոչ ունել զնմն. իսկ արդ՝ եթէ նոյնն ըստ
նոյնոյ շարժէր զինքն, լինէր ՚ի ներգործութենէ և
՚ի կարողութենէ առ նոյնն. ապա: Յուցանի փոք.
Ըստ այնմ շարժի իմն, ըստ որում է ՚ի կարողու-
թեան. զի շարժիչն է վերածիլ ՚ի կարողութենէ ՚ի
ներգործութիւն. և ըստ այնմ շարժէ իմն, ըստ ո-
րում է ՚ի ներգործութենէ. զի շարժելն է արտադրել
զներգործութիւն. Ապա եթէ նոյնն, ևն:

Պատասխանեն ոմանք յարդեաց, առ որս ոչ
է ընդունելի այս առած հաստատակօրէն ընկալեալ,
վասն զի տեսանեն, զի մեծապէս օժանդակէ փիլի-
գական նախաշարժութենէց: Հնար է նոյնոյ լինել
՚ի կարողութենէ միանգամայն, և ՚ի գործութենական
ներգործութենէ, որով կարօղ է շարժել զինքն առ
ներգործութենի կերպական. և առ ցուցումն սորա
պէսպէս օրինակս շեղջակուտեն. զՙօրինակ ասեն,
կենդանիք գործութենական ներգործութեամբ շար-
ժեն զինքեանս առ կերպական ներգործութենի. ծա-
նուցք շարժեն զինքեանս առ կեդրոն. ջուրն ջերմ
ինքնին դարձուցանէ զինքն յառաջին ցրտութենի, և
խաշմուզ խաղողոյ իւրովն ջերմանայ. սոյնպէս և
կիրն ողողեալ ջուրբ, ևն:

Այլ է ընդդէմ, նախ. Գործութենական ներ-
գործութիւն, կամ որ նոյն է, ներգործական կա-
րողութենի ստեղծուածոց ոչ է պարզ ներգործակա-
նութիւն՝ ազատ յամ՛ կարողականութենէ, վասն լինելոյն
կարողութենի ստեղծեալ, և անկատար. այլ է ըստ
մասին ինչ ներգործական, ըստ որում կարօղ է
ելուզանել զներգործութենի, և ըստ մասին կրաւո-

րա-

բական, ըստ որում պէտս ունի և ևս շարժիլ առ այս յայլմէ։ Ուստի որչափ և համարեսցի ի զօրութենական ներգործութեէ, առ ի լինել և գնիլ ի կերպական ներգործութեէ, պէտս ունի հանապազ շարժելոյ յայլմէ։ Արդ՝ ասի ներգործութեի զօրութենական, կամ կարողութեի ներգործական ըստ որում կարօղ է ելուզանել զներգործութեի իբրև շարժեալ յայլմէ, որով զանազանի լիով ի սոսկ կրաւորական կարողութէ։

Ընդդէմ է երկրորդ. Օրի վն լինելոյ իրիք ի զօրութենական ներգործութէ, ասի, թէ կարօղ է շարժել զինքն, և ոչ եթէ է ներգործութիք շարժօղ զինքն. վն զի առ այս պարտի լինել ի կերպական ներգործութեէ. իսկ արդ՝ այն զօրութենական ներգործութեի, կամ ներգործական կարողութեի ոչ կարէ ինքնին միայնակ վերածել զինքն ի ներգործութեի կերպական, ապա թէ ոչ՝ դառնայ անդրէն ակիզբն մեր, թէ լինէր միանգամայն ի ներգործութէ և ի կարողութէ առ նոյն։

Ընդդէմ է երրորդ. Օրի որ շարժի, է անկատար առանձինն՝ քան զոյդ ընդ նմա առ որ շարժի. ապա թէ ոչ՝ ի զուր շարժէր առ այն. և վասն որ ինչ է ի զօրութենական ներգործութէ՝ է անկատար առանձինն, քան ընդ կերպական ներգործութէ առ որ շարժի. իսկ արդ՝ որ ինչ է անկատար, ոչ կարէ ինքնին և եթէ կատարեալագոյն գործել զինքն, կամ զայլն. զի ոչ ոք տայ ինքնին և եթէ՝ զոր ինչ ոչ ունի. ապա։

Եւ եթէ ասիցես, ունի նա զյոլով կատարելութիս զօրութէ. Ընդոյն պնդեմք, թէ ունելդ զօրութէ է անկատար ինչ քան զունել կերպականապէս։ Ապա զնոյն ասեմք զոր յառաջն։

Իսկ առ օրինակս հակառակորդացդ, Պատասխանեմք. Նախ՝ առ առաջինն, թէ կենդանիք շարժեն զինքեանս ըստ զանազան մասանց, յորոց ո-

մինէ

մանք են շարժեալք և ումանք շարժօղք : Առաջին մանն շարժօղ է սիրտն . իսկ շարժումն սրտի թէպէտ է եղուզմանէ ՚ի սրտէ , սակայն արարողապէս է ՚ի ծնողէն իբրև սեպհական կիրք կենդանական էակի , ըստ որում տալով ծնողին կղղրդեալ կեանս սաղմին , վերջնաբար որոշէ զսիրտն առ շարժումն . որոյ միջնորդութիւք շարժէ և զայլ մասունս : Առ երկրորդն նոյնպէս պատասխանեմք , թէ ուժգնութիւն , որով ծանուցանք բերին ՚ի վայր , է ՚ի ծնողէն իբրև յատկութիւն գՀետ կեալ բնութեան . որպէս ջերմութիւն գՀետ գայ հրոյ :

Առ երրորդն զնոյն է ասել , թէ ցրտութիւն է յատկութիւն ջրոյ , որ ՚ի հեռանալ արգելչին , բղխէ ՚ի նմանէ . և այսպէս է ՚ի ծնողէն , և ոչինչ ընդդէմ է , թէ բազում անգամ առ սոսա , և առ սոցին նմանս ոչ ևս կայ ծնօղն . եթէ չկայցէ ենթակայիւ , սակայն կայ զօրութիւք հանապազ ՚ի բնութեանէ իրին , զոր բացորոշեաց առ այնպիսի յատկութիւնս : Առ չորրորդն պատասխանեմք , թէ շարժմամբ ճմլելոյ խաղողոյն՝ ոգեղէն մասունք բռնութիւն ՚ի գանգուածոյ անտի ՚ի դուրս ելանեն , և սովին շարժմամբ ջերմանան . և ջերմացեալքն զայլս ջերմացուցանեն . զնոյն է ասել և զկրոյ ջուրբ ողողելոյ : Այլ զայսցանէ ճոխագոյնս ճառի ՚ի բնաբանութեանէ . գիրք . է . ՚ի վերջ պայմանաց շարժման , տես անդ , եթէ հաճոյ իցէ :

Անգ. Երկրորդ պատճառն առաջի դնի այսպէս . բայց նախադրեալ , թէ եղանին ինչ ինչ , կամ եղեալ են յաշխարհի աստ , որ յայտ է զգայութիւնք , և փորձիւ նորին իսկ աշխարհի :

Զոյ առաջին պատճառ ամի արարօղ . ամենևին անեղ . իսկ արդ՝ այս է ամ . ապա գոյ ամ :

Փոքրագոյնս յայտ է նովին փաստիւք , ոչ և առաջին փոքր . նախընթաց պատճառին :

Յու-

Յուցանի մեծ. Ընդ որ լինի՝ յայլմէ լինի, և պատճառի. զի ոչինչ կարէ առնել զինքն. ապա թէ ոչ՝ լինէր մինչչեւ էր եղեալ. իսկ արդ յարբչական պատճառս ստորակարգեալս ըստ ինքեան ոչ կարէ լինել յառաջադիմութեի յանսահմանս. այլ և ոչ՝ ի պատճառս ըստ պատահման ստորակարգեալ, եթէ ոչ գուցէ ՚ած. ապա։ Ունծս յայտ է. իսկ փոքր. ևս ըստ առաջնի մասին յայտ է յաւացեալոցս. և զայսմանէ ըստ ինքեան ստորակարգութէ երևի լինել պատճառ սկզբն [illegible]ովմնոյն, որպէս նշանակէ աստանօր Աիլլիոս. յայս միտ, թէ առաջնին պատճառն իցէ պատճառ միջնոյն, և միջնին պատճառ վերջնոյն, ոչ միայն վ տալոյ նմին զներգործականն զօրութեի. զի այս գործէ զստորակարգութեի ըստ պատահման և եթ. այլև ըստ որում ներգործականապէս ազդէ ՚ի նա առ՚ի գործել և առնել ներգործութէ. և յայս միտ այս պատճառ է կարի իմն մերձաւոր նախընթացին։

Յուցանի երկրորդ մասն փոք. Օի թէպէտ ոչ է ընդդէմ լինել յառաջադիմութեի յանբաւս ՚ի պատճառս ըստ պատահման ստորակարգեալս, յորժամ գասանի առաջնին առնօղ արտաքոյ բոլոր հաւաքման անսահման պատճառաց. և լինէր իսկ ներգործաբար, եթէ յաւիտենից լինէին ծնունդք, սակայն ընդդէմ է, եթէ ոչ դիցի առաջնին առնօղ արտաքոյ բոլոր հաւաքման. իսկ արդ՝ եթէ չիք ՚ած, չիք առաջնին առնօղ արտաքոյ բոլոր հաւաքման անսահման պատճառաց. ապա։ Յուց. մեծ. Որպէս իւրաքանչիւր պատճառ ոչ է յիւրմէ, այլ յայլմէ, այսպէս և բոլոր հաւաքումն ոչ է յիւրմէ, այլ յայլմէ. իսկ արդ՝ որպէս և ենթադրի՝ ոչ գոյ այլ իմն պատճառիչ արտաքոյ բոլոր հաւաքման. ապա։ Ունծ. յայտ է, զի յայմ ստորոգեալս, բաց ՚ի քանակականաց, կամ որք հուպ են քանակութէ, զօրէ ձեռնարկութէն ՚ի մանաւանդ առ բոլորն, ոչ

յայտ է տրամաբանին. և որպէս արդ ասասցուք ապա:

ԱՆԴ. Երրորդ պատճառն առաջի դնի այսպէս. Ոչ էակ հարկաւոր. այս է, որում հարկիւ, և՛ի բնութիւն պատշաճի գոլ. իսկ արդ՝ այս էակ է ՅԾ. Ապա գոյ ՅԾ: Յայտ է փոք. նախ՝ զի էակն հարկաւոր է էակ ինքնագոյ, ոչ արտադրեալ, անկախ, անփոփոխելի, յաւիտենական, էակ՝ յորմէ ներբնդունականք ընդունին զգոլ. զի որ ինչ ըստ ինքեան է այսպիսի, է պատճառ այլոց, որք ըստ պատահմանն են այսպիսի. ուստի և է էակ գոյացական, հոգեղէն, իմացական, արարչապետ ամի. Ապա է ՅԾ: Երկրորդ, էակն հարկաւոր ոչինչ սահմանօք պարագրի՛ի կատարելութենէ. Ապա է յանսահմանս կատարեալ. Ապա է ՅԾ: Յուց. առաջ. զի յորմէ՞ արդեօք հնար էր պարագրիլ նմա՛ի կատարելութենէ. ոչ յիւրմէ, զի ոչ է իւր պատճառ. և եթէ լինէր, զնմա՛ կարելի կատարելութենէ բերէր յանձին: Ե՛ւ այն զի՝ որ է հարկաւոր, այնչափ է, որչափ ինչ կարէ լինել: Ե՛ւ ոչ յայլմէ հնար էր պարագրիլ, զի չիք այլ ինչ քան զնա վերագոյն, ապա:

Յուցանի մեծ. Եթէ ոչ լինէր էակ ինչ հարկաւոր, այլ ամենևքեան լինէին ներընդունական, և կարելի՛ի բնութենէ իրաց, ոչինչ էակ գտանէր ներգործութի՛ւ՛ի կողմանէ իրին. իսկ հետևութիւս է աուտ. ապա: Յուց. Հետև. մեծագունիս. Այնք որք ցուցանեն միայն զկարողականութենէ, և զներընդունականութենէ աւ ներգործութենէ, ոչ կարեն վերածիլ՛ի նա, բայց եթէ՛ի ձեռն պատճառի, որ հարկիւ պարունակեսցէ զայն ներգործութենէ. զի՞օրինակ, վէ զի ջուրն է՛ի կարողութենէ աւ ջերմութենէ՝ կամ պատահաբար ջերմ, ոչ կարէր ջերմանալ երբեք, եթէ չլինէր էակ ինչ՛ի բնութենէ իւրմէ ջերմ. յորմէ գոնէ միշտորդաբար կամ անմիջապէս ծաւալեաս-

լեաս-

լեսցի ջերմութիւն ի ջուր անգր։ Ապա եթէ ոչ գոյր էակ իմն հարկաւոր, որում ի բնութէ իւրմէ և հարկիւ իցէ պատշաճեալ գոլ. ոչինչ էակ գտանէր ներգործութիւն ի կողմանէ իրին։

Հաստատի. Համարեալ թէ ոչինչ էակք գոն ներգործութիւք, ըստ որում հնար է լինել, եթէ ամ ինչ լինէր ներընդունական. քանզի ներընդունականն կարէ լինել և ոչ լինել. կամ գէթ դիցուք թէ չէիք ինչ. արդ՝ յորմէ հնար է ունել նոցա զգոլ, եթէ չեցէ էակ ինչ հարկիւ գոյօղ. ոչ յիւրեանց. զի որ ոչն է, ոչ կարէ հաստացանել զինքն. և ոչ յայլմէ, զի ոչ գոյ ինչ յառաջագոյն, ոյզ ենթադրի. ապա ոչ կարէին լինել. ապա լինէին, և ոչ լինէին կարելի. լինէին՝ վ զի ենթադրի. և ոչ լինէին՝ քանզի չէր ինչ, յորմէ կարէին ունել զգոլ։ Ապա պարտ է դնել զէակ հարկաւոր, յորմէ այլք առ հասարակ ունիցին զգոլ։

Պատասխանեն անուածք, թէպէտ իւրաքանչիւր ուրոյն ուրոյն են ներընդունական, սակայն բոլոր հաւաքումն էակաց ըստ նոյ անսահման, ոչ է ներընդունական, այլ հարկաւոր. քանզի ոչ զօրէ հետեւութիւն յիւրաքանչիւրմէ առանձինն առ բոլորն, և ոչ ի տրամաբանական իմացմանէ առ հաւաքականն. զօրօրինակ յայսմանէ, զի իւրաքանչիւր քաղաքացի ոչ է ժողովուրդ, ոչ հետևի և ամենայն քաղաքացեաց չլինել ժողովուրդ. և յայսմանէ, թէ իւրաքանչիւր մասունք անսահման գծի, եթէ էր, լինէին սահմանաւոր, ոչ հետևի լինել գծին սահմանաւոր։ Եւ յայսմանէ, թէ տարածութիւն կարէ լինել առանց այս ինչ, և այն ինչ ձևոյ, ոչ հետևի, թէ կարէ լինել առանց ամենայն ձևոյ։

Այլ է ընդդէմ նախ, այս պատասխանի դնէ զանսահման բազմութիւն ներգործութեամբ, զոր իբրև անկարելի հնարքն փիլիսոփայք։ Ուրկ-

րտրդ,

Երկրորդ, ըստ այսմ պատասխանումն՝ գոյ էակ հարկաւոր. այսինքն է, բոլոր այս հաւաքումն էակաց. ապա և էակ յայմ սեռս կատարեալ. որպէս ’ի վեր անդր ձեռնարկեաք: Երդ՝ զիա՞րդ հնար իցէ զհաւաքումն ստեղծեալ և անկատար էակաց համարել անսահմանս կատարեալ, որովհետև բոլոր հաւաքումն մասանց ոչ այլ ինչ է, բայց եթէ մասունքն միանգամայն առեալ: Ապա այս անսահման կատարելութիւն էակաց լինի և ոչ լինի ած:

Երրորդ. Օ՛ն թէպէտ յեղականաց առ բոլորն ոչ զօրէ հետևութիւնն ’ի քանակական ստորոգեալս, կամ յայլ պատահականս, որք պատշաճին, կամ միայն իւրաքանչիւրում առանձինն, և կամ միայն հաւաքման ըստ որում է հաւաքումն. այլ զօրէ յէական ստորոգեալս, որք պատշաճին իրին ըստ ինքեան: Երդ՝ ստորոգեալքն յօրինակդ յառաջ բերեալք պատշաճին կամ իւրաքանչիւրում առանձին և եթ. կամ միայն հաւաքման ըստ որում է հաւաքումն. զնօրօրինակ լինելն ժողովուրդ ոչ պատշաճի միում և եթ. կամ իւրաքանչիւրում առանձինն, այլ ամենեցուն հաւաքապէս: Այնպէս և անսահմանն, եթէ լինելը կարելի, ոչ պատշաճէր մասանց առանձինն. վն զի յիսկութենէ մասին է լինել սահմանաւոր, այլ ամենեցուն հաւաքապէս: Նա ’ի վն այսր ամի յանկարելոյ, կամ յանպատշաճէ հետևի այլ անկարելի: Երդ՝ անհնար է լինել անսահման գծի. նա՝ վնկ զի բաղկացեալ է ’ի սահմանաւոր մասանց: Դարձեալ, իւրաքանչիւրում ձևոյ առանձինն հնար է լինել մեկուսի ’ի տարածութենէ, բայց ոչ ամ ձևոյ հաւաքապէս. զի անհնար է տարածելոյն լինել առանց ամ ձևոյ: Նա այս հանդիպի մանաւանդ ’ի ստորոգեալս, որք հային ’ի քանակութենէ. վն զի բոլոր հաւաքումն ’ի սեռի քանակութենէ յաւելու ինչ ’ի վն իւրաքանչիւր եղականաց, այսինքն է, զմեծ քանակութենէ: Այլ

յէական ստորոգելիս, որք պատշաճին իրին ըստ ինքեան՝ օրինաւոր է հետեւութիւն ի տրամաբաշխական խմացմանէ առ հաւաքականն. զօրօրինակ զօրէ հետեւութիւնս. իւրաքանչիւր մարդ է բանական. ապա ամենայն մարդիկ են բանական. Թէպէտ և իցեն անսահման։ Արդ՝ ներընդունանալոյ կամ կարելութիւն առ գոլ, կամ ոչ գոլ՝ է էական ինչ իւրաքանչիւր եղելական էակի. որպէս անուածք իսկ խոստովանին. ապա և ամենեցուն, կամ բոլոր հաւաքման էակաց։

Այլ ասիցես. լինելն արտադրելի է ստորոգելի էական ամ՝ կարելի ստեղծուածոց. իսկ արդ՝ ոչ զօրէ այս հետեւութիւն. իւրաքանչիւր կարելի ստեղծուած է արտադրելի. Ապա և բովանդակ հաւաքումն կարելի ստեղծուածոց է արտադրելի. ապա։

Պատասխանեմ ուր. զիոք. Ոչ որով եղանականաւ իւրաքանչիւր կարելի ստեղծուածք են արտադրելի, այնպէս է արտադրելի և բովանդակ հաւաքումն նոյ. իսկ իւրաքանչիւր կարելի ստեղծուածք են արտադրելի, ոչ հաւաքապէս, այլ տրամաբաշխաբար միայն. այ է, բազումք և բազումք ևս հետ զհետէ ցանբաւս. և այսպէս բոլոր հաւաքումն նոյ է արտադրելի տրամաբաշխաբար, և ոչ հաւաքապէս։

Ասացց արդ՝ վ՚ էր ընդերկար դեգերիմք ի լուծանել զձեռնարկութիւս անուածից ընդդէմ գոյութեան հարկաւոր էակի, որմէհետև ինքեանք ևս մտադիւր ընդունին զայն. քանզի գնեն ոչ միայն զհաւաքումն իսկ էակաց, զորմէ այժմ, այլ և զնոյն իսկ զնիւթն, զոր կոչեն հարկաւոր, յատկեանական, անստեղծ, անսահման, յորոյ մասնկանց, կամ՝ ի հիւլէից կրկին շարժմամբ ուղիղ և խոստոնակ՝ ճեպով աստ անդ արշաւելոց, եւանէ ըստ բերման այս աշխարհ երեւելի։

Ա՛պա զայս և եթէ առաջնկայ մեզ ցուցանել ընդդէմ նոցա, զի թէ կամիցին ըստ հետեւումն խոսիլ, պարտին ընդունել զայծ. և թէ նոքա յանհնարինս և յանմտագոյնս մոլորին՝ յընծայել ընդ իրին, այսինքն նիւթոյն, կամ մանավանդ նորա զկատարելութիս այծութիե:

Առաջինն հետևի յաստացելոցս. Օ՛ն որ միանգամ ճանաչէ զէակ հարկաւոր, յաւիտենական, անստեղծ, անսահման, ինքնագոյ. ուստի և յայմ սեռի յանսահմանս կատարեալ, որպէս յայտ է՝ի ձեռնարկութիէ անտի, ճանաչէ զայծ. որովհետև անոճամբս այծ ոչ այլ ինչ իմանամք մեք, և ոչ անայծք, բայց եթէ զէակ յանսահմանս կատարել: Ա՛ս սորին մի ուրանան զայծ. զի ոչ իմանան, և թէ զհարդ հնար իցէ լինել էակի յանսահմանս կատարելոյ. և սակայն զնիւթն այնպէս ճանաչեն: Ա՛պա թէ կամիցէ, և թէ ակամայ ճանաչեն, թէ գոյ այծ. և սորին իսկ յայտնդիման հակառակին անձանց, զի պնդեն, թէ անհնար է իմանալ զէակ յանսահմանս կատարել, և սակայն համարին զնիւթն յանսահմանս կատարել. իբր թէ դիւրաւ հնար իցէ իմանալ զնիւթն յանսահմանս կատարել, քան թէ զէակն հոգեղէն յանբաւս կատարել: Ա՛ս այսպէ անկանին՝ի նոյն անպատշաճութի, յորմէ խոյս տալ նկրտէին:

Ա՛յլ որպէս և ասացաքս, յանհնարինս և յանմտագոյնս մոլորին յընծայել նիւթոյ զատորոգելիս այծութիե, քանզի ակն յայտնի է ամենեցուն, թէ նիւթն ըստ ինքեան է անշօր. թէ չունի ինչ կերպ գոյացական ըստ ինքեան, այլ է սոսկ ընդունակութի՝ առ կերպից, թէ չունի ըստ ինքեան շարժումն. և ոչ շարժի, եթէ ոչ շարժեսցի յայլմէ, կամ՝ի մարմնոյ, և կամ՝ի հոգւոյ. թէ անընդունակ է առ զգայութիե, մտածութիե, հանճարոյ, և խորհրդոյ. ա՛ղէ նկարեսջիր քեզ զինչ տրամադրութիւն և կամիցիս, նիւթոյ, կամ հիւլէից, ոչ երբէք

բէք գոցես ՚ի նմա զբուրվի խորհրդածելոյ։ Ա-
պա անհնարինս և յանմուռոգոյնս մոլորին անձամբ
լինդայել սմա, որ անարդագոյն է քան զամ, զկա-
տարելութիւնս ածուածէ։ Իսկ պնդել, թէ այս աշ-
խարհ երևելի կազմեալ է ՚ի դիպուածական արշա-
ւանաց հիւլեից, կամ ՚ի մանկանց այսր նիւթոյ,
տխմարութի՛ւն, և անմտութի՛ւն մեծ է, որպէս տուրէ
ցուցցուք։

Աղօթողդ պատճառն առաջի դնի այսպէս. Գոյ Աղ.
էակ իմն ծայրագոյնս կատարեալ, ամենևին ազնիւ,
ծայրագոյնս էակ. որ է պատճառ ամ կատարելու-
թեանց այլոց. Ապա գոյ ած։ Փոք. յայտ է յա-
տացելոցս։ մնացեալսդ յառաջին նախադիտելոյն։
Յուց. մեծ։ Տեսանեմք յէս՝ զի ոմանք են յա-
ւէտ կամ նուազ էակ. և յաւէտ կամ նուազ
կատարեալ. իսկ արդ՝ յաւէտն կամ նուազն ասին
զանազանիլց, ըստ որում յաւէտ կամ նուազ մատ-
չին առ իմն՝ որ է յաւէտ այնպիսի, և պէսպէս ե-
զանակաւ հաղորդին նմա. զոր օրինակ՝ յաւէտ ջերմն
է, որ յաւէտ մատչի առ ևս առաւել ջերմն, և
հաղորդի նմա յաւէտ։ Ապա գոյ ՚ի բնութի՛ւն ի-
րաց էակ իմն ծայրագոյն կատարեալ, ծայրագոյնս
ազնիւ, ծայրագոյնս էակ. որպէս զի լինել նմա
պատճառ այլոց կատարելոց, կամ արարչական, և
կամ գէթ գաղափարական. իբրզի մատչելով առ
նա, և հեռանալով ՚ի նմանէ. յաւէտ, կամ նուազ
հաղորդելով նմա. նմանելով նմա կամ պակաս-
ելով՝ ելցէ, կամ չափեսցի կատարելութիւն այլոց։
Զանազն ըստ հաւատարակ առածին, առաջինն յիւ-
րաքանչիւր սեռի է պատճառ այլոց եղելոց յայնմ
սեռի. այս է, արարչական, կամ գաղափարական։

Ընացաք, կամ գաղափարական. զի եթէ ա-
ռաջինն յիւրաքանչիւր սեռի չելցէ միշտ արարչա-
կան պատճառ այլոց եղելոց յայնմ սեռի. զոր օ-
րինակ հուրն է արարչական պատճառ ամ ջերմա-

ցելոց, է գոնէ պատճառ գաղափարական. վ[ա]ր զի կատարելագոյնքն յիմիք սեռի են դէմ գաղափարիդ անկատարից ՚ի նմին սեռի:

Երկրորդ պատճառն առաջի դնի այսպէս. Գոյ գերագոյն տեսուչ և կառավար. իսկ արդ՝ այնպիսին է ած. ապա գոյ ած: Փոքր. յայտ է, զի զած ոչ այլ ինչ իմանամք, բայց եթէ գերագոյն զօրութի՛ ածպետական, ուղղիչ, և կառավար ամի: Հուց. մեծ. Տեսանեմք, զի ինչ ինչ, որք չունին զճանաչումն, գործեն՝ ոչ տաքապարտուց և ըստ բերման, այլ վ[ա]ր վախճանի. որ յայտ անտի է, զի հանապազ, և կամ յաճախագոյնս նովին եղանակաւ գործեն. զօրօրինակ՝ երկինք շարժին հանապազ նովին եղանակաւ. ծանուցք հանապազ բերին ՚ի վայր, և թեթևք ՚ի վեր. ևն: Իսկ արդ՝ որք չունին զճանաչումն՝ ոչ դիմեն առ վախճան՝ բայց եթէ ուղղեալ յայլմէ, որ իցէ ճանաչական, և իմացական. որպէս նետն ոչ ժամանէր ՚ի նպատակն, եթէ չէր ուղղեալ ՚ի նետաձգէն: Ապա գոյ ամենիմաստ կառավար, և գերագոյն իմն հանճար ուղղիչ ածի առ իւրեանց վախճան, որ է ած:

Սոսեն անուածք. թէ այն ներգործութիք բնական պատճառաց ոչ գան յառաջ յառաջնորդութէ իմացականի ուրուք, այլ ՚ի հարկաւորութէ, և ՚ի յօժարութէ բնութե՛ն ներգործողի:

Այլ է ընդդէմ. զի եդեալ ևս զայդ, չէ պարտ վ[ա]ր այդր արտաքսել զիմացականն առաջնորդ, այլ մնանուանդ ընդունել. որ զբնական պատճառս այսոցիկ, զմասունս, զկազմուածս, զտրամադրութի՛ս, և զյօժարութի՛ս առ այսպիսի շարժմունս և վախճանս արար յաջողակս. զօրօրինակ տունն թէպէտ յարմարեալ է ՚ի բնակութի՛ մարդկան, բայց ունի զայս կամամբ յառաջնորդութէ իրիք հանճարոյ:

Յաւելեալ լինի և վեցերորդ պատճառ մերձաւոր նախընթացին ՚ի զննութէ աշխարհի. որ հա-

մա-

մտաւորիւ առաջի դնի այսպէս։ Օրինակի համար ինչ որ յաշխարհի աստ աքանչելի երևին, եթէ յերկինս եթէ յերկրի, եթէ ի ծովու, եթէ ի նոյն իսկ մարդն և եթ, ըստ կազմուածոյ, ըստ կարգի, ըստ դրից, ըստ շարժման, ըստ տրամադրութեան, ըստ գեղեցկութեան, ըստ պէսպիսութեան, և ըստ միաբանութեան ի կարգի առ իւրեանց վախճան, անհնար է առանց անմտութեան վերաբերել ի խառնիխուռն երեւեւթից հիւլէից, այլ ընծայել պարտ է հարկաւ գերագոյն իմն հանճարոյ, որ ճարտարապետ և առաջնորդ է սոցա ամենեցուն։ Իսկ արդ՝ այս է ած. զի ամենեքին իմանան ի ձեռն այ գերագոյն հաստիչ, և կառավար աշխարհի. ապա գոյ ած։ Յուց. առաջ. Օգործ ինչ վայելուչ ճարտարապետ, զօրինակ, զյարկ արքունի, զժամացոյց, զվայելուչ արձան, կամ զնկար, անհնար է առանց անմտութեան վերագրել դիպուածոյ, կամ բաղդի, և ոչ ճարտար արհեստաւորի։ Ապա ևս առաւել զգեղեցկայարմար, և զհրաշալի կարգ բովանդակ աշխարհի. մանաւանդ թէ զմարդկեղէն մարմնոյ միայն, յորում մեծապէս փայլէ ձեռագիտութի, և հանճար, քան թէ ի վայելուչ գործս ճարտարեալս մարդկեղէն արհեստիւ, անհնարին է առանց անմտութեան ընծայել ըստ պատահման երեւեկութեան հիւլէից, և ոչ գերագոյն հանճարոյ։ Ապաքէն եթէ աշխարհս այս, որ այսչափ պէսպիսութիւն մասանց և այսպիսի պատշաճական կարգմամբ ամբառ իւրեանց վախճան աքանչելի, եղեալ իցէ պատահական արշաւանօք հիւլէից, ոչ է ասիցեն, թէ զի է զի ոչ կազմեցաւ երբէք դուիւն խառնիխուռն արշաւանօք հիւլէից ժամացոյց, կամ արքունի պարանք, արձան, կամ նկար, և զոր ինչ միանգամ տեսանելոք լինիլ մարդկային արհեստիւ. կամ որպէս ասէ Ցուլիոս. գիրք. ը. յաղագս բնութեան աստուածոյ. զի է զի և ըստ նմին օրինակի ոչ լինի բա-

բանաստեղծութեի Հոմերոսի ի դիպուածական արշաւանաց տաւից, կամ ապարանք արքունի ի դիպուճածական դասաւորութենէ փայտից, և քարանց, կամ տախտակ նկարչին ի սահել գունոց ի վերնից ըստ բերման: Այսպս պատճառ ճոխագոյն գտանես բացատրել առ հեղինակս:

Լուծմունք առաջիկայից:

Առարկիցես նախ. Ոչինչ գիտութիւն ցուցանէ զիւր առարկայ. իսկ արդ՝ ածք է առարկայ ածաբանութեն. ապա:

Պատասխանեմ նախ, զան. զմեծ. Ոչինչ գիտութեի ցուցանէ զիւր առարկայ, ի սեփական սկզբանց, անցեալ. յայլուստ փոխառելոց, ուրանամ: Արդ՝ պատճառք մեր են փոխառեալ ի բնական գիտութենց, որպէս յառաջն իսկ ասացաք:

Ասացաք, անցեալ մեծ. վասն զի ոչինչ ընդդէմ է ածաբանութեն ցուցանել զգոյութիւն այ ի սեփական սկզբանց. այսինքն է հաւատոյ, որպէս արար աստ սբն Յովսէս ի ձեռն. այլ ընդդէմն, ի բանէն Աւետ. Աւ էմ ոլ էն. Ուստի,

Պատասխանեմ երկրորդ. զան. զնոյն մեծ. Ոչինչ գիտութեի բնական ցուցանէ զիւր առարկայն, ընդունիմ զմեծ. ըստ մտաց առաջին լուծման: Ոչինչ գիտութիւն գերբնական, ուրանամ: Պատճառ անհանգիստութենս է, զի բնական գիտութիք յայսմ կայանան, զի ի սկզբանց բնական լուսով ծանուցելոց ցուցանեն զյատկութիս զիւրեանց առարկայէ. վայ և նմանդրեն զնա: Իսկ ածաբանութիւն յածի ի ցուցանել զայն ամ, զորս յանմիջապէս յայտնելոց հնար է մակաբերել. վասն զի ձգի յայմ, որք միանգամ անկանին ընդ զօրութենական յայտնութիւն այ: Այս քանզի հնար է գոյութեանն այ լինել այսպիսի, և իրօք իսկ է, նաև ի սեփական սկզբանց կարէ ցուցանել զայն:

Ա-

Առարկեցես երկրորդ. Կոյութիւն այ է մասն հաւատոյ. իսկ արդ՝ հաւատոյքն ոչ ապացուցանին. ապա:

Պատասխանեմ նախ. Թէ գոյութիւն այ, և այլ սոյնպիսիք, զորս հնար է գիտել բնական փաստիւ, ոչ են մասունք հաւատոյ, այլ նախընթացք մասանց հաւատոյ: Քանզի հաւատքն ենթադրէ յառաջագոյն զճանաչումն բնական. որպէս շնորհքն զբնութիւն, և ոյք կատարելութիւն՝ զկատարելին: Այլ ոչինչ ընդդէմ է, թէ զայն, որ ըստ ինքեան է ապացուցանելի և գիտելի, ընկալցի ոք իբրև զհաւատալի, որ ոչ լինի խնամուտ ապացուցութիւն: Ա. Կոր. Ե. առ Ա.

Յայսմանէ յառաջագայ երկրորդ պատասխանի զան. զՁԾ. Կոյութիւն այ է մասն հաւատոյ՝ նկատմամբ նոցա, որք ոչ գիտեն զայն բնական ապացուցութիւք, ընդունելի. նկատմամբ նոցա, որք գիտեն զայն, ուրանալի:

Ստիպիցես. Կոյութիւն այ է պարզապէս մասն հաւատոյ վասն ամենեցուն. ապա: Յուց. առաջ. ընդառաքելոյն. Նբր. ԺԱ. Զ. որ ասէ. Հաւատով որ ծանի է այնմ, որ հերձնոյ առ Աստուած, և որ խնդրելոցն վարձատու լինի է: Իսկ արդ՝ չկամ ոք որում չկոչեն պարտ մերձենալ առ Աստուած, որչափ և գիտուն իցէ. ապա:

Պատասխանեմ, թէ առաքեալն խօսի զայն ըստ որում գերբնական հեղինակ, որ ըստ որում այսպիսի՝ միայն հաւատով ճանաչի: Եւ զայս իմացուցած ցուցանէն հետագայ բանքն. վասն զի ասէ առաքեալն. Հաւատով որ ծանի է այնմ, որ հերձնոյ առ Աստուած, և որ խնդրելոցն վարձատու լինի է: Եւ որ խնդրելոցն պիտի պարգեւորոց. այսինքն, զի է հեղինակ շնորհաց, և պարգեւիչ փառաց: Եւ ևս հնար է իմանալ զբան առաքելոյն ոչ վասն նոցա, որք ունին զապացուցութիւն զգոյութիւնն այ, այլ վասն նոցա, որք չունին զայն:

Անակաբերիցես. Ըպա յոռնգոյն է վիճակ ածաբանին, կամ քրիստոնեայ փիլիսոփային, քան գողղկան: Յուց. մակաբ. նախ՝ զի այն ածաբան չունի զարդիւնս հաւատոյ, զոր ունի գողղուկն: Երկրորդ, զի մեծագոյն է ստուգութիւն հաւատոյ, զոր ունի գողղուկն յաղագս գոյութեանն այլ, քան զստուգութիւն ապացուցութեանն, զոր ունի ածաբանն, կամ քրիստոնեայ փիլիսոփայն. ապա:

Պատասխանեմ՝ ուր. զմակաբ. և զառաջին ցուցման, ուր. զառ. Ա՛ն զի թէպէտ ածաբանն, կամ քրիստոնեայ փիլիսոփային չունի զՀաւատ կերպական ներգործական ղգոյութիւնն այլ, սակայն ունի զայն 'ի պատրաստութիւն սրտի, մինչդի Հաւատայր, եթէ ոչ գիտէր զայն. ուստի ոչ կորուսանէ զարդիւնս Հաւատոյ:

Ը.Է.Խ.Է. Պ.Ը. առ Է. Պատասխանեմ առ երկրորդ ցուցումդ զան. զառաջ. Ա՛ն ածագոյն է ստուգութիւն հաւատոյ, քան զստուգութիւն ապացուցութեանն մեկուսի առեալ, ընդունիմ. քան զստուգութիւն ապացուցութեանն ածային վկայութիւն հաստատեալ. ուրանամ: Ըստ՝ քրիստոնեայ փիլիսոփայն որ գիտէ ապացուցանել, թէ է ած, գիտէ և վերադարձ դատումն, թէ այս ճշմարտութեան հաստատեալ է ածային վկայութիւն, և թէ կարէ լինել առարկայ անսխալ հաւատոյ. նա՝ թէ փակի 'ի նախադասութիւնս յայտնիկ. Ած է գերբնական հեղինակ. Ած է երեքանձնեայ, զորս ածային հաւատով հաւատայ: Ա՛ւ յայտնէ առաւել և հաստատի զայնու ճշմարտութիւն. իմացեալ զայն թէ է անվրէպ. որ և յաստուածատուստ առաջին դնի և յայտնի իբրև ճշմարիտ. և որ փակի յայնս, զորս հաւատայ ածային հաւատով. և այսպէս մնայ 'ի նմին գէթ զորութիւն ստուգութեան հաւատոյ: Որպէս յառնել ուրուք զսպացուցութեան ինչ, տեսնել թէ իբր ճշմարիտ դատի զայնս վարգապետ իւր, կի՛ ներհուն ոք, յայտ է թէ առաւել և հաստատ

տատի յիւրում ապացուցուԹէ, իմացեալ զայն, Թէ է անխաբ. զոր և այր ներհուն դատի իբրև ճըշմարիտ։

Պատասխանեն ոմանք, Թէ չէ հակասական քրիստոնեայ փիլիսոփային հաւանիլ այսմ նախադասուԹէ. Ա՛ն է. Թէ վը յայտականդիմանուԹիւն, և Թէ վը յայտնուԹիւն, իբր վը շարժառիթ, որ ստուգագոյն է քան զնոյն իսկ յայտականդիմանուԹիւն։ Այլ այսպիսի հաւանուԹէ վը զի ոչ է գնահատ իրէ, ոչ լինի յատկապէս, և անձկապէս հաւանուԹիւն հաւատոյ. որ ըստ առաքելոյն է յանդիմանուԹէ որոց ոչն երևին. այլ միայն լայնաբար և անյատկապէս։

Առարկիցես երրորդ. Ո՛չ է հնար ապացուցանել, Թէ է ՚ած, բայց եԹէ ՚ի ձեռն գործոց. իսկ արդ՝ գործքն չեն համեմատեալ նմա, իբր զի են սահմանաւոր, և նա անսահման. ապա։

Պատասխանեմ զան. զփոք. Գործքն չեն հա- Անգ. առ ֆ.
մեմատեալ առ՚ի ճանաչել մեզ ՚ի ձեռն նոյ, Թէ զինչ իցէ ՚ած, անցցէ. առ՚ի ճանաչել մեզ ՚ի ձեռն նոյ, Թէ իցէ, ուրանամ։ Այլ զի ՚ի դնիլ որպիսի և իցէ գործոյ, հարկ է դնիլ և պատճառին, վը ունելոյն զհարկաւոր բաղադանուԹի ընդ նմա։ Այսացաք, անցցէ. վը զի ՚ի բնուԹէ գործոյն՝ Թէ և անհամեմատ իցէ, հնար է ունել ըստ համեմատական ինչ նմանուԹէ գէԹ զբստ իրաց ինչ, և զանկատար ծանօԹուԹի բնուԹէ պատճառին։

Ստիպիցես. Ընդհնար է ճանաչել զ՚ած ըստ էի՝ առանց ճանաչելոյ զնա ըստ զինչէի. իսկ արդ՝ ՚ի ձեռն գործոց ըստ ներելոյդ, Թէ անցցէ, չէ հնար ճանաչել զ՚ած ըստ զինչէի. ապա և ոչ ըստէի։ Յուց. մեծ. զի գոյուԹիւն է ՚ի զինչուԹէն այ. ապա։

Պատասխանեմ զան. զփոք. ՚Ի ձեռն գործոց անհնար է ունել ծանօԹուԹի զայ ըստ զինչէի՝ ուղղակի, և ըստ ինքեան, անցցէ, որպէս ՚ի վերոյ։

անուղղակի, և ըստ պատահման. ուրանամ: Ապա յայտնեն, թէ է գործն, յուցանի ուղղակի, թէ է պատճառն. այլ քանզի յայլմէ կողմանէ գոյութիւնն է էական ստորոգելի պատճառին, անուղղակի յուցանի, թէ զինչ իցէ, սակայն յոյժ անկատարապէս. որովհետև ևս քան զևս բազում և այլ կատարելութիւս փակէ յինքեան ած:

Առարկիցես ընդդէմ. Եթէ լինէր ած ամենիմաստ կառավար աշխարհի, ոչ տայր Թոյլ այնչափ հրեշից և չարեաց, թէ ի բարոյականս, և թէ ի բնականս: Երկրորդ, ոչ ներէր բարեաց խոշտանգիլ և տառապիլ, և չարաց վայելել ի յաջողութիւս. ապա:

Ատ. պ. գ. առ ած. Պատասխանեմ առ առաջինն. ընդ սմին () գոյ, յընձեռ. Թէ ած վն լինելոյն ծայրագոյնս բարի՝ ոչ իւիք ներէր չարի իմիք լինել ի գործս իւր, եթէ ոչ լիներ այնպէս ամենակարող և բարի, միանգամ բարիս առնել և ի չարեաց. Ապա այս պատշաճի անսահման բարութեն այ, զի Թոյլ տացէ լինել չարեաց, և ի նոցանէ հանցէ բարիս:

Պատասխանեմ առ երկրորդն, Թէ յայտմանէ առաւել ևս յուցանի գոյութիւն այ, և հանդերձեալ կենաց: Վ զի եթէ բնական և արդար է պատկել զառաքինութիւս, և պատժել զմեղս. և յասպիս բազում անգամ զհակառակն է տեսանել, ապա գոյ այլ իմն կեանք, յորում ի գերագոյն դատաւորէ տացի վարձք առաքինութեն, և պատիժ մեղութեն:

Ի վն այսր ամի են և բազում պատճառք, (զորոց Թերևս ասասցուք ի ճառս նախախնամութեն.) որոց վն ներէ ած չարեաց վայելել ի յաջողութիւս առ ժամանակ մի, և սմին հակառակ՝ բարեաց տառապիլ. ևս առաւել, զի ուսցուք աստի արհամարհել զկորստական, և զանցաւոր յաջողուածս աշխարհի, որք հասարակ են չարաց և բարեաց:

Սի-

Սահմանեա ընդդէմ առաջին լուծման. Ներհական կատարելոյն է հարկիւ և՛ի բնութէ իւրմէ եղծանել զկռուիլն ընդհարականն իւր. ապա թէ գոյ ծայրագոյն, և անսահման բարի, այսինքն է ած, անհնար է չարի իմիք գտանիլ, ևս և ընդ պատըրուակաւ ելուզանելոյ յայնմանէ զբարի։

Պատասխանեմ զան. զմեծ. Ներհական կատարելոյն է՛ի բնութէ իւրմէ եղծանել զկռուիլն ընդհարականն իւր, կերպականապէս, և՛ի սեփական ենթակայի, ընդունիմ. արարողապէս, և յօտար ենթակայս, զարձեալ զանազանեմ, եթէ իցէ պատճառ փաղանուն, և հարկաւ ներգործեսցէ, ընդունիմ. եթէ իցէ պատճառ հոմանուն, և ներգործեսցէ ազատօրէն, ուրանամ։ Ընդ՝ բան անսահմանի բարութէն, որ է յած իրրև՛ի սեփական ենթակայի, արտաքսէ՛ի նմանէ զկռուիլն զամ բան չարութէն, մինչև լինել յինքեան ծայրագոյնս բարի, և ոչինչ իմիք չար։ Ապ՛ի հաղորդելն ստեղծուածոց արարողապէս զնւր բարութի. ոչ՛ի բայ մերժէ՛ի նոցանէ զամ բան չարութէն. մի՝ զի որովհետև է պատճառ՛ի գերագոյն կարգի, ուստի և հոմանուն. ոչ կարէ հաղորդել նոցա բովանդակ զնւր բարութի. երկրորդ՝ զի որովհետև ներգործէ՛ի նոսա ազատօրէն, զայնպիսի և զայնչափ աստիճան բարութէն հաղորդէ նոյ, ըստ որում հաճոյ է ինքեան։

Առարկիցես հինգերորդ. Ոչինչ՛ի յառաջբերեալ պատճառացդ, և ոչ ամենեքին միանգամայն ցուցանեն գործունէաբար, թէ գոյ ած. ապա։ Ցուց. առաջ. զի առաջինն ցուցանէ, թէ գոյ առաջին շարժօղ։ Երկրորդն, թէ գոյ առաջին պատճառ։ Երրորդն, թէ գոյ էակ հարկաւոր։ Չորրորդն, թէ գոյ էակ ամենակատար։ Հինգերորդն, թէ գոյ գերագոյն կառավար։ Վեցերորդն, թէ գոյ հաստիչ աշխարհի. իսկ արդ՝ անբաւական է այս

առ

առ՝ի ցուցանել, թէ գոյ ՚ած. ապա։ Ցուց. փոք. Բաց՝ի սոցանէ ամենեցուն, ՚ած է մի, յաւիտեն. նական, անփուփոխելի, անչափ, ամենակարօղ, անսահման, ևն. իսկ արդ՝ ՚ի ձեռն նշանակեալ պատճառացդ ոչ ցուցանի լինել այսպիսի էակի. ապաս

Պատասխանեմ ուր. զառաջ. և զցուց. ուր. զփոք. զորոյ ցուց. զան. զփոք. Իսկ արդ՝ զլինել այսպիսի էակի ոչ ցուցանեն անմիջապէս պատճառքս նշանակեալ, ընդունիմ։ Ա՛չ ցուցանեն դէթ միջնորդաբար, ուրանամ. որպէս յայտ է ՚ի պատճառացդ վերագոյնդ բացատրելոց. զնորօրինակ եղեալ և ցուցեալ եթէ գոյ առաջին շարժօղ, նոյնհետայն հետևի, թէ է գերամեծաւր ներդործութիւն, և ՚ամ իրօք կատարեալ. ուստի թէ է և յաւիտենական, անչափ, աննիւթական, ամենակարօղ, անբաւ, այլ և մի. դի անհնար է լինել երկուց ծայրագոյն կատարելոց, որպէս ասացուք ՚ի ճառելն ըզմիութիւն ՚այ։ Նոյն է ասել և յաղագս այլոց ցուցմանց, որպէս է տեսանել։

Պատասխանեմ երկրորդ. Օ՛ի թէպէտ և պատճառքս մեր ոչ ցուցանեն զայս ՚ամ ստորագելիս ուրոյն ուրոյն, սակայն յայտնեն այս ինչ հետևի, թէ սոքա ոչ ըստ բաւականին ապացուցանեն զ՚ած ըստ զինչ էի, այլ ոչ ըստ էի. քանզի այս ՚ամ որոշ ստորագելիք վերաբերին առ խնդիրն, թէ զի՞նչ է։ Իսկ առ բաւականս առնելոյ խնդրոյն, թէ գո՞յ արդեօք ՚ած, շատ իցէ ապացուցանել, թէ գոյ այնպիսի իմն էակ, որ իցէ համեմատ անկատար. և անորոշ իմացման, զոր կերպաւորել սովոր եմք ՚ի լսել զանունն ՚այ. ապա թէ ոչ՝ շփոթէր խնդիրն ըստ զինչ էի, ընդ խնդրոյն՝ որ ըստ էի։

Սահմանեմ. Ընդ՚ած ընդունին զէակ հարկաւոր, անկախ, ոչ արտադրել, ամենակատար, այնինքն է զինւմն, կի՛ զաշխարհս. և սակայն ուրանան թէ գոյ ՚ած. Ընդ պատճառքս մեր են անբաւական։

Պա-

Պատասխանեմ զան. զառաջ. Ընծաք, ևն. խօսին միանգամայն և ըստ իւրեանց սկզբանց, ուրաշամ. և ոչ խօսին միանգամայն և ըստ իւրեանց սկզբանց, ընդունիմ: Այլ զի ի դնել զնիւթն, կամ զաշխարհ հարկաւոր, յաւիտենական, անկախ, յանբաւս կատարեալ, հետևի թէ գոյ ոճ, որպէս յայտ է յասացելոցս:

Օգտակար առարկութիւս, որք դիմամարտին ընդդէմ իւրաքանչիւր ապացուցութեն ի մանաւորի, կանխաւ պաշարեցաք ի մերմէն պրակիս:

Յայսցանէ մնակաբերիցես, թէ զինչդ արդի Սկոխեանն զայսոսիկ պատճառս սկզբն Տոմինոյի, զոր հանապազ, և քաջադէպ ի կիր էարկ յարգելի վարդապետութեին. զոր և ետէպ ի ձեռն առնուն ոճծաբանք, զուր տարապարտուց ի դերև հանէ իբրև չնչինս, և թէ ոչինչ ցուցանեն, այլ են թաղդեն ցուցանելի:

ՊՐԱԿ Գ.

Ընդէ՞ր ապացուցութիւ Կարդեսիոսի գոյութեանն այ նկե՞ն ընդունելի:

Կարդեսիոս զերկուս ստայօդեաց ապացուցութիս յաղագս գոյութեն այ, զոր համարի անպարտելիս. և զոր ի գործ դնեն բազումք յարդի փիլիսոփայից, և յոճծաբանից:

Առաջին ապացուցութիւն Կարդեսիոսի. Ք. խորհրդած. Մէթաֆիզի. այս է:

Գոյ ի մեզ գաղափար անսահման և ծայրագոյնս կատարեալ էակի. իսկ արդ՝ չէ հնար ունել զայս, բայց եթէ յանսահման, և ի ծայրագոյնս կատարեալ էակէ. ապա գոյ էակ անսահման, և ծայրագոյնս կատարեալ. ապա և ոճծ: Յայտ է մեծ. Այլ զի ոչ այլ ինչ փաստիւ նախադասեալք զլսացոյնս քան զգոյնս, բայց եթէ զի տե-

տա-

սանելմբ առաւել հնազ լինել նոյ գաղափարին անսահման և ծայրագոյնս կատարեալ էակին բնաւորելոյ ի մեզ : Յուց. փոք. այս գաղափար ոչ ի մէնջ. ոչ ի ծնողաց, կամ յուսուցչաց. և ոչ ի զգալեաց էառ զծագումն. ապա յայլ և ևս: Յուց. առաջ. Ծայրագոյն կատարելութիւն, զոր յանդիման կացուցանէ այս գաղափար, ոչ ի մեզ, ոչ ի ծնօղս, ոչ յուսուցիչս, և ոչ յայլ զգալի իրս է. իսկ արդ՝ եթէ այս գաղափար ծայրագոյն կատարելութեանն էր յառաջ եկեալ ի նախասացելոցդ, պարտ էր լինել ի նոսա ծայրագոյն կատարելութիւն երևեցուցեալ այնոքիկ. ապա : Յուց. փոք. մի՛ ոք որ ինչ կատարելութիւն է ի գործն, պարտի պարտնակիլ ի պատճառն. կամ կերպականապէս, և կամ գոնէ գերազանցապէս :

Երկրորդ ապացուցութիւն Կարդեսիոսի. ե. խորհրդ. մէթաֆիզի. այս է.

Ա՛նդ. ՃԼ. Բ: Ոչ որ ինչ միանգամ ըմբռնելմբ ի ջինջ և յորոշ գաղափարի իրի իմիք, ճշմարիտ է այն զայնմանէ իրէ. կամ հնար է ճշգրտիւ հաստատել. իսկ արդ՝ ի ջինջ և յորոշ գաղափարն այ ըմբռնելմբ զներգործական գոյութիւնն այ. ապա հնար է գոյութեան ճշգրտիլ զնմանէ : Ունձ ստոյգ է յայտ ցելոցս ի վերոյ : Յուց. փոք. Ընձ է էակ ծայրագոյնս կատարեալ. իսկ արդ՝ ի ջինջ և յորոշ գաղափարի ծայրագոյնս կատարեալ էակի ըմբռնելմբ զներգործական գոյութիւն. ապա : Յուց. փոք. ի ջինջ և յորոշ գաղափարի ծայրագոյնս կատարեալ էակի ըմբռնելմբ զայմ կատարելութիւն. իսկ արդ՝ ներգործական գոյութիւնն է կատարելութիւն ինչ. ապա:

Արդ՝ խնդրի, թէ արդեօք այս կրկին պատճառք իցեն ընդունելի իրրև ճշմարիտ ապացուցութիւնք գոյութեանն այ: ԵՒս պատասխանեմբ բացաւաբար առ երկոսին ևս:

ՅՕԴՈՒԱԾՈ Ը։

Ի ՎԵՐ ԱՌԱՋԻՆ ՊՈՏՈՒԹԻՒՆԸ ԿՈՐԻՆԹՈՍԻ։

Ասելի է նախ, թէ առաջին փոքրագոյն ներ. ըստ է, թէ անհնար է լինել գաղափարի անսահման, և ծայրագոյնս կատարեալ եակի, բայց եթէ յանսահման, և՛ի ծայրագոյնս կատարել եակէ, է սուտ։ Յուցանի նախ. Սահմանաւորն և անկատարն ոչ պահանջէ զպատճառ անսահման և ծայրագոյնս կատարեալ. իսկ արդ՝ գաղափարն այ՝ որ՛ի մեզ, է սահմանաւոր և անկատար. ապա ոչ պարտի՛ի հարկէ յառաջգալ յայլ. այլ յայլ ստեղծեալ իւրաց մարթի առնուլ զծագումն։ Յուց. փոք. Կրկին ինչ պարտ է զանազանել՛ի գաղափարն ըստ Կարդեսիոսի. յորոց միոյն իցէ՛ի մտաց, և միւսն յառարկայէ. քանզի նախ գաղափարն է պատահումն յեցեալ՛ի միտս, կամ գէթ եղանակ ներ. և կամ ըմբռնումն ներդործական, և այս է՛ի մտաց։ Երկրորդ, է երևեցուցումն այսր յառէտ քան այնր առարկայի, և զայս ասէ լինել յառարկայէ։ Օրառաջինն մարթ է կոչել իրականութեի, կամ եակական կատարելութեի գաղափարի։ Օերկրորդն կոչէ Կարդեսիոս իրականութեի, կամ առարկական կատարելութեի գաղափարի։ Իսկ արդ՝ իւրաքանչիւրն ասէ սահմանաւոր, և անկատար. ապա։ Փոքր. Յայտ է ըստ առաջին մասին, զոր և ընդունի Կարդեսիոս։ Յուց. երկրորդ մասն. այս գաղափար այ որ՛ի մեզ, երևեցուցանէ միայն զսահմանաւոր ինչ. ապա իրականութեի՛ ներ, կամ առարկական կատարելութեին է սահմանաւոր ինչ և անկատար։ Յայտ է հետև. ՛ի Կարդեսիոսէ, որ զբովանդակ կատարելութեի գաղափարին առնու՛ի կատարելութէ անսահման իրին երևեցուցելոյ։ Յուց. առաջ. Այս գաղափար ըստ Կարդեսիոսի, և ըստ ճշմարտութեն իրին՝ երևեցու-

ցա-

ցանէ միայն բացասաբար զանսահմանութիւն, և զերն անսահման դրականապէս, այլ անհատասարապէս, (մի զի յանսահման էակի կրկին լինէ պարտ է զանազանել. այսինքն, նոյն իսկ իրն, որ է անսահման, և անսահմանութիւն, որով է անսահման, ըստ Կարդեսիոսի.) Իսկ արդ՝ երևեցուցանել զանսահմանութիւն բացասաբար, և երևեցուցանել դրականապէս, այլ անհատասարապէս զերն անսահման, է երևեցուցանել զսահմանաւոր լինէ. ապա: Յուց. առաջին մասն փոք. երևեցուցանել զիմն բացասաբար, է երևեցուցանել, որպէս ասէն ածաբանք 'ի սմին Վհոնիսիոսէ և այսր, առաւելութիւն, կամ օտարացուցմամբ. այսինքն է, երևեցուցանել, ոչ թէ զի՞նչ իրն իցէ, այլ զինչ ոչ իցէ. վասն իսկ երևեցուցանելն զանսահմանութիւն բացասաբար, ոչ է երևեցուցանել թէ զինչ իցէ անսահմանութիւն, այլ զի՞նչ ոչ իցէ. իսկ արդ՝ այն լինէ, որ չէ անսահմանութիւն, է սահմանաւորեալ: Ապա երևեցուցանել զանսահմանութիւն բացասաբար՝ է երևեցուցանել զսահմանաւոր լինէ: Յուց. երկրորդ մասն փոք. երևեցուցանել զանսահման իր դրականապէս, այլ անհատասարապէս, է դրականապէս ցուցանել զերն որ է անսահման, այլ ոչ զայժմ որ լինէ միանգամ ածկեալ կան 'ի նմա. մի՛ և է երևեցուցանել զերն, յոր՝ ըստ որում երևեցուցանի, հնար է յաւելուլ լինէ. այսինքն, զայն լինէ, որ ածկեալ կայ 'ի նմա, և ոչ երևեցուցանի 'ի ձեռն գաղափարին. Իսկ արդ՝ այն լինէ՝ յոր ըստ որում երևեցուցանի, մնալի է յաւելուլ լինէ, է սահմանաւոր ընդ սովին բանիւ, այսինքն, ըստ որում երևեցուցանի. ապա երևեցուցանել զանսահման իր դրականապէս, այլ անհատասարապէս՝ է երևեցուցանել զսահմանաւոր լինէ. կամ ևս յատկապէս խօսելով, է երևեցուցանել զեակ անսահման ընդ բանիւ սահմանաւորի, կամ գոնէ ոչ անսահմանի:

Հաստատի նախ. Կաղափարին, որ երևեցցի անհատապարագիս և եթ զէակ անտահման, պակասի կատարելութիւնն՝ որով հատապարագիս երևեցուցցէ. և լինէր կատարելագոյն, և թէ երևեցուցանէր զնա հատապարագիս: Իսկ արդ՝ գաղափարն՝ որում պակասի կատարելութիւն ինչ, և քան զոր կատարելագոյն ինչ մարթի գտանիլ, ոչ է անտահման, և ծայրագոյնս կատարեալ. ապա:

Հաստատի երկրորդ. Կատարելութիւն դաղափարին ոչ լինի առեալ ՚ի կատարելութէ իրին երևեցուցելոյ. այլ յիւրանձէ երևեցուցանելոյն: Ա՛ն զի կատարելութիւնք իրին երևեցուցելոյ չեն կատարելութիւնք գաղափարին. այլ կատարելութիւն դաղափարին է նոյն ինքն երևեցուցումն իրին. Իսկ արդ՝ այս դաղափար անկատարագոյն իմն եղանակաւ երևեցուցանէ զնա անտահման, վասն լինելոյն անհատապարագիս. ապա է դաղափար անկատար և ոչ տահմանատր: Ա՛յ և ոչ պահանջէ իւր զպատճառ անտահման, և ծայրագոյնս կատարեալ:

Հաստատի երրորդ. Եթէ առարկական իրականութիւն գաղափարին այլ լինէր անտահման և ծայրագոյնս կատարեալ, կամ լինէր նոյն ինքն ած, կամ այլ իմն յաստուծոյ. իսկ արդ՝ և ոչ զմին մարթ է ասել. ապա: Յուց. փոք. Ա՛ն զառաջինն. որպէս թոռն ասել Կարդեսիոսի, և ընդդէմ դառնալ ոմանց յաշակերտաց նր. ապա թէ ոչ՝ լինէր յատես տեսանել զնա բնական զօրութիւն դէմյանդիման. որ ըստ ողջամիտ վարդապետութէն սխալական է և քանելեաց, որ և երևի դատապարտեալ ՚ի Ժողովն ազնական, որ ընդդէմ Պելկարդեանց, և Պելհոճեանց առ Կղեմաւ Հինգերորդի՛ն. որպէս ասի ՚ի կղեմեան տահմանադրութիւնս, որոյ սկիզբն է, Ի՞նչ հերս. ՚ի վերայ հերետիկոսաց. Ա՛նանկէ ընդակիառ է ած ՚ի լոյս անմատոյց. ած. տիմ. ձ: Յաւ ոչ՝ ի ոչ (զնա) ձէրն ընդ հայելէ օրինակս, այլ յայնժամ պէտ յանդիման.

ա. կոր. ժգ: Այլ և ոչ ըստ որում դիտէ Կարդեսիոս. վը զի գաղափարն այն լինելը այլ ումն ած, զի անուամբս ած ոչ այլ ինչ իմանամք, բայց եթէ զէակ անսահման, և ծայրագոյնս կատարել. ապա:

Ապա ասելի է, թէ ամ գաղափար, և ամ ծանօթութեի զոր ունիմք զնոյ, ծագեն 'ի զգալեաց երրեակ ճանապարհաւ. 'Նախ' յարադրութէ, ըստ որում զկատարելութիս զոր տեսանեմք սփռեալս 'ի ստեղծուածս, հաւաքեմք 'ի մի գերագոյն բան, և ամ ջանիւ մտաց առաւելումն, և 'ի վեր քան զոր միանգամ կերպարանեմք, համարիմք գերազանցեալ յոյժ յոյժ: Երկրորդ, օտարացուցմամբ. ըստ որում զանկատարուիս, զոր ըմբռնեմք յերևելիս՝ 'ի դերագոյն և 'ի գերակատար էակէ անտի տարամերժմամբ: Երրորդ, համեմատութէ, կամ փոխաբերութէ. ըստ որում 'ի ճանաչեմանէ ստեղծեալ էակի, բերիմք 'ի ճանաչումն անստեղծ էակի, որ է պատճառ, և սկիզբն ամ արարածոց. ուստի ասէ առաքեալն. Աներևոյթս ամ ապրածուքս նմայնէ տեսանին. և այլն:

Յուցանի երկրորդ. Ըմ իրականութէի գաղափարաց մերոց՝ թէ էակական, և թէ ըստ Կարդեսիոսի առարկական, լինի գնոսվին 'ի մտաց մերոց, և ոչ յառարկայէ. ապա: Յուց. առաջ. Ի կեղծելն իմ մտօք զգաղափար անգոյ, և կարելի և եթ էակի, զորօրինակ նեռին. կամ աշխարհի օտար եղելոց յայսմանէ ևն. այս գաղափար ունիցի զիրականութի ևս և առարկական, զի է գաղափար կարելի էակի. իսկ արդ՝ զայս իրականութէի ևս և առարկական ոչ տայ նեռն, կամ աշխարհ օտար. քանզի ոչ գոն ներգործութէք, զի կարօղ լինին պատճառել ինչ, այլ է միայն 'ի մտաց, որ բաղադրէ զայս տեսակ ըստ հաճոյից:

Ասելի է երկրորդ, թէ մեծագոյնն հաւաքականութէն Կարդեսիոսի ոչ է այնպէս ստոյգ և բա-

ցայսցայտ, զի ոչ կարասցէ ուրանալ անձն զբ։ Վասնզի ասէ, թէ չունիմք մեք զգաղափար անսահման, և ծայրագոյնս կատարեալ էակի, այլ միայն զզգալի և զտեղծեալ իրաց. և թէ վասն նախադասէ զլաւագոյնս քան զյոռեգոյնս. զի առաջինք առաւել համեմատ գտանին փորձիւ բաղձանաց և բանի։ Արդ՝ զի՞նչ արգելք ասիցէ առ այս Կարդեսիոս։

ՑՕԴՈՒԱԾՈ Ը։

Ի վերայ երիցորդ ապացուցողէ Կարդեսիոսի։

Եւսկ զերկրորդ ապացուցութիւնն Կարդեսիոսի թողցուք առ այժմ զյոռի շրջանն, որ յիւրում հաւաքաբանութիւն։ Այլ զի ցուցանէ զզոյութիւնն այսու սկզբամբ. զոր ինչ միանգամ ի չինչ և յորոշ գաղափարի, ևն, և զշիմարտութիւն այսր սկզբան ցուցանէ ի ձեռն գոյութիւնն այ. զի ասէ. զայմ ստուգութիւն ճանաչմանց մերոց առնուլ պարտ է յայսմանէ սկզբնէ. Ընդ է ճշմարիտ, ևբէ։ Այլ թողցուք զայս առ այժմ։

Ասելն է նախ. Յոռիանգակ հաւաքաբանութիւն Կարդեսիոսի, որ յերկրորդ ապացուցութիւնն իւրում հաստատի յինեթադրականս, զոր ոչ ընդունին անձք, և չէ բացայայտ. և թէ պարտ է յառաջագոյն ցուցանել Կարդեսիոսի. այսինքն է, չինչ և որոշ գաղափարի անսահման և ծայրագոյնս կատարեալ էակի, զոր ունիմք ի մտի, լինել գաղափար իրական կամ կարելի էակի, և ոչ մտացածին իմն էակի. որ ի միտս և ևթ կարէ գոլ։ Վասնզի կրկին սեռք են էակաց, որպէս յայտ է ամենեցուն. զի են ոմանք, որք գոն. կամ կարեն գոլ ի կողմանէ իրին. և ասին իրականք։ Եւ են ոմանք, որք կարեն գոլ միայն ի միտս, և ոչ երբէք ի կողմանէ իրին, և կոչին էակք բանի։ Եւ արդ՝ յայսմանէ, զի տեսանեմք ի չինչ և յորոշ գաղափարի իրիք

Էակի, զոր ըմբռնեմք մտօք փակիլ գոյութէ, հետեւի եթէ գոյ այն էակ, այլ նովին եղանակաւ միայն, որով է էակ. որպէս զի եթէ իցէ էակ իրական, գոյ ՚ի կողմանէ իրին, իսկ եթէ իցէ էակ բանի, գոյ ՚ի միտս միայն: Ապա առ՚ի ցուցանել, եթէ այն էակ, յորոյ գաղափարի ըմբռնեմք զգոյութիւն, գոյ ՚ի կողմանէ իրին, պարտ է յառաջագոյն ցուցանել, կամ հնթադրել իբրև հաւաստի, թէ այն էակ է իրական, և կամ կարելի ՚ի կողմանէ իրին: Իսկ որովհետև ոչ ցուցանէ Կարդեսիոս զլինել զգաղափարի անսահմանն և ծայրագոյնս կատարեալ էակին, գաղափար իրական և կարելի էակի. և զի ոչ պէտուստեք է ըստ ինքեան հաւաստի, (զի այս իսկ է որ ինդրի. զոր և ուրանան անհաճք, մանաւանդ զի և մտաց՝ որ չեւս իցէ բռնադատեալ պէտիւք ապացուցութիւք, երևի կեղծիք, և ամենևին անկարելի. իբր զի պարունակէ կատարելութիս անբովանդակելիս. զոր օրինակ զանսահմանութիւն, զինքնագոյութիւն, զանկախութիւն, զամենակարողութիւն, և՝ս. ևս և զայլս, որք երևին զմիմեանս եղծանել. զոր օրինակ, ազատութիւն, և անփոփոխութիւն, անչափութիւն, և անբաժանութիւն, յատկութիւնք մարմնոյ և հոգւոյ, և՝ս.) արդ՝ քանզի որպէս ասացաք ոչ ցուցանէ Կարդեսիոս զլինել այսմ գաղափարի անսահմանն էակի՝ գաղափար իրական և կարելի էակի. և զի ոչ պէտուստեք է այս հաւաստի, ընդդէմ նորա ձևնարկեսցուք ձևով այսպէս.

Կամ հնթադրէ Կարդեսիոս, թէ գաղափար անսահման, և ծայրագոյնս կատարեալ էակի է գաղափար իրական և կարելի էակի, կամ ոչ. այլ թէ է գաղափար կեղծական, և իւրահնար մտացածին էակի և եթ. իսկ արդ՝ եթէ ասասցէ զառաջինն, հնթադրէ զայն ինչ, զորմէ է խնդիրն. և զոր պարտ է նմա ցուցանել. զի այս իսկ է, որ խնդրի, այս է, զոր ուրանան անհաճք. և իբրև զանկա-

կարելի, և զամենին ցնորս հերքեն ի բաց, վե
հակասութենէ ի նմա երևելոյ. որպէս իսկ ասացաք:
Իսկ եթէ զերկրորդն. ուր այլ ինչ ցուցանէ, բայց
եթէ զի այն էակ գոյ ի միտս, և ուր ի կողմանէ
իրին: Այս այսպէս եղեալ, ըստ սմին օրինակի
գարձեալ զանազանեմք ձևով զպատիր ձեռնարկու-
թիւն նորա:

Որ ինչ միանգամ ըմբռնեմք ի չինչ, և յո-
րոշ գաղափարի իրիք էակի, ճշմարիտ է այն զայն-
մանէ իրէ, կամ ճշգրտիւ հնար է հաստատել,
անցեալ մեծագոյնդ. իսկ արդ՝ ի չինչ և յորոշ
գաղափարի անսահմանն և ծայրագոյնս կատարեալ
էակի վաւիր գոյութիւն. զան. զիւր. ընդ անճափից,
և այս գաղափար անսահմանն և ծայրագոյնս կատա-
րեալ էակի է գաղափար էակի բանի և եթ, որ
ի կողմանէ իրին է անկարելի, ընդունիմ. գաղա-
փար իրական էակի, որ ի կողմանէ իրին է կարե-
լի, ուրանամ: Այս միտ զան. և զհետ. ապա
ճշմարտիւ գոյ էակ անսահմանն, և ծայրագոյնս կա-
տարեալ. գոյ ճշմարտիւ ի էակ միտս, ընդունիմ. գոյ
ճշմարտիւ ի կողմանէ իրին, ուրանամ:

Արդ՝ խոստովանիմք, թէ անմարթ է ինձ ե-
մանալ զէակ ծայրագոյնս կատարեալ, եթէ ոչ ի-
մացայց ըստ որում գոյօդ. մինչև գաղափարի գոյու-
թեան հարկիւ ընթացակցիլ գաղափարի անսահմանն
էակի. այլ ոչինչ հարկ ի վերս կայ այնմ անսահ-
մանն էակի, և նորին գոյութենէ, զորոց զճշմար-
ծեմ կալ արտաքոյ մտաց ի կողմանէ իրին, վե կա-
ղոյ ի միտս իմ ի խորհիլ իմում զնոցանէ: Ա՞ զի
ոչ զօրէ հետևութիւնն ի գաղափարական վիճակէ
յիրական վիճակ. որովհետև գոն բազում էակք
բանի ի միտս՝ որք չեն և ոչ կարեն գոլ ի կող-
մանէ իրին: Այսպա յառաջ քան զայմ ի դէպ է
կարդեսիոսի ցուցանել ընդդէմ անճափից, թէ էակին
անսահմանն և ծայրագոյնս կատարեալ ոչ է մտա-

ցածին, և ոչ անկարելի ՚ի կողմանէ իրին. որպէս զի և ՚ի ջինջ, և յորոշ գաղափարէ անտի նոր ա-
պացուցանիցէ ընկերզործական գոյութիւն նոր ՚ի կող-
մանէ իրին: Օգտս հիմնական պատճառ նշանակէ
սբն Յովհաննես. ՃԻ. Մ. Լ. Բ. Պ. ՃԻ. առ Ձեռնարկ.
Բ. որ ոչինչ ընդհատ է յապացուցութենէ անտի Կար-
դեսիոսի: Տես և պ. ՃԻ. այսր վիճ. առարկ. Դ.

Ասելի է երկրորդ. Սուտ է ենթադրութիւնն
փոքրագունին. քի է, թէ գտանի յաստիճ ջինջ և ո-
րոշ գաղափար ՚ի, կամ անսահմանն և ծայրագոյնս
կատարեալ հակիւ:

Յուցանի նախ. Գաղափար իրիք, որ աննման
է նմա իբր ՚ի բազումս՝ ոչ է ջինջ. այլ գաղափարն,
զոր ունիմք զՀՒ յաստիճ՝ աննման է նմա իբր ՚ի բա-
զումս, ապա: Փոքր. յայտ է, վէմ զի է սահմա-
նաւոր և անհատատար, որպէս և ստացաւ. իսկ արդ՝
չիք նմանութիւն ինչ ՚ի մէջ սահմանաւորին, և ան-
սահմանին. և ոչ ՚ի մէջ ծայրագոյնս կատարելոյ,
և անկատար, կամ անհատատար գաղափարի նորա:
Յուց. մեծ. Գաղափարն է պատկեր իրին. իսկ արդ՝
պատկերն աննման իրին զոր երևեցուցանէ, թէ-
պէտ և կարիցէ լինել յինքեան ջինջ. սակայն նկատ-
մամբ երևեցուցանելի իրին ոչ կարէ ասիլ ջինջ, այլ
յաւէտ աղօտ, և անորոշ. զիրօրինակ պատկերը կայսեր
վայելուչ նկարագրեալ, այլ ըստ իւրաց ինչ նմա-
նեալ նմա, թէպէտ լինի յինքեան ջինջ. այլ նկատ-
մամբ կայսեր է աղօտ. ապա: Գարձեալ, կամե-
ցեալ և մեր զօրինակ Կարդեսիոսի ՚ի մէջ բերել,

Յաստատի նախ. ՚Ի հայիլ ուրուք ընդ ծուա-
կողմն մի. աւադիկ քեզ օրինակ Կարդեսիոսի, գա-
ղափար ծուռն զոր ստանայ, այն լինի ջինջ նկատ-
մամբ այնր մասին ծուռ, զոր նշմարէ. բայց ա-
ղօտ, և անորոշ նկատմամբ ծուռն առ հասարակ,
ապա սոյնօրինակ գաղափարն սահմանաւոր, և ան-
հատատար, զոր ունիմք այժմ զՀՒ, այն լինի ջինջ

նկատ-

նկատմամբ այնը , զոր մեկին և բացայայտ երևեցուցանէ . այսինքն է , նկատմամբ սահմանաւորի , այլ աղօտ և անորոշ նկատմամբ անսահմանի :

Հաստատի երկրորդ . Աւ՛ի գիտել ինձ , եթէ գաղափար անսահմանին զոր ունիմ , իցէ ջինջ և որոշ , պարտ է ինձ ճանաչել զանսահմանն ջինջ և որոշ . այլ ոչ ճանաչեմ զայն յաստի կեանս , և ոչ կարեմ ճանաչել . ապա գէթ ոչ ստուգիւ գիտեմ ըզլինել գաղափարի նր ջինջ կամ որոշ : Յուց. մեծ. Գաղափարն է պատկեր իրին . ոչ իսկ ասացաք . իսկ արդ՝ առ՛ի ճանաչել ինձ , եթէ պատկեր իրիք , զորօրինակ կայսեր իցէ ջինջ , և որոշ նկատմամբ կայսեր , պարտ է ինձ յառաջագոյն ճանաչել զկայսրն . ապա :

Յուցանի երկրորդ . Գաղափարն ջինջ ըս կարդեսիոսի . ա. մանն. սկզբանց , և ըս հետևողաց նր , այն է , որ միայն ուշիւ մնաց ծանօթանայ . իսկ արդ՝ գաղափարն այ , ըս որում ունիմք այժմ ոչ ծանօթանայ միայն ուշիւ մնաց , այլ տրամաբանելով՛ի զգալեաց , ոչ ասացաւ , համեմատօրէն , և հրաժարեցուցմամբ յանկատարութենց լինի ստացեալ ընդ աղօտ միշտ և մթին . ապա : Յուց. փոք. զի ոչ զբ իցէ այնպէս կորովամիտ , որ միայն հայեցողութիւն մնաց , առանց նպաստաւորութեան իրիք տրամաբանութեան , կամ առանց օժանդակութեան գերագունի իրիք ճանաչեցէ զէակ անսահման , յաւիտենական , անչափ , ամենակալօղ , ազատ միանգամայն , և անփոփոխելի , անչափ , անբաժանելի , և այլ սոցին նմանիք , որ թուին անբաղադրեալ . մանաւանդ զի ըս այն գրոց . Ես ինձն է ած , ես ոչ գիտեաց . Աս. խոհ. ժէ. ըս լատ. Ո՛չմոփ՝ ած է ծածկեալ : Որ երբ պնտ՝ ի ծածկոյն է . Աստ. ժէ. ժբ. և Ոչոք ես ոչ գիտէ զոք է պնովտ . Աստ. ղզ. ը :

ՊՐԸԿ. Դ.

Ընդէ՞ր հնա՛ր չէ՛ լինել պիղծ-ի՛ն անյաղթելի պիղծ-ին այ։

Գիտել պարտ է. զի անյաղթելի տգիտութի՛ն է, որում բարեյական փութով չէ հնար յաղթել, միշ և է ականայ, և անքստգտանելի։ Յաղթելի տգիտութի՛ն է, որում բարեյական փութով մնրթ է յաղթել, և այսպէս է կամաւոր՝ի պատճառն. այս է, յանհոգութի՛ն ուսանելոյ, և է ըստգտանելի։

Գարձեալ. տգիտութի՛ն լինչ է բացասական, որ ո՛չ այլ լինչ է, բայց եթէ ամենևին անգիտութիւն, կամ անմտածութի՛ն։ Իսկ տգիտութի՛ն լինչ է դրական, որ է գատումն մնրար. որով ոք գատի դրականապէս լինել՝ որ լինչ ո՛չ է, կամ ո՛չ լինել՝ որ լինչ է, զերօրինակ, թէ չէ ա՛ծ։

Ընդէ՞ր է. Ա՛յ է հնար լինել անյաղթելի տգիտութիւն, թէ դրական, և թէ բացասական զգայութենէն աստուածոյ, քան որում է արարչապետ բնութեան։ Ի հասարակ։ Ընացեալ. ընդ որօ՞մ է պատճառել քնութիւն. Այսն զի թէ հնար էր տգիտանալ գոյութի՛ն այ, քան որում է գերբնական արարչապետ. ո՛չ է հակառական. քանզի գոանի անհատուութի՛ն բացասական։

Օգրական տգիտութի՛ն քաղայայտ է. քանզի անհնարին երևի գատել մարդոյ, թէ չկա՛ ա՛ծ, կամ մոռացեր լինել առ՝ի գատել զայսմանէ, առանց ընդ առաջ եղանելոյ նմա պատճառաց առ՝ի ներկայս լինել զհակադրեալ կողմանէն. որովհետև արարածք ամ կարգան զա՛ծ. և զայն պատճառան, եթէ գնեալ էր, առանց երկբայելոյ ճանաչէր թէ կա՛ ա՛ծ, ապա թէ ո՛չ գնեալ, և ո՛չ և

'ի վէ գոյ-ըէն ա՛յ :
և ևս 'ի քննին մտանիցէ , մեղսութիւն նորա լինի յաղթելէն : Իսկ յաղագս բացատական տգիտութե՛ն ասելն է , թէ ոմանք ընդունին զայն գոնէ առ սուղ ինչ ժամանակ , և մնանեալք 'ի ծագել բանին : Այսպէս ասէ Անղեղոս , և ոմանք 'ի յընկերու-թենէ նորին : Ա.ՀԼ

Յուդանի եղբայացութե՛ն ըստ իւրաքանչիւր մասին . Ա՛սա 'ի սո՛ գրոց . զի ասէ Իմաստ . ԺԳ. Է . 'Ի հիմ-ըէ , և 'ի գե-ղեցկո-ըէ արարածոց ըստ նմին համեմատո-ըէնն և արարչագործն նոցա է-նէ : Նա անդ . ստորև . ԼԹ. Ընկեր այնչափ կարծեցին գնե՛լ , զի քա-ոական լեզուին նկատել պաշնաբա՛ն , զնոցա պեր-ն գնե՛ր ա՛չ գոնէ վաղվաղակի : Նա Հռոմ. ա. ի. անպատասխանի կո՛չին առ հասարակ , զոր միան-գամ ա՛չ ծանեան զնա՛ծ . ապա յաղթելէն , և ըստգե-տանելէն տգիտութե՛ամբ անգիտացան : Սաղ . ՀԲ. ՀԲ . ասի . Ո՛ՆԳ գնա՛ր-ուն՛ ա՛ 'ի վէ՛ ապա՛ծդ , որ գնա՛ն ա՛չ ճանաչեցին , 'ի վէ՛ ի-ագե-ուրդդ , որ գա-նո-ա ա՛չ կարդացին . իսկ արդ չէր ասացեալ զայս ա՛ծ ազգեցիկ մարդարէին , եթէ տգիտութիւն նոցա ա՛չ լինէր յաղթելէն և ըստգտանելէն . ապա :

Յուդանի երկրորդ 'ի սո՛ց Հարց . Աբեն Օ-գոստինոս . 'ի վե՛ Հե՛. Սաղ . ասէ . Ո՛Ձ է ա՛ա ա՛-գե՛ա ձառնչել , և ա՛ա ա՛-ք՛ա յոյսդնէ . գոր չէ օրէն ա՛-հե՛ա ճառնչել , ըստ որո՛մ է , և գոր ա՛չ ա՛-հե՛ ի-ա-գե՛ալ լինի անգիտանալ : Ոսկեբերանն , ճառ . ի՛. առ Ժողովուրդն Ա՛նտիոքայ , 'ի վե՛ բանից այսոցիկ . Նշանին պատճառս գնա՛ա ա՛յ , ասէ . Ա՛նի-ա՛ացի , և ի-ա-ձոգո-ծ , և հրեայ , և նգիպտացի , և ամենայն տարբ , որ գնայ 'ի վերայ երկրի , լո՛ւ գյայնս գոյա . . . . տալո՛ է պգնդին , և իմատանայն յայս գնե՛ա ա՛նա-ք-ճանալ : Ա՛նծն Ոսրիգոր . գիրք . իե. բարոյ . գլ. Ի՛. ասէ . Ա՛մենայն տարբ վե՛ լինելոյ ի-ոյ հաապե՛ալ ըստնա՛ան , պարտի 'ի ըստնէ ա՛նոյ յո-շ ածել գհաա-գնէ ի-ր լինել ա՛ծ :

Յուցանի երրորդ երրեակ պատճառաւ. Ա. առաջինն, որ և լիով վճարէ հիմանն հակառակ կարծեաց, այս է. Թէպէտ գոյութիւն այ ոչ է ըստ ինքեան ծանուցեալ ի մեր կողմանէ, որպէս ասացաք ի վերոյ, այլ է ի ստեղծուածոց ապացուցանելի, սակայն այս ապացուցութիւն է այնպէս դիւրին, և հեշտին, մինչև ոչ ոք ի մտաւորաց Թէպէտ և ամիկ ևս իցէ, և խուժադուժ, այնմ անընդունակ գտանի. կամ ի զննելոյ նորա զաշխարհս, կամ զանձն իւր, գէթ ոչ դիպեսցի նմա ի կասկածանս կամ ի կարծիս անկանիլ, թէ դոյ գերագոյն իմն զօրութիւն ածնեղէն, կամ գերագոյն կառավար, որպէս յայտ է ի սէր գրոց, և ի սէր հարց ի վերագոյնդ յառաջ բերելոց. յորոյ ի դնիլն՝ պարտաւորի քննել, թէ ո՞ արդեօք իցէ, զօրով եթէ զանց արասցէ, տգիտանայ զտգիտութիւնն յաղթելի. ապա:

Երկրորդ պատճառն է. Ընդհնար է տգիտանալ առաջին պատուիրանաց օրինաց բնութեան անյաղթելի տգիտութիւբ. ապա և ոչ օրէնսդրի նց, որ է ած: Առաջարկութիս ընկալեալ լինի հասարակօրէն. և յայտ լինի յայնց զօրոց այլուր հանդերձեալ եմք ասել: Հետևութիս ևս է յայտնի. քանզի որ միանգամ դիտէ լինչ լինչ պատուիրեալ, կամ արգելեալ, իսկ և իսկ անաչխատ մտաբերէ լինել այնց պատուիրեալ, կամ արգելեալ ի գերագունէ ուժեբէ. ապա:

Երրորդ պատճառն է. Եթէ հնար էր մարդոյ անգիտանալ զած անյաղթելի տգիտութիբ, թէպետ և կարի եղեռնաւոր լինէր, ոչինչ մեհուչաի մեղս գործէր. անտեղի է հետևութիւնս. ապա և առաջ: Յուց. հետև. Մեհուչաի մեղքն են անարգանք և անիրաւութիի առ ած. Իսկ արդ՝ չէ հնար անարգել, կամ անիրաւիլ յոք, զոր անյաղթելի տգիտութիբ ոչ ճանաչելիք. որպէս նա, որ

սպա-

սպանանէ զաչքայ ոչ գիտացեալ անյաղթելի տգիտութիւն զլինել նորա աչքայ , ոչ լինի պատուական քրեական յանցանաց . ապա :

Վիտել պարտ է աստանօր , զի այս նախադասութիւն դատապարտեալ է Արիստոտէլեան մերժմամբ . Վինչեռնոցեան , կամ քաղցեան հղին է նեղգործութիւնք մտքին՝ անհամեմատ քանակեան քանակին , ե ուղիղ քանի . նոյ ձեռնհասեան , ե համեմատ հղին է ապտակ յոնոցունն պըրինօչն այ : Վինչեռնոցեանն ասեն ե ծանր նչե՛ նման , որ կամ անգիտութեամբ պատահեցեալ , կամ ոչ խորհի պէտ նեղգործութիւնք , է հղիչ ծանր , այլ չէ անուղիղ այ , ե ոչ հղիչ համեմատ չափոյ քաղքենութեան այ , ե ոչ յանկանոնեան պատժոց ուրացանութեան :

Ասիցես . Վանէ առ տուղ ինչ ժամանակ , յառաջին վայրկեանն անգ բանի , երևի լինել անյաղթելի տգիտութիւն բացատական զգոյութեան նմին այ : Ցուցանեմ . զծանօթութիւնն այ բաց առանցելոցս , ստանամք տրամաբանութիւն և եմ . իսկ արդ՝ մանուկն յառաջին վայրկեանս անգ բանի ոչ երևի ընդունակ այսմ տրամաբանութեան . ապա :

Պատասխանեմ ուր . զառումնգ . Ա՛ն զի սէր գիրք , և սէր հարք , ոչ խորհն ինչ զանձինս , և ոչ գհասակս . և պատճառքս մեր են վասն իւրաքանչիւր հասակի , և իւրաքանչիւր անձին : Ասի զդուցմանդ ուր . զիտք . զի մանուկն ոչ համարի հասեալ ՚ի բանաւորութի՛ , բայց եթէ ըստ ոմն ընդունակ է գոնէ գիւրին տրամաբանութեան , որպիսի է այս . զի այս է վարիլ բանիւ : Եւ դարձեալ . մանուկն ոչ հասանէ ՚ի բանաւորութիւն ՚ի միում ֆիզիգական վայրկենի , այլ ՚ի բարոյական վայրկենի . որ փակէ յինքեան զյապաղումն ինչ ժամանակի . եթէ զի մինչեւ իցէ ստացեալ լիով զբանաւորութի՛ , զառաջինն անգ ընդ ծագել բանին , ձանաչէ զաշխարհս , զարարածս , զՔնօղս , և զանձն իւր .

իւր. յետ այնորիկ յառաւել ևս ընդարձակել բա-
նին, ճանաչէ զպյտսիկ ոչ լինել յինքեանց, այլ
յայլմէ. և ըստ այսմ օրինակի ստանայ այնուհե-
տև զնոցա արարչին զանկատար ինչ ծանօթուԹի.
և վՀկ դիւրաւ իմանայ զանձն պարտաւորեալ առ
ևս առաւել 'ի խնդիր լինելոյ, Թէ ո՛ այն արարիչ իցէ:
Ապա եԹէ գուցէ չեցին բաւական այսոքիկ, ոչ
ժխտեմք խոստովանել ըստ արդեաց ոմանց, Թէ
բաց յարարածոցս գՀնուԹէ, են և այլ միջնորդք,
որովք յառաջնում վայրկենի անդ բանին ոչ միայն
կարօղ է յայտնել զինքն ամենեցուն, այլ և յայտ-
նէ ներգործուԹիք. զորօրինակ, ազդեցուԹիք, 'ի
ձևոն ծնողաց, և ուսուցչաց, կամ այլ իմն տա-
րազու, ըստ հանդամանաց, կամ ըստ բնաւորուԹե
անձանց: Ուանզի որովհետև ածէ պաշտելի հար-
կիճ 'ի մարդկանէ, ըստ որում արարիչ ամի, և
տէր, և ստանալի իբր վերջին վախճան, քաղց-
րահայեաց տեսչուԹիւն նորա վայելչական երևի, զի
որովհետև գործածուԹիք բանի տպաւորէ զծածո-
ԹուԹի իւր յամ մարդիկ՝ կատարել զայն զնարդ և
իցէ օրինակաւ:

Անկաբերիցես. Ապա ոչ ոք երբէք կարաց,
կալե, կամ կարասցէ անպիտանալ զաստուածն ևս
և յաղԹելն տպիտուԹիք. վասնորոյ և ոչ ոք եր-
բէք եղև, է, կամ լիցի անած. իսկ արդ՝ հե-
տևուԹիւնս ԹուՀի սուտ. զի բազումք յառաջնոց,
և յընտիր հեղինակաց 'ի մէջ մատուցանեն զյոլով
անածս. նա՝ ձառն պատմուԹիք զաղանց Ա՛ե-
րիկոյ առ հասարակ, Թէ ոչ երբէք ծանեան զանծ.
ասպա:

Պատասխանեմ, Թէ քՀմ ազգք են անածից.
անած ասի իբրև Թէ առանց ոյ: Ա՛րդ՝ ասին ոմանք
անածք հայեցողապէս և յատկապէս. որպիսի են
նաքա, եԹէ գուցեն. որք մնօք, կամ ներբին դատ-
մամբ ուրանան զլինելն ոյ: Եւ այլք ասին ան-

անածք

ածք գործնականապէս , որք թէպէտ և ճանաչեն մոգք զնա , բայց վարեն գնացս այնպէս , որպէս թէ ոչ լինէր նա , զոր և չահարժանն լինել վրէժ խնդիր ապիրատութեանն իւրեանց . զորոց ասէ առաքեալն . Տիտ. ա. ժդ. Խոսպանան գիտել պէտ , եւ գործովք ուրանան : Նմա ևս ասին անուածք անուղղակի նոքա , որք ընծայեն սրարածոց և կռոց՝ զոր ինչ միանգամ սեփական է այ միայնոյ . և կամ որք բառնան յայ՝ զոր ինչ պատշաճ է նմա , զորօրինակ զնախանձութեանն . կամ ընծայեն նմա զոր չէ արժան . զորօրինակ զմսրդկէղէն մսրմին : Օր սոքա թէպէտ գիտեն ոչ ուրանան զնա , սակայն ոչ ճանաչեն ճշմարիտ : Դարձեալ ասացան անուած և նոքա , որք զհոսարակաց աստուածս հայրենեաց , և զորօշեալս նոցա ոչ յարգէին : Ա. յոր աղաղաւ Սոկրատես երբև անուած ի քաղաքացեաց իւրոց ի մահ դատապարտեցաւ : Այնօրինակ և հրէայք ի յունաց անտի , և ի հռովմայեցւոց , մանաւանդ թէ և քրիստոնեայք իսկ ի հերձանոսաց անտի կոչեցան բազում անգամ անուածք : Ա. րդ՝ թէ են անուածք գործնականապէս , և անուղղակի , քաջայայտ է ի բազում ապիրատ մսրդկանէ , որ վաքեն գնացս այնպէս , որպէս եթէ ոչ լինէր նա , և յանհամար կռապարիշտս , որք պաշտեն աստուածս սուտս : Ա. յլ թէ գտանիցին ճշգրտիւ անուածք , այս է , հայեցողապէս , և յատկապէս , պէսպէս կարծիք են նածաբանից : Նացասեն ոմանք , և զընդդէմ բերեալ ցուցուածս իմանան ի վէր անուղղակի , և գործնականապէս անուածից : Իսկ ստոյգսն այլք . և այս երևի մեզ հաւանական , ոբովհետև վկայեն բազումք ի նախնի հեղինակաց անտի . զորս բազմապատիկ ի մէջ բերէ Աեթաոսէս աստանօր . ևս. ք. պ. ա. եթէ այնպիսի եղեն վրօքակրաս. Տիակորաս. Թէոդորոս կիւրենացի , Ե՞վեմերաս , Խիփոնէս Ա՞ղեցի , և այլք : Ի նոյն ա-

աղանդոյ երևի լինել՝ և Ա ննինոս , որ ՚ի Ասղամայ կենդանւոյն ածաւ զբոցոյ այսր ամպարշտութեանն աղագաւ . յամին . 1619. զոր խրթև ՚ի գրոնս մանհու մերձեալ՝ բռնադատեին հայցել զթողութի յիւր յարքայէ և յարդարութէ , պատմի , թէ ետ պատասխանի . Ա՛չ ճանաչեմ ես՝ չէ՛ իմ յանցո՛ցեալ եղեե՛ս ասա՝ ոչ՛ոյ . զարմանո՛ւելի նոճ՛ելո՛ւ առաքանայնն Հայց զաղէնս ոգւոյն ո՛չ համարիմք ամենևին անծանօթ լեալս ՚ի՛ն , այլ միայն , թէ ո՛չ ծանեան ոք բոշակի , որպէս մեք . և սակայն ծանեան ընդ իւիք հատարակ քանիւ գերագոյն ուրումն կառավարչի . քանզի և նոյն իսկ խուժադուժ ազինք Ասէրիկեան կղզեաց պատիւ դնեն սատանայի , Ասպոյնա յորջորջմամբ , իբր սկզբնապատճառ ամենայն չարեաց . և յօգնութիւն կոչեն զգերագոյն զօրութիւնն ածելոյ , առ ՚ի նահանջել զչարութէն սատանայի , որպէս պատմեն վիպասանք :

Երդ՝ ննջադրեալ , թէ եղեն , կամ գոն ճշգրտիւ անձինք ,

Պատասխանեմ առ ձեռնարկութիդ , զան. զմանկաբերելոյ . ապա ո՛չ ումեք հնար է ես և յաղթելոյ տգիտութէն անգիտանալ զնոճ . եթէ գնասցէ խոհեմութէն , և իմաստութէն , և առաջին լուսաւորութենէ , եթէ ստացելոյ , և եթէ այլուստ ՚ի վե՛ր եկելոյ հաւանեսցի , և անսասցէ , ընդունիմ : Եթէ գնասցէ անխոհեմութեամբ և անմտութէն , և ընդդէմ դարձցի առաջին լուսաւորութենէ , և զոյս բանին չհնազանդեսցէ , կամ աղօտացուսցէ , ուրանամ : Ա՛ն զի յայնժամ մարթի անգիտանալ զնոճ յաղթելոյ տգիտութէն , մանաւանդ թէ և ուրանալ զնա . և ըստ այսմ օրինակի . Ասայ անպատճ ՚ի սրտի ի՛ն՝ , ըէ ո՛չ գոյ ինձ . Սաղ . ժգ :

Խնդրիկս . Ե՞րդեօք նոքա ամենեքեան՝ որք ընդունին , թէ մարթի լինել անյաղթելի տգիտութիւն առ աստ ինչ ժամանակ զգայութենէն այլ .

Ա՛յ, անկանիցի՞ն Հարկաւ ՚ի վերոգրեալ նախադասութեանն դատապարտեալ, որ յաղագս փիլիսոփայական մեղաց։

Պատասխանեմ թէ ո՛չ. քանզի են ՚ի նոցանէ, որք թէպէտ և ընդունին զանչաղթելի տգիտութիւն այ ՚ի հայեցողութիւն, բայց զանան ՚ի գործնականութենէ, ՚ի գործելն զմեղս. վասն զի ասեն, որ միանգամ անգէտն է այ հայեցողապէս յառաջնում վայրկենի անդ, եթէ արասցէ զնոյնն զոր ինչ պարտն է առնել ըստ կարի իւրում, կամ լուսաւորէ զնա ած, կամ զառիթ մեղաց ՚ի բաց հեռացուցանէ. ուստի տգիտութիւն նորա, որ էրն անչաղթելի հայեցողապէս, լինէր չաղթելի գործնականապէս, և ո՛չ մեղանչէր մեղս սոսկ փիլիսոփայական։ Իսկ զնոսա, որք ընդունին և և զտգիտութիւն անչաղթելի գործնականապէս չաղագս ոչնչ առաջնոյ վայրկենի, ուստի և զփիլիսոփայական մեղս, ոմանք և ՚ի դատապարտութիւն առնեն անբասիր. վասն զի նախադասութենին թուի դատապարտեալ վասն իւրոյ ընդհանրականութեան, իբր զի դնէ զփիլիսոփայական մեղս, ո՛չ չաղագս սուղ ինչ վայրկենի, այլ անորոշակի վասն բուանդակ ընթացից կենաց։ Դարձեալ. զի դնէ յիւրաքանչիւր տգիտս և չաղթելի տգիտութիւն, վասն զի ո՛չ զանազանէ։ Դարձեալ. զի դնէ չայնմ, որ թէպէտ և գիտիցէ զինել աստուածոյ, այլ ՚ի մեղանչելն ո՛չ զմտաւ ածէ զնմանէ ներգործութիւն։ Ուստի հետևեր գրեթէ ամենայն չանցանաց լինել մեղք փիլիսոփայական և եթ, և թէ նոքօք ո՛չ անարդիւր աստուած։ Բայց զայս ո՛չ ասեն նոքա, որք դնեն զանչաղթելի տգիտութիւնն աստուածոյ և զփիլիսոփայական մեղս ՚ի ծագել անդ բանին, կամ առ սուղ ինչ ժամանակ։ Այլ եգեալ թէ մարթ է սոցա խորհել ՚ի սպառնալեաց դատապարտութեան, բայց

ո՛չ

ած զերծ լինին գոնէ յայսմ անտեղութենէ, թէ մարթի էր ուսուք լիով, կամաւորապէս, և աղաւթք զին գործել անհնարին չարիս, և զաստուած ոչ անարդել:

ՎԻՃԱՐԱՆՈՒԹԻՒՆ
ՆՐԿՐՈՐԴ.
Ի ՎԻՐԱՑ ՐՆՈՒԹԻՒՆ, ԿԱՄ ՕԻՆԱՒՈՒԹԻՒՆ ԸՍՏ ՈՒՆՕՂԻՑ, ԵՒ ՍՏՈՐՈԳԵԼԵԱՑ ՆՐԱ ԱՒ ՀԱՅԱՐԱԿ.

ՊՐԿ ԸՈՒԸՂԻՆ.

Թէ ո՛ր ինչ կացուցիչ ածային բնութիւնք.

ՅՕԳՈՒՄՆՕ ԸՈՒԸՂԻՆ.

Ոչ պարտէ վերջին խնդրոյս ընդ պէսպէս կարծեաց ձեռաբանիլ.

ԸՆՈՒՅԵԼՈՒ ՕԸՍՏՈՒՆՕՂԻՑ ԱՀՈ, ԹԷ Ե. ԿԱՑ Մ'ՆԱՑ ԽՆԴ- Ե. Ֆ. Ի ՅԱՋԱԲ.

րել թէ զինչ իցէ. բայց ոչ կարեմք կատարելապէս գիտել զայ թէ զինչ իցէ, վ՚ը զի է հակ անսահման: Ուստի սա՛ Հարք ցուցին անմիտս, և մոլորեալս զՀերետս և զաշակերտ նորուն

գ՛Աստուած, որք պանծային յանձինս ճանաչել զնա այնպէս կատարեալ, որպէս ած ճանաչէ զինքն: Ա՛ս կայն երրեակ ճանապարհաւ, զորօրինակ կանխատնշանակեցաք, կամ Համառօտիւ և յայտնագոյն ևս, կրկին ճանապարհաւ զճանաչումն ինչ ներա կարելիք ստանալ: Ա՛նախ՝ ճանապարհաւ բացատրե թե, ՚ի բաց հրաժարեցուցեալ ՚ի նմանէ զանկատարելիսն. և այս է գիտել յաւէտ զինչ ոչ է, քան զինչ է: Ա՛սե Հոգւոյ. ՚ի վե՛ր սաղ. ձե. Ա՛ն է անճառելի: Դի՞ւրին է ասել հեղ զինչ ոչ է, քան զինչ է: Ա՛րի՛ զերկիր զմտաս ածես, այս ոչ է ած: Ա՛րի՛ զձով ածես զմտաս, այս ոչ է ած: Ա՛րկրորդ, ճանապարհաւ ստորատրեթե, ընծայեալ նմա զկատարելութիս ստեղծուածոց հրաժարեցուցանելով յանկատարութենէ և ևս առաւել գերազանցագոյն եղանակաւ: Ա՛ստ այսմ ըստ սրբ. Հոգւոյ. գիրք. ե. յաղագս երրորդ. գլ. ա. Ա՛նանուն զնա անուրոյն բառիւ, անբանական հնչ, անկարօտ արտասանի, առանց գրոյ նեբլայ... առանց ինչ ի՛ւր գոգոնելոյ գոգոնելեաց արտասանի, և անկիր: Ա՛ւ բան. ա. ՚ի վե՛ բանից առաքելոյն, ասէ. Ա՛նգամանդ զանգամանդ զմ՛ արտաքոյ՛ս ի՛ւրոյ՛ս.... Ա՛յ զի նիւթ զնիւթ գնա՛ս ինչ նարդեաց, հնձագոյն է, նիւթ զնիւթ գնա՛ս ինչ, գեղեցկագոյն. և՛ն:

Ա՛յլ յառաջքան զճառել զայս ամ կատարելութենէ մի ըստ միոջէ ընդ սրբ վարդապետին, արձանացուսցուք աստէն ըստ օրինի դպրոցաց զինդիրն, թէ զի՞նչ ինչ յայս մեծ, և անդորր ծով կատարելութենց ճշմարտանման և հիմամբ յիրում մարթ լեցի իմանալ, որ իցէ կացուցիչ ածային բնութեան, կի՛ էական տարբերութեի՛ն, ուստի բղխեն այլ կատարելութիք:

Ա՛ւ արդ՝ ոչ է խնդիրս ՚ի վերայ փիլիսոփական կացուցչի ածային բնութե՛ն ըստ որում է իրապես ինքեան: Ա՛յ զի ըստ այսմ ստոյգ իմն է, թէ

ամ

ՅԱՄ կատարելութիւք, թէ բացարձակք, և թէ առնչականք իրաւք կացուցանեն զՅԱԾ. որովհետև ամենեքեան նոյնանան յԱԾային բնութե, որ է յինքեան պարզ ամենևին։

Ա՛յլև չէ խնդիրս զԱԾային բնութէ ըստ ընդարձակ, և ըստ լայնական իմն նշանակութե առնելոյ, փոխանակ անստեղծ էակի. որով զանազանի ՚ի ստեղծուածոց, և որ է իբրև գերազանցօղ, և գտանի յամ ստորոգելիս, ըստ նմին համեմատութե, որով բան ստեղծեալ էակի ընդմտանէ յամ տարբերութիս, և յեղանակս ստեղծուածոց։

Ա՛յլ թէ խնդիրս զբնութէ, կամ զէութէ անձկապէս առելոյ փոխանակ այնր, որ զառաջինն իմացեալ լինի յԱԾ իբրև աղբիւր և սկիզբն այլոց յատկութեց, յորոց և զանազանի զօրութիք, և յորս ընդ սովին բանիւ ոչ իմանի փակեալ գերազանցապէս. այսինքն է, զմեթաֆիզիկական կացուցչէ, կամ զէական տարբերութէ ԱԾային բնութե, ըստ որում ՚ի մէնջ յուղևորացս անկատարապէս իմանի յաստիս, ըստ եղանակի ստեղծեալ բնութե. յորում գտանի հանապազ կատարելութի ինչ, զոր զառաջինն ըմբռնեմք ՚ի նմա, իբրև տարբերութի նորա էական, և սկիզբն այլոց կատարելութեց. որպէս բանականութին ՚ի մարդն։

՚Ի լուծանել զայս խնդիր երևելի, և դժուարին, երկպառակութի է յԱԾաբանս։ Ոմանք ելևէջս կարծիս նոցա ՚ի հետագայ հատուածս բանից ունիմք վերածել։

՚Ասա՝ ոմանք զանազանեն ՚ի մէջ էութե, և բնութե՝ այսուիկ, զի էութին է սկիզբն գոլոյ, և բնութին սկիզբն գործելոյ. և ասեն թէ էութին կացուցանի ինքնագոյութիք, և բնութին իմացական՝ նութիք։ Ոչ այլք ոչ ընդունին էութե և բնութեան յԱԾ զանազանիլ զօրութիք, կամ տրամաբանեալ բանիւ. վասն զի ասեն, այնք կատարելութիք

և եթէ յաճ զօրութիւն և հիմամբ յիրում զանազանին , որք ՚ի ստեղծուածս զանազանին կերպակա- նապէս , կամ զօրութիւն , ոչ ըստ սոսկ կարողակա- նութեանէ , որպէս իմացութիւն և իմացումն . այլ ըստ կերպական առարկայի իւրեանց . վայ և ՚ի զանազան կարգս վերաբերին . զորօրինակ իմացութիւն , և կամք: Այլ զի առ զօրութենական զանազանութիւն յաճ պա- հանջի հանդիտութիւն բազմաց ըստ որում բազումք , որ ոչ լինի , բայց եթէ յորժամ իցէ հանդիտու- թիւն բազմաց ըստ կերպական բանի իւրեանց զա- նազանելոց , և առ զանազան կարգս վերաբերելոց. քանզի հանդիտութիւն բազմաց ըստ կարողականու- թեանէ և եթ զանազանելոց , որք և ունին զնոյն բան կեր- պական ոչ է հանդիտութիւն բազմաց ըստ որում բա- զումք , այլ բազմաց ըստ եղանակի միոյ . որպէս յայտ է ՚ի հանդիտութենէն , որով իմացութիւն ածային հանդիտանայ մարդկային իմացութենէ , և իմացման. և այս ոչ է բաւական կացուցանել զանազանու- թիւն զօրութենական և հիմնեալ ՚ի մէջ ածային իմացութենէ , և իմացմանն ներ : Այլ արդ՝ էութիւն և բնութիւն ոչ զանազանին ՚ի ստեղծուածս ըստ կեր- պական առարկայի , այլ ըստ կարողականութեանէ ստեղ- ծեալ էութենէ , որ ոչ է մաքուր ներգործութիւն , և իւր գործողութիւն . ուստի թէպէտ և իցէ ներգոր- ծաւորեալ ՚ի ձեռն գոլոյ , բայց տակաւին է ՚ի կա- րողութենէ առ գործողութիւն : Ապա եթէ ստեղծեալ էութիւնն լինէր այնչափ ներգործական , մինչև լինել միշտ գործօղ , և անհնար էր մինչդեռ գոյր լինել կամ ընդունիլ ՚ի կարողութեան առ գործողութիւն , էութիւնն ՚ի նմա ոչ զանազանէր ՚ի բնութենէ : Ու- սոսցեաս , եթէ կարգ գոլոյ , և կարգ գործելոյ են զանազան կարգ . վասն զի են զանազան ոչ ըստ իւրեանց բանի , կամ կերպական առարկայի . զօրօրինակ են , իմացութիւն և կամք , այլ ըստ կա- րողականութեան և եթ , և ըստ անկատարութեան

բնու-

բնութիւն, կամ էութիւն, որ չէ 'ի կատար ներգործականութիւն. և այսպէս ոչ նոյնացուցանէ զնւր վերջին ներգործութիւն, որ է գործողութիւնն. զի գոլն է ևս գործողութիւն: Այլ արդ՝ ևս զի ածէ 'ի կատար ներգործականութիւն յամ կարգի, չէ հնար իմանալ զնա հիմանէն յերում 'ի կարողութիւն եթէ առ գոլ, և եթէ առ գործել. այլ զերկոսին ևս նոյնացուցանէ ընդ ինքեան. ուստի և էութիւն ոչ զանազանի զօրութիւն 'ի նմա, ոչ 'ի բնութիւն, ոչ 'ի կարողութիւն գործելոյ, և ոչ 'ի ներգործական գործողութիւն, այն ինքն է, որ ըմբռնի 'ի նմա առաջին, և է աշխոհականագոյն ևս. այս է իմանալն, որպէս արդ ունիմք ասել:

Այլ որ ինչ միանգամ զգաճառութիւն կնդրոյս է, զայն 'ի բաց թողեալ, առնումք աստանօր մեք զէութիւն և զբնութիւն իբրև նոյն. մի՝ զի էութիւն, որպէս արդ ասացաւ, ոչ միայն է սկիզբն գոլոյ, այլև գործելոյ. որովհետև 'ի նմանէ բղխեն գործողական յատկութիւնք. զորօրինակ բանականութիւն 'ի մարդ ոչ միայն տայ զգոլ տեսակարար, այլ և է ևս արմատ գործողական կարողութեանց. վայ և արմատական սկիզբն գործելոյ: Այրկրորդ, զի չէ սովորութիւն, թէ յանձնաբանութիւն, և թէ 'ի փիլիսոփայութիւն նշանակել զերկուս գոյացական տարբերութիւնս իրաց. զմին զէութիւն, և զմիւս զբնութիւնս: Ուստի ժողովք, սքէ հարք, ասացանք, և փիլիսոփայք բազում ուրեք 'ի գործ ածեն զէութիւն և զբնութիւն փոխանակ միմեանց: Որպէս 'ի վեցերորդ ժողովն. գործ. ՟Ը. ասին, ԸՆԱ-ԼԵՆԱՒՆ, կամ ԷՒՆ: 'Ի ժողովն Ալատեր. առ Աստուածաբնտիոսիւ երրորդիւ. փոքր ի զլխոյն. որոյ սկիզբն է. պապապապրեմ. ասի, գոյացա-ՒՆ, է-ՒՆ, կամ ԸՆԱ-ՒՆ. յորս խառնի էութիւնն ընդ բնութիւն:

Երկրորդ կարծիքն կացուցանէ զէութիւնն այ՛ի հաւաքման ամ՛ կատարելութենց. ըստ որոյ և հնար էր սահմանել զնա. Ոչ ծայրագոյնս կոպտել։ Այլ սա և ոչ ծագիւ մատին մերձի՛ ի խնդիրս։ Ինչպէս և ճշմարիտ է այս յաղագս ֆիզիկական կացուցման ածային բնութեանց, սակայն ոչ զնմանէ են բանքս, որպէս կանխաւ ծանուցաւ։ Այլ խոսիմք զմետաֆիզիկական կացուցմանէ, յորում ոչ նկատի այն ամ՛, զոր ինչ միանգամ պարունակէ իրն՛ի կոլմանէ իրին. այլ առաջինն ինչ որ իցէ աղբիւր, և սկիզբն այլոց։ Իսկ այս առաջինս ոչ է հաւաքումն ամի։

Երրորդ կարծիքն դնէ զբնութեին ածային յանսահմանութենէ. և ըստ սորա ածն սահմանի. Ոչ ամ՛ ինչ անսահման։ Այսպէս դնէ Պղովտ ընդ իւրն։ Այս կարծիք նման է նախընթացին. զի եակն ամ՛ իրօք անսահման նոյն է ընդ եակի ծայրագոյնս կատարելոյ. ուստի ընդէմ զինիմք սմա նովին պատճառաւ։ Եւ դարձեալ, անսահմանութեին ոչ այլ ինչ է, քայց եթէ եղանակ բնութենէ, այսինքն է, եղանակ ունելոյ կատարելութիս առանց սահմանի. որպէս սահմանաւորութեին է՛ի ստեղծուածս եղանակ բնութենան. իսկ արդ՝ եղանակ բնութենէ ոչ է բնութի, և ոչ կացուցանէ զնա, այլ ենթադրէ կացուցեալ։ Յաւել ևս, թէ անսահմանութեին է ստորոգելի գերազանցեալ քան զամ՛ ստորոգելիս. և չէ զանազանեալ՛ի նոցանէ զօրութիք, որպէս ասացաք այժմ զինքնագոյութենէ։

Եւ արդ՝ թողեալ զայս կարծիս, անկանի դժուարութեի խնդրոյս՛ի վե՛ր երկուց երևելի կարծեաց. յորոց առաջինն դնէ զածային էութեին յինքնագոյութենէ, այս է, ՛ի գոյութենէ յինքենէ, և ինքեամբ. և այս կարծիք ընկալեալ է՛ի բազմաց, յատկապէս արտաքոյ դպրատան սէրն Պովմայի։ Իսկ՛ի թովմայեանց անտի յայն միտ եղեն Կապրէոլոս, Պան-

պանեկս, և Լետեսմա. ընդ որս Հուսկ յետոյ միա-
բանեցաւ Կանդենաուշոս: Երկրորդն՝ որ Հասարակ
է՛ի մէջ Թովմայեանց, Համարի կացուցանիլ ածային
էութեն՛ի ձեռն աստիճանի իմացականութեանն. և սո՛
ջատագովք դարձեալ յիւրեանս բաժանին, կար-
ծեալ ոմանց՛ի վե՛ր արմատական իմանալոյն. ոմանց
՛ի վե՛ր Հեռաւորին, և ոմանց՛ի վե՛ր մերձաւորին. ո՛
է՛ի վե՛ր նոյն իսկ իմացական կարողութեան: Իսկ
այլք կարծեն՛ի վե՛ր ներգործական իմանալոյն, ո՛չ
ընդ բանիւ գործողութե՛ն, այլ ընդ բանիւ վերջին
ներգործականութե՛ն ըստ ինքեան ենթակայացողի:
Այ՛ զի մարթ է զներգործական իմանալդ առնուլ
կրկնակի. Առաջ՝ ըստ որում է կերպականապէս
ելոյզ՛ի սկզբնէ, և ընդ իմացմամբ բացառական
մանկանս. ՛ի: Երկրորդ, ըստ որում է վերջին
ներգործականութե՛ն այսր սկզբան: Այս զանազա-
նութե՛ն, զոր թէպէտ ասէ Ա֊ուրնէլ լինել մեծին
և մանուածոյ, բայց երևի մեզ քաջայայտ, և հա-
ւաստի: Օ՛ի ոմ ոք ո՛չ ընդունելոյն զլինել գոր-
ծողութե՛ն վերջին ներգործութե՛ն գործողական կարո-
ղութե՛ն. որ և ունի հիմն՛ի սէն Ա֊ովմաս. ստորև.
Ա. ժ՛ը. պ. ք. առ. ա. ուր ասէ. Օգեալ, Ա՛ նմանալ, Ա՛
այլ այսպէսի՛ առեալ լինին երբեմն փոխառեալ գործո-
ղութե՛ն ինչ, Ա՛ երբեմն փոխառեալ նոյն իսկ գոլոյ պայ-
ման գործողաց: Օ՛այսոսիկ ծանուցեալ, և յա-
ռաջագոյն ենթադրեալ,

ՅՕԴՎԱԾՈՒՆ Ը.

Ի՛ ծանիլ զքաղաքութի՛ն նոցա:

Ասելի է նախ. Ինութե՛ն, կամ էութե՛ն այ ո՛չ
կացուցանի մեթաֆիզիկապէս ինքնագոյութի՛ն:
Ցուցանի նախ՛ի սէն Ա֊ովմայէ. որ՛ի ստորև.
Ա. ժգ. պ. ժա. բոլ. ասէ. եթէ ոմն ա֊այ Ար էն
ընդինչ երևանակ գոլոյ ոգոյն, այլ քաղքաւոր ոմն ոչ-

աա անձնական. ի՛ վեհ նշանակէ պանծահմտան ծով գոյացուբէ: Ապա ըստ սկզբան Յովհաննէսի խնացումն ինքնագոյութեանն ոչ ՚ի մէջ բերէ որոշակի զբնութիւնն աստուածային, այլ զանորոշ ինչ, և զերազանցեալ յանստեղծ կարգի: Դարձեալ ասէ անդէն առ ա. եթէ անուանս՝ ած, որ յորջորջի յիմանալոյն, ըստ իրին նշանակելոյ է առաւել սեփական այ, քան անունս, ոչ էած. Իսկ արդ՝ սուտ լինէր այս, եթէ ինքնագոյութեին լինէր կերպական կացուցիչ ածային բնութեան. ապա: Տե՛ս և զպատասխանի առաջին առարկութեէ ստորև:

Յուցանի երկրորդ հիմնական պատճառաւ. Այն է կերպական կացուցիչ ածային բնութեէ, որ զանազանէ զնա ոչ ՚ի ստեղծուածոց և եթ, այլ և ՚ի ստորոգելեաց յանձանց, և յայլ կերպականութեէց ածայնոց. իսկ արդ՝ բան ինքնագոյ էակի զայս ոչ առնէ. ապա: Տե՛ս. յայտ է. քանզի որպէս ասացաւ, ոչ խօսիմք աստանօր զածային բնութէ լայնաբար առելոյ փոխանակ անստեղծ էակութեէ, ըստ որոյ բանի զանազանի ՚ի ստեղծուածոց. այլ խօսիմք զնմանէ անձկապէս առեալ, ըստ որում է արմատ ածային ստորոգելեաց. ուստի և զանազանեալ ՚ի նոցանէ զօրութէ: Յուց. փոքր. Իակութեի ինքնագոյ էակի ըստ կերպական բանի իւրում է ստորոգեալ զերազանցեալ քան զամ կերպականութեիս, կամ կատարելութեիս ածայինս, և փակեալ ՚ի նոսա կերպականապէս. իսկ արդ՝ այսպիսի ստորոգեալ ոչ զանազանէ զբնութեին ՚ի ստորոգելեաց. ապա: Յայտ է մեծ. քանզի ամ որ ինչ միանգամ է յածն, է էակ ինքնագոյ: Յայտ է և փոք. վ՚ զի էութեի և յատկութեիք ոչ զանազանին այնու, որով միաբանին. որ և ՚ի նոսա ամենեսին գտանի կերպականապէս: Այս պատճառ զինի և ընդդէմ կարծեաց Սկոտոսի, զի և անսահմանութեին է ստորոգելի զերազանցեալ:

Ար

Ընդ այս հիմնական պատճառս պատասխանեն նախ՝ հակառակորդք առ հասարակ, թէ ինքնագոյութիւնն մարթի առեալ լինել երբեմն `Նախ՝ փոխանակ բացատրելոյ զոյց յայլմէ իբրև յիւրական պատճառէ հանդերձ կամելոյն. և ըստ այսմ ասեն որ ինչ է յաճ, է եւակ ինքնագոյ։ Երկրորդ, փոխանակ բացատրելոյ զոյց յայլմէ իբրև 'ի կերպական սկզբնէ անկախապէս. և ըստ այսմ հայր յաւիտենական է եւակ ինքնագոյ, այլ ոչ որդի, և հոգի սէր։ Երրորդ, փոխանակ բացատրելոյ զոյց յայլմէ իբրև 'ի գործունեական պատճառէ, կամ յարմատոյ, և այս պատշաճի միան ածային էութեան։ Եւ այսպէս ասեն, եթէ ինքնագոյութիւնն ըստ առաջին եղանակի ոչ կացուցանէ զածային բնութիւնն, զի ըստ այսմ է գերազանցեալ քան զամ ատորոգելիս։ Եւ ոչ ըստ երկրորդին. ապա թէ ոչ՝ որդի, և հոգի սէր ըստ որում այնպիսի ոչ ունին զածային բնութիւն, որովհետև ունին զգոյ 'ի հօրէ իբրև 'ի սկզբնէ։ Ապա միայն ինքնագոյութիւնն երրորդ եղանակաւ առեալ է ացուցիչ ածային բնութեան, որովհետև նա ըստ որում այնպիսի ոչ է քան զատորոգելիս գերազանցեալ, այլ է արմատ նոցա։

Այլ է ընդդէմ, զի այս պատասխանի յայտնապէս պահանջէ զսկիզբն և ննիդրէ. կամ ոչինչ մերձի 'ի խնդիրս. ապա ոչինչ է Յուց. առաջ. ասեն եթէ ինքնագոյութիւնն երրորդ եղանակաւ առեալ, այսինքն է, ոչ լինել յայլմէ իբրև յարմատոյ, այլ լինել յաւէտ արմատ այլոց, կացուցանէ զընութիւնն ածային. իսկ արդ՝ ոչ այս այն ինչ է, որ խնդրի, զի զայս ամենքին խոստովանին. այլ խնդրի, թէ որում կրօպականութեան, կամ բանի յածէ պատշաճեալ այն, զի ոչ իցէ յայլմէ իբրև յարմատոյ, այլ յաւէտ իցէ արմատ այլոց, զոր այս պատասխան հակառակորդաց

ոչինչ իրօք հաւաստէ, կամ ցուցանէ, որովհետև ընդունին, թէ ինքնագոյութիւն ոչ է ըստ առաջին, կամ ըստ երկրորդ եղանակի. ապա:

Հաստատ, և առաւել ևս մեկնի այս պատճառ. Եսբէն եթէ ոչ գոն յայլմէ իրրև յարմատոյ, այլ գոլ արմատ այլոց՝ կացուցանէ զբնութիւնն. և սորին հակառակ, թէ գոն յայլմէ իրրև յարմատոյ՝ կացուցանէ զյատկութիւնս, է ցուցանել, եթէ զի՞նչ բնութիւն իցէ, և զի՞նչ յատկութիւնք իցեն՝ի հաստարակ. այլ ոչ եթէ զի՞նչ իցեն յայս մանաւանդ իր, որօրինակ յԱծ, կամ թէ որում՝ի կերպականութենէ նոր իցեն պատշաճեալ. և սա կայն այս է, որ խնդրի աստանօր. ապա այն ինչ հետևի, որ յառաջն: Ցուց. մեծ. ոչ գոն յայլմէ իրրև յարմատոյ, այլ գոն արմատ այլոց, և ևս՝ գոն յայլմէ իրրև յարմատոյ, են սահմանք բնութեան և յատկութենց՝ի հաստարակի, որք ոչ պատշաճին յաւէտ այ.քան մարդոյ, կամ այլ ստեղծոյ: Ա՛ զի միօրինակ ասելք զբնութէ մարդոյ, թէ է, որ է յայլմէ իրրև յարմատոյ, այլ թէ է յաւէտ արմատ այլոց. և զնորա յատկութէն, թէ է յայլմէ իրրև յարմատոյ: Այլ եթէ խնդրիցի, զի՞նչ ինչ իցէ՝ի մարդն, որ չէ յայլմէ իրրև յարմատոյ, այլ է արմատ այլոց, տաց պատասխանի, թէ է բանականութիւն: Ահա այս է, զոր խնդրելք յԱծ այժմուս. և զոր պարտ է հակառակորդաց նշանակել՝ի նմա: Ա՛ է ինքնագոյութիւն առաջին և երկրորդ եղանակաւ առնալն, որպէս և ասացաքս. և ընդ այս խոստովանին. և ոչ ինքնագոյութիւն երրորդ եղանակաւ, որպէս և յայտ է: Ապա և ոչ միով՝ի նշանակելոց՝ի հակառակորդաց անտի: Ահա այս պատճառ, զորոյ զլուծումն չևս լսեալ կամ տեսի, զիս զվարանեալս՝ի սոյն միտեցոյց կարծիս:

Ընդ

Ընդ հիմն հաստատուլեն մերոյ գործելոյ պատասխանեն Կոնդենսոլնոս, ասելով, թէ ինքնագոյութիւն, կամ իսկութի ինքնագոյ էակի գտանի յայմ ստորոգելիս լռելեայն և եթ, այլ ոչ բացայայտ. և համարի սովին զանազանութիւն հաճել զիիտս մեր լինով, որովհետև ասէ խոստովանիմք մեք, եթէ էութին կամ բնութին ածային գտանի լռելեայն յայմ ստորոգելիս, որոյ ոչինչ խափան կալով, կայ մնայ բնութին։

Այլ է ընդդէմ. Օրաբանութիւն ժամանակաւորին Կոնդենսոլնոս։ Այսէ, եթէ ինձանագոյութին գտանի յայմ ստորոգելիս լռելեայն և եթ։ Ես արդ՝ խնդրեմ, եթէ որ ինքնագոյութին. արդեօք ինքնագոյութին ըստ որում ցուցանէ զբացասութի գոլոյ յայլմէ իրրև՝ի պատճառէ։ Այլ այս ինքնագոյութի ըստ դատանելոյ վերոյիշատակեալ ածաբանիդ՝ անտանօր, ոչ է սեփական ածային բնութին, այլ է հասարակ ամ ստորոգելեաց, մի լինելոյ նոյ ածային. ուստի և ոչ կացուցանէ զբնութին, կամ զանազանէ։ Ա՞ի թէ ինքնագոյութին ըստ որում ցուցանէ զբացասութի զօրութենական արմատոյ։ Այլ այս ինքնագոյութի է ծանօթութի բնութե՛ի հասարակի և եթ, որպէս յայտ է՛ի նախընթաց պատասխանւոյդ։ Պատուոյ կայ մնայ բացատրել, թէ զի՞նչ լինչ իցէ յայծ, որում այս հասարակ ծանօթութի բնութի իցէ պատշաճեալ։

Իսկ այն՝ զի յաւելու խոստովանել մեզ, թէ էութին, կամ բնութին ածային գտանի լռելեայն յայմ ստորոգելիս, որոյ ոչ խափան կալով, կայ մնայ բնութին, հոմանուն է դարձեալ, և պէտս ունի բացատրութե։ Օ՞ի թէպէտ ածային բնութիւնն, կամ աստիճանն կացուցիչ ածային բնութե եթէ նկատեսցի ըստ որում է յիրում, գտանի լռելեայն յայմ ստորոգելիս. զի ած է էակ ամենևին պարզ. ամ կատարելութեց ընդ ինքեան նոյնացուցիչ, ա-

ռանց

ռանց ինչ իրական զանազանութեան: Եւ այս չէ խնդրեալն: Բայց եթէ նկատեսցի ըստ օրում է՛ի միտս մեր, որ ըմբռնէ զընութիւն իբրև արմատ ստորոգելեաց, (զորմէ է խնդիրս,) ասեմք, եթէ ընդ սովին կերպական բանիւ ոչ գտանի նաև լուսլեայն՛ի ստորոգելիս. վ՚ր զի ընդ սովին բանիւ զոբուսթեամբ զանազանի՛ի նոցանէ: Ընացաք. Նահ ըհ՚ըհ՚այն, վ՚ր զի այնպիսի իմացմամբ արմատոյ և արմատացելոյ՛ի դործածի կերպականապէս զանազանութեի տրամաբանեալ բանի: Կամ որ նոյն է, ասեմք, թէ այնպիսի իմացումն բնութեի ոչ է իմացումն գերազանցօրէն հատարակ ամ ստորոգելեաց, այլ տրամաբանեալ բանիւ՛ի նոցունց զանազանի. բայց զորին հակառակն, իսկութեի ինքնագոյ, կամ անստեղծ էակի է իմացումն գերազանցօրէն հատարակ ամ ստորոգելեաց. որով և չէ հնար նոցա զանազանիլ՛ի բնութեէ. ուստի ճշմարիտ է ասել՛ի կերպական միտս, կամ ըստ իմացման, թէ առնչութիւն յածայինս է էակ ինքնագոյ. կամքն է էակ ինքնագոյ. որպէս և՛ի ստեղծուածս ճշմարիտ է ասել, թէ առնչութիւն է էակ յայլմէ. կամքն է էակ յայլմէ. այլ սուտ լինէր ասել՛ի կերպական միտս, կամ ըստ իմացման, թէ առնչութիւն յածայինս է բնութիւն ածային, որպէս և՛ի ստեղծուածս սուտ լինէր ասել, եթէ կամքն, կամ ծիծաղականութիւն՛ի կերպական միտս է բնութիւն, կամ էութի մարդոյ:

Յուցանի երրորդ. Ըստ ճանն կացուցիչ աստուածային էութեան պարտի լինել իրական ինչ, և դրական. վ՚ր զի էակն իրական և դրական, որպիսի է աստ՝ ոչ կարէ կացուցանիլ՛ի ձեռն իրիք բացատականի, որպէս յայտ է ըստ ինքեան. իսկ արդ՝ ինքնագոյութիւնն է բացատական ինչ. քանզի աստ ասի ինքնագոյ, ոչ զի է պատճառ ինքեան, այլ զի ոչ է յայլմէ. ապա՝

Գա-

Պատասխանէ Յ. Ոչ եթէ ինքնագոյութիւն Հիպէա ը իսկութեան անուանին է բացատական ինչ, բայց ըստ իսկութեան իրին նշանակելոյ է դրական ինչ։ Որանզի իրն նշանակեալ՝ ի ձեռն ինքնագոյութեան է հարկաւորութեան էակի, լրութեան, բովանդակութեան, ընդհանրութեան, և միանգամայն ասացից էակ ամենատար։ Այլ եթէ մակաբերիցես, ապա ինքնագոյութեանն ոչ ևս նկատի՝ ի մէնջ իբրև առանձին իմն և առաջին կատարելութիւն յաճ, այլ ըստ որում ամ կատարելութիւն, որ ահի յերկրորդ կարծիս յառաջագոյն մերժևաչն։ Պատասխանէ, թէ ինքնագոյութեանն ոչ ցուցանէ բացայայտ դլրութեի էակի, կամ զամ կատարելութեի, այլ լռելեայն և եթ, և յարմատ։ Այլ է ընդդէմ, զի ինքնագոյութիւնն կացուցանէ զբնութեին ածային, կամ ըստ այնմ, զոր բացատրէ, կամ ըստ այնմ զոր պարուրէ։ Եթէ առաջինն, ապա բնութեին ածային կացուցանի բացատականաւ իրիք։ Իսկ եթէ երկրորդն, ապա կացուցանի՝ ի ձեռն ամ կատարելութեան, զոր որպէս մեք, նոյնպէս մերժէ և Ոուրնէլ։

Ցուցանի յերրորդ. Ընդ պարտի կացուցանիլ՝ ի ձեռն աստիճանի իմանալոյն. ապա ոչ՝ ի ձեռն իսկութեն գոլոյ կամ ինքնագոյ էակի։ Ցուց. առաջ. Նախ՝ վասն զի ածն է էակ ամենակատար, պարտի կացուցանիլ՝ ի ձեռն ամենակատար աստիճանի. իսկ արդ՝ ի յերից աստիճանաց անտի, որք կացուցիչ են բնութեն, այսինքն է, գոլոյ, կեցոյ, զգալոյ, և իմանալոյ, գերակատար է աստիճան իմանալոյ. ապա։ Ընդ. և փոք. ինքնին յայտնի են։ Ցուց. երկրորդ՝ նոյն առաջ. ՝ի վարդապետութեէ սիրն Ոուվմայի ատորև. խ. զիշ. պ. ձ. ՝ի ստեղծուածս հրեշտակք միայն և մարդիկ ՝ի պատկեր այ արարան. այս է հաղորդին և նմանին իրիք բնութեեն այ, վ լինելոյ նոցա իմացական. ապա բնութեին այ կացու-

ցանի

ցանկ ՚ի ձեռն աստիճանի իմանալոյ , և ոչ ՚ի ձեռն աստիճանի գոլոյ : Առաջարկութիւս է սկիզն Ծոսվմայի : Յուց. Հետև. եթէ բնութիւնն այ կացուցանիւ ՚ի ձեռն աստիճանի գոլոյ , ոչ միայն իմացական ստեղծուածք , այլ և ամենեքին որք միանգամ են , լինէին արարեալ ՚ի պատկեր այ . իսկ արդ՝ այս է սուտ , և ընդդէմ սկզբ վարդապետին ՚ի վերոյ յիշատակեալ տեղւոջ. ապա : Այսպէս է հետևութիւնս. վ՚ը զի ամենեքին հաղորդ գտանին բնութեան այ , այսինքն է , աստիճանի գոլոյ :

Ընդդէմս . Ամենայն ստեղծուածք ոչ արարան ՚ի պատկեր այ . զի թէպէտ միաբանին ընդ նմա ՚ի բանի ունելոյ զգոլ. բայց ոչ յեղանակի գոլոյ յիւրմէ :

Այլ է ընդդէմ. Իսկ արդ՝ և ոչ իսկ մարդիկ , և ոչ հրեշտակք միաբանին ընդ նմա յեղանակի գոլոյ յիւրմէ. ապա կամ նոքա ևս չեն արարեալ ՚ի պատկեր այ , կամ ամ արարածք ևս սովին ձրիւք պերճանան :

Ընդդէմ է երկրորդ. Իմանալն ածային ոչ արմատականն այլ ներգործականն ընդ բանիւ վերջին ներգործականութեանէ ըստ ինքեան ենթակայացելոյ՝ կացուցանէ մէթաֆիզիգապէս զբնութիւնն ածային. ուստի ստորագրութիւն այ լինի այս . Էակ ծայրագոյնս , և ներգործականագոյնս իմացական :

Յուցանի նախ. Ըստ այժմու ասացելոցս ՚ի չորրորդ ցուցման նախընթաց եղրակացութենէ. բնութիւնն ածային կացուցանի մէթաֆիզիգապէս ՚ի ձեռն իմացական աստիճանի. և քանզի է ներգործութիւն գերամեքուր անխառն յամենայն կարողականութենէ , պարտի կացուցանիլ այնու , որ ՚ի նմին աստիճանի է ևս ներգործականագոյն. և չունի զստուերս կարողականութենէ. իսկ արդ՝ այսպիսի է իմանալն ներգործական , և ոչ արմատական . ապա : Յուց. փոք. Անկաս են կամ զարմատական հեռաւոր իմանալոյն , որ այն ինքն է գոյացութիւնն աննիւթական , կամ զմեր-

գործառուրէն , որ է կարողութիւն իմացական . իսկ արդ՝ երկաքանչիւրն ևս ըստ եղանակի իմաստին մերոյ բազադատի առ ներգործական իմանալն իբրև կարողութիւն առ ներգործութիւն , կամ իբրև առաջին ներգործութիւն առ երկրորդն . ապա :

Ընդեպս . Ոչինչ արգելու իմանալ զբնութիւնն ածային միով իմացմամբ իբրև իմացական կարողութիւն , և այլով իմացմամբ իբրև ներգործական իմացումն . վասն զի յայսոսիկ իմացմունս ոչինչ անկատարութիւն ընծայի ՚ի , այլ միայն իմացեալ լինել անկատարապէս . և այս անկատարութիւն ոչ զեզանել յիւրն իմացեալ , այլ է ՚ի կողմանէ իմացողին : Այսպէս ասէ գիտնականն Աիլվեստ . ևս . Ժէ . պ . ՚ի վերջն

Այլ է ընդդէմ . Իմանալովիդ զբնութիւնն իբրև կարողութիւն՝ ոչ իմանաս իբրև մաքուր ներգործութիւն . ուստի և ոչ իբրև ածային լինէ : Դարձեալ իմանաս իբրև կատարելի ՚ի ձեռն ներգործութեան . ուստի և անկատար ըստ ինքեան . և սակայն երկաքանչիւրն ևս է հակառակ : Այլ համարեալ թէ հնար էր իմիք իմացեալ լինել յածէ իբրև կարողութիւն , սակայն անհնար է իմանալ զայն իբրև կացուցիչ բնութեան , կամ էութեան . վասն զի զկացուցիչն բնութեան պարտ է իմանալ իբրև ներգործական նագոյն լինէ , և կատարելագոյն . յորոյ կատարելութէ բղխեն այլ ստորոգական յատկութիւնք : Հայտնի ,

Յուցանի երկրորդ եզրակացութիւս . Այն է կացուցիչ իւրաքանչիւր բնութեան , որ ոչ թէ իմացեալ լինի ՚ի նմա զառաջինն զիարդ և իցէ եղանակաւ . ապա թէ ոչ՝ իսկութեի դոյացութեն ՚ի մարդն լինէր կացուցիչ մարդկային բնութեն . այլ որ իմացեալ լինի ՚ի նմա զառաջինն , իբրև ներգործական նագոյն լինէ և կատարելագոյն . ուստի և լինի արմատ , և սկիզբն այլոց կատարելութեց . իսկ արդ՝ յամ կատարելութիս այ , առաջինն որ իմացեալ

լինի

լինի իբրև ներգործականագոյն և կատարեալագոյն, ուչ է սամատական իմանալն, կամ կարողութիւն իմանալոյ, այլ նոյն իսկ իմանալն ևս ներգործականագոյն, և գերակատար. ապա:

ՅՕԳՈՒԱԾՈ. Գ.

Լուծումն ապացուցման որ ընդդէմ ապօրէն եղելոցն:

Առարկեցես նախ, ՚ի վկայութէ սբ գրոց, և սբց հարց. Եղից. Ճ. ժԴ. ՚ի հարցանել Սովսէսի, Ճէ զի՞նչ իցէ անունն այ, ետ պատասխանի ասծ, Ես եմ ասծ որ եմ: Եւ՝ այսպէս ասասցես ցորդիսն Իսրայէլ. որ էնն առաքեաց զիս առ ձեզ: Ըստ նմին օրինակի սբ հարքն, Կիրիղոս Նազիանզացի. բան. ԺԷ. Ձկարիոս. ՚ի սկիզբն գրոց. ա. յաղագս երրորդ. Օգոստ. գիրք. Ե. յաղագս երրորդ. գԼ. Ջերոնիմոս. Թուղթ ա. առ Պամմաս. սբն Ամովմաս. աստանօր. խ. Ճ. պ. Ճ. խ. Է. պ. ա. խ. ժԴ. պ. ժա. դրեն Թէ զոն այ, և նր էութի, և Թէ անունս, որ էն. է առաւել սեփական այ. ապա:

Պատասխանեմ, Թէ սբ գիրք, և սբ հարք խօսին ՚ի վերայ բնութե, կամ էութե այ լայնաբար առեալոյ, ըստ որում ցուցանէ զէակ անստեղծ, և ածային. զանազանեալ յամ ստեղծուածոց, և ուչ ՚ի վերայ բնութեն այ մէթաֆիզիկագապէս առեալոյ, զորօրինակ նկատի յածաբանից, և ըստ որում ցուցանէ առաջին ինչ յածն, որ իցէ արմատ այլոց: Պանդխնագոյութեն ըստ ուսուցանելոյ սրբոյն Ամովմայի. ՚ի նախակարգել խ. ժԴ. պ. ժա. զոր և է տեսանել ՚ի ցուցման եզրակացութե, ուչ նշանակէ զորոշել ինչ յածն. ուստի և ուչ զէութեն նկատեալ մէթաֆիզիկագապէս. այլ բաղդատի անորոշակի առ ամենսին, որք էնն յածն. վայ և անուանէ անսահման ծով գոյացութե: Աղնպէս, ՚ի ա. զան. Ը. խ. ա.

ար. ՈՒՌ. Ի. տալով պատասխանի այսմ վկայութիւն դամասկացւոյն. դիրք. ՈՒ. Հաւ. ուղղ. գլ. ԺԲ. Ոչ են ոչ նշանակէ զնոյն է ՈՒՁ, այլ զՁով ինչ գոյացուցէ անուանիլն, ասէ, Լիա անուանս որ էին գոյացանք զՁուլ քաղաքիսկ և անուրջ ՚ի յիւրո էրկիր յաւելուածոյ, և վասն ասէ պատասխանին, Լիա ոչ նշանակէ զնոյն է ՈՒՁ, այլ նշանակէ զանուանիլն ինչ ծուլ գոյացուցէ, էրկիս անուրջ։ Լիա ասացեալ էր ՚ի մարմնի պարկին, ինչ որ են նշանակէ զՁուլ անուրջսկին, և ոչ զնչ էն. և վասն զի ՚ի զնճակին ճանապարհի զայս և էրկ գնացին պնտանէ վասն զի է, և ոչ ՝ Լիա զնչ է, քայց էրկ քաղաքացւոյք, և ոչ կարէսիկ անուանել, քայց էրկ ըստ որում ճանապէսիկ, վասն այնորսկ ասացեալ յաղկոպէս անուանի ՚ի մէնջ, որ էնն։

Հարկիցես երկրորդ. Այն է կացուցիչ ասառաձային բնութեան որ իմացեալ լինի ՚ի նմա զառաջինն։ Ասասի սէն Վիտնիսիոս ՚ի վերայ ՅԾային անուանց ասէ. ինքն գոլն ըստ ինքեան է յառաջագոյն քան զկեանն ըստ ինքեան. ասպա։

Պատասխանեմ զան. զմեծ. Այն է կացուցիչ ՅԾային բնութեան, որ իմացեալ լինի ՚ի նմա զառաջինն իբրև ներգործական որոշեալ ստորոգեալ զօրութիւն զանազանեալ ՚ի ստորոգելեաց, և արմատ նոյ, ընդունիմ. որ իմացեալ լինի ՚ի նմա զառաջինն իբրև ստորոգեալ Հասարակ, և գերազանցեալ քան զամենայն ստորոգելիս, կամ զյատկութիւս, ուրանամ։ Այսպա թէ ոչ՝ իսկութի էակի, կամ գոյացութեն, և կամ մարմնոյ լինելոր ՚ի մարդն նոր կերպական կացուցիչ. որովհետև նա է, որ իմացեալ լինի ՚ի նմա յառաջագոյն քան զբանականութիւնն։ Այդ՝ իսկութի ինքնագոյ էակի է իբրև ստորոգեալ Հասարակ և գերազանցեալ, որպէս և ցուցաւ։

Ստիպեցես. Իսկութի ինքնագոյ էակի յԱծ է իբրու ներգործական որոշեալ ստորոգել, որ և զբոլ յիւրմէ զամենայն ՅԾային յատկութիւս. ասպա։

Յուց. առաջ. Ահա՛ ի յայտ իբրու ներգործական որոշեալ ստորոգեալ, որ և զերծու յիւրմէ զամ աստուածային յատկութիւնս, որ զանազանէ զբնութիւնն ածային. զի նոյն է կացուցիչ և զանազանիչ. իսկ արդ՝ իսկութիւն ինքնագոյ էակի է զանազանիչ աստուածային բնութեանն ըստ վերադոյնդ ընդունելոյ. ապա

Պատասխանեմ ասե. զառաջ. և զյուց. զանազանէ զբնութիւնն ածային յամենեցունց. այսինքն թէ՝ ի ստեղծուածոց, և թէ յածային յատկութենէ, ընդունիմ: Ա՛ն զի այս պահանջէն առ իսկութիւն բնութեանն անձկանալս առելոյ, որովհետև է արմատ յատկութենէ, վասն և զանազանեալ՝ ի նոցանէ գէթ զօրութեբ: Ա՛ւ արդ իսկութեի ինքնագոյ էակի թէպետ և զանազանէ զբնութիւնն ածային՝ ի ստեղծուածոց, սակայն ոչ զանազանէ զնա յածային յատկութենէ. որովհետև այնպէս սեփական է նոցա որպէս և բնութեբ:

ՅՕԴՈՒԱԾՈ Գ:

Ա՛ստ ասասկո՛ւածոց ոչ ընդդէմ է երկրորդ եղբօսկո՛ւածէ:

Առարկիցես նախ՝ ի վկայութէ սբին Աւգմնոյ: Աբ վարդապետան. ստորև. խ. ձ. պ. ք. ասէ; թէ յածէ գոլ, կամ էութէ և իմանալ նոյն են ըստ իրին, այլ ոչ ըստ բանի իմացման. Ապա ըստ զանակի իմացման մերոյ, իմանալն յածէ ոչ է կերպականապէս նորա էութէ: Ընդէն առ ա. ուսուցանէ, թէ երանութէին ոչ պատշաճի այլ ըսո՛ բառնէ էութէ, այլ յաւէս ըսո՛ բառնէ ի մտացութէ: Ապա այլ է բան էութէ, և այլ իմացութէ: Ա՛ւ ա.

առ

առ Աննիպալտ. զան. լե. լա. ա. պ. բ. առ ֆ. ասէ, թէ որպէս նմանութիւն նոյն է ընդ էութիւնէ իւրոյ, այլ տարբերեալ բանիւ, այսպէս և կոչիլն։ Իսկ արդ՝ կամիլն զանազանի զօրութիւք յէութենէ, և ոչ կացուցանէ զնա. ապա և իմանալն։ Եւ դարձեալ. աստ. Ի յառաջար. ինդ. ժդ. Ի ճառելն զգիտութենէն այ, ասէ. թէ մինչև ցայսմայր ճառեցաք զդոյացութենէն այ. և այժմ սկիզբն առնումք ճառել զգործողութենէն։ Եւ Ի մէջ գործողութենց գնէ զնմանալն։ Ապա զէութիւնն այ ենթադրէ յառաջագոյն կացուցեալ, քան թէ ըմբռնել մեզ Ի նմա զնմանալն։

Պատասխանեմ, թէ այսոցիկ բանից սկսեալ Յովհաննէս, և այլ սոցին նմանեաց հնար է Ի մէջ բերել զկրկին լուծումն ընդհանուր Ի սկզբանցդ եղելոց։ Նախ՝ թէ սէր վարդապետն խօսի զէութենէն այ լայնաբար առեալ փոխանակ անստեղծ էակի. կամ զներգործական իմանալոյն ընդ բանիւ գործողութեան, կամ ստորոգելոյ։ Երկրորդ, թէ գնէ Ի մէջ էութեն և իմանալոյ զանազանութեի տրամաբանող բանի և եթ. որ հիմնի յեղանակի իմանալոյ մերոյ զնծայինս համեմատութեամբ առ ստեղծեալ իրս. յորս գոլ և իմանալ իրապէս զանազանին. այլ ոչ զանազանութեի տրամաբանեալ բանի. որ ունի զհիմն յոյծ։

Եւ և առ վկայութիւնն. որ Ի ա. առ Աննիպալտ. Պնեմ՝ թէ այս գործ ստութեամբ գրեցաւ մանաւորապէս սկսեալ Յովհաննէս. վասն տես յարդարդ։ Եւ այն զի Ի յառաջ բերեալ բանդ լինի բաղդատութեի Ի մէջ իմանալոյ և կամելոյ նկատմամբ առ էութենէն, ըստ սեռի զանազանութեն և եթ ըստ որում երկաբանչիւրքն և այս ոչ զանազանին յէութենէ իրապէս, այլ բանիւ միայն. այլ ոչ ըստ եղանակի զանազանութեն բանի։ Եւ առ վկայութիւնն. որ Ի յառաջա. ին. ժդ. գիտել պարտ է

և ը Յովհաննու. զի սէր վարդապետն չասաց, եթէ ցայսմհետէ ճառեցաք զբնութէնն այ, այլ զայնցանէ, որք վերաբերին առ գոյացութիւնն այ. և և՛ ոչ ասաց, եթէ այժմ խորհիմք զածոյին գործողութեանց, այլ զայնց, որք վերաբերին առ գործողութիւնն այ: Իսկ առ գործողութի վերաբերի բնութիւնն, վ՛ը զի նա է արմատ, և սկիզբն գործողութեանց: Ա՛յ ՚ի ճառելն զհմանալոյն այ ճառէ և զբնութէնէ նորա:

Ստիպեցաս ՚ի սէրն Յովհայէ դարձեալ. որ՚ի յառաջբերեալ. խ. ժ՚ղ. պ. ա. բոլ. ուսուցանէ, թէ աննիւթականութիւնն է արմատ իմացական զօրութեանն, կամ իմացման այ, յորմէ հետևի, թէ ածոյին իմացումն ո՛չ կարէ լինել կացուցիչ ածոյին բնութեան: Ասա՝ զի իմացումն ո՛չ է այն ինչ, որ զառաջինն ըմբռնի յածմ, այլ ինքն աննիւթականութիւնն: Երկրորդ, զի հակառակն է ապացուցանել զկացուցիչ բնութէնէ ՚ի յառաջագունէ ՚ի ձեռն այլոյ իրիք, որովհետև նմա յաւէտ պարտ է լինել պատճառ ցուցանելոյ զայլս ՚ի յառաջագունէ. ապա:

Պատասխանեմ, թէ սէրն Յովհաննա ո՛չ ասաց, եթէ աննիւթականութիւնն է արմատ, կամ պատճառ ՚ի յառաջագունէ իմացական զօրութեանն, և իմացման այ, այլ միայն թէ է պատճառ, ուստի ոչինչ հարկ է իմանալ զարմատոյ ճշդիւ: Ա՛յ զի յայտ է թէ աննիւթականութիւնն ո՛չ է յատկապէս արմատ իմացական աստիճանի, որպէս բնութիւնն է արմատ յատկութեանց. որովհետև իմացական առեղծուածս իսկ կացուցանի բնութիւնն ՚ի ձեռն իմացական աստիճանի. և ո՛չ աննիւթականութիւնք. ուրեմն զհետ գոյիցէ աստիճանն իմացական իբրև կիրք: Պարտ է արմատ լայնաբար, և անյատկապէս. այսինքն, է իբրև պատճառ զուգընթաց, կամ պայման հարկիւ պահանջեալ, և էապէս տարբացեալ յամ աստիճան ճանաչական. որպէս առաւել յայտ լինի յա-

ասացելոցս Ի վեր յառաջաբերեալ խնդ. ժէ։ Օրո-
բինակ եթէ ասեաք, թէ մարդկութիւն է պատճառ
բանականութեան, կամ զօրութիւն ինքնաշարժութեան
է պատճառ կենդանւոյ։ Նա վասն ոչ հետևի, թէ ան-
նիւթականութիւն է այն ինչ, որ յառաջագոյն ի-
մացեալ լինի յայծ. և եղեալ ևս թէ այսպէս էր,
գոն ոչ իմացեալ լինէր իբրև յառաջագոյն ինչ
ներգործականագոյն, և կատարեալագոյն. այլ իբրև
կարողական ինչ և հասարակ ամ ստորագելեաց։
Վարձեալ՝ ոչ հետևի իմացական աստիճանին ցու-
ցանիլ Ի ձեռն աննիւթականութեան իբրև Ի ձեռն
պատճառի որ Ի յառաջագունէ։

Պատասխանեն այլք, թէ աննիւթականութիւն
է իմացական աստիճանին պատճառ Ի յառաջագունէ
Ի մեր կողմանէ, և ոչ յիւրմէ կողմանէ. քանզի ո-
րովհետև աննիւթականութիւն, իմացականութիւն, և ի-
մացումն ոչ զանազանին Ի ստեղծուածս ըստ սեռի
իւրեանց, կամ ըստ կերպական բանի, այլ ըստ կա-
րողականութեան, իբր զի ստեղծուածն ոչ է ներ-
գործութիւն մաքուր նոյնացուցիչ իւրոյ վերջնին ներ-
գործականութեան. վասն այնորիկ օրպէս և Ի վերագոյնդ
նշանակեցաք՝ ոչ զանազանին սոքա յայծ զօրութեա-
նական զանազանութիւն, որ լոկ հիմնեալ յիրում,
այլ զանազանութիւն որ հիմնել Ի զանազան եղանակս
իմանալոյ, և տրամաբանօղ բանի և եթ. այսինքն
է, առեալ Ի համեմատութիւն ստեղծուածոց, յորս
իբրև տեսանելիք լինել աննիւթականութիւն սքմատ
իմացման, և զանազանիլ սոցա Ի միմեանց, մակա-
բերեմք, թէ և յայծ լինէր այսպէս, եթէ չլինէր
գերամնքուր ներգործութիւն։ Այս պատասխանի ևս
է հաւանական։

Առարկիցես երկրորդ. Ներգործական իմա-
նալն է էապէս գործողութիւն. իսկ արդ՝ գործողու-
թիւնն ոչ կացուցանէ զբնութիւն որ գործէ, այլ
ճնթադրէ կացուցեալ. ապա։

Ըսյս գլխաւոր ձեռնարկութիւն հակառակ կար-ծեացն առաջիկ ընդդէմ իւր սին Հոռմ. ստորև. խ. ստէպ յիշատակեալ. ժդ. ապ. ը. յառաջին ձեռ-նարկութեանն. և լուծանէ այսպէս. Ոչ ասէին ե ա-ռաջինն, լիւ նմանութիւն ոչ ե գործոցն, այլ հոգւոյ չինչեան: Ոչ զայն ճոխագոյն ևս մեկ-նեալ. ի ստորև. խ. խա. ապ. ը. առ ը. ասէ այսպէս: Նմանութիւն, ե նկատել ոչ են այնպիսի նէրգործո-ւիւնք, որ նշանակէսցեն զէրն ինչ յայ զանազանելոյ նոյ ե-ռելս, ե նոյ անյիշատակս: Ասպի նկատմամբ այսոցիկ նէրգործո-ւիւնց անմտրմ ե գնել յոճ զէտն ներոգո-ւիւնեան, քանզ եւիւ ըստ եղանակի նմանութեան, ե նշանակելոյ ե եւ. ըստ որում այլ ե այլ եղանակու-նշանակի յոճ նմանո-ւիւն, ե նմանութ. (որ ի մէջ բերէ զլոկ զանազանութեի տրամաբանող բանի:) Ոչ ա-նոյն նոյն ինչն նմանութիւն այ է նորա ե-ւիւն անկիրճն: Ոչ ահա այսոքիկ բանք հաստատեն զնզրակացութի մեր, միանգամայն և զլուծումն ձեռնարկութեան յայտ առնեն:

Ուստի ըստ մտաց սրբոյ վարդապետին ձեռք զան. զիրք. Գործողութիւն սահմանաւոր, որ է պա-տահումն, ոչ կացուցանէ զգործօղ բնութիւն, այլ ենթադրէ կացուցեալ, ընդունիմ. Գործողութիւն անսահման ըստ ինքեան ենթակայացեալ, ուրանամ: Ոչ անհանգիստութիւն է, զի յիսկութիւնէ գործողու-թեան որ սահմանաւոր և վերայաւելեալ պատա-հումն ի վր գործողին, է ելանել ի գործողէն, վըյ և ենթադրել զնա կացուցեալ: Այլ ոչ է յիսկութիւնէ անսահման, և ըստ ինքեան ենթակայա-ցեալ գործողութիւն ելանել ի գործողէն, այլ լինել միայն նր վերջին ներգործութի նշանացեալ ընդ նմա առանց ղօրութենական զանազանութիւն: Այսն զի յիսկին անսահման զոչինչ Հնար է իմանալ, եթէ ոչ մեապէ մաքուր ներգործութի յիմացման մերում. արդ՝ ոչ մեայր մաքուր ներգործութիւն բնութիւն

գոր-

գործող՝ եթէ իմացեալ լինէր իբրև զանազանեալ
ի վերջին ներգործութէ իւրմէ, որ ելանէ յինքե-
նէ, և ընդ բանիւ առաջին ներգործութէն նկատ-
մամբ առ այն։ Այսպա՝ գործողութէին իբրև բղխեալ
յսկզբնէ, և ընդ իմացմամբ բացառական մանկանս,
ի. ոչ է յայծ կերպականապէս, զոր բարւոք ի միտ
առ. այլ գերազանցապէս զօրութէ և եթ. իբր
զի նոյն էակութէի յայծ գերազանցապէս առնէ զա-
մենայն զոր ինչ առնէ ի ստեղծուածս գործողու-
թիւնն ելեալ, և սկիզբն յորմէ ելանէ։ Այս վասն
այնորիկ ասացաք, եթէ բնութէին ածային կացու-
ցանի ի ձեռն իմացման, ոչ ընդ բանիւ գործողու-
թեան իբրև բղխելոյ, կամ ընդ իմացմամբ բացա-
ռական մանկանս, ի, այլ ընդ բանիւ վերջին ներ-
գործականութէ ըստ ինքեան ենթակայեցելոյ։

Ընարկիցես երթորդ, և միանգամայն ստիպի-
ցես. Իմանալն ածային պարտի յառաջագոյն են-
թադրել զառարկայ ինչ գոնէ զօրութէ զանազա-
նեալ յիւրմէ, յորմէ տեսակացուացի. իսկ արդ՝ ոչ
այլ ինչ կարէ լինել այն, բայց եթէ նոյն ինքն
բնութէին ածային. զի և ոչ տեսակացուցանի յայլմէ
բաց յիւրմէ, որպէս յայտ լինի յառաջելոցս այլուր.
ապա։ Յուց. մեծ. Եթէ իմանալն ածային ոչ
ենթադրէր զառարկայ ինչ գոնէ զօրութէ զանա-
զանեալ յիւրմէ, ունէր զինքն փոխանակ առարկայի.
և այսպէս ոչ լինէր ներգործութէի ուղղեալ, այլ
կրկնեալ, զի լինէր իմանալ իւր. ապա։

Պատասխանեմ ուր. զիտք. Ընդ զի առարկայն
յամ իմացման խնդրէ միաւորիլ ընդ իմացութէն.
և այնչափ է կատարելագոյն միաւորութէին, որչափ
կատարելագոյն է իմացումն։ Ուստի իմացումն աստ-
ուածային վ իւրոյ անսահմանութէ և ծայրագոյն
ներգործականութէ, յայնչափ աստիճան կատարե-
լութէ, գերազանցութէ, և պարզութէ վերանայ,
մինչև նոյնանալ ընդ իւրում առարկային, առանց

զօրութենական զանազանութեան հիմնելոյ յիրում։ Այսպէս յուշանէ յայտնապէս սիր վարպապետն ի առաքե. խ. ժդ. պ. ի. բոլ. ուր ասէ, թէ ՝ի՞ պէտ ձեզ ոչնչէ կարօղականութիւնն, այլ և մաքուր նիւթեղծութիւնն, պարտ է, զի ի նմա նմայութիւնն ոչ նմայելն ածանին նոյն։ Այսպս և ոչ զօրութիւն զանազան։ Եւ առ յուշումն առաջարկութեան պատասխանէ Աստուած, թէ իմանալն ածային է ներգործութեան գերազանցագոյն քան եղանակաւ ուղղակի միանգամայն և կրկնակի. կրկնակի՝ ի՞ զի է իմանալ իւր, և ուղղակի՝ ի՞ զի չունի զայլ քան առարկայ՝ ձգիլ ի նա ըստ էութեան զառաջինն, և համաբնապէս։ Իսկ Թովմայեանն Յովհաննէս համառաւտ լինել պարզապէս ուղղակի, ի՞ զի է առաջինն և մի միայն. այլ ներգործութեին կրկնակի Թադրէ յառաջագոյն զուղղականն։ Օներկաքանչիւրն ևս մտրճ է ասել։

Ստիպիցես նախ. Ոչինչ լինի իմացեալ ներգործութիւն, եթէ ոչ յառաջագոյն ենթադրեսցի իմանալի։ Այսպս իմացումն ածային յառաջագոյն ենթադրէ յածն զբնութեի իմանալի։

Պատասխանեմ զան. զառաջ. Ոչինչ լինի իմացեալ ներգործութիւն, եթէ ոչ յառաջագոյն ենթադրեսցի իմանալի, ՝ի ստեղծուածս խառնելիս կարողականութիւն, ընդունիմ. յածն, ՝ի ներգործութեին գերամեքուր, դարձեալ զանազանիմ. եթէ ոչ յառաջագոյն ենթադրեսցի իմանալի ՝ի ստեղծուածս յառաջնութիւն հիմնելով յեղանակ իմացման մերոյ համեմատութիւն առ ստեղծուածս, ընդունիմ, յառաջնութեամն հիմնելով յիրն իմացեալ, ուրանամ։ Այլ զի յիակութեէ գերամեքուր ներգործութեէ է, ոչ միայն լինել ներգործութիւն իմացօղ, այլ և ներգործութիւն իմացեալ։ Ուստի ուսուցանեն Թովմայեանք առ Հասարակ, եթէ ածն յերանական տեսութեն լուսանայ ոչ միայն զբան տպաւորեալ տե-

սա-

ռակի, այլ և եղուզեալ տեսակի, կամ ներգործութիւնք իմացելոյ:

Ստիպիցես երկրորդ. Կամեցումն ածային ոչ է առաջին կամելի. Պատ և ոչ իմացումն ածային առաջին իմանալի. որոյ վը և ենթադրէ յառաջագոյն զառարկայն իմանալի:

Պատասխանեմ ուր. զհետև. Նա անհանգիստութեին է, զի կամեցումն ածային, քանզի է յօժարութեի հետևակ բնութեե, ոչ կացուցանէ զնա, այլ ենթադրէ, և ի նր բարին ձգտի սկզբնաբար: Այլ ներգործական իմացումն՝ քանզի է առաջին, և ամենակատար ներգործութեի ածային բնութեան, կացուցանէ զնա, և ոչ ենթադրէ:

Առարկիցես չորրորդ. Բնութեին ածային պարտի կացուցանիլ ըստ նմին համեմատութեե, որպէս և այլ իմացական բնութիք. Ասէ արդ՝ այլ իմացական բնութիք, այս է, հրեշտակին, և մարդ ոչ կացուցանին ի ձեռն ներգործական իմացման, այլ ի ձեռն կարողութեե իմանալոյ: Ուստի ասի հասարակօրէն, թէ բառք ի սահմանս ոչ ցուցանեն զներգործութեի, այլ զկարողութեի. ասպս:

Պատասխանեմ ուր. զմեծ. Ընհանգիստութեի է, զի բնութիւնն ածային քանզի է գերամաքուր ներգործութեի ոչ կարէ կացուցանիլ այնուհիկ, որ ի մէջ բերէ զտոհմեր իւոյ կարողականութեե. զրօբինակ է կարողութեին իմանալոյ: Այլ զի իմանալով զո զկարողական ինչ, ոչ իմանաս զածային ինչ. որովհետև ամենայն օր ինչ միանգամ է յածն, է ներգործութեի գերամաքուր, և գերակատար: Այսպ արարած բնութիք չեն այսպէս վը անկատարութեե և կարողականութեե:

Ստիպիցես. Կամ բնութեին ածային կացուցանէ ի ձեռն կարողութեե իմանալոյ, կամ ոչ պահի յածն ըմբռնումն բնութեե: Երկրորդն ոչ է ընդունելի. ապա առաջինն: Հետ. մեծ. Բնութեին առ հա-

սարակ սահմանի. Սինէքն շարժման ի փոփոխման այնորինկ յորում է. Ապա ոչ պահի յաճ իմացումն բնութեան, եթէ ոչ կացուցի՛ ի ձեռն կարողութեանն իմանալոյ:

Պատասխանեմ ուր. զմեծ. և զցուց. զան. զառաջ. Ինութիւնն առ հասարակ սահմանի սկիզբն շարժման, ևն. ըստ որում ինէքնդ ցուցանէ միայն և միշտ զկարողութիւն առ ներգործութիւն, ուրանամ. ըստ որում ցուցանէ նաև զաղբիւր և զարմատ, յորմէ բղխեն գործողական կարողութիւնք, ընդունիմ. և ուր. զհետև: Այսու զի զինէքնդ՝ ի սահմանի բնութեան մարթ է իմանալ կրկնակի. Նախ՝ փոխանակ այնր, որ է աղբիւր, և արմատ յատկութեանց, և գործողական կարողութեանց. զի ըստ այսմ ուղիղ ասի՝ սկիզբն շարժման: Երկրորդ, փոխանակ կարողութեան առ ներգործութիւն: Ըստ երկաքանչիւր իմացուածոց ևս պահի՛ ի ստեղծուածս. վասն զի ոչ հակառակի նոյ կարողականութեանն կատարելի՛ ի ձեռն իւրոյ ներգործութեան: Նայց յաճ ոչ պահի ըստ երկրորդ իմացուածոյ. վասն զի է ներգործութիւն գերամեքուր, յորում հակասական է իմանալ զինչ անկատար, և ի կարողութեան առ իւր ներգործութիւն: Նա սակայն պահի ուղիղ ըստ առաջինն իմացուածոյ. վասն զի լինելն արմատ, և զօրութենական պատճառ ածային յատկութեանց զոչինչ անկատարութիւն պարունակէ, այլ յատէտ զկատարելութիւն: Ըստի ունիս մակաբերել, թէ իմացումն բնութեան ըստ որում այսպիսի, պատշաճի նմ, և ստեղծուածոց համեմատականութիւն և եթ:

Ընդարձեալս հինգերորդ, և միանգամայն ստիպեալս. Ընդ է կացուցիչ ածային բնութեան, որում հաղորդի սրբարար շնորհքն. քանզի սրբարար շնորհքն ըստ առանձնոյ ածարանից առ հասարակ, է հաղորդութիւն ածային բնութեան. Նակ արդ՝ սրբարար շնորհքն ոչ հաղորդի ածային իմանալոյն, այլ միայն ածային իմացականութեան, ապա: Յուց. փոք. Նախ՝

զի

զի ածային իմանալոյն հաղորդի երանական տե-
սութիւնն, որով երանեալք կացուցանին ներգործու-
թեամբ տեսանող, և խմացօղ այլ։ Երկրորդ, զի
սրբարար շնորհքն ոչ տայ ներգործութիւն առնել,
այլ միայն զկարելին առնել. ապա։

Պատասխանեմ զան. զիդք. Սրբարար շնորհքն
ոչ հաղորդի ածային իմանալոյն, ըստ որում է գերա-
զանցագոյ գործողութեի. ընդունիմ. զի ըստ այսմ հա-
ղորդի նմա երանական տեսութեին։ Ըստ որում է
վերջին ներգործականութեի ըստ ինքեան ենթակայա-
ցեալ աշխոյականագոյն աստիճանի չածի, և վասն
այնորիկ արմատ ածային ստորագելոյ, ուրանամ։
Ա.րդ՝ իմանալն ածային ըստ իւրոյ գերազանցութեե,
և անսահմանութեե զաղգի աղգի պաշտօնս ունի ըստ
որոց մարթի է ստեղծուածոց բազմօրինակ հաղորդել
նմ՝ անհատատարած. զի ըստ որում գերազանցագ ընդ-
ստեղի իմացային զօրուե՝ հաղորդի նմա լոյն վստաց.
ըստ որում գերազանցագ ընդ ստեղի գործողուե, հա-
ղորդի նմ՝ տեսութին երանական. և ըստ որում է արմատ
ածային ստորագելոյ, հաղորդի նմ՝ շնորհքն սրբա-
րար։ Վասնզի սրբարար շնորհքն է արմատ հեղել
առաքինութեանց, որք են սկզբունք գործողութեանց.
և յայս միտ ասի, թէ տայ զկարելին գործել։

Ընդարձակես վերկրորդ, և առակս. Ոսկ արդ՝
ածային իմանալն ոչ է արմատ ամ կատարելութեանց
ածայնոց. քանզի զինչ հետևութեի ի՞ւէ այս, ասէ
վերջան Յոհաննէս. ածն ներգործութե իմանայ գերակա-
տար իմացմամբ. ապա է բարի, արդար, յաւիտենա-
կան, անչափ, ևն. Ըպա իմանալն ածային չէ կա-
տարելի ածային բնութեե։

Պատասխանեմ զան. զառաջինդ. Ածային ի-
մանալն ոչ է արմատ ամ կատարելութեանց ածայնոց.
անմիջապէս, ընդունիմ. միջնորդաբար, կամ ան-
միջապէս, ուրանամ զառաջինդ, և զհետևողութիդ։
Ա.րդ՝ թէպետ ածային իմանալն է արմատ ամ կա-

տա-

տարելութեց ածայնոց, բայց այլ և այլ եղանակաւ: Օ՛ի այնոցիկ, որք վերաբերին առ գործողութիս յառաջ եկեալս յիմանալոյ, զորօրինակ են իմաստութի՛, գիտութի՛, կամք, սէր, արդարութիւն, ամենակարողութի՛, և՛. է արմատ ըստ ինքեան անմիջապէս: Իսկ այլոց որք վերաբերին առ գոլ, և են իբրև թէ եղանակ ածային էութե՛, և գերագանցական յատկութի՛ք նորա, զորօրինակ են յաւիտենականութի՛, անսահմանութի՛, ճշմարտութիւն, բարութի՛, և՛, է արմատ ո՛չ ըստ ինքեան անմիջապէս, և ընդ իսկութի՛ք խմացման, այլ միջնորդութի՛ք իսկութեան անստեղծ էակի, և մարդոյ ներգործութե՛ի՛ նմ տարրացելոյ: Որպէս ի՛ մարդն տեսակարար տարբերութի՛ն նի՛. այսինքն բանականութի՛ն է ըստ ինքեան անմիջապէս արմատ յատկութե՛ց, որք պատշաճին նմա ըստ որում է մարդ. զորօրինակ լինել ծիծաղական, զարմացական և՛ն: Իսկ յատկութե՛ն՝ն, որք են սեռական, և առաւել հասարակ. զորօրինակ լինել ննջական, ըստ ինքեան ենթակայացեալ. կամ որք են գերագանցական, զորօրինակ լինել մի՛, ճշմարիտ. և՛ն, է արմատ միջնորդութի՛ք սեռական աստիճանի կենդանւոյ կամ դոյացութե՛. և կամ բանիւ գերագանցական էակի՛ ի՛ նա փակելոյ: Ուստի որպէս է այս հետևութե՛ի՛, Անարդն է բանական. ապա է ննջական, ըստ ինքեան ենթակայացեալ, մի՛, և ճշմարիտ, այսպէս է և այս. Ոչ է ներգործութի՛ք խմացօղ. ապա է յաւիտենական, անսահման, անփոփոխելի, անչափ, և՛ն. Ոչ զի յերկոսին ևս, առաջարկութե՛ն է պատճառ հետևուե՛ ո՛չ անմիջապէս բանի՛ իւրով, այլ միջնորդաբար, և բանի՛ այլոյ՛ ի՛ նմա փակելոյ:

Ընդարձակեաս ի՛ վախճանի. Խմացումն անձնաւորական ծննդական բանի՛ ո՛չ կացուցանէ զանձն հօր, ապա և խմացումն բնական ո՛չ կացուցանէ զբնութի՛ւնն ածային:

Պա-

Պատասխանեմ ուր. զմակաբերութիւդ. Այլ զի անհանգիստութեի է. Նախ՝ զի անձն ցուցանէ զանհաղորդականութեի, զոր տայ առնչութեին, և ոչ խնացումն ըստ որում խնացումն։ Երկրորդ՝ զի որովհետև անձն ի մէջ բերէ զթանձրացեալ ի բնութեի և յենթակայութեէ, խնացեալ լինել լծանալ, և կացուցանիլ ենթակայութեի։ Նակ բնութեին է, որ ըմբռնի յիրում իրրև յատաջագոյն ինչ, և կատարելագոյն. վայ և պարտ է նմ կացուցանիլ այնու, որ ըմբռնի ի նմանայատաջագոյն, և կատարելագոյն։ Օգտաւորիկ տես ի ճառն. որ ի վի Երկրորդ։ Նա և զբազում ինչ ի վերայ ածայինն խնացութեան. ի խնդ. ժէ։

ՊՐԲՒԿ. Ո.

Ի վերայ ածայինն ստորոգելեացն առ հասարակ։

Ոչինչ, ե չանկապուկ նոքն ստորոգելին։

Ասելի է նախ. Ստորոգելին յատկապէս առեալ առ հասարակ սահմանի. կատարելութեի բացարձակ պարզագոյ պարզ, որ հարկիւ, և կերպականապէս գոյ յայծ. և էութեին կացուցելոյ ըստ եղանակի ըմբռնման մերոյ զհետ գոյ։

Ասացաք. Ստորոգելին յատկապէս առեալ. քանզի որովհետև ըստ ստուգաբանութեի անուանին ասի ստորոգելի յայնմանէ, զի ստորոգի զայ, երբեմն առեալ լինի անյատկապէս փոխանակ ամի, որ ինչ ստորոգի զայ, եթէ հապէս. եթէ պատահաբար, եթէ բացարձակապէս, և եթէ առնչապէս։

Ակնի. Ասի Պորփիւրեան էսագոյիկ, ոչ ի արտաքսելոյ զկատարելութեինն, որք ունին զգեղբանցական հայեցուածն առ արարածս. զորօրինակ, նա-

նախանամութիւնն, ողորմութիւն, արդարութիւն։ այլ առ արտաքսելոց զածային առնչութիւնան, որք վասն ոչ գոլոյն հասարակ երից անձանցն, չունին զբան ստորոգելոյ. քանզի ստորոգելին է յատկութիւն բնութեն զհետ եկեալ նորա յոյժ և իցէ։

Ասի՝ Կատարելո՞ւ-նի-ն պարզ. զի արտաքսեցի կատարելութիւն պարզ, կամ ըստ իմիք։ Կատարելութիւնն պարզապէս պարզ է, որ յիմացման իւրում ոչինչ անկատարութի՛ մէջ բե՛, կամ որպէս այլք ասեն, որ բարեգոյն է նոա քան առանց նորա։ այս է, զոր ունելն բարեգոյն է զինչ և իցէ էակի, ըստ որում է էակ, քան զոչ ունելն. որպէս բարութի՛, արդարութի՛, են։ Կատարելութիւն պարզ, կամ ըստ իմիք է, որ ՛ի մէջ բերէ զանկատարութի՛ ինչ, կամ որ ոչ է բարեգոյն նուաւ, քան առանց նորա։ Կ՚ասի՝ ոչ բանիւ ենթակային, այլ բանիւ իւրով կերպականապէս. որպէս լինելն տարածեալ, ձևացեալ, աճողական։ Ասի՝ Որ հոգւո՞ գոյ յաձ. զի արտաքսեցին ազատ ներգործութիւնքն, զորօրինակ ստեղծումն։ Ասի՝ Որ կ՚երկանապէս գոյ յաձ. զի վերստին արտաքսեցին կատարելութիւնքն ըստ իմիք, որք գոն յաձ գերազանցապէս միայն. այս է ՛ի բաց հրաժարեցուցեալ զանկատարութիւս։ Նոքա ստորոգելիքն, որք են կատարելութիւնք պարզապէս պարզ, գոն յաձ կերպականապէս. այնպէս, զի թէ էութեին այ առցի փիլիգապէս, և ըստ որում է ՛ի կողմանէ իրին, պարունակէ զամ ստորոգելիս կերպականապէս բացայայտ։ Նոքա եթէ առցի մեթափիլիգապէս փոխանակ էական կացուցչին, պարունակէ դարձեալ կերպականապէս, բայց լռելեայն միայն, և շփոթ. ոչ յայտ լեցի ՛ի պրակէն, որ գինի։ Ասի, Կ՚ուլե՞ն կայո՞ցնել զնոսա եկեալ, առ ՛ի արտաքսել զէական ստորոգեալն, և ՛ի նշանակել, թէ ստորոգելիքն ոչ կացուցանեն զբնութին այ;

այլ

այլ ենթադրեն կացուցեալ. և զհետ գան նոր ըստ եղանակի յատկութեան։

Այլ արդ՝ թէպէտ ասեմք ստորոգելիք բազմաւորակի. բայց դիտել պարտ է, զի չեն բազում իրապէս վէճ ծայրագոյն պարզութեն այլ, և միութեամբ այլ են բազում զօրութիւք միայն։ ըստ որում էակութիւն այլ ամենևին պարզ հանգիտանայ բազում ստեղծեալ կատարելութեանց իրապէս զանազանելոց։ Ապա՝

Ընդ է երկրորդ։ Ստորոգելիքն, որ զօրութիւք բազում, բազմօրինակ բաժանին։ Ոմանք վերաբերին առ գոն այլ. զորօրինակ պարզութիւն, անչափութիւն, ինքնագոյութիւն, և։ Եւ սոքա ասին ևս բացարձակք. զորոց ճառէ սքեմ Հոմմ. ի ներդիրն, որք անմիջապէս զինի սորա։ Ոմանք վերաբերին առ գործողութիւնն այլ. ոյզ գիտութիւն, նախանամութիւն. ամենակարողութիւն. և սոքա ասին վերահայեցական. զորոց ճառէ. խ. ժդ. և ի հետագայս։ Ի սոցանէ ոմանք են բացասական, որք ի քաց բառնան յայլ զանկատարութիւս, որպէս լինել անսահման, անչափ, անփոփոխ. և այսոքիկ եղանակաւ, որպէս արդ նշանակեցաք, լաւ ևս, և դիւրագոյն ճանաչի ածՈ. քանզի դիւրագոյն է ասել զինչ ոչ է ածՈ, քան զինչ է։ Եւ ի սոսա են ոմանք, որ թէպէտ և դրական եղերօք բացատրին, բայց փակեն յինքեանս զբացասութիւն. զորօրինակ, պարզութիւն, որ փակէ յինքն զբացասութիւնն բաղադրութիւն։ Եւ ոմանք ստորասական. որ զայլ ստորասաբար ստորոգին, զորօրինակ արդարութիւն, բարութիւն, և։

ՊՐԱԿ Գ.

Օ՛ւսումն ստորոգելեացն ածական՛ի միմեանց, և յԵուԹէն այ զանազանին։

ՅՕԴՎԱԾՈ. Ը.

Օ՛ր՞նէ, և հանդիպակի նմա զանազանուԹիւն։

Վասելի է. Օ՛ր Թէպէտ բառքս այսոքիկ, զանազանուԹի, բազմուԹի, բաժանումն, պէսպիսուի, տարբերուի, երբեմն խառն՛ի դործ ածին փոխանակ նոյնոյ, բայց ո՛չ ընդ նովին կերպակա-նուԹիւն նշանակեն։ Օ՛անազանուԹիւն դիմաբաժանի նոյնուԹենէ, բազմուԹիւն՝ միուԹենէ. բաժանումն՝ միաւորուԹենէ. պէսպիսուԹիւն՛ի մէջ բերէ զանազանուԹի առանց Համաձայնելոյ յիմիք փաղանուն սեռի. տարբերուԹիւն զսրին հակառակն՛ի մէջ բերէ զանազանուԹի Հանդերձ ՀամաձայնուԹիւ յիմիք փաղանուն սեռի։ Ըստ այսմ ստորոգուԹիք յինքեանս են պէսպէս. իսկ այնք, որք են ընդ նովին ստորոգուԹիւ, զանազանին։

Ընդ՝ զանազանուԹիւն ո՛չ այլ ինչ է, բայց եԹէ պակասուԹի նոյնուԹենէ. զի նոքին ասին զանազան, որք ո՛չ են նոյն։ Բաժանի նախ՛ի զանազանուԹի իրական, և՛ի զանազանուԹի բանի. Իրական զանազանուԹիւն է պակասուԹի նոյնուԹենէ, որ է յիւրին կողմանէ անկախ՛ի մտաց։ Այս է կրկին. Մի՝ իրական պարզապէս, որ ասի մեծ. և երկրորդ, իրական եղանակական, որ ասի փոքր։ Մեծ իրական է՛ի մէջ կատարեալ էակաց, որք անջատին՛ի միմեանց, կամ որոց Հնար է անջատիլ. զրօրինակ՛ի մէջ Պետրոսի և Պօղոսի. ՛ի մէջ Հոգւոյ, և մարմնոյ։ Փոքր իրականն է՛ի մէջ իւրի, և եզանակի նո՛ր. զրօրինակ՛ի մէջ Պետրոսի, և Նատե-

լոյ նմ , կամ ՚ի մէջ երկուց եղանակաց . որպէս ՚ի մէջ նստելոյ և կալոյ : Ասին եղանակք . վա՛զ են նոճազ հակումինք , որք թէպէտ առանց ենթակայի լինել ոչ կարեն , սակայն ենթակայն կարէ լինել առանց նոցա . ուստի ասին զանազանիլ ՚ի նմանէ եզանակապէս : Իսկ թէ են այսպիսի հակումինք՝ զգայութիւն իսկ յայտ է . և ցուցանի ՚ի համարնաքանութենէ :

Զանազանութիւն բանի է պակասութիւն նոյնութեան ըստ ըմբռնման միայն ՚ի մէջ նոցա , որք չիբրին կողմանէ չեն զանազան , այլ մի և նոյն : Այս այս և է կրկին . մի՝ տրամաբանող բանի , և երկրորդ՝ տրամաբանեալ բանի : Առաջինն է , որ լինի առանց հիման չիրում , զորօրինակ եթէ զանազանեսցուք ՚ի մէջ Թուլլիոսի , և Ցիչերոնի . կամ եթէ ըմբռնեսցուք նոյնոյ ստորոգիլ զինքենէ . զորօրինակ , յասելն , Ցիչերոն է Ցիչերոն . քանզի յայնժամ զնոյն ենթադրեալն բացատրեալ լը եղանակի ենթակայի և ստորոգելոյ , ըմբռնեմք իբր երկպատկեալ . ուստի ծագէ ՚ի միտս զանազանութիւն ինչ : Երկրորդն է , որ լինի հանդերձ հիմամբ չիրում . որպէս եթէ զանազանեսցուք ՚ի մէջ արդարութենէ և ողորմութենէ՝ յաճ . զի թէպէտ և արդարութիւնն և ողորմութիւն նոյնանան իրապէս ՚ի նոյն յաճայնէ էութեան , և են իրօք մի և նոյն ընդ նմա . բայց քանզի այս պարզ էութի հանդիմանայ արդարութենէ և ողորմութենէ՝ որք զանազան են իրապէս ՚ի ստեղծուածս , և ըստ այսմ է զօրութիւն բազմապատիկ , ընծայէ մտաց մերոց զհիմն զանազանելոյ զնո յաճ : Արդ՝ այսր զանազանութենան կրկին հիմն հնար է նշանակել : Առաջինն է նախաստացեալ գերազանցութի իրին , որ նոյնացուցանէ ընդ ինքեան զբազում կատարելութիւս իրապէս զանազանեալս ՚ի ստորինս : Երկրորդն է անկատարութի մտաց մերոց , որ զայս ամ կատա-

բելութիւն միանգամայն ՚ի միասին ոչ զօրելով ըմբռնել, զայնս զանազան ներգործութիւր, որպէս է թէ զանազան իցեն, ըմբռնէ. յորմէ ծագէ զանազանութիւն ՚ի միտս: Այս զանազանութիւն մտածեալ ըստ որում ՚ի միտս, ասի զանազանութիւն տրամաբանեալ բանի Հանգերձ հիմամբ յիրում. մտածեալ ըստ որում յիրում, ասի զօրութենական. վ՚ը զի առնէ, զոր ինչ միանգամ առնէր զանազանութիւն իրական. և Հանգիստանայ նմա ՚ի ճշմարտութիւն հակառականայ ինքն իւր:

Ակռաւոս իւրովքն Հանգերձ զայս զանազանութիւն տրամաբանեալ բանի, կամ զզօրութենականն ՚ի բաց մերժէ, և զայլ կացուցանէ. զոր կոչէ ներգործական կերպական ՚ի բնութէ իրին: Ներգործական, զի է ՚ի կողմանէ իրին յառաջ քան զամ իմացումն մտաց. կերպական, զի ոչ է յիրս, որք ունին զհակառական դոյութիւն, այլ ՚ի մէջ կերպականութեց, կամ եղանակաց նորին իրի. ՚ի քննէ իւրեանէ իւրէն, զի ծագէ անտի. զի միւն ոչ է ՚ի կերպական իմացմանէ միւսոյն: Այս զանազանութիւն ասէ ոչ լինել իրական. վ՚ը զի ոչ է ՚ի մէջ իրաց, թէպէտ և խոստովան լինի յայս միտ լինել իրական, ըստ որում է ՚ի կողմանէ իրին անկախ ՚ի մտաց: Եւ ոչ է բանի, վ՚ը զի որպէս ասացաւ, յառաջէ քան զամ ներգործութիւն մտաց: Այ ըստ նորա է միջական ինչ ՚ի մէջ իրական. և բանի զանազանութիւն:

Արդ՝ խնդիր է, թէ որո՞վ զանազանութեամբ ածային առարկելիք ՚ի միմեանց և յէութէն այ զանազանին: Այն խնդիր է ՚ի վ՚ը ածային առնչութեանց նկատմամբ էութէ, որ թէպէտ և պատկանի առ ճառն երրորդութէ, բայց միանգամայն և աստ լուծանի:

ՅՕԳՈՒՄԸՆՕՐ։

Յաջորդին պէտք կոչել հերետիկոսաց, և ուղղափառաց ի վեր առնել երեսել նշդրոյս։

Ասի՝ Ընդհատ, և Անընդհատ ի չորրորդ դարուն ոչինչ զանազանութիւն եղին ի մէջ ստորոգելեացն ի միմեանց և յէութենէն այ. քանզի պանծայաբար յանձինս, այնպէս կատարեալ ծանօթութիւն ունել զայ, որպէս նա ինքն ունի զիւրմէ. Հայթայթեցին առ ի նպաստ այսմ մոլորութեանն, թէ ոչ իրիք իրօք զանազանին ստորոգելիքն ի միմեանց և յէութենէն այ. զոր հաստատէին անծին լինել։ Այլ քանզի զայծ անծին ճանաչել խոստովան լինէին, սմին իրի պանծային ևս զայծ լինել ճանաչել։ Եւ դարձեալ, քանզի որդին է ծնեալ, և որպէս առացաք յանծնութենէ գնէին գէութենէն այ, ուրանային զորդին լինել ածծ։

Յեւնոմեանց ոչինչ ընհատ են անոճանականք, որք ոչ սպէ ինչ, բայց եթէ զանազանութեի տրամաբանօղ բանի, և զանոճանց պէսպիսութեի գնեն ի մէջ բացարձակ ստորոգելեացն ի միմեանց, և յէութենէն այ. յոյր սակս ըստ պատմելոյն Աւետաստեայ ի Պալուցիոյ. Հատ. դ. միաչէլ. որոշեցան ի փարիզեան համալսարանէ և յայլոց։

Երկրորդ, զորին հակառակն՝ Աոճալեթերոս անուն ոմն, զոր առ հասարակ յիշատակեն ածալբանք յՕգոստինոսէ՝ Նիփոյ. ժբ. համաբ. վիճ. ժբ. պ. դ. եղ զանազանութեի բացարձակապէս, և պարզապէս իրական՝ ստորոգելեացն ի միմեանց, և յէութենէն այ. բայց ոչ ուրացաւ զպարզութեին յածծ. քանզի առ իսկական բաղադրութեին համարէր, թէ պահանջին մասունք բոլորի ըստ եղանակի ներգործութեան, և կարողութեն։ Օգոյն զայս ասաց և

Սկսաւոս ՚ի պահել զպարզութիւն այ ընդ կերպա-
կան զանազանութիւն իւրում՝:

Հպագոյն գտանի և այսմ՝ մոլորութիւ յունաց
ոմանց ՚ի դարն. ԺԲ. որք կոչեցան Փալամեանք. ՚ի
գլխաւոր պաշտպանէ նորա Գրիգորէ Փալամայ. որ
յառաջագոյն էր միայնակեաց, և յետ այնորիկ Ա-
պիսկոպոս Թեսաղոնիկեայ: Զանգն սոքա զանա-
զանէին ևս ըստ իրին ՚ի մէջ ՅԾայրին էութե, և
նորուն գործողութեց: Ասէ անուամբ գործողութեց
իմանային ոչ միայն զայնս, զորս կոչեմք անցանօղս,
որպէս են ստեղծուածն, կատարութի, ևն, այլ
և զնոյն իսկ զատորոգելին. զորօրինակ զբարութիւն,
զիմաստութիւնն, զարդարութիւնն, զորս այնդէին
իրօք զանազանել յԱծային էութէ, և փոքր լինել.
Թէպէտ և միանչենաւորակից. զորօրինակ ասէին
Ճառագայթն արեգական ոչ է գոյացութի արեգա-
կան, Թէպէտ և ժամանակակից է նորա:

՚Ի սոցա սակի են և Սոկինեանք, որք ՚ի ցու-
ցանել, Թէ Հոգին սբ, որ ՚ի սբ գիրս կոչի զօ-
րութի այ, ոչ է Ած, ասեն, Թէ զօրութիւն այ,
և ստորոգելիքն զանազանին ՚ի նմանէ:

Աբբայն Յովակիմ ՚ի վերջն երկոտասաներորդ
դարուն երևի ընկալեալ ըստ նմին օրինակի զզանա-
զանութիւնն իրական ՚ի մէջ Ածային էութէ և ան-
ձանց. քանզի յանդիմանէր իբրև հերետիկոս զՊետ-
րոս Լոմբարդեանն, վ ասելոյ նմ, Թէ Ծայրագոյն
ինչ իր է Հայր. որդի, և Հոգին սբ, որ ոչ ծնօղ
է, ոչ ծնեալ, և ոչ բղխեալ: Ապա ըստ այնմ
Աբբայի՝ Հայր, և որդի, և Հոգին սբ ոչ են այն
Ծայրագոյն իր, այս է, Ածային էութէն: Այլ
զի մի զարտուղեսցի ՚ի հաւատոյն Կիկիոյ ըն-
դունէր, Թէ Հայր, և որդի, և սբ Հոգին են մի
էութէ. բայց զմիութէն իմանայր ոչ իրական, և
պարզ, այլ բարոյական, և հաւաքական. զորօրի-
նակ բազում մարդիկ են մի ժողովուրդ:

Եւ

Ընդ այս ամ յայտ է 'ի ջորրորդ ժողովոյն Լատերանու, առ Ինոկենտիոսիւ երրորդիւ. յամին 1215. յորում գիրք սորին Աբբայի դատապարտեցաւ։ Բայց զսա չէ պարտ համարել հերետիկոս վը զի ամ զգրեանս իւր յանձն արար դատաստանի եկեղեցւոյ. 'ի պայմանեալ վկայութեան անդ գրոց իւրոց։

Երրորդ. Ա'իլպերդոս Փորբետացի Եպիսկոպոս Ռէքդաւեայ, 'ի մեռասանեերդ դարուն ասէր. Էճողլին ոչ է Ա, այլ ինչպէս պրոֆ Ա է. զորօրինակ մարդկութիւնն ոչ է մարդ, այլ կերպ, որով մարդն է։ Եւ քանզի 'ի ժողովն Փարեզու, յամին. 1147. որ ընդդէմ նորա գումարեցաւ, զառաջինն ուրացաւ, թէ ոչ բնաւ երբէք ասացեալ է իւր, թէ Ադութիւնն ոչ է Ա. բայց յետոյ աղքի աղքի հարցմամբ ստիպեալ, յաւել 'ի վը. Հոմոյոյսիոս նոսոփոլանին. հայր այլով է հայր. այլով Ա, բայց ոչ է այս, ե այս. և ևս բազում ինչ մ'նին, և նուրբ խօսեցաւ. յոր սակս Նուգինէոս երրորդ Ծայրագոյն քահանայապետն, որ ընդ այն ժամանակս 'ի Վաղղիա լինէր, զնորա դատն առ զգուշագոյն ևս քննելոյ եմոդ 'ի ժողովն Ռեմենսու. որ 'ի հետագայ ամին. 1148. գումարեցաւ յեպիսկոպոսաց տասն գաւառաց. յորում էին և բազում Ադաբանք, և Աբբայք. յորոց միջի գերազանց և երևելին էր սբն Բեռնարդոս։ Ընդ՝ այսն ժողով ևս իբրև Ա'իլպերդոս վերստին ուրացաւ, թէ Ադութիւնն իցէ Ա, հարք ժողովոյն հաստատեցին ընդդէմ նորա զՀանգանակն, որով սահմանեցին զԱդութիւնն և զամ առնչութիւնս և զյատկութիւնս, որք են յաւիտենից, լինել Ա։

Թէպէտ ճշմարիտ է, զի սբ քահանայապետն ոչ կամեցաւ այնմ հանգանակի լինել կանոն հաւատոյ, ոչ վը պարտադնակելոյն ինչ հակառակ ճշմարտութիւնն, այլ զի եպիսկոպոսունքն զայն հաստատե-

ցին առանց Կարդինարաց. յաղագս որոյ շիտի մեծ ժողովն Կարդինարաց:

Այլ նոյն իսկ քահանայապետն յետ այնորիկ հանդերձ բովանդակ ժողովովն. այս է, Կարդինարաց, և Եպիսկոպոսաց սահմանեցաց. Սի՛ բնաբանն յածախառնուլեն բաժանեսցե՛ ի մէջ բնուլեն, և անձին. և մի՛ ասասցի ածոյին էուլեամբ՝ ի գործիսն, կամ՝ ի բացատակոն հոլովեն հոգի, այլ և յուղիսն: Այս է, զի մի միայն ասասցի, ած է ածուլե՛, այլ և ած է նոյն իսկ ածուլեին, որ այնինքն է վարդապետուլե՛ հանգանակին. որ բով և նշանաւորն մոլորուլե՛ Ա՛իլպերդոսի դատապարտի.

Սի՛ ինչ խոռվեսցիս, եթէ սե՛ք քահանայապետն արգելու, զի մի բանն յածաբանուլե՛ զանազանեսցե՛ ի մէջ բնուլե՛ և անձին. իբրև թէ հնարք և զանազանուլե՛ն տրամաբանեալ բանի: Արանզի այսոքիկ սահմանեցան ըստ մտացն Ա՛իլպերդեայ. զի սա դներ կրկին բանս. մի՝ մանէմանէիգական, որ զանազանէ զայնս, որք չեն միւրում զանազան. և երկրորդ՝ ածաբանական, որ զանազանէ զայնս, որք միւրում են զանազան. և ասէր, թէ առնչուլե՛նքն զանազանին յածաբանէ, ոչ միայն մանէմանէիգական բանիւ, այլև ածաբանականաւ. վ՛ զի պնդէր, թէ նորին արտաքուստ կից են ը՛ այ, կամ գէթ իրապէս զանազանին՝ ի նմանէ: Իսկ ժողովն զԱ՛իլպերդոսի մոլորուլե՛ն նորին իսկ եզերօք մերժեալ, ասէ, թէ յածաբանուլե՛ն, բանն, այս է ածաբանականն մի՛ զանազանեսցե՛ ի մէջ էուլե՛ն, և անձին. այսինքն է թէ բանն մի՛ ընդունիցի էուլեան և անձին լինել իրօք զանազանեալ, որպէս մոլորուլե՛ն կարծէր Ա՛իլպերդոս:

Յայս վայր կարգեալ բանքս գԱ՛իլպերդոսէ են՝ ի սէյն Լեռնաբդոսէ, որ գլխաւոր ձշնամին էր նոցա. ձաւ. ձ. յերգ. և գիրք. Ե. յաղագս խոկ-

աու

առ Լուդ. գլուխ. է. 'ի կաւիքեսոյ միայնակեցէն պայծառաւանից 'ի Թուղմն, որ առ Կարդինարն Ա-պանեան, որ և ինքն իսկ առաջնակայ էր ժողովոյն Ռոմենսու։ Եւ յՕթթոնէ Ֆրիսինգենսէնսեան ժամանակակէ. գիրք. ա. 'ի վէ գործոց Ֆրեսեերիկոսի առաջնոյ. գլ. ծ. և յորս գինի։ Սա աւելի քան զարժանն ջատագով եկաց Ա'իլպերդոսի. և զբէն Հեռնարդոս առ փոքր ի ոչինչ արդիածանէ, բայց 'ի վախճան կենացն ժամանեալ՝ յետս նահանջեաց. և ե-կեղեցական խրատու ներքոյ անկաւ. ըստ վկայելոյն Մատեվիգոսի. գիրք. բ. գլ. ժա. առ Լապպէոսի. յամին. 1147. Ա'իլպերդոս ևս ընկալաւ զսահման ժողովոյն Ռոմենսու, և զմոլորութի իւր յետս նա-հանջեաց ըստ վկայելոյ նորին Օթթոնի. վէ որոյ չէ համարելի հերետիկոս։

Յաստացելոցս յայտ է, թէ Ա'իլպերդոս զա-նազանէր 'ի մէջ վերացելոյ, և թանձրացելոյ. որ-պէս եթէ ածութին ոչ էիցէ ածն, այլ կերպ, ո-րով ածն է։ Այլ անստոյգ է, թէ արդեօք ընդ նմին զանազանէր և զվերացեալն 'ի միմեանց, որ-պէս եթէ չէիցէ հնար ասել. արդարութին է աստ-ուածութի, իմաստութին է բարութի։ Նմանա-պէս անստոյգ է, թէ արդեօք զորօրինակ զանա-զանեաց զառնչութինն յէութէ, ըստ նմին օրինակի և զբացարձակ սաորոգելիսն 'ի նոյն էութէ, և 'ի միմեանց իսկ լցէ զանազանեալ։ Այլ խնդիր է յածաբանս, թէ արդեօք ինչ արդեօք իրական զա-նազանութի եղ Ա'իլպերդոս 'ի մէջ ածութե, և այ. առնչութե, և ածային էութե. զբացարձակ, և զպարագապես իրականն, թէ միայն զներգործական կերպական։ Վերջին կարծեացս պաշտպան լինին Ռեթաւիոս. հատ. ա. վճռական ածաբ. գիրք. ա. գլ. ը. հմր. ը։ Վասգուէս. վիճաբ. ճի. յառաջին մասն. գլ. բ. և այլք ոմանք. և զայս ցուցանեն նախ այ-նու, զոր ասաց Ա'իլպերդոս 'ի ժողովն Փարեզու.

Հայր այրէ և հայր. այրէ ած. Քայց ոչ է այս և այս: Բան այսմ առնչութիւնք, և հանգիստք առաջնային են մի եակութեի, և ոչ բազում: Երկրորդ, զի բազում անգամ յայտ արար, թէ երեք անձինքն են մի ած: Երրորդ, զի եթէ զնէք զանազանութեի պարզապէս իրական, մոլորութեի նր յայտնդիման լինէր ամենեցուն. և հարք երկուց ևս ժողովոցն, Փարեզու, և Աւմենաու ոչ կարօտանային այնչափ հարցմանց, և բացատրութեց, առ նորա մնացն հասու լինելոյ: Եւ չէ ինչ ընդեմ, զոր սքն Ծովմաս ասորւ. եպ. ըբ. պ. ըբ. ասէ, թէ Ա՛իլպերդոս ուսոյց, թէ աՀնչո-լինի յաճախինք են ընկերակից, կի պրպտուսք կապակցեալ: Բայց զի զայս ոչ ասէ սքն վարդապետն ըբ կարծեաց իւրոց, այլ ըստ պատմելոյ այլոց: Ի վերոյ ասէ ասէ, ասէ, ըն Ա՛նդրեպոս Փորբեպոպէ Տոլբեցի, յանկ ասաց (այս է, որպէս ասի.) ըն աՀնչո-լինի յաճախինք են ընկերակից, կամ պրպտուսք կապակցեալ. կամ ձեռնարկելով զայն գրեաց նմա իբրև գՀետևորդ ինչ նորին սկզբանց: Յայտնեսք մանաւանդ զի նախայիշատակեալ ածաբանքն, թէ կարծիքն Ակովտաց գրեթէ ոչինչ ընդհատ է ի կարծեացն Ա՛իլպերդոսի: Եւ այն զի աղաղակեն Ակովտեանք, և ոմանք ևս ընդ նոս. և Հակառակ կացեալ, պնդեն, թէ Ա՛իլպերդոս կացոյց զանազանութեի բացարձակ, և պարզապէս իրական: Ըստ Անտեհոսի Փարեզացւոյ. յամին. 1199. և ըստ ձեռագիր մատենին Ա՛իլպերդոսի առ Ա՛ստուեցայ. վճճ. ճի. գլ. ի. Ա՛իլպերդոս այսպէս ուսոյց, թէ առնչութիւնք զանազանին յանձանց, վը զի են պէս պէս Թուով. և են իրք երեք յատկութեանք, և ի միմեանց, և յաճախին գոյացուեն Թուով տարբերեալք: Սակս որոյ, թէ յոր կոյս է ճշմարտութեին, մեզ ոչ է դատել, դատեսցին այլք:

Երբ

Ընդ՝ Սկովտոս իւրայնովքն հանդերձ 'ի մէջ ստորոգելեացն բաղադատեալ առ միմեանս, և 'ի մէջ ածային էութեանէ, ևս և 'ի մէջ ածային առնչութեանց, և էութեանէ եդ զնւր զանազանութիւն ներգործական կերպական, զորմէ վերագոյնգ ճառեցաք: Նոյնպէս և Յովհաննես իւրովքն հանդերձ, և գրեթէ ընդ այլ ամ ածաբանից եդ 'ի մէջ նոցա զանազանութեի զօրութենական, կամ զտրամաբանեալ բանի: Նոյն արդ՝ թէ այս կարծիք ճշմարիտ իցէ, ծանդրի ընդ ասեալ,

ՅՕԴՎԱԾՈ Գ:

Լուծանի նոցին:

Ընդդէմ Գրիգորի Նազիանզեցւոյ, Ընդդէմ Բասիլեայ Կեսարացւոյ, Ընդդէմ Յովհաննու Դամասկացւոյ, և Ընդդէմ Հիլարիոսի, թէ ստորոգելիքն ոչ 'ի միմեանց, և ոչ յէութենէն. և ոչ առնչութիւնք յէութենէն զանազանին յաճախ իրապէս եակապէս: Այսոցիկ հակառակ կարծիքն սահմանեցաւ 'ի ժողովին Լատերանու, և Վիեննոյ. և յայտ ևս լեցի 'ի ցրեալն զանազանութենէն Սկովտայ. զի եթէ ոչ զանազանին սոքա ներգործաբար կերպականապէս, ևս առաւել ոչ զանազանին ներգործաբար իրապէս:

Ընդդէմ երկրորդ, ընդդէմ Էգիդիոսեանց, և անուանականաց, թէ սոքա զանազանին առաւել ևս քան զզանազանութեի տրամաբանօղ բանի. և յայտ լեցի 'ի հաստատելն զզօրութենական զանազանութենէն: Այսոցիկ,

Ասելի է նախ. Ընտրածային ստորոգելիք ոչ զանազանին 'ի միմեանց, և յէութենէն. և ոչ առնչութիւնք յէութենէն, ներգործական կերպական զանազանութիւն, այն ինքն է, Սկովտայ զանազանութիւն:

Յուցանի նախ՝ ձեռնարկութիւն, որ յառաջ բերեալ 'ի սէ պրոց. Ոչք ներգործաբար կեր-

պականապես յիրում զանազանին յիմքէ , չէ հնար նոցա ստորոգիլ զնմանէ ՚ի վերացեալն այլ յաւէտ բացասիլ. զի որովհետև վերացեալն ոչինչ այլ յիւրմէ ՚ի մէջ բերէ , բայց եթէ զոր բացատրէ , եթէ ստորոգէր զայնմանէ , յորմէ կերպականապես ներգործաբար յիրում զանազանի , ոչ լինէր նոյնութիւն ստորոգելոյն և ենթակային , որպես յայտ է յայսոսիկ ստորոգութիւնս. Պետրոս է մարդկութի՛ն է արդարութի՛ն է բարութի՛ն Ասկ արդ՝ ըստ սը գրոց ստորոգելիքն ստորոգին զայ ՚ի վերացեալն, որպես Յովհ. ժՃ. ասաց .քս զանձնէ. Ես եմ ճանապարհ ճշմարտութի՛ն և կեանք։ Այլ սքն Յհռնարդոս ՚ի ժողովն Ալեմենսու հարցեալ, զի տացէ գրով, թէ զի՞նչ կարծիս ունիցի ընդդէմ Ա՛իլպերդոսի, ասէ. Կրնայ ելլալ երկութեամբ , անպատանդեայ էղիգամբ , և չանպակասիլ ՚ի վէմս , ըէ ամէնայնի կրնանայ , ինչպէս , քնուելիս , ամէնուինի , բարուելիս , նմանութեան , պզտուելիս , խոտորելիս , ձեռնկիսանայ , նոյնպէս է ամէն. ապա :

Յուզանի երկդ ՚ի ժողովոյ . Ելան ՚ի ժողովոյն Ալեմենսու , յորում սահմանեցաւ , թէ բանն ամբանական ոչ պարտի զանազանել ՚ի մէջ բնութե և անձին , այս է , ըստ որում բացատրեցաք , թէ բնութին և անձն իրօք ոչ զանազանին. և թէ ամբ է ամբութի՛ն , զոր չէր հնար ասել , եթէ ամբութին կերպականապես յիրում զանազաներ յայ. որպես յայտ է յառաջին ցուցմանէդ :

Երկրորդ ՚ի ժողովոյն Ալատերանու , առ քահանայապետութեամբ Ալննովկենտիոսի երրորդի , ուր ՚ի գլուխն Հաւատոյ. գլուխ. ը. այսպէս գրի. Ան մեր աստուծ է ընդհանուր Երրորդ հաստատութիւնքն, հաստատ է խոստովանիմ ընդ Պետրոսի, ըէ ի Հայրութէն իր է անհատանելի, և անճառելի, որ էութիւն է հոգւոյ , և արդի , և հոգի աստուծ , ի քէ անչինչ հնդեմայն , և իստուածէութեան է ՚ի նո-

նոցանէ առանձինն: Եւ յայնմանէ յոգորմած է երբորդ-
գոլիւն ինչն, և ոչ երբորդգոլիւ .... Եւ լինի
պէս այլ ոմն է հայր, այլ ոմն որդի, այլ ոմն
հոգին սէր, քայց ոչ այլ ինն, այլ այն որ է հայր,
է որդի, և հոգի սուրբ, նոյն ամենայնին: Երդ
եթէ ամենայնին նոյն յիրում. ապա ոչ իւիք իրաք
զանազանին յիրում: Դարձեալ, եթէ կերպակա-
նապէս իրապէս զանազանին, ապա հնար էր լինել
կերպականապէս իրապէս յոճ երորդգոլիւն. մա-
նաւանդ թէ որպէս բանից կարդ է ասել, հարիւ-
րորդգոլիւն:

Երորդ, 'ի ժողովին Կղեմենտիոս, առ Եւ-
դիանէոսիւ երորդիւ. յամին. 1439. յայն ժողով
Յովհաննէս անուն ոմն ածաբան 'ի կարգէն հարց
քարոզչաց, գաւառապետ Հռմպարտիոյ. 'ի վիճելն
ընդեմ յունաց 'ի դիմաց Լատինացւոց, խօսել սկսա-
նի այսպէս. նիստ. ժը. Դու՞ խնդրես, ընդ որ-
պէս նոյն էին յոճային անչինա գոյացութեան, և
անչին, կամ էնթիոպիան. իսկ ես ասեմ, ընդ
գոյացութեան, և անչին, կամ էնթիոպիան են նոյն
իրօ, այլ պարբերեին ըստ եղանակի նմանութեան ես:
Պատասխանի եւս Անարկոս Լիսեսացի եպիսկոպոսն
'ի դիմաց յունաց. Ծնեալս որդիս յայսմ հասին
չէն ինչ էրկպատակութեան 'ի ես: Եւ նիստ.
հետս. ժթ. Ընդրէաս Երհիեպիսկոպոսն Հռոդիս
զայս անտարակոյս ընկալեալ, ասէ. Յատկու-
ձանութեան որ հատուկ է վերջապէսից յոր-
նոց և Լատինացւոց պարբերել ասել գոյացութեան
ածային, և գոյացութեան (այս է էնթիակայութիւն.
որ է յինքեան կայութի, որպէս մեկնէ անդէն.) հօր
և որդոյ, քայց 'ի համարելոյ իրօ պարբերել այսմ,
այլ ըմբռնմամբ ինչն և տրօ:

Պատասխանին Ակովտեանք նախ, թէ 'ի բանագ
յայդոսիկ ոչ փակի նախ սահման ժողովին, այլ հարցն
խօսակցութի: Երկրորդ՝ միտք ժողովին ոչ էր հեր-

քել

քել զկարծիս Ակովեայ, զորմէ չկայր ինչ հակառակութիւն, այլ զմոլորութիւնն իրական զանազանութեան:

Ընդ առաջինն ասեմ, այո՝ ընդունիմ. թէ յայտնի բանս ոչ փակի սահմանն, ապա թէ ոչ կարծիքն Ակովեանց լիներ հերետիկոսական, և ճշմարտութիւն Յովհաննէսեանն դպրատան՝ ճշմարտութիւն հաւատոյ. բայց ի վերայսր ամի վկայութիւն մեծ գտանի ի բանս յայտնիկ, և նոքիմբ կարի խիճ հատուտի մերս կարծիք. քանզի առ հաւատարակ հաւանութիւն եկեղեցեացն երկոցուն Յունաց և Լատինացւոց ընկալեալ եղև ճշմարիտ. և զայն ի ձեռն առին ի մերժել զմոլորութիւնն իրական զանազանութեան:

Ընդ երկրորդն՝ ըստ նմին օրինակի ընդունիմ, թէ ոչ էր միաք ժողովոյն դատապարտել զկարծիս Ակովեայ, այլ զհերետիկոսութիւնն իրական զանազանութիւն ի մէջ էութեն, և առնչութեանց: Սակայն զհերետիկոսութիւնն հերքել չէր հնար հարցն բայց եթէ վարդապետութիւն, զոր համարէին ճշմարիտ. վն զի մոլորութիւնն ոչ հերքի մոլորութիւն. Իսկ արդ՝ քանզի զմեր կարծիս ի կիր արկին առ այս վանճան, առանց կարծեաց զայն համարեցան իբրև ճշմարիտ, և զնեղհակեան զԱկովեայ կարծիս՝ սուտ. այնուհետև առաւել ևս, զոր ասացին, թէ առնչութիւնք զանազանին յէութենէ մտաց միայն: Ընդ արդարև զարմանք մեծ են, թէ զհնոցդ Ակովեանք, և առաւել յառաջադեմն ի նոցանէ հայրն Գրանչիսկոս Ֆենելոս, ոչ ընդունին, թէ զանազանութիւն իւրեանց այսու յայտնադիման բանիւք ժողովոյն ցրի. վն զի ասեն, թէ չկայր ինչ զայնմանէ վճռարանութիւն. և սակայն նախայիշատակեալ յածաբանն յայլոց տեղեաց նոյն ժողովոյ որ ոչ վերաբերի առ այս, գուն գործէ զերծուցանել զիւրեանց կարծիս:

ՀԱՍՏԱՏԻ ԵԿԵՂԵՑՈՒԹԻՆ ՀԱՒՆԱՐԿՈՒԹԻՒՆ, ՈՐ ՅԱՌԱՋԵՐԵԱԼ ՅԱՅՍՑ ԺՈՂՈՎՈՑ։ ՆԱԽԱՅԻՇԱՏԱԿԵԱԼ ԺՈՂՈՎԸՆ ՀԵՐՔԵՑԻՆ, ԵՒ ԴԱՏԱՊԱՐՏԵՑԻՆ ՂԱԶԱՐԱՍՏՈՒԹԻՒՆՆ ԽԱԿԱՊԷՍ ԵՒ ՅԱՏԿԱՊԷՍ ԻՐԱԿԱՆ. ԶՍՈՑ ԽՈՏՈՎԱՆԻՆ ԱՄԵՆԵՔԵԱՆ, ԵՒ ԵՒ ԱԿՈՎԵԱՆՔ. ԼԱԿ ԱՐԴ՝ ԶԱՆԱԶԱՆՈՒԹԻՆ ՆԵՐԳՈՐԾԱԿԱՆ ԿԵՐՊԱԿԱՆ ՅԱՌԱՋ ՔԱՆ ԶԱՄ ԽՈՀԱՑՈՒՄՆ ՄՈՍՑ՝ Է ՅԱՏԿԱՊԷՍ ԵՒ ԽԱԿԱՊԷՍ ԻՐԱԿԱՆ. ԱՊԱ։ ՅՈՒԴ. ՓՈՔ. Ա. ՀՒՆ Է ԽԱԿԱՊԷՍ, ԵՒ ՅԱՏԿԱՊԷՍ ԻՐԱԿԱՆ, ՈՐ ԻՆՉ ԵՒ ԻՆՔ, ԵԹԷ ԳՈՅԱՑՈՒԹԻՒՆ, ԵԹԷ ՊԱՏԱՀՈՒՄՆ, ԵԹԷ ԵՂԱՆԱԿ, ԵԹԷ ՆՇՈՒԹԻՒՆ, ԵԹԷ ԶԱՆԱԶԱՆՈՒԹԻՒՆ, ԵՒ ԵԹԷ ԱՆՆԵԼՈՒԹԻՒՆ, ՈՐ Է, ԿԱՄ ԿԱՐԵ ԼԻՆԵԼ Ի ԿՈՂՄԱՆԷ ԻՐԻՆ ԱՆԿԱԽ Ի ՄՈՍՑ. ՄԻ ՊԻ ԱՅՍ Է ՍԱՀՄԱՆ ԽԱԿԱՊԷՍ ԵՒ ԱՆՁԿԱՊԷՍ ԻՐԱԿԱՆ ԷԱԿԻՆ. ԼԱԿ ԱՐԴ՝ ԶԱՆԱԶԱՆՈՒԹԻՒՆՆ ՆԵՐԳՈՐԾԱԿԱՆ ԿԵՐՊԱԿԱՆ ԱԿՈՎՈՅ Է Ի ԿՈՂՄԱՆԷ ԻՐԻՆ ԱՆԿԱԽ Ի ՄՈՍՑ. ԱՊԱ։

ԴԻՏԵՄ, ՊԻ Ի ՊԱՏՐԱՍՏԻ ՈՒՆԻՆ ԱԿՈՎԵԱՆՔ ՊԱՏԱՍԽԱՆԵԼ, ԹԷ ԱՅՆ ԵՒ ԵԹԷ Է ՅԱՏԿԱՊԷՍ, ԵՒ ԱՆՁԿԱՊԷՍ ԶԱՆԱԶԱՆՈՒԹԻՆ ԻՐԱԿԱՆ, ՈՐ ԼԻՆԻ ԿԱՄ Ի ՄԷՋ ԱՆՋԱՏԵԼԻ ԾԱՓԻՑ, ԿԱՄ Ի ՄԷՋ ԱՐՏԱԴՐՈՂԻ, ԵՒ ԱՐՏԱԴՐԵԼՈՑ, ԵՒ ԿԱՄ Ի ՄԷՋ ԱՅՆՈՑԻԿ, ՈՐՔ ԱՆՄԻՋԱՊԷՍ ԵՆԹԱԿԱՅԱՆԱՆ ՅԵՆԹԱԿԱՅԱ ԱՆՋԱՏԵԱՆ, ԿԱՄ ԱՆՋԱՏԵԼԻՍ։

Ա. ՀԻ Է ԸՆԴԴԷՄ ՆԱԽ, ՊԻ ԱՅՍ ՅԱՄ ՎԱՅՐԱՊԱՐ ԿԵՂԾԻ, ԵՒ ՊԼՈՒԱՆ ԱՂԱՒԱՂԷ ՊՀԱՍԱՐԱԿ ՍԱՀՄԱՆ ԻՐԱԿԱՆ ԷԱԿԻՆ, ԿԱՄ ԻՐԱԿԱՆՈՒԹԻՆ։

ԸՆԴԴԷՄ Է ԵՐԿՐՈՐԴ, ՊԻ Ն. ԻԼԻԵՐԴՈՍ ԸՆ ԱԿՈՎԵԱՆՑ ԵԴ ՅԱԾՈՒԹԻՆՍ ԶԱՆԱԶԱՆՈՒԹԻՆ ԱՆՁԿԱՊԷՍ ԻՐԱԿԱՆ. ԻՍԿ ԱՐԴ՝ ՆԱ ՉԷ ՀԱՄԱՐԵՑԱԼ ԹԷ ՅԱԾՈՒԹԻՒՆՆ, ԵՒ ՅԱԾ ԵՆ ԱՆՋԱՏԵԼԻ. ԵՒ ՉԷ ԹԷ ԵՆ ԱՐՏԱԴՐՈՂ, ԵՒ ԱՐՏԱԴՐԵԼ. ԵՒ ՉԷ ԵԹԷ ԵՆԹԱԿԱՅԱՆԱՆ ՅԵՆԹԱԿԱՅԱ ԱՆՋԱՏԵԼԸ, ԿԱՄ ԱՆՋԱՏԵԼԻՍ. ԱՊԱ։

ԱՐ ՀԱՍԿԱՑԱՒ, ԹԷ Ն. ԻԼԻԵՐԴՈՍ ԶԱՆԱԶԱՆԱՑ ՅԱԾՈՒԹԻՆ ՅԱՅ ԻՐԻՆ ԻՍԱ, ԻՍԿ ԱԿՈՎ ԻՐԻՆ ԻՐԱՆՈՒԹԻՆ ԵՒ ԵԹ, ԵՒ ԿԵՐՊԱԿԱՆՈՒԹԻՒՆՆ. ՔԱՆԶԷ

ԶԻՆՉ

զի՞նչ էին ասէ Հարցանեմ այն իրականութիւնք, և զի՞նչ կերպականութիւնք, եթէ չէին արդեօք էակք, և իրք. զուցէ գոանիցի ինչ միջին ընդ մէջ էակի և ոչնչի. ո՛չ ապաքէն էակ կամ իր կոչի, որ է, կամ կարէ լինել՝ի կողմանէ իրին անկախ՝ի մտաց: Ապա այս ամ բանք են գատարկ, և ծրտութեի անհիմն տրամաբանող բանի:

Յետևս ասիցես. Իրք ասին, որք ունին զսեփական գոյութիս. իսկ իրականութիւնք, կամ կերպականութիւնք որք գոն գոյութիչ էութեն: Այլ դարձեալ ընդդէմն. Նախ՝ զի այս ամ վայրապար ասի: Երկրորդ, զի զանծանօթն ևս անծանօթիւ մեկնէ. քանզի անծանօթ իմն է, որոյ պատշաճին բազում գոյութիք: Երրորդ, նմանին հաւանական նագոյնս ո՛չ լինելը իր. զի հաւանականագոյն կարծեօք գոյ գոյութիչ կերպին: Ուր չորրորդ, Ն՛եսպերդոս ըստ Ակուինասեանց զանազանեալ՝ի մէջ ածութեան, և այ. ՝ի մէջ առնչութեանց, և էութեն, իբրև՝ի մէջ իրաց. բայց ո՛չ եցոյց ինչ, թէ արդեօք մի, թէ բազում գոյութիք պատշաճին այ: Ուր արդ՝ զայս ամ ո՛չ առացաք առ յաչառանաց, պնդելով, այլ ձեռնարկելով՝ի յոյզս ճշմարտութեն: Վասն չէ հնար բացատրել, եթէ այս զանազանութիւն Ակուինայ ո՛չ սակաւ նպաստ լինի պատապարտեալ մոլորութեանն Ն՛իկերդոսի Փորբեատացւոյ, Փաւլեանց, և Սոկինեանց: Այնմ ասասցես, բայց ըստ հակառակս, նոյնպէս լաւ ևս դիւրաւ մեկնի խորհուրդն ամենասքի երրորդութեն, թէ զհայրդ բնութիւնն հօր հաղորդի որդւոյ, և ո՛չ անձն. այլև խորհուրդ մարդեղութեն, թէ զհայրդ որդին մարմնացաւ, և ո՛չ Հայր: Պատասխանեմ, թէ և Ն՛իկերդոսի այդ իսկ էր պատճառն մոլորութեն իւրոյ: և դարձեալ այս ամ լաւագոյն ևս մեկնի զօրութեն նական զանազանութեչ, որպէս յայտ լեցի յորոց ունիմք տսել այլուր:

Յու-

Յուցանի երրորդ՝ եղբակացութեին ի սէրց Հարց. Աբն Օգոստինոս. գիրք. Է. ի վերայ երրորդ, գլ. Ը. առաք. Ո՛չ է այլ ինչ գոլ հաւ, եւ այլ ինչ գոլ անյն, այլ ամենեւին նոյն։ ապա առանց հնչ զանազանութեան իրականի, եւս և կերպականի. ապա թէ ոչ՝ ոչ եւս լինէր ամենեւին նոյն։ Յայս միտ են սէր Յովհան. Վատմոկացին. գիրք. ա. ուղ. հաւ. գլ. ժա. Աբն Տուքենցիոս. ի պատասխ. առ Վիկտորիանոս. Հարց. ը. Աբն Աստկոմս. յառաջաբանի. գլ. ժէ. Աբն Ռեմնարդոս. ճառ. Ձ. կերպ. և գիրք. Է. յաղագս խոկ. գլ. Ը. և ի հետս. և այլք։

Ընդ առաջաբան վերոյն ծանուցանել, թէ ի մէջ դատապարտեալ մնացանցն ի Սոկրատեանոսէ Վարիեզու ի գիրս խորհրդոյ ածաբանիցն Փարեզու. յամին. 1286. այս ինչ գրի. Ծնե այլ ինչ է հաւ իրաւ, որ չէ հաւ ըստ ե-ըո-ՀՀ կերպական գոլոյ։ Նա թէ ի մէջ մնացանց յետս նահանջելոց ի Լուդովիկոսէ. յամին. 1362. ըստգտանի այս. Ծնե այլ ինչ նոյն հաւ ըստ ե-ըո-ՀՀ իրական գոլոյ, և առկայն ոչ նոյն հաւ ըստ ե-ըո-ՀՀ կերպական գոլոյ։ Նա ի վերկայութեի առացելոցն կոչէ զՎերսոն. Հատ. ա. գործ նոր. տպագ. երես. ճա. և ճժը։ Խոկ արդ՝ ըստ Ակովտեանց այլ ինն է հաւ իրաւ, որ ոչ հաւ կերպականապէ. զերօրինակ արդարութեի. քանզի զանազանի ըստ նոցա յաճութենէն կերպականապէս, և ոչ իրապէս։

Յուցանի չորրորդ եղբակացութեին պատճառ օք. նախ՝ պատճառաւ սէրն Ռեմնարդոսի. գիրք. ե. յաղագս խոկ. գլ. Է. և յառաջ քան զնա Օգոստ. գիրք. ե. ի վերն երրորդ. գլ. ե. յառաջբանի ի ծայրագոյն կատարելութենէն այ. Ընդ է ինքնագոյ էակ ամենակատար. քան զոր կատարելագոյն չէ հնար զմտաւ ածել. իսկ արդ՝ էակն, որ ինքնին այնպ նոյնացուցանէ ընդ ինքեան ամենեւին զամ կատարելութիս, միանգամ ոչ իւիք իրօք զանազանիլ նոցա ի նմանէ, բայց եթէ յաւէտ, կամ նուազ

բա-

բացատրեալ ըմբռնմամբք, է կատարելագոյն, քան եթէ՝ ի նմանէ իրապէս կերպականապէս ընդունէին, և ոչ փակէին յէական իմացման նր, որպէս ինքնին յայտ է. ապա:

Հաստատի. Ոչ յաւտսիկ կատարելութիւնք իրապէս կերպականապէս յէութիւնն ընդունելոյս ոչ է մարթ ըմբռնել, բայց եթէ կատարելութիւնս յաճախին էութիւնն իբրև յենթակայ ընկալեալս: Ապա էութիւնն այ իմացեալ լինէր՝ ի կարողութէ առաջնս իբրև կատարելի առ կատարիչս, որ ընդդէմ է ամենակատար և ամենամաքուր ներգործութեանն այ. ապա:

Երկրորդ պատճառն յառաջբերի՝ ի ծայրագոյն պարզութէն այ, այսպէս. Ան է ամենևին պարզ. Իսկ արդ՝ անհնար է լինել ամենևին պարզութեան ընդ իրական կերպական ընդունելութեան. ապա: Ան, է ստոյգ՝ ի հաւատոց: Յուց. փոք. Ոնազանութէն իրական կերպական յաճ՝ ի մէջ բերէ ղբաղադրութիւն իրական կերպական յաճ. այնու եղանակաւ, որով է ընդունելութէն. Իսկ արդ՝ անհնար է ճնալ ամենևին պարզութէ ընդ իրական կերպական բաղադրութէ. ապա: Վոքրս յայտ է, և ընդունելի: Յուց. մեծա, Ընդ՝ բաղադրութէն է ընդունելից միաւորութէ. Իսկ արդ՝ ընդունելեաքն կերպականապէս իրապէս յաճ, եթէ իցեն, են ընդ աճութէ՝ և ընդ միմեանս միաւորեալ. ապա ընդունելութէն իրական կերպական յաճ՝ ի մէջ բերէ ղբաղադրութիւն իրական յաճ: Յուցանի երկրորդ նոյն մեծ. Եթէ էր յաճ իրական էական ընդունելութէ, մակաբերիւր յայնմանէ, և մակաբերէին իսկ սուրբ Հարքն ընդդէմ Նուաղեթոսի, և Ա՛իլպերդոսի ղբաղադրութէ իրական էական յաճ: Ապա՝ ի կերպական, և իրական ընդունելութէն յաճ՝ օրինապէս մակաբերեմք ղբաղադրութէ իրական կերպական յաճ:

Այսմ ամի ոչինչ խափան լինելով, որ գրեթէ զարթուցումն ունին զքօրումի, ուչ ընդունին Ակոխանաք, թէ առաւոտելքն թէպէտ և ի միջանց և յեռութէն կերպականապէս իրապէս իցեն զանազանեալք, զնան յետ զարդարդրումի. Նախ՝ զի ուչ միաւորին յեռութէ, այլ նոյնանան ընդ նմա։ Երկրորդ, զի առ բարդարդումին պահանջի միումն լինել իրաւ ներպործումի, և միաւումն իրաւ կարդումի։ Երրորդ, զի ե բազմաւորումի առաջադելեաց, առնչումենց, և էութենէ. իսկ ուր է բազմաւորումի, ուչ ե հարկ լինել անդէն և բարդարդումի. քանզի բազմաւորումին և բարդարդումին զանազանին. վ զի բազմաւորումին դիմաբաժանիւ միւռէն, և բարդարդումին պարզումէ։ Չորրորդ, զի իրական զանազանումին անձանց ի միջ իւրեանց ոչինչ վնաս բերէ ածոյին պարզումին։ Այս և ուչ զանազանումին կերպական իրական առաջադելեացն ի միմեանց, և յեռութէն, և առնչութենցն յեռութէն։ Այսպէս գրէ դեղյարդոյ Հայրն Աննոս. առա. վճճ. ք. խ. ք. ի լուծ. առարկ. ե։

Այլ ե ընդդէմն. առ առաջինն, զի առաջադելեքն կամ նոյնանան ընդ էութէ, և ընդ միմեանս իրապէս կերպականապէս, և կամ ուչ. Եթէ առաջինն, ապա ուչ զանազանին կերպականապէս իրապէս. Եթէ երկրորդն. ապա միաւորին և բարդարդին կերպականապէս իրապէս։

Առ երկրորդն պատասխանեմ, նախ՝ թէ այդ պատասխանի ամենևին վայրապար դնի. Նախ՝ զի բարդարդումին ուչ այլ ինչ ե, բայց եթէ զանազանիլ, որով օրինակաւ և իցեն զանազանեալ, միաւորումի. և երկրորդ, զի ահա իսկապէս են լարդարդումիւնք, յորս ուչ գտանի այս պայման ներգործումէ և կարողումէ, որպիսի ե բարդարդումիւն ամբողջական, բարդարդումին խառնումենց, զօրօրինակ ի տարերս։ բարդարդումին կարգի, որ-

պէս ՚ի զօրուէն. բաղադրութիւն հաւաքական, զօրութիւնակ ՚ի կոյտս քարանց: Արկղրդ, Թէպէտ և Վոլտաերսս, և Ա՚իլկերդոս ոչ եդին զանազանութիւնս յածս ըստ ներգործութեան և կարողութեան, այլ սակայն սկի հարքն և ածաբանք հետևեցուցին ՚ի նոցուն զանազանութիւնէ զբաղադրութեան յածս: Արկղրդ, եդեալ թէ առ բաղադրութիւն պահանջի միութեան լինել իրրև ներգործութեի, և միաւսութիւն իրրև կարողութեի, բայց այս ևս զտանի յածս ըստ Ակովտայ կարծեաց: Վասնզի ՚ի դնելն, եթէ էութիւն զանազանի իրապէս կերպականապ ՚ի ատորոգելեաց, կամ յածային կատարելութենց, սուվիմբ իսկ դնի էութիւն իրրև ենթակայ ընկալուչ նց. ուստի և ՚ի կարողութենէ առ այնս, իրրև կատարելի և ներգործելի ՚ի նոցանէ:

Ընդ երրորդն պատասխանեմ նախ, թէ այն բազմաւորութիւն յայտնապէս եղծանէ զծայրագոյն միութիւն աստուծոյ, որպէս ունիմք ասել. և այսպէս հայրն Աննոս յանձրևոյ փախուցեալ, տարափոյ դիպաւ: ՚Ի վեր այսր ամի հակառակի ժողովոյն Նտերանու. գլ. հաստատապէս. յորում ընկալեալ լինի յածք երրորդութեի, և ոչ չորրորդութեի, կի պլ լինչ թիւ: Արկղրդ. այն բազումք կամ անջատեալ են ՚ի միմեանց, կամ միաւորեալ, և կամ նոյնացեալ իրապէս կերպականապէս: Օգուտչինն չէ հնար ասել: Եթէ երկրորդն, ապա բաղադրին կերպականապ իրապէս: Իսկ եթէ երրորդն, ապա ոչ են բազում, այլ մի և նոյն կերպականապէս իրապէս:

Ընդ չորրորդն պատասխանեմ ուր. զհանգիտութիւնդ. և անհանգիտութիւնն է, զի ըստ կարծեաց մերոց առնչութիւնքն ոչ բաղադրեն, ոչ ընդ էութեն, մի զի նոյնանան իրապէս կերպականապէս ընդ նմա, և ոչ ընդ միմեանս. մի՝ զի նկատմամբ միմեանց ոչ են իրրև համամասն, այլ իրրև բոլոր. զօրութենակ ան-

անհատքն ի մեզ ի, և ի հրեշտակս: Եւ երկրորդ, զի բազդատին առ միմեանս իբրև գոնատանելով և հակադրեալ, և ոչ իբրև միատրիք: Իսկ ըստ Ակվինին կարծեաց, քանզի առնչութիւնքն և սաղորդելիքն ոչ նոյնանան կերպականապէս իրապէս ընդ Էութեն, այլ զանազանին կերպականապէս իրապէս ի նմանե. և զի ոչ ևս են անջատեալ, հետևի, թէ միատրին ընդ նմա, և ընդ նմա բազադրեն:

Երրորդ պատճառն յառաջբերի ի ծայրագոյն միութենն այ այսու օրինակաւ. Օդօրինակ ածէ ամենևին պարզ, նոյնպէս է և ամենևին մի, մանաւանդ թէ, եթէ հնար իցէ ասել, ամենամի. որպէս ասէ սբն Հռոնարդոս: Իսկ արդ՝ զանազանութենն կերպական իրական ներհակի այսմ ամենևին միութեն, մի՛ զի ըստ վկայելոյ իսկ հօրն Հռնոսի, ի մէջ բերէ զբազմաւորութեի իրական կերպական. իսկ արդ՝ բազմութիւնն տրամաչափապէս հակադրի միութեն. և երկրորդ, զի այնպէս բազդատի զանազանութենն առ միութեի, որպէս բազադրութենն առ պարզութեի. իսկ արդ՝ բազադրութենն իրական կերպական եղծանէ զծայրագոյն պարզութենն. որպէս խոստովանին իսկ հակառակորդք. Ապա զանազանութենն կերպական իրական եղծանէ զծայրագոյն միութենն:

Ասելի է երկրորդ. Սաղորդելիքն ածային ի միմեանց և յէութեէ, ևս և առնչութիքն յէութենէն՝ զանազանին զօրութենական զանազանութեբ, կամ՝ զանազանութեբ տրամաբանեալ բանի, ոչ ՃՁ զանազանութեբ, որ լինի իբրև արտաքսօղ, և արտաքսեալ, այլ փոքր զանազանութեբ. որ է իբրև լրեցեալն, և բացատրեալ:

Յուցանի առաջին մասն. Ասին զանազանիլ զօրութենաբար, որք թէպետ չինքեանս են ամենևին պարզ իր, բայց հանգիտանան բազ-

Խ. Շ. ի վր կարդ պ.ա.առ Ձ.

մաց իրապես զանազանելոց, և զայլևայլ գործս յառաջածեն. վայ և ընծայեն մտաց մերոց զհիմն ի կերպասորել զպէսպէս անհաւասար խնայմունս. որպէս եթէ իրաց՝ իրօք զանազանելոց. յորմէ ծագէ ի միտս մեր զանազանութիւն ինչ, որ կոչի զանազանութիւն տրամաբանական բանի, կամ հանդերձ հիմամբ յիրում. իսկ արդ՝ յիծ ստորոգելիքն, առնչութիւնքն, և էութիւն են մի իր ամենևին տարբ. որպէս յայտ է յառացելոցս, սակայն հանդիսանայ բազմաց իրապէս զանազանելոց ի ստեղծուածս և զայլևայլ գործս յառաջածէ. ուստի և ընծայէ մտաց մերոց հիմն զպէսպէս անհաւասար խնայմունս զնմանէ կերպասորելոյ, յորմէ ծագէ ի միտս զանազանութեան բանի հանդերձ հիմամբ յիրում. ապա

Արդ՝ այս զանազանութեան, զոր արդ նշանակեցաք, ըստ որում մտածի յիրում, կոչի զօրութիւնական, վ՚ զի զօրութիւք է իրական, և հանդիսանայ նմա. իսկ ըստ որում մտածի ի միտս, կոչի տրամաբանական բանի, կամ հիմամբ յիրում:

Ի ս. զան. է. խ. ա. պ. է. բոլ.

Այս այս հիմն, զօրօրինակ և յիշատակեցաք, է կրկին. Նախ ի կողմանէ խնայելոյ իրին, այս է գերազանցութեան նր, կամ հանդիսութիւնն բազմաց ի ստեղծուածս զանազանելոց, որ ասի զօրութիւնական բազմապատկութեան: Երկրորդն ի կողմանէ մտաց մերոց. այս է, տկարութեան նորա. յորմ սակս վ՚ զի ոչ զօրէ զայս գերազանցութեան այ մի միայն հաւասարեալ ներգործութիւք ըմբռնել, պարտաւանդի հասու լինել այնմ բազում կրկնապատկեալ անհաւասար ըմբռնմամբ: ուստի ծագէ ի միտս զանազանութեան ինչ, որ կոչի հանդերձ հիմամբ յիրում: Յղիցուք ևս թէ զինչ ասէ սրն Յովհաննէս ի վերոյ յիշատակեալ տեղին. Վերապանցելն այ հոգի զերկրաւորեալ է, ի հողմանէ նորին այ, վ՚ ըստ որում կապրելոնան նորա. և ի հողմանէ հոգւոյ ներոյ, որ պնդաւորեալ զիրանէ ի հոգւոյ զինեալ նմա: Այլ յայտ

է,

է, զի քաջա՛լինն կռո՛լինեցս այսոցիկ ո՛չ ինչ է՝ եթէ կողմանէ հետց հերոց, այլ՝ ի կողմանէ նորին ես, զոր որո՛մ կարողեցո՛լինն նորա գեղեցկանացն չեմ ի՛մացո՛ս հետց հերոց. և զի այնորիկ քաջա՛լինէ կռո՛լինեցս այսոցիկ հանդիպոյն ինչ չերո՛մ, որ է ես. քայց ո՛չ քաջա՛լինէ իրէ, այլ ընկալեալ կարողեցո՛լինէ, յորմէ սակս այս ես կնոջդ պարշաճին նմա: Արդ՝ ի բանից աստի ո՛չ միայն քաջասիրի և ցուցանի իգրակացութեի մեր, այլ և ցրին միանգամայն զորս ի նորին սէր վարդապետեալ զոսա մասին յապաւեալ, և զոսա մասին աշճատեալ յատաջերէկ հայրն Աննաս ի վերջն իւրոյ առաջնակաց վիճաբանութեես, որ ի վերայ զանազանութեե առարկելեաց: Եւ արդարև նորանշան աքանչելիք ցարդ անլուր ի հայնալարանս, եթէ սքան Յովհաննա թեկն ածէ Ակովաեանն կերպական զանազանութեե, լքեալ մերժել զջորութեենականն, որ առ ի նմանէ իրը ի գլխաւոր ջատագովէ առ հասարակ կոչի Թոնմայեան:

Ցուցանի երկրորդ մանն. Օգնազանութիւնն մեծ արամաբանեալ բանի, կի որ է իրրև արտաքսող և արտաքսեալ, է այն, որով իմն հանդերձ հիմանէ կիրուա այնպես հրաժարեցուցանի ի միւսմէ, մինչև ո՛չ իւիք իրօք փակել զայն կիրուա իմացման ևս և լռելեայն, այլ միայ ի կարողութեե առ այն իրրև ամիտիելի, և կատարելի ինչ նուաստ իրրև արտաքնով իւիք. իսկ արդ՝ զայսպիսի զանազանութեի չէ հնար մտածել յաւծ. ապա: Ցուցփոքր. զոր ինչ միանգամ ըմբռնելիք ածային, կամ զոր ինչ ըմբռնելիք յաւծ, պարտիմք ըմբռնել իրրև ամենամանրուն ներգործութեի, և եակ անսահման ի սեռի եակի. իսկ արդ՝ ընդդէմ է ըմբռնել հանդերձ հիմանէ կիրուա զամենամանրուն ներգործութիւն, և զանսահման եակ ի կարողութեե ամիտվելի և կատարելի այլով իրրև արտաքին իւիք. քանզի այս եղծումն լինէր ըմբռնման ամենամանրուն

ներպարծութեն. յորոյ խնդութեէ է արտաքսել զնա՛ կարողականութեի՛ և զանկատարութեի՛, և բնիրանման անսահման էակի՛, յորոյ խնդութեէ է պարփակել զէթ լռելեայն զնա՛ քան էակի՛. ապա՝:

Աստատի. Ընդ է էակ ամենակատար, քան զոր կատարելագոյն չէ հնար խորհիլ. իսկ արդ՝ կատարելագոյն է, եթէ ոմն, որ ինչ է յոյժ, զմիաճեանս կերպականապէս պարփակեսցեն, զէթ լռելեայն, քան թէ արտաքսել զմիաճեանս՝ի կերպական իմացմանէ իրերաց. ապա՝:

՝Ի վերջին եղբակացութեէ աստի ունիս մակաբերել, թէ ստորոգելիքն, առնչութիքն, և էութիւնն յոյժ ոչ զանազանին լուտ ասմի, որպէս զանազանին մէթաֆիզիկական աստիճանք, զորօրինակ կենդանութիւն և բանականութի՛: Վանզի սոքա զանազանին մեծ զանազանութի՛, կամ արտաքսօղ հրաժարեցուցմամբ. իսկ նոքա փոքր զանազանութի՛, կամ պարփակօղ հրաժարեցուցմամբ: Յորմէ ունիս մակաբերել և ևս, թէ յոյժ ոչ բաղադրի՛ի սեռէ և՛ի տարբերութէ՛. վն զի այս բաղադրութիւն հիմնի՛ի մեծ զանազանութէ՛. և ապա թէ ոչ գնի յիմիք ստորոգութէ՛:

ՅՕԳՈՒԻԸՆՕ Պ:

Լ–ԺՈՒՆԻՈՐ ԱՌԱՔԻՆԵՑ:

Պահանջի է, զի գլխաւոր առարկութիւնք Ակովտեանց, եթէ ցուցցեն ինչ, ոչ ցուցանեն զանազանութիւնն իրական կերպական, այլ զիրական էականական. որպէս յայտ լինի՛ի հետևելոցդ, զոր չէ հնար ընդունել պահմանդ Հաւատոյ. ուստի և պատճառս նոցա չէ մարթ ընդունել, վն զի կարի իմն և հակառակ Հաւատոյ ցուցանեն:

Ընդարկեսցես նախ. Ցգոսպինոս. գիրք. Ճ. ընդդէմ Անգլիանոյ. գլ. Ժ. ցուցանէ, թէ երբ-

բորդութիւն անձանց ոչ ներհակի ածային պարզութեան. զի բազմաւորութիւնն կատարելութեց ոչ ներհակի նմա. իսկ արդ՝ ձեռնարկութիւնն ոչ հնաւանեցուցանէր, եթէ բազմաւորութիւնն կատարելութեանց լինէր միոք միայն, և ոչ կերպականապէս ի բնութէ իրին. քանզի յայտնի է, թէ հնար է լինել բազմաւորութեան միոք ընդ պարզ իրի, ոչ հեռաւի, թէ հնար է լինել և բազմաւորութիւն ի կոզմանէ իրին։

Պատասխանեմ նախ. Հայցմ ձեռնարկութէ եթէ հեռաւէր իրէ, պարտ էր հեռուիլ ոչ միայն զանազանութիւն կերպական ի մէջ առարկելոց, այլ և իրական էականն, վասն զի անձինքն զանազանին ի միմեանց իրապէս էականապէս. իսկ արդ՝ յոյժ ցուցանէ. ապա և ոչինչ ցուցանէ։

Պատասխանեմ երկրորդ, թէ միոք սկզբն Օգոստինոսի ոչ է ցուցանել, թէ իրական առնչութիւնք որք յատուկած զանազանին իրանց՝ ինան ընդ ածային պարզութիւնն, այլ՝ զի կատարելութիւքն իւրեք համ բանիւ զանազանին յիած, և տակայն ինան ընդ ածային պարզութեանն. այլ ցուցանել, թէ առնչութիւքն, որք իրապէս տարբերին, ինան ընդ ածային պարզութիւնն, այլ՝ զի կատարելութիւքն, զբօրինակ իմաստութիւնն և միծութիւնն զանազանին ի տեղծուածս իրապէս. և տակայն քան որում են յիած, ոչ բաժանին զածային պարզութիւնն։ Նա այս ցուցումն է օրինաւոր. քանզի եթէ զանազանեալքն ի տեղծուածս, ևս և երբեմն քան զանազան սակայ, զբօրինակ իմաստութիւն և միծութիւն քան որում են յիած՝ զածային պարզութիւնն նորա ոչ եղծանին, ևս առաւել զանազանեալքն ի տեղծուածս ընդ նովին սեռիբ և եթ, որպիսի են առնչութիւքն, զածային պարզութիւնն ոչ եղծանին։

Ասիպիցես, քան Օգոստինոսի. գիրք. Է. ի վերայ երրորդ. գլ. Է. Ինծապայն է զանազանութիւն

թիւնն ՚ի մէջ առնչութենց, և էութեան, քան ՚ի մէջ իմաստութեան և գիտութեան. քանզի ասէ, ոչ է նոքին բանն, որով խոստովանին. այլ խոստովանին, որով էութին. Իսկ արդ՝ ըստ Թոմմայեանց իմաստութեին զանազանի յէութենէն ըստ թեւնաբար. Այս գէթ առնչութիւնն զանազանի ՚ի նմանէ ներգործաբար կնրպականապէս:

Պատասխանեմ զան. զմեծ. Մեծագոյն է զանազանութեին հիմնական, ևն, բնգունիմ. ներգործական կնրպական, ուրանամ. կամ մանաւանդ թէ ուրանամ զենթադրեալզ. մի գի չինք ինչ զանազանութեի յաճ ներգործական կնրպական: Արդ՝ և մեծագոյն զանազանութեի հիմնական, գի բանն բացատրէ զգոլ առնչական, և առ այլ. իսկ իմաստութեին զգոլ բացարձակ, և առ ինքն, ըստ այմ և էութեին: Առնչականն և բացարձակն ՚ի տանջոճաձս բռնանդակ սեռիւ զանազանին. այլ իմաստութիւնն, և էութին ոչ այսպէս. որք մի գի են առ ինքեանս, են նոյնասեռ: Եւ ըստ այմ մեծագոյն է հիմն զանազանելոյ յաճ ՚ի մէջ առնչականի և բացարձակի, քան ՚ի մէջ երկուց բացարձակաց:

Պնդեցեալ գարձեալ ՚ի սին Օգոստինոսէ. միանդամայն և ՚ի բազում սին Հարց. մանաւանդ յայնցանէ որք ՚ի չորորդ, և ՚ի հինգերորդ գարուն գրեցին ընդդէմ Արէիոսի և Եւնոմիոսի, որք գնամ զանազանութեի յայր ՚ի բաց բառնային: Սին Օգոստինոս. գիրք. Է. ՚ի վերոյ յիշատակեալ տեղին ՚ի վերայ երրորդ. ասէ. Թէ այլ ինչ է փոքն ած, այլ ինչ է փոքն հայր... Հանդէպ որ է, ասա ինձ ասէ, հայրն ասա որպէնն: Նարտեղ. գիրք. ա. ընդդէմ Եւնոմիոսի. Վրիգոր Նիւսացին. բան. ժբ. ընդդէմ նորին. Վրիգոր Նազիանզացին. բան. լե, և այլք ուրիք ուրիք ասեն, թէ նախագիտութիւնն, բարութիւնն, արդարութիւնն, և այլ ստորոգելիք ոչ են գոյացութեի ած: Եւ գարձեալ, թէ ՚ի ձեռն

ասա-

ստորոգելից ոչ նշանակին ամ կատարելութիւքն այ, այլ ունակք և եթ. ապա թէ ոչ՝ լինելին հա-
մանուն։ Եւ Յամառկացին. դիրք. ա. 'ի վր հաւ.
գլ. ձ. ասէ. Լինէ քարի, լինէ սրտառ, լինէ այլ
ինչ այսոցիկ առնցես, ոչ պիտանի այ առասցես, այլ
գործս շարժել են պիտանի։ ասպա։

Պատասխանեմ, թէ այս բանք սրբց Հարց զո-
րութենական զանազանութիւն և եթ առանց ինչ կա-
տարութեան ներգործական կիրպական զանազանութիւն
ճշմարտին. քանզի այսմ օրինակի, նախ՝ ըստ Աստ-
ուծոյ, այլ ինչ է գոլն այ, այլ ինչ գոլն հայր.
այս է, զօրութենաբար, և ոչ իրագէս կիրպակա-
նապէս։ Որ է, ասի առ ինքն, հոյակ առ որդին.
զի Հայրութիւն է նոցա առնչական և գոլ բացարձակ.
վասնորոյ պէտ պատուիրեն է յերկնական նշանակելոյ
գնոյն իւր զօրութիւք բազմապատիկ։

Երկրորդ, Նախադիտութիւն, բարութիւնն,
արդարութիւն, և այլ ստորոգելիք ոչ են դադարու-
թիւն այ 'ի զօրութենական և 'ի բացայայտ միտս,
կամ ըստ նշանակութիւն եղելոցն, այլ ոչ յիրական
և 'ի կիրպական միտս։ Այլ է ամենևին նոյն
իւր այլևայլ ածուածոյ նշանակեալ, և այլևայլ ան-
հատատար խնամոմբ ըմբռնեալ, յորոց մին զմիսն
ոչ բացատրէ, թէպետ և պարտիակէ. և ասի յայտ
է, թէ զիարդ 'ի ձեռն ո և իցէ ստորոգելոյ ոչ
նշանակին ամ կատարելութիւքն այ, այլ ունակք և
եթ. և թէ զիարդ ոչ են ամենեքին հանդուն.
վասն զի մի ստորոգելին ձայնիւ բացատրեալ, զինքն
միայն բացայայտէ։

Երրորդ. Ապա որ ասէ բարի, արդար, և
այլ ինչ այսպիսի, ոչ ասէ զբնութիւն այ, այլ զոր
շուրջ են զնովաւ. Այս ճշմարիտ է բացատրաբար,
և 'ի զօրութենական միտս, այլ ոչ լանչեայն, և
'ի կիրպական իրական միտս։ Եւ եթէ առնէր ինչ
'ի բանից սրբց Հարց ըստ հաւանցի մտաց բանին

հանել ձկտեսցին Սկովտեանք, ոչ միայն զկերպա-
կան, այլ ճշդիւ զկրական զանազանութիւն ունին
ցուցանել:

Առարկեցես երկրորդ. Այնպիսի է զանազա-
նութիւն, որպիսի է հակաստութիւն. իսկ արդ՝ յառաջ
քան զայժմ գործողութիւն մտաց զէութէ, զստորոգե-
լեաց, և զառնչութենց այդ, ստորասի հակաստութի
ինչ, կամ մանաւանդ ճշմարտին հակառակութիւնք. ապա
Ա՝նծ. է հաւատալ: Յուց. փոք. այսպէս. Յաւաղ
քան զայժմ գործողութիւն մտաց ճշմարտութիւն ասի,
թէ ոմն է կերպականապէս ոմն ոմնութիւն, և ոչ ար-
դարութիւն. Ոմանք ծնանին, կանքն ոչ ծնանին. Լու-
թիւնն հաղորդի որդւոյ, Հայրութիւն ոչ հաղորդի.
ապա: Այսպէս գրէ Գրանչհակոս Լննոս:

Պատասխանեմ նախ, շրջելով զձեռնարկու-
թիդ. Այնպիսի է զանազանութիւն, որպիսի է հա-
կաստութիւնն. իսկ արդ՝ ի մէջ ոմնային էութիւն և
առնչութենց ոչ միայն է հակաստութի կերպական,
կամ ըստ կերպականութենց, այլ իրական էակա-
կան, կամ ըստ էակութենց. քանզի իսկապէս էու-
թիւնն ոչ միայն կերպականապէս, այլև իրապէս
էակապէս հաղորդի որդւոյ, և ոչ Հայրութիւնն.
ապա թէ ոչ՝ Հայր զանազանէր յորդւոյ կերպակա-
նապէս միայն, և ոչ իրաւ էականպ, զոր անհնար
է ընդունել. ապա:

Պատասխանեմ երկրորդ առարկութիդ ուղ-
ղակի, որ դէմառիւն է կաղակարծ. և նախ՝ հնար էր
ուրանալ զմեծադոյնդ, թէպէտ և հաւաստի հա-
մարի Հայրն Լննոս. քանզի զկրէ որ պարզապէս
և կերպականապէս մի, այլ զօրութենաբար զանա-
զանեալ և բազմապատիկ՝ հնար է նոյնոյ ստորա-
սիլ և բացասիլ, և ըստ այմ ճշմարտիլ. որոց
երկիրն հակառական. վ՛ն զի իսկապէս և յատկա-
պես ոչ են հակառականք, բայց եթէ ոչք ստորա-
սին, և բացասին զնոյնոյ ընդ նովին բանիւ. իսկ

ուր

աւր իրն է զօրութենարար զանազանեալ, և բազմապատիկ, որք երևին հակառակութք, ոչ ասին զնոյնոց ընդ նմին բանիւ, այլ ընդ զանազանեալսն. որպէս էութիւն ածային ըստ որում Հանգիստեանց առնդնալ մտաց, ծնանի. և ըստ որում Հանգիստեանց կամաց, ոչ ծնանի: Էութիւն ածային ըստ որում է բացարձակ, հաղորդի. և ըստ որում Հանգիստեանց առնչականի, ոչ հաղորդի: Ընդ՝ գիտել պարտ է զգուշութիւն, զի զանազանեալքն ի տեղիս ոմանս իրարմէ, նոյնանան յայլ, պահելով զինութիւս իւրեանց. ասասի ըստ այսմ մտրթի էր ուրանալ զփոքրագոյնն, զոյն, թէ զէութիւն այլ զատորոգելեաց, և զառնչութիւնց ճշմարտին հակառակութիւնքն յատկապէս առեալ:

Այլց ի սակս բացայայտութեանն ճեղագունին, զանազանեմք զճեղագոյնն. Կայնպիսի է զանազանութիւնն կերպականապէս և զօրութենարար, որպիսի է հակառակութիւնն, ընդունիմ. Կայնպիսի է զանազանութիւնն միշտ կերպականապէս՝ որպիսի է հակառակութիւնն, ուրանամ: Կանգղ շատ է, որպէս ասացաք, զօրութենական զանազանութիւնն, որ Հանգիստեանց ներգործական իրական զանազանութիւն. որպիսի է գերազանցութիւնն, կամ զօրութենական բազմապատկութիւնն ածային էակութիւն: Կանգղ յայնսակս անուանի զօրութենական զանազանութիւնն, զի բանիւ անսահման էակութեան տայ գերազանցապէս, զոր ինչ կերպականապէս զանազանութիւնն իրական: Կատի ունիս մանկաբերիլ, թէ նոյն իսկ զանազանութիւնն կերպական, որով այնքան պանծան Աստուածութիւն, չէ բաւական ի ճշմարտել զճշդիւ իրական հակառակութիւնն յայնոսինս. զի որով հետև պահանջի առ այս՝ զանազանութիւն ճշդիւ իրական, կամ որ Հանգիստեանց ճշդիւ իրականի. քանզի այնպիսի ասին պարտ է լինել զանազանութիւնն, որպիսի է հակառակութիւնն. և զի և ոչ զանա-

նազանութեի նոցին կերպական և ճշդիւ իրական, կամ հանգիստացեալ իրականի, հետևի, թէ չէ բաւական առ այս գործ. որպէս մեր զօրութենական, որ հանգիստասէ ճշդիւ իրականի:

Առիպեցեալ. Այսօ ընդ նորին հօրն Յննոսի. Այս զօրութենական զանազանութեի, և հանգիստութիւն բազմոց, կամ թողու 'ի կողմանէ իրին անկախ 'ի մուտ զամենակերպ նոյնութեի 'ի մէջ էութեան, ստորոգելեացն, և առնչութեցն յած, զոր ոչ ճշմարտին հակասականք, և կամ ոչ թողու: Արդ ոչ՝ ապա գտանի 'ի մէջ նոցա զանազանութեի ինչ. և ահա այս իսկ է, զոր խնդրեմք. եթէ թողու, ապա հետևի, թէ 'ի կողմանէ իրին հայրութեին ոչ է նուազ հաղորդական, քան էութեին, որով հետև նոյն է ամենեին: Արկրորդ, թէ 'ի կողմանէ իրին ոչ նուազ ծնանի էութիւնն, քան ղհայր: Արրորդ, թէ որդին ոչ նուազ յառաջ գայ 'ի կողմանէ իրին կամաք, քան մտաք. արդ զայս ամ, և զոր 'ի սոցին կարդի առանց հերետիկոսութեի, կամ գէթ առանց մոլորութեի անհնար է ընդունել. ապա:

Պատասխանեմ նախ՝ չոչնչով զձեռնարկութիւնդ, զփորձնակ 'ի վերոյ, թէ այս ստիպումն եթէ ցուցցէ ինչ, տակաւին ոչ զկերպականն, այլ զեականն ցուցանէ զանազանութիւն, որովհետև ոչ միայն կերպականապէս, այլ և էականապէս հաղորդի էութեին այ որդւոյ, և հայրութեին էականապէս ոչ հաղորդի:

Պատասխանեմ երկրորդ, ուղղակի, ընկալեք զառաջարկութիւդ բան առաջին մասին, զայն, թէ զօրութենական զանազանութեին թողու 'ի կողմանէ իրին զամենակերպ նոյնութեի 'ի մէջ էութեն, ստորոգելեացն, և առնչութեց, ուր. զհետ: Վանդ զփորձնակ բազում անգամ ասացաք, սակայն իակ, զի մի և նոյն իր 'ի կողմանէ իրին զանազանի բանիւ,

ձիւ, կամ է զօրութիւն զանազանեալ, և բազմապատիկ, կարէ յերթալ հաղորդել ընդ բանիւ միոյ, և ոչ ընդ միւսոյն, ծնանիլ ընդ այսու բանիւ, և ոչ ընդ այնմիկ. զսա ամենայնի, որպէս եթէ չինէր իրապէս զանազանեալ, և բազմապատիկ. վասն զի բանքն իրապէս զանազանեալ ի սորինս, նշանաւոր ի վերինն, պահելով զիւրեանց բնութիւնս, և զյատկութիւնս: Այսմիջոց առնէ այս զօրութեանական բազմապատկութիւն զոր ինչ առնէր իրականն. և մեկ ասի զօրութենական. զիրօրինակ, զօրութենական ջերմութեի արեգական առնէ, զոր ինչ առնէր կերպական ջերմութիւնն հրոյ: Այդ որպէս յայծ ամենևին նոյն էակութենն բանիւ գեղարաղանցութեն իւրոյ զօրութեն բազմապատիկ հաղորդի յերթալ ընդ բանիւ բացարձակի, և ոչ հաղորդի ընդ բանիւ առնչականի. ծնանի զսա զօրում առնչական, և ոչ ծնանի զսա զօրում բացարձակ. ծնանի զսա զօրում իմացական, և ոչ ծնանի զսա զօրում կամաւոր: Նոյց լաւ ևս ասէ հրեշտակային վարդապետն. ի սորև. խ. լե. պ. ա. առ ք. և առաւել ևս. խ. է. յաղագս կարող. պ. ա. առ է. ուր այսպէս արտաբանէ. Ասելի է, եթէ պայհանէ, որ նոյն է իրօք, և պանապատնի բանիւ, ասելոյ ընդդիմի է սորոցիկ հակառականաց. որպէս ասէ. ինչ. ք. ինչ. արդեօք յայտ է, զի նոյն ինչպն իրօք և բանիւ պանապատնիլ, է ասելին և ժխտեան. և ապա որում է ասելին, ոչ է ժխտեան. և անդրադարձեալ: Որպէս չանգի էութենին և յատկութենին են նոյն իրօք, և փորձենքին բանիւ, ասելոյ ընդդիմի է ինչ ինձնի հակադրական, և ինչ ոչ անհակադրական: Այսպէս գրէ սրն Յովհաննես: Եւ ահա քեզ այլ ևս օրինակ. Հոգին բանական ի մարդն է մի միայն, բայց գերազանցապար անկական, և զգայական. և բանիւ այսր գերազանցութեն, կամ զօրութենական բազմապատկութեն հաղորդի, և ոչ

հա-

հաղորդի ըստ այլևայլ բանի. հաղորդի մասանց ինչ ըմ որում տնկական, և ոչ հաղորդի ըմ որում զգայական. հաղորդի և այլոց մասանց ըստ որում զգայական, և ոչ հաղորդի ըստ որում բանական.

Սահիցես երկրորդ: Ներգործական գործն պահանջէ զպատճառ ներգործական. իսկ արդ՝ հակառութիւնն է ներգործական. Ապա և զանազանութեանն պարտ է լինել ներգործական:

Պատասխանեմ զոն. զմեծ. Ներգործական գործն պահանջէ զպատճառ ներգործական, կերպական, կամ զօրութենական ընդունիմ, ներգործական կերպական միշտ, ուրանամ: Պանդղ առ գործն ոչ պահանջի ներգործութիւ պատճառ, որ իցէ ներգործութիւ կերպական, կամ փոփոխուն. այս է, կերպականապէս ներգործութիւ պարունակող զգործն. որպիսի է հուրն նկատմամբ արտադրելի ջերմութեանն, այլ շատ է նմա լինել ներգործութիւ պատճառ զօրութենական, կամ հոմանուն. զի՛ օրինակ ջերմութիւն ներգործական զօրութենական արեգական է բաւական պատճառ ներգործական կերպական ջերմութեան: Արդ՝ մեր զօրութենական զանազանութիւ է ներգործութիւ յաճ. այսինքն է ածային գերազանցութիւնն, որ նոյնացուցանէ զկատարելութիւնս իրապէս զանազանելոց ի ստորինս. յորմէ իբրև ի հոմանուն պատճառէ յառաջգայ հակառութիւն ներգործական իրական:

Առարկիցես ք. Որք ունին զզանազան սահմանս՝ կերպականապ զանազանին. իսկ արդ՝ էութիւն, և ստորոգելիքն յաճ ունին զզանազան սահմանս. ապա:

Պատասխանեմ զոն. զմեծ. Որք ունին զզանազան սահմանս աւանդեալս զնրէն ըստ որում է յինքեան ի կողմանէ իրին՝ կերպականապէս զանազանին, ընդունիմ. որք ունին զզանազան սահմանս աւանդեալս զնրէն ըստ որում անհատատարապէս ընդունի, դարձեալ զանազանեմ, են կերպականապէս

պէս զանազանեալ յիրում, ուրանամ. ընդ ըմբռնմամբ, որ անհաւատարապէս ահմանեն, ընդունիմ։ Հայս միտ զանազանեմ և զկորբրապոյնդ. Վասն զի զէութիւնն և զատորոգելիս զանազան ահմանօք բացատրեմք, ոչ ըստ որում են յիրում նոյնացեալ, այլ ըստ որում զայնս զանազան անհաւատարեալ իմացմամբ ըմբռնեմք։

Անկաթերիցես. Պապ ուրեմն ահմանքն, զոր զայնցանէ առանդեմք, են յոռի։ Հուց. մեկաբ. Ուղիղ ահմանն պարտի բացատրել զզինչէն իրին՝ի կողմանէ իրին, և ոչ ըստ ըմբռնման մերոյ միայն. ապա։

Պատասխանեմ ուր. զմեկաբ. և զհուց. զանազատ. Ուղիղ ահմանն պարտի բացատրել զզինչէն իրին՝ի կողմանէ իրին՝ հաւատարապէս, կամ անհաւատարապէս, ընդունիմ. հաւատարապէս, դարձեալ զանազանեմ. հաւատարեալ ահմանն, ընդունիմ. անհաւատարն, ուրանամ։ Այդ՝ ահմանն ոչ լինի յոռի վասն լինելոյն անհաւատար, այլ յայնժամ միայն, յորժամ ընծայէ ինչ իրին, որ ոչ պատշաճի նմա, կամ բացասէ զոր ինչ պատշաճի. իսկ ատ ոչ լինի այնպէս, այլ միայն զերն ըստ մասին ինչ նորա բացատրէ, և ոչ ըստ ամենայնի, յորում չէք ինչ յոռութիւն, զի ըստ հասարակաց առածին՝ վերացելոց չէք սուտի։

Առարկիցես չորրորդ. Իմացութիւնն՝ի կազմէն զայս նախադասութի. իմաստութիւնն ածային ոչ է կերպականապէս բարութիւն ածային, ոչ պատճառէ զճշմարտութի ներ, այլ զայն գտանէ յիրում. քանզի յայտնի է, թէ իրն է, կամ ոչ է յիրում, նախադասութիւնն ասի ճշմարիտ, կամ սուտ. ապա յիրում իմաստութիւնն ածային զանազանի կերպականապէս յածային բարութենէն։

Պատասխանեմ. Այս նախադասութի ունի կրկին իմացուածս, բանիւ մասնկանս ներպականաւ, որ կրկնակի առեալ լինի. Մի՝ բացարձակապէս

փո-

վխտանակ զննչութեան իրին, ըստ որում է յինքեան. որպէս եթէ այս իցէ միտք նախադասութեանս. խմաստութիւն ածային ոչ է կերպականապէս յինքեան, և՝ ի կողմանէ իրին բարութիւն ածային. և յայս միտ է սուտ. քանզի ամենայն ստորոգելիք բայարձակապէս ըստ որում են յինքեան՝ ի կողմանէ իրին՝ են կերպականաւք նոյնացեալ: Արդարոյդ, առնալ լինի ինքնականապէս առնչապէս փոխանակ զննչութիւն իրին՝ ըստ որում ներքոյ անկանի ըմբռնմանց մերոց, և յայնց յառրանոմանի արտաքսապէս զանազանեալ. յայս միտ ճշմարիտ է վերոգրեալ նախադասութիւնդ. այլ յայսմանէ այս ինչ և եթէ հետևի, թէ խմաստութիւնն, և բարութիւն կերպականապէս զանազանին ըստ ըմբռնման: Ուստի ձևով զանազանեմ զառաջարկութիւդ. Խմացութիւն՝ ի կողմէն զայս նախադասութի, խմաստութիւն ածային ոչ է կերպականապէս առաջնածային բարութի, ոչ պատճառէ զճշմարտութիւն նորա, այլ զայն գտանէ յիրում. եթէ ինքնականապէս առցի բացարձակապէս, ուրանամ զննիոգրեալն առաջարկութիդ, զի ոչ ևս է յայնժամ ճշմարիտ նախադասութիւն, այլ սուտ; իսկ եթէ առցի ինքնականապէս առնչապէս, ուրանամ զառաջարկութիւնդ: Իսկ առ այն, զոր յաւելու, թէ նախադասութիւնն ասի ճշմարիտ, կամ սուտ. յայնմանէ, զի իրն է, կամ ոչ է յիրում, ասեմ, թէ այդ ճշմարիտ է յորժամ՝ ի նախադասութի ոչ լինի կրկնութիւն ըստ ըմբռնման. զերօրինակ յառաջիկայ նախադասութիդ լինի մասամբ ինքնականապէս, առնալ առնչապէս:

Սահակիոս. Եթէ սուտ իցէ այս նախադասութիւն. Խմաստութիւն ածային ինքնականապէս բացարձակապէս չիցէ ոչ է բարութիւն ածային, ճշմարիտ լինի այս հակասականն նմ. Խմաստութիւն ածային ինքնականապէս բացարձակապէս չիցէ է բա-

քո–ւէին ածային. իսկ արդ՝ հետևուիս է առաք. ապաս և առաջ։ Յուց. փոք. Առաք է այս նախադասութիւն. Սպասգելեն ինասպո–ւէ է ինքպիանոպէս քաջպչիկոպէս չէր–ոմ սպասգելէ քաջո–ւէ. Ապաս և նախընթացն՝ իմաստուէին ածային. ապաս։

Պատահանեմ ուր. զինք. զորոյ ցուց. ուր. զհետև. Ար պատճառն է, զի ոչ նովին եղանակաւ առեալ լինին, և ոչ ըստ ամենայնի զնոյն նշանակեն սատրոգելեն ածային իմաստուէեան, և ածային իմաստուէիւնն. սատրոգելեն ածային բարուէեն, և ածային բարուէեն։ Վանգն յասելէ սպասգելէ ինասպո–ւէիան, 'ի մէջ բերի հանգամանիք քանի, որովհետև ոչ գոն յայծ պէսպէս սատրոգելիք, բայց եթէ քանիւ. և կրկնի ըմբռնումն բացատրեալ, որով զօրուէենաբար զանազանի յիրում 'ի բարուէէ, որպէս եթէ մտանել անդէն զօրուէենական զանազանուէե. բայց ոչինչ յայտանէ հանդիպի յասելն ինասպո–ւէի ածային. քո–ւէի ածային։ Վասնորոյ ստուտ է ենթադրեալն այսր նախադասուէե. Սպասգելեն ածային ինասպո–ւէիան է ինքպիանոպէս քաջպչիկոպէս չէր–ոճ սպասգելէ ածային քաջո–ւէ, ըստ ամենայնի, որպէս եթէ ասէր ոք. Ինքէրո– ի ֆոպէ է ինքպիանոպէս քաջպչիկոպէս չէր–ոմ ինքէրո–ֆոպէ. Ոչ զօրօրինակ ոչ գտանի բացարձակապէս յիրում երկերու և քաղ, զոր ենթադրէ նախադասուէիս, նոյնպէս և ոչ յայծ բացարձակապէս յիրում սատրոգելիք, այս է յատկուէիք զհետ եկեալ էուէեն, զոր ենթադրէ առաջին նախադասուէիւնն։ Վանգն սատրոգելիքն միայն լինին և անուանին բանիւ որ ըմբռնէ զկատարելուէիս ինչ յայծ համեմատուէէ արարածոցս, իբրև յատկուէիւնս հետևակս էուէեան, որ յիրում ոչ է արդեօք վէ զի ինչ յայծ յառաջագոյն և յետնագոյն, պալ մի ամենևին պարզ էակուէի։

Արկինիցես. Եթէ իմաստութիւն յիրում կերպականապէս իցէ բարութիւն, ողորմութիւն լինի արդարութիւն, կամքն լինի միտք, ևն: Ապա դէթ ճշմարիտ լինի ասել, թէ բացարձակապէս կերպականապէս յիրում ողորմութիւն պատժէ, արդարութիւնն խնայէ, և թէ միտքն կամի, կամքն իմանայ. իսկ արդ՝ այս ամէն սուտ և անտեղի. ապա:

Պատասխանեմ նախ, ուր զմեծ. Այսն զի յորժամ ստորոգի սեպհական գործողութիւն իրիք ստորոգելոյ, յայնժամ՝ ի մէջ բերի բացատրապէս ըստ եղանակի նշանակելին բան, որոյ վերայ ստորոգելին զգրութիւն զանազանի՝ ի միւսմէ. որպէս եթէ մտանել անդէն գրութենական զանազանութեան. և յայն սակս չէ հնար գործողութեն միոյ ստորոգելոյ ստորոգիլ զմիւսմէ կերպականապէս:

Պատասխանեմ երկիր, ուր զփոք. եթէ ներպայնաւոր՝ ի փոքրագունիդ առցի բացարձակապէս փոխանակ էութեն, կամ գնչութեն ըստ որում է՝ ի կողմանէ իրին, զի յայս միտ ճշմարիտ է, թէ նոյն հակութեի ամենևին պարզ. որ հապէս յիրում է ողորմութեի՝ պատժէ, և թէ նոյն հակութեի, որ հակ յիրում է կամք՝ իմանայ. թէպէտ և ոչ պատժէ կրկնաբար ըստ բանիւ ողորմութեն, այս է, ըստ որում հանգիտանայ կարողութեն ողորմելոյ՝ ի ստեղծուածս. և ոչ իմանայ ըստ որում հանգիտանայ կարողութեն կամելոյ ստեղծուածոյ:

Յորմէ հետևի նախ, թէ ոչ մտանէ ընդ մէջ կերպանին զանազանութին Ակուտայ, որովհետև է ամենևին պարզ հակուի, որ զայս ամ առնէ. և երկիր, թէ ընդունելի է գրութենական զանազանութեի մեր, որովհետև զայս ամ առնէ ըստորում հանգիտանայ բազմոց իրապէս զանազանելոց՝ ի ստեղծուածս:

Ընդդէմ երկրորդ եզրակացութեն մարթ է առարկել, թէ սահմանեցաւ՝ ի ժողովն Նեմենսու, զի մի բանն յաճախութեն զանազանեսցէ՝ ի մէջ էութեն և անձին: Այլ զայսցանէ կանխաւ

ասացաք վերագոյն. Ի յօդ. ք. համար ՃԼ. տես անդ:

Առարկեցես դարձեալ ընդէմ նորին. Ընդ հնար կերպաւորել զանձնագան կերպական իմացմունս զոյ, բայց եթէ Ի կողմանէ այլ համեմատեացին զանձնագան առարկական իմացմունք. իսկ արդ՝ ըստ առաջին եզրակացութեանն ոչ են յայծ զանձնագան առարկական իմացմունք. ապա:

Պատասխանեմ ուր. զմեծ. Կանգղ առ կերպաւորել զանձնագան կերպական անհատատար իմացմունս զոյ, շատ է անսահման կատարելութեի նոր, որ վն զի հանգիտանայ բազմաց իրաց զանձնագանելոց, ընծայէ մտաց մերոց զհիմն իմանալոյ անհատատարաց զնա ընդ այս ինչ բանիւ, և ոչ ընդ այնմիկ:

Առարկեցես և ևս ընդդէմ նորին. Հակառակի այլ բաղադրութեին բանի. ապա և զանձնագանութեին բանի: Հետև. յայտ է, զի այծ ոչ է առաւել մի՝ քան պարզ. և զանձնագանութեին հակառակի միութեե. զնորօրինակ բաղադրութեին պարզութեե:

Պատասխանեմ ուր. զհետ. Կանգղ առ բաղադրութեին ևս և բանի պահանջին կրկին մատունք՝ որք զմիմեանս արտաքսեն, որոց մին իցէ Ի կարողութեե առ միւսն. կամ երկոքին իսկ առ բոլորն: Ա՝ զի բաղադրութեին ճշդիւ առեալ՝ է միաւորութեի մասանց. արդ՝ զբանէ մասին է արտաքսել զմանակից: Ա այլ հիմն բաղադրութեե բանի պարտ էր լինել զանձնագանութեին զորութեենական մեծ, կամ իբրև արտաքսող և արտաքսել. որ ոչ և ցուցաք, հակառակի այլ:

Այլ սակայն հիմն զանձնագանութեե բանի ոչ հակառակի այլ. քանզի ոչ և ասացաք՝ ըստ մասին է դերազանցութեին նորին էակութեե, և ըստ մասին անկատարութեի և սահմանաւորութեի մտաց մերոց:

Յաւելուած:

Ընդդիցես նախ. Ըստ ձեզ ամ ստորոգելիք յայծ իցեն հաւասար:

Պետեմ նախ. Արդեք խնդիրն իցէ զատորոգելեաց. ըստ որում են ի կողմանէ իրին, են հաւասար, ոչ գրական հաւասարութիւն, որ պահանջէ գերական զանազանութիւն, այլ բացատական հաւասարութիւն, որ կայանայ ի բացատութեան առաւելութեան, վասն զի յիրում են մի և նոյն:

Պատասխանեմ երկրորդ. Արդեք խնդիրն իցէ զայնցանէ, ըստ որում ի մէնջ ըմբռնին ընդ զանազանութիւն, կամ մտածին ընդ բանիւ անստեղծ և անսահման էակի, զոր գերազանցաբար պարունակեն. և ըստ այսմ են հաւասար, զի այս բան վասն լինելոյն անբաժան և մի միայն, յայտի հաւասարապէս գտանի. և կամ մտածին ընդ բացատրեալ բանիւ, և համեմատութիւն նմանել կատարելութեանցն ի ստեղծուածս. և ըստ այսմ են անհաւասար ըստ իմիք. այո, վասն զի միտքն յայտ առնէ զմեծագոյն կատարելութիւն քան զկամն. ըստ այսմ և զայլոց:

Խնդրիցես երկրորդ. Արդեօք այծ և երանելիքն առնեն զզանազանութիւն բանի ի մէջ հոգեւնան, և սատորոգելեաց:

Պատասխանեմ. Հաւանականագոյն է, թէ ոչ առնեն. վասն զի հիմունք զանազանութեանց տրամաբանելոյ են ըստ մասին գերազանցութիւն իրին, և ըստ մասին անկատարութիւն մտաց, որ պէտս անհաւասար իմացմամբ ըմբռնէ զնոսին. արդ՝ այծ միմիայն հայեցիւք զնոսա էութիւնապէտ և ամենևին գերազանց՝ ըմբռնել, նոյնպէս և երանելիքն գէթ երանական տեսութիւն. զի զայծ ճանաչեն մի միայն, և ամենևին պարզ տեսակաւ. այս է, այծային էութիւն, որ փոխանակէ զտեղի տպաւորեալ և նկարեալ տեսակի, որպէս ասացաք ի ստորև:

Ասացի. Գիտէ երանելին զէութիւն. Արանզի ոչինչ ընդդէմ երևի երանելեաց այլ ինչ ճանաչմամբ զոր ունին արտաքոյ բանին՝ կերպաւորել զպէսպէս իմացմունս զէութէն այդ, և ըստ այսմ կազմել զզանազանութեանն բանի:

Ա.Ի-

ԱՂՔԱՐԱՆՈՒԹԻՒՆ ԵՐԲՈՐԴ։

Ի ՎԵՐԱՅ ՍՏՈՐՈԳԱԼԵՑԱ Ի ՄԵՍՆԵՒՈՐԻ, ՈՐ ՉԱՏԿԱՆԻՆ ԱՌ ՅԱՀԱՅԻՆ ԳՈՒՆ։

Սկզն Թուոմ. յերրորդ խնդրոյն միենչև ցժա։

ՍՏՈՐՈԳՈՒԹԵՍՆԱՅՆ, ՕՄՐՍ ԸՄԲՌՆԵՄՔ ՅՆՔ, ՈՄԱՆՔ, *ոպ նշանակեցաք, վերաբերին առ գոլն նր կամ առ գոյացութիին, և ոմանք առ գործողութիին. և քանզի ըստ մեզ յառաջագոյն է գոլն քան զգործելն. նմին իրի ընդ սկզն Թուոմնոյ նախ ձառնեմք զայնցանէ, որք վերաբերին առ գոլն յածսյին, և յետ այնորիկ զայնցանէ, որք վերաբերին առ գործողութիէն նր. զկրօրինակ, զգիտութիէն, զնախախնամութիէն, և զորոց ի կարգին։ Եւ քանզի կատարելագոյնս ճանաչելոմք զյածս բացատութիէ, այս է, հրաժարեցուցանելով ի նմանէ զանկատարութիւնս ատեղծ-*

ստեղծուածոց, որոց կարօղեմք հասու լինել, քան ստորասուելիք, ստորասելով զնմանէ զնծային կատարելութիւնս, որում լինով խնդասիրատ լինել ոչ զօրեմք: Այլնսակս զարձեալ ընդ սմին վարդապետին սկիզբն առնեմք՝ ի բացատականացս. և նախ ճառեմք յաղագս պարզութեանն այլ, կամ ոչ բաղադրութեանն: Ա՛մանորդ,

ՊՐԱԿՈՒՑ:

Ի վերայ պարզութեան այ:
Աբն Թօմ. խ. ե.

Ախտելի է, զի կրկին է պարզութիւն. մի՝ որ յատաջագայ՝ ի կարօղականութենէ և՝ ի պակասութենէ. և երկրորդ, որ յատաջագայ՝ ի կերպէ, և՝ ի ներգործութենէ: Առաջինն ընդ իւր բնութեն զնուազատութիւնս և զանկատարութիւն, և պատշաճի առաջին նիւթոյ, որ հուպ է ոչնչի: Իսկ երկրորդն նշանակէ զծայրագոյն կատարելութիւն, և զներգործական նուիրի. և զայսմանէ է խնդիրս:

Խնդրի նախ. Ո՞րպէսք ասե մարմին:

Ստոյգ իմն է, թէ կատարիշտք ընծայեցին այ զմարմին. քանզի կամ զդիս իւրեանց, կամ զաթեգանն, կամ՝ զաւսկին, կամ՝ զերկինս, կամ՝ զտունկս, կամ՝ զանասունս, կամ՝ զմարդիկ, զԱրամազդ, զԱռնոս, և զոր՝ ի կարգին իրրև զածս ընդունէին: Եւ այս մոլորուի անտի սկիզբն կալաւ, ասէ Օգոստինոս. գիրք. ՝ի վե՛ր օգտակարութենէ հաւատոյ, զի Սոքա կարէ՛ն ինչ ընկալեալ և լուալեալ յայսոսիկ տարփանացս, ոչ այլ ինչ հոմարին լինել (ասե) քան եթէ զոր ինչ հնգետասներորդ հրաշալեաւս տարփոյ զբնային: Ա՛յս մոլորութեի ընծայի Սաղուկեցւոց՝ ի մէջ հրէից:

Իսկ՝ ի մէջ քրիստոնէից ոմանք՝ ի միայնակեացն Եգիպտոսի յաղանդոյն Աւտիանոսաց ընդունէին, թէ ածք է մարմին. որպէս ճառէն Սոկրատ.

գիրք.

գիրք. ՚ի. պատ. գլ. է։ Եւ Սոծոմենոս. գիրք. ը. գլ. ժա. Բայց թէ արդեօք Աւտէոս իսկ առաջնորդն աղանդոյն զայս մոլորութի՛ւն իցէ ախտացեալ։ Ամենք ասեն այո՛. իսկ ոմանք թէ ոչ. և այս յաւէտ յայնժամ, զի սկսն Նպիսիան ժամանակակից նո՛ր. Հերետ. ճ. 'ի ճառել անդ իւրում զԱտիանոսից, գոլէ զԱւտէոս, իբրև այր նշանաւոր սրբութի՛ւն, և յաղագս երկուց և ԼԹ ստգտանէ զնա. Այ՛ զի զպասակք զատկին ընդ հրէից կատարեր 'ի ջրհեղեղատանելորդ աւուր լուանի։ Եւ երկրորդ, զի առ անհմտութի՛ն, և առ կարի իմն յամառութի՛ն պնդէր, թէ մարդն ըստ մարմնոյն աթթաւ 'ի պատկեր այ։ Եւ զայս մոլորութի՛ն 'ի բաց հերքեալ անդանօր սկսն Նպիսիանու, ցուցանէ, թէ յայդմանէ հետևի լինել այ մարմնաւոր. բայց 'ի վե՛ր այսր մոլորութի՛ն ոչ ստգտանէ զնա։ Ա՛ն՝ նոյն իսկ ձեռնարկութի՛ն սկսն Նպիսիանու քաջայայտ ցուցանէ՝ Աւտէոսի ոչ յայտնապէս ուսուցանել, թէ ած է մարմին. ապա թէ ոչ՝ զուր 'ի նանիր զայս ծանր անպատշաճութի՛ն 'ի նորին վարդապետութի՛ն ձեռնարկութի՛ն հետևեցուցանէր. այլ հաւանական է, թէ այս եղև պատճառ մոլորութի՛ն որ յետ նո՛ր աշակերտացն Աւտէի, որք յայտնագ հաստատէին, թէ ած է մարմին. Այսոքոյ և անուանեցան իսկ մարդակերպադատ անք։ Իսկ թէ արդեօք և Տէրտուղիանոս զած համարեր մարմնաւոր, վիճաբանութի՛ւն մեծ է 'ի մէջ իմաստնոց, զորմէ ճառեցուք 'ի մանաւոր զարտուղութի՛ւնն, որ 'ի վերջն այսր պրակի։

Արդ՝ պատասխանեմ ընդդէմն, թէ ոչ է մարմին։ Եւ 'ի հաւատոց։ Խ.գ.պ. բուլ. անդ. ձեռնարկ այլընդ.

Յուցանի նախ 'ի սո՛ր գրոց. Յովհ. գ. իե. ասի. Հոգի է ած. ը. Կոր. գ. ժէ. Ո՛ւր ոգի հոգին է. ա. Տիմ. ա. Ընծ ասի աներևոյթ. (անտեսանելի, ըստ լատ.) գ. Թագ. ը. անչափ. Անձրեւիայ. գ. ան-

անփուխտ: Երդ՝ այս ամ ոչ իւիք իրօք պատշաճին մարմնոյ, այլ միայն հոգւոյ: Ապանորոյ՝ի չորրորդ ժողովն Լաւերանու. գլ. Հաստատութիւն. ասի. Սի է եւ՝ի, գոյացուի է, կամ ընդունի այ ոմանքն պրպ: Ծողում զնէ հարս, որոց վարդապետութիւն քաջայայտ՝ի վնի այսր ուղղափառ վարդապետութեն:

Յուզանի երրեակ պատճառաւ. Կամ՝ ածէ առաջին շարժօղ անշարժ, որպես յայտ է՝ի նահատակելոցդ. իսկ արդ՝ ամ մարմնոյ հնար է շարժիլ, կամ տեղական շարժմամբ՝ անցանելով տեղւոջէ՝ի տեղի, և կամ շարժմամբ այլայլութեն ընդունելով նորոգ զգաստահումն ինչ. ապա:

Երկրդ. Ընդ է առաջին էակ, ոչ յայտ է՝ի վերագոյն գրելոցդ. իսկ արդ՝ անհնար է մարմնոյ լինել առաջին էակ. ապա: Յուզ. փոք. Առաջին էակն է ներգործութիւն. զի թէպէտ յայնմ որ ելանէ՝ի կարողութէ՝ի ներգործութիւն՝ կարողութին յառաջագոյն է ժամու քան զներգործութիւնն, սակայն ներգործութիւնն պարզագոյն յառաջագոյն է քան զկարողութինն. քանզի որ է՝ի կարողութէ, ոչ վերածի՝ի ներգործութի, բայց եթէ՝ի ձեռն էակին ներգործութէ. իսկ արդ՝ ամ մարմին է՝ի կարողութէ, զի շարունակին ըստ որում այսպիսի, է բաժանելի՝ի մասունս ցանկաւս. ապա:

Երրորդ. Ընդ է այն, որ ազնուականագոյն յէակս. զորօրինակ բաղում անգամ յիշատակեցաք. իսկ արդ՝ անհնար է մարմնոյ լինել ազնուականագոյն յէակս. ապա:

Յուզ. փոք. Անարմինն կամ է կենդանի, և կամ ոչ. եթէ ոչ է կենդանի, քաջայայտ է, զի կենդանին ազնուագոյն է քան զնա, գէթ ըստ գոյացութեանն. եթէ կենդանի, ոչ կեայ ըստ որում մարմին. ապա թէ ոչ՝ ամ մարմին լինէր կենդանի, այլ կեայ այլով իւիք. զորօրինակ մարմին մեր կեայ հոգւով. իսկ արդ՝ այն ինչ, որով կեայ մարմինն՝ է ազնուագոյն քան զմարմինն. ապա:

Ը-

Ընթերց. Սէր զիրք ընծայեն այ զայն ինչ, որ մարմնոյ միայն պատշաճի։ Նախ՝ ընծայեն այ զերբեակ տարածուելիս. քանզի ասէ Յոբ. ժա. ը. (ըստ լատ.) Խոպյր է ոտն ելբիլնա, և ձի գոլծեա-ցեա. խոր է ոտն ջբծոնա, և գոռ ձի խելամբեացեա. երկոյն է ոտն ձերկեր չափ նէ, և լայն ոտն ձծոձ։ Երկրորդ, ընծայեն այ զանդամն. Յոբ. խա. զբա-զուկ. Սաղ. լէ. զաչս։ Երրորդ, ընծայեն զերբս. Նա. է. ա. Տեսի զբեր նոպելոլ. և անդ. ի. ժէ. Հասցէ զբեր 'ի գոպոսպան. (ըստ լատ.) կոյ զբեր 'ի գոպելոլ։ Չորրորդ, ընծայեն այ զերբս Հոգւոյ միաւորելոյ ընդ մարմնոյ. գործիւնակ սարջանալ, սրտմտիլ. Օմն. է. ի. Նա սպրջացա- ձէ, ձէ ա-բար ձմբզ. և զարձեալ. և նդաձոհ եղե 'ի սրտի ի-բո-մ, և ասէ ձբ ձէ, ջնջեցից ձմբզն, որ ա-բրն. Սաղմ. է. Տէ մի սրտմտո-լիցէ ոտձ յանդեր-ձաներ ձնս, և մի ի բարկո-լիցէ ոտձ խրտուեր ձնս. ապա։

Պատասխանեմ. Օգտս ասմ, և զոյգն նմանս պարտ է իմանալ ոչ 'ի յատուկ, և 'ի նկարագրա-կան իմացումածս, այլ յանդգատուկն, և յայլաբա-նականս. քանզի սովորութիւն է սէր գրոց աւանդել մեզ զհոգևորս և զածայինս նմանութիւն մարմնաւո-րացս 'ի պատշաճել զինքն ըստ եղանակի խորհե-լոյ և խօսելոյ մերոյ։ Ասանորդ պատասխանեմ նախ, թէ չընծայեն այ զերբեակ չափմանս, նմա-նութիւն մարմնաւոր քանակութեան, զքանակութիւն զո-րութեան նորա նշանակէ. իբր զի խորութիւն՝ զօրու-թիւնն ճանաչելոյ զգաղանիս. բարձրութիւն՝ զգերա-զանցութիւն զօրութեան 'ի վերոյ քան զամ. երկայնու-թեամբ՝ զաւդղութիւն գոլոյ իւրոյ. լայնութիւն՝ զկիրս սիրոյ առ ամենեսեան։ Երկրորդ, բազկաւն՝ իմա-ցեալ լինի գործողական կարողութիւն նորա որ առ արտաքս. աչօքն՝ գիտութիւն նորա, և տեսչութիւնն։ Երրորդ, նասեղովքն՝ իմացեալ լինի նր անշարժու-թիւնն, և իշխանութիւնն. կալովքն՝ զօրութիւն նր 'ի

Աղ. առ ա. գ. դ. և պ. բ. առ է.

վանել զամենայն հակառակորդս : Զորրորդ , առջանալովն և սրամտութեամբն՝ խնայեալ լինի ոչ կիրք հոգւոյն , այլ գործն , զոր յառաջագոն ի մարդկէ զկղզն և սրամտութիւնն. այս է, նհանջումն արարեալ գործոյն , և ինաւսն վկեժ խնդրութեի :

Խնդրի երկրորդ. Ընդհոք յաճ իցէ բազադրութեի նիւթոյ և կերպի :

Վիտելի է , զի թէպետ ըստ խոկութեն իրին ամի , և միայն մարմնոյ պատշաճի բազադրել ի նիւթոյ և ի կերպէ. բայց քանզի զայս ոչ ընդունին բազումք , վն այնորիկ խնդիր դնե ասա սուրբ վարդապետն , թէ արդեօք յաճ , թէպետ և չիցէ մարմին , ի վն այսր ամի իցէ բազադրեալ ի նիւթոյ և ի կերպէ :

Ան. պ.բ. բալ Ան.

Պատասխանեմ. Ո՛չ :

Յուցանի երրեակ պատճառաւ. Նախ՝ քանզի յաճ է ներգործութեի մարդոյ. իսկ արդ՝ ի մարդոյ ներգործութեն չիք ինչ նիւթ , որ հապէ ի ներքս փակէ զկարողականութեի. ապա : Երկրորդ , Ընդ է բարի և կատարեալ էութեի իւրում , և ոչ հաղորդութեի. իսկ արդ՝ որ բազադրի ի նիւթոյ և ի կերպէ՝ է բարի կերպիւն , ուստի և հաղորդութեի. ապա : Երրորդ. Ընդ է առաջին արարօղ պարզապէս. իսկ արդ՝ առաջին արարօղն պարզապէս պարտ է լինել նախկին և ըստ ինքեան կերպ. Ապա յաճ է նախկին ըստ ինքեան կերպ , ոչ բազադրեալ ի նիւթոյ և ի կերպէ : Յուց. փոք. Իրաքանչիւր ինչ առնէ կերպի ն իւրում . Ապա որ է առաջին արարօղ պարզապէս պարտի լն :

Խնդրի երրորդ. Ընդհոք նոյն իցէ յաճ , որ ինչ էութեի , կամ բնութեի իւր. այսինքն է , արդեօք յաճ ոչ ունիցի զբազադրութեի դոյացական ի բնութեէ և յենթադրելոյ :

Յա-

Յառաջ քան զպատասխանին դիտել է նախ. Օր ութ վարդապետ անուանեալ ած, որ 'ի մէջ բերէ զենթադրեալն, իմանայ զայն, որ ունի զճշմարիտ ածութեի, թէ իցէ յանհատն ածութեի իբր անբաժան, և յատաջադոյն իմացեալ քան զերկս անձինս. և եթէ անձն անհաղորդական, հօր, կամ որդւոյ, և կամ հոգւոյն սրբոյ:

Դիտելի է երկրորդ. Ենթադրեալն երկու ինչ յատկութ 'ի վէր բնութեի, կամ էութեի: Զանազի ոչ միայն բովանդակէ ընդ իրեն զայն, որ սահմանեաւն 'ի մէջ բերի, քան որում սկիզբն կերպի: Այլ և յատկութ 'ի վէր բնութեի նախ' զանհատացուցիչ սկզբունս, որպէս են 'ի մարդկութեի, այս մարմին, այս ոսկերք, այս քանակութի, այս պատահմանիք նշանակիչք նիւթոյ. զի թէպետ սոքա ոչ փակին 'ի մարդկութեիան, սակայն փակին յայս ենթադրեալ, որ է մարդ: Երկրորդ, յատկութ զենթակայութի, կամ զգայութի ըստ իւրքեան, որ է եզը և լրումն բնութեի ծագեալ 'ի նմանէ: Ըստ այսմ առման յատկապէս է ենթադրեալ, իսկ ըստ առաջնոյն անյատկապէս: Լինդիր սէյն Թովմայի երևի, թէ է 'ի վէր անյատկապէս և ըստ առաջնոյ առման ենթադրելոյ, և ոչ ըստ երկրորդին, և յատկապէս առելոյ, որպէս նշանակէ ցուցումն նր: Այս կանխաւ գիտացեալ:

Պատասխանեմ առ լինդիրն. այո՝:

Յուցանի նախ. 'ի բանից անտի Յովհ. ժդ. ը. Աղ. 'ի ձեռ. այլ ե. Եւ էմ ճանապարհ, ճշմարտութի, և կեանք. Իսկ արդ՝ կեանքն յածէ նորին իսկ ածութիւնն, կամ բնութեին. Ապա նոյն է ած, որ ինչ իւր բնութի: Եւ ըստ այսմ երևի սահմանեալ 'ի ժողովն Լաւդիկենոյ ընդդէմ Ա'իլպերդոսի Պօրեատացւոյ, որ ոչ ընդունէր, թէ հնար է վերացելոյ ստորոգիլ զաստուածոյ 'ի Յանձրացեալն, որպէս տեսաք 'ի նախակարգեալ վիճաբանութեիդ: Եւ զոր սովիմք զօրաւոր

որ ձեռնարկութիւն Թախանձէր սիւն Լեռնարդոս, եթէ ածութիւն ոչ է ած, կամ է ոչինչ, և կամ ինչ, որ չէ ած. անհնար է ասել ոչինչ, վ՚ը զի է բնութիւն ածային, որով ած է ած: Եւ ոչ է ինչ, որ չէ ած. վ՚ը զի կամ լինէր փոքր, կամ մեծ քան զած, և կամ հաւասար նմա. և նախ ոչ է փոքր, զի է այն ինչ, որով ած է. արդ՝ այն ինչ որով ած է ած, է անսահման. և չէ հնար նմա լինել փոքր քան զայն զոր կացոյց: Եւ ոչ մեծ. զի սա լինէր ծայրագոյն բարի, և ոչ ած: Եւ ոչ հաւասար. զի յայնժամ լինէին երկու ծայրագոյն բարիք, որ է անկարելի. ապա:

Աղ. Յուցանել գործեալ. Յանմարմինս բնութիւն ոչ զանազանի յինեթադրելոյն. իսկ արդ՝ ած է անմարմին, որպէս յուցաք. ապա: Յուց. մեծ. Յայն սակս՝ ի մարմնաւորս բնութիւն զանազանի յինեթադրելոյն, զի բնութիւն ցուցանէ զայնս և եթէ. որք մնանեն ի սահման տեսակին, կամ զայն, որով այսպիսին է այսպիսի. զորօրինակ բնութիւն մարդոյ է այն ինչ, որով մարդն է մարդ. իսկ ենեթադրեալն առաւել քան զայս փակէ զբնութիւն անհատացեալ, և զպէսպէս պատահմունս, որովք անհատանան. արդ՝ մարմնաւոր բնութիւք անհատանան նիւթով՝ որ նշանաւորեալ որոշ պատահմամբք. ապա յայնս, որք ինքեանք անհատանան, և ոչ նիւթով, զորօրինակ են անմարմինք, ոչ այլ ինչ փակէ ենեթադրեալն, զոր ոչ փակէ բնութիւն: Այլ և են մի և նոյն:

Տեսեր ասպաքէն, զի զորօրինակ ասացաք յառաջադոյն. այս պատճառ է՝ի վ՚ը անյատկապէս առեալ ենեթադրելոյ, փոխանակ անհատին: Զանազի նոյն իսկ սէ վարդապետն այլուր բազում անգամ ուսուցանէ, եթէ ենեթակայութիւնն՝ի հրեշտակս զանազանի յէութէ, բայց ասաի ոչ հետևի թերի խոսել սիյ վարդապետին. քանզի՝ի ստոր. պ. է. ա-

ամենևին զնա՛ բաղադրութեի այլ Ի բաց հեռացու-
ցանէ:

Նա արդ՝ թէ չիք յաճ բաղադրութեի Ի բնու-
թէ և յենթակայութէ՝ յուցանի այսուհիկ ընդհանուր
պատճառաւ, զի է գերամեքուր ներգործութեի, եակ
ծայրագոյնս կատարեալ, որ նոյնացուցանէ էապէս
զնա՛ կատարելութիս, վայ և զենթակայութէին. նմին
իրի և ոչ բաղադրի յենթակայութէ, և Ի բնութէ:

Ասդրի ջորդ. Ընդեօք յաճ նոյն իցէ էու-
թիւնն և գոյն. այս է, արդեօք յաճ իցէ այնպէս
պարզ, մինչև չունել զգոյացական բաղադրութիւն
յէութէ, և Ի գոյութէ. քանզի ատէն սէն Ծով-
մաս առնու զգոյն փոխանակ գոյութէ:

Պատասխանեմ. Այո՛: Ասդ.
պ.է.բոլ.

Յուցանի երբեակ պատճառաւ. Նախ, եթէ Ասդ.
գոյութէին ոչ էր յէութէն այ, կամ պատճառէր
Ի նմանէ իրրև յատկութէ, և կամ յարտաքին լինէ
սկզբնէ: Ա՛չ է առաջինն. զի որ ոչ է, ոչ կա-
րէ տալ լինքեան զգոյութէ. քանզի ըստ այմ են-
թադրի, թէ ոչ գոյ յաճ: Նա ոչ երկրորդն, ա-
պա թէ ոչ՝ յաճ ոչ լինէր առաջին արարչական պատ-
ճառ: Երկրորդ, զի եթէ ոչ էր այսպէս, էու-
թիւնն լինէր Ի կարօղութէ առ գոյութէին իրրև առ
իւր ներգործութէի. իսկ արդ՝ ընդդէմ է այս գե-
րամեքուր ներգործութէ, որպիսի է յաճ. ապա: Եր-
րորդ, այն, որ ունի զգոյ, և ոչ է գոյն, է եակ
հաղորդականութէ. զորօրինակ, որ ունի զՀուր,
և ոչ է Հուր, է հրացեալ հաղորդութէ. իսկ արդ՝
յաճ ոչ է եակ հաղորդութեամբ, այլ յիւրմէ, և
էութէ. ապա:

Ասդրի հինգերորդ. Ընդեօք յաճ իցէ՞ յիմիք Ասդ.
սեռի, կամ ստորոգութէ: պ.է.բոլ.

Պատասխանեմ. Ա՛չ:

Յուցանի. Որ դնի յիմիք սեռի, կամ ստո- Ասդ.
րոգութեան դնի ուղղակի, կամ յատկապէս իրրև

տե-

տեսակ, կամ վերածումն՝ իբրև սկզբունք, և պատճառութիւնք. զնորինակ կէսն վերածի՛ ի ստորոգութիւն քանակութեան. իսկ արդ՝ և ոչ միով ևերկուց եղանակացս հնար է այլ դնել՛ ի ստորոգութեան, ոչ ուղղակի իբրև տեսակ, զի ամ տեսակ բաղկանայ՛ ի սեռէ, և՛ ի տարբերութենէ. իսկ յայծ չէ հնար բմբռնել զսեռ և զտարբերութիւնն. քանզի սեռն՛ ի մէջ բերէ զհարցողականութենէ: Եւ ոչ վերածումն. քանզի այն, որ վերածումն դնի յիմիք ստորոգութեան, ոչ տարածանի անդրագոյն ևս քան զայն ստորոգուի. զնորինակ, կէսն ոչ է սկիզբն, բայց եթէ շարունակ քանակութեան և եթ: Իսկ արդ՝ այծ է սկիզբն բովանդակ գոլոյ, որ գտանի յամ սեռս. ապա: Այլ զայսմ ինդրոյ ընդարձակագոյն ևս՛ ի տրամաբանութենէ:

Ընդ. պ. Ե. բաւ. Ինդրի վեցերորդ. Ընդեօք յայծ իցէ՞ն պատահմունք ինչ, կամ արդեօք իցէ՞ ի նմա պատահական բաղադրութենէ:

Պատասխանեմք: Այլ. վ՚ն զի ենթակայն բաղադատի առ պատահումն իբրև կարողութենէ առ ներգործութենէ. քանզի ենթակայն պատահմանէն ըստ իւրոց ինչ է՛ ի ներգործութենէ. իսկ արդ՝ լինելն՛ ի կարողութեան ամենևին՛ ի բաց հեռացուցանի չյայ, ըստ որում է գերամնաքուր ներգործութենէ. ապա:

Ինդրի եօթներորդ. Ընդեօք այծ իցէ՞ այնպէս պարզ, մինչև ոչ ընդունել չինքեան ամենևին զբաղադրութենէ ինչ:

Ընդ. պ. Է. բաւ. Պնեմք. Չյո՝: Ոչ՛ ի հաւատոյ սահմանեալ՛ ի ժողովն Նատերանու, զոր վերագոյնդ յիշատակեցաք:

Յուցանի հնդեքումբք պատճառօք. Նախ՝ Թուելով զբաղադրութիս, զորս ցայսմայր չյայ՛ ի բաց հրաժարեցուցաք: Քանզի չենք յաստուած բաղադրութիւն՝ ոչ քանակական մասանց, զի ոչ է մարմին: ոչ բաղադրութիւն կերպի և նիւթոյ. ոչ բաղադրութիւն՛ ի լինելէ, և չինթաղ-

թադրելոյ. և ոչ յեուեէ, և 'ի գոյութէ, և ոչ բաղադրութեն սեռի և տարբերութեն, և ոչ ենթակայի, և պատահման. Ապա ոչ իւիք իրօք է բաղադրեալ, այլ ամենևին պարզ: Երկրորդ. Ըմ բաղադրեալ յետնագոյն է քան զբաղադրիչս իւր, և կախեալ զնոցանէ. իսկ արդ՝ ած է առաջին էակ պարզապէս՝ ոչ կախեալ յումեքէ. ապա: Երրորդ. Ըմ բաղադրեալ պատճառի յայլմէ, որ զպէսպէս մասունս միաւորէ. իսկ արդ՝ ած ոչ յումեքէ պատճառի. քանզի է առաջին պատճառ արարչական. ապա: Չորրորդ. Յոմ բաղադրեալս գոյանի կարողութիւն և ներգործութեի. քանզի կամ մի մասն է 'ի կարողութեն առ միւսն, և կամ ամ մասունքն իսկ առ բոլորն. իսկ արդ՝ ած է գերամաքուր ներգործութեի անմասն յոմ կարօղականութէ. ապա: Հինգերորդ. Յոմ բաղադրեալս է ինչ, այս է մասն, որ ոչ է նոյն. իսկ արդ՝ ամ որ ինչ է յած, է ած. ապա:

Ասիցես. Ետրհարցն ամենասքի Երրորդութեն ոչ երևի միաբանիլ ընդ ամենևին պարզութեն. ապա: Յուց. առաջարկ. Ամենևին և անբաժան պարզութեին ոչ ընդունի զբազմաւորութեի, իսկ արդ՝ յած է Երրորդութեի անձանց. ապա:

Պատասխանեմ ուր. զառաջ. զորոյ ցուց. զանզմեծ. Ամենևին և անբաժան պարզութեին ոչ ընդունի զբազմաւորութեիւն. յայնմ՝ յորում է պարզութեին, ընդունիմ. յայլում, յորում ոչ է պարզութեին. ուրանամ: Արդ՝ յած պարզութեին է 'ի բնութէ, իսկ բազմաւորութեին յանձինս:

Պնդիցես. Անձինքն այնոքիկ են 'ի բնութէ. Ապա բազմաւորութեին է յայնմ, յորում ասեմք լինել պարզութեն:

Պատասխանեմ զան. զառաջ. Անձինքն այնոքիկ են 'ի բնութէ, իբրև նոյնացեալ 'ի նմա, ընդունիմ. են 'ի բնութէ իբրև զանազանեալ 'ի նմանէ. 'Ի զան.ը խա.պ.ա. առ է.

նէ. ուրանամ: Այսնորոյ ոչ բաղադրեն ընդ նմա, այլ են նոյն. զի բաղադրութիւն է զանազանից միաւորութիւն, և ոչ բաղադրեն բաղդատութիւք առ միմեանս. զի ըստ այսմ ոչ միաւորեն, այլ հակադրին:

Արիս խնդրեցաս. Ընդունօք յաճ հնար է լինել գէթ բաղադրութիւն բանի. տալաքէն պատասխանի տոմսաք թէ ոչ՝ 'ի վախճան պրակին որ 'ի վերայ զանազանութիւն ստորոգելեաց 'ի նախընթաց վիճաբանութիւնդ:

Խնդրի ութերորդ. Ընդունօք յաճ մնանել 'ի բաղադրութիւն այլոց իրրև մնան, կամ կերպական, կամ նիւթական, և կամ զնալոյդ և իցէ եղանակաւ:

Աաճ. պ.ը. բոլ. Պատասխանեմ՝ ոչ. Այս է նախ ընդէմ Անարկոսի Այրոնի. որ ըստ վկայելոյն Օդոստ. գիրք. Է. 'ի վէր քաղաք. գլ. Ը. եդ, թէ յաճ է հոգի աշխարհիս: Երկրորդ, ընդդէմ Աքմարեանց. որք ևդին զյաճ լինել կերպական սկիզբն յամ իրաց: Երրորդ, ընդէմ Տիւնանտեանն Դաւթի, որ կարի լիմն անմտութիւք եդ, թէ յաճ է առաջին նիւթ:

Աղբ. Յուցանի նախ. Ոչ է առաջին արարչական պատճառ յամի: իսկ արդ՝ արարչական պատճառն ոչ միաբանի թոռոմ ընդ կերպի արարեալ իրին, այլ միայն տեսակաւ. որպէս մարդն ծնանի ըզմարդ, և ոչ զինքն: Իսկ ընդ նիւթոյ արարեալ իրին և ոչ ընդ տեսակին միաբանի. վ՛ր զի նիւթն է 'ի կարողութիւն, և արարչական պատճառն 'ի ներգործութիւն. Ապա յաճ ոչ է կերպ կամ նիւթ իրացն յիւրմէ եղելոյ: Երկրորդ. Վ՛ր անդի յաճ է առաջին արարչական պատճառ, նոր է նախ և ըստ ինքեան առնել. իսկ արդ՝ այն որ մնանէ 'ի բաղադրութիւն իրիք, ոչ է նախ և ըստ ինքեան արարօղ, այլ յաւէտ բաղադրեալն. քանզի ոչ եթէ ձեռքն առնէ, այլ մարդն ձեռօք. և հարկն ցերմնացուցանէ ջերմուլն. ապա:

Հաստատի. Որ բաղադրեալ իրքև մասն է նոճազ կատարեալ քան զբաղդն, որ յայնմանէ և յայլ մասանէ ծագէ. իսկ արդ՝ ընդդէմ է այ լինել նոճազ կատարեալ քան զինչևիցէ իր. ապա։

Ասիցես նախ. Ի խորհուրդ մարդեղութեան բանն ածային բաղադրէ զքո ընդ մարդկային բնութեան. Ապա հնար է այ մնանել ի բաղադրութիւն այլոյ։

Պատասխանեմ զսմն. զառաջ. Եթէ ածային բաղադրէ զքո ընդ մարդկային բնութիւն, իրքև մասն նիւթական, կամ կերպական յարակցեալ, ուրանամ, իրքև եղը լրացուցիչ ներգործական և կատարիչ մարդկային բնութիւն, ընդունիմ։ Ոչ առնչին բաղադրութիւնն, իրրզի խառն է ընդ անկատարութիւն ի բաց մերժէ աստ սքանչացեալն, և ոչ զկերկրորդն, որ ի մէջ բերէ զմեծագոյն կատարելութիւն, զոր և ընդունի յերրորդ մասին։ Եւ զի հնար էր ևս ասել, թէ երկու բնութիւնքն ի քո ոչինչ իւիք ունին զբան մասին և համամասին. ես զի ի բանէ համամասին է՝ ընդ այլ մասին կացուցանել զբաղդն, որ կատարելագոյն իցէ քան զի ըստ բաւականի մասն առանձինն. իսկ աստ ոչ է այսպէս։ Ոչ այսմանէ ճոխագոյն ևս ի ճառս մարդեղութեն։

Ասիցես երկրորդ. Ունք միանգամ են, և ոչինչ եղանակաւ տարբերին, են նոյն. իսկ արդ՝ ածք և նիւթն առաջին են, և ոչինչ եղանակաւ տարբերին. ապա ամենևին են նոյն։ Եւ քանզի նիւթն առաջին մնանէ ի բաղադրութի իրաց, նմանապէս և ածք։ Յուց. փոք. Ունք միանգամ տարբերին՝ տարբերութիւք իմն տարբերին. և ըստ այսմ հարկ է նոյ լինել բաղադրեալ. իսկ արդ՝ ածք և նիւթն առաջին են ամենևին պարզ. Ապա ոչինչ եղանակաւ տարբերին։ Այսպէս գրէ Տիմաթեոսն Վասիլեւ։

Ընդ. առ. Գ. և Ա. ընդդէմ հեթ. գէ ժե.

Պատասխանեմ զան. զմեծ. Որք միանգամ են, և ոչինչ եղանակաւ տարբերին, յատկապէս, կամ անյատկապէս առեալ տարբերութիւն՝ են նոյն, ընդունիմ. որք միանգամ են, և ոչինչ եղանակաւ տարբերին, յատկապէս առեալ տարբերութիւն, բայց անյատկապէս առեալ տարբերութեամբ փոխանակ պէսպիսութեան՝ տարբերին, են նոյն. ուրանամ: Այս միտ զան. և զիտք. ուր ցհետև: Որդ՝ ասելի է, թէ որք պարզքն են՝ ոչ տարբերին այլ ինչ տարբերութիւք. զի այս բաղադրելոյն է. որպէս տարբերին մարդ և ձի տարբերութիւք բանականութեան, և անբանութեան. իսկ այս տարբերութիւնք ոչ ևս տարբերին՝ ի միմեանց այլ տարբերութիւք, այլ ինքեամիք իսկ: Այլ եթէ իցէ ինչ ազդուժութիւն՝ ի բանտ, ոչ ասին յատկապէս տարբերիլ, այլ պէսպէս լինել: Ուանզի ըստ իմաստասիրին. Ժ. Համաբնաբ. պէսպէսն ասի բացարձակապէս յայնմանէ. զի ոչ է նոյն. այլ ամ որ տարբերի, այլով տարբերի: Որդ՝ զտարբերութիւնն յայնս պարտ է ինդրել, որք յիմիք փաղանուն սեռի միաբանին. զի մարթի է նշանակել ինչ՝ ի նա, ըստ որոյ տարբերին: Իսկ յայնս, որք ոչ միաբանին՝ ի փաղանուն ինչ, ոչ է պարտ ինդրել, թէ ի՞նչ տարբերին, այլ ինքեամիք իսկ են պէսպէս: Այլ եթէ իցէ ազդուժութի ինչ՝ ի բանտ, նիւթն առաջին, և ձև ոչ տարբերին, այլ ինքեամիք իսկ են պէսպէս. ըստ որում մին է մաքուր ներգործութիւն. և միւն մաքուր կարողութի, որք չունին գհամաձայնութի ինչ յիմիք փաղանուան: Տես՝ի սքն Թոմայ՝ ի վերոգրեալ տեղին. ընդդէմ հետ. ընդ մեկնութի Պերաթացւոյն:

Ցա-

Յաւելուած։

՚Ի վերայ պրօ–ի Ռենէ–փիլոսի Սպինոսայ։

Աղօթութեան Տիեզերական Դաւթի հայագոյն գաւանի ամբարիշտ և յետսամիտ դրուժի Ռենեփիլոսի Սպինոսայ Ամստերոդամ քաղաքէ. որ ՚ի հրէութէ յանձածուժի դարձեալ յանցեալ դարուն, ՚ի բարոյականի անդ խրատ, որ յետ մահուն ՚ի լոյս ածեալ, զառաստելս առաջնոյն մեթոտոսի ձեռ խրատակարկատ արար։ Ասանկ Դաւիթ ևս, թէ նիւթն առաջին է ած. իսկ Սպինոսա գնէ, թէ մի միայն է գոյացութի աշխարհի, և այն է ած. յայս հիմն հաստատեալ, թէ անհնար է լինել ՚ի բնութէ իրաց երկու կամ բազում գոյացութիք մի բնութէ և տարրգելեաւ. զոր յաւցանէ սովին ձեռնարկութէ, որ չէ ինչ ընդհատ յիմաստականն ձեռնարկութէ Տիեզերականն Դաւթի. Արդ լինի՞ քեզ–ո՞ պատասխանել գոյացութեան–դ, պարտ էր նոցա պատասխանել ՚ի ոչ է–լնեանց, կամ ՚ի պէսպիսու–ի՞ պարագելոց կամ բնու–ի՞, և կամ ՚ի պատասխանու–ի՞ ախորժակաց։ Արդ ոչն ՚ի պէսպիսու–ի՞ պարագելոց. պարտ ընդունել պարտ է, ի՞նչ գիտանի, քանզի երի՞ն ի գոյացու–ի՞ նոյն պարագելեաւ, կամ բնու–ի՞։ Ուրեմն ՚ի պատասխանու–ի՞ ախորժակաց. չունի գոյացու–ին է յատուկն բնու–ի՞ չուն պէ–ս ախորժակս, և չինչեան հատնել, այս է, նախասէս հատնել, ոչ է կարօղ ըմբռնել յայնմ պատասխանել. այս է, ոչ կարէն լինել քեզ–ո՞, այլ ի՞ն։

Արդարև զայս իմաստական ձեռնարկութի մարթ է ՚ի մի շունչ ցրուել, ըստ այսմ պատասխանելով զվերջին մասունս. Ասպա ոչ կարէն լինել քեզ, այլ ի՞ն, տեսակաւ, անցցեն. այլ ի՞ն.

Թուով, ուրանամ. զորօրինակ, Պետրոս, և Պօղոս են նոյնատեսակ բնութի, սակայն զանազանին Թուով՝ ի ձեռն պէսպէս ախտրժակաց, կամ պատահմանց: Ի վե այսր ամի պատասխանեմ և առաջին մասն ձեռնարկութեդ. Թէ յայտնի է, զի ոչ կարեն լինել բազում գոյացութիք նոյն բնութե, ոչ հետևի, Թէ ոչ կարիցեն լինել և բազում գոյացութիք պէսպէս բնութե, կամ ստորագելեաւ: Ուսաի և չէ հնար մակաբերել անտի, Թէ մի է գոյացութի բովանդակ աշխարհիս, որ այն ինքն է ած: Եւ ևս՝ Թէ քանի՛ սուտ իցէ այս հատատութի, ցուցցուք արդ՝ բազմօք:

Նայց առաջելս յառաջելեաց վե յաւելու մոլեգինն հեղինակ: Վասզն առաջելէ նախ Թէ անհնար է միոյ գոյացութե արտադրել յայլմէ: Երկրորդ, Թէ զոչինչ գոյացութի հնար է ըմբռնել բաց յա՛յ: Երրորդ, Թէ այսր միոյ գոյացութեան են երկու եղանակք անզանազան՝ ի նմանէ. այս է, տարածութի, և միտք, և այսպէս ամ մարմինք աշխարհի են եղանակք նո՛ր, որով է տարածեալ. և ամ միտք եղանակք նո՛ր, որով է իմացօղ: Չորրորդ, Թէ սա է յաւիտենական, անսահման, անչափ, անփոփոխ, ամենակատար, վե զի է հարկաւոր: Հինգերորդ, Թէ սա, կամ ած բովանդակէ զամ կերպականապէս: Վեցերորդ, Թէ ամ որ ինչ է յաշխարհի, կա՛ զորս հնար է մտօք ըմբռնել, զհետգայ՝ ի կոյր հարկէ ածային բնութենն. զորօրինակ ճառագայթն յարեգակնէ, և պտուղն՝ ի ծառոյ, միևնոյն ոչ գտանի՛ ինչ յաշխարհի ներընդունական: Եօթներորդ, Թէ վեկ և ած ոչինչ գործեաց վե վախճանի ինչ, սակայն ազատութի գործէ, բայց զազատութին իմանայ՝ ի բնութէ, և ոչ՝ ի հարկադրութէ: Այս ամ, և զայլ բազում ևս ինչ զառածեալ բանգագուշէ Ապինոսա. զորս յառաջ և եթ բերելն՝ է ցրել: Նայց կամեցեալ սակաւուք

զարձ

դարձ առնել 'ի գլուխ անդր մելորութենն. այլն՝ թէ մի միայն է գոյացութի աշխարհի, որ է ՅԱԾ. 'Այլ՝ զգայութիք իսկ այլ է, թէ բազում գոյացութիք են յաշխարհի, զի մասանց նոր ոչ միայն հնար է անջատիլ 'ի միմեանց, այլ և ներգործութեամբ իսկ են անջատեալ։ Երկրորդ, յաշխարհի գտանի գոյացութի տարածեալ, գտանի և իմացօղ. զերկրինակ քարն է տարածեալ, մարդն է իմացօղ. իսկ արդ՝ սոքա են զանազան գոյացութիք. ապա։ Յուց. փոք. 'ի նոյն իսկ Ապինոսէ. 'ի բար. հմր. ՃԸ. ուր ասէ, թէ գոյացութենն է, որ է յինքեան, և ըստ ինքեան իմացեալ լինի, այս է, որ ոչ կարօտանայ իմացման այլոյ իրիք, յորմէ պարտ իցէ նմա կերպաւորիլ. իսկ արդ՝ հնար է իմանալ զիմացօղ իրս առանց տարածեալ իրի. և անդրադարձեալ, զտարածեալս առանց իմացողի. ապա։ Երկրորդ, խորհուրդ մարդոյ ոչ է ՅԱԾ, և ոչ եղանակ ՅՈՅ. ապա զանազանեալ ինչ յՅՈՅ։ Յուց. առաջ. Ըստ Ապինոսայ, ՅԱԾ է էակ յՅՄ սեռս կատարելութենէ անսահման. իսկ արդ՝ խորհուրդ մարդկան է սահմանաւոր և անկատար։ Դարձեալ, չէ հնար ըմբռնել զեղանակն առանց իրին, որոյ է եղանակ, զերկրինակ գնատեղն Պետրոսի չէ հնար ըմբռնել առանց Պետրոսի. բայց արդ՝ զխորհուրդ մարդոյ հնար է ըմբռնել առանց ըմբռնելոյ զաստուածն։ Ընդդէմ. Ոչինչ արդեօք իցէ այս մի միայն գոյացուի աշխարհի, որոյ են երկու եղանակք. այս է, տարածութենի և միտք սոսկապէս ըստ ինքեան մտածեալ. նիւթ, եթէ հոգի, եթէ նիւթ, մակաբերի նախ. Ապա է ընչին կարողութենի, և ոչ էակ ներգործութեանն ամենակատար, որպիսի է ՅԱԾ։ Մակաբերի երկրորդ. ապա կոյր է, և ոչ իմացական. քանզի զինչևիցէ շարժումն, եղանակաւորումն, տարածութենի, և կամ ձև ընծայեսցես նիւթոյ, ոչ երբեք յառաջբերցես 'ի նմանէ զխոր-

Տուրդ , կամ զնմանացուսն : Անկաթերի երրորդ . ապա է անգործ , առանց շարժման , և առանց կեր- պի : Իսկ ուստի ապա այսպիսի և այսչափ և զանակք , կերպք , և ախորժակք : Ի նորին իսկ առ Պղինեսա , ի հարկադրութիւնէ բնութ . այլ զինչ իցէ այս հարկադրութիւն , և ուստի . ապաքէն բանք են , և ոչ այլ ինչ : Ի վ այսր ամի անհնար է իմիք հարկաւ զհետ գալ իրիք , առանց պարտադ- կելոյ ի նմա . քանզի ոչինչ արարօղ որչափ և հարկաւոր իցէ , տայ՝ զոր ոչ ունի : Եւ դարձեալ , եթէ ի հարկադրութիւնէ բնութեան յառաջ գան ամ- ենիք որք են յաշխարհի , յումմէ արդեօք ու- նին զլինելն հունաւոր , և սահմանաւոր , զի որ է յիւրմէ , և հարկիւ առնէ , յոչ ումեքէ հնար է նմա սահմանաւորիլ . վ զի ոչինչ այլ ենթադրի յառաջագոյն՝ լինել նմա ի նմանէ , և կախիլ : Եւ ևս՝ ոչինչ պակաս անհնարին երևի այնպիսի հրա- շալի և կարգաւորեալ տրամադրութեան աշխարհի առ իւրեանց վախճան , զհետ գալ կոյր հարկի բնու- թեան , քան խառնիխուռն արշաւանաց հիւլէից Եպիկուրոսի : Իսկ եթէ այս մի միայն գոյացու- թիւն աշխարհի բաց ինքեան մտածեալ իցէ հոգի , հեռի նախ , զի ոչ ևս նոյնացուցանէ ընդ իւր զտարածութիւնն և զիիս՝ իրրև զկրկին եղանակս անզանազանս իւրմէ . մի՝ զի այս երկու եղանակք այնպէս հակադրին ընդ միմեանս , որպէս և կալ և նստիլն միանգամայն . նմին իրի և ոչ կարեն միա- բանիլ ընդ միում . և երկրորդ՝ զի զտրօրինակ միոքն հակառակի նիւթոյ , նոյնգունակ և տարածութեան հակառակի հոգւոյ : Ընդեւ երկրորդ , զի ոչ ամ որ ինչ է յաշխարհի զհետ գայ կոյր հարկի բնու- թեան այսր գոյացութենէ . որպէս դնէ Պղինեսա , այլ զտրին հակառակն՝ ի մտաց տուրն հոգւոյ յառաջ գայ , որ արտադրէ և կարգէ : Եւ հինգերորդ , եթէ ոճ է մի միայն , և ընդհանուր գոյացութիւն

աշ-

աշխարհի, հետևի, զի որ ինչ է յաշխարհի, կամ ինչ կերպականապես ածէ և կամ կերպականապես յածէ, ելբև նորուն եղանակ առ 'ի նմանէ անզանազան ըստ ասից Սպինոսայ։ Անկարելի. ապա ածէ կերպականապես քար. տունկ, ձի, շուն, կապիկ, որդն, և որ 'ի կարգին, հանդերձ անկատարութիք իւրեանց։ Եւ դարձեալ մակաբերի. Ապա է միանգամայն ջերմ և ցուրտ. բոլորակ և քառակուսի, վասն զի բաղադրեալ են յաշխարհի այսպիսի ձևք։ Եւ ևս՝ է միանգամայն սև և եղևնաւուռ. քանզի բիւրք 'ի մարդկանէ են այսպիսի։ Եւ դարձեալ, ապա յորժամ մարդ ատեայ զմարդ, անիծանէ վիրաւորէ, սպանանէ, խորշի 'ի նմանէ, ևն, ածէ անձամբ զանձն ատեայ, անիծանէ, վիրաւորէ, սպանանէ, խորշի յիւրմէ, և այլն. քան զորս չիք ինչ անմտագոյն ևս կեղծել։ Խաղում և այլ անհամար ընդդիմութիս մարթ էր 'ի մէջ բերել. զոր և բերեն իսկ ոմանք յածաբանից ընդդէմ սորին դրութեան. բայց մեք թողումք նոցա, զի աւելորդ իմն վարկանիմ 'ի կարգաւ ցրել զայսպիսի և զայսչափ անաւօտ առասպելս՝ երկարագոյնս դնելոյ ատեն։

Ը. արուեստ ղութեի պատմական։

Ընդ ասոյին խնդիրն նախընթաց պրակիդ. Ընդէ՞ր Տէրտուղիանոս համարձակեցաւ զածն լինել մարմնաւոր։

Ասելի է, հաւանական է, թէ Տէրտուղիանոս ոչ համարեցաւ զածն լինել մարմնաւոր, կամ գէթ յետս նահանջեաց զայս մոլորութեի։

Յուցանի առաջին մնան. Զի հնար մոլորութեան որ զայ մարմնաւորութենէ միաբանիլ ընդ սկզբանց վարդապետութեն Տէրտուղիանոսի, ապա Յուց. առաջ. 'Եախ՝ սկիզբն վարդապետութե Տէրտուղիանոսի է, թէ ամ մարմնաւոր է կրական.

գիրք. յաղագս. հոգ. գլ. է: Եւ ուսուցանէ ՚ի գիրս, որ ընդդէմ Պրոպքսեայ. գլ. իԲ. թէ ած է անկրական: Երկրորդ, գիրք. ՚ի վերայ մկրտ. գլ. ժԲ. հաստատէ, թէ ած է պարզ. Ո՛ւմէ, ասէ, Նղլեզէ անհաւատութիւնս, որ պնդեայ զի պատճառ է, պատրաստ է, և պիտոյ է. Իսկ արդ՝ նթէ ած էր մարմնաւոր, ուր ևս էր պարզ: Երրորդ, ՚ի գիրս ջատագ. գլ. ԺԷ. ուսուցանէ, թէ ած է անչափ, և չէ հնար նմա պատարագիլ ՚ի տեղւոջ ուրեք, որ ոչ վայելէ մարմնոյ: Չորրորդ, ՚ի գիրս, որ ընդդէմ Երմոգինեայ, ուսուցանէ, թէ ած է անբաժանելի ՚ի մասունս, և զհաւրդ մարթ էր այսմ լինել, նթէ էր մարմնաւոր: Հինգերորդ, ՚ի գիրս ջատագով. գլ. իԲ. ուսուցանէ. Թէ երիք անձինքն Երրորդութիւն են մի հոգի, մի ած, մի գոյացութիւն, որ անյարիր է ընդ կարծեացն զոյ մարմնաւորութիւն: Վեցերորդ, բացայայտ ուսուցանէ, թէ ած է հոգի. և ահա նորին իսկ բանք, ՚ի գիրս. ջատագով. ի. Քանզի Ա ած հոգի:

Ընդդէմ վերջին ցուցմանս հակառակին ոմանք, թէ Տէրտուղիանոս և զշունչն միանգամայն ասէր լինել հոգի. և սակայն յայտնապէս ուսուցանէ լինել մարմնաւոր: Այլ յայլևայլ միտս ընծայէ այ և շնչոյ զհոգին: Քանզի զած ասէ լինել հոգի գոյացութիւն, և բնութիւն, և կամ ըստ որում հոգին հակադրի մարմնեղէն և տարածեալ զանգուածոյ. և այս յայտ է ՚ի վերոգրեալ տեղեացդ. Համար ա. և ե: Իսկ զշունչն ասէ լինել հոգի, ոչ բնութիւն, և գոյացութիւն, կամ ըստ որում հոգին հակադրի տարածեալ զանգուածոյ, այլ ըստ որում նշանակէ զկեանս, և զշնչումն, և այս յայտ է ՚ի գրոցն. որ յաղագս շնչոյ. գլ. ԺԱ. ուր ասէ. Օշանէն հարկ է ասել որոշ պայմանաւ, լինէ է հոգի, ոչ ըստ ինճուկի անուանեան, այլ ըստ նկարագրութեան, և ոչ բառիւ գոյացութեանն,

այլ

այլ ըստ գործողութեան. զանգիր ընդ. ի՞նչ է հոգի յոյժակա՞ս : (Օգոս վկայուի Տէրտուղիանոսի, որ 'ի մի գանազանութեան հոգւոյ և շնչոյ իմանալ պարտ է ըստ բառիցն լատինացւոց, զի 'ի նա հոգին անուանի Սպիրիտուս, որ է շնչումն. և շունչն՝ Անիմա, որ է տարրերը բառ. և ոչ նշանակէ ըմ ձայնին զշնչումն : Ուստի և ըստ այսմ նշանակութեան առնուլ պարտ է աստէն և զմերս հոգի և շունչ :)

Յուգանի երկրորդ մասն 'ի սկզն Օգոս. գիրք. Ժ. 'ի մի Օձն. ըստ նկարագ. գլ. իե. ուր զայս օրինակ տրամաբանէ. Տէրտուղիանոս զանգիր պնդմունս համարեցաւ ընել զաւետ, ոչ յայլ ասէ, քայց ի՞նչ պէ չէմարեցաւ ըմբռնել զնա անմարմին. նմին քէ ե՞րէիս , գո՞ւցէ տրէօ՛ ոչինչ նչե՞ն ինչ զէ՞նեցի մարմին. ե պէ՞ն նա չէմարեցաւ այլապէ խորհիլ. քայց զանգիր պոմիր է, երբեմն ընդդէմ ի՞նքեան կարծեաց պնհեալ պճշմարտութենին պարգեւ գաւանել : Զանգիր պնիչ ճշմարտագոյն ե՞ս հնար էր նմա առնել, զան զըր ասացն ուրիշ, ամ մարմնաւոր է կրանի : Ապա հարկ եղեւ նմա ձնհնել պնորձնե՞ր, զըր ձնոր մի յատուկագոյն ասացնալը էր, ի՞նչ ե՞ն է մարմին : Ա՞ն ոչ նա այնպէս յերեսոյթ պնե՞ պարկի, մինչե՞ պէ՞ն ե՞ս բնութենէ կրանն հակարձ :

Ասիցես նախ. Տէրտուղիանոս քաջայայտ բանիւք հաստատէ, թէ ած է մարմին. որպէս 'ի գիրս. որ 'ի վերայ մարմնոյն քոնի. գլ. ժա. ասէ. Ամ ոչ ինչ է, մարմին է ըստ ե՞րեսի աներե՞ւ, ե՞ ոչինչ է առմարմին, քայց եղե՞ւ, ոչ ոչ է : Ա՞ն 'ի գիրս, որ ընդդէմ Պրաքսեայ. գլ. է. ասէ. Ա՞ն պնչ է, ոչ ընդունի, ի՞նչ ած է մարմին, ի՞նպնե՞ս ե՞ ած է հոգի : Զանգիր ե՞ հոգին է մարմին ըստ ե՞րեսի աներե՞ւ, 'ի պարզիլ է՞ր, այլ ե՞ ունին առ ասպուածոյ պնե՞ի՞նոց մարմին, ե՞ պնե՞ի՞պարան, որով՛ ասպուածոյ ե՞ ե՞ն ե՞րե՞նչ : ապա :

պէտեմ զան. զսուաչ. Տէրտուղեանոս քա-
ջայայտ բանիւք հաստատէ, թէ ած է մարմին, յընդ-
դարձակ և յանկատուկ միտս, ընդունիմ. յանձուկ,
և՛ի յատուկ միտս, ուրանամ: Անկնի. Ոմանքին
ոմանք՛ի նախնեաց, մանաւանդ Տէրտուղեանոս՛ի
կրկին միտս առնուն. Ոչ՝ անկատակապէս փոխա-
նակ ամի, որ է իրական, և ենթակայանայ, և
հակադրի ոչնչի, ունայնի, և դատարկի: Երկ-
րորդ, յատկապէս, փոխանակ ներթևական և տա-
րածեալ զանզուածոյ, և քան զրուա հակադրի ան-
ներթևական գոյացութեան: Արդ՝ յորժամ ասէ Տէր-
տուղեանոս, թէ ած է մարմին, իմանայ զանկատ-
կապէս մարմնոյ, ըստ որում է ենթակայացեալ ինչ,
և հակադրի ոչնչի: Եւ այս յայտ է նախ անտի,
զոր վերագոյնդ յիշատակեցաք, ուր ասէ. ամ որ
ինչ է, տարրին է քան ներքոյ ածէ: Երկրորդ, ի
մասանց անտի, քան ներքոյ ածէ, զոր յերկուս
տեղիս ևս՛ի սէջ բերէ. որով՛ք նշանակէ, թէ զմար-
միին ոչ իմանայր պարզապէս և յատկապէս, այլ
որիշ եղանակաւ: Երրորդ, ի նպատակէ անտի,
զոր դիտեր՛ի ճառելն ընդդէմ Պրաքսեայ. քան-
զի սա պնդէր, թէ արդին այ ոչ է իրական ինչ
ենթակայացեալ, ի հօրէ բղխեալ. այլ ունայն, և
դատարկ ձայն հնչման ընդ օդս ցնդեալ, զոր առ
՛ի հերքել Տէրտուղեանոսի՝ ոչ էր հարկ հաստա-
տել, թէ բանն է յատկապէս մարմին, այլ շատ
էր նմա հաստատել, թէ բանն է իրական ինչ են-
թակայացեալ, և ոչ սին սոսկ և ունայն ձայն
հնչման. Այլ անդէն առ նմին յաւել՛ի վէր. Ոչչափ
ես առաւել ոչ՛ի նորին գոյացութենէ յառաջ եկն՝
ոչ եղեալ առանց գոյացութենէ: Եւ վերագոյնն ա-
ռաջնեալ էր. Ասացից ես ասէ, ըստ չէիր հնար յառաջ
ածել այ պատճառն ինչ, ես պատրաստի ... ես ոչ էր
պատ՛ի գոյացութենէ, որ յայնչափ գոյացութենէ յառաջ
եկն, ես պայնչափ գոյացութեան պատ: Զորրորդ, զի

յայն

յայն տեղիս ընդդէմ Պրոպեսայ, յորժամ ասաց, թէ ած է մարմին, ընդ նմին և յաւել, թէ է հոգի. արդ՝ չէ հնար միաբանել զոսա, եթէ իմանայր զյատկապէս առեալ մարմնոյ: Վինդերդոդ, սքն Ցեսաիոս եպիսկոպոսն Ճհենայ. դիրք. ընդդէմ Արիոսեանց. Հատ. ՃՀ. գրատ. Հարց. Լուկս. ասի զբանէն ոչ դրեթէ նոքին եղանակաւ զորօրինակ և Տէրտուղիանոս. սակայն ոչ ոք վասն այնորպանէ զնա մոլորեալ ընդդէմ աննիւթականութեանն ոչ: Նա վինդերդոդ, դի սքն Օգոստինոս թէպէտ և՝ ի վերոգրեալ տեղիդ՝ ի վերն Օննդ. ևս և՝ ի Թուղթն. ճԾէ. և դիրք. ի. ՝ի վերայ հոգւոյ. գլ. ե. երևի համարիլ թէ Տէրտուղիանոս երբեմն զյատուկ մարմինն ընծայեաց ոչ, բայց՝ ի գիրս, որ՝ ի վէր հերետիկոսութեանց, որ յետինն է քան զնախակարգեալսդ, հերետ. ձՂ. խոստովանի, թէ մարթէ իմանալ զբանս Տէրտուղիանոսի, և անբասիր առնել զոչինս յայն միտս, զոր ընծայեմք նմա. Տէրտուղիանոս ասէ՝ պատանդն պահ առնուահ. քայց պնդոյն պնդէ լինել տալին: Նա ոչ պատուհասոյն, այլ պահ նուիրական: Սակայն ոչ ասի լինել հերետիկոս. չանգէ տալն է հատուցանել նմա պնդոյն նուիրականաւն և պճոյսցուինն ոչ ըստ նրոց ինչ տալին, ոչ այսպիսի տալին, զորոյ պատուհաս չառնն պահ և փոքր հնար է, և պարտ նուիրել տուածդ. պարտականէ այն ոմ, զոր յանկարծ ինչ տալին, ընդ պնդոյն ինչ վերինն և զնոյն այսպիսի ինչ վերինն. ասկոյն տալն է արդեօ ասացս, հատուցանել նմա ինչ նուիրական պահ տալին, և՝ զի ոչ է ոչինչ, ոչ է պատուհասուին, և ոչ տալոյ կամ շնոյ այսպիսի ինչ վերինն. ևն. ապա:

Ասիցես երկրորդ, և միանգամայն ստիպիցես. Տէրտուղիանոս. դիրք. ի. ընդդէմ Մարկիոնի. գլ. ԺՂ. ընծայէ ոչ զանդամս մարդոյ, և զմարդկային ախտս, և զկիրս. ապա ետ նմա զմարմին հանգամանս և յատկապէս առեալ: Զա-

Պատասխանեմ զան. զառաջ. Տէրտուղիանոս ընծայեաց այլ զանդամն մարդոյ, և զմարդկային ախտաժակ և զկիրս, ի յատուկ և ի բնական միտս, ուրանամ. յանկատուկ և յայլաբանական միտս, ընդունիմ. այսինքն է, յայն միտս, յոր սէր գիրք ընծայեն այլ զայնս, ոչ վկրապոյնդ ձառեցաք:

Պնդիցես. Արեւ, թէ Տէրտուղիանոս դնէ յաճ զկիրս ինչ յատկապէս առեալ. ապա: Յուց. առաջ. ի յիշատակեալ տեղիս ընդդէմ Անարկիոնի. ասէ գայ, թէ ունի զբնութիւնն ըստ եռնատուրոց, և զբարոյսն ըստ ասլեքսակոց, և զնոխանայ ըստ ամբոխասանից. և զոր ինչ ոչ պատշաճէ լսոցդ: Օգտ օրինակ և զողորմութիւն ըստ յոյնեցոց, և զհամբերութիւն ըստ ալոփեցոց, և քաջն ըստ սրպենատուրոց, և զոր ինչ պարտն է քարեաց: Եւ գիրք. ա. ընդդէմ Նոբեն. գլ. իղ. խօսելով գայ, ասէ. Ոչ ապուշ և դժալիսի է, որ ոչ անարգէ զոյժանէ զոր ոչ կամ. որովհետև անարգութիւնն ինչ է ընդ ապիկար պարկեշտ կոմայ: Կամ երբէք անարգի, պարտի քարեհանել. երբէք քարիանայ, պարտի վերհան կնդրել. ըստ այնմ և վերհանդուրինն պատուղ է քարուիւնէ, և քարեհունէն պարտ անարգութիւնն. և անարգութիւնն ըստ ասացեալա, ինչ է ընդ ապիկար արարեալ կոմայ. ապա:

Պատասխանեմ զան. զառաջ. Արեւի թէ Տէրտուղիանոս դնէ յաճ զկիրս ինչ յատկապէս առեալ մարմնականս, այլապիշս, և ապականիչս, որպիսի ընծայէր շնչոյ, ուրանամ. անապականս, կատարեալս, երջանիկս, և ընդ ածային ծայրագոյն անմահութեան և անկրելութեն կիցս, ընդունիմ: Ըստ այսմ մեկնէ ինքն իսկ. գիրք. ը. ընդդէմ Նախատացեալ Անարկիոն. Ընդհանուն անձիս և անագործն են (ասէ.) որ ըստ մարդկայնոց պէտ այնոսն գործին. զի վերջնոյքն յոգոյհանոցս պայմանէ

են

էն այնպիսի ինչ, յոյն ասէս ե յաճ ըսպ նոյն վճռակի համարին լինել: Որշիւ պէսյոյս-ուիչս, ե ըսպ ե-ըռանչէ-ըոյ պէ-ըռանչէ-ը Տէրս ընծայեա՛ նէ, այնպէս պահապան, որպէս ե գոյոյս-ուիչն պահանջին, ինչպէս ե ըսպ յոյնին էրկ-ին հաղորդել.. այնպէս ապրիանոյս-ա գործե 'ի Տրդիչ ապրիանս-ուիչ Տրդէյին գոյոյս-ուիչն, որպէս անապրիան գործե յաճ, անապրիանս-ուիչ ձեայնին գոյոյս-ուիչն: Ես արդ՝ 'ի դնելոյն Տէրտուղիանոսի զայսպիսի կիրս յաճ, ուչ մարթիմք մակաբերել, եթէ մարմին հաստատեաց նմա:

Ասիցես երրորդ. Սքն Ծոռ. ա. ընդդէմ հեթ. գլ. ի. Թուէ զՏէրտուղիանոս ընդ այնոսիկ, որ հաստատեցին այ մարմին. ապա:

Պատասխանէ Աստալոս Ակէքսանդր, թէ սքն Ծոռմոս հայեցաւ միայն 'ի բանս Տէրտուղիանոսի, և յառաջին նշանակութեին, զոր 'ի մէջ բերեն, բայց գաղանի իմաստից նոցին, որ 'ի բաղդատուէ սկզբանց նորին վարդապետութեանն ամենևին ուչ մնադրեաց. զի ուչ պահանջէր զայս առաջիկայ գործ նի, և ուչ իսկ վերաբերէր առ դարձն հերձանոսաց զայն հաստատակութեի ընդ քննութեի արկանել:

Այլ արդ՝ ոչինչ ընդդէմ երևի համարել, թէ սքն Ծոռմոս հաստատեալ 'ի պէսպէս վկայութիւն սքն Օգոստինոսի, զիրօրինակ վերագրեալ քննեցաք, զհակառակ կարծիս կալաւ իբրև հաստատական: Բայց և մեք իսկ ուրանամք զայն բացարձակապէս. վ զի ուչ եթէ պնդմամբ իսկապէս, թէ Տէրտուղիանոս ուչ երբէք եղ այ մարմին, այլ հաւանականաբար միայն, և ընդ ժամանակութեի. այս է, հաւանական է, թէ ուչ ասացաւ զայս մոլորութի, և եթէ սխալացաւ ևս, յետս նահանջեաց զայն: Ես չասիցես, թէ սքն Օգոստինոս 'ի յետին գործս որ յաղագս հերետ. զառաջին կարծիս հաւաստեաւ յետս նահանջէ, և

զՏէր-

զՏէրտուղիանոս անբասիր առնէ : Պատրաստ ուրեմն եղիր ի մեզ ընդունել զայս ամենայն ի քեզ անդադար ամ եւ աւր , այլ եւ ի մեզ ի տունս մեր ի տեղիս ուր իցես , ի ճանապարհի եւ ի տեղիս ուր կայցես , ի ժամ ուր ուտիցես եւ ուր ննջիցես , ի ժամ ուր ելանիցես եւ ուր մտանիցես , ի ժամ ուր ուղեւորիցես եւ ուր դառնայցես , ի ժամ ուր ուրախանայցես եւ ուր տրտմիցես , ի ժամ ուր հիւանդանայցես եւ ուր առողջանայցես , ի ժամ ուր ի քաղցրութեան կամաց կարծիցես , եւ ի ժամ ուր ի դառնութեան կամաց կարծիցես , ի ժամ ուր ի պատուականութեան կամաց կարծիցես , եւ ի ժամ ուր ի նուաստութեան կամաց կարծիցես , ի ժամ ուր ի հանդարտութեան կամաց կարծիցես , եւ ի ժամ ուր ի խռովութեան կամաց կարծիցես , ի ժամ ուր ի հանգստեան կամաց կարծիցես , եւ ի ժամ ուր ի տագնապի կամաց կարծիցես , ի ժամ ուր ի ծիծաղի կամաց կարծիցես , եւ ի ժամ ուր ի լացի կամաց կարծիցես , ի ժամ ուր ի ծաղկութեան կամաց կարծիցես , եւ ի ժամ ուր ի թառամութեան կամաց կարծիցես , ի ժամ ուր ի կենդանութեան կամաց կարծիցես , եւ ի ժամ ուր ի մահու կամաց կարծիցես , ի ժամ ուր ի հարստութեան կամաց կարծիցես , եւ ի ժամ ուր ի տկարութեան կամաց կարծիցես , ի ժամ ուր ի հարկաւորութեան կամաց կարծիցես , եւ ի ժամ ուր ի ստացուածոց կամաց կարծիցես , ի ժամ ուր ի ծառայութեան կամաց կարծիցես , եւ ի ժամ ուր ի ազատութեան կամաց կարծիցես , ի ժամ ուր ի ծնունդս կամաց կարծիցես , եւ ի ժամ ուր ի ծնանելոց կամաց կարծիցես , ի ժամ ուր ի ամուսնութեան կամաց կարծիցես , եւ ի ժամ ուր ի կուսութեան կամաց կարծիցես , ի ժամ ուր ի պատերազմի կամաց կարծիցես , եւ ի ժամ ուր ի հաշտութեան կամաց կարծիցես , ի ժամ ուր ի ճանապարհորդութեան կամաց կարծիցես , եւ ի ժամ ուր ի տանն կամաց կարծիցես , ի ժամ ուր ի ծովու կամաց կարծիցես , եւ ի ժամ ուր ի ցամաքի կամաց կարծիցես , ի ժամ ուր ի ծերութեան կամաց կարծիցես , եւ ի ժամ ուր ի մանկութեան կամաց կարծիցես , ի ժամ ուր ի ձմերայնոյ կամաց կարծիցես , եւ ի ժամ ուր ի ամարայնոյ կամաց կարծիցես , ի ժամ ուր ի գարնանային կամաց կարծիցես , եւ ի ժամ ուր ի աշնանային կամաց կարծիցես , ի ժամ ուր ի ցանկալի կամաց կարծիցես , եւ ի ժամ ուր ի ոչ ցանկալի կամաց կարծիցես , ի ժամ ուր ի ցաւոց կամաց կարծիցես , եւ ի ժամ ուր ի ոչ ցաւոց

գործութեան, է ամենևին կատարեալ. զի որպէս կարողութեին 'ի մէջ բերէ զանկատարութեի, նոյնպէս ներգործութեին 'ի մէջ բերէ զկատարելութեի. ապա։ Այս առաւել ևս յայտնի լինի 'ի հետագայ լուծմանն, և յորոց ունիմք ասել 'ի ճառս անսահմանութեան այ։

Խնդրի երկրորդ. Ընդեօք ամ իրաց կատարելութիք իցեն յաճ։

Պատասխանեմ. Այո՝։

Յուցանի նախ՝ 'ի սմ գրոց. Սաղ. ղէ. 9. Ամէն. Որպէս ալէ լեռ որ պնդեսցի յաւիտեան, ինչն ոչ լռեսցէ, պ.ք. բոլ. կայ, կամ որ ապրեցի պալն, ինչն ոչ պրեսանիցէ։ Սիր. իէ. 25. Այնո շնորհէ ամ ճանապարհի, և ճրէ խոբտութի. չնո ամ յոյս կենաց, և պօբութի. Հռոմ. ժա. 36. 'Ի նմանէ, և նովա, և 'ի նոյն ամ։ Նա այլոյր։

Յուցանի երկրորդ՝ բանիւ. Որ ինչ միանգամ Անդ. կատարելութի է 'ի գործն՝ պարտի լինել յաւարտչական պատճառն նի. կամ ըստ նոյն բանի, եթէ իցէ պատճառ փաղանուն. որպէս մարդն ծնանի զմարդ, կի գերագոյն եղանակաւ, եթէ իցէ պատճառ հոմանուն, և 'ի վերագոյն կարգի. որպէս ջերմութեին կերպական արտադրեալ յարեգակնէ է գերազանցապէս զօրութի յարեգական, զի ոչ ոք տայ զոր չունի կերպականապէս, կամ գերազանցապէս. իսկ արդ՝ ած է առաջին պատճառ արարչական ամ իրաց. ապա։

Յուցանի երկրորդ. Ած ունի զամ լրութի Անդ. գոլոյ. Ապա ունի զկատարելութիւնս ամ իրաց։ Այստ է հետևուիս, զի ամ կատարելուի է կատարելութի գոլոյ, կամ ամ կատարելութի հայի 'ի գոլ ինչ. որպէս արդարութին տայ զգոլ արդար. բարութին զգոլ բարի. ըստ այսմ և որ ունի զլրութիւն գոլոյ՝ ունի զամենեցուն կատարելութիւնս։

Յուցանի առաջ. Ած է ինքն գոլն ըստ ինքեան

նո-

ենթակայացեալ էապես և յիւրմէ. իսկ արդ՝ որ է ինքն գոլն ըստ ինքեան ենթակայացեալ էապես և յիւրմէ, ունի զամենայն լրումն գոլոյ. զի չէիք ինչ, յորմէ մարթ իցէ սահմանաւորիլ. ապա։

Լանդրի երրորդ. Օհարդ կատարելութիք ամենեցուն են յած։

Յառաջ քան զպատասխանին պարտ է նշանակել զոր յառաջն յիշատակեցաք. պ. ա. նախընվճ. թէ կրկին են ազգք կատարելութեց։ Ոմանք ասին պարզապէս պարզ. իսկ ոմանք պարզ միայն, կամ ըստ իմիք։ Կատարելութիւն պարզապէս պարզ առ հասարակ սահմանի յածաբանից. յետ սմին Անսելմոսի. գլ. ժգ. առանձնախօս. Որ է քօրէգոյն նոլա՝ չան ասանդ նէ՝ այս է. զոր ունելն լաւագոյն է իւրաքանչիւր էակի ըստ որում էակ, քան չունել զայն. զիրօրինակ կեանք, բարութիւն, իմաստութիւն, արդարութիւն. ԵՒն. ասացաք ըստ որում էակ, և ոչ ըստ որում է այս, կամ այն էակ. զի թէպէտ՝ օրինակ իմն, քարին ըստ որում քար ոչ է լաւագոյն կեանքն. զի այսոքիկ եղծանի էութիւնն նր. սակայն նմա ըստորում էակ՝ լաւագոյն է։ Արդ՝ կրկին պայման պահանջի առ կատարելութիւն պարզապէս պարզ։ Նախկինն է, զի զոչինչ անկատարութիւն յիւրում կերպական իմացման փակիցէ։ Երկրորդն է, զի ի նոյն ենթակայէ ոչ արտաքսիցէ զայլ կատարելութիւն մեծագոյն, կամ հաւասար. ապա թէ ոչ՝ ոչ լինիր բարեգոյն ունելն զայն՝ քան զչունելն։ Կատարելութիւն պարզ միայն կամ ըստ իմիք, է, որ ոչ է բարեգոյն նուաւ քան առանց նր. ուստի և պակասի ի միոյ յերկուց աստի նշանակեալ պայմանաց, այսինքն՝ կամ յիւրում կերպական իմացման փակէ զանկատարութիւն ինչ, զիրօրինակ շարժիլ, տրամաբանել, լինել մարմին, զգայական, քանակ, դուննաւոր, և այլն։ Կամ ոչ ընդունի ընդ իւր ի նմին ենթակայի զայլ կատա-

թելութիւն ինչ մեծագոյն, կամ հաւասար. վասն և ոչ լինի բարեգոյն ունելն զայն քան զչունելն։ Ա՛ց յետին այսր պատճառի առնչութեանն յաճախին ոչ առ այլ կատարելութեանց պարզապէս պարզ. ոչ զի զանկատարութեանն վասկէ՝ այլ զի ոչ ընդունի ընդ իւր ի նմին անձին զայլ առնչութիւն հաւասար կատարելութեան, զրօրինակ հայրութեան զորդիութիւն. նմին իրի և ոչ լինի բարեգոյն ունելն զհայրութիւն, քան զչունելն զայն. զի որդին որ չունի զայն՝ է հաւասարապատիւ և կատարելակից հօր։

Նա և դիտելի է, զի ինչ կարէ պարունակիլ յայլում բազմապատիկ. Նախ՝ կերպականապէս, կամ ըստ իւրում կերպական բանի. որպէս ջերմութիւնն պարունակի ի հուրն, հոգին ի մարդն։ Երկրորդ, զօրութիւն, յորժամ միևն ունի զօրութիւն որ ինչ կատարելութիւն է ի պարունակեալ իւրում։ Երրորդ՝ յայնժամ համարի ունել զայն զօրութիւն, յորժամ կամ զիւրն զոր ասեմք պարունակիլ՝ կարէ արտադրել, որպէս տունին պարունակի ի սերմն. գործն ի պատճառն, կամ յորժամ իւրովն կարէ տալ զայլ, զոր ինչ կարէ տալ պարունակեալն. որպէս կերպական ջերմութեի հրոյ պարունակի զօրութիւն յարեգական։ Երրորդ, գերազանցապէս, յորժամ միև պարունակի յայլում կատարելագոյն եղանակաւ քան թէ իցէ ինքեան, և այս կամ գերազանցաբար կերպականապէս, որպէս զգայականն ի բանական հոգին, կամ գերազանցապէս զօրութիւն. որպէս ջերմութեին յարեգական։ Այսպէս ամ ծանուցեալ։

Պատասխանեմ առ Լընդկրդ նախ, ամ կատարելութիւք ստեղծուածոց պարզապէս պարզ են յաճ կերպականապէս գերազանցաբար։

Յուցանի առաջին մասն. Ոչ է ամենևին և յանսահմանս կատարեալ. ապա պարտ է նմա պարունակել զամ կատարելութիւս, որք ըստ ինքեան

ջոչինչ անկատարութիւն փակեն յինքեանս , որպէս
սի են կատարելութիւնք պարզապէս պարզք . զի և
թէ ՚ի միոյ պակասէր , չէր ամենևին և յանսահ
մանս կատարեալ : Աստատի , պարզապէս պարզ
կատարելութիւնք ստորոգին զնոյ կերպականապէս . զի
ասի ըստ կերպական իմացուածոյ . ոճ է իմաստուն ,
ոճ է բարի , որպէս ասի մարդն է զգայական . Ա-
պա պարունակէ զնոյնս կերպականապէս :

Ա՛նկնի երրորդ մանն . Կատարելութիւն պար-
զապէս պարզ ՚ի ստեղծուածս , զնորօրինակ իմաս-
տութիւն , կրկնակի կարէ մտածիլ . Նախ՝ ըստ-
բուամ է ստեղծեալ յոյս անհատ : Երկրորդ , ըստ
ինքեան , և ընդհանրապէս , ըստորոգեալ վերացու-
ցանի ՚ի ստեղծականէ , և յանստեղծէ : Նախկին
օրինակաւ նկատեալ սահմանաւորի առ որոշ ինչ
սեռ , կամ տեսակ , զի է պատահումն , և որակու-
թիւն այսպիսի , կի այնպիսի տեսակի . և ըստ այսմ
ոչ է կատարելութիւն պարզապէս պարզ , և ոչ է
կերպականապէս յոճ , այլ զօրութիւն միայն ըստ ի-
մացուածոյ հետագայ պատասխանւոյս : Իսկ երկ-
րորդ օրինակաւ մտածեալ , վերացուցանի ՚ի սահ-
մանաւորութէ սեռի , և տեսակի , և ՚ի մէջ բերէ
միայն զճանաչումն ՚ի ձեռն բարձրագոյն պատճա-
ռի . և ըստ այսմ է կատարելութիւն պարզապէս
պարզ , և է յոճ կերպականապէս : Ա՛րդ՝ յորժամ
ասեմք , թէ պարզապէս պարզ կատարելութիւնք ստեղծ-
ուածոց պարունակին յոճ կերպականապէս , ոչ է
պարտ իմանալ թէ յոճ ունին զայն գոլն ստեղծա-
կան , և անհատական , զոր ունին ՚ի ստեղծուածս .
որպէս թէ ոճ իցէ իմաստուն ստեղծական իմաս-
տութէ մարդոյ , այլ թէ են ՚ի նմա ըստ իւրեանց
կերպական բանի ընդհանրապէս իմացելոյ , ՚ի բաց
առեալ զսահմանաւորութէ սեռի , և տեսակի , այլ
և ազնուագոյն և բարձրագոյն եղանակաւ . Ա՛պա
կերպականապէս գերազանցաբար : Եւ յայսմանէ

վե-

վերագոյնդ ասեալք ընդ Օգոս. գիրք. Ե. 'ի վերայ երր. և գԼ. ա. Ընծ է անորակ բարի , առանց դրից ներկայ. ևն :

Պատասխանեմ երկրորդ. Կատարելութիք ըն իմիք , որք են այսպիսի մի անկատարութեն ոչ են յած կերպականապես , այլ միայն գերազանցապես զօրութիք :

Յուցանի. Ընդհնար է իմիք անկատարութեն լինել յած կերպականապես. մի զի է հակ ամենակատար. իսկ արդ՝ կատարելութիք ըստ իմիք , զորոց խօսիմք , փակեն 'ի կերպական իմացման իւրեանց զանհրաժեշտ անկատարութեի , որպես ենթէ հրաժարեցուցես 'ի տրամաբանէն զանկատարուէն , զոր ինքն փակէ , ոչ մնայ տրամաբան , և ոչ մարդն մնայ մարդ : Արդ՝ այսպիսի կատարելութիք ոչ են յած կերպականապես : Նա և այս , զի թէ էին յած կերպականապես , կարէին ստորոգիլ զնոյ , և այնպես մարթ էր ճշմարտիւ ասել. Ընծ է բանական , զգայական , առիւծ , քար , ևն :

Այլ են յած գերազանցապես զօրութիք. 'Նախ' զի ոչ իւրմէ միայն , և կատարելագոյն եղանակաւ կարէ տալ զնոմ , զոր ինչ կարէ տալ 'ի ձեռն նոյ : Երկրորդ , զի է նոյ պատճառ , ըստ որմ տարբերութենց նոյ ոչ միայն սեռականաց , ոչ արեգակն է պատճառ ենթալուսնեայց յորս ազդէ , այլև թռչականաց , զի է պատճառ և ընդհանրագոյն բոլոր էակին. և այս բան էակի փակի գերազանցապես յամ ասրբերութիս : Արդ՝ որ ինչ միանգամ է 'ի գործն , հարկիւ յառաջագոյն գոյ զօրութիք 'ի պատճառն , որպես ասացաք , և այն կատարելագոյն եղանակաւ ենթէ իցէ պատճառն հոմանուն , և 'ի վերագոյն կարգի , որպիսի է յած : Ապա ըն իմիք կատարելութիքն ստեղծուածոց պատճառական յած զօրութիք գերազանցապես : Աստ Օգոս. ճառ. ա. յաղագս բանից առաքելոյն , ասէ.

Գ՛նբ-ալանդ չան պ՛ալ ուրբ՛անաձա ի-ը . . . . պ՛ի նրի-
խանգրկյա-ս պ՛եձա-ուրի՛ն , ձեձագոյն ե , նրի-ն պ՛ենբ՛ե-
ֆ-ուրի՛ գենբ՛եկյագոյն ե , նրի-ն պ՛ասպ՛ըա-ուրի՛ , չասպ՛ը-
գոյն ե . . . . չանգ՛ն ալ՛ի-ը ե-ան նենբ՛ն , պ՛ի ապատաձն
ապատ՛ի-ն ի-ա-մ հա-ատասպ՛ենագ՛ն , ֆամ գ՛ոբձն ապհի-ա-
պա-ուրի-ն ե-ասպ՛ե-ատենագ՛ն : Ապ՛ենա ե-ինի-նբկյե-ալ ի-ի-ն ՝ի
Ա-անբգատբ՛ն . (Համատ. ժ՛ք.) Որ ապատ պ՛ըա-ուրա ,
պ՛ըա-ուրագոյն ե . ե- ոբ ապատ պ՛ենբ՛ե-ակյի-ո , գենբ՛եկյ-
ֆագոյն ե չան պ՛ին :

Ասիցես ընդդէմ առաջին մասին . Այն Ծով. ատար. խն. ժ՛ք. առ ի՛. բոլ. ասէ , թէ ա՛ծ բաղ-
դատի առ ա՛մ ստեղծուածս յինքեան պարտունակելը .
որպէս մարդն առ կենդանին . և որպէս թիւն վե-
ցեակ առ անկատար թիւն ընդ իւրև պարտու-
նակեալս . իսկ արդ՝ մարդն կերպականապէս պա-
րտունակէ զկենդանին , և թիւն վեցեակ զայլ ստո-
բին թիւն . ապա :

Պատասխանեմ զան. զմեծ . Եթէ ոչն ցու-
ցանէ զհանդիտուԹի՛ ինչ , ընդունիմ , եթէ ցու-
ցանէ զհանդիտուԹի՛ ա՛մ իրօք , ուրանամ : Արդ՝
սա՛ վարդապետն ո՛չ առնէ յայսմ հանդիտուԹի՛ ,
Թէ որպէս մարդն պարտունակէ կերպականապ զկեն-
դանին , և թիւն վեցեակ զայլ ստորինս , այնպէս
պարտունակէ ա՛ծ կերպականապէս զա՛մ ստեղծուածս .
ապա Թէ ո՛չ՝ մարդ Էր զա՛մ ստեղծուածս ստորա-
գել զա՛յ , ասելով , ա՛ծ է կենդանի , որպէս ասեմք ,
մարդն է կենդանի , զոր ո՛չ երբէք էած զմտաս
սա՛ն Ծովմաս , մանաւանդ յայտնապէս հաստատէ
լինել անհնարին , ստորև . խ. ժ՛ք. առ է. բոլ. ուր
ասէ , և ցուցանէ , Թէ անհնար է ինչ ապորոշել
զա՛յ , ե- զպրեղծուածոյ փոքանո-ւնոպէս : Ա՛յլ յայսմ
առնէ զհանդիտուԹի՛ , Թէ որպէս մարդն պարտու-
նակէ զկենդանին , և ինն ասելի . զ՛որօրինակ Թիւն
վեցեակ պարտունակէ զստորինս , և ինն ասելի . սոյն-
պէս և ա՛ծ պարտունակէ զա՛մ ստեղծուածս , և ան-

սահման առնլն , վերացուցանելով յիշանակէն պա-
րունակելոյ , և այս շատ էր դիտման նը։ Ար-
գի ցուցանէ անդէն , թէ ած ճանաչէ զնմ թուա-
կան կատարելութիւս ստեղծուածոց։ Ընդ՝ առ այս
ուչ պահանջի՝ թէ զայնս կերպականապէս պարու-
նակեսցէ , այլ շատ է թէ պարունակեսցէ զայնս
զորութիւնբ դերազանցապէս։

Ընացաք ի պատասխանին . Ոչ ինչ հոպա-
կելի-ինչն , որ էն այսպիսի վը անհոպարա-
ղի ոդք են այսպիսի վը ուչ ընդունելոյ ընդ իւրեանս
զայլ հատուսար , կամ զմեծագոյն , որպէս առնչու-
թիւնքն . են յած կերպականապէս։

Ասդրի Հոյրորդ . Ոդնօք ած , և ամ ստեղծ-
ուածք միանդամայն , ինչն կատարելագոյն ինչ , և
բարեգոյն քան զած միայն։

Պատասխանեմ . Ուչ . Օչնետ դայ յասացե- Ի ՀԵ.
լոցս , զի եթէ ած պարունակէ գլխովին զնմ կա- զան . ԸՂ .
տարելութիւս ստեղծուածոց , և այն գերազանցա- ԽՆ . ՀԸ . ԱՐ .
գոյն եղանակաւ . Ընդ որպէս ուչ է անկատար ՀԵ . Ե . ՝ի
առանց նդ , սոյնպէս և ուչ նորօք կատարելագոյն ՄԸ ՀԱՐԻ .
Հաստատի , անսահմանն յաւելմամբ սահմանաւորի ՊՀ . ԱՀ . ԱՐ
ուչ լինի մեծագոյն , այլ կատարելութիւնն այ է ան- ՀԵ : ԱՀ . ՀԸ .
սահման . իսկ կատարելութիւնք ստեղծուածոց են ԽՆ . ԼԸ .
սահմանաւորք : Ուստի Օգոս. ճառ. ժա. ի վը ՊՀ . ՀԵ .
Յովհ. ասէ . Լինէ լինելիս առանց այ , ինչպէսցն
եղելիս , եւն լինելիս ընդ այ , ուչ եղելիք ած ստե-
ղծող . ուչ նա ի չէնն ստեղծոյն , այլ պրա առանց
նորա ինչպէսցն։

Սակայն ած և ստեղծուածք են բազում իրք ,
և բազում ունակք կատարելութեն : Ունկ ումանք Ի ՀԵ .
համարին , թէ մարթ է ասել , թէ ած , և ստեղծ- զան . իՀԵ .
ուածք են կատարելագոյն ինչ պատճառեաբ , քան ԽՆ . ԱՐ .
թէ ած միայն , այլ անյատկապէս : Ընդդէ կո- Ա . ԱՀ . ՀԵ .
պրնէլպեոնդ յատկապէս նշանակէ զաստուածն ,
և ուչ զստուածութիւն :

Խնդրի հինգերորդ. Արդեօք ստեղծուած ինչ կարիցի՞ լինել նման այլ :

Անդ. պ. ձ. բոլ. Պատասխանեմ. Ամ ստեղծուած է ըստ իւրաց ինչ, այսինքն է, անկատարապէս նման այլ :

Անդ. Յուցանեմ. Նմանութիւն նկատի ըստ համաձայնութեան, կամ ըստ հաղորդութեան՝ ի կերպն, ուստի և նմանութիւն է այնպիսի, որպիսի է կերպին հաղորդութիւն, և համաձայնութիւն. իսկ արդ՝ ամ ստեղծուածք ըստորում են էակք յիմիք հաղորդին այլ, ոչ ըստ փաղանուն բանի տեսակի, կամ սեռի, ըստ որոյ կատարելագոյն լինէր նմանութիւն, այլ ըստ համեմատանուն բանի էակի. զի որպէս այծ է էակ իւրով եղանակաւ, այսինքն էութիւն, նոյնպէս և համեմատաբար ստեղծուածք են էակք իւրեանց եղանակաւ, այ հաղորդութիւք, և նմանակցութիւք այլ : Այլ այնք, որք կատարելագոյն են ի գոլն իւրեանց, կամ ի բազում աստիճանս, զիրօրինակ են խնդրական ստեղծուածք, են առաւել նման այլ : Արդ՝ զայսմանէ անկատար նմանութիւք պարտ է իմանալ զայն գիրս, յասել անդ իւրում, թէ արարաւ մարդն ըստ նմանութիւն այլ. Ծննդ. ա. և ե. և Ցակ. գ : Իսկ զկատարեալ նմանութինէ պարտ է իմանալ. յորժամ ասէ թէ չիք ստեղծուած ինչ նման այլ. որպէս Սաղ. լը. լթ. և կ :

Անդ. առ. և ել. իբ. ի վերայ ձեռ. պ. է. առ Ժա. Իսկ թէ արդեօք մարթ իցէ փոփոխակի ասել, թէ այծ նման է ստեղծուածոյ, պնեմ, ոչ. վասն զի յայնժամ է միայն առնչութիւն փոխադարձ, և հաւասար ի նմանութեան, յորժամ երկուքն ունին զկերպ, յորս է նոյն բան, և ինքեանք են ի նոյն կարգի : Ապա յորժամ ոչ ունին զայս, այլ միւն միայն ասի նման այլում, զի ըստ իրաց ինչ նմանի այնմ, որպէս գործն հոմանուն պատճառի, կամ պատկերն սկզբնատիպին, յայնժամ ոչ է առ միմեանս առնչութիւն նմանութեան. որպէս թէպէտ ասի այս պատկեր նման կայսեր, սակայն ոչ լինէր ու-

ուղիղ ասել, թէ կայսրն է նման այսմ պատկեր, կամ որպէս ասէ Օդոս. գիրք. ի. առանձնախօս, գլ. չ. Ո՞վ էիցէ, որ 'ի հայելին հայիցի. և ո՞ղջո՞ւն ասիցէ, ևս ինձն իցէ նման այնմ պատկերի, և ո՛չ յառնաւոր ևս նա ինձեան. Ասկ արդ՝ այսպէս է յաճ. ապա։

ՊՐԸԿ. Գ.

'Ի վերոյ բարոյ առ հասարակ։

Աբն Թոմ. ա. Ե.

Նդրի նախ. Յորում աւրհնօք որոշակի կայանայցէ կերպական բան բարւոյ։

Ամենք դնեն զայն 'ի կատարելութեն, այլք 'ի բաղձալիութեն. զերկսքանչիւրն ասէ սէն Աւովմաս. աստ. պ. ա. բոլ. և այլուր դնէ 'ի բաղձալիութեն. ասէ. Նոյն բարոյ կայամ կայանայ, ևս ինն իցէ բաղձալի։ Եւ զսորին հակառակն՝ անդ. առ ա. և 'ի ստորև. պ. ե. բոլ. ասէ. Նոյն բարոյ կայանայ 'ի կատարելութեն։ Այն ևս պատճառք երկոցուն ևս կողմանն։ Ընտ միում նախ, եթէ իմիք պակասիցէ ինչ, որ առ նէր ամբողջութեի, կամ առ կատարելութեի պահանջի, ասի չար։ Ընդ բարութիւնն կայանայ 'ի կատարելութեն, կի՛ յամբողջութեն. զի բարի ասի հակադրութեի առ չարն։ Երկրորդ, այս պատճառական է ճշմարիտ. վճակ է բաղձալի, վճակ է բարի։ Ընդ բան բարւոյ յառաջագոյն է քան զբան բաղձալւոյ։ Երրորդ, բաղձալիութեին է արտաքին յարանձանութեի յառաջ եկեալ 'ի բաղձանաց. որպէս տեսանելիութեին 'ի տեսողութեէ։ Ընդ յառաջ քան զյարանձանութեիւնն պարտ է նախենթադրել զբան բարւոյ, որ ոչ կարէ լինել այլ ինչ բայց եթէ կատարելութեի իրին յիւր գոլն։ Ասկ ըստ միւսումն, նախ՝ եթէ բարութեին էր կերպականապէս կատարելութիւն, սէն Աւովմաս յետ

ճառելոյ զկատարելութենէն այ , վայրապար յաւելեալ էր զայս , և զհետագայ խնդիրն , որ ’ի վեր բարձրեալ էր այ : Երկրորդ , կատարելութեան էակի ’ի գոյն իւր է նորա կացուցիչն : Իսկ բարին , որ ի յատկութեան էակի , որպէս ճշմարիտն և միւն , ոչ կացուցանէ զէակին , այլ ենթադրէ կացուցեալ : Այսմանէ երկուստեք ևս առաւելու գժուարութենէն : Օր բարութենէն որպէս ասացաք , է յատկութեան էակի . և յատկութենէն պնդուի յաւելուլ ինչ յէութենէն , որոյ է յատկութիւն : Այլ ոչ երևի , թէ զինչ յաւելուցու բարութենէն էակին : Վասնզի ոչ կարէ յաւելուլ իրական ինչ , զի ամ իրական պարունակի ընդ էակաւ , և ոչ զէակ բանի , ապա թէ ոչ էակն լինէր բարի կեղծեալ , և ոչ իրական :

Եթէ ասիցես վ առաջնին կարծեաց , թէ յաւելու զառնչութենի բաղձալուութեն : Այլ է ընդէմ , այն առնչութիւն կամ է իրական . և կամ բանի : Օրն և ասիցես , երկաքանչիւրոցն ևս ընդդէմ եղանէ անպատշաճութենի : Նա ևս , եթէ իցէ իրական , կամ է ստորոգութենական , և կամ դերազանցական : Ոչ է ստորոգութենական . ապա թէ ոչ ստորնադոյն լինէր քան զէակն , վ զի է մի ’ի ստորոգութեց . և այսպէս ոչ կարէր լինել յատկութենի էակի ընդհանրապէս առելոյ . և այն զի և ինքն է բարի ինչ : Ապա ոչ է կերպական բարութենի , որով ամ ինչ է բարի : Նա ոչ կարէ լինել իրական առնչութենի գերազանցական : Ապա զի իրական առնչութենին գերազանցական ոչ զանազանի յիրէն , այլ է նոյն իսկ իրն կարգեալ : Երկրորդ , զի ոչինչ յատարերի գերազանցապէս առ այլ , բայց եթէ որ կախի զայնմանէ , քանզի նոյն իսկ առնչութենին է կախումն ինչ . ըստ այսմ ոչ ոչ յատարերի իրապէս առ ստեղծուածս , այլ բացի միայն , զի ոչ կախի ’ի նոցանէ . բայց ստեղծուածքն յատարերին առ նա . զի կախին զնմանէ :

Նոյն-

Ս. ԹՈՄ. ՔՎԻՆ ՃՇ. ՊՏ. Ա.

"Այնպէս գիտելին նկատմամբ գիտութեան, զգալին նկատմամբ զգայութեան, և ամ որ է իրը չափ և չափեալ. կատարիչ, և կատարելի. իսկ արդ՝ բարին իրը վախճան բաղձալի է չափ, և կատարիչ բաղձանաց. որպէս գիտելին է չափ գիտութեան, և զգալին զգայութեան, և ոչ անդրադարձեալ, ուստի ոչ կախի զբաղձանաց, այլ բաղձանքն զնմանէ. վասն ոչ յարաբերի իրապէս առ բաղձանս, այլ բանիւ միայն, որ վասն իրապէս յարաբերելոյ բաղձանացն առ բաղձալին, ըմբռնէ զբաղձալին. որպէս թէ և նա՝ նմանապէս յարաբերի առ բաղձանս, յորմէ ծագի միայն առնչութեան բանի:

Ըստ միաբանութեան երկաքանչիւր կարծեացս, և առ լուծումն այսոցիկ դժուարութեանց, գիտելի է, զի կատարելութեանն կրկնակի կարէ նկատիլ. 'Առաջին' 'ի սեռի կերպական պատճառի: Պարզեալ յայտ է թէ կատարելութեանն կերպականաւք կացուցանէ զնոյն կատարեալ 'ի գոլ իւր, զի իւրաքանչիւր ինչ կացուցանի ներգործականութեամբ իւիք, և ներգործականութեանն է կատարելութեամբ: Երկրորդ, 'ի սեռի վախճանական շարժիչ, և յանկուցիչ պատճառի: Պարզեալ որպէս և յայտ է, կատարելութեանն շարժէ և յանկուցանէ զբաղձանս իրը համաձայն ինչ նմին, և կատարիչ նոր, զի ամ ինչ բաղձալ իւրում կատարելութեանն: Այս յառաջագոյն ծանուցեալ, առ լինդիրն:

Պատասխանեմք. Կերպական բան բարւոյ կայ անայ 'ի կատարելութեանն ոչ իրը կացուցիչ էակի, այլ իրը համաձայն բաղձանաց, և կատարիչ նոր. (կերկաքանչիւրն ասէ սրն Յովհաննես.) քանզի որում բաղձալի, և վախճանաւորիչ: Եւ այսպէս բան բարւոյ կերպականապէս կայանայ 'ի կատարելութեան, և 'ի բաղձալիութեան: Արդ՝ այս բաղձալիութեան թէ պէտ մեկնի առնչութեան բանի առ բաղձանս, և չէ հնար ըմբռնիլ 'ի մէնջ առանց նոր. զի է իրը կա-

Աղբ. և Ե. վերայ ծն. պ. ա.

տարելութի՛ն ներ , և այն յարաբերի առ նա , սակայն ո՛չ կայանայ կերպականապես յայսմ առնչութեան , այլ յայն , որ է հիմն ներ , և ասի արմատական բաղձալեութի՛ն , որ ո՛չ զանազանի իրօք ՚ի կատարելութի՛ն , այլ միայն ըստ զանազան ըմբռնման , և հայեցման . որպես թէպէտ ամենակարողութի՛ն այ ո՛չ ըմբռնի ՚ի մէնջ առանց հայեցման բանի առ ստեղծուածս , սակայն ո՛չ կայանայ յայն հայեցումն , այլ յայն որ է հիմն ներ :

Պատճառ պատասխանելոյս է , զի բարին պարտի լինել յատկութի՛ն էակի , և պատշաճիլ նմա ըստ որում է կատարեալ : Ընդ՝ երկաքանչիւրն ևս պահի , կացուցանելով զնա կերպականապես ՚ի կատարելութե՛ն , ո՛չ իբր կացուցիչ էակի , այլ իբր կատարիչ բաղձանաց , ըստ որում բաղձալի վախճանաւորիչ : Վասնզի այսուհիկ պահի բան կատարելոյ , որպես յայտ է , ևս և բան յատկութե՛ն . քանզի բան կատարելոյ ըստորում կատարեալ , և եղերիչ բաղձանաց , ըմբռնի ղՀնտ հրթալ բանի կատարելոյ ըստորում կացուցչի :

Եթէ ասիցես , թէ յատկութի՛ն պարտի զանազանիլ իրապես յէութե՛է որոյ է յատկութի՛ն : Իսկ կատարելութի՛ն ըստ որում կատարիչ ո՛չ զանազանի իրապես ՚ի կատարելութե՛է իբր ՚ի կացուցչէ , այլ բանիւ և եթ :

Պատասխանեմ , թէ ո՛չ պահանջի մեծագոյն ևս զանազանութի՛ն և չէ իսկ հնար լինել ՚ի մեթաֆիզիկական , և ՚ի դերազանցական յատկութի՛ս էակի . զի ո՛չ կարեն զանազանիլ իրապես յէակէ ընդհանրապես առելոյ . վ՛ն զի որպէս յառաջն ասացաք , ինքեանք իսկ են էակք , վ՛ռկ ո՛չ են յատկութի՛ք այնպէս ճշդիւ , և ըստ այնմ զանազանութե՛ան , որով ֆիզիկական յատկութի՛ք մասնաւոր էակի զանազանին ՚ի նմանէ . որպէս ծիծաղականութե՛ւնն ՚ի մարդոյ . և այսպէս ո՛չ յաւելուն յէակն ,

ոչ իրական ինչ, և ոչ իմն բանի. այլ են նոյն իսկ
էակին պէսպիսաբար ըմբռնելոյ, և հիմնիւ պէսպէս
ըմբռնմանց բանի. որպ լուծանէ սքեն ֆիւով. յա-
ռաջնում. պր. այսր խնդ. և այսուհիկ վճարեմք թա-
խանձանացն յերկուց կողմանց յառաջարկելոց:

Յասացելոցս ունիս մակաբերել նախ, թէ Աստ.
էակն յառաջագոյն է քան զբարին, զի պ.ք.բոլ.
յառաջագոյն իմանամք զէակն քան զյատկութին, ո-
րոյ վհետ գայ. իսկ բարին բաղդատի առ էակն իբրև
յատկութի ըղձութ՛ի նմանէ զանազանեալ, և նր
վհետ եկեալ:

Երկրորդ, ունիս մակաբերել ընդդէմ Անանի- Աղբ.
քեցւոց, թէ ամ էակ ըստորում էակ է բարի. ա.բ.
զի ամ էակ ըստորում էակ է՛ի ներգործութի.
ուստի և ըստ իրաց ինչ կատարեալ, զի ամ ներ-
գործութի է կատարելութի ինչ: Իսկ արդ՝ կա-
տարեալն ունի զբան բարւոյ, ոյ ասացաք. ապա
և՛ն. ուստի. Ծննն. ա. լա. Նայեա ած վամ զոր ա-
ղոք, և ահա քաջք են յոյժ. Նմ ա. Տիմոթ. գ. բ.
ամ ապաւածք այ քաջք են: Յորմէ վհետ գայ և այն,
թէ որք են միայն էակք՛ի կարողութե, որպէս
կարկղիքն և նիւթն առջին են և բարի միայն՛ի կա-
րողութե, և թէ մանիքեմաթիգականք ըստորում
վերացուցեալք՛ի գոլոյ, ՛ի շարժմանէ, և՛ի զգա-
լի նիւթոյ ոչ են բարի: Զորմէ տես ընդարձա-
կագոյնս՛ի Այսետանոս. յայսմ յօդ. առ առաջին
տարակոյն, ՛ի Յովհաննէս Թովմայեան. աստ. վիճ.
գ. պր. բ:

Սակայն գիտելի է, զի թէպէտ ամ էակք են Աղբ.
բարի, և են նոյն ըստ իրին. այլ վ զի ըստ բա- պ.ա.առ
նի տարբերին, ոչ նովին եղանակաւ ասին էակ պար- ա.
զապէս, և բարի պարզապէս: Ասի էակ պարզա-
պէս ըստ առաջին գոլոյ, որ է գոյացական. ասի
բարի պարզապէս ըստ վերջին գոլոյ: Որոյ պատ-
ճառն է, զի որովհետև էակին ցուցանէ զինն յատ-

կա-

կապես լինել ՚ի ներգործութեէն. իսկ ներգործութիւն յատկապես ունի զկարգ առ կարողութէի, ըստ այնմ ասի իմն էակ պարզապես, ըստ որում նախ՝ որոշի յայնմանէ, որ է ՚ի կարողութեան, որ է գոլ դոյացական. իսկ ՚ի ձեռն ՚ի վը յատկեալ ներգործութեէդ ասի իմն գոլ ըստ իմիք. որպես գոլն սպիտակ նշանակէ զգոլ ըստ իմիք, զի գոլն սպիտակ ոչ բառնայ զլինելն ՚ի կարողութէի պարզապես, վասն զի գայ ՚ի վը իրին, որ յատաչնամէ իսկ գոյ ՚ի ներգործութէի: Այլ բարին ունի զբան կատարելոյ ըստ որում բաղձալի, որով և զբան վերջնոյ: Ուստի որ է վերջնապես կատարեալ, ասի բարի պարզապես. իսկ որ ոչ ունի զվերջնին կատարելութէի, զոր պարտի ունել, թէպետ և ունիցի ինչ, ըստ որում է ՚ի ներգործութէն ոչ ասի կատարել պարզապես, և ոչ բարի պարզապես, այլ ըստ իմիք: Ապա ըստ այսմ ըստ առաջնի գոլոյն, որ է գոյացական, ասի իմն էակ պարզապես, և բարի ըստ իմիք, այս է ըստ որում է էակ, իսկ ըստ վերջնին ներգործութէնն, ասի իմն էակ ըստ իմիք, և բարի պարզապես:

Անգ. պ. Ե. բոլ. Արդարդ ունիս մեկնաբերել, թէ բարին ունի զբան վախճանական պատճառ. զի ունի զբան բաղձալոյ. քանզի բարին է, որպես վերադրյալ ասացաք, որում՝ ամենեքին բաղձան. իսկ վախճանն է այն, որ լինի բաղձացեալ:

Աստ. ի. է. պ. Ե. աբ. Ե. Վասնզի է, զի յորժամ ասեմք, թէ բարին է այն, որում՝ ամենեքին բաղձան, ոչ այնպես իմացեալ լինի, որպես թէ իւրաքանչիւր բարի յամենեցուն բաղձացեալ լինի. այլ թէ ամ ինչ, որ միանգամ բաղձացեալ լինի, ունիցի զբան բարւոյ, և ընդ բանիւ բարւոյ բաղձացեալ լինի:

Աստ. ի. է. պ. Ե. աբ. Ե. Վասնզի է զարձեալ, զի յորժամ ընդհանրապես ասի, բարին է իւր ծաւալիչ, և հաղորդիչ, ոչ իմացեալ լինի այս ըստ յատկութեան բառին,

ուս-

Ընդ.
պ.ե.բաշ

Յամաստ. ժա. իմ. Ոչ համով, ոչ հոտով, ոչ հյութով
ՀՐԴԵՑԵԼ: Արդ պատճառն է, զի որպէս ասացաք, իրաքանչիւր ինչ ասի բարի, ըստ որում է կատարեալ. և կատարեալ ասի, ըստ որում ոչ պակասի ինչ ըստ եղանակի իւրոյ կատարելութեան. իսկ իրաքանչիւր ինչ է այն, որ ինչ է իւրում կերպիւ. իսկ ապրի կերպն ինչ ինչ յատուկ ենթադրէ, և ինչ ինչ հարկիւ գնետ գայ նմին: Այսպէս ասացայս, զի իմն իցէ կատարեալ, և բարի, հարկ է, զի ունիցի զկերպ, և զնախենթադրեալսն, և գնետեւակս նմին: Այնուհետև զիտեր. իսկ արդ՝ յատուկ ջադոյն պահանջի ասէ կերպին բացորոշութեան, կամ չափակցութեան սկզբանց, եթէ նիւթականաց, և եթէ արարչականաց իւրոց. և այս նշանակի եղանակաւ ուստի ասի, թէ չափն պայմանադրէ զեղանակ: Իսկ կերպն նշանակի տեսակաւ, զի կերպիւ իրաքանչիւր ինչ կոչուցանի ի տեսակի. և վասն ասի, թէ թիւն տայ զտեսակ, զի սահմանք նշանակիչք տեսակի են իրրև թիւք. վն զի որպէս միութիւնն յաւելեալ, կամ ի բաց բարձեալ այլայլէ զտեսակ թուոյ. այնպէս և ի սահմանս տարբերութիւնն ի վեր յաւելեալ, կամ ի բաց բարձեալ: Ի բարձեալ, տեսակին գնետ գայ միաւումն առ վաճառն, կամ առ առնելութեմ, և կամ առ այլ ինչ պատճառ, զի իրաքանչիւր ինչ ըստորում է

’ի ներգործութեէ, ներգործէ, և ձգի առ այն, որ ինքեան պատշաճի ըստ իւրում կերպի, և այս վերաբերի առ կշիռն, և առ կարգն: Ապա բան բարւոյ ըստորում կայանայ ’ի կատարելութեան, կայանայ և յեղանակի, ’ի տեսակի, և ’ի կարգի:

Անդ. պ.ի.բար. Հինգերորդ ունիս մակաբերել, թէ բարին ըստ պատշաճի բաժանի ’ի համեստ, յօդտակար, և ’ի բերկրալի, զի որպէս ասացաք, բարի է ինչ ըստ որում է բաղձալի, և եզը շարժման բաղձանաց, արդ՝ որպէս շարժումն տեղական եզերի պարզապէս առ ինն վերջին, որ է կէտ իրն յոր ձգի, զորօրինակ տեղին, և կամ հանգիստն յայնմ իրի. և ըստ ինքեան առ մէջն, որով լինի գնալ առ վերջինն. (քանզի և այն է եզը շարժման, ըստ որում զմասն շարժման եզերէ.) նոյնպէս և ’ի շարժման բաղձանաց: Ապա այն ինչ որ է բաղձալի, և եզերէ զշարժումն ըստ իմիք իրրև մէջ, որով լինի գնալ առ այլ՝ կոչի օգտաւէտ: Իսկ այն, որում բաղձամբ իրրև վերջնոյ եզերողի բոլորովին զշարժումն բաղձանաց, եթէ իցէ իրն, յոր ըստ ինքեան դիմէ բաղձանքն կոչի հաճոյ. զի համեստ ասի այն, որ ըստ ինքեան է

Անդ. առ ա. ցանկալի: Իսկ եթէ իցէ հանգիստ յիրն ցանկացեալ, է բնաւրէք, ապա: Ունիս տեսանել, թէ այս զանազանութիւն է բարւոյ կրկնաբար, ըստորում բարի, և ոչ ըստորում հակ. զի ըստ այսմ

Անդ. առ բ. բաժանի ’ի տասն ստորոգութիւնս: Այս ևս՝ զանազանութիւնս է համեմատանուան ’ի համեմատանուանեալ իւր, զի բարին համեստ նախապետաբար է բարի, իսկ այլք են բարի բանիւ նորա:

ՊՐԱԿ. Գ։

Ի ՎԵՐԱՅ ԲԱՐՈՒԼԵՆ ԱՅ։
Աբեղ Թումա. խ. ջ.

Խնդրի նախ. Ընդեօք գոլն բարի պատշաճիցի այ։

Պատասխանեմ. Գոլն բարի պատշաճի մնա- նալանդ այ։ Այսպէս է ի սէր գրոց. Սաղ. ճԻԷ. Խոսպովան Երկրաւ գեն, զի բարի է. Նե պսլուր։ Որոյ պատճառն է, զի այն է բարի, որ է կատարեալ բաղձալի. իսկ արդ՝ ած է կատարեալ մեծապէս բաղձալի. ապա։ Յուցանի փոք. Ած է պատճառ ամ կատարելութենց որք են ի ստեղծուածս. իսկ արդ ամենեքին բաղձան կատարելութեան իւրեանց. ապա։ խ. ջ. պ.ա. բոլ.

Նոթ Խնդրեցես. Ընդեօք ամ ստեղծուածք իւրք բաղձան այ։ Պէտ, բաղձան գԷթ լինլեայն. զի ամենայն ինչ որոյ միանգամ ի ստեղծուածս բաղձան, է հաղորդութեի այ։ Ուստի որք երկին ի միոյ կողմանէ և ըստ իմիք խոյս տալ չայ, կամ ստելութիւ բերել առ նա, չայլմէ կողմանէ, և ըստ այլոյ բաղձան նման լռելեայն, զի բաղձան իմիք, որ է հաղորդութիւն այ. զորօրինակ գող, կամ բարեգոյն գող, զերծ լինել ի թշուառութեց, կամ այլ ինչ։ խ. ԻԲ. ի վր ՃՀԺ. պ.Ը. առ. Ը.

Խնդրի եկդ. Ընդեօք ած իցէ ծայրագոյն բարի։ Պէտ. Ընչո՞։ Յուցանի. Ամ կատարելութենք, և բարութիք ամ իրաց բղխեն չայ իբրև ի հոմանուն պատճառէ. իսկ արդ՝ գործն գերազանցապէս է ի հոմանուն պատճառն, քան թէ չինքեան։ Ո՞ն զի հոմանուն պատճառք արտադրեն զգործս, որք քան զինքեանս ստորին։ Ապա բարին է չած և գերազանցագոյն եղանակաւ, և վերկ ասի ծայրագոյն բարի։ Ասա. պ.Ը. բոլ.

Խնդ-

Խնդրի երրորդ. Ընդհանք գոլ բարի էութիւն ինչ յատկութիւն այ.

Անդ. Պատասխանեմ. Ընդ. Յուգանի. Իւրաքանչիւր ինչ ասի բարի ըստորում է կատարեալ, որպէս յայտ է յաստացելոցս: Իսկ արդ՝ ոչինչ ստեղծական էակի, այլ միայն այ պատշաճի լինել կատարեալ էութիւն. ապա: Ընդ. փոք. Երրեակ է կատարելութիւն իւրիք. Նախ ըստորում կացուցանի ի գոլ իւր ներգործութիւն: Երկրորդ, ըստորում ի մի նի յաւելիլ լինին պատահմունք ինչ հարկաւորք առ կատարել գործողութիւն իւր: Երրորդ, ըստորում հպի ի վախճան իւր. զի օրինակ առաջին կատարելութիւն հրոյ կայանայ ի գոլն, զոր ունի ի ձեռն գոյացական կերպի իւրոյ, որ դոյ ներգործութիւն: Երկն կայանայ ի ջերմութեն, ի թեթևութեն, ի չորութեն, և ի սոցին նմանս: Երրորդն է ըստ ըստում յիւրում բնական տեղւոջ հանգչի. իսկ արդ՝ այս երրեակ կատարելութեն, այսինքն է ներգործական գոյութիւն, ի մի յաւելեալ որակութիւնք, և ստացումն վախճանի, ոչինչ ստեղծուածոյ պատշաճի ըստ իւրում էութեն, այլ միայն այ, որոյ էութիւն միայն է իւր գոլն, կամ գոյութիւն, և յորոյ մի ոչ գոյ պատահումն ինչ, այլ որ ինչ ասի ճշմարտապատահաբար, նման պատշաճի էապէս, որպէս լինել կարող, խմաստուն, և այլ այսպիսիք, և որ ոչ կարդի առ այլ ինչ իբրև առ վախճան, այլ ինքն է վերջին վախճան ամի. ապա: Ուստի Ղուկ. ԺԸ. ասի. Ոչ ոք բարի, այսինքն էութիւն, քայց մի այ:

Աստ. Ա. Ե. պ. ա. բալ. Հաստատի. Իւրաքանչիւր ինչ է բարի ըստորում է կատարեալ. արդ՝ ցայնչափ է կատարեալ, ցորչափ է ներգործութիւն: Իսկ արդ՝ գոլ ներգործութիւն ոչ պատշաճի ստեղծուածոյ ինչ էապէս, այլ միայն այ. ապա:

Ասիցեն. Էութիւն ստեղծական իրի ըստ ինքեան նկատեալ է բարի իւրով բարութիւն զանազանեալ 'ի բարութիւն գոյութեան։ Ապա է բարի ըստ էութեան։ Այս. առաջ. Նախ՝ վն զի էութիւնն ըստ այսմ նկատեալ է էակ, զի ոչ է ոչինչ. ապա է բարի։ Երկրորդ, զի ըստ այսմ նկատեալ է բաղձալի, զի ոչ բաղձանք զորօրինակ լոկ գոյութեան առաջութեան, այլև նոյն իսկ առաջութեան։ Երրորդ, զի թէ չէր այսպէս, ապա մարդկային բնութիւնն չունէր 'ի ք՝ զսեփական և գաւեղծական բարութիւն, որպէս ոչ ունի զսեփական, և զստեղծական գոյութիւն։ Չորրորդ, 'ի ստեղծական էութիս, միևն է ըստ ինքեան բարեգոյն, և կատարելագոյն քան զայլս. և ըստ այսմ ասեմք, թէ մարդն էապէս է կատարելագոյն քան զձի. Ապա է ըստ ինքեան և էապէս բարի։

Վնեմ ընդունելով զառաջ. զորոյ զան. զհետև. Ապա է բարի ըստ էութեան. Եթէ ըստ գոյացանէ զբան բարութեան բաւական, անկախ յոմանէ և իցէ, ուրանամ. Եթէ ըստ գոյացանէ զբան բարութեան ինչ անբաւական անկախաւոյ, յոմանէ և իցէ, ընդունիմ։ Այդ՝ ընդունիմք թէ ստեղծական էութիւնն ունի զնուր բարութիւն. այլ ունի կամամբ 'ի գոյութէ, որ քաջայայտ ցուցանի այսպէս. իրն այնու եղանակաւ է բարի, որով է էակ. զի բարին է յատկութեի էակի. իսկ արդ՝ իրն ցորչափ ոչ ունի զգոլ 'ի բնութեն իրաց, ոչ է, և ոչ ասի էակ պարզապէս, այլ ըստ իմիք միայն. այսինքն 'ի կարողութեն. և զի պարզապէս ոչինչ է, և յորժամ ստեղծանի, ասի պարզապէս յոչնչէ արտադրիլ։ Ապա ոչ է, և ոչ ասի բարի պարզապէ, այլ միայն ըստ իմիք, և 'ի կարողութեն։ Ապա առ 'ի ասիլ բարի ներգործութեք և պարզապէ պահանջի գոյութէին դէթ իբրև պայման։ Այդ՝ գոյութիւն ոչինչ ստեղծական է էական, այլ այ միայն։

Յորմէ յայտ է լուծումն թախանձանաց: Օ՛ն առ առաջինն պատասխանեմ, թէ ստղծուածն, և էանն ըստ որում ներգործաւորեալ գոյութիւն է բարի պարզապէ. իսկ առանց գոյութեան որպէս է էակ՝ ի կարողութեան, նոյնպէս է բարի՝ ի կարողութեան: Նոյնպէս առ երկրորդն պատասխանեմ, թէ ոչ ենդրեմք սոսկ զգոյութիւն, այլ զկին, բայց ներգործաւորեալ գոյութիւն: Առ երրորդն պատասխանեմ, թէ բնութիւնն մարդկային՝ ի քո ունի զնիւթական բարութիւն ըստ որում ներգործաւորեալ, թէ ոչ մարդկային, զէթ ածային գոյութիւն: Առ չորրորդն պատասխանեմ, թէ մի էութիւն է բարեգոյն քան զայլս էապէս ներգործութիւն և պարզապէս, ըստ որում ներգործաւորի գոյութիւն, այլազգ է բարեգոյն ըստ իմիք միայն և՝ ի կարողութեան:

Ապիկեցես. Ումէ մինչև է գոյացեալ, իմացեալ լինի ամբողջ. և զայն իբրև այսպիսի սիրէ ածսիրով հաճութեան. Ապա անկախ՝ ի գոյութենէ է բարի:

Պատասխանեմ զան. զառաջ. Նութիւն մինչև է գոյացեալ, իմացեալ լինի ամբողջ առարկապէս և կարելաբար, ընդունիմ. իմացեալ լինի ամբողջ, էակապէս և պարզապէս, ուրանամ: Այսպիսի զան. և զհետև. Ապա անկախ՝ ի գոյութենէ է բարի, առարկապէս և կարելաբար, ընդունիմ. է բարի էակապէս և պարզապէս, ուրանամ: Այլ թէ արդեօք սիրէ ածսիրով հաճութեան՝ ի վիճակի կարելութեան, ասասցուք ստորև:

Ինդրի չորրորդ. Արդեօք ամ ինչ իցէ բարի ածային բարութիւն:

Ասա. ք.է.պ.է. զալ.

Պատասխանեմ, թէ իւրաքանչիւր ինչ է բարի ածային բարութիւն արտաքսապէս, և պատճառաբար, ըստ որում բարութիւնն ածային է պատճառարարչական, գաղափարական, և վախճանական համօրէն բարութեանց: Սակայն կեպականապէս, և

ներք-

ներքսագոյս իւրաքանչիւր ինչ է բարի նմանութիւն ածային բարութեան յինքեան յարելոյ. որ է կերպականապ իւր բարութիւն յարատեւականիչ նոյ։ Այս պես է մի բարութիւն ամենեցուն. նաև բազում բարութիւնք։

ՊՐԸԿԼՈՍ

Ի ՀԵՐԱՅ ԱՆԱՀՀԱՆԱՐԵՆ ՀՅ։

ԱՐՔ ԹՈՒՎ. Լ. Է.

Նպատակ. Ազդեալ ածի իցէ անսահման ըստ էութեան, և ըստ բանի էակի։

Վիճելի է նախ, զի անսահմանն կամ անհունն է որ ոչ ունի զսահման, կամ զեզր։ Ուստի եթէ չունի զեական եզերս՝ լինի անսահման յէութեան. եթէ չունի զեզերս ի մտնետուր սեռի ստորոգելոյ, զտրօրինակ քանակութեան կամ որակութեան, լինի անսահման յայսմ սեռի։ Ըստ ճառէ արն (Ա)ովմաս զանսահմանութեէ այ ըստ էութեան, կամ ըստ բանի էակի։

Վիճելի է երկրորդ, զի սահմանաւոր եզերք էութեն են կամ արտաքինք կամ ներքինք։ Այլոյն սահմանաւոր արտաքին է պատճառն արարչական, որ եգեալ թէ կարիցէ արտադրել զգործ անսահման, եթէ իցէ անսահման, կարէ և արտադրել զայն սահմանաւոր։ Այլոյն սահմանաւորք ներքինք են կամ մէթաֆիզիզականք, այսինքն սեռ, և տարբերութիւն, որովք իրն կացուցանի ի մտնետուր և ի սահմանաւոր անուսակի. և կամ ֆիզիգականք, այս է, կերպ և նիւթ, կամ ենթակայ ընկալուչ, որ է ըստ կերպին նիւթոյ։ Այլոյնն, որում ոչ մանք ընդդիմանան. գուցանի նախ. Ըմ՛ ներգոր. ա. ընդծուէթի յայլում յինեալ, ընդունի զեզրաւորութիւն դէմ հեթ յայնմանէ, յորում է. զի այն ինչ, որ է յայլում, և խե-

է ՚ի նմա ըստ եղանակի ընդունողին. որպէս հեղձուկն յանօթ ըստ չափու նր յարմարի. և մի պատահումն է կատարելագոյն ՚ի միում ենթակայի, քան ՚ի միւսում: Այդ՝ ներգործութիւնն ընկալեալ յենթակայ ինչ՝ ամփոփի ըստ կարողականութեան ենթակային ՚ի յայտանել յաւէտ կամ նուազ զնւր կատարելութիւն և զգօրութիւն: Այնպէս կերպն եղէրկ զկարողականութիւն նիւթոյ կամ ենթակային առ բացորոշ կատարելութիւն կամ կերպ: Յուցանի երկրորդ. նիւթն կամ ենթակայն ընկալուչ և կերպական կախին ՚ի միմեանց յեղանակն պատճառելոյ և գոլոյ. և միմեանց զհանգամանս իւրեանց հաղորդեն, և ընդ միմեանս խառնեն. ապա սահմանաւորեն զմիմեանս ոչ թողով զմիմեանս յիւրեանց պարզութիւն, այլ խառնեալ և սահմանաւորեալ ըստ այլում: Յուցանի երրորդ. Այ՛ ընկալուչ է ՚ի կարողութիւն առ ներգործութիւն, որոյ է ընկալուչ. զստի ոչ է անսահման ՚ի բանի կատարեալ և մեքուր էակի, և զայսմ անսահմանութիւնէ է աստանօր խնդիրս: Այնպէս ներգործութիւնն ընկալեալ ՚ի կարողութիւն ընդունողին, ոչ է մեքուր, զի ընդդի ընդ կարողականութիւն. և այսչ նուազ է քան զմեքուր ներգործութիւնն. ապա սահմանաւորեալ: Այս ամենայն ծանուցեալ և յուցեալ, առ խնդիրդ

Ա՛առ. ի՛. է. պ՛ա. բ՛ա. Պատասխանեմ. Այ՛ է անսահման ըստ էութեան, և ըստ բանի էակի:

Յուցանի. Այ՛ ըստ էութիւն և ըստ բանի էակի ոչ ունի ինչ սահմանաւոր. ապա: Յուցաւաչ. Ո՛չ կարէ սահմանաւորիլ արտաքսապէս ՚ի ձեռն արարչական պատճառի, զի է ինքնագոյ. և ոչ ներքսապէս ՚ի ձեռն սեռի, և տարբերուաց, կամ նիւթոյ և կերպի, զի որպէս յուցաք ՚ի վերոյ, է էակ ամենևին պարզ, անխառն յամ բաղադրութիւն, թէ ՚ի սեռէ և ՚ի տարբերութիւն, թէ

՚ի

'ի նիւթոյ և 'ի տեսակէ, և թէ յէութենէ և 'ի գոյութէ. զի որպէս ասացաք, է հապէս իւր գոլ. մինչզի ելն կամ գոլն յայծ՝ որովհետև է իւր իսկ էութի, ուր է 'ի նմա ընկալեալ, և ուր անդրագոյն ներգործութէ ընկալուչ. զի գոյութէին է վերջին քան զայմ ներգործականութիս. ապա:

Յայտնեալ ունիս մակաբերել նախ, թէ չէիք այլ ինչ բաց յայ անսահման ըստ էութէ. զի կամ բաղադրի 'ի նիւթոյ և 'ի կերպէ, և կամ 'ի սեռէ, և 'ի տարբերութէ, որովք սահմանաւորի առ մանաւոր ստորոգութիւն. թէ իցէ կերպ ինչ գերազանցեալ զայմ ստորոգութէ, որպիսի է գոյութիւն. վ՚ը զի չէիք այլինչ բաց յայ հապէս իւր էութէ և գոյութէ, այնպիսի գոյութէին 'ի ստեղծուածս է ընդունելի յէութէ, և բաղադրէ ընդ նմա. և այսպէս նուաւ սահմանաւորի. ոչ և էութէին, ըստ որում ընկալուչ գոյութէ սահմանաւորի նուաւ, կամ գէթ կարգաւն առ այլ: Աստ. խ.ք.պ. բոլ.

Երկրորդ՝ ունիս մակաբերել, թէ չէիք ստեղծուածք ինչ ներգործութէք անսահման ըստ քանակութեան, կամ ըստ այլինչ պատահմանէ, զի պատճառն անսահման պահանջէր զէութէ և զենթակայ անսահման: Յաղագս ներգործութէք անսահմանի 'ի ստեղծուածս տեսցես բաղումն 'ի բնաբանութէն: Անդ. ին. պ.ք. բոլ. Անդ. պր. ք. ե.

ՊԱՐԿ. ՕՐ.

Ի ՀԱՅԱՍՏԱՆԵԱՑ ԱՅՍ.

ԱՐՔ ԹՈՒՎ. ԽԱ. Շ.

ՀՕԳՈՒՆՈՅ.

Նախագիտելիք.

Պիտելի է նախ, զի անչափ ասի, իբր թէ առանց չափու: Ուստի եթէ նկատեսցի ըստ ածային գոլոյն՝ է անսահմանութիւն. եթէ ըստ տեղութեանն՝ է յատիանականութիւն. եթէ ըստ տեղոյն, է անպարագրելիութիւն. Ի վեր անչափութեանն ըստ այսմ կետին իմացուհածոյ առեալ ճառիւք աստանօր:

Պիտելի է երկրորդ, զի անչափութիւնն և ամենուրեքութիւնն թէպէտ երբեմն իրրև նոյն առեալ լինին, սակայն ոչ են նոյն ամենևին: Օի անչափութիւնն նշանակէ զառաջինն ներգործութիւն. իսկ ամենուրեքութիւնն զերկրորդ ներգործութիւն. Ապա անչափութիւնն է յատմարութիւն, կամ ընդունակութիւն գոլոյ յամ իրս և Ի տեղիս, ևս և յանսահմանս, եթէ գոցի: Իսկ ամենուրեքութիւնն է ներգործական գոյութիւն յամ իրս և Ի տեղիս ոչք են: Այլ անչափութիւնն է ստորոգելի այ, զի բնապէս և Հարկիւք պատշաճի նմա. իսկ ամենուրեքութիւնն ոչ է ստորոգելի այ, զի պատշաճի նմա ազատօրէն և Ի ժամանակի:

Պիտելի է երրորդ, զի ած երբեակ ընդհանրական եղանակաւ ասի առ հասին՝ Ի մեկնչաց Ի վեր հինգերորդ գլ. Ներգ. լինել յամի. այսինքն կարողութիւն, ներկայութիւն, և էութիւն, ըստ եղանակին, որով իմն ասի լինել Ի մարդկայինս: Ըստ այսմ

Թա-

թագաւորն ասի, թէ է Ի բոլոր թագաւորութեն իշխանութիւն, և տէրութիւն. զի թէպէտ և չիցէ ամ ուրեք ներկայ, սակայն կարող է ամ ուրեք տիրել. և զամ ինչ ուղղել Ի ձեռն պաշտօնէից իւրոց։ Ներկայութիւն ասի որ լինել չամի, որք նմա աչիւերև են. որպէս ամ ինչ որ է Ի տան ուրեք, ասի լինել ներկայ ումեք, որ է Ի տան, թէպէտ և չիցէ ըստ իւրում գոյացութեն չամ մասունս տանն։ Այլ ըստ գոյացութեան կամ ըստ էութեն ասի որ լինել Ի տեղւոջ, յորում է գոյացութիւն նր։ Արդ՝ ասեմք, թէ ած այսու երրեակ ընդհանրական եզանակաւ ասի լինել չամի. Ներա կարողութիւն. զի ամ ինչ անկանի ընդ իշխանութիւն, և ընդ տէրութիւն նորա, և զամ ինչ կատարէ և ուղղէ։ Ներկրորդ, ներկայութիւն, զի ամ ինչ Էրկիոպօա- նոց կայ աւօլչ ալոց նչ. Ներ. ի. ժչ։ Ներորդ, էութիւն կամ գոյացութիւն, ըստ որում մերձ կայ առ ամ ինչ իբրև պատճառ գոլոյ. որպէս ճոխագոյնս ունիմք ցուցանել։

Վիտելի է զերրորդ, զի բաց Ի հասարակ և յընդհանրական եղանակացս աստի, որովք գոյ ած չամի, են և այլ մասնաւոր եղանակք, որովք ասի լինել Ի մասնաւոր իրս։ Ըստ այսմ ասի մասնաւոր եղանակաւ լինել շնորհօք յարդարս և Ի սիս, որք սիրեն զնա ներգործութիւն, կամ ունակութիւն. զի է Ի նս իբրև սիրեցեալ Ի սիրօշն, ուստի և իբրև բարեկամ բնականից, և կենականից, և իբրև վախճան սկզբնաբար ստացեալ և զմայլելի, զորմէ ընդարձակագոյնս տեսցես Ի Յովհաննէս Թովմայեան. աստ. պ. ի։ Վարձեալ, ած մասնաւոր եղանակաւ է յերկինս յայտնութիւն փառաց. և Ի քո անձնաւորական միաւորութիւն, և յայլ զանազան իրս. յորս մասնաւորապէս գործէ, որպէս Ի խորհուրդս. ևն։

Ա՞ս. Խ. պր. ֆ. բու.

Անգ.

Վխտանլն է հինդկլօլդ , զի մանկըեղիք . առ
Նպիփ. հերետ. կդ . ուրացան զընդհանրական գոյու-
թիւնն այ յայմ՝ կարողութիւ , քան որում ասէին ,
թէ հոգևորքն և անմարմինքն միայն են նկրթդ
անկեալ ածային իշխանութեան . իսկ երևելիքն , և
մարմնաւորքն են նկրթդ անկեալ իշխանութեն ներ-
հական սկզբան : Ասինք ևս ուրացան զընդհանրա-
կան գոյութիւն այ յամենայնի ներկայութիւ . վ զի
ասէին , թէ տեսչութիւն այ ոչ ձգի մինչ ՚ի ստո-
րին մարմինս յայսոսիկ . յորոց դիմաց ասի . Յոբ.
իբ. ժդ. Ահ ձեր երևիցէ ընդ-ցի , ե ոչ երե-
ցէ : քան լատ. ընդ ձեր. երևիցէ ընդ , ե ոչ պիբ պե-
ասանե :

Աղդ. Ասդ՝ զընդհանրական գոյութիւն այ յայմ էու-
թիւ կամ գոյացութիւ ուրացան , ը վկայելդ սկն
Հերոնիմ. ՚ի գլ. կդ. Եսայ. ՚ի հրեից անտի նք ,
որք զնծ փակեին ՚ի տաճարն նէմ : Դարձեալ՝
՚ի հնթանոսդ նոքա , որք միանգամ կեղծեին զնծ
մարմնաւոր : Ուրանան զայս և Աոկինեանք , և ո-
մանք ՚ի Կալիկեանդց . ընդ որս համարելի է յուղ-
զաիսաաց՝ Օգոստինոս Հուգուբինոս . ՚ի Աաղ ճը .
Ռանզն սոքա ուսուցանեն , թէ նծ է ամ ուրեք
կարողութիւ և գործողութիւ . բայց ըստ գոյացու-
թեն է միայն երկինս , այնպէս՝ որպէս արեգակն
՚ի պարունակի իւրում ը գոյացութեն գոլով , ազ-
դէ չինթալուսնեայս : Ոյսմանէ ընդհանրական
եղանակէ միայն է այժմու խնդիրս , որով նծ է
յամենայնի ըստ գոյացութեն : Ուստի դնեմք զյօդ-
ածդ :

ՅՕԻՒՍԵՆՕՍ Ե։

Ընդեռ՝ ամբ ըստ գոյացութեանն էին նոքա։

Ասել է. Ընդ ըստ գոյացութեան է՝ի նոսա յամ իրս։ Աստ. պ.ա. բոլ.

Յուց. Նախ՝ի սկզբան. ք. Օր. գ. լե. Ընդ որ ոք է չերկինս է վերջ, և չերկինք՝ է խոնարհ. Սաղ. ճկը. է. Յո երկեցայց ես՝ի յոգւոյ առմէ, և ի չերկնաւոր յոգի ես յո փախեցայց։ Երկինք երանեմ չերկինս, որ անդ ես, երկինք երանեմ՝ի գժոխս, և անդ ծօթ ես։ Երեմ. լէ. լէ. Անկնիք վերկինս և վերկինք ես ուշ ընդ յոմ ասէ տէր. Յոբ. ժա. ը. ըստ լատ. Հոգին է չառն վերկինս ... խոյ չառն պգժոխս, երկայն չառն վերկինք ծուխ ձէր, և լայն չառն պձով։ Արդ՝ այս վկայութիւք, և այլ բազում սոցին նմանք ըստ նկարագրական և դիւրին իմացուածոյ, որպէս յայտ է մնացեալք երկրին, ուշ լոկ վերկայութիւն ճանաչմանն կամ կարողութեանն՝ի մէջ բերեն, որպէս Համարին Սոկինեանք, այլ գճմարիտ ներկայութեան գոյացութեան։ Յաւել ևս՝ զի այսոքիւք վկայութիւք այնպէս պակ ամբ լինել՝ի գժոխս և չերկրի, որպէս ասի լինել չերկինս, իսկ ինչ է չերկինս ըստ գոյացութեան, ընդունին Սոկինեանք։ Ի հաստատութեի ուղղափառ վարդապետութեանս միաբան գտանին ամ ուրեք այլ հարքն, զորոց վկայութենէն՝ի մէջ բերել երկար իմն լինէր։

Յուցանի երկրորդ՝ քանիւ նախ. Աշխատութեին է կատարելութիւն պարզապէս պարզ. Ապա անմարթ է չընծայել այլ։ Երկրորդ. Չյնպէս է անմարմինն՝ի տեղւոջ՝ քանակութիւք զօրութեն, որպէս մարմնաւորն՝ի տեղւոջ չափելի քանակութիւք. իսկ արդ՝ եթէ էր մարմին հոգ, որ ունէր զչափելի քանակութիւն անսահման, պարտ էր նմա լինել ամենայն ուրեք. Ապա եթէ հոգ է հոգ անմարմին.

զ. ըգ-ամ հե-թ. գւ կը.

որ ունիցի զանաՀման զօրութիւն, պարտ է նմա լինել ամ ուրբք. արդ՝ ցուցաք, թէ ամ է անբաւազօր. ապա է ամ ուրբք: Երրորդ, և մանաւանդ. Ընդ զորձէ յաւժի զօրութիւն, որ նոյն է ընդ իւրում գոյացութիւն. Հակ արդ՝ ամ առնօղ է ներկայ կրողին գէթ զօրութիւն. ապա: Նայց այս հիմնական պատճառ, որում ընդդիմանան Արիանք առաւել ևս բացատրեցի՝ ի հետագայ յօդուածն:

Անդ. և առա. պ. ա. բոլ. և պ. գ. բոլ.

Առարկեցես նախ՝ ի սէ գրոց. Առ. կիր. ա. Յայնէս ասէ տէր. Երկինք ամբառ իմ է՛ն, և երկիր պոպոճանոցս ոտից իմոց: Եբ. Առաջ. ժ. Ե. Տէր՝ ի գառաջ սէ ք-ըս-ոմ, թէ յերկինս յամբառ ք-ըս-ոմ. Ապա ամ է միայն յերկինս իբր՝ ի սեփական աթոռ:

Պատասխանեմ զան. զհետև. Այս ամ է միայն յերկինս է բացայայտ յայտնութիւն փառաց իւրոց, ընդունիմ. Էութիւն, ուրանամ: Արդ՝ այսպիսի, և որ սոցին նման բանք սէ գրոց ոչ նշանակեն, թէ ամ ոչ է էութիւն այսուր, բայց եթէ յերկինս. այլ թէ է յերկինս մանաւանդ եղանակաւ, որպէս և իսկ առացաք, այսինքն մեծավայելչութիւն, և յայտնադիմանութիւն փառաց իւրոց յերանելոյս, որպէս և մանաւանդ եղանակաւ է՝ ի գժոխս արդարութեամբ վրէժխնդրութիւն, և յարդարոն շնորհօք:

Առիպիցես. Առաջ. ժէ. ասէ. Երկինք երկնից քո՛ն է՛ն. ի՞ պէ՞ր երկինք ասէ: Ապա ըստ այնմ երևի լինել յերկինս, որպէս թէ չեցէ յերկրի, այլ թողեալ զնա մարդկան:

Պատասխանեմ ըստ հասարակ մեկնութեանց վարդապետաց, թէ խնացուած այսց բանից է նոյն ընդառաջնոցն. ըստ է, վերին գառաւն երկնից ասհմանեալ է այ յաթոռ և յաջորնիս, ուր փառաւորէ զնոսա: Իսկ զերկիրս ետ՝ ի պէտս մարդկան, որ ոչ արտաքոյ զհամբերն ներկայութեին այ՝ ի նմա էութիւն: Ամենք զբանսդ իմանան նկատմամբ առ քաժանումն երկրին առեառաց. որպէս թէ այս իցէ

ի-

իմացուածն. Ըծ անձին գրեաց զբաշխելն զերկնաւոր բարիս. իսկ զբաշխելն զերկիրս ետ որդւոց մարդկան, այս է Ադամայ և Եհուայ։

Պնդիցես. Ասի Ի սէր գիրս զայ ելանել, իջանել, գնալ. իսկ արդ՝ որ է ամ ուրեք, է անընդունակ տեղական շարժման. ապա։

Պատասխանեմ զան. զմեծ. Ասի զայ ելանել, իջանել, ևն. յատկապ, ուրանամ. այլաբանօրէն, ընդունիմ։ Վասնզի ըստ այսմ բազում անգամ խօսին սէր գիրք առ Ի յարմարիլ ըմբռնման մերում, և առ Ի ցուցանել, թէ ած, որ անշարժն է յինքեան, զայնպիսի գործս առնէ, որպէս մեք առնեմք Ի շարժիլն, երեանելն, յինջանելն, ևն։ Ըստ այսմ ասի զայ առ մեզ մատչիլ՝ յառատաձեռնելն զբարիս, մերձիլ Ի մեզ յամենուին զշնորհն, իջանել, գնալ, յուսելն զինաւ Ի պիտոյս մեր։ Նոյնպէս և ասի զընալ Ի կերպարանս մարդոյ՝ որպէս երևեցաւ ադամայ յերկրաւոր դրախտին։

Ասուիցես երկրորդ Ի սէց հարց. Կղեմէս Ըղեքսանդրացին. գիրք. ա. յաճախապատ. այսպէս ասէ. Ոչ ասէն ընդմտանել զայ ընդ ամ գոյացուածս, այլ ձև ապացուչ ի նմ ասէ։ Արէն Ոգոստինոս. գիրք. ձէ. խնդրոց ասէ, թէ ած անուրեք է։ Նոյն Ոգոստ. գիրք. ը. Ի վե զան. խնդ. առ Աիմպլիկ. ա. ա։ Նս Յոհան. Դամասկ. գիրք. ա. ուղ. Հաւատ. գլ. ժգ. ասեն, թէ ած է Ի տեղւոջ միայն գործողութ, և միայն պիտակապէս ասի լինել նմա Ի տեղւոջ։ Ըպթհանցիոս, Ի գիրս արարչագործունն այ. գլ. ժգ. ասէ, թէ ած ներկինս է միայն, այնպէս, որպէս Հոգին է միայն յուղեղն։

Պատասխանեմ առ առաջինն. Կղեմէս Ըղեքսանդ. ոչ ընդունի, թէ ած ընդմտանէ ընդ ամ գոյացութիս ըստ մտացն Աստուկեանց, ընդդէմ ոչոց անդէն խօսի, քանզի նոքա ասէին, թէ ած

ընդմը-

ընդմանեն ընդ ամ գոյացութիա և յամ իրս ընդ-
լսանի իբրև մանն և հոգի աշխարհի: Ասց ընդ-
դունի, թէ ած է ըստ էակութեն յամի ըստ ուղ-
ղափառ մտաց: Ո՛ երկրորդն, և առ երրորդն պա-
տասխանեմ. Սի՛ հարքն ասեն, ած է անուրբք,
ոչ է՛ի տեղւոջ, բայց եթէ պիտակաւք, ոչ առ՛է
պատաքսել զհոգևոր և զգոյացական ներկայութենն
յամի, զոր բազում ուրիք ուսուցանեն, այլ առ՛է
բաց հեռաբերել զամ իմացուած նիւթական և մարմ-
նաւոր ներկայութեն. զի ած ոչ է՛ի տեղւոջ իբրև
զմարմին, որ այլևայլ մասամբ իւրով համեմատի
այլևայլ մասանց տեղւոյ, և պարագրաբար իբր փա-
կեալ և պարունակել՛ի նմա, այլ մանաւանդ պա-
րունակէ զնա. և վասն պիտակաւք ասի լինել՛ի տեղ-
ւոջ, որովհետև պարտ էր մանաւանդ ասել, թէ
տեղին է՛ի նմա: Ո՛ չորրորդն պատասխանեմ.
Ած է յերկինս մանաւանդ եղանակաւ, որպէս հո-
գին է յուղեղն մանաւանդ եղանակաւ: Այլ այս
ոչ խափանէ զլինելն նմ ընդհանրապէս յամի. որ-
պէս հոգին է ընդհանրապէս՛ի բոլոր մարմնի: Ոչ
եթէ զայլ ինչ պնդիցէ Ալքիանոսիոս, պարտ է մեր-
ժել զնա. քանզի՛ի բաղումն, որպէս նշանակեն
հեղինակք, ոչ ածաբանօրէն այլ յաւէտ մոլորու-
թիւ խօսեցաւ. յոյր սակս գոյծք Նորա՛ի Վալեսիոս
պապէն մոլորական դասեցան:

Ո՛ առաջիցս երրորդ. Եթէ ած էր ամ ու-
րիք, լինէր տարածեալ. իսկ արդ՝ տարածութիւնն
ընդդէմ է այ, զի է հոգի, ասա:

Պատասխանեմ զան. զնծ. Եթէ էր ած ամ
ուրիք մարմնաւորապէս շօշափմամբ չափելի քանա-
կութեն, լինէր տարածեալ, ընդունիմ: Եթէ էր
ամ ուրիք հոգևորապէս հպմամբ զօրութեն, ուրմ:
Արդ՝ է ամ ուրիք հպմամբ զօրուե. ոչ ճոխագոյնա
ունիմք ասել՛ի մտաց: Ուստի ներկայութի նորա
միտս ոչ է պարտ համարել իբրև զներկայութի ինչ
մարմ-

մարմնոյ, պէտ պատրաստ և արժան է ուղղել զերեւակայութիւնն, և զմիտս ի զգայութենէց նահանջել։

Առարկութիւն չորրորդ յանպատշաճէ. Նիթէ էր ած յամի, էր յամենևին պիղծս, ևս և ի դէս. իսկ արդ՝ այս երևի անվայել և անպատշաճ. ապատ պնեամ ուր զինք. Օ՛ն որովհետև ած է հոգի, պղծութիւն մարմնաւորացն ոչ աղտեղանայ. զորօրինակ ոչ աղտեղանայ հոգին պղծութիւն բորոտեալ մարմնոյ ընդ որում միաւորի. և ոչ լոյս արեգական ի տղմոյ, յոր ճառագայթէ։

Իսկ յաղագս դիւահարն ասելի է, թէ մի զի է ի նա բնութիւն, որ է առ յայ, և ազեղութիւն յանցանաց, որ չէ ի նմանէ, չէ բացարձակ ընդունելի, թէ իցէ ի դևսն։ Այլ յատկութիւնս այսոցիկ, զորոմ են իրք ինչ։ Օ՛ղին խմոր ինձ և ի մի մեղաւորաց։ Իսկ միրա որք անուանեն զնուին, և ոչ պղծեցուին, բացարձակ ասելի է, թէ է ի նա ած։ Առ. ա. առ է.

ՅՕԳՒՒՆՈՒ Կ։

Ընդէ՞ր գոյացական գոյութիւնն այ յիւր կոչի յոյժ ապացուցանելո՞ ի զօրութիւնէ անցանելոյ գործողութենէ նորա, և ոչ ապացուցութենէ։

Այս է, արդեօք գործողութիւն այ զօրութիւնէ անցանող իցէ՞ ոչ միայն պատճառ որով ճանաչեմք, թէ է նա ըստ գոյացութեան իւրոյ, այլ և իցէ՞ կերպական պատճառ, որով է իւրոյ. որպէս նիւթական քանակութեանն է կերպական պատճառ, որով մարմինն է ի տեղւոջ, և միանգամայն արդեօք ապացուցութիւնն գոյացութենէ այ իւրոյ, որ ի գործողութենէ նորա՞ իցէ՞ ի յառաջադունէ, և ի ձեռն նորին տեղւոյ։ Օ՛երկոսին ևս հաստատուն թուի մեզ անկասկած ընդ սմին Ծովհաննէս։ Իսկ Ակովտեանք երկոսին ևս ուրանան ընդ Ակովտոյ։ Ընդ որոյ երկաքանչիւր դպրատանց բազումք յարին ի Թուղմոյ-

մայեանս ըստ առաջնոյն, այլ սակաւք ըստ երկրորդին:

Ասելի է նախ. Վարդուքին այլ ըմ գոյացութեան յայտ իրս կարի քաջ ցուցանի ի գործողութէն նր, որ ի նս:

Ցուցանի նախ՝ բանիւ առաքելոյն. Վորձ. ԺԷ. ԻԷ. Ա՛չ հեռի էակ է յիւրաքանչիւր ոմէ ի մեզ, պէս նալա կեմք, և շարժիմք, և եմք: Որ առաքեալն ի գործողութէն այ որ ի մեզ, ցուցանէ, թէ է ած ի մեզ: Վրանզի թէ խօսի առաքեալն զէակական ներկայութէն այ, և ոչ միայն զառարկական ներկայութէն նորա, և կամ զճանաչմանէն, (որպէս մէնէ քաջահմուտ հայրն Աննոս ընդ ամանց այլոց, ոյզ թէ առաքեալն մակաբերէ միայն, թէ ած է մեզ ծանուցեալ, զի գործէ ի մեզ.) յայտ է նախ յայլ թարգմանութենանց, յորս գրի այսպէս, Ծէպէս չէ հեռի եղբակայացեալ յիւրաքանչիւր ոմէ ի մեզ: Երկրորդ, ի սրբն Գոստ. գիրք. Ջ. ի վր Ծննդ. գլ. ԺԲ. Համար. իջ: Ի սրբն Իլարիոնէ. ի Սաղ. ճԺԲ. և յայլոց, որք զայս բան առաքելոյն իմանան զգոյացական ներկայութէն այ: Երրորդ, քանզի յայտ է, թէ ի բազմաց ի մէնջ հեռի է ըմ ճանաչման, զի բազումք ոչ ճանաչեն զած:

Ցուցանի երկրորդ, ի սրց Հարցն. Սրն Գոստ. ի վերոգ. տեղ. ասէ. Վրանզի այլ ինչ էմ, և ոչ ինչն ած, ոչ յայլ ոմէ էմ ի նմա, քայց երբէք պէս պէսն գործիմ: Սրն Ընսելմոս յառանձնախօս. գլ. իր. ասէ. Վրանզի ոչինչ կորէ առանց այ գոլ և պահպանել, հարկ է ձեզ ասել, ըէ ած այ ուրեք և ձկայ է: Ճուկոն Վիկտորեան յեօթներորդ գիրսն ուս. ածար. գլ. ԺԲ. առ Վանեթայ, ասէ. Վրանզի պէսանեմք, ըէ գործ ածային ըզբուքիք ոչ երբեք պակասին, զնոքոյ ապա յերկինսյս ընդ ընդունել ածային ըզբուքիք յամէ: Ընդ՝ երեք ըզբուքինն այ

պատասխանել վերոյիշատակեալ հայրն Լինոս, թէ յայսմանէ և՛ ի սոցին նմանս բանս հարց ունէ կերպական հետեւութիւն, որպէս թէ՝ ի դորժողութէ այդ հարկիւ մնակարերել զդիւցազական ներկայութիւն նոր, այլ թէ է միայն նիւթական հետեւութիւն, որպէս թէ ասէին, չէք պատճառ յաւէտ, թէ մի էր ձեզ համ ուրիք գործիցէ, և ոչ իցէ համ ուրիք, այլ գործէ համ ուրիք, ապա է համ ուրիք։

Այլ է ընդդէմ, այդ պատասխանի ոչ միայն է կեղծեալ առանց ինչ հիմնոն, այլև յայտնապէս ներհակ վկայութեանցն վերոդրելոց, որպէս յայտ է ընթերցողացն։ Եւ ևս կարի լիմն նախատինս դնէ պատճոյ սմ հարցն, ասելով թէ նք տրամաբանեն զերացն կրօնի միայն նիւթական հետեւութէ։

Յառաջքան զդուցանելն բանիւ, ծանուցանեմք նախ՝ զայս ինչ առ՝ի Մովսիսեանն Յովհաննէ, թէ երկու ինչ՝ի գոյութեան անդ նկատել մարթ է։ Նախ՝ բան վերջին ներգործականութէն, ըստ որոյ գոն կամ գոյութէին համեմատի էակի ըստորում է էակ, և ըստորում է ինչ հասարակ համ ստեղծեալ և ստեղծանելի էակաց։ Երկրորդ, տեսակարարութէն և սահմանաւորութէն գոյութէն, ըստ որոյ պատշաճի առ այսպիսի կամ առ այնպիսի բնութիւն. զորօրինակ թէ իցէ գոյութիւն ձիոյ կամ քարի, ըստ որոյ զանազանի մի գոյութէն՝ի միւսմէ, գոն ըստ բանի վերջին ներգործականութէն և ընդհանրութէն որով համեմատի էակի ըստորում է էակ, է յատուկ գործ այ։ Այլ զի գործն ևս ընդհանրագոյն պարտի վերածիլ ըստ ինքեան նախ առ ևս ընդհանրագոյն պատճառ. և երկրորդ, զի որպէս հրացուցանելն է յատուկ գործ հրոյ, վասն լինելոյ հրոյն էութէ հուր, նոյնպէս վասնզի ած է էակ էութէ, յատուկ գործ նր է տալ զգալ պատ-

զա-

զապես: Իսկ ըստորում գոյութիւն է ամիոփեալ, և տեսակաւորեալ ՚ի կողմանէ այսպիսի կամ այնպիսի ընութեան որոյ է գոն, ըստ այսմ Համեմատի նաև ստեղծական արարողի, ըստորում արտադրելոյ զկերպ կամ զատեղծեալ ընութիւն, արտադրէ և զգոլ ըստ որում ամիոփեալ առ այսպիսի տեսակ: Այս չէ ինչ անպատշաճ, թէ գործ ինչ ըստ այլեւայլ մտածութեաց Համեմատեսցի այլեւայլ պատճառաց: Այս այսպէս գոյութիւն ըստ բանի ընդհանրական և ամ էակի հատարակ ներգործակատութիւն Համեմատի առաջին էակի. իսկ ըստ իւրում տեսակարարութեան և ամիոփմանն, զոր ունի վէ լինելոյ գոյութիւն այսպիսի էակի, Համեմատի երկրորդ պատճառի, որ արտադրէ զայնպիսի էակ. զայս ամ յատաջադոյն ծանուցեալ,

Ա. Յուցանի երրորդ՝ եզբակացութիւն հիմնական բանիւ սբյն Յովհաննի. Ընդ որօշն որ գործէ ՚ի ներքս յամի ոչ յիւրմէ ծաւալեալ զօրութիւն, այլ յիւրմէ անորիշ և ընդ ինքեան նոյնացեալ զօրութիւն, է ՚ի ներքս յամի ըստ գոյացութեան: Իսկ արդ՝ ամ գործէ ՚ի ներքս յամի, ոչ յիւրմէ ծաւալեալ զօրութիւն, այլ յիւրմէ անորիշ զօրութեամբ. ապա: Ինձն ենթադրի ՚ի ընաբանութէ, այլ զի ուրանան ոմանք, ցուցցուք Համառօտիւ. Ընդ արարօղ պարտի զուգակցիլ ընդ կրողին և ընդ գործոյն, գէթ զուգակցութիւն զօրութեան. մի՝ զի արարօղն և կրօղն են իբրև ներգործութիւն և կարողութիւն, իբրև կատարիչ և կատարելի: Ընդ՝ ներգործութիւնն և կարողութիւնն կատարիչն և կատարելին պարտին լինել ՚ի միասին: Երկրորդ, զի գործն անմիջապէս յատաջ եկեալ ՚ի պատճառէ ինչ, պահանջէ լինելոյ անդ իւրում անմիջապէս զուգակցիլ ընդ նմա, կամ ընդ զօրութիւն նր, զի այլազգ չէ հնար իմանալ: Երրորդ, զի եթէ արարօղն կրողին և գործոյն չլցէ ներկայ գէթ զօրութիւն, ոչ գոյ նշա-

Աստ. պ. ՚ա. բոլ. և է. բոլ. և ըգեւմ հետ. զե. կը.

ծակել պատճառ, թէ վայ յաւէտ այս ենթակայ ընդ
իրև անկցի, և յայս ներգործեսցէ, քան յայլ. և
ոչ թէ վն էր զայն գործ մանաւանդ արտադրես-
ցէ և ոչ զայլ: Այսպա եթէ զօրութիւնն, ո-
րով արարօղն զուգակցի ընդ կրողին, և ընդ գոր-
ծոյն ոչ էցէ զանազանեալ ի նմ գոյացութէ, այլ
էցէ նոյն իսկ արարօղն, որպէս է յաճ, այսոքիկ
իսկ, որով յաճն ի ներքս գործէ, հետևի, թէ
էցէ ըստ գոյացութէն յաճն ի ներքս:

Երդ ցուցանի վերբագոյնն առաջին հաւաքա-
բանութէն. Աստ գործէ յաճն, և պահպանէ զգոյն,
ոչ զկարդ և էցէ օրինակաւ, ոչ միայն զգոյն այս-
պիսի, կամ այնպիսի, կամ ըստորոգեալ
առ այսպիսի, կի՛ առ այնպիսի տեսակ, այլ ընդ-
հանրապէս և բացարձակապէս, ըստորոգեալ հան-
մատի էակի ըստորոգեալ էակ. և է հասարակ ամ
ստեղծեալ և ստեղծանելի էակի. զի ըստ այսմ
է յատուկ գործ այ, ոմն բացատրեցաք. իսկ արդ՝
գոյն բացարձակապէս է ներքինն իւրաքանչիւր իրաց,
ոչ կացուցանելով, զի այս յատուկ է կերպին,
այլ ներգործաւորելով. զի որինչ է իրին, եթէ
ոչ գոյութէն ներգործաւորեսցի է ոչինչ: Այս զայն
ասէ արտադրէ և պահպանէ յաճն ոչ ստեղծական
զօրութէն որ չիւրմէ էցէ ծառայել, այլ անսահ-
մանն զօրութէն, որ անորիշ է չիւրմէ. ասպա: Ցոյ-
ցանի այս երկրորդ մասն վոք. զօրութէնն արտադրիչ
բացարձակապէս գոլոյ ըստորոգեալ հանմատի էակի
ըստորոգեալ է էակ, է զօրութէն արտադրիչ բոլոր
ստեղծանելի էակի, զի է նոյն բան յաճն, ուստի և
է ստեղծիչ զօրութէն: Այանգի ասէ այն Յովհ.
Երբ պարբերէ զՔրիստոս՝ ոչ ըստորոգեալ է այս- Մատ. ԺԱ. Ղկ. ԺԲ. Ղկ. Ա. Ղկ. Ը. Ղկ. Ժ. Ղկ. ԺԲ. Ղկ. ԺԳ. Ղկ. ԺԴ. Ղկ. ԺԵ. Ղկ. ԺԶ. Ղկ. ԺԷ. Ղկ. ԺԸ. Ղկ. ԺԹ. Ղկ. Ի. Ղկ. ԻԱ. Ղկ. ԻԲ. Ղկ. ԻԳ. Ղկ. ԻԴ. Ղկ. ԻԵ. Ղկ. ԻԶ. Ղկ. ԻԷ. Ղկ. ԻԸ. Ղկ. ԻԹ. Ղկ. Լ. Ղկ. ԼԱ. Ղկ. ԼԲ. Ղկ. ԼԳ. Ղկ. ԼԴ. Ղկ. ԼԵ. Ղկ. ԼԶ. Ղկ. ԼԷ. Ղկ. ԼԸ. Ղկ. ԼԹ. Ղկ. Մ. Ղկ. ՄԱ. Ղկ. ՄԲ. Ղկ. ՄԳ. Ղկ. ՄԴ. Ղկ. ՄԵ. Ղկ. ՄԶ. Ղկ. ՄԷ. Ղկ. ՄԸ. Ղկ. ՄԹ. Ղկ. Ն. Ղկ. ՆԱ. Ղկ. ՆԲ. Ղկ. ՆԳ. Ղկ. ՆԴ. Ղկ. ՆԵ. Ղկ. ՆԶ. Ղկ. ՆԷ. Ղկ. ՆԸ. Ղկ. ՆԹ. Ղկ. Շ. Ղկ. ՇԱ. Ղկ. ՇԲ. Ղկ. ՇԳ. Ղկ. ՇԴ. Ղկ. ՇԵ. Ղկ. ՇԶ. Ղկ. ՇԷ. Ղկ. ՇԸ. Ղկ. ՇԹ. Ղկ. Ո. Ղկ. ՈԱ. Ղկ. ՈԲ. Ղկ. ՈԳ. Ղկ. ՈԴ. Ղկ. ՈԵ. Ղկ. ՈԶ. Ղկ. ՈԷ. Ղկ. ՈԸ. Ղկ. ՈԹ. Ղկ. Պ. Ղկ. ՊԱ. Ղկ. ՊԲ. Ղկ. ՊԳ. Ղկ. ՊԴ. Ղկ. ՊԵ. Ղկ. ՊԶ. Ղկ. ՊԷ. Ղկ. ՊԸ. Ղկ. ՊԹ. Ղկ. Ջ. Ղկ. ՋԱ. Ղկ. ՋԲ. Ղկ. ՋԳ. Ղկ. ՋԴ. Ղկ. ՋԵ. Ղկ. ՋԶ. Ղկ. ՋԷ. Ղկ. ՋԸ. Ղկ. ՋԹ. Ղկ. Ռ. Ղկ. ՌԱ. Ղկ. ՌԲ. Ղկ. ՌԳ. Ղկ. ՌԴ. Ղկ. ՌԵ. Ղկ. ՌԶ. Ղկ. ՌԷ. Ղկ. ՌԸ. Ղկ. ՌԹ. Ղկ. Ս. Ղկ. ՍԱ. Ղկ. ՍԲ. Ղկ. ՍԳ. Ղկ. ՍԴ. Ղկ. ՍԵ. Ղկ. ՍԶ. Ղկ. ՍԷ. Ղկ. ՍԸ. Ղկ. ՍԹ. Ղկ. Վ. Ղկ. ՎԱ. Ղկ. ՎԲ. Ղկ. ՎԳ. Ղկ. ՎԴ. Ղկ. ՎԵ. Ղկ. ՎԶ. Ղկ. ՎԷ. Ղկ. ՎԸ. Ղկ. ՎԹ. Ղկ. Տ. Ղկ. ՏԱ. Ղկ. ՏԲ. Ղկ. ՏԳ. Ղկ. ՏԴ. Ղկ. ՏԵ. Ղկ. ՏԶ. Ղկ. ՏԷ. Ղկ. ՏԸ. Ղկ. ՏԹ. Ղկ. Ր. Ղկ. ՐԱ. Ղկ. ՐԲ. Ղկ. ՐԳ. Ղկ. ՐԴ. Ղկ. ՐԵ. Ղկ. ՐԶ. Ղկ. ՐԷ. Ղկ. ՐԸ. Ղկ. ՐԹ. Ղկ. Ց. Ղկ. ՑԱ. Ղկ. ՑԲ. Ղկ. ՑԳ. Ղկ. ՑԴ. Ղկ. ՑԵ. Ղկ. ՑԶ. Ղկ. ՑԷ. Ղկ. ՑԸ. Ղկ. ՑԹ. Ղկ. Ւ. Ղկ. ՒԱ. Ղկ. ՒԲ. Ղկ. ՒԳ. Ղկ. ՒԴ. Ղկ. ՒԵ. Ղկ. ՒԶ. Ղկ. ՒԷ. Ղկ. ՒԸ. Ղկ. ՒԹ. Ղկ. Փ. Ղկ. ՓԱ. Ղկ. ՓԲ. Ղկ. ՓԳ. Ղկ. ՓԴ. Ղկ. ՓԵ. Ղկ. ՓԶ. Ղկ. ՓԷ. Ղկ. ՓԸ. Ղկ. ՓԹ. Ղկ. Ք. Ղկ. ՔԱ. Ղկ. ՔԲ. Ղկ. ՔԳ. Ղկ. ՔԴ. Ղկ. ՔԵ. Ղկ. ՔԶ. Ղկ. ՔԷ. Ղկ. ՔԸ. Ղկ. ՔԹ. Ղկ. Օ. Ղկ. ՕԱ. Ղկ. ՕԲ. Ղկ. ՕԳ. Ղկ. ՕԴ. Ղկ. ՕԵ. Ղկ. ՕԶ. Ղկ. ՕԷ. Ղկ. ՕԸ. Ղկ. ՕԹ. Ղկ. Ֆ. Ղկ. ՖԱ. Ղկ. ՖԲ. Ղկ. ՖԳ. Ղկ. ՖԴ. Ղկ. ՖԵ. Ղկ. ՖԶ. Ղկ. ՖԷ. Ղկ. ՖԸ. Ղկ. ՖԹ. Ղկ.

լայ, ոչինչ ընդհատ յիրաց որք պարզապէս ստեղծանին: Արդ՝ եթէ իցէ ստեղծիչ զօրուն, ապա և անսահման, ապա և նոյնացեալ ընդ ամենայնի գոյացութեան. ապա և ամէն:

Ի ք. գան. յճ. Խ.ա.պ.ք. Հաստատի փոքր. Այս տարբերութեամբ է՝ի մէջ այլ, և ստեղծական պատճառի ըստ եղանակի գործելոյ, զի ամէն է պատճառ առակապէս արարչական անկամ՝ի փոխարկելի ենթակայէ. իսկ ստեղծական պատճառն ոչ է առակապէս արարչական; այլ գործէ փոխարկելով. իսկ արդ՝ գոյն բացարձակապէս ընդ ինքեան խօսելով, ոչ է արտադրելի փոխարկմամբ, այլ միայն արարչութեամբ. ապա ոչ է արտադրելի ստեղծական զօրութեամբ: Յուց. փոք. այն կերպ է արտադրելի փոխարկմամբ, որոյ է ներհական կերպ, կամ պակասութեամբ՝ի նիւթում, որոյ փոփոխմամբ նիւթն անցանէ՝ի կարողութեամբ առ ներգործութեամբ. իսկ արդ՝ ընդ ինքեան խօսելով, գոյն բացարձակ ոչ ունի զներհական կերպ, կամ զպակասութեամբ՝ի նիւթում, զի գոյութեամբ գոյութեամբ ոչ հակադրի այլ ինչ, բայց եթէ ոչինչն. Ապա բացարձակապէս գոյն ոչ է արտադրելի փոխարկմամբ, այլ՝ի ձեռն ազդեցութեանն այլ. որոյ՝ի դադարելն, իրն՝ի չէիք դառնայ. իսկ գոյն այսպիսի, որ զհետ գայ արտադրութեանն կերպի, կամ փոխարկմամբ հպիլ. որպէս և կերպն որում զհետ գայ. սակայն միշտ կախմամբ ազդեցութեանն այլ:

Այսմ ամէն կանխաւ պաշարին գլխաւոր առարկութիւնք, զորս Ակվաեանք և այլք առարկեն ընդդէմ այսմ պատճառի սկզբն Թոմայեան: Զանազն առարկեն նախ, թէ վասն ստեղծական արարողն ոչ կարէ գործել տարակաց, զի ունի զամենայնաւոր զօրութիւն, որ ոչ պատշաճի այլ: Առարկեն երկրորդ, թէ ոչինչ ընդդէմ է այլ գործել յիւրմէ ծաւալեալ զօրութիւն, և վարիլ արարածովքս իբրև գոր-

գործեաք : Ընարկեն երրորդ , թէ նաև ստեղծական պատճառք արտադրեն զգոյ գործոց իւրեանց . ուստի առ արտադրութեի գոլոյ ոչ պահանջի զօրութիւն անսահման :

Ընացաք ապաքէն , թէ այդպիկ կանխաւ պաշարեցան : Վանգի զառաջնոյն ուր. զառաջ : Օի ոչ եթէ ստեղծական արարօղն ոչ կարէ գործել առարակաց , սոսկապէս զի է սահմանաւոր , այլ վ պատճառացն , զօրս յառաջբերաք Ի ցուցման եզբակացութեի : Ընդ երկրորդն պիտեմ , թէ զօրութիւն յոյ ծաւալեալ , է զօրութեի ստեղծական , և ստեղծական զօրութիւ կարէ գործել ած զբացորոշ գործս , կամ զգոյ տեսակաւորիլ , և ամիոփեալ առ այսպիսի կամ առ այնպիսի տեսակ , և փոխարկելով , այլ ոչ զգոյ բացարձակ ըստորում համեմատի էակի ըստորում է էակ ; կամ պարզապէս գործելով , յայտ է յաստացելոցս : Ընդ երրորդն պիտեմ նոյնպէս զան. զառաջ . ստեղծական պատճառք արտադրեն զգոյ պարզապէս և բացարձակ , ըստորում համեմատի էակի ըստորում է էակ , ուրանամ . զայս , կամ զայն գոյ , կամ զգոյ տեսակաւորեալ , և ամիոփեալ առ այսպիսի տեսակ ; ընդունիմ : Ընդ յայս միտ զան. զհետև : Յայտ է և յաստացելոցս :

Ստիպէ Հայրն Ընտոս . Ըթէ էր ած անկարելի դրութիւ միայն յերկինս ներկայ էութիւ , կարող էր յայլ մասունս աշխարհի գործել . Ըպա Ի գործելոյ նորա ամ ուրեք ոչ հետեի կերպական հետեութիւ , թէ իցէ նա գոյացապէս և էապէս ամ ուրեք : Յուց. առաջ . Կամիլ և առնել են նոյն յած : Վ զի Օյամ պըրինչ կոչեցաւ , ևս ապոք. Սաղ . ճժդ : Ըյլ եթէ էր ած անկարելի դրութիւ յերկինս միայն էութիւ ; կարէր կամիլ զի լինիցի ինչ յերկրի . վ զի ոչ գոյ նշանակել այսմ ընդդիմութեի ինչ . Ըպա և կարէր առնել :

պիտեմ ուր. զառաջ. այսինքն ենթադրել, թէ գործելով յերկրի մնայր յերկինս միայն: Ցոյց. զան. զվոք. իսկ արդ՝ եթէ ոճ անկարելի դատել էր յերկինս միայն էութիւն, կարէր կամիլ, զի լինիցի ինչ յերկրի, այնու եղանակաւ, որով է առնելի, ընդունիմ. եղանակաւ, որով ոչ է առնելի, ուրանամ: Արդ՝ գոյն բացարձակ ըստորում համեմատի հակի ըստորում է հակ, ոչ է առնելի, բայց եթէ անսահման զօրութիւն, որ է նոյն իսկ ոճ, ոպ և ցուցաք: Այլ զօրութիւն՝ որով գործէր յերկրի մնալով յերկինս, լինէր ստեղծական, և սահմանաւոր: Եւ ահա ընդդիմութիւնն, զոր խնդրէ ոճաբանն Ֆրանչիսկան:

Ասելի է երկրորդ. Գործողութիւն այ զօրութեամբ անցանող է կերպական պատճառ, որով է ներքսապէս յիրս:

Յուցանի նախ՝ ի բանից առաքելոյն զոր յառաջբերաք յառաջին եզրակացութենէ: Քանզի երևի թէ առաքեալն ցուցանէ զլինելն այ ի մեզ այսուիկ, զի նովաւ կեանք, և եմք իբր պատճառաւ, որ ի յառաջագունէ, զի թէ էր ցուցումն ի յետնագունէ, ծանօթագոյն լինէր մեզ ի գործոյ, և սակայն ոչ է. զի թէպէտ և իցէ ծանուցեալ մեզ, թէ եմք, և կեամք, սակայն չէ մեզ ծանօթագոյն, թէ այ եմք, և կեամք, քան զլինել նորա ի մեզ: Գովելն բանիւ մարթ է ասել, թէ սէր հարքն, զորս վերագոյն յիշատակեցաք յառաջնում եզրակացութենէ անդ, ցուցանեն զգոյութիւն այ յիրս ի գործողութէ նորա իբրև ի պատճառէ որ ի յառաջագունէ:

Ջ. ընդդէմ հերձ. կը. Յուցանի եզրակացութենիս պատճառօք սրբոյն Գրովմայի. Նախ՝ մարմնեղէնն է ի տեղւոջ ոչ անմիջապէս իւրով գոյացութէ, այլ հպմամբ չափելի քանակութենէ: Այս անմարմինն է յայլում ոչ անմիջապէս իւրով գոյացութէ, այլ հպմամբ ինչ

զի

զի ամ որ է 'ի տեղւոջ, մինչեւ իցէ իրում հպի 'ի նա, և եթէ ոչ հպիցի, ոչ է 'ի նմա, այլ թէ առաւել ևս մերձ է նմա: իսկ յանմարմին գոյացութենէ ոչ կարեմք խմանալ այլազգ հպատորութիւն, բայց եթէ հպատորութեան զօրութենէ. զի ոչ հպի անմիջապէս ինքեանմբ, որպէս և իսկ ասացաք 'ի հանգիստութենէ մարմնաւոր գոյացութենէ, և յայտ է. զի ըստ ինքեան է բացարձակ յայլ ամ իրաց, որպէս արդ իսկ ասացուք. և ոչ անչափութենէ. զի անչափութենէն է միայն յարմարութեան գոլոյ յամի, և ոչ կերպական պատճառ գոլոյ. ուստի ամ յաւիտենից է անչափ. բայց յաւիտենից ոչ եղև յիրս, այլ 'ի ժամի միայն: Ընդունէք. իսկ արդ՝ հպատորութենն զօրութենէ է գործողութենէ, զի ներգործականն զօրութենէն ոչ միաւորի կամ հպի յայլ ինչ, բայց եթէ ներգործելով 'ի նա, կամ մերձենալով առ նա. ասա:

Արդ՝ ղերծրինակ գոյացութիւնն մարմնաւոր 'ի ձեռն քանակութենէ զանգուածոյ է յարմար առ 'ի գոլ 'ի տեղւոջ, և հպատորութենէ այսր քանակութենէ առ մակերևոյթ զետեղոցին կերպականապէս է 'ի տեղւոջ, յորմէ և ծագէ 'ի նմա ուրն, կամ առնչութիւն համատոյութենէ, և ներկայութենէ, նոյնպէս անմարմին գոյացութենէն քանակութենէ զօրութենէ է յարմար լինելոյ յիրս. և այս կոչի յամ անչափութենէ. զի զօրութենէ նոյ կարէ տարածիլ առ ամ ինչ. և հպատորութենէ այսր զօրութենէ առ իրս արտադրելով զայնս կերպականապէս, է 'ի նա. յորմէ և ծագէ առնչութիւն համատոյութենէ, կամ ներկայութենէ. որ է յամ առնչութենէ բանի միայն, և յարանոմանութենէ արտաքին, զի ոչ կախի յիրացն, այլ տայ կախիլ նոցա յիւրմէ, և ոչ յատկապէս մերձի առ նա, այլ տայ մերձիլ այլոց առ ինքն:

Սակայն գոյ. տարբերութենէ 'ի մէջ այ. և այլ անմարմին գոյացութենէց, ոչ հրնշտակաց, և բա-

նական հոգւոյ ըստ այսպիսի հպատակութեանէ զօրութեանն, զի որովհետև գործողութիւնն հրեշտակի ոչ է ստեղծիչ, այլ արտադրիչ, ոչ առանձ զինքնական յօրում գործէ, այլ ենթադրէ, և լինի նմա ներկայ արտադրիչ գործողութեան մակերեսուտ գործոյն. նոյնպէս և հոգին ենթադրէ զէակութեան նիւթոյն: Ուստի թէպէտ և հրեշտակն իցէ 'ի նմին ենթակայի ներքնապէս ըստ եզերաց տեղւոյն, և քանակութեան, սակայն ոչ է յիշելոս էութեանէ կամ գոյացութեան. զի ոչ արտադրէ զգոլ ենթակային, այլ ենթադրէ: Այնպէս հոգին թէպէտ ներքնապոյնս ընդմտանէ 'ի նիւթ քան թէ հրեշտակն 'ի քանակութիւն, զի կերպաւորէ զնա 'ի գոլ գոյացական, սակայն ոչ զի ենթադրէ զկարողական էակութեանն նիւթոյն, յորոյ վերայ լինելոյ զգոլ գոյացական, ոչ ընդմտանէ գլխովին յէակութեանն նիւթոյ: Սակ ած ոչ զի գործողութեան նոր է ստեղծիչ բոլոր էակի, և ոչ ենթադրէ ինչ ամենևին յատաջագոյն արտադրել, այլ զբոլորն առնէ, ոչ այն ըստմտանէ 'ի ներքս յիշելոս էութեան: Յորմէ և այն բան սկզբն ածումնայի. Յետ-ի-ին ոչ գան. Ը. խ.ա.պ.Է. տպանէ, քայց եղէ ոչ պայ պէտն, այս է ապեղծին ած: ա.գ.ին գան. Լ. խ.ա.պ.Բ. բաց յարձակ յայմ ստեղծոչածոց: Այսպա ոչ փաղաշանակ զինն, կամ ոչ իւիք իրօք բաղդատի առ նա. ուստի և ոչ է 'ի նա, քայց եթէ ըստորում տայ կարող նոյ զինքնին. իսկ արդ՝ զայս տայ գործելոյն 'ի նա. ապա: Ստատուտ. Ած յարանոչանի 'ի ժամի գոյող 'ի ստեղծոչածս. իսկ արդ՝ այս նորոգ յարանոչանութեի ոչ դայ 'ի մէն նոր փոփոխմամբ նոր. Այսպա փոփոխմամբ ստեղծոչածոց: Սանութ. իսկ արդ՝ փոփոխէ ած զստեղծոչածս գործողութիւն իւրով, որ զբոլորն անցանող ապա:

ԱՌԱՐԿԵՑԵԱՑ ՀԱՐԱՐՈՒԹԵԱՆ.

Առարկեցես նախ, ըստ մեծին Աթուրնելեայ. Գործողութիւն այ ըստ եղանակի իմացման մերոյ հետևակ է ներկայութեան այ ի յիւրս, և ենթադրեն զայն. Ապա գործողութիւնն այ ոչ է կերպական պատճառ, որով է այծ յիւրս. կամ ոչ ցուցանի գոյութիւն այ յիւրս ի գործողութենէն իւր ի պատճառէ որ ի յառաջագունէ: Հետևութիւս յայտ է, զի որպէս գործելն հետևակ է գոլոյ, նոյնպէս գործելն ի տեղւոջ հետևակ է գոլոյ ի տեղւոջ.

Պնեմ զայս. զառաջ. Գործողութիւն այ հետևակ է ներկայութեան այ յիւրս, և ենթադրեն զայն ի կարգի լինելոյ, ընդունիմ, ի կարգի զետեղելոյ, ուրանամ: Արդ՝ լինելն և գործելն ի տեղւոջ են միանգամայն յայծ միանգամայնութեամբ ժամու. Նայց ի կարգի զետեղելոյ, քանզի գործելն է կերպական պատճառ լինելոյն ի տեղւոջ, յառաջագոյն ըմբռնի քան զէութիւն: Այլ ի մարմնեղէնն գոյացութիւս թէպէտ գոյացութիւն ի կարգի լինելոյ՝ յառաջագոյն ըմբռնի քան զքանակութիւնն, սակայն քանակութիւն, կամ հպատորութիւն քանակութեամբ ի կարգի զետեղելոյ յառաջագոյն ըմբռնի քան զգոյացութիւն. զի է կերպական պատճառ, որով գոյացութիւն է ի տեղւոջ:

Առարկեցես երկրորդ ըստ նմին ածաբանի. Որ ինչ է յայծ հարկաւոր և ներքին, ոչ կախի, և ոչ ցուցանի ի յառաջագունէ յայնմանէ, որ է առաջառ և արտաքին. իսկ արդ՝ ներկայութիւնն այ յիւրս, (ենթադրեալ զգոյութիւն նմ,) է հարկաւոր և ներքին, որովհետև ոչ է մարթ հեռի լինել ի նոցանէ. իսկ գործողութիւնն այ անցանող է առաջառ և արտաքին. Ապա ներկայութիւնն այ յիւրս ոչ ցուցանի յանցանող գործողութենէ իբրև ի յէջագունէ:

թե. այսինքն է, գործողութիւն. զի նովին գործողութիւք ներգործէ ած, և կերպականապէս Հայի՛ ի ստեղծուածս, և ո՛չ Հայի, բայց եթէ գործելով։ Այս կարծիք երևի Հաւանական. և ըստ այսմ պարտ էր ուրանալ զմեծագոյն նախադասութիւնն ձեռնարկութեանդ։ Սակայն Հասարակաց կարծիք է՛ի դպրատան սիրոյն Յովհաննի, և արտաքոյ նէր. թէ այս ստորոգելիք զօրութիւք զանազանին. զի թէպետ գործողութիւն է երկրորդ ներգործութեի երկաքանչիւրոյն, սակայն ո՛չ նովին բանիւ։ Այլանդի է երկրորդ ներգործութիւն ամենակարողութիւն, ըստորում ներգործէ կամ առնէ. և է երկրորդ ներգործութիւն անչափութիւն, ըստորում հպատակէ և տարածէ զած՛ի կարգի առ միջոցն. արդ՝ այսոքիկ երկու բանքս պարտին զանազանիլ յած զօրութիւք. զի այնք զանազանին յած զօրութիւք, որք այնպէս զանազանին՛ի ստեղծուածս; մինչև առ այլևայլ կարգս վերաբերիլ, որպէս ասացաք վերագոյն։ Արդ՝ անչափութիւնն վերաբերի առ կարգն Հակական, և՛ի մէջ բերէ զընդարձակութիւնն տարածութիւնէ. և ամենակարողութիւնն վերաբերի առ կարգն գործողական, և՛ի մէջ բերէ զընդարձակութիւնի զօրութիւնէ ներգործելոյ։ Ուստի սիրն Յովհաննաս դասէ զանչափութիւնն՛ի ստորոգելիս, որք վերաբերին առ կարգն Հակական։ Եւ՛ի ստոր. Լա. իե. զամենակարողութիւնն դասէ՛ի ստորոգելիս, որք վերաբերին առ կարգն գործողական։ Արդ՝ ըստ այսմ կարծեաց զանազանել պարտ է զվոքրն. Եթէ ած կերպականապէս և անմիջապէս լինէր կացուցեալ՛ի տեղւոջ ներկայ արարչական գործողութիւք, նոյն լինէր ծանօթութիւնի անչափութիւնէ և ամենակարողութիւնէ, ընդունիմ. գործողութիւք, որ իբրև թէ հպատակէ և տարածէ զած՛ի կարգի առ միջոցն. ուրանամ։ Աստուածութիւնս յայտ է յաստացելոցս։

Ստի-

Ստիպեցես . Ըստ այնց , զորս ասացաք յառաջին յօդուածի յերրորդ պրակէ սիյն Յովհնայի , Ընդ է ամ ուրեք երբեակ զանազան եղանակօք . այսինքն ներկայութիւն , կարողութիւն , և էութիւն : Եթէ արդ՝ է ամ ուրեք 'ի ձեռն կարողութեան միջնորդութիւն գործողութեանն , ապա ոչ է ամ ուրեք 'ի ձեռն էութեան միջնորդութիւն գործողութեան . ապա թէ ոչ՝ այս երկու եղանակք ոչ զանազանէին :

Պնեմ ուր. զփոք. Անդր պատճառն որով է ած յիրս 'ի ձեռն կարողուն , ոչ է գործողութին , այլ նոյն իսկ կարողութիւն , ոչ իրրև հետևորդ և առնող , այլ իրրև կատարեալ , և ուղղիչ : Ուստի թէպետ ած ոչ գործէր զոր 'ի ստեղծուածս , սակայն լինէր յամի 'ի ձեռն կարողութեան , ընդունել կարէր կատարել , և ուղղել զնոսա 'ի ձեռն հրեշտակաց և մարդկան : Որպէս թագաւորն որ բազմել յաթոռ , է ներկայ համօրէն թագաւորութեանն կարողութիւն , ըստորում զհամօրէն թագաւորութիւն 'ի ձեռն պաշտօնէից ուղղէ և կատարէ : Ուստի ասէ սիյն Յովհ. Ի՞նչ է քեզ եչէր ած ամ ուրուխ , պոկանիլ կոտորել զբեզ պամ նահանջողութիւն ընդ : Ովհ. ԺԲ. խ. ած. ա. ած ԺԴ.

Պնդիցես . Ընդ միջնորդութիւն ճանաչման է յամի ներկայութիւն . իսկ արդ՝ ճանաչումն յած է գործողութի . Ընդ ոչ է յիրս 'ի ձեռն էութեանն միջնորդութիւն գործողութեանն . ապա թէ ոչ՝ ոչ յառաջն ասացաք , այս երկու եղանակք ոչ զանազանէին :

Պնեմ զան. զմեծ. Ընդ միջնորդութիւն ճանաչման ըստորում կերպականապէս մնացող , է յիրս 'ի ձեռն ներկայութեանն , ընդունիմ . միջնորդութիւն ճանաչման , ըստորում զօրութիւն անցանող , ուրանամ : Այսպէս միտ զան. զփոք. ճանաչումն յած է գործողութիւն կերպականապէս մնացող . և զօրութիւն անցանող , ընդունիմ . կերպականապէս մնացող միայն , ուրնմ : Արդ՝ ճանաչումն յած ըստորում է գործողութիւն կերպականապէս մնացող , առնէ զամ ինչ ներկայ

ՅՈՅ ասարկապես. և այսպես միշնորդութիւնք նոր ահա է յայտի ՚ի ձեռն ներկայութեան: Լսակ ըստորում զօրութիւնք է անցանօղ, որ տայ զգօղ սահեղծուածոց, տայ լինել ՅՈՅ ՚ի նոսա ՚ի ձեռն էութեան:

Ընարկիցես վեցերորդ. կամ գործողութիւնն ըստորում է ՚ի կողմանէ ՅՈՅ, և է գոյացութիւն նոր, է ՚ի նմա կերպական պատճառ գոլոյ յիրս, կամ ըստորում է ՚ի կողմանէ սահեղծուածոյ, զոր փոփոխ: Լթէ է առաջինն, ապա կանխաւ քան զկին սահեղծեալ և փոխոխեալ, աստուած է ներկայ գոյացութիւնք իւրով. զի գործողութիւնն ըստորում է գոյացութիւն ՅՈՅ կանխէ քան զսահեղծուածն. իսկ եթէ երկրորդն, ապա ՅՈՅ է յիրս ՚ի ձեռն սահեղծուածոյ ինչ, զոր չէ մարթ ասել:

Պէտ, թէ ոչ գործողութիւնն սոսկապէս, ըստորում է ՚ի կողմանէ ՅՈՅ, և ոչ սոսկ ըստորում է ՚ի կողմանէ սահեղծուածոյ է ՅՈՅ կերպական պատճառ գոլոյ յիրս. այլ գործողութիւնն ըստորում է ՚ի կողմանէ ՅՈՅ, և միանգամայն փաղանչանէ զկրաւորական փոփոխութիւնն սահեղծուածոյ, զոր առնէ, և հպելովն մերձեցուցանէ ինքեան. և ըստ այսմ ՚ի մէջ բերէ ուղղակի զյօծեղէնն իմն. իսկ անուղղակի և փաղանչանութիւնք զսահեղծական ինչ: Ուստի որպէս և յառաջն նշանակեցաք, ծագէ յՅՈՅ արուաքին յարանուանութեան ներկայի, և առնչութեան ընկի ներկայութեանն կամ համագոյութեանն:

Ընարկիցես եօթներորդ. Եանն գոյ ՚ի մարդկութեանն քոյ գոյացութեանամբ, ապա է յՅՈՅ այլինչ կերպական բան գոլոյ բայ ՚ի գործողութիւնք գոլոյն:

Պէտ, թէ այդ եղանակ գոլոյ է մանաւանդ, այլ մեք եօսիմք զընդհանրական եղանակէ, որով ՅՈՅ է յայմ կրս: Եւ գոյանել քանն ոչ է ՚ի մարդկութեանն քոյ, բայց եթէ ըստորում զայն արուաքուն և պահպանէ, և միաւորի ընդ նմա անձնաւորապէս. ուստի և գործելով:

Ենդ-

Ինդրեցես նախ. Աղաչեմ որ ինչ ոչ միայն յաւմ իցս, այլ և յաւմ տեղիս, ըստորում են կերպականապէս տեղիք:

Յառաջ քան զայնոսիկ դիտելի է, զի այլ է լինել 'ի տեղւոջ նոյն իմանականապէս, ըստորում է իր, և այլ է լինել 'ի տեղւոջ, ըստորում է տեղի կերպականապէս. զորօրինակ եթէ իր անօթի նկարեալ լի հեղանիւթով, հեղանիւթն լինէր յանօթին կերպականաբար, ըստորում է տեղի, բայց նկարն լինէր յանօթին, ըստորում է իր: Աղդ՝ եթէ ասէ ինչ յաւմ տեղիս ըստորում տեղիքն են իրք՝ ցայսմայդ ցուցեալ եղև 'ի գործոցն ենթէ նորա իիրս: Իսկ թէ իցէ արդեօք և յաւմ տեղիս կերպականապէս, ըստորում են տեղիք, պինեմ. Ասծ է ըստ իմիք յաւմ տեղիս, ըստորում են տեղիք կերպականապէս. քանզի դետեղեալքն ասին լինել 'ի տեղւոջ կերպականապէս ըստորում ընդունն զտեղին: Աղդ՝ ասծ ընդ զաւմ տեղիս, ոչ իբրև մարմին, որ ասի ընդել զտեղին, ըստորում ոչ ընդունի ըստ իւր զայլ մարմին, այլ զնոյ զգոլ ամ զետեղելոյ, և իւրաքանչիւր իմիք ընդել զիւր տեղին:

Ասդ. պ. Ք. բոլ.

Ասդ. պ. Ջ. բոլ.

Ինդրեցես երկրորդ. Աղդեօք լինելն ամ ուրեք իցէ յատուկ այ:

Պինեմ, թէ լինելն սկզբնաբար ըստ ինքեան ամ ուրեք է յատուկ այ: Ասնկնի, և ցուցանի. Այն ինչ ասի լինել ամ ուրեք անկընաբար, որ ըստ իրում բոլորի և ոչ ըստ այլևայլ մասանց է ամ ուրեք. զի որ ինչ պատշաճի իմիք ըստ մասին, ոչ պատշաճի նմա անկընաբար. ոչ եթէ մարդն իցէ սպիտակ ըստ ատամանցն միայն. զորօրինակ է ենթէվպացին, սպիտակութենին ոչ պատշաճի մարդոյն անկընաբար, այլ ատամանցն: Այն ինչ ասի լինել ամենայն ուրեք ըստ ինքեան. որում պատշաճի լինել ամ ուրեք ոչ ըստ պատահման և յենթադրութենէ ինչ եղելոյ. զի ըստ այսմ հասն կորնկի լի-

լինէր ամ ուրեք, ենթադրեալ թէ չէր այլ ինչ մարմին, այլ որում պատշաճի լինել ամ ուրեք զինչևիցէ ենթադրութիւն իրաց և տեղեաց, ևս և անքան։ Արդ՝ ըստ այսց եղանակացս լինել ամ ուրեք, յայտ է թէ միայն այ պատշաճի. զի ինքն միայն ըստ իւրում բոլորին, և ոչ ըստ մասին է յամ իրս և ի տեղիս, թէպէտ և ենթադրիցին բազմապատկեալ ևս և յանբաւս։

ՅՕԴՈՒԱԾՈ. Դ։

Ընդէռ ած կոչ անբջոցուիք ի հակադրածել միջոցս։

Վայելի է նախ, զի մակամոածեալ միջոցս ածութիւնք զգատարկ և զունայն ընդարձակութիւնն, զորս ըմբռնեմք արտաքոյ աշխարհի, կամ ի միջոցին, զոր այժմ գրաւեալ է աշխարհս մինչև եր ստեղծեալ։

Վայելի է երկրորդ, զի լինելն իմիք ներգործութիւք ի միջոցի՝ կրկնակի կարէ իմացեալ լինել. Մի՝ բաղադրութեամբ առ եղեն, որում է համագոյ; և ներկայ։ Երկրորդ, բացարձակապէս ի կարգի առ ինքն, ըստորում է յինքեան գոյող, և նշանակելի յամ մասունս, թէպէտ չէիցէ համագոյ եղեր ինչ, կամ ներկայ։ Առաջին եղանակաւ յայտ է, թէ ոչ է ած ներգործութեամբ ի մակամոածեալ միջոցս. զի որովհետև մակամոածեալ միջոցքն ոչ են ինչ, այլ կեղծիք մտաց մերոց, ոչ կարէ ած այնպէս լինել ի նա, մինչև լինել համագոյ, և ներկայ եղեր ինչ ներկայութեամբ իւրոյ. որպէս է ի դրականն, և յիրականն տեղիս։ Այս դժուարութիւնն է ի վերայ երկրորդ եղանակին։

Բաղումք ի միաբանութենէն յոմն համարին, թէ ած է ներգործութիւք ի մակամոածեալ միջոցս բացառ-

’ի վէր ապրեցեալսդ ’ի հառնուրդէ։

արձակ և նշանակելն ներկայութիւն յամ մնասնա միջոցին. թէպէտ տարբերին յեղանակն բացատրելոյ զայս ներկայութիւն։ Այսպէս կարծեացս, որում այլոյր հակառակին, երևի թէ ոչինչ լինիցի նոքա, որք ասեն, թէ ած է ներգործութիւն ’ի մանամանաձեալ միջոցս, ոչ իբրև յիրս, կամ ’ի տեղիս, այլ յինքեան։ Այսպէս գնէ Պանէլ, որ յայս միտ ասէ լինել Նաննիսի, և Սերրայ։ Նայց զմանէ չէ յայտ։ Սակայն ըստ հատարակապոյն կարծեաց

Ընդդէմ է. Ընդ ոչ է ներգործութիւն դրականապէս ’ի մանրամասնաձեալ միջոցս, այլ զօրութիւն, և կարողութիւն միայն։ Այսպէս դնեն առ հատարակ Թոմմայեանք զնոսին Թոմմայի, զսիլվեստրոսն Նաւարենատուրդն, զԱկոստայ, զԱկոստեանց, և զայլոց բազմաց։

Յուցանի նախ՝ վկայութիւն սուրբ Հարց. Սիմն Օգոստ. ’ի վէր ճիւթ. Սաղ. ասէ. Աչինչ էր այ ապրեալ ընդդէմ ընդդէմ ո՞ր բնաւէր.... Յինչեան բնաւէր, սա ո՞ր բնաւէր, ո սա ո՞ր է այ։ Սիմն Նեռնարդոս. գիրք. ե. յաղագս խոհ. գլ. ի. ասէ. Ո՞ր էր այ, ինչպէ էր ընդդէմ աշխարհին.... Ոչ է խնդրելոյ անդր սա ո՞ր էր, քայ ’ի նմանէ ոչինչ էր. ապա էր յինքեան։ Սիմն Թոմաս ’ի վէր ժիւ. գլ. Յոհան. ընդդէմ. ա. առ այն բան. Ո՞ր բանն էր այ այ. ’ի պատասխանել առարկութեան ոմանց հերետիկոսաց, որք ասէին, զի եթէ յառաջ քան զամենայն ոչինչ էր, ոչինչ լինէր յորում էր բանն, ասէ, Այս այսպիսի յառաջ գոյ ըստ էութեանցն նոցա, որ գնէն, ընդ այ ոչ ինչ է, է ո՞ր ո ’ի թերացեալ. զոր ’ի քայ պանի Յունիոսն նոցա յասելն, Ընդ այ։ Ընդ նոյն քան է յառաջ գոյ ամենայնի ընդդէմ ընդդէմ ոչինչ, այնինչ յառաջ գոյ ամենայնի յառաջ այ ընդդէմ աշխարհին։ Նարձեալ, Օգոստ. գիրք. յաղագս բնութեան բարւոյ

գլ.

գԼ. Ճ. ասէ, Թէ ած է ՚ի վերոյ քան զաշխարհս. Ա՚ր ինչո՞ւ փելիսոյ, այլ անճառելի ՚ն առանին նո՚ն կոչեցեալ:

Յուցանի բանիւ, նախ ՚ի վերադրնդ եդեալ սկզբանց սրբոյն Յովհաննու: Ըստ այնմ է ուրեք ած, ըստորում գործէ անդ՝ որպէս ցուցաք. իսկ արդ՝ ած ոչ գործէ ՚ի մակամտածեալ միջոցս, զի են ոչինչ. ապա:

Ի ած. զան. ԺԷ. ՚ի ՀԵՌՆ ալ ընդ.

Երկրորդ. Ընդ ոչ է յոչնչէ. քանզի յոչինչն ասէ սրբն Յովհաննս, չէ՞ ինչ ասելոյն, մանաւանդ Թէ չնչին է. ասէ սրբն Յոհաննէս Ոսկեբերանն. ՚ի ած. զան. լԷ. առ Հեննոսի. ասել կամ ած է յայնմ, ոչ է ասելոյ. որպէս յիմարութեի լինէր ասել, Թէ ած է յերկնքորհաքաղն, զոր երևեակայեմք, կամ ՚ի կարելիսն. իսկ արդ՝ մակամտածեալ միջոցքն են սմենեքին ոչինչ. և սոսկ կեղծիք մտաց մերոց իբրև զերկնքորհաքաղն. ապա:

Պիտոն հակառակորդքն, Թէ մակամտածեալ միջոցքն ոչ է ոչինչ իբրև զերկնքորհաքաղն, կամ իբրև զկարելիսն, այլ է ոչինչ, որում ոչ է ընդդեմ լիանալ. ուստի ած կարէ գոլ ՚ի նմա. ոչ առնչական գոյութիւն, որ ՚ի ՀԵՌՆ յարաբերութեն առ իմն, յոր հպի, այլ բացարձակ և նշանակելի գոյութիւն յաւմ մասունս միջոցի: Ըստ այսմ առաջին կամարն՝ ասեն է ՚ի մակամտածեալ միջոցս. նոյնպէս և քո, որ ըստ սր գրոցն եղ ՚ի վերոյ քան զայմ երկինս:

Այլ է ընդդեմ. և այս պիտի ուղղակի դիմադրի կարծեաց Հակառակորդաց: Զէ մարթ իմանալ, Թէ իմն կայցէ ՚ի դատարկ միջոցի, բայց եԹէ զի կամ ընդ զոյն կերպականանայ իւրով բանականան տարածութիւն, զորօրինակ դիպի յառաջին կամարն, և գուցէ ՚ի մարմինն. քանի կամ արարողապէս առնելով ինչ որ իցէ յայնմ միջոցի. և ոչ միջնորդութիւն արարողն լեցի յայնմ միջոցի.

զի լինելն ի միջոցի ոչ է մարթի իմանալ առանց
համաձայնութեան առ այն. և առանց համեմատութեան
ինչ, որ իցէ լցուցիչ դատարկութեան, ապա թէ ոչ
ոչ միայ ի միջոցին բացարձակ ներկայութեի, այլ
միայն գոյութեի իրին յինքեան: Եւ ոչ կարեմք
իմանալ ունիլ զհամաձայնութիւն, և զհամեմատու-
թեի առ դատարկ միջոցն, բայց եթէ այսուհիկ կրկին
եղանակաւս. այսինքն, կի զի կերպականապէս ընու-
զնա, և կամ զի առնէ ինչ ի նմա, որոյ միջնորդութիք է նմա ներկայ: Պանզի ուղիղ ածեալ
գնաւս, ներգործական զօրութիւն ոչ հայի անմի-
ջապէս ի դատարկ միջոցն, զի գոլով ոչինչ, զօ-
րութիւն ոչ առնէ զնա, և ոչ կարէ ի նմա ընկա-
լեալ լինել, այլ միջնորդաբար, ընդրում կարէ առ-
նել ինչ ի նմա, որոյ միջնորդութիք է ի նմա. իսկ
արդ՝ ոչ ընու ածծ կերպականապէս զդատարկ պա-
րապութիւն քանակական տարածութիք, զոր չունի,
և ոչ սրարողապէս, զի ոչ գործէ ինչ ի նմա,
որոյ միջնորդութեամբ իցէ ի դատարկ միջոցի անդ-
ապա:

Ընացաք, ընկրա՝ ե յոլինն ձէ. Պանզի թէ
քո ասի եղեալ ի վերոյ քան զամ երկինս մարթ է
իմանալ, թէ կի եղեալ իցէ ի վերոյ կորնթեացց երկ-
նից, և կի թէ ունիցի զբարձրագոյն, և գպատուա-
կանագոյն տեղի երկնից, զի ոչ յորժամ ասեմք,
թէ ոք եղեալ է ի վե աշտարակի, կամ ծառոյ ե-
ղեալ իցէ, կամ թէ ի վերնագոյն մասն աշտարա-
կի, կամ ի բարձրագոյն ոստս ծառոյն եղեալ իցէ:
Ըերկաքանչիւր բացատրութեան դնէ սնձն յոլինն:
Ըառաջինն. գ. մասն. խ. ծէ. պ. գ: Ըերկրորդն.
ի գ. զան. խբ. խ. գ. պ. գ:

Ընդ՝ կայ ձայ մեզ երկրորդ մասն եզրակա-
գութեի, թէ ածծ է ի մակամնածեալ միջոցս զօ-
րութիք, և կարողութիք միայն. զի կարէ ի նոսա
ընդ լինչ աշխարհ, կամ որ զինչևիցէ ստեղծանել.

որոյ միջնորդութիւնք էգէ ՚ի նոսին: Եւ ոչ պահանջէ
աւելն ինչ անչափութեան նորա. զի որպէս բաղում
անգամ նշանակեցաք, անչափութեին յայնմիկ կայա-
նայ, զի էգէ յամ իրս, և ՚ի տեղիս որք են. և
ոչ զի էգէ ներգործութիւնք յիրս, և ՚ի տեղիս, որք
ոչ են, այլ թէ կարիցէ լինել յայնս, զի կարէ
արտադրել զայնոսիկ: Ապա ոչ ամփոփի ած ըստ
մերումն կարծեաց ընդ հնձանակաւ աշխարհիս, զի
կարօղ է արտաքոյ նորա լինել, ստեղծանելով, և
գործելով որինչ միանգամ հաճոյ էգէ նմա. և
այսոքիկ նախապաշարին գլխաւոր առարկութիւքն:

Լուծումն առարկութեանց:

Առարկեցեալ նախ, ըստ սէր դրոց, և ըստ սէց հարց,
ած ոչ բոլանդակի ՚ի տիեզերս յայս, այլ է
արտաքոյ սէր. ՟ք. Հնագ. ըստ իէ. ասի. Երկինք երե-
նեց չեն չեզ բնական. Հոմէր. ժա. ք. ասի զայ, ըս
լատ. Նոքայք է ոտն ձերկինս, խոր ոտն պըժոխս. ՚ի
Ժողովն Նիկես. գլ. ՟ը. առ Սերբոյ. ասի. Ընձեզնէ
քնութիւնն ոտն զամ եպը, և ոտն զամ պեղէ նս և ոտն
զերկնաւոյեալս վերստոյն է: Սրն Հնոմ. ումպ. ժը.
պ. ա. ասէ. Ած է ոչ հեայն յայնս, որ էնն, այլ
՚ի հակառակել և յանցկալս, և յապագայս: Եւ
ա. առ Աննիբալդ. զան. լէ. խ. ը. պ. ը. ասէ. Ա-
հակիայ՝ ամ ուրեք, պատկանի ած ամ երկնաւոյելն թե-
զնս. ապա:

Պինեմ, զայսոսիկ և զսոցին նման վկայութիւն
առ Հաստարակ ոյարտ է իմանալ կամ ըստայնմ,
զոր ասէ Օսոս. թէ ած է արտաքոյ, և ՚ի վերոյ
քան զաշխարհս, ոչ միջոցիւք տեղեաց. այլ ան-
ձառելի, և առանձին իմն կարողութիւն, որպէս ա-
սացաք յերկրորդ մասին եզրակացութեանց, իբր զի
կարօղ է գործել արտաքոյ աշխարհի, և լինել ան-
դէն գործողութեանն, կամ ըստայնմ զոր ասէ սրն
Հնոմ.

Ա՛ստ. պ. ա. առ. ա. և է.

Ծովմ, թէ ած է 'ի վերոյ քան զամ, գերազան- գութիւն իւրոյ բնութեան, և ոչ զանազանութիւն տեղւոյ: Ասդ՝ թէ պարտ է խմանալ զառաջին բանն սկզբն Ծովմայի ըստ առաջին խնացուածոյն, յայտ անտի է, զի ասէ թէ ած է 'ի մակամտածեալն, ոչ յանցնելս, և յապագայս, բայց կարողութիւն միայն, ըստորում կարօղ է զապագայն արտադրել, և զանցեալն վերստին արտադրել: Նոկ առ յետին բանն ասելի է, թէ այլուր նշանակեցաք, թէ այս գործ առ Աննիբալ, ոչ է սկզբն Ծովմայի. սակայն իմաստ բանիցն է, թէ անհնար է ածել զմտաւ, թէ գտանիցի տեղի իսկական, յորում ոչ իցէ ած. յայտ է, վասն զի յաւելու 'ի վէր հեղինակն. Եւ ոչ ինչ խորհի է երեւակայել տեղի ինչ, ուր ոչ լինէր նա 'ի դնել այնր տեղւոյ. և ահա այսոհիկ յետին մասամբ յայտ առնէ, թէ խօսի ինքն զիսկական, և զդրական տեղւոյն:

Ստիպիցեմ. Ո գոստ. գիրք. ժա. 'ի վերայ քաղաք. գլ. ե. 'ի վիճաբանելն ընդէմ ոմանց, որք ասէին, թէ աշխարհս էր 'ի յաւիտենից. զի եթէ ոչ լինէր այսպէս, ած յանդուր ժամանակս լինէր անդորդ, ասէ. Այ՞ ընդ ումինչն ասել, ընդ գոյացուցին այ իցէ 'ի քաջ յայնչափ հեռացոյց տեղւոյց, ուր ստեղծ աշխարհն, և գտանել 'ի հոմ հոյն տեղւոյն, ուր առ անհամեմատելի նորա նուին նմն գոյն:

Պնեմ. Այն Ո գոստ. ոչ խօսի անդէն հառատելով, այլ ձեռնարկելով ըստ կարծեաց նոցա, որք դնէին թէ աշխարհս է յաւիտենից, ապա թէ ոչ յանսահման ժամանական ղրս մտածէին յառաջեալ քան զաշխարհս, պարտ էր այլ լինել անգործ: Այլ ասէ Ո գոս. Ոչ նոյնպէս հաստատեցեն ստեղծոյն աշխարհի զանսահման հեղոյս տեղւոյ, և նոյն անպատշաճութեամբ գնեն գալ անտի, վասն զի այն միջոցք են իրական, որպէս կեղծեն զերական ժամանակս յառաջ քան զաշխարհս. և որպէս անպատշաճ համարին, թէ ած է այն ժամանական իցէ դադարեալ 'ի

'ի գործողութենէ, սոյնպէս անպատշաճ է դադարելն այ յայն միջոցն 'ի գործողութենէ. և այս է, զոր դիտէ 'ի բանն ձեռնարկութենէ: Իսկ եթէ այն ժամանակք, և միջոցք են կեղծեալք, և մակամտածականք որպէս ոչ է անպատշաճ ոչ գործելն 'ի մակամտածական միջոցն, նոյնպէս և ոչ 'ի մակամտածական ժամանակն: Ուստի եզրակացուցանէ. Ապա եթէ ասէն, թէ վայրապար են դատաստանքն մերոյ նոցա, զի անառակիան պնդեալ քահանան պարտաւորէ այ, զի չէ քահանայ նոցա նոյնպէս, թէ վայրապար դատաստանն մերոյ պնդեալ քահանայն պարտաւորէ այ, զի չէ քահանայ նոցա յաւուրսն զայնոսիկ:

Առարկեցաս եկդ բանիւ. Ընդ 'ի յաւիտենից և հարկաւորապէս է անչափ, և անսահման 'ի բանի անչափութենէ: Ապա է յայմ, և յանսահման մակամտածեալ միջոցս. և առ այս ոչ կախի զաղատ գործողութենէ իւրմէ:

Պատեմ ուր զհետև. զի անչափութենին ոչ 'ի մէջ բերէ զներգործական զոյութի յայմ տեղիս, այլ միայն զկարողութենի լինելոյ 'ի նա, որպէս յայտ է յասացեալոցս յերկրորդ մասին եզրակացութենէ, և այլուր:

Առիպեցաս. Յաւիտենականութենին ևս անսահմանուն իւրոյ պարագրէ զայմ ժամանակս, զանցեալ, զներկայս, և զապագայս. Ապա նոյնպէս և անչափութենին ևս անսահմանութենէ իւրոյ պարագրէ զայմ տեղիս, զանցեալս, զներկայս, և զապագայս. ուստի և զմակամտածեալս:

Պատեմ Նախ. Այդ ձեռնարկութենի յոյժ ցուցանէ. քանզի յայդմանէ հետևի, թէ ամ իսկ ներգործութիւն յայմ եղելոյն որք ոչ ևս են. որպէս 'ի տապանն Նոյի, 'ի տաճարն եհմի, և յայմի. որք եղիցին, և չևևս են, որպէս 'ի նեռն, որ չէ ընդունելի:

Պատեմ եկդ. ուր. զհետ. Ընհանդիտութենի է նախ, զի յաւիտենականութենին, որպէս 'ի մեծոյ իսկ

ասաս-

ասացուք. Է ներգործական տևողութիւն իրին Ի յա-
միտենից, և Ի յաւիտեանս անփոփոխելի, անկախ
Ի հպատրութենէ, և Ի գործողութենէ. ուստի և պար-
տի պարագրել զնմա տևողութիւնս ոչ միայն զներկայս,
այլև զանցեալս, և զապագայս: Իսկ անչափութիւնն
ոչ է ներգործական գոյութի յանահման տեղիս, այլ
կարողութի լինելոյ միով կախեալ զգործողութէ,
և Ի հպատրութէ. որում չէ հնար լինել Ի մա-
կամտածեալ միջոցի, բայց եթէ արտադրելով ինչ
Ի նմ: Աբրորդ անհանգիստութիւն է, զի յաւիտե-
նականութիւնն է անսահման ըստ տևողութէ, և ըստ
այսմ պարտ է նմա պարագրել զնմա ժամանակս, և
զնմա տարբերութիւնս տևողութենէ, որպիսի են ոչ միայն
ներկայ ժամն, այլև անցեալն և ապագայն: Իսկ
անչափութիւնն է անսահման ըստ զետեղելոյ. և ըստ
այսմ պարտ է պարագրել զնմա տարբերութիւնս տե-
ղեաց. արդ՝ տեղին եթէ անցեալն, և եթէ ապա-
գայն, ուստի և մնակամտածեալն ոչ տեղի է, և ոչ
տարբերութի ինչ տեղւոյ, այլ մանաւանդ վերա-
բերի առ կարգն տևողութէ: Աբրորդ, անհանգի-
տութիւնն է, զի յաւիտենականութիւնն իրքն ասին լի-
նել յաճ, և անչափութիւնն ոճ ասի լինել յիրս. արդ՝
որ ինչ է յայլում, ըստ եղանակի նր է. ապա քան-
զի ոճ է Ի յաւիտենից, և Ի յաւիտեանս բուման-
դակէ զնմա տևողութիւնս. իսկ տեղին վ զի է միայն
Ի ժամանակի, ոչ է ոճ Ի նմա. բայց եթէ Ի ժա-
մանակի, և յորժամ գոյանայ:

Աառարկեցես երրորդ. Ըզ առաւել կարօղ է
վ անչափութէ իւրոյ, և վ քանակութէ զօրուէ,
քան զկարել անսահման մարմնոյ, (եթէ լինէր,) վ
տարածեալ քանակութէ իւրոյ. իսկ արդ, եթէ լի-
նէր մարմին անսահման ներգործուէր, ընդդ զնմա մա-
կամտածեալ միջոցս. ապա:

Պատեմ զան. զմեծ. Ըզ առաւել կարօղ է Ի
սեռի արարչական պատճառի քան զմարմին անսահ-
ման,

մանն, եթէ լինէր, ըստ նմին զմեծ. ՚ի սեռի կերպական պատճառի. ուր: Արդ՝ եթէ լինէր մարմին անսահման ընդ կերպականապէս զմեկամեանածել միջոցս իւրով նիւթական տարածութեբ, ըստ որոյ ունէր զչափակցութեի, և զհամեմատութեի լոյս առ դատարկն, որպէս ասացաք, զոր ոչ կարէ ՚ած, զի չէ տարածել նիւթապէս, և այս փակէ յինքեան զանկատարուն: Սակայն կարօղ է առնել ըստ հաճոյից իւրոց զինչ և իցէ մարմին ՚ի մեկամեանածեալ միջոցս, և միշնորդութեբ այնց մարմնոց լինել յայն միջոցին:

Առարկեցես ջորդորդ յանդատաշաճից. Եթէ չէր ՚ած ներգործութեբ ՚ի մեկամեանածեալ միջոցս, հետևէր նախ, թէ կարէր փոփոխել. քբ ՚ի ստեղծանելն զմարմին ինչ ՚ի մեկամեանածեալ միջոցս. քանզի յայնժամ սկսանէր լինել նորոգ անդ, ուր յառաջն ըստ մեզ ոչ էր: Երկրորդ հետևէր, թէ կարէր շարժիլ ըստ պատահման, այս է ըստ շարժման այլոց. որպէս նաւաստին շարժի ըստ շարժման նաւուն. զի կարէր շարժել զայն մարմին ՚ի միջոցն. և այսպէս սկսանէր լինել անդ, ուր մարմինն լինէր, և դադարէր ՚ի լինելոյ անդ. ուր դադարէր ՚ի լինելոյ մարմինն: Երրորդ, հետևէր, թէ կարէր լինել միւրմէ բաժանեալ. այսինքն եթէ ստեղծանէր զերկուս մարմինս միւրմէ տարակացեալս յայն միջոցն, զի լինէր յերկաքանչիւրն և ոչ լինէր ՚ի մէջ ըստ մեզ, զի է մեկամեանածեալ միջոց. ապա լինէր բաժանեալ:

Պէտք առ առաջինն, ուր զհետև. զի առ ՚ի փոփոխել իմիք պարտ է նմա լինել կրօղ, և ընդունել ինչ յինքն, զոր ոչն ունէր յառաջ. արդ՝ ած ոչ է նորոգ ներկայ յայն մարմին ներկայութեբ ինչ յինքն ընկալել, այլ առնելովբն, որ յայնմ մարմնի, զոր ստեղծանէ, կամ շարժէ արտաքոյ աշխարհի. ուստի բովանդակ փոփոխութեին է ՚ի կողմանէ արձակելոյ, կամ շարժելոյ մարմնոյն: Այսպէս յոր-

ժամ

ժամ ամէն արար գայս աշխարհ, եղև Ի նմա, յորում յառաջն ոչ էր, սակայն վասն ոչ փոփոխեցաւ զի ոչ եղև Ի նմա նորոգ ընդունելով ինչ յինքն, այլ արտադրութիւնն աշխարհի. արդ՝ արտադրութիւնն աշխարհի է յաճ յատկանիշ, բայց զօրութիւնն անցաւող Ի ժամանակի, որպէս ասացաք ստորև։ Եւ յայսմանէ գայթ է պնդին ասս երկրորդն, զի շարժիլն է փոփոխիլ. վն զի շարժումն է ներգործութեի եակի Ի կատարելութեն ասս ընդունելութի իրիք. քանզի ի շարժիլ մարմնոյ, ամէն ոչ շարժի Ի նմա, թէպետ դադարեսցէ Ի լինելոյ անդ, ուր դադարէ լինել մարմինն, և սկսանի լինել անդ, ուր սկսանի լինել մարմինն. զի ոչ նորոգ սկսանի լինել ներկայութի ինչ, զոր յինքն ինչ ընկալեալ, այլ արտադրելովն, կի պահպանելովն զմարմինն անդ, ուր յառաջն ոչ պահպանէր։

Եթէ ասիցես. Ընդ ըստ գոյացութե, և ոչ թէ ըստ փաղանչանութե, կամ ըստ յարանոհանութե միայն յառաջագոյն էր ներկայ յայս ինչ տեղւոջ, և յետ արտադրելոյ զմարմինն, լինի անդ ներկայ ըստ գոյացութե։ Պէտ որպէս յառաջն. զան. զառաջ. Եւ յետոյ լինի անդ ներկայ ըստ գոյացութե իբրև արտադրիչ, և փոփոխիչ ստեղծուածոյ, ընդունիմ. ըստ գոյացութե, որ յինքն ընդունիցի զներկայութե ունիմ. ապա։ Ոչ ոչ է ամէն յիրս կրաւորական մերձնցուցմամբ գոյացութե իւրոյ առ նա, այլ ներկայ առնելով զնոսա ինքեան ներգործական փոփոխելովն զնա, առ որ շատ է լինել նմա յինքեան ըստ զօրութեն արտադրելոյ, և փոփոխելոյ զնա, և այսու լինելոյ Ի նոսա։

Ընդ երրորդն պնդեմ, ընդ Թովմայեանն Յովհաննու, թէ անպատշաճութիւդ առարկութե հիմնի Ի պատիր երևակայուե, որ ըմբռնէ զհոգեղէնս իբրև զմարմնեղէնս, որպէս թէ հոգեղէն գոյացութին բաժանիցի եթէ չիցէ շարունակութի եղէ Ի միջոցի, մին-

մինչև գործել ՚ի ծայրս, և ոչ ՚ի մէջն: Ա յս թէ պէտ շատ է առ բաժանումն քանակաւորի, որ չափակցի ընդ միջոցին, բայց ոչ է բաւական առ բաժանումն հոգեղենի, որ ոչ չափակցի ընդ միջոցին, կամ ընդ տեղւոյն, այլ է անկախ ՚ի նմանէ. և յաւէտ զնա պարունակէ, քան թէ ՚ի նմա պարունակի. ուստի յայտնի է, թէ գործէ ՚ի ծայրս, և ոչ ՚ի մէջն, ոչ հետևի թէ բաժանիցի յինքեան, այլ թէ գործն բաժանի, և թէ ինքն է ՚ի նմա, որք ըստ այսմ են բաժանել, առանց խորոյ բաժանման: Հնարաւոր պարտ է ասել յիշատակեալ ածաբանն ելանել ըստ սահման երևակայութեան, և ուղղել զնա ընդ բաղանցութեան հոգեղենին, և անկախութեան նր յամ չափակցութեան միջոյն միջոցի, կամ տեղւոյ:

Պ Ր Ե Կ. Ի.

Ի վերայ անփոփոխութեան նյ.

Աբն Թովմ. Ե. Թ.

Ա նդրի նախ. Երդեաք ած ինչ ամենևին անփոփոխ:

Պատասխանեմ. Այո: Հնուցանի նախ ՚ի սր Գրոց. Անաղ. գ. 6. Ես տէր ած չեմ, և ոչ փոփոխիմ. Ա յա. Ե. Թ. պ. Յակ. ա. 17. Հնարաւ չէ փոփոխուն, և կամ շրջեայ սպառիչ:

Անդ. ՚ի ձեռն այլ ընդդեմ. Անգ. բաղ.

Հնուցանի երկրորդ բանիւ, որ է զօրութիւն երբեակ. Ա ր փոփոխութեի բնուն պահանջի նախ կարողականութիւն ընդ պակասութեն իւրև եղը յորմէ: Երկրորդ տեսակ նորոգ ստանալի իւրև եղը առ որ: Երրորդ, ենթակայ փոփոխակի ընկալուչ բազում տեսակաց. իսկ սրդ՝ առաջինն ոչ ունի զտեղի յած ըմ մնքուր ներգործութեն. երկրորդն ըմ անսահման կատարելութեն. երրորդն ըմ ամենևին պարզութեն. ապա:

Հաստատ. Եթէ կարէր ած փոփոխիլ, փոփոխէր կամ ՚ի լաւ անդր, կամ ՚ի վատթարն, և կամ

՚ի

ի հաւատարն , կամ կորուսանէր զոր ունի , կամ ստա-
նայր զոր ոչ ունի ։ Այլ այս ամ քաջայայտ է թէ
ի մէջ բերեն զանկատարութեի ։ ապա ։

Ասիցես նախ ։ Ընդ եղև , և լինի Հանապազաւոր
չոչ գործողէ գործօղ , ոչ յայտ է ի յարարչութեն
աշխարհի որ եղև ի ժամանակի , և ի հանապազորդ
արարչութեն նորանոր գործոց ։ ապա ի՞նչ ։

Պէտ ուր զառաջ ։ Ոչ անպէ ասէ յաւիտենից
գործէ զամ՝ որ ինչ ի ժամանակի լինի , զի գործո-
զութեի նոր կերպականապէս մնացօղ , և զօրութեի ան-
ցանօղ ոչ զանազանի ի նմանէ , վ՞ զի ոչ այլ ինչ
է , քայց եթէ նոյն իսկ կամքն նո՛ , որով կամի յա-
ւիտենից լինել իմիք ի ժամանակի , ուստի բոլոր-
գակ փոփոխութեն է ի կողմանէ արարածոյ ։ Ա-
կայն ոչ յարանոմանի յաւիտենից արարիչ , կամ
գործօղ , զի արտաքին յարանոմանութեի՛ն արարչի ,
կամ գործողի կախի ի գործոյն արտադրելոյ ի ժա-
մանակի ։

Ասիցես ։ Եթէ ած գործէր յաւիտենից ,
գործն լինէր յաւիտենական , զի զի՞նչ խափան
կայցէ , այլ հետևութեի՛ս է սուտ ։ ապա ։

Պէտ զան զմեծ ։ Եթէ ած գործէր յաւի-
տենից մ՛ն յաւիտենին , գործն լինէր յաւիտենական ,
ընդունիմ ։ քան այամ որդին նո՛ է յաւիտենից ծնեալ ։
Եթէ գործէր յաւիտենից վասն ժմի՛ն , գործն լինէր
յաւիտենական , ուրանամ ։ զի գործն հետևակ է ա-
ռնելութեն քան կերպին , որ է սկիզբն առնելու-
թեն ։ արդ՝ կերպն , որ է սկիզբն առնելութեն այ
է նո՛ կամքն , որոյ թէուրթին է , թէ դնիցէ գործն ,
յորժամ նմա կամք իցեն դնել ։ Ապա պատճառն ,
որ խափան լինի լինելոյ գործոյն յաւիտենական , զոր
ի յաւիտենից գործէ ած ։ է կամքն այ ։

կար. պ. ԺԷ. առ ԺԸ.

Ասիցես երկրորդ , և միանգամայն ասիցես ,
ասի զայ ։ Սաղ ԺԷ. ին ։ Ինդ «ըյն «ը Եղէյն , և
ըեր Ըն-ըան Ըն-ըեսյն ։ Վարձեալ ած զնոյն մարդ

մերթ առեալ, և մերթ սիրէ: Ուսանիլ ասի բարկանալ, և սարջանալ, այլ զայս ամենայն չէ մարթ առանց փոփոխութեան իմանալ. ապա:

Պէտք է յառաջելոցն այլուր, թէ այս ամ ասին զայ, ոչ յատկապէս, այլ այլաբանօրէն. կամ ոչ մի պէսպէս կրից, այլ մի պէսպէս գործոցն, որք համեմատին նոյնգունակ կրից՝ ի յարարածս: Ասա այսմ՝ ի վարին ըստ արդարոն գործով մարդասիրութեան և դիմութեան, մանաւանդ պարդևելով զընորհս, ասի բարի ընդ նա, և սիրել զնա. ՝ի վարին առ մեղաւորս գործով խաւսութեան, մանաւանդ՝ ի բացէ առնելով զընորհս, ասի թիւր ընդ նա, և ատել զնա. ՝ի պատժելն ասի բարկանալ, յեղծանելն զգործն ապարեալ, ասի սարջանալ, զի որք զայսպիսիս գործեն՝ ի մարդիկ, սիրով, առելութիւր, բարկութիւր, գղջութիւր, և սոցին նմանս կրիւք զգաճին: Ասկ առ նեղքին ախորժակին ասելի է, թէ այնմ ըստորում մարթ է լինել յաճ, այսինքն գերազանցապէս, է յատենական, զի է նոյն իսկ ած: Ուստի զորս միանգամ նեղքին ախորժակաւ սիրէ, ՝ի յատենից սիրէ, և զորս միանգամ ատեալ, ՝ի յատենից ատեալ, ըստ այլևայլ հանգամանաց անձանց, մինչև բովանդակ փոփոխութեն լինել՝ ի կողմանէ նոցա: Ասա այսմ անփոփոխ յինքեան մնացեալ յատենից սիրեաց, և ատելաց զՊետրոս, ըստ պէսպէս վիճակի մեղաց, և ապաշխարութեր, որպէս նոյն արեգակն ըստ պէսպէսութեր ներթևակային կակղացուցանէ զմոմն, և կարծրացուցանէ զտիղմն, զառողջ աչեն զոլարճացուցանէ, և զդիջագոյնն վտանգէ. զայս օրինակ՝ ի մէջ բերէ Ոգոս. ՝ի Հիւ. Սաղ:

Ասյլ եթէ յառաջ բերցես զԱկտանտոս, որ գիրք. ըստ ած. գլ. ժէ. և գիրք. ՝ի վերայ բարկութեր այ. գլ. իբ. ասէ, թէ իսկապէս զգածի ած կրիւք բարկութեան. Ասղիակ յուշ արարաք, եթէ Ակտանտոս, որ քաջ ջատագովն է կրօնի.

նիս մերոյ. Ի բազում մոլորեցաւ, և զգուշութեամբ պարտ է ընթեռնուլ թէպէտ մարթ էր աստանօր մեկնել, և իմանալ զբարկութէն լսա գործոյն. զի խօսի ընդ այնոցիկ, որք դնեին, թէ ած ոչ պատուհասէ զմեղս։ Ա՛ն խօսիմք աստէն զծանոյ, և զգժուարին խնդրոյն, որ յաղագս թէ անտի ա՛յ յառաջ բերի. զորմէ ստորև ունիմք ճառել։

Ա՛ստուածս երկորդ. Ար ծնանի, փոփոխի. իսկ արդ՝ Ի հաւատոց է, թէ բանն է ծնեալ Ի հօրէ. ապա։

Պիտեմ զան. զմեծ. Ար ծնանի, սկսանելով գոլ փոփոխի, ընդունիմ. որ ծնանի ոչ սկսանելով գոլ, այլ յաւիտենից գոլով, փոփոխի, ուրանամ։ Պանգէ առ փոփոխուին պահանջի զի սկսանիցի ինչ լինել այն ինչ, որ յառաջն ոչ էր, կամ զի դադարեսցէ Ի լինելոյ այն ինչ, որ յառաջն էր։ Արդ՝ բանն Ի յաւիտենից է այն ինչ որ ինչ այժմ, և ոչ կարէ կորուսանել, զոր այժմ ունի։

Ա՛ռցես. Իսկ արդ՝ բանն սկսանի լինել այն ինչ, որ յառաջն ոչ էր, ապա։ Ո՛չուց. առաջ. սկսաւ լինել մարդ մարմնաւորութէ. իսկ արդ՝ յառաջագոյն ոչ էր մարդ. ապա։

Պիտեմ ուր. զառաջ. զորոյ ցուց. զան. զմեծ. սկսաւ լինել մարդ մարմնաւորութէ կրաւորապէս, և իբրև ենթակայ ընդունելով զմարդկութէն յինքեան, ուրանամ. եղերելով զայն, և տալով այնմ զնոր անձնաւորութէն, ընդունիմ. և թողել զիւրք. ուր զհետև։ Արդ առ այս, զի իմն իսկապէս փոփոխիցի եկաւորութէ նորոյ ինչ, պահանջի, թէ գոյացէ Ի վե նոր իբրև կերպաւորիչ կերպ, կամ գէթ, զի ընդունիցի զայն կրաւորական կարողութէ։ Արդ մարդկութէն ոչ եկն Ի վե բանին իբրև կերպ կերպաւորիչ, և ոչ ընկալաւ զայն կրաւորական կարողութէ, այլ մանաւանդ ներգործելով Ի նա, ՚ի եղերելով զնա, և հաղորդելով նմա զիւր ենթակայ-

կայութիւն: Վասնզի է առանց նմի ներգործուի գեթամաքուր, ամենևին ամբողջ, և ամենակատար. վայ ընդդէմ է նմա ընդունել ինչ կրաւորապէս, և իբրև զկերպաւորիչ: Զայսմանէ ձեռնարկուէ ճոխագոյնս ունելիք ասել 'ի ճառս մարդեղութեան: Յողջոյնս զվերջըդ. վասն զի թէպէտ բանն յառաջ քան զմարմնաւորութիւնն ոչ էր կերպականապէս մարդ առկայն պարունակէր գերազանցապէս զմարդկութիւնն:

Ասիցես չորրորդ. Ի՞մ. է. իդ. ասի զիմաստուէ. ֆան պէմ շաբթուն շաբթագոյն. այլ ասծ է իմաստութիւն. ապա:

Աստ. պ. ա. առ է. Պէտ է. Ասի զիմաստութէ շարժուն. նմանօրէն, քաստորում զիւր նմանութէնն իսկ և իսկ ծաւալէ 'ի վերնագոյն էակաց մինչև ցստորինս. զի ամ ինչ է յիմաստութէնն այ իբրև յարարչական և 'ի կերպականն սկզբնէ, որպէս արհեստակերտուածքն են յիմաստութէ արհեստաւորին:

Ասդր երկրորդ. Ըղեօք գոլն անփոփոխ իցէ յատուկ այ:

Ասդ. պ. է. բոլ. Ասդ. բոլ. Պատասխանեմ. Ըյո: Յուցանի. Ըմենայն արարած է փոփոխելի, կամ ըստ գոյացական գոլոյ, որպէս ենթալուանեայ մարմինք, կամ ըստ տեղական գոլոյ միայն, որպէս երկնային մարմինք, կամ ըստ կարգի որ առ վախճանն, և ըստ մերձեցուցման զօրութեան առ այլևայլս, որպէս 'ի հրեշտակս, կամ ըստ պէսպէս պատահական կատարելութեանց, որպիսի են ամենայն էակք ստեղծականք, սահմանաւորք, և անկատարք. և կամ միայն ըստ գոլոյ, և ոչ գոլոյ, որպէս դարձեալ առ հասարակ այ ստեղծուածք, որք են 'ի կարողութէ ստեղծողին, և պահպանողին ըստ գոլոյ, և ոչ գոլոյ. իսկ արդ՝ այ և ոչ ըստ միում չեղանակաց յայսցանէ է փոփոխելի, որպէս յայտ լինի տրամադանողին ըստ իւրաքանչիւրոցն. նաև յայտ է յառաջելոցս յառաջին խնդիրն. ապա:

ՊՕՂՈՍ Ը։

'Ի վերայ յաւիտենականութեան աց։

Աբն Թոմ. կ. Յ.

Խնդրի նախ. Օրինակ իցէ յաւիտենականութեան։ Պնեմ. Հաւիտենականութիւնն սահմանի 'ի Ռոյեսիոսէ. Ընդդա- կինոց էութեանց ժամանակին, նա- խապնեալ ժառանգութենէ. Այս սահման առ հասա- րակ ընդունելի է։

Ա. Ընկնի. Եսի ժառանգութենէ, և ոչ առողու- թեի, ոչ զի յաւիտենականութեին ոչ է առողութեի, որպէս ստորև ասացաք, այլ զի առողութեին զօրու- թեամբ անուանին ցուցանել զանապատնութեի ինչ մա- սանց, զոր չէ պարտ խմանալ 'ի վերնոյն գոլոյ։ Ապա Ռոյեսիոս ասաց, ժառանգութենէն, այսպա- տուիրէն խօսելով առ 'ի նշանակել զանփոփոխու- թեին, և զանսպառուին յաւիտենականութեի, զի զոր միան- գամ ժառանգեհ ոք, հաստատուէ, և հանգստանամ- ուն։ Եսի ժառանգութենէ կինոց յաւէտ քան զոլոյ։ 'Այսն' զի որ իսկապէս է յաւիտենական, ոչ միայն է հակ, այլև կեցօղ։ Երկրորդ զի կեանն ձգի ըստ իրոյ ինչ առ գործողութեի, և ոչ առ գոլ. իսկ յա- ւիտենականութեին է յատուկ գոլոյ իրին, որ անայ- լայլելի է 'ի գոլն, և 'ի գործելն։ Եսի անդրա- կինոց առ 'ի նշանակել, թէ յաւիտենականութեին ոչ ու- նի, և ոչ կարէ ունել զսկիզբն, և զվախճան։ Եսի ժառանգութենէ էութեանց ինչ զանժամանութեան, և զյա- ջորդութեի ըստ յառաջադունի, և ըստ յետնագունի, որպէս գոլոյ 'ի ժամանակի. յորոյ իսկութենէ է լի- նել յաջորդական. իբր զի է չափ շարժման։ Այլ յաւիտենականութեին կայանայ 'ի մէն մի այժմն, որ չէ բնաւ անցեալ, և ոչ ապագայ, այլ միշտ այժմ։ Եսի կոպոլեալ առ 'ի արտաքսել զայժմն ժամոյ, որ թէ-

Խ. Յ. պ. բաղ. և 'ի զան. ը. խ պ. ը. բաղ.

Ասա. պ. ա. բաղ. և 'ի ա. 'ի վերոյհիշ. տեղ. առ ը.

Ասա. պ. ա. առ ը.

Անդ. բաղ.

Անդ. 'ի վերոյ. առ ե. և 'ի յհիշ. տեղ. առ ը.

թէպէտ է բոլոր միանգամայն և չունի զմասունս ; սակայն չէ ինչ կատարեալ ըստ տեղուքեանն , զի իսկ և իսկ չբանայ , և ոչ ժառանգի ինչ ՚ի նմա կատարելապէս : Ապա միտք սահմանին Հոգեսիտակ է , թէ յաւիտենականութիւնն է բոլոր միանգամայն , և անապատ տեղուքեանն իրին կեցողի , անյաջորդական , անսկիզբն , և անվախճան :

Ասիցես : Յաւիտենականութիւնն երևի ընդունել զյաջորդութիւն . ապա : Յուց. Նախ՝ զի ընդունի զյաւէտ և զնոմաղ . վ՚ւ զի այժմ առաւել տեւեաց յաւիտենականութիւնն քան թէ հազար ամաք յիջ : Երկրորդ , յաւիտենականութիւնն պարագրէ զամ առեղծական իրս , յորոց բազումք յաջորդականք են , մանաւանդ թէ ընդն իսկ զյաջորդութիւն , և զժամանակն . ապա :

Պէտմ ուր. զառաջ . զորոյ զառաջին ցուց. ուր. զառաջ . և առ ցուցումն ասեմ , թէպէտ յաւիտենականութիւնն առաւել ընդ երկար ժամանակս իցէ տեւեալ այժմ քան թէ հազար ամաք յառաջ : սակայն թէ ինքն , և թէ ած ոչ վնաս է առաւել երկարատև հնագոյն կամ մեծագոյն , վ՚ւ զի է անբաժանելի , և բոլոր միանգամայն : Ոչ թէպէտ մեք երևակայութիւն ըմբռնեմք զյաւիտենականութիւնն մեծագոյն , որ եղև ընդ մեծագոյն ժամանակի , այլ խաբխիմք , նմանեալք նաւորդացն , որոց երևի ցամաքն շարժիլ . զի ինքեանք միայն շարժին անշարժ կալով ցամաքին :

Ու երկրորդ ցուցումն ասելն է , թէ յաջորդականք , և նոյն իսկ յաջորդութիւնն , կամ ժամանակն պարունակին ՚ի յաւիտենականութեէ անդ ոչ կերպականապէ , այլ գերազանցաբար , իբր զի անշարժ և անայլայլելի մնալով լինի միանգամայն ըստ ամ յաջորդականաց , ընդ յաջորդութեց , և ընդ ժամանակաց , գրեթէ ըստ օրինակին որով կէտրոն շրջանակին , որ անբաժանելի է , համեմատի ամ , և ևրա-

բաքանչիւր մնասանց շրջանակին, և մնայ անշարժ՝ի շուրջ բերելն շրջանակին: Այլ քեզ զայս միւս օրինակ. երեւակայեա ծառ ինչ տարածել՝ի վեր գետոյ յականէ անտի միւնչև՝ի բերան գետոյն, և ահա այն ծառ պարածածկէր զամ մասունս ջրոյն ընդ իւրև հոսելոյ, և ընդ նա լինէր միանգամայն, ոչ հոսելով, այլ անշարժ մնալով: Նոյնպես յաւիտենականութեին զամ ժամանակս, զանցեալս, ընկերացեալս, և զապագայս պարագրեալ, է միանգամայն ընդ հոսականան, ոչ հոսելով, այլ անշարժ մնալով:

Յաստուածորդս ունիս մակարերել նախ, թէ յաւիտենականութեին երկու ինչ՝ի մէջ բերէ, առաջինն, որ իրրև թէ վերաբերի առ տարածութեի նր, է չունել զեզը տևողուն, ոչ զսկիզբն, և ոչ զվախճան, որ է ունել զանսահմանութեի՝ի տևողութեին: Երկրորդն, որ պատկանի առ եղանակ տևողութեի է չունել զյաջորդութեի ինչ, և զիոխութեի:

Երկրորդ ունիս մակարերել, թէ յաւիտենականութեին տարբերի՝ի միանչենաւորութեէ, և՝ի ժամանակէ, ոչ սոսկապես, զի յաւիտենականութեին չունի զսկիզբն, և զվախճան, և միանչենաւորութեին ունի զսկիզբն, ժամանակն զսկիզբն, և զվախճան, զի այս տարբերութեի է միայն ըստ պատահման, զի թէ միանչենաւորութեին չուներ զսկիզբն, և ժամանակին ոչ զսկիզբն, և ոչ զվախճան, ՚ի վեր այսր ամ տակաւին զանազանէին՝ի յաւիտենականութէ: Այս իսկական տարբերութեի նոյ յայտ է կայացեալ. զի միանչենաւորութեին է տևողութեի անփոփոխ իրին ըստ գոյացական գոլոյ, այլ փոփոխելի ըստ պատահման, զրօրինակ ըստ տեղւոյն, ըստ գործողութեէ, որպես՝ի հրեշտակս. ուստի ըստ այսմ մասին ոչ է բոլոր միանգամայն: Նա ժամանակն է տևողութեի պատրելի իրին ըստ գոլոյ, և ըստ գործելոյ. զի է չափ շարժման ըստ յառաջագունի և ըստ յետնագու-

Ա՞ա. ը. ե. և ե. բա.

գունի. ուստի ոչ իւիք իրօք է բոլոր միանդամայն, այլ է՝ի ձեռն մասանց Հոսելոց: Նոյնպէս եւ յաւիտենականութեանն է տեղողութիւն բոլոր միանդամայն իրին, որ է անայլայլելի՝ի գոն եւ՝ի գործելն:

Ընդրի երկրորդ. Արդեօք ած. եւ միայն ինքն ած իցէ յաւիտենական:

Պատասխանեմ. Այո: Յուցանի նախ՝ վկայութեամբ. Աղ. Թ. է. Ընդ նոյն ես ինոյ յաւիտեան. Աղ. ՃԺ. Դու նոյն իսկ ես. ես ամէն ոչ ալիանաս. Օրին. ԻԲ. Ն. Կենդանի եմ ես յաւիտեան. Ը. Անկ. ա. իե. Տէր ած ամ ապրածոց .... զոս ինոյն ես որ հոգեկերպես ամ զմի, զոս ինոյն ես արդար, ես ճշմարիտ ամենակալ յաւիտենից. ըստ լատ. ինոյն ամենակալ, ես յաւիտենական: Ասաի եկեղեցին՝ի ժողովն Լատեր, առ Ինոսենտիոսիւ երրորդիւ. գլ. Հոգեպատուէր. ՝ի վերայ ամենասրբ Երրորդութեան. ասէ. Հոգեպատուէր հաւատոյ, ես պարզապէս խոստովանիմ, ինչ ինոյն է ճշմարիտ ած, յաւիտենական, ամենակալ. Լեն:

Անդ. Արդ պատճառն է, զի յաւիտենականութեանն հետեւի անփուխոխութիւն, որպէս ժամանակին հետեւի շարժումն. իսկ արդ՝ ած, և ինքն միայն է եապէս անփուխոխ: Նոյնպէս ած և ինքն միայն է եապէս յաւիտենական:

Անդ. պ. ը. գլ. Եւ ոչ միայն է յաւիտենական, այլև է իրապէս իւր յաւիտենականութեանն, որպէս է իւր բարութեանն, և իւր խնամատարութեանն. զի է իւր գոլ, որ ոչ պատշաճի ստեղծուածոյ ինչ, իսկ յաւիտենականութեանն ոչ այլ ինչ է, բայց եթէ տեղողութեանն այ, կամ է նոյն իսկ գոլն այ, որ տեւէ, սակայն զբութեանն է զանազանեալ՝ի գոլոյն այ իբրև զայլ ստեղծուածոյն, զի տեղողութեանն և գոլն՝ի ստեղծուածս վերաբերին առ այլեայլ սեռս. և թէպէտ տեղողութիւնն՝ի ստեղծուածս ոչ զանազանի էապէս յիրէն, որ տեւէ, զի է նոյն իսկ իրն տեղողական. սակայն

զանազանի եղանակապէս, զի է եղանակ իրին, այնպէս ուշ կարէ լինել տևողութեին առանց գոյութեան իրին, սակայն կարէ գոյութեին լինել առանց տևողութեան յատկապէս առեալ, որպէս եթէ իրն իսկևիսկ ընդ սկսանիլն գոլ դադարիցի:

Ապա յորժամ ասէին զայ բայք լինէ ժամանակի անցելոյ ներկայի կամ ապագայի, որպէս յայտ է ա. ը. Ոչ էն, Ե- ոչ է. (ըստ ասո. Ոչ էր.) Ե- ոչ գալցէ է, ուշ այնպէս պարտ է իմանալ, ոյզ թէ ած յաջորդութիւ պյլայնցի Ի ձեռն ներկայի անցելոյ և ապագայի, այլ վե զի յատկանութեի նորա պարագրէ զայ տարբերութեիս ժամանակաց: Նոյնպէս յորժամ նշանակին գործողութիք այ յաջորդութիւ, ուշ պարտիմք առնուլ զյաջորդութեին Ի կողմանէ սկզբանն, այլ Ի կողմանէ գործոցն:

Իսկ յորժամ լինէ լինէ բաց յայ ասին յատկանիք, իմանալ պարտ է կամ զյատկանութեի անյատկապէս առեալ փոխանակ երկարագոյն տևողութեի. որպէս Սաղ. հե. 5. ասի. Ի-աստո-է պո- ա-ռանչէլապես չերոնցն յա-խրինչ. և Օ-ննն. խե. 26. Ոչ զբաց-ան .... չան զբրհո-ի-ես էլբոց յա-խրնաչանաց. Կամ հաղորդութիւ, և կամ վե անեզբականութեի միայն, զոր ուշ ունին յիւրեանց, այլ Ի հաճոյից կամացն այ. ուշ ասի զհրոյն գժողոց. Անտե. ին. Ի-բրինչեն նոյա Ի պանջանա յա-խպենոչանա:

Ընդ առ բա.

Ինդրի երրորդ. Ընդհանք յատկանութեին ունիցի զբան իսկական տևողութեի նկատմամբ այ:

Պնեմ. այո՝. Այ զի յատկանութիւնն այնպես է նկատմամբ այ, որպես մշանջենաւորութեին և ժամանակին նկատմամբ ստեղծուածոց. քանզի են ա. զան. երիք տեսակք Ի նովին սեռի. իսկ արդ՝ մշանջենաւորութեին և ժամանակն են իսկական տևողութիք նկատմամբ ստեղծուածոց. Ապա և յատկանութեին նկատմամբ այ:

Ընդ բա. և Ի ժե. խե պ. ե.

Արկրորդ. Եթէ յաւիտենականութեին ոչ ա-
նէր զնկական տևողութեի նկատմամբ այ, վ այնո-
րիկ լինէր, զի տևողութեին ի մէջ բերէ զյաջոր-
գութեի. իսկ արդ՝ սուտ է հետ: ապա: Ան-
հակառակորդաց: Յուց. փոք. Ոչ պէտ տևողու-
թեին, որպէս արդ իսկ ասացաք, ըստ ստուգաբա-
նութեե անուանն յայտ առնէ զյաջորդական տարա-
ծութեի ինչ մասանց, սակայն ըստ իրին նշանակելոյ,
և զօրութեբ յատկական իմացման, ոչ բերէ ի մէջ
զյաջորդութեի. նա զի յաջորդութեին նուազեցուցանէ
զկատարելութեի տևողութեե. քանզի տևողութեին ըստ ի-
րին նշանակելոյ ոչ այլ ինչ է, բայց եթէ յարա-
ճնայութեի իրին ի գոլն. ուստի այնչափ կատարելա-
գոյնս տևէ ինչ, որչափ նուազ կորուսանէ ի գոլոյն.
իսկ ի յաջորդութեե փակի կորուստ ինչ գոլոյ, ըստ
որում յաջորդականն ոչ կայ ճնայ միօրինակ, այլ
անցանէ ի կարողութեէ առ ներգործութեի: Ապա
յաջորդութեին ոչ է յիմացմանէ տևողութեե, այլ
մանաւանդ անկատար գործէ զնա:

Ինդրի չորրորդ. Երդեօք յաւիտենականու-
թեին ունիցի ղբան չափու նկատմամբ այ, և ստեղծ-
ածոց: Հաղումք հաստատեն, և բաղումք ու-
րանան: Արկաքանչիւրոցն ևս երևի նպաստել սկզբն
Ասոմայ:

Յառաջքան զպնդին գիտելի է, զի կրկին է
չափին՝ արտաքին և ներքին: Արտաքինն է, որ
չափէ ինչ արտաքոյ իւր. և վեկ մերձեցուցմամբ
առ չափեալն: Ըստ այսմ տևողութեին շարժման
առաջին շարժունին, որ է ժամին, հաւասարեալ և
կրկնապատկեալ թուով, զորօրինակ ժամուք, և
մերձեցուցեալ մնօք առ ստորին շարժմունս, չափէ
զնա իբրև տևողութեի առաւել միակերպ և կանո-
նաւոր, զի ամենակատարն յիւրաքանչիւր սեռի է
չափ այլոց. ըստ այսմ և կանգունն չափէ զկտաւն,
կշեռն զծանրութեիւն: Արդ՝ այս չափ, (որպէս

յայտ

յայտ է) զանազանի ի չափելոյն, և եզերք զառնչութեանն նորա։

Ներքին չափն է, որ է հիւն չափել. և վեկ ոչ չափէ մերձեցուցմամբ, այլ կերպաւորմամբ, կի նոյնութիւն. ուստի ոչ զանազանի իրապէս ի չափելոյն, և ոչ եզերք զառնչութեան նէ։ Ըստ այսմ ժամանակին, որ է արտաքին չափ նկատմամբ մեզ, է ներքին նկատմամբ շարժման առաջին շարժուն, զի չունի ժամն այլ քան վերնագոյն, որով չափեցի, և որ քան է հիմք սեռի ամենակատար է չափ քանեան, և այլոց. քանեան ներքին, իսկ այլոց արտաքին։ Այլ տեղոյ շարժման առաջին շարժունին է ըստ այլեայլ նկատմանց չափել, և չափ. ըստորոյ ցուցանէ զյաջորդական տարածութեի, է չափեալ. իսկ ըստորոյ ցուցանէ զկատարելագոյն միակերպութեի և զկանոնաւորութեի է չափ։ Նա դարձեալ, չափին պարտի յայտ առնել զքանակութեի չափելոյն. զի վեկ առեալ լինի չափն, զի յայտնի լինիցի, թէ որչափ իցէ իմն, սակայն ոչ պարտի յայտ առնել ի յետնագունէ, և ի ձեռն գործոց, որ մեզ ծանօթագոյն, այլ ի յառաջագունէ, ըստ որում է ամենակատար հիւրում սեռի. և վեկ չափ այլոց. զի այսոքիկ իսկ հիւրմէ կողմանէ է յայտարարօղ քանակութեի չափելոյն։ Այսպէս ամ ծանուցեալ։

Պէտք. Հատանականագոյն է, թէ յատկանականութեին ունի զնակութեի չափու նկատմամբ այլ և տեղոյ թեն, այնպէս՝ զի տեղոյ թեին այլ, ըստ որում բացատրէ զզօրութենական տարածութեի նէ յանսահմանս տեղական, է չափեալ. իսկ ըստորում բացատրէ զամենևին միակերպութեի և զանփոփոխութիւնն ի տեղի անդ՝ է չափ։ Այսպիսի երևի լինել սքեմ Աստուծոյ. որ աստ. պ. Ե. բոլ. երկիցս կրկնէ, թէ յատկանականութեին է չափ իրին, որ յարատևէ. և ի ա. զան. ժե. խ. ք. պ. ք. առ ա.

ասէ, թէ ած է յայժմն յաւիտենականութէ իբրև
'ի յատկական չափու, իսկ այլք իբրև 'ի գերազան-
ցական չափու:

Յուցանի. Ակունքի չափու ը ինքեան հրա-
ժարեցուցեալ զանկատարութիւն, զորս պատահա-
բար ինքեան պարուրէ, պատշաճի այ. իսկ արդ՝
յաւիտենականութիւն պարունակէ զհանգամանս չա-
փու հրաժարեցուցեալ զանկատարութիւն. ապա:
Ունձս և փոքրս են ցուցանելի: Ցուց. մեծ. Ակ-
կունքի չափու ըստ ինքեան ոչ պարուրէ զանկատա-
րութիւն ինչ, ուստի և է կատարելութիւն պարզապէս
պարզ. զի ոչինչ մնանէ 'ի համար չափոյ, որ չնոյէ
ամենակատար յիւրում սեռի. և վ այնորիկ չափ
յայտարարօղ քանակութէ այլոց: Իսկ թէ զանա-
զանի իրաց 'ի չափելոյն, և թէ վեկ չափեալն կա-
խի զչափու, և լինի անկատար կատարելի նուաւս,
զայսոսիկ ոչ պարուրէ յինքեան չափն ըստ ինքեան,
այլ ըստորում է արտաքին. բայց ը ինքեան պա-
հանջէ յարակցիլ ընդ չափելոյն. քանզի այլազգ ոչ
կարէ չափել: Ուստի որչափ առաւել կատարեալ
է չափն, այնչափ կատարելագոյնս՝ յարակցի ընդ
չափելոյն, մինչև նոյնանալ ը նմա եթէ չափն իցէ
ամենակատար, և անսահման, և այնպ առնէ զնա
ը ինքեան կատարելապէս յարակցել, որով և կա-
տարելապ չափել: Ապա չափն ոչ ցուցանէ յիւրմէ
զերբական զանազանութէն 'ի չափելոյն: Ընդ յայծ
դնելիք չափ ներքին, և նոյնացեալ ընդ չափելոյն:

Յուցանի վոք. յաւիտենականութէն 'ի մէջ
բերէ զամենայնիւ միակերպութէն ամենապարզ տևո-
ղութեան, ըստ որոյ ճանաչէ, թէ որչափ իցէ այս
տևողութէն: Ապա ունի զհակութէն չափու. քանզի
վեկ ժամն, որ է տևողութէն շարժման առաջնոյ շար-
ժունի է չափ իւր, և այլոց, զի 'ի ստեղծ-
ուածս է առաւել քան միակերպ, և կանոնաւոր, և
վեկ ցուցանէ թէ որչափ իցէ տարածել իւր և այլոց
տևո-

տևողութիւն: Այս ևս յատկանշականութիւնն է ներքին, և նոյնպիսի ընդ այլ. և ընդ տևողութիւնն այլ, ուստի և ոչ զանազանի իրապէս և ոչ եղելոք զառնչութիւնի կամման չափելոյն:

Ասիցես նախ. Ձի մարթ ըմբռնել զչափն, քայց եթէ իբրև կատարելութիւն. ապա և ոչ զչափեալն, բայց եթէ իբրև զանկատար, նուազ կատարելն. ուստի և իբրև իրապէս զանազանեալ, և՛ի նմանէ կախեալ. և ահա այս ամ հակառակին այլ: Այ այնպէս ոչինչ է չափ ինքեան:

Պէտք ընդունելով զառաջ. ուրեմն զհետև. յորում է բանն զներքին չափու նոյնացելոյ ընդ չափելոյն: Օն թէպէտ չէ մարթ ըմբռնել զներքին չափն, բայց եթէ իբրև կատարելութիւն. բայց ոչ միակ պարտ է ըմբռնել զչափեալն իբրև զանկատար կարողական, և կատարելի նուազ, իբրև արտաքնով իւիք, եթէ զայն կատարելութիւն ունիցի ըստ իւր նոյնացել. այլ միայն հետևի թէ ոչ բացատրէ զայն. որպէս բացատրէ զայն չափն, սակայն պարտէ զայն իբրև իւր. որպէս խմանալի առարկայն ըմբռնի յայծ իբրև կատարիչ մնաց. զն է տեսակացուցիչ. ոչ զն կատարէ զմիտս իբրև անկատար ինչ, և կարողական, այլ զն իւրով խմացմամբ բացատրէ զկատարելութիւնն, զոր ոչ բացատրէ միտքն, սակայն նոյնացուցանէ ընդ իւր, և փակէ յինքեան իբրև իւր:

Ասկ առ յաւելուածն ասելի է. ճշմարիտ է թէ ոչինչ է չափ ինքեան ընդ նուազին բանիւ, սակայն հնար է լինել ըստ այլևայլ բանի. ոմն մեկնեցաք յերկրակացութենէ: Այնիմք այսմ օրինակ ի ժամին, զն ըստորում ցուցանէ զտարածութեան շարժման առաջին շարժունի է չափեալ, ըստորում ցուցանէ զմիակերպութեան, և զկանոնաւորութեան այսպիսի շարժման է չափ. և այսպէս է չափ ինքեան ըստ այլևայլ բանի:

Ընդհանուր երկրորդ. Այն Յովհ. առաք. պ. ձ. առաք. Յաւելեալսացուածոյն ոչ է այլ, քայց է-լեալ նոյն իսկ ածն: Ասոր ոչ ասի ածն յաւելեալն ընդհ- ընդ- կերպիւ չափեալ. այլ առեալ ընդհ 'ի նմա բան չափս- ըստ ընդհանուն հերս- ի- ե: Այս 'ի ած. գան. ժղթ. խ. ած. պ. ած. առ ձ. Անձս-ընդհանուն առաջնոյ ոչնչով կերպիւ է չափելի, քան չափեալ, ոչ յայլմէ ի ոչ յիւրմէ: Ասի՝ պէ ընդհանուն պնդ պէրգա- ասրս-ընդ, ի հնդս-ընդ այ չէ ինչ ոչ 'ի նէրս, ի ոչ արտաս . . . . Երկրորդ, պէ չափակցս-ընդն ոչ ի հոյ յանախս-ընդ առ ընդն, այլ երկս-ց:

Ամենք առ զերծ կացուցանելոյ զանձինս 'ի վը- կայութենէ առին, խմանան զյաւխտենականութիւնն ընել չափ այ ոչ կերպական, այլ զօրութենական. և ասեն՝ թէ այն Յովհաննս յատարկութեամբ բաս- նայ 'ի յաւխտենականութէն զբան չափու կերպականի, և ոչ զօրութենականի, այսպէս մեկնէ Գրանէտ: Յհպէտ այս կարծիք չէ խոտելի, սակայն ոչ ե- րեւի Հարկ յայն ապաստանիլ: Ասոր

Պհնեմ, թէ զբանս սրբոյն Յովհնոյ 'ի յատաչ- բերեալ առարկութենդ պարտ է խմանալ զարտաքին չափու իրապէս զանազանելոյ, որ չափէ և գերա- զանցէ մերձնցուցմամբ: Այս ըստ առաջնոյն յայտ է, քանզի վեկ ոչ ընդունի սրբ վարդապետն, թէ ած չափի յաւխտենականութէ, զի ասէ, ինքն է իւր յաւխտենականութէ. ապա խմանայ ոչ չափել յա- ւխտենականութէ իրրև չափու, որ յիւրմէ զանազա- նեալ: Այս յաւելու, այլ նմայնէ ընդհ 'ի նմա բան չափս-. այս է ներգործութէ զանազանելոյ, որպէս է 'ի մարդկայինս, ըստ ընդհանուն հերս-ի- ե. զի գղ և յաւխտենականութէ ոչ զանազանին յած ներ- գործութէ, բայց միայ ընդ ըմբռնման մտաց մերոյ: Իսկ ըստ երկրորդին առաւել ևս քաջայայտ է. Ասի՝ պէ անպէն խօսի պէտս- , որ պնդ պէրգա-ասրս- քի- ե , ասպէ ի գերազանցելոյ: Երկրորդ, զի ա-

սե թէ չափակո՛ւ՛ն ո՛չ է ինչ չառնո՛ւ՛ն ատ՛ ինչն, այլ երկո՛ւ: ապա խօսի վհամնչաւութիւն, որ լինի իւիք արտաքնով և զանազանեցելով. ուստի անդէն զլուծումն բովանդակէ ասելով. Ինչ ընդ ինձ՝ ո՛՛ւ՛ն ո՛ւ՛ն պատ 'ի նմանէ չափակն. Այսպա յորժամ բառնայ յայ զչափ, խօսի զչափու, որ իցէ օտար 'ի նմանէ և արտաքին:

Խնդրի հինգերորդ. Երդեօք յատկութիւնն ունիցի զհակութիւն չափու նկատմամբ արարածոց:

Պէտ. Թէ յատկութիւնն է չափ արարածոց, այլ անհատատար և գերազանցեալ: Այսպէս դնէ սրն Աթանաս ա. 'ի յիշատակեալ տեղին 'ի վերագոյն պէսն:

Պատճառն է, զի յատկութիւնն է չափ առնելութեանն այ, որով ամէն զարարածս արտագրէ, և պահպանէ 'ի գոլ իւրեանց. ապա է և չափ եղերաց այսր առնելութեն:

Խակ է չափ անհատատար և գերազանցեալ ըստ երկուց. Նախ՝ ըստ տարածութեն, զի զամ տևողութիւս բովանդակէ առանց սկզբան և վախճանի: Երկրորդ՝ ըստ եղանակի չափման, զի անվախճանելի եղանակաւ չափէ, ո՛չ ժամանակ, այլ ծայրագոյն միութիւն և անբաժանութիւն:

Հարցում ինչ մարթ էր ասել զայսմ գժուարին խնդրոյ, այլ քանզի չէ ինչ հարկաւոր, զանց առնեմք: Ունիս տեսանել 'ի Թումմայեան Յովհաննէս այս խնդիր: Խակ զերևելն խնդիրն, որ 'ի վերջ իրականն ներկայութեն իրաց ևս և ապագայից 'ի յատկութենականութեն՝ փոխադրեմք 'ի խնդիրն, որ 'ի վերջ գնաութեն այ:

ՊՐՈԿ. ԺԱ.

ԸՆԴԴԷՈՒ ՅԱՅ ԷՍՆ ՄԻ։

Աբ Թոմ. Ք. Ժա.

ՈՒանիր նախ, զի առ իմացուածս միութեանն այլ սէր վարդապետն քննէ զմիութիւն էակի ընդհանրապէս. և ուսուցանէ, թէ միւն գերազանցական ոչ յաւելու ՚ի վերայ էակի զերս ինչ, այլ միայն զբացատութիւն բաժանման, այնպէս զի թէ միւն առեալ լիցի, ըստորում զանազանի յէակէ, ցուցանէ կերպականապէս զբացատութիւն միայն. իսկ եթէ առեալ լիցի ըստ ամենայն նշանակութեան իւրում, ցուցանէ կերպականապէս զկատարելութիւն, այս է զէակութիւն անբաժան. զի միւն կերպականապէս ոչ այլ ինչ է, բայց եթէ էակ անբաժան. ուստի զայս անբաժանութիւն, կամ զբացատութիւն բաժանման յաւելու ՚ի միւ էակին ոչ իբրև կերպացուցիչ միոյ, այլ իբրև նշանակ ՚ի ներքուստ փաղանչանեալ. վասնորոյ միւն ոչ է տոկ էակութեն, և ոչ տոկ անբաժանութիւն. այլ էակութեն փաղանչնող անբաժանութեան, կամ ըստորում անկանի ՚ի բացատութիւն բաժանման։ Այս զի էակութին ընդորում էակութիւն. և էակութին ըստորում անկեալ ընդ անբաժանութիւն են նոյն իրապէս, նոյնպէս միւն և էակին են նոյն իրապէս, և բանիւ միայն զանազանին։ Այլ քանզի յատաջագոյն ըմբռնելիք զբան էակի քան զբան անբաժանի, վասն այսորիկ ըմբռնելիք զմիւն իբրև յատկութեն էակի։

Ի այլ այս միւն գերազանցական հակադրի պատկառաբար բազմութեն, զի նշանակէ զպակասութիւն բաժանման. իսկ միւն քանակական, որ է սկիզբն թուոյ, հակադրի բազմութեն առնչապէս. զի միւն քանակական այնպէս բազդատի առ բազմութիւնն,

որ-

Յ. Ժա. պ. ա. բաղ.

Աղթ. պ. Թուոյ բ. բաղ.

որպէս չատին առ չափեսն. քանզի բազմութիւնն չափի կրկնելով զմիութին:

Օրանիր երկրորդ, զի 'ի խնդրելն մեր, թէ արդեօք ած իցէ մի, ոչ է խնդիրս զրական, և զտեսակարար միութենէ. որով իմն է հակ անբաժան յինքեան, և բաժանեալ յայլմէ ամենայնէ այնր տեսակի. յոր միտս ամենայն մարդ է մի, այլ զիոնական և զարտաքսիչ միութենէ, որով իմն այնպէս է մի, մինչև արտաքսել 'ի նմանէ զայլ ամ բնութենականից. և լինել 'ի նմա մի միայն, յոր միտս ասեմք, արեգակն է մի: Այսպա խնդրեմք, թէ արդեօք ած իցէ միայն և մի ած, այնպ զի բաց 'ի նմանէ այլ ոչ ոք իցէ ած:

Օրանիր երրորդ, զի զբազմածութին կայր և յետասամիտ հեթանոսութին գչեռվին նոմիրել կռապաշտութեն ցայնվայր հասոյց մինչև ըստ վկայելոյ Նաւաբեայ. գլուք. ե. նախադատ. Լետ. գլ. ժե. համարել Ալեքսոգոսի երեսուն հազար ածս:

Օպատճառս, և զակիզբն կռապաշտութեն ընդ հեղինակին ցուցաք 'ի ճառս կրօնի. վիճ. է. պ. բ. յօդ. գ. և զբազմադիմի տեսակս նորա յայտ արարաք անդէն, յօդ. ա:. Տես անդ:

Իսկ 'ի քրիստոնեայս՝ յոլով հերետիկոսք դիմամարտք եղեն միութեանն աստուծոյ, մանաւանդ այնոքիկ, որք կրկին սկզբունս ընդունէին, զմին բարի՝ անեղութիւն իրաց պատճառ, և զիւսն չար՝ եղութիւն իրաց պատճառ: Որոց սակի են գնոստիկեանք ընդ առաջնորդութիւբ Կարպոկրատեայ յերկրորդ դարուն. Անրկիոնեանք, որ զայն անուն ընկալան 'ի Անրկիոնէ առ այնոմիկ դարու: Պաղենտինիանոսք 'ի նմին դարու: Ամ այնպէս ուսուցանէր զկրկին սկզբունս որպես զի միութեն կոչել Նոյս-Ին-ն, և միւսութեն Լոս-Ին, արու և էգ, յորոց զուգաւորութէ յառաջ եկին Յ. Նոմիայք. այս է Յ. դարք: Ինանդ

Ելիք ցկէս յերրորդ դարուն. որք ընկալան զանուն
'ի Անդրէասէ նոցին աղանդապետէ, որ էր ծառայ
պարսիկ պրուց մոգ. և կոչէր յառաջ Աւրսիկոս,
յետոյ Անդէս. և հուսկ յետոյ՝ Անդրէաս:
Սոցա հետեւողք եղեն 'ի յետին դարս Աղվիկանաց,
և այլք: Նրունք ածեանք, և այլ թշնամիք միու-
թեամբ աստուածոյ յաւարտիլ վերջերորդ դարուն զերիս
ածային անձինն ասէին լինել երիս ածս: Ընդ-
դէմ սոցա ամենեցուն

Աբել է Ընձ է մի: Ընդդէմ այնոցիկ,
Անդ պ. որք ընդունին զհին կտակարանս, յորոց սակի և-
Ե. բաղ. դեն բազումք 'ի հրէից առ Ընտատոսի 'ի պատ-
րաստ. դիրք. Ե. պ. ա: Յուցանի 'ի բանից ան-
տի. ր. Օր. Ը. 4. Լ՚ր ընել, որ ածէ զեր որ զ է.
և գլ. լբ. 39. Տեա՛ր, պէ ես եմ, ո չէ այլ ո՛ ած
քոց չինէն:

Ընդդէմ հերետիկոսաց, որք ընդունին զնոր
կտակարանս, Յուցանի 'ի բանից անտի, Անդր.
ժբ. 32. Ոչ-ո՛ է զարդարել, ճշմարտութիւ ա-
ստուածէր, եթէ ոչ է ած, ո ո՛չ գոյ այլ քոց 'ի նմա-
նէ: Յովհ. ժէ, 20. Ոչ ես յաւիտենական իւնո՛ր
պէ ծանիցեն զքեզ միոյն ճշմարիտ ած. ա. Կոր. Ը. 1.
Պնդեմ՛, եթէ ոչինչ իսկ ի՛ո-ո՛ր ես յաշխարհս. պէ
չէ ո՛ ած քոց 'ի միոյն: Ընդ այսոցիկ, և ընդ սո-
ցին նմանեաց միաբանին դաւանութիւնք Հաւատոյ 'ի
Հանգանակին Նիկիոյ, Կոստանդնուպօլսի, Էփե-
նասի, և միաբան կարծիք ամենայն սրբոց Հարց 'ի
գիրս իւրեանց:

Անդ. Ընդդէմ Հեթանոսաց, և ընդդէմ այլոց ա-
մենեցուն ցուցանի երիեակ պատճառաւ. Ա՚ա-
ջինն յառաջ բերի 'ի ծայրագոյն պարզութենէն այ:
Աղաճանութիւնն է յերեւիլ, կամ 'ի բնութենէ այ,
իսկ արդ՝ հապէս եզական էակի ընդդէմ է լինել
բազմապատիկ. ապա: Վասն որոյ յայտ է. զի եզա-
կանութիւնն է անբազմապատկելի. ապա թէ ո՛

եթէ եր բազմապատկելն, լինէր հասարակ բազմ-
մաց, և ուչ ևս եղական, զորօրինակ եթէ եզակա-
նութիւնն կամ այսութիւն, որով պետրոս է այս
մարդ, լինէր յէութէ բնութեան մարդոյ որպէս
բանականութիւն՝ լինէր մի միայն մարդ 'ի տիեզերս։
Յուց. մեծ. Ընդհանուր է այդ եզական, կամ այս
այդ, որով է այդ. իսկ այդ՝ էութիւ է այդ, ապա
էութիւ է այս այդ, կամ եզականութիւն է յէութէ
նր։ Յուց. մեծ. քանզի եթէ այլով ինչ էր այդ,
և այլով ինչ այս այդ, պարտ էր բնութիւն այ վա-
կիլ այսութիւ, կամ անհատական տարբերութիւ. և
այսպէս լինէր յայդ բազադրութիւն ինչ, և ուչ
ծայրագոյն պարզութիւ. ապա։

Ասիցես. Բնութիւն հրեշտակային էապէս է
եզական ըստ Թովմայեանց. և սակայն են բազում
հրեշտակք գէթ տեսակաւ. Ապա այս պատճառ
ոչն Թովմայի է անզօր։

Պատասխանեմ ուր. զհետև. Բանզի այս
անհանգիստութիւ է 'ի մէջ այ, և հրեշտակաց, զի
բնութիւն հրեշտակային Թէպէտ տեսակարարապէս
առեալ էապէս է եզական, վ զի չունի զակիզբն
Թուական բազմապատկութիւ. այս է պնիւթ, և
վասն այն ուչ կարէն լինել Թուով բազում հրեշ-
տակք 'ի նմին տեսակի, սակայն սեռօրէն առեալ
ուչ է էապէս բացորոշեալ առ մի տեսակ. ուստի
կարէն լինել բազում տեսակք հրեշտակաց։ Նայց
յայդ ուչ սեռ, և ուչ տեսակ գտանի, այլ ըստ այմ
է ևս պարզագոյն, և գլխովին եզական. վասնորոյ Ընդ-
ուչ ըստ տեսակին, և ուչ ըստ Թուոյն կարէ բազ-
մապատկել։

Երկրորդ պատճառն առեալ լինի յանսահմանն
կատարելութէն այ. Այդ է էակ յանսահմանս կա-
տարեալ. իսկ արդ ուչ կարէն լինել երկու, կամ
բազում էակք յանսահմանս կատարելք. ապա. լն։
Յուց. վերք. Եթէ լինէին երկու էակք յանսահ-
մանս

մանս կատարեալք , պարտ էր նոցա ’ի մէջ լսել
նանց տարբերիլ : Իսկ այն որով տարբերէին ,
կամ լինէր անկատարութիւն . և զայս չէ մարթ ա-
սել . զի Հակին յանսահմանս կատարեալ ոչ ընդու-
նի զանկատարութիւն ինչ : Կամ լինէր կատարե-
լութիւն , և ոչ զայս մարթ է ասել . ապա թէ ոչ
միումն պակասէր կատարելութիւն ինչ , զոր միսն
ունէր . ուստի այն առաջինն ոչ լինէր յանսահ-
մանս կատարեալ . ապա : Այսմ Հանգէտ է և
այս միւս ևս պատճառ . Ընդ է ծայրագոյն Հակ ,
ծայրագոյն բարի . Իսկ արդ՝ որ է ծայրագոյն , ոչ
զմեծագոյն , և ոչ զՀաւասար ունի . ապա թէ ոչ
ոչ լինէր ծայրագոյն . Ապա է մի :

Երրորդ պատճառն յառաջ բերի ’ի միտ թէ ,
և ’ի կարգէ տիեզերացս : Ընտրեցաւն այ իմանալ
զբարագոյն անօրէնն և զկառավարն տիեզերացս ,
իսկ արդ՝ մի միայն է կառավարն տիեզերացս . Ա-
պա մի միայն է ած : Յուց. փոք. Այլ և այլ
և անհաւասար Հակք տիեզերացս , կէսք վերնա-
գոյնք , և կէսք ստորնագոյնք այնպէս են կարգեալք ,
մինչև անխախտ օրինօք միմեանց արբանեկել , և
ընդ միմեանս գասակարգիլ . իսկ արդ՝ ոչ մարթին
այսպէս ’ի մի կարգ միաբանիլ , բայց եթէ ’ի մու-
ջէ կարգեացին . զի ըստ ինքեան միոյն է մի պատ-
ճառ , և չէն բազումք միոյն պատճառ , բայց ե-
թէ ըստ պատահման . այսինքն ըստորոգեմ ըստ ի-
րաց ինչ են մի :

Առաւել ևս Հաստատի այս պատճառ . Ն-
թէ լինէին երկու , կամ բազում ած , մին կամ
բուսական էր առ կառավարութիւն Համօրէն տիե-
զերացս , մինչև առնել ամենևին , և ամենայն իրօք
զնոյնն զոր առնէր միւսն , կամ ոչ էր բուսական ,
այլ կարօտէր օգնութեան միւսոյն . այնպէս , զի
մին զայս լինէր , կամ ըստ այսմ առնէր և միսն
զայլ լինէր , կամ այլազգ առնէր . Նթէ առաջինն ,

ապա այն միւսն աւելորդ է. իսկ արդ՝ չէք ինչ առնել անտեղի քան դնել զայծ աւելորդ: Եթէ երկրորդն, ապա և ոչ միւս յերկուց անուն է այծ. քանզի և ոչ միւն է ամենակարօղ և արարիչ ամի, և կարգաւորութեի էին, որ է ամենակատար ինչ 'ի համօրէն տիեզերս, է գործ ըստ պատահման, այս է 'ի բաղում պատճառաց ըստ Հանդիպման 'ի մի զուգընթացից:

Զարձեալ, միւն կամ այնպէս միաբաներ ընդ այլում 'ի կառավարութեան տիեզերացս, միոյնէն չգործել տարաձայնիլ 'ի նմանէ, կամ լիներ ապատ և կարէր տարաձայնիլ 'ի նմանէ: Եթէ առաջինն, ապա ոչ է այծ, քանզի զի է կախեալ զայլմէ, և նմա հպատակեալ: Եթէ երկրորդն, եդեալ թէ տարաձայներ, և այլազգ կամեր զերծն տիեզերաց կարդել, կամ միւն յայնմ մնարկ յաղթանակեր, և զամենայն արարածս ընդ իւրև հպատակեր. և այնպէս միւսն անզօր, և յաղթեալ, ոչ լինէր այծ, կամ և ոչ միւն 'ի նոցանէ յաղթօղ լինէր, այլ իւրաքանչիւրն զմնան ինչ 'ի ստեղծուածոց ընդ իւրև հպատակեր, ուստի և ոչ մի 'ի նոցանէ լինէր այծ, զի և ոչ մի 'ի նոցանէ լինէր ամենակարօղ, և ոչ միւն զամենայն արարածս ընդ իւրև հպատակեր. և այնպէս կարդ տիեզերացս աղաւաղէր: Ապա յայտնապէս հարկ է դնել զմի միայն կառավար տիեզերացս: Իսկ որինչ մնրիք եր առարկիլ ընդդէմ երից այծային անձանց, ոչ ինչ ընդեմ եղանէ, զի մի և նոյն բնութիւն, միով կամօք զմի և նոյն ամենակարողութի վարեն:

Լսեցեաս նախ. 'ի սուրբ գիրս բազումք կոչին աստուածք. Սաղմոս. ձա. 6. Ես ասացի, դէք ապրուածք էք, կամ որպէս քեզայրեցան ամենեքեան. և անդ. Ապրուածն Նիկոս 'ի ձորձն ասրուածոց. Նոր Հ. ւ. ասէ այծ յՍնուխս. Հա է-

պա զէն այծ փոքուանի ա. կոր. ը. և. Օ՛ն ինքպէս

պէտ ե՛ էին անուանել ած՛, իւրեանց յերկինս, ե՛ եր-
կինս իւրեանց, որպէս ե՛ էին ած՛ քաղա՛ս՛, ե՛ պե՛տս
քաղա՛ս՛, այլ հեր մի ե՛ ած. ասպա:

Պատասխանեմ ըստ Հռոմէականացն Աղեքսիոս
մի. մանր. ա. հատ. Ը. Ցն՛ ասէր զինչ՛ վասն
գալոյն, ե՛ զբազումս կոչէին ապրուածս, ո՛չ զ-
նոսին հիւանդասոյ, որ անյոյս կացուցանէր քաղա՛ս՛ ապ-
ուածս անդրանկութեամբ, ե՛ անբաշխութեամբ հնարել-
ին, այլ առաքինութեամբ նոքա խօսէին՝ հոգեցառ յայտ
առնել զնոցա հաստատութիւն ընդ, կամ զքաջ
գործարարութիւնն, որ ապրեա՛ նոցա՛ ի պղծեցոյն
ապրուածոյ: Ըստ այսմ կոչին մարգարէք աստուածք
վասն յայտնութեան հանդերձելոյն նոցա եղելոց,
Դատաւորք վասն իշխանութեան շնորհելոյ նոցա՛ ի վե-
հինաց և մահու: Երգարք վասն ինն բնակելոյ հոգ-
ւոյն սրբոյ: Ըստ այսմ և զայլոց ե՛ իմաստասի-
բել: Իսկ առ այն բան առաքելոյն զոր ասէ. Ա-
պէտ ե՛ էն ապրուածք քաղա՛ս՛, ասելն ե՛, թէ ո՛չ
խօսի ըստ մտաց իւրոց, այլ ըստ մտաց և ըստ
մեղրութեան նոյ, որք զնէին բազում աստուածս,
որպէս յայտ ե՛ ի բանիցն, զոր յաւելու, որպէս
թէ ասէր. Թէպէտ իցեն բազում ած՛ք ըստ մո-
լորեալ հնարանոցս, այլ մեզ ի՛ ձեռն քրի լու-
սաւորելոցս մի ե՛ ած:

Անգ. առ ած.

Ասիցես երկրորդ. Աբէն Խարսեղ. Թուղթ.
ճեռա. ո՛չ ընդունի թէ ած իցէ մի Թուխով. Պա-
տասխանեմ ընդ Սիլվեստոս. սբէն Խար-
սեղ ո՛չ ուրանայ զայս, որպէս թէ կամիցի զաս-
զում աստուածս, զի զայս զրպարտութիւն յանձ-
նէ ի բաց քերե. ի Թուղթ. Ձ. ասէ. Զարա-
խօսեն պիղծք չարութիւնք պղծին ապրուածս. ե՛ պայ
տպաւորեալ բանս յանդգնեալ քաղա՛ս՛ չընկալեն. ե՛ ո՛չ
հանդուրժին, զինչ պայ պղծութեան հաստատ
լե ընծայեսցեն: Սակայն առնու զմին փոխանակ
այնր որ չէ պարզ. այլ բազկանայ ի մասանց,
զորս

զօրս մարթի է թռուել. քանզի ասէ անդանօր. Որ ինչ հրամեցայ ասէ Լուսաւորչի, ուչ է ինչ պակաս կամ պարտ քնուկիւմբ. նոյ պատուիրած պարտ ի անկատար խոտորումնին ահնիհրեան, ապա ուչ է ապրուեցած Լուսաւորչ մի: Ապա ուչ ընդունի, թէ աստուած իցէ թռուող մի, որպէս եթէ բազկատնոյ 'ի թռուելն մասանց, կամ թէ իցէ բաժանելի 'ի բազում եզականս, թէպէտ և է մի բացատութիւն. այսինքն այնպէս մի, որ ուչ է բազում:

Ասիցես երրորդ. Հաղում հրաշս ընթերնումք 'ի պատմութիւնս առ 'ի չաստուածոցն հեթանոսաց գործեալս, բազում ապաշաս գուշակեալս, բազում ախտաժէտս, որ երևէին անբուժելի բժշկեալս. ևն: Ապա:

Պատասխանեմ. Այս ամենայն իրք 'ի բազումն եղեն առ աչօք. և եթէ իցեն ինչ ինչ ճըշմարիտ ըստ մասին, վերագրելի են ճարտարութեանն և սրամտութեան դիւաց. զի նոքա կոտորամիտ ուշիմութեամբ վիճակեալ՝ կարի քաջագոյնս քան զմեզ 'ի ներկայ պարագայից գհանգերձեալսն ընթադատութիւն կարեն գիտել. և զի բնականացս զօրութեան քաջ խելամուտ են, մերձեցուցեալ զայն յայլ և այլ իրս, երևին հրաշագործել. ուր գործեն միայն զսոսկ բնական գործս:

ՎԱՐԴԱՆԱՆՈՒԹԻՒՆ
ՀՈՐԻՈՐ ՊԱՏՄԱԳՐԱՑ։

Ի ՎԵՐԱՅ
ԱՐՔԵՐԱԿԱՆՈՒԹԻՒՆ, ԵՒ ՏԵՍՈՒԹԻՒՆՆ
ԸՆԴ Ի ՍԻՆՈՓ ԵՒ Ի ՎԱՐԸՆՑ
ԱՆՈՒԱՆՑ ՆՈՐԱ։

Մբն Թովմ. խ. ժբ. և ժՀ։

խ. ժբ. յաջաբն.

ՎԱՐԴՈՅՆՊ ՆԱՀԱՏԱԿՑԻՐ ԹԷ ՔԻՒՐԴ ԻՅԵ ՅՕՏ ԸՍՏ ԻՆՔԵԱՆ. կայ մեպ այժմ նկատել, թէ զնարդ իցէ ի ճանաչման մերում. ՅՐ թէ զնարդ ճանաչելի ի մէնջ։

Նաղմապատիկ օրինակաւ կարէ ՅՕԴ ճանաչիլ ի մէնջ։ 'Նախ' ըստ հրաժարեցուցման ի ձեռն գործոց, որպէս ի ձեռն արարածոց ճանաչեմք զՅՕԴ քնապէս, իբր արարիչ բնութեն, ըստ առաքելոյն։ Հռոմ. ա. 20. Անէրեւոյթն ՅՐ ապրածոյս կմա-ցեալ պեսաննէ։ Երկրորդ գերբնաբար ի ձեռն հաւատոյ, այլ նսեմ։ Երրորդ, գերբնաբար պայծառ, և գէմյանդիման, ըստորում է յինքեան. որպէս

երանելոքն Յերկինս տեսանեն զնա: Ասյս ճանաչումն այ ասի տեսութիւն. զի որպէս ասեմք տեսանել զմարմնական իրս. յորժամ յառաջի եդեալն յայն յայտնի և դէմյանդիման մարմնեղէն աչօք բերիմք, նոյնպէս ասեմք տեսանել զՅոգևորն, յորժամ լմնացութիւնն որ է ակն մտաց, պայծառ և դէմյանդիման բերի յայն, որպէս թէ իրօք առաջի իւր իցէ եղեալ:

Ի վերայ ճանաչմանն այ ի ձեռն հաւատոյ ճառէ նը վարդապետն Յերկրորդին Երկրորդին: Ի վերայ բնական և հրաժարեցուցեալ ճանաչմանն ի ձեռն գործոց՝ Յերկու վերջին պրակս այսր խնդրոյ: Ե յայլ մեռաստան պրակն ի վերայ ճանաչմանն այ դէմյանդիման տեսութիւն: Ի վերայ նոյն տեսութիւնն այ ըստ պէսպէս Հայեցման ճառէ ի զանազան տեղիս:

Յառաջինն Երկրորդին ճառէ զնմանէ ըստորում է երանացուցիչ, և վերջին վախճան: Ի լմանն ճառէ զնմանէ ըստորում պատշաճի վիճակի փառաց, առ որ առաջնորդիմք քնիւ: Ըստ ճառէ զնմանէ միայն ըստորում վերաբերի առ ճանաչելիութիւնն այ:

ՊՐԵԿՈՊԻՈՍ.

Ընդէ՞ր զնծայնն Եսայիաս հնձոց և փետունել խոփոց նետուց սլաց:

Ոմանք ի հերձանոսաց. և ի հերետիկոսաց համարեցան. թէ հնար է տեսանել զնծ մարմնաւոր աչօք, կեղծեալ զնա մարմնաւոր: Յուղղափառս իսկ, որք համարին զնծ պարզ հոգի, պնդեն ոմանք. թէ հնար է տեսանել, և իրօք է տեսանել մարմնաւոր աչօք, ոչ թանձր, և նիւթական աչօք, որպէս այժմ է, այլ փառաւորեալ աչօք, ոչ մարմնական տեսութիւն, այլ հոգևոր տեսութիւն

ընդ նմա միացելով : Ընդ այսպէս համարին բառովք ’ի դպրատանէ կարմեղականաց ագուդելոց ընդ ուսուցչի իւրեանց . որ անուանեալն է Պօնաապէս , Ընդ Ալճնցիա հաւանականագոյն համարի , թէ հնար է ստեղծանել զմարմնաւոր սէն , որ կամ քնութեամբ իւրով . կամ վերյաւելեալ ձրիւք ինչ կարօղ իցէ տեսանել զաւծ : Ընդդէմ սոցա ամենեցուն ընդ հեղինակիս և ըստ հասարակաց վարդապետութեան ,

Անգ. պ. Ի. բՂ. Ընդել է նախ . Հաւարձակապէս անհնար է զԵուին այ տեսանել ըստորում է յինքեան՝ մարմնաւոր ևս և փառաւորեալ աչօք :

Յուցանի նախ՝ ’ի ԵՒ գրոց . ա. Տիմ. ա. 17. ասի . Թագաւորին յաւիտենից անեղծի և աներեւոյթի . և գլ. ձ. 16 . Որ միայն ոչ ի մարդկանէ երեւի . և ոչ պեւտանել կարօղ է . Իսկ արդ՝ զայսոսիկ վկայուիս պարտ է իմանալ ’ի վերայ մարմնաւոր աչօք տեսութեան . Նախ՝ զի առ հասարակ այսպէս մեկնեն ՌԲ հարք , և ՃԾաբանք . արդ չէ ’ի դէպ մեկնել զՌԲ գիրս ընդդէմ հասարակ կարծեաց ՌԲ վարդապետաց , և ՃԾաբանից : Երկրորդ՝ զի չէ մարթ իմանալ զմնօք տեսութէ . քանզի յայլ բազում տեղիս ՌԲ գրոց յայտնի ցուցանի , թէ տեսանելի է ՃԾ մտաց աչօք որպէս . ա. Յովհ. ձ. 2. Դէպքեմ , զի յորժամ նա յայպանեսցի , նմանս նմա լինելոց եմ , զի պեւտանելոց եմ զնա որպէս ի նա . Նմանապէս և այլուր . որպէս ուղիմք տեսանել ’ի հետեւեալ պրակդ :

Յուցանի երկիր . ’ի հարց . Արդեաւնէս ընդդէմ Կելսոսի , ասէ : Ոչ ապուշեմք յօգնէ ’ի վերոյ ասէ Կելսոս , ասելով , այն ուանել մեզ մարմնաւոր աչօք պեւտանել զաւծ : Եւ յարէ , թէ միայն միտքն տեսանէ զաւծ : Այն Աւրեղ եղմացին ’ի գիրս ընծայ. ել. ասէ : Երբեմն չէ հնար մարմնոյ ակամբ պեւտանել զաւծ , զի անմարմին է անմարմնոյն ընդ մարմնաւոր աչօք անկանիլ : Այն Ըմեանաս . առ սէն Օգոս-

Թուղթ.

Թուղթ. Ճժ։ ասէ. Թէ ա՛ծ՝ Ընդ յարկունէն ա՛ծու-
լեան ե-ղոյ ամենայն է անդէսանել լե.... Քայց ինչ
տօ՛ ե հոգւով հնազ է ճանաչել: Սբն Ըմբրո-
սիոս առ նմին անդամօր. որպէս ի ստորև ասացի.
Սբն Ներսիմոս առ նմին անդամօր զնոյն հաստա-
տէ, և ցուցանէ. զի Լուսն անմարմին մարմնաւոր ա՛չօ՛
ա՛չ պէսանի: Ասկ ի վերայ սբոյն Գրոտինոսի,
զորմէ առաւելապէս է խնդիրն, ցուցանի բազ-
մօք, թէ անհնարին կարաւ նա զմեր կարծիս. նախ՝
Թուղթ ին. առ խոտելականն ասէ: Ո՛չոյս (այս-
ինքն զա՛ծ) մարմնոյ ա՛նձ պէսանել չէ հնազ, ա՛չ ոչինչ,
և ա՛չ յոյնիցոմ. զոր բազում ձեռնարկութիւք ցու-
ցանէ, և զներհակսն կարծիս յիմարութիւն. և ան-
մտութիւն անուանէ: Ծ՛ուղթ. Ճժ։. կամ գիրք
յաղագս տեսանելոյ զա՛ծ. յետ հաստատելոյ զայն
կարծիս յառաջնումն. և յայսմ Թղթի ի՛ տե
գրոյ, ի սբոյն Ըմբրոս. Ներսն. Ըթան. զոր վերա-
գոյնդ յիշատակեցաք, այսպէս եզրակացուցանէ բա-
նիւքն Ըմբրոսիոսի: Ըն ա՛չ ի՛ պեղ-ոչ եղե՛ն, և
ա՛չ մարմնաւոր ա՛չօ՛ կնդրկի. և յարե. Ըզդ խոսո-
զանի ընչ այս է և նմա կոչե՛ս: ի՛ սաղ. խա. յետ
սկզբան, ասէ. Ընդմարկն է պէսանել զա՛ծ, քայց ելիչ
տօ՛: և այլուր բազում անգամ: Լուս և տբն Յուղ-
ձէնդիոս աշակերտ Նորա. որում առաւել յայտնի
եր միտքն սբոյ վարդապետին. քան ոմանց այրեաց.
առ երրորդ խնդ. Չներրանտեայ, վկայէ, թէ այս
է վճիռն իւրոյ ուսուցչի, և այնմ ստորագրէ այսպէ-
սի բանիւ. Մարմնաւոր ա՛չօ՛ ա՛ծ ոչ է հոգի. ա՛չ պէ-
սանի. և, խոսուցցես՝ ա՛ծ պէսանի ե՛ր՝ ա՛չ մարմնոյ
աչօ՛, այլ հոգւոյ:

Լթէ ասացես, թէ նախայիշատակեալ տբ
Հարքն իմանան զմարմնաւոր, թանձր, և նիւթա-
կան աչօ՛. ըստորում է յայսմ վիճակի. այլ ա՛չ
զիտաւորելոյն, և զբան իրաց ինչ փոխելոյն ի՛
ջրութի մտաց:

Ա. Այլ է ընդդէմ. նախ՝ զի ոչ հարքն խօսին զտեսութիւնէ այլ որ լինելոց է՝ ի հանդերձեալն յետ յարութեան, արդ՝ յայնժամ ակն եղելոցի փառաւորեալ: Երկրորդ՝ զի ըստ այնմ արտաքսեն ըզմարմնաւոր ակն՝ ի տեսութիւնէ այլ. ոչ զի ընծայեցեն զայն միայն մտաց: Երրորդ՝ բազումք՝ ի հարց անտի վկ այնորիկ ասեն թէ չէ հնար մարմնաւոր աչօք տեսանել զՀոգին, զի մարմինն ոչ կարէ տեսանել զՀոգին. իսկ արդ՝ այս բան է ևս զփոռաւորեալ աչաց. բայց եթէ գուցէ ասասցես, թէ՝ ի ձեռն փառաւորութեան փոխի՝ ի Հոգի. այլ ըստ այսմ դրութեան դադարէ խնդիրն, և բովանդակ դժուարութիւնն:

Անդ. Յուցանի երրորդ բանիւ: Ընդ է Հոգի. այլ բացարձակապէս անհնար է մարմնաւոր աչօք տեսանել զՀոգին. ապա: Ունդ. է՝ ի հաւատոց: Յուց փոքր. Ընհնար է կարողութեան իմիք բերիլ արտաքոյ ընդարձակութեան իւրոյ հաւասարեալ, կամ տարածեալ առարկայի. զի այսուհիկ զանազանի հաւասարեալ, կամ տարածեալ առարկայն՝ ի համեմատեալ առարկայէ, զի ընդ համեմատեալ առարկայիւ պարունակին միայն այնք, զորս կարողութիւնն բնապէս, և առանց վերանալոյ կարօղ է ըմբռնել: Իսկ հաւասարեալ, և տարածեալն պարունակէ զնա, առ որ կարողութիւն ևս և գերբնաբար և ըստորում վերացուցեալ կարէ բերիլ: Ուր այսպէս անհնար է կարողութեան իրիք բերիլ արտաքոյ հաւասարեալ, կամ տարածեալ առարկայի իւրոյ. ապա թէ ոչ լինէր հաւասարեալ և տարածեալ, որպէս ենթադրի, և ոչ լինէր. զի կարողութիւն արտաքոյ քան զայն տարածանէր զինքն գերբնաբար. իսկ արդ՝ Հոգին ոչ պարունակի յընդարձակութի տարածեալ և հաւասարեալ առարկայի մարմնաւոր աչաց. ապա: Յուց. փոք. Հաւասարեալ առարկայ մարմնաւոր աչաց. որպէս

և

և ՅԱՄ ՆԻՒԹԱԿԱՆ ԿԱՐՈՂՈՒԹԻՆ, Է ՄԱՐՄՆԱՒՈՐ ԻՆՔ ՆԻՒԹԱԿԱՆ, ԶՈՐՕՐԻՆԱԿ ԱՉԱՑ՝ ԳՈՅՆՆ. ԱԿԱՆՅԱՑ՝ ՁԱՅՆՆ. ՀՈՏՈՏԵԼԱՑ՝ ՀՈՏՆ. ԼԻՆ. ԱՍԱՑ։ ՅՈՒՑ. ԱՌԱՋ. ՙԼԱԽ՚ Ի ՀԱՍԱՐԱԿ ՀԱՄՈՐՄԱՆԵ ՄԱՐԴԿԱՆ, և Ի ՍԱՀՄԱՆԵ ԱՅՍՑ ԿԱՐՈՂՈՒԹԵԱՆՑ, ՈՐ ՀԱՍԱՐԱԿԱԲԱՐ Է ԸՆԴՈՒՆԵԼԻ։ ՕՀ ՏԵՍԱՆԵԼԻՔՆ ՀԱՍԱՐԱԿԱԲԱՐ ՍԱՀՄԱՆԻ. ԿԱՐՈՂՈՒԹԻ ԸՆԴՈՒՆԱԿ ԼՈՒՍԱՒՈՐ ԳՈՒՆՈՅ. ԼՍԵԼԻՔՆ, ԿԱՐՈՂՈՒԹԻ ԸՆԴՈՒՆԱԿ ՁԱՅՆԻ, ԸՍՏ ԱՅՄ և ԱՅԼՔՆ։ ԼՐԿՐՈՐԴ՝ Ի ՔՈՒԵ, ՁՈՐ ԱՍԱՑ ԱՌ ԱՇԱԿԵՐՏՍՆ. ՂՈՒԿ. ԻԳ. 39. ՀՕՇԱՓԵՑՔ, Ե ՓԵՈՒՔ, ՉՔ ՈՉԻ ՏՈՒՄԻՆ, Ե ՈՍԿԵՐՍ ՈՂ ՈՒՆԻ, ՈՐՊԷՍ ՉՆՈ ՓԵՈՒՈՒՆՔ, ՉՔ ՈՒՆԻ։ ԼՐԴ՝ ԵԹԷ ՀՈԳԻՆ ՊԱՐՈՒՆԱԿԵՐ Ի ՀԱՒԱՍԱՐԵԱԼ ԱՌԱՐԿԱՅԻ ՄԱՐՄՆԱՒՈՐ ԱՉԱՑ, ԿԱՄ ԱՅԼ ՆԻՒԹԱԿԱՆ ԶԳԱՑՈՒԹԻՆ, ՈՐՊԷՍ ԹԷ ՀՆԱՐ ԷՐ ԱՉԱՑ ԳԵՐԲՆԱԲԱՐ ՏԵՍԱՆԵԼ ՉԱՅՆ, ԶՈՐ ԱՐԵՒՄՆ ՅՈՒՑԱՆԷՐ ՔՈ ՁՃՀՄԱՐՏՈՒԹԻՆ ՄԱՐՄՆՈՅ ԻՐՈՅ ՎՐ ԿԱՐՕՂ ԼԻՆԵԼՈՅ ՀՕՇԱՓԵԼ, և ՏԵՍԱՆԵԼ. ԵԹԷ ԱՐԴԱՐԵ ԸՍՏ ԱՅՄ ԿԱՐԾԵԱՑ ՀՆԱՐ ԷՐ ԱՒ ՁԾԱՅԻՆ ՁՕՐՈՒԹԵԱՄԲ ՀՕՇԱՓԵԼ, և ՏԵՍԱՆԵԼ ՁՀՈԳԻՆ։ ԼՐՐՈՐԴ՝ ՀԱՒԱՍԱՐԵԱԼ ԱՌԱՐԿԱՅԻՆ ՄԱՐՄՆԱՒՈՐ ԱՉԱՑ, և ԱՅԼ ՆԻՒԹԱԿԱՆ ԶԳԱՑՈՒԹԵԱՆ Է ԱՄԻՒՍԻ ՔԱՆ ԶԱՌԱՐԿԱՅԻՆ ԻՄԱՑՈՒԹԻՆ։ ԼՅԱՄ ՆԱԽ ՎԿԱՅԷ ՓՈՐՁՆ. և ՅԱՅԱՏ Է ԱՒ ԲԱՆԻՒ. ԶԻ ԿԱՐՈՂՈՒԹԻ ԻՆՔ ԱՅՆՉԱՓ ՆՈՒՃԱՂ ՏԱՐԱԾԱՆԻ, ՈՐՉԱՓ ԱՌԱՒԵԼ Է ՆԻՒԹԱԿԱՆ. ՎՐ ԶԻ ՆԻՒԹՆ ԱՄԻՒՍԻՒԷ ՁՆԵՐԳՈՐԾԱԿԱՆ ԿԱՐՈՂՈՒԹԻՒՆ. ՈՍՏԻ ՏԵՍԱՆԵՒՔ, ԶԻ ԱՌԱՐԿԱՅՆ ԱՐՏԱՔԻՆ ԶԳԱՑՈՒԹԵԱՆ Է ՅԱՒԷՏ ԱՄԻՒՍԻՒԵԱԼ ՔԱՆ ԶԱՌԱՐԿԱՅՆ ՆԵՐՔԻՆ ԶԳԱՑՈՒԹԵԱՆ. և ՍՈՐԱՅՆ ՔԱՆ ԶԻՄԱՑՈՒԹԻՆ. ԶԻ ԱՐՏԱՔԻՆ ԶԳԱՑՈՒԹԻՆ Է ԱՌԱՒԵԼ ՆԻՒԹԱԿԱՆ ՔԱՆ ՁՆԵՐՔԻՆՆ. և ՍԱ ՔԱՆ ԶԻՄԱՑՈՒԹԻՆ. ՄԱՆԱՒԱՆԴ ԶԻ ԹԷՊԷՏ և ԻՄԱՑՈՒԹԻՆ ՎՐ ԼԻՆԵԼՈՅՆ ՅԱՅՄ ՎԻՃԱԿԻ ԿԱԽԻ ՅԵՐԼԱԿԱՅՄԱՆՑ, և ՎՐ ԱՅՆՈՐԻԿ ԱՄԻՍՈՒՓԻ ԱՌ ԶԻՆՉՈՒԹԻՆ ՆԻՒԹԱԿԱՆ ԻՐԻ. ԱՅԼ ՔԱՆԶԻ ԸՍՏ ՀԱՍԱՐԱԿ ԲԱՆԻ, ԻՄԱՑՈՒԹԻՒՆՆ ՈՉ ՈՒՆԻ ԶԵԳԵՐԻՉ ՆԻՒԹ, Է ԱՆՆԶԸ. և ԲԵՐԻ ԱՌ ԶԻՆՉ և ԻՑԷ ԷԱԿ.

և առ բան հասարակ էակի վերացելոյ ՚ի նիւթոյ, ապա հաւասարեալ առարկային նիւթական զգայութեան պարտ է լինել նիւթական, զի ոչ կարեմք զայլ կոպար նմա պայմանել. և եթէ հնար էր տարածիլ գերբնաբար առ Հոգևորս և առ Աստ, լինէր որպէս զնմացութեին անկզբ. մանաւանդ թէ լինէր գերբնաբար խնացութի. զի լինէր գերբնաբար կարողութի ընդունակ ճշմարտի, և էակի ըստ որում պատչի:

Աստատի. Ընդ առաւել տարակոյս է ՚ի բանի առարկայի ՚ի զգալի առարկայից, քան թէ զգալի ինչ յայլ զգալի առարկայէ. զորօրինակ գոյնն ՚ի ձայնէ. իսկ արդ՝ բացարձակ անհնար է աչաց լսել զձայն, և ականջաց տեսանել զգոյն. ապա թէ ոչ՝ ոչ ևս լինէին երկու զանազանեալ զգայութիք. այլ ամէն լինէր ունկն, և ունկն լինէր ամէն. ապա ևս առաւել անհնար է տեսանել զնոճ մարմնաւոր աչօք:

Եթէ ասիցես. Նիւթական ջուրն ՚ի միրտութեան ըստորում վերացեալ՝ ներգործէ ՚ի հոգին. նոյնպէս և հուրն նիւթական՝ ՚ի ժ ոխս: Օիարդ ապա և մարմնաւոր աչքն ըստորում վերացեալ տակաւասցի հպիլ ՚ի հոգին:

Պատասխանեմ. Ընհանգիտութիք է. զի թէ ջուրն ՚ի միրտութեան. և թէ հուրն ՚ի ժ ոխս ներգործեն սոսկ արարողապէս իբր գործիքական պատճառք այ: Արդ յիւրմէ գործիքական պատճառի է՝ հպիլ ՚ի գործ վերագոյն քան զնւր զօրութիւն. զի գործէ զօրութեամբ սկզբնական արարողին. այլ քանզի տեսողական կարողութեին է կենսական, և սկզբնական պատճառ տեսութեան, ըստորում կենսական, պարտ է տեսութեանն ՚ի նմանէ ելանել իբր համեմատեալ նմա. ըստորում սկզբնական, վ զի գործէ սեփական զօրութեամբ, ոչ կարէ գործել արտաքոյ քան զընդարձակութի իւրոյ հաւասարեալ առարկայի:

Յու-

Յուգանի երրորդ. Ցնծութիւն այ է աննիւթական, իբր զի համեմատեալ է այ, որ է աննիւթական. իսկ արդ՝ հակասական է նիւթական կարողութեան կենսօրէն և սկզբնաբար եկուզանել զաննիւթական ներդործութիւն, թէպետ և իցէ վերացեալ. ապա:

Յուգանի հինգերորդ յանպատշաճութենէ: Նթէ հնար էր գերբնաբար տեսանել զաճ մարմնաւոր աչօք մարդոյ, նոյնպէս հնար էր և անասնոյ աչօք գերբնաբար տեսանել, որպէս եզեին, կամ շան. զի զգայական կարողութիւնք անասնոց են նոյն ըստ կատարելութեան, մանաւանդ ըստ իմիք կատարելագոյն քան զզգայական կարողութիւն մարդոյ. իսկ արդ՝ հետևութիւնս երևի անտեղի, որպէս ունիմք 'ի տորև առաւել ևս յայտ առնել. ապա:

Պատասխանին աշակերտիք Պօնէապէի ընդ առաջի իւրեանց: Ասյս ամ ցուցանէ, թէ ոչ կարէ մարմնաւոր աչքն տեսանել զաճ մարմնաւոր տեսութեամբ, այլ ոչ հոգևորաւն, որ ըստ նմա միացեալ իցէ: Ասյլ է ընդդէմ.

Ասելի է երկրորդ. Ընհնար է ևս և 'ի բացարձակ կարողութէն այ, մարմնաւոր աչաց տեսանել զէութին այ հոգևոր տեսութիւ ընդ նմա միացելով:

Յուգանի նախ. Օվ ոք հարցն յառաջին եզրակացութենէ, ասեն թէ մնօք միայն հնար է տեսանել: Ապերորդ. զի ըստ այսմ կարծեաց ձեռնարկութիւնն, որով քո ցուցանէր զշմարտութիւնն մարմնոյ իւրոյ՝ լինէր ևս անզօր: Ապերորդ. 'ի տառ. խ.ժը. պ. ճ. բոլ. և առ ջ. և ա.ըգեմ. հէթ.գլ. զէ.

զի տեսութիւն է առնելութէ կենսական. իսկ արդ՝ ըստորում առնելութիւն, պարտի հարկիւ լինել յարարողէ. զի ըմբռնումն առնելութէ է կերպաւ կանապէս ըմբռնումն ելման. ըստորում կենսական պարտի հարկիւ լինել 'ի ներքին ըստ ինքեան շարժողէ. զի այսոհիկ զանազանութեամբ զկենսաւորս յանկենդանեաց, զի կենսաւորքն շարժին 'ի ներքուստ,

ապա թէ ոչ՝ են մեռեալք: Ըստ այսմ ասեմք նախ, թէ կենդանին կեայ. յորժամ սկսանի ինքնին շարժիլ. և ցայնչափ համարիմք կենդանւոյ կեալ, ցորչափ երևի՝ ի նմա այնպիսի շարժուածն. իսկ յորժամ յիւրմէ ոչ ևս ունի շարժուածն ինչ, այլ միայն յայլմէ շարժի. յայնժամ ասի կենդանին մեռեալ առ՝ի չգոյէ կենաց: Ուստի այնք որ երևին շարժիլ, և զորոց շարժիչս տգիտանայ սմբռին՝ ասեմք նմա նաբար կեալ, զըօրինակ, ջուր կենդանի. այսինքն ինքնաբուղխ են. ապա անհնար է մարմնաւոր աչաց տեսանել զայծ հոգևոր տեսութեամբ քանդ իւր միայնելով: Ցուց. ԺՐՐՈՐԴ. Տեսութիւն հոգևոր է իմացումն. իսկ արդ՝ բացարձակապէս անհնար է մարմնաւոր աչաց իմանալ. զի որ յառաջին ներգործութենէ ոչ է իմացական, ևս առաւել չէ հնար յերկրորդ ներգործութենէ իմանալ նմա յաւէտ քան զքար, կամ քան զփայտ:

Ասեցաս ընդդէմ ծանօթութենէն կենսական ներգործութենէ. Շարժումն ծանուն՝ի վայր. բղխմունք յատկութենէ յանկենդան մարմինս են՝ի ներքուստ, և սակայն չեն կենսական ներգործութիւնք, և ոչ այնոքիւք ծանուն, կամ այլ անկենդանիք ասին կեալ. ապա ոչ բաւուք զնի ծանօթութենէն կենսական գործողութենէ լինել՝ի ներքուստ յինքնաշարժէ:

Պնեմ. Շարժումն ծանուն, և բղխմունք, կամ ծագումն պահանջեալ առ լրումն ծննդեան յատկապէս է՝ի ծնողէն, և ոչ՝ի ծնելոյն, բայց եթէ իբրև՝ի շարժելոյ, և ոչ իբր՝ի շարժողէ զինքն. քմ. Ոչ պայ պէտ պայ պէհպահա գոլոյ: Սակայն և ոչ ծնօղն այնու շարժութեամբք ասի կենսաւոր. զի այնոքիւք ոչ շարժէ զինքն այլ շարժէ զայլս. իսկ կեայն է՝ի ներքուստ շարժել զինքն, որպէս զի լինել շարժման՝ի կենսաւորէ, և՝ի կենսաւորն. զի կենսական առնելութիւնն ըստորում այսպիսի՝ ի առնելութեն ճեացօղ:

Ցու-

Յուցանի ՚ի վահճանի յանպատշաճութէ, ոչ և վերագոյնդ: Օն հետևի անտի, թէ և աչք անասնոյ կարէ տեսանել զնա հոգևոր տեսութեամբ ընդ իւր միացեալով, և այնպէս լինել երանելի:

Այսմ անպատշաճութէ վարդապետն Պօնէս փէս առ Աներիկոսի Իգնատեան աշակերտի իւրում. զան. Է. պ. Ղ. յօդ. Է. հմր. մ՚ինդ. կրկնակի պատասխանէ. նախ՝ ուրանայ. թէ ՚ի կարծեաց իւրոց հետևի այս անառեղութիւն. զի ասէ, աչք մարդոյ կեայ յառաջնում ներգործութէ հոգևոր կենաց բանական հոգւոյ. ուստի է ընդունակ հոգևոր կենաց յերկրդում ներգործուէ, այլ ոչ է այսպէս աչքն անասնոյ: Երկրորդ, ասէ. ոչ է յաւէտ անտեղի և անհնար եղեն հոգևոր տեսութէ ընդ իւր միացեալ տեսանել զնա. քան լինել նմա ձայ, միաւորեալ ընդ անձին բանին:

Այլ է ընդդէմ. առ առաջինն պէտեմ նախ: Երդարև աչքն մարմնոյ կեայ հոգևոր կենաց հոգւոյն. ոչ միայն յառաջնում ներգործութեան, այլ և յերկրդում. ՚ի վերայ այսր ամի վէ այնր ոչ է հոգևոր, կամ իմացական յառաջնում ներգործութեան, զի ոչ կերպաւորի հոգւովն ըստորում է հոգևոր. այլ միայն ըստորում է զգայական. զորօրինակ թէպէտ ոսկերքն կեան ներգործութէ հոգևոր և զգայական կենաց, այլ ոչ են զգայական, և իմացական յառաջնում ներգործութեան. զի ոչ կերպաւորին հոգւովն ըստորում է հոգևոր, և զգայական, այլ ըստորում է տնկական միայն. արդ՝ որ ոչ է հոգևոր, կամ իմացական յառաջնում ներգործութեան, բացարձակապէս անհնար է նմա իմանալ յերկրդում ներգործութէ. նմին իրի և հակառակորդն իսկ ընդունի, թէ անհնար է քան զի տեսանել զնա, կամ կեալ յերկրդում ներգործութեան, զի ոչ է տեսանող, և կենսաւոր յառաջնում ներգործութէ: Երկրորդ, եթէ մարմ-

նաւոր զգայութիւնն էր իմացական յառաջնում ներգործութիւնն վ՚ հոգևորելոյն բնապէս հոգևոր կենաք, կարէր բնապէս իմանալ յերկրդում ներգործութիւնն. զի գոլն իմացական յառաջնում ներգործութիւնն ոչ այլ ինչ է, բայց եթէ կարօղ լինել յինքեան յառաջ բերել, և ընդունել զիմացումն: Կարձեալ. եթէ աչքն լինէր իմացական յառաջնում ներգործութեան, վ՚ կերպաւորելոյն իմացական հոգւով, հետևեր լինել ևս և լսօղ, հոտոտիչ, ճաշակիչ ևն յառաջնում ներգործութեան, զի կերպաւորի լսօղ, և հոտոտիչ հոգւով, ևն. և այս ամ է անտեղի:

Ա՚ն երկրորդն պ՚ենեմ ուրանալով զառաւօտդ, և զՀանգիստութիդ. և անհանգիստութիդն է, զի եթէ անձն բանին միաւորէր ընդ անանոյ, անասունն ոչ անուանէր ա՚ծ, բայց եթէ հաղորդութեամբ ձայնին. ըստորում ա՚ծդ ստորոգեալ, ստորոգէր զինթադրելոյ. որ ուներ զբնութի անանոյ, այլ բնութին անանոյ ոչ լինէր ա՚ծ, կամ ա՚ծութիւն. իսկ արդ՝ եթէ անասունն տեսանէր զա՚ծ հոգևոր տեսութ՚ը, ոչ միայն անուանէր անասունն տեսանօղ այ և երանեալ հաղորդութեամբ ձայնի, այլ բնութին իսկ անանոյ լինէր տեսանօղ այ, և երանեալ, քան զոր անտեղի չէ հնար ևս խորհիլ ինչ: Ա՚ւ ևս՝ անասունն միաւորեալ ընդ անձին բանին, է անընդունակ յարանուանութեան անձին, ապա ևս առաւել իմանալի տեսութ՚ը, որ պահանջէ զներբին համեմատեալ սկիզբն. այ, զիմացական յառաջնում ներգործութեան:

Յասացելոցս մակաբերեսցես ընդդէմ Ա՚ղեղտեայ, և Ա՚րիակեայ, թէ ոչ է ստեղծանելի մարմնաւոր աչք, որում հնար իցէ դերբնաբար վերանալ ՚ի տեսութի այ. զի սովին իսկ որով է մարմնաւոր. ընդդէմ ելանեն այս ամ պատճառք, զորս ասպարէզ յառաջ բերաք:

Ի ՓՈՒՇԱՆՈՒՔԵՑ.

Ա ՈՍՏՈՎԻՑԵՍ ՆԱԽ. Ի ՍԸ ԳՐՈՑ. ՅՈՎԼԸ. ԺԶ. ԱՒՒ (ըստ լաս.) Ի ՄԵՐՆԻՆ ԿՈՒՏ ՓԵՒՆԻՑ ՊԵՏԾ ՓՐԻՒԼ ԿՄ. ապա:

ՊԱՒԵՄ, ՅԱՍԵՑԻՆ. Ի ՄԵՐՆԻՆ ԿՈՒՏ ՓԵՒՆԻՑ ՊԵՏԾ ՓՐԻՒԼ ԿՄ, ՈՉ Ե ՊԱՏԱՐԱ ԻՄԱՆԱԼ, ԹԷ ՄԱՐՄՆՈՑ ԱՉՔՔ ՏԵՍԱՆԵԼՈՑ Է ՊԵՏԾ, ԱՅԼ ԹԷ Ի ՄԱՐՄՆԻ ԳՈՂՈՎ ՏԵՍԱՆԵԼՈՑ Է ՊԵՏԾ ՅԵՏ ՅԱՐՈՒԹԵՆ. ԱՅՍ Է՝ ՏԵՍԻՑ ՊԵՏԾ Ի ՄԱՐՄՆԻ, ԱՅԼ ՈՉ Ի ՁԵՌՆ ՄԱՐՄՆՈՑ: Աստ. պ. ե. առաք.

ՍՏԵՓԱՆԻՑԵՍ ՆԱԽ. ՊԱՐԱՐԱ Է ԻՄԱՆԱԼ, ԹԷ ՅՈՎԼԸ ԵՏԵՍ, ԵՒ ՏԵՍԵԼ ՊԵՏԾ Է Ի ՄԱՐՄՆԻ Ի ՁԵՌՆ ՄԱՐՄՆՈՑ. ապա: ՅՈՒՑ ԱՌԱՋ. ՅԵՏ ԱԿԱՌԱ ՄԻՈՑ ՅԱՐԷ. ՕՈՐ ԱՒՆ ԿՄ ԵՓԵՍ, Ե ՈՉ ՄՅԼ ՈՄ. (ըստ լաս.) ՕՐ ՀԱՆԴԵՒՑԵԼ ԵՄ ՓԵՍԱՆԵԼ, Ե ԱՉՔ ԿՄ ՆՈՓԵՍՑՆԻ, Ւ՚Ե գԼ ԻՔ. 5. Ի ԸՆԴ ԱՒՈՆՉՄՑ ԸՆԷՒ ՊՀՆԱ, ԲԱՅՑ ԱՐԴ՝ Ե ԱՒՆ ԿՄ ՆՈՒ ԵՓԵՍ ՊՀԵՊ:

ՊԱՒԵՄ ՈՒՐ. ՁԱՌԱՋ. ԵՒ ԱՌ ՅՈՒՑ. ԱՒՆԵՄ ԱՌԱՋԻՆ ՎԿԱՅՈՒԹԵՆ, ԹԷ ԱՅՍ ԻՄԱՑՈՒԱԾ Է. Ւ՚ՆԱ Ի ՄԱՐՄՆԻ ԳՈՂՈՎ, ՏԵՍԻՑ ՄՈՒԱՑ ԱՉՔՔ ՊՀԾ, ԵՒ ՄԱՐՄՆԱՒՈՐ ԱՉՔՔ ՊՀԾ ՄԱՐԴԱՑԱՒԱՀ: ՕԱՅՍ ՄԵԿՆՈՒԹԻՒՆ ՏԱՅ ԱՐՆ ՕԳՈՍՏԻՆՈՍ ՅԱՅՍՄ ՏԵՂ. ԳԼՔՔ. ՔՌ. Ի ՎԵՐԱՅ ՔԱՂԱՔԻՆ ՍՅ. ԴԼ. ԻԺԶ. ԱՅՍԱՓԻՍԻ ԲԱՆԻՒՔ. ՕՀ ՄՅՆ, ՊՂՐ ՈՒՆ ՀԼԵՍՓԵՒԼԼԸ ՅՈՎՀԷ.... Ե Ի ՄԵՐՆԻՆ ԿՈՒՏ ՓԵՒՆԻՑ ՊԵՏԾ, ԱՆԼՒՀՄՅ՝ ՊՅՈՒՐՈՒՀՆ ՄԵՐՆՈՑ ԳՈՇԱԿԵՑՑ. ԲԱՅՑ ՈՀ ՈՐՈՑ Ի ՅԵՒՈՒՆ ՄԵՐՆՈՑ ԿՈՑ. (ԱՅՍ Է, ԸՍՏ ԱՌԱՋԻՆ ՄԵԿՆՈՒԹԵՆ ՄԵՐՑ.) ՊՂՐ ԼԵԼՈՒԵՒ Ե ՈՒՆԷՐ, ԿՈՒՆԱԼ ՄՈՒՒՀ ԷՐ ՊՀՆԱ ԱՁ, ՈՐ ՄԵՐՆՈՒՀ Ի ՄԵՐՆԻՆ ԷՐԵԼՑՑՆ:

Ա՚ՌԱ ԵՐԿՐՈՐԴ ՊԱՒԵՄ ՆԱԽ, ԹԷ ԻՄԱՆԱՑ ԶԱՀՉԱՑ ՄՈՒԱՑ, ԸՍՏ ԱՌԱՔ. ԱՌ Ա՚ՓԵՍ. ԱՁ. ՏՈՑՆ ՅԵՂ ՊՀՆԱՆԵՆ ԿՈՈՓՈՒԵՆ Է. ԳԼՈՒԽՔՆ Ի՚ՐՈՎ, ԸՆՈՒՈՒՐ ՈՒՆԵԼ ՊՀՊ ԱՐՔՒՆ ՅԵՐՈՑ:

Ի ՄԵԿՆ. ԳԼ. ՅՈՎԲԱՑ.

ՊԱՒԵՄ ԵՐԿՐՈՐԴ, ԸՍՏ ՀԱՍԱՐԱԿԱԳՈՅՆ ՄԵԿՆՈՒԹԵԱՆ. ԹԷ ՅԱՅՍՄ ՏԵՂՒՈՂ ՈՉ Ե ԲԱՆ ՁԱՏԱՈՒԹԵՂ

ՈՅ ըստ Էութեան. այլ ըստ Նախախնամութեան, ուստի այս է խմացուած Նորա. յառաջագոյն բազում լսէի զնախախնամութէ քումմէ, բայց արդ՝ զքոյ նոր յայտնի տեսանեմ յանձին իմում: Կամ ըստ մեկնելոյ մեծին Կիւրիղորի: Ելյն չաջ ճանաչէմ զքեզ յառն կանխաս յառաջագոյն, զի հոգւոյ ածոյ զքօնոցոյ:

Ստիպիցես երկրորդ. Յայլ բազում տեղիս ոչ գրոց. Ծննն. լբ. ասի վասն Յակոբայ. Տեսի զքեզ զէմյանդէմն. նոյնպէս և ի Ռեվեկայի. Ելն. ք. նոյնպէս զԱբրահամայ. գլ. ի. և այլուր բազում անգամ. ապա ևն:

Պետ. Օգոստինոս, և զսոցին նման վկայութիւս ոչ գրոց ըս հասարակ մեկնութէ հարցն՝ պարտ է իմանալ զայն, ըստորում երևեալ մարմնաւոր տեսլեամբ, կամ ստուգագոյն՝ զտեսութէն այն՝ մտաց աչօք. և ուր ոք ի հարց իմանայ զայս երբէք զտեսութէ այ ըստորում է յինքեան՝ մարմնաւոր աչօք թէպէտ և փառաւորեալ ևս իցէ: Մինչև ինքն իսկ Օգոստինոս, յորոյ մտաց վը վիճեն հակառակորդք. իբ. ի վերայ քաղաքին գլ. իե. յայտնապէս ասէ. Օրինակօք ինչ, կամ ձեռոյն գլխոց վկայութէ, զձեռաքն, ևս անհնարն է ցուցանել. այլ, թէ մարմնաւոր ևս և փառաւորեալ աչօք հնար է տեսանել զանմարմին բնութէն այ: Արդ՝ մեծ իմն յանդգնութէ լինէր մեկնել զնը գիրս ընդդեմ հասարակ իմացուածոց հարց:

Առարկիցես երկրորդ. Այն Օգոստինոս. իբ. ի վերայ քաղաքին այ. գլ. իե. ասէ: Արդ՝ զքեզ ուրուք աչօք գտանելոցն այնոցիկ երկնից ասել զքօնոցոյն, զինչ ուր հոյակ չաջ գտանել.... այլ ևս զանմարմնականն ևս գտանել. Ընդ այս:

Ասա. պ. ը. առ.

Պետ, թէ սքն Օգոստինոս խօսի անդրէն հարցանելով միայն, և ըստ պայմանաւք, ոչ յայտ է ի յառաջագոյն կարգեալ բանից աստի. Արդ՝ կոչի ինձ այ-

ԸՑՅԼԸՆ ԿՈՏՈՂԸՆԸՆ. ՅՐ փառաւորեալ աչքդ, ԸՆԸ, (Ի միտ առ զպայմանն.) ՆոյօՀ ընդ փեսայիդ անկցի անմոլորին այն ընտանեաւն:

Ստեփկոս Նախ. Գոստինոս խօսի ստորասաքար, և ոչ Հարցմանէ միայն, և ընդ պայմանաւ. ապա: Յուց առաջարկ. Ամէ վարդապետն անդէն Ի վերագոյնն հեգնէ զկարծիս փիլիսոփային, որք Հաւաստեաւ աւանդեն, Թէ ոչ մնալոյին հոգւով, և ոչ հոգին մնալով կարէ տեսանիլ. ապա ևն:

Պետեմ ուր. զառաջ. զորոյ ցուց. զան. զառաջ. հեգնէ զայս կարծիս ըստ առաջնոյն մասին միայն, ընդունիմ. ըստ երկաքանչիւրոցն, ուրանամ: Ինչք բանին յայտ է ընթերցողացն. և յայլ տեղեաց ևս, ուր ցուցանէ զայս բան ըստ երկրորդ մասին. ևս առաւել. Թուղթ. ճԺԸ. գլ. ԻԴ. այսպիսի բանիւք: Օչ որպէս այլոց Հերձուածոց համառօտիւ ոչ ոչ պատանի. Ապա Թէ ոչ՝ ոչ միայն հեգնէր զկարծիս փիլիսոփային, այլ և զայլոց Հարց, որք զայն կարծիս կալան, որպէս և տեսաք, զոր չէ պարտ ասել զՍիրն Գոստինոսէ:

Ստեփկոս երկրորդ. Ամէն Գոստ. մերժէ զայս կարծիս և ըստ երկրորդ մասին. ապա: Յուց. առաջ. փոքր ինչ ստորև ասէ. Հնոյ է ընդել. Ե կարի տգեղահասոյ է, ընդ այնոյ պատանելոյ եմ պէրիւտոյ մարդնոյ նորոյ երևիլ, Ե նորոյ երևիլ՝ որպէս պատ, ես ուրեմն նեղիմ..... մարմնով զոր ունելոյ եմ, պատանելոյ եմ ամենապայծառ յայտնութենէնոյն: Ոչ ոք այժմ անելոյ է տեսանել նմայեալ պատանին.... այլ որպէս պատրէն, յորոյ հնչէ կեամ, անպէն Ի նիստելն պնուտ կեալ, Ե կենդանեան չտիմել. ոչ հատատամ կեալ, այլ պատանեմ..... ապա ևն:

Պետեմ, ասէն Գոստինոս այսու բանիւք իմանայ, Թէ փառաւորեալ աչքն ըստ պատահման Ի գործ ինչ նորա տեսանելոց է գայծ, որպէս ասեմք, Թէ

թէ աչք մեր այժմ տեսանեն զկեանն ուրուք, յորժամ տեսանեն զդայական, և մարմնաւոր շարժման ի նմանէ յառաջ գալ: Արդ՝ կեանքն ոչ երևի մարմնաւոր աչօք իբր ըստ ինքեան երևելի, այլ իբր ըստ պատահման զգալի, որ թէպէտ ոչ ճանաչի ի զգայութէ, այլ իսկ և իսկ ընդ զգայութեան յայլմէ ճանաչողական զօրութէ: Արդ՝ իսկ և իսկ տեսութէ այնց մարմնոց ճանաչիլ ներկայութէն այ ի նոցանէ ի ձեռն մտաց՝ յերկուց հանդիպի, այ, ի սրատեսութէ մտաց, և ի ճառագայթելոյ ածային պայծառութէն ի նորոգեալ մարմինս:

Ասիպիես երրորդ. ըստ այնմ մեկնութէն ընդն Աւովմայի, հետևի, թէ ած ոչ երևի մարմնաւոր աչօք կերպապէս. այլ միայն ըստ պատահման. կամ ըստ այլոյ. իսկ կերպապէս միայն իմացութեամբ. Իսկ արդ՝ զայս չէ հնար ասել ըստ մտաց Գրգոտինոսի. ապա: Յուց. փոք. Այն Գրգոտ. ցուցանէ անդէն, թէ տեսանի ած այնուիկ եղանակաւ. զորմէ ոչ հաստատելով, այլ ընդ երկուանօք ասէ անդէն. հնար է լինել. ոչթան է հաւաքել. Եւ. Իսկ արդ՝ ընդն Գրգոտ. ոչ երբէք յերկուացաւ տեսանիլ այ կերպապէս իմացութէ, և ըստ պատահման մարմնաւոր աչօք. ապա ևն:

Պիեմ. ուր. զիոք. և զցուց. զան. զիոք. Իսկ արդ Գրգոտ. ոչ երբէք յերկուացաւ թէ տեսանի ած կերպապէս մտօք, և ոչ զմանաւոր եղանակէն որով տեսանեն երանելիքն մտօք, ուրանամ. ոչ երբէք յերկուացաւ. թէ տեսանի ած կերպականապէս մտօք, բայց կարի քաջ զմանաւոր եղանակէն, որով տեսանի մտօք երանելեաց, ընդունիմ: Այսպա ոչ երկուացաւ Գրգոտինոս զտեսանելոյն զած կերպապէս մտօք, և զգայութեամբ ըստ պատահման, որպէս այժմ աներևոյթքն այ արարածովքս իմացեալ տեսանին, այլ յերկուացաւ. զմանաւոր եղանակէ, այ, թէ արդեօք փառաւորեալ աչք տեսանիցեն զած

զած

զնոյն ըստ պատահման դէպրաշանց եղանակաւն, որով տեսանել զկեանն ընկերին, ի շարժին առաջի աչաց մերոց: Եւ զայսմ եղանակէ տեսանելոյ զնոյն յերկուձանոջ ասէ. Հնար է լինել. և կարի իմն հաւատալ արժան է. զի այս չէ յայմ կողմանէ ատոյգ:

Ստիպիցես չորրորդ. Դէթ չէ հնար ուրանալ, թէ նոքա Գոստինոս հանապազ յերկբայս էր. արդեօք յետ յարութեանն նոյն չկոչէ տեսանելի մարմնաւոր աչօք. և մերթ յայս, մերթ յայն կարծիս միտեալ. իսկ արդ՝ զարժանապատիւ վարդապետիս մանաւանդ զհանապազորդեան երկբայութեանն պարտ է բանաւոր և հաւանական համարել: Այսպա դէթ հաւանական է, թէ նոյն յետ յարութեան տեսանելի է մարմնաւոր աչօք:

Պնեմ ուր. զառաջ. Օրի հաւաստեաւ յայտ է մեզ, թէ Գոստինոս անխափան կալաւ, թէ չէ տեսանելի նոյն յետ յարութեն, և ոչ կարելիք տեսանել մարմնաւոր աչօք. ի թղթոյ. ղ. ճժա. ճժբ. և յայլ բազում տեղեաց: Նոյնս և ի սրբոյն Ցուլհենդիոսէ նորուն աշակերտէ. որ զնոր վարդապետն այսմ կարծեաց մերոց հաստատիչ կացուցանէ: Նոյց այլ երկու երկբայութիք են սիրն Գոստինոսի յայս նիւթ: Ասէ՝ թէ արդեօք հնար է ի հանդերձեալն տեսանել զնոյն մարմնաւոր եղանակաւ, որպէս տեսանելիք զկեանն ուրուք ի շարժմանէ մարմնոյ նոյ նորա, զորմէ ասացաք ի պնեին երկրորդ ստիպման: Երկրորդ՝ արդեօք մարմինն յետ յարութեն փոխարկեսցի ի հոգի, և զնա՞րդ. որպէս ումանք, առ նմին. թուղթ. ճժբ. հաստատէին ի բանից անտի. ա. կոր. ժե: Աերմանէ տոմին շնչաւոր, և յոմանէ տոմին հոգևոր. որ է արտաքոյ կոպարի խլնդրոյս, որպէս արդ յիշատակեցաք: Արդ՝ զայս կարծիս ումանց, յաղագս փոխարկելոյ մարմնոյն ի հոգի՝ թէպէտ յայտնապէս ոչ մերժէ ի նախագրել ճժբ. թուղթդ. նախ՝ առ ի շնորհս եպիսկոպոսի

սի ուրուք, որ զսոյն զայս Հաստատէր, զոր նախա-
կարգեալ Թզլթովքդ կշտամբեսցէն էր, և ընդ իւր
միաբանել կամէր: Արկրորդ, գուցէ չէր իրն այն-
չափ յայտնի ինքեան. այլ այնպէս կարգեաց զայն
մինչև ուշինչ իւիք խոտորիլ նմա 'ի մերս կարծեաց:
Ասաի. գլ. իա. ասացեալ Թզլթոյն, այսպէս խօսի.
Երբ տեղի ընդ ինչ յիմա՞ լինիլն ունել եա ասացի
զնչեայ Տարսոյ Տէրոյ, ևե ուչ այժմ կոչեին, և ուչ
յայնժամ կոչասցին պետանել պէտ, զսա այս և
ձշմարիտ է. զի վարդապետութ ուչեայ Տիոյն ասացող,
ևե յայնժամ ուչ լինէին, եւիե Տարսին լինէին հոգիք. որդ՝
զսա այս Տարսեասութ ուչ ուչ երբեք պետացին պէտ. զի
'ի պետանելն՝ հոգիին պետացե զնա, և ուչ Տարսին:
Ապա բովանդակ խնդիրն է զհոգեսութ Տարսոյ..... զսա
այս փոխոսիլ 'ի շնչասութն 'ի հոգեսութն. զայց զգու-
շագոյն, և Տատդի-ցոգոյն ինոյ ճառել, Տանապատանդ
յոլեգա Տարսոյն տեղ: Արդ՝ զգուշագոյնս զինեք
զայս խնդիս. 'ի լիր. գիրք. 'ի վերայ քաղաքին. գլ.
իւի. բայց ուչ զայն իսպառ ունայնացուցանել. զի
ասե անդէն. Ձգեցեք, ևե տանի Տարսոյսն ուանչի
հոգեսոյ Տարսին, զի զանձանօլ իրէ խօսի: Այլ
զայն ուր ուրեմն լուծանել գիրք. ա. նահանջ. գլ.
ժէ. և որոշէ, թէ մարմինն ուչ կարէ փոխարկիլ 'ի
Հոգի: Ասե, Որ ոտ կոչին զայս այսպէս, արդէս զի
Համարել նմա, ևե երկրսութ Տարսին, զոր այժմ ուա-
նիմ յորուելիք փոխոսիլ յերկինսութ Տարսին, զինչե ուչ
այսց անպատմց, և ուչ Տարսոյց գոյացուելեանն ջնորհ,
ուանանց ևե երկիցայուելիք յանդիմանելիք է, ապրելոյ
'ի Տարսոյն տեղ, որ յետ յորուելեն ուչ Տիոյն նոյնի
անդամս երեելոյս ուչս պետանելիք, այլ և յեուս շը-
շափելիք, և բանիւ նոյ Համոզել զնոսա ընդ Տար-
սին, ասելով. Հշափեցէք, և տեսէք, զի ոգի Տար-
սին, և սրինգս ուչ ունի, ոչ զնս պետանէք, զի ունիմ:

Առարկեցես երրորդ՝ բանիւ. Յիւրաքանչիւրումն
գոյանի Հնազանդական կարողութիւն առ իւրաքան-

չելոյն. յորոյ արտադրութէ ոչ հետևի հակասութի։ Այսպա մարմնաւոր աչքն կարէ վերանալ ՚ի տեսանել զայծ հոգևոր տեսութիւ, զի յայսմ ոչինչ հակասութի երևի։

Պիտեմ նախ՝ ուր. դհետև. և զցուցումն նորա. Օի բաղում հակասութի հետևէր անտի. Նախ՝ զի այնպիսի տեսութիւնն լինէր կենսական՝ որպէս ենթադրի, և ոչ լինէր կենսական. զի ոչ լինէր ՚ի նկրքուստ։ Երկրորդ՝ մարմնաւոր աչքն խմանայր, որպէս ենթադրի, և ոչ խմանայր. զի ոչ է յատաջնում ներգործութեան խմացական։ Երրորդ՝ բեր արտաքոյ հաւատարեալ առարկայի իւրոյ. Նմին իրի և լինէր հաւատարեալ, և ոչ հաւատարեալ։ Յաւել և զանաեղութի. քանզի կարէր շունն տեսանել զայծ, և լինել երանեալ։

Պիտեմ երկիդ՝ զան. զատաչ. յիւրաքանչիւրումն գտանի կարողութի հնազանդական առ իւրաքանչիւրն, գործիքապէս և սոսկ արարողապէս, ընդունիմ. սկզբնաբար և կենսօրէն, ուրանամ։ Օի սկզբնական պատճառն առնէ սեփական զօրութիւ, ապա եթէ վերացի քան զսեփական զօրութիւնն, այնու իսկ դադարի յատնելոյ իբր սկզբնական պատճառ։ Նոյնպէս կենսական առնելութիւնն՝ ըստորում այսպիսի, պահանջէ լինել ՚ի ներքին յիւր համեմատական սկզբնէ, զի որպէս կենսական առնելութիւնն սեռօրէն, պարտ է լինել ՚ի կենսական սկզբնէ սեռօրէն. և վասն կենսական առնելութիւն ըստորում այսպիսի, ոչ կարէ լինել ՚ի քարէ. Նոյնպէս կենսական առնելուին յայսպիսի տեսակի, պարտի հարկաւ լինել ՚ի կենսական սկզբնէ յայնմ տեսակի։ Ուստի որպէս տեսութիւն ըստորում կենսական՝ ոչ կարէ լինել յականջաց, և ոչ լսելութիւն յաչաց, նոյնպէս և ոչ հոգևոր տեսութիւն ըստորում կենսական, կարէ լինել ՚ի կենսական մարմնաւոր սկզբնէ։ Երրդ՝ մարմնաւոր աչքն է սկզբնական և կեն-

սական պատճառ իւրոյ տեսութեան. որով ասի կերպապէս և կենսօրէն տեսանող. որպես ինքնին յայտ է: Ա՛պա եթէ գործիքապէս և սոսկ արարողապէս պատճառէր կամ ընդունէր զՀոգևոր տեսութիւն, ո՛չ լինէր այնուհիկ կերպապէս և կենսօրէն տեսանող, այլ առ այն ըստ իւրաց ինչ բերէր իրրև մեռեալ. որպես ջուրն 'ի մկրտութեան առ արտադրութի՛ն շնորհաց. որպես և լինէր քարն, եթէ վերասցի գործիքապէս առ 'ի պատճառել զտեսութի՛ն այ, որով ո՛չ կեայր և ոչ տեսանէր զա՛ծ:

Ասիպիցես Նախ՝. Հոգին Հոգևոր կարէ նիւթական զգալութեամբ հպիլ 'ի մարմնաւորս, և սկզբնաբար կենսօրէն. ապա մարմնաւոր աչքն կարէ Հոգևոր տեսութեամբ հպիլ սկզբնաբար կենսօրէն 'ի Հոգին:

Պ՚նեմ Նախ՝. թէ այսու ձեռնարկութի՛ն ցուցանի թէ ա՛ծ մարմնաւոր աչօք բնապէս կարէ տեսանիլ. որպես Հոգին բնապէս հպի 'ի մարմնաւորս, և այսպէս յայժ ցուցանէ, նմին իրի և ոչինչ:

Պ՚նեմ երկրորդ՝. ուր. զառ. Ո՛չ զգալն է ո՛չ է յատուկ միայն Հոգւոյն և ո՛չ միայն մարմնոյն, այլ բաղկացելոյն, այսինքն բոլոր բաղադրելոյն. զի զգայական կարողութիւնն կերպապէս ո՛չ նոյնանայ միայն ընդ Հոգւոյն, և ոչ սոսկ մարմնոյն. այլ ընդ երկաքանչիւրոյն. այլ ո՛չ իմացական կարողութեին:

Պատասխանեմ երրորդ՝ ընկալեալ զառաջ. ուրանամ զՀետևու: Այս անհանդիսութիւնն է. զի Հոգին Հոգևոր՝ է գերազանցաբար զգայական. բայց մարմնաւոր աչքն ո՛չ է գերազանցաբար Հոգևոր:

Ասիպիցես երկրորդ՝. առաւել տարակոյս է հրեշտակն յայ՝ քան մարմնաւոր աչքն 'ի հրեշտակէ. իսկ արդ՝ հրեշտակին կարէ տեսանել զա՛ծ. ապա և մարմնաւոր աչքն զհրեշտակն. եթէ զհրեշտակն, ապա և զա՛ծ,

Պ՚նեմ,

Ա՛որև. ի. հԷ. պ. Է. 'ի ո՛չ է յատուկ միայն Հոգւոյն և ո՛չ միայն մարմնոյն, պ. այլ այլ բաղկացելոյն, այսինքն բոլոր բաղադրելոյն. զի զգայական կարողութիւնն կերպապէս ո՛չ նոյնանայ միայն ընդ Հոգւոյն, և ոչ սոսկ մարմնոյն. այլ ընդ երկաքանչիւրոյն. այլ ո՛չ իմացական կարողութեին:

Պատասխանեմ զան. զՄեծ. առաւել տարակայ
է հրեշտակն յայ՝ քան մարմնաւոր աչքն ի հրեշ-
տակէ, Եակապէս, ընդունիմ. առարկապէս, ուրա-
նամ: Օի վը լինելոյ այ Եակ ճշմարիտ և իմանալի.
անկանի ընդ առարկայիճ հրեշտակային և մարդկե-
ղէն մտաց: Այլ վը զի հրեշտակն ոչ է նիւթա-
կան, ոչ կարէ անկանիլ ընդ առարկայիճ նիւթական
զգայութեան: Ասղդատնա ընդ հետեւեալ պրա-
կիզ. մանաւանդ ը յետին առարկութեան:

Առարկիցես ի վախճանի. ըստ որոյն Ծոմ. գ. մ. խ. հղ. պ. է. առ. ա. Աչքն քրի տեսանէ զինքն ենթակայացեալ ընդ խորհրդեամբ. իսկ արդ՝ ի մէջ մարմնոյն քրի ի խորհրդեան, և մարմնաւոր աչաց ոչ է մեծագոյն համեմատութիճ, քան ի մէջ մարմնաւոր աչաց և հոգւոյն. քանզի մարմինն քրի ի հաղորդութիճ կայանայ անբաժանելաբար ըստ եղանակի հոգւոյ. ապա:

Պհնեմ. ուրանամ զվերջր. Օի այժմ վերադարձուցեալ յեղանակէն՝ որով քո տեսանէ զինքն ի հաղորդութեան, զորմէ յերրորդ մասին, ի վերոյիշատակեալ տեղւոջ, շատ է թէ մարմին նր իցէ ճշմարիտ և նիւթական, ունելով զնմ բացարձակ պատահմունս իւր, զքանակութիճ, զորակութիճ, և վը այնորիկ զգոյն. թէպէտ ոչ ըստ քանակական եղանակի ի կարգի առ տեղին. ուստի ի մէջ նորա և մարմնաւոր աչաց է համեմատութիճ ինչ. որ ոչ ինչ իւիք է ի մէջ մարմնաւոր աչաց, և հոգւոյն:

ՊԻՐԱԿ. Ա:

Ուրբե՞ ապեղծեալ նմացուցին կոպիկք հիւսն քնոխան
զօրութիճ պեհասնել զնծ ըսպորսմ է յինչեան:

Անտոմիոս և Աստիոս, և ի սոցանէ անուանեալ Ընտոմեանք ի չորրորդ դարուն, ոչ միայն զգեմ-
ժանդիման տեսութիճն այլ, այլ և զբովանդակելիճն

ընծայէին միայն բնական զօրութիւն. որպէս առաւել
ևս յայտնեացի յասացելոցս ի տորև. ընդդէմ ո-
րոց սաստկութիւն մարտնչէին նոքա հալքն, Ասկեբերան.
Բարսեղ. Կիւրիղոս Նաղիանզացին. Կիւրիղոս Նիւսա-
ցին. Ամբրոսիոս. Լատինեան. և այլք: Զսոցին մի-
տրութիւնս ըստ մասին, ի՝ ըստ տեսութեանն, յա-
րուցին ի ժդ. դարուն, Ռևկոճարտեանք, և Ռևկո-
ճեանք. զորս դատապարտեաց ժողովն Ալենական:
Ընդդէմ սոցա և նոցա,

Ասելի է. Եթէ ստեղծեալ իմացութեան
հնար է միայն զօրութեամբ բնութիւն տեսանել զնա
դէմ յանդիման. կամ ըստորում է յինքեան: Ի
ի հաւատոց:

Յուց. Նախ ի վերոյ յիշատակեալ Ալենա-
կան ժողովոյն առ Կղեմաս Հինգերորդիւ. յամին.
1311. յորում դատապարտեալ եղեն Ռևկոճար-
տեանք, և Ռևկոճեանք. յորոց մոլորութեան միջև
հինգերորդ մանն էր այս. Ի՞րաւ անչէ՞ք եմաց անի
քնո՞ւթի՞ն չինչեան քնաւ պէս է երանելոյ, ո՞ հոգին
ոչ ոմն պէտս լո՞սոյ փառաց ոս՞ ի վէրացո՞ցանել
զնա ի փետանել զնա, ո՞ այնպէս լինել երանելոյ:
Ըստակս պատմի ի Կղեմեանն Ո՞ հե՞ր ի վերայ հե-
րետիկոսաց. գլուխ. ե. մեկր. ՟:

Յուց. երկրորդ՝ ի նը գրոց. Առթ. ԺԱ. 27:
Ա՛չ ոչ ճանաչէ զորդի, եթէ ոչ հայր. ո՞ ոչ զհայր ոչ
ճանաչէ, եթէ ոչ որդի. ո՞ ո՞ւմ որդին կամիցի յայտնել՝
ա. Կոր. ՟. 9: Օրդ ոմն ոչ էիցէ, ո՞ ո՞նին ոչ լուա՞, ո՞
ի սիրտ մտրդոյ ոչ անկա՞, զոր պատրաստեաց ած սիրե-
լեաց ի՞րոց. Հռոմ. ՟. 23: Ո՞ ինչ՞ւն ած կիանչ յա՞ւ-
պէնից: Իսկ արդ՝ կեանքն յաւիտենական է նոյն իսկ
տեսութիւն այ, ըստ այնմ Յով. ԺԷ. 3: Այս է յա՞ւիսքնա-
կան կիանչ զի ճանչկին զքէզ միոյն ճշմարիտ ած. ապա:

Յուց. երրորդ՝ ձեռնարկութի՞ւն, որ հիմնի ի
սկզբունս հաւատոյ. ի՝ նը գիրս գրեալ կայ. և ի
զանազան ժողովս ընդդէմ պեղագեանց սահման-

եալ

եալ եղև. թէ մարդն միայն բնական զօրութեամբ
ոչ կարէ արդիւնաւորիլ զիաուս, որ է նոյն իսկ
տեսութիւն այ. ապա և ոչ միայն բնական զօրութիւ
կարէ զայն ներգործութիւն ելուզանել:

Հաստատի. վա այնորիկ սահմանեցաւ, թէ
ոչ կարեմք միայն բնական զօրութեամբ ելուզանել
ընդերգործութիւն հաւատոյ յուսոյ և սիրոյ, որովք
արդիւնաւորիմք զիաուս, զի են գերբնականք, կամ
ի վեր քան զբնական զօրութիս մեր. իսկ արդ՝
տեսութիւն այ ըստորում չինքեան, է ևս առաւել
գերբնական. զի այս է վախճանն, և այն միջնորդ.
ապա:

Իսկ ըստ պատճառի ի յառաջագունէ. այ թէ
ա ոյր իցէ տեսութիս այս գերբնական. կամ գե.
բալանցեսցէ զբնական զօրութիւ, ազդ առնէ Տոր.
նեղ. թէ ոչ է պարտ ճշդիւ քննել. զի ասէ.
ոչինչ կարէ յառաջ բերել, որ ոչ անկցի ընդ
ծանր ծանր դժուարութեամբք: Նայց պէն Յով.
սես յառաջ բերէ զլսազուսն աստ և այլուր. նմին
իրի և,

Յուց. չորրորդ՝ պատճառաւ որ ի յառաջա.
գունէ. Վեցերորդ՝ որոյ եղանակն գոլոյ զանցանէ
զեղանակաւ գոլոյ ճանաչողական բնութիւ, ոչ կարէ
ի նմանէ բնապէս՝ կամ միայն զօրութ նոր ճանաչիլ
ըստ զինչուե. կամ ըստորում է չինքեան. իսկ արդ՝
եղանակն գոլոյ ի յաճ, անսահմանաբար զանցանէ
զեղանակաւ գոլոյ ոևիցէ ստեղծեալ, թէ մարդ.
կային և թէ հրեշտակային իմացութեան. ապա:
փոքր. յայտ է ինքնին, և մակածութիւ իսկ. զի
երիք են սեռք եղանակաց գոլոյ. Ոմանք են՝ որոց
բնութիւն ունի զգոլ ի նիւթում. որպէս են մարմ.
նաւորք: Ոմանք են առնիւթ. այլ ոչ են իւրեանց
գոն, այլ են ի կարողութեան առ այն. և այսպէս
ունին ինչ. որ է ի նոսա ըստ եղանակի նիւթոյ.
որպիսի են անմարմին գոյացութիւք, զորս հրեշտակ

անուանելիք: Այսպէս ասէ եկեղեցական եղանակն գոլոյ. ըստորում է իւր գոն ենթակայացեալ. նմին իրի և գերամնքուր ներգործութեի, յամ նիւթոյ. և յայլմէ ամէ՝ որ է ըստ եղանակի նիւթոյ:

Յուց. մեծ. Ձանաչումն լինի ընտրում ծանուցեալն է՛ի ճանաչողն. իսկ արդ՝ ծանուցեալն է՛ի ճանաչողն ըստ կերպի ճանաչողին. զի որ է յիմիք, է՛ի նմա ըստ կերպի նորա. իրը զի եթէ բնութեին ճանաչող ունիցի զգոլ՛ի նիւթում. որպէս է հոգին քանական, բնապէս ճանաչէ զամ ըստ կերպի նիւթական զինչութեան, տեսակաք՝ ոչք վերացեալ են՛ի զգալեաց. եթէ չունիցի գոլ՛ի նիւթում, այլ գիարողական գոլ առ գոյութին, որպէս հրեշտակն ճանաչէ զայլս ըստ կերպի իւրում. այ ըստ կերպի կարողական բնութեան առ գոն. իսկ արդ՝ ած ծանուցեալ ըստ եղանակի նիւթական կամ կարողական զինչութեի, ոչ է ծանուցեալ ըստ զինչութեան ըստորում է յինքեան, զի նա ինքն է իւր գոն և գերամնքուր ներգործութեի: Այսպա առարկայն՝ որոյ եղանակն գոլոյ զանցանէ զեղանակաւ գոլոյ ճանաչող բնութեանն, ոչ կարէ բնապէս ճանաչել՛ի նմանէ ըստ զինչութեան, կամ ըստորում է յինքեան:

Ընդդէմ եկանէ այսմ մեծիմաստն Տուրնեղ. „ասէ. „Այս պատճառ երևի պահանջել զի ոչ է „՛ի ճանաչողն նոյն բնութին կամ նոյն անհիւ„թականութեին որ է յառարկայն ծանուցեալ. իսկ „արդ՝ ոչ թուի այս ճշմարիտ. զի հրեշտակն ստոր„նագոյն բնապէս ճանաչէ զվերնագոյնն. քայց „ոչ զնոյն աստիճան էութե ունի ընդ նմա: Ու „ստեղծեալ խնացութին իսկ օժանդակութե լուսոյ „փառաց զօրացեալ՝ դէմյանդիման ճանաչէ զած. „քայց լուսոյն փառաց ոչ կացուցանի՛ի նմին աս„տիճանի էութե և անհիւթականութե ընդ այ.„

Օգոստիկ նա ասէ:

Ա.ՅԼ ԸՆԴՀԵՄ. ՈՐ. ՀՄԾ. Օ՛Ի ՈՐ ՅԱՆ-
ԹԱՒ ՏԱՐԱԿԱՑ ԳՈԼՈՎ ԸՍՏ ԲՆՈՒԹԵԱՆ և ԸՍՏ ԱՆ-
ՆԻՒԹԱԿԱՆՈՒԹԵՆ Ի ԱՍՏԵՂԾՈՒԱԾՈՑ՝ ԱՄԵՆԵԻՆ ԿԱՏԱ-
ԲԵԼԱՊԷՍ և ԸՍՏ ՀԵՆՉՈՒԹԵՆ ՃԱՆԱՉԷ ԶԱՍՏԵՂԾՈՒԱԾՆ:
Ա՛ՊԱ ԱՅՍ ՊԱՏՃԱՌ ՈՉ ՊԱՀԱՆՋԷ ՀՀԱՒԱՍԱՐՈՒԹԻՒՆ
Ի ՄԷՋ ՃԱՆԱՉՈՂԻՆ և ԾԱՆՈՒՑԵԼՈՑՆ. ՍԱԿ ՊԱՀԱՆՋԷ՝
ԶԻ ՃԱՆԱՉԵԼԻ ԱՌԱՐԿԱՅԻՆ ԸՍՏ ՀԵՆՉՈՒԹԵՆ, և ԸՍՏՈ-
ՐՈՒՄ ՅԻՆՔԵԱՆ ՈՉ ՉԱՆՑԱՆԻՑԷ ՀԵՆՈՒԹԻՔ ՃԱՆԱՉՈՂԻՆ
Ի ՍԵՌԻ ԳՈԼՈՑ: Ա՛ՍԱՑԱՔ Ի ՍԵՌԻ՝ և ՈՉ Ի ՏԵՍԱԿԻ,
ԿԱՄ Ի ԿԱՏԱՐԵԼՈՒԹԵՆ ԳՈԼՈՑ Ի ՆՄԻՆ ՍԵՌԻ. ԶԻ ԱՍ-
ԱՀԷՆ ԲԱՆՆ Է ՀԵՂԱՆԱԿԷ ԳՈԼՈՑ ՍԵՌՈՐԻՆ ԱՌԵԱԼ. ԸՆ
ՈՐՈՑ ԻՐՆ Է ՆԻՒԹԱԿԱՆ, ԿԱՄ ԱՆՆԻՒԹԱԿԱՆ: Օ՛Ի
ԲԱՆՆ Է ՀԵՂԱՆԱԿԷ ԳՈԼՈՑ, ՅՈՐՈՑ ՊԷՍՊԻՍՈՒԷ ՀՀԵՏ
ԳՈՅ ՊԷՍՊԻՍՈՒԹԻ ՃԱՆԱՉՄԱՆ. ԱՐԴ ՃԱՆԱՉՈՒՄՆ ԼԻՆԻ
ԸՍՏ ԵՂԱՆԱԿԻ ԱՆՆԻՒԹԱԿԱՆՈՒԹԵՆ. և ԱՆՆԻՒԹԱԿԱ-
ՆՈՒԹԻՆ ՀՀԵՏ ԳՈՅ ՍԵՌԱԿԱՆ ԵՂԱՆԱԿԻ ԳՈԼՈՑ, ՈՒՂ
ՅԱՅՏ Է ՅԱՍԱՑԵԼՈՑՍ: Ա՛ՐԴ ԱՍԵՄՔ. ԹԷ ՎՐ ՀԻ
ԱՌԱՐԿԱՅՆ Է Ի ԳԼՐԱԳՈՅՆ ՍԵՌԻ ԸՍՏ ԵՂԱՆԱԿԻ ԳՈ-
ԼՈՑ, ԲՆՈՒԹԻՆ ՃԱՆԱՉՈՂ ՈՉ ԿԱՐԷ ԲՆԱԿԱՆ ԶՕՐՈՒԹԻՔ
ՃԱՆԱՉԵԼ ՀՆԱ՝ ԸՍՏՈՐՈՒՄ Է ՅԻՆՔԵԱՆ. ՀԻ ՂՈՐՍ ՄԻ-
ԱՆԳԱՄ ԲՆԱԿԱՊԷՍ ԻՄԱՆԱՑ, ՂԱՅՆՍ ԸՍՏ ԵՂԱՆԱԿԻ ԻՐՈՑ
ՍԵՌԻ ԻՄԱՆԱՑ. ՀԻ ՂՈՐՕՐԻՆԱԿ ՀՈԳԻՆ ԲԱՆԱԿԱՆ Է
Ի ՍՏՈՐԻՆ ՍԵՌԻ ԱՆՆԻՒԹԱԿԱՆՈՒԹԵՆ ԿԱՄ ԵՂԱՆԱԿԻ
ԳՈԼՈՑ. (ՀԻ ԹԷՊԷՏ Է ԸՍՏ ՅՆՔԱՆ ՀՈԳԼՈՐ, ՍԱԿ
Է ԿԵՐՊ ՄԱՐՄՆՈՑ, և ԹԱՆՁՐԱՑՆԱԼ Ի ՆԻԼԹ.)
ՆԻՒՆԻՒԻ ՂՈՐ ԻՆՉ ՄԻԱՆԳԱՄ ԻՄԱՆԱՑ ԲՆԱԿԱՊԷՍ, և
ԲՆԱԿԱՆ ԶՕՐՈՒԹԵԱՄԲ, ՃԱՆԱՉԷ ԸՍՏ ԵՂԱՆԱԿԻ ԻՐՈՑ
Ի ՂՂԱԼԵԱՑ ՎԵՐԱՑՈՒՑԱՆԱԼ ՏԵՍԱԿՔ. ՍՈՐԻՆ ՎԱՍՆ
ԱՄԵՆԵԻՆ ՊԱՐԶ, ՈՐՊԷՍ Է ՈՐ. ՈՉ ԿԱՐԷ ՃԱՆԱՉԵԼ
ԸՍՏՈՐՈՒՄ Է ՅԻՆՔԵԱՆ. և ԱՍՏԻ ՅԱՅՏ Է ՊԱՅԻՆ ԱՌ
ԵՐԿԱՔԱՆՉԻՒՐ ՄԱՆՈՒ ՓՈՔՐ.

Ա՛ՌԱՋԻՆՆ ՊԱՅԵՄ. ԹԷՊԷՏ ՀՐԵՇՏԱԿԻՆ ԳՐ-
ԲԱԳՈՅՆ ՏԱՐԲԵՐԻ Ի ՍՏՈՐՆԱԳՈՒՆԷ Ի ՏԵՍԱԿԻ և Ի
ԿԱՏԱՐԵԼՈՒԹԵՆ ԳՈԼՈՑ, ԲԱՅՑ ՄԻԱԲԱՆԻ ԸՆԴ ՆՄԱ Ի
ՍԵՌԻ, ՔՈՐՈՒՄ ԱՄԵՆԵՔԵԱՆ ԵՆ ԻՆՔՆԱՍՏՈՂԱԿԱՑ և ԱՆ-

կաս ՚ի նիւթոյ, և այսպէս ճանաչեն նովին եղանակաւ հեղեալ տեսակսք, և ոչ յերևակայմանց վերացեալով. ուստի ոչինչ ընդդէմ է թէ ստորնագոյնն բնապէս կարիցէ ճանաչել ըստ զինչութեան զվերնագոյնն:

Ա. երկրորդ մասն պիտի. ստեղծեալ իմացութիւն լուսով փառաց զօրացեալ, թէպէտ ճանաչէ զնա դէմյանդիման, այլ ոչ բնապէս և սեփական զօրութիւր, զորմէ է խնդիրս, այլ դերբնաբար. ըստորում դերբնական լուսով վերանայ ՚ի վեր քան զկարգ իւր. մինչև յայնմհետէ ոչ ճանաչել ըստ եղանակի իւրոյ սեռի յերևակայմանց վերացեալ տեսակսք:

Ը. ՝ժողովուրդ պարտ է դիտել. ահա այս իսկ է խնդիր մեր: ՝Նախ՝ թէ ոչ է ՚ի վերս և իցէ ճանաչման, այլ ՚ի վերս ճանաչման իրին ըստորում յինքեան: Երկրորդ՝ ոչ զգերբնական ճանաչմանէ կամ զվերացեալ օժանդակութեան զօրութենէ. այլ զբնական ճանաչմանէ ըստ պահանջման և բնական զօրութենէ ճանաչողին: Երրորդ՝ ոչ զտեսակս բարձ եղանակէ գոլոյ, կամ զյաւէտ և զնուազ ազնուութենէ և գհատարելութենէ ՚ի նմին սեռի գոլոյ. այլ զնոյն իսկ սեռ գոլոյ. որպէս զհետ գայ պէսպիսութեան աննիւթականութենէ, ուստի և ճանաչման:

Յուց. հինգերորդ: Որ է համաբնական գործոցն բնութեան իրիք, ոչ կարէ պատշաճիլ բնութեան. բայց եթէ առնելութեամբ և վերացուցմամբ վերնագունին: Իսկ արդ՝ տեսանել զնա ըստորում յինքեան՝ է այ համաբնական. ապա: Յուց. փոքր. Առնել սեփական կերպիւ՝ է համաբնական իրաքանչիւր արարածոց. այլ տեսանել զնա ըստորում յինքեան՝ է առնել կերպիւ, որ սեփական է այ. այ ՚ի ձեռն էուն նր. ապա: Փոքր. յայտ է, զի առ տեսութիւն այ անհնար է կամ գէթ անպէտ է տեսանն, այլ զնորա փոխանակն ընդ ածեալին էութիւն. ոչ ՚ի ստուգ ասացուք. ապա: Յա-

Յաւագելոցն՝ մանաւանդ ի չորրորդ ցուցման՝ դիւրաւ լուծանին գլխաւոր առարկութիքն, և ըստ մտին յիշատակեսցին ի յաջորդ պրակին: Իսկ թէ արդեօք ի բացարձակ կարողութենէն այլ կարէ ստեղծանիլ իւնացութի ինչ, որ սեփական զօրութեամբ կարասցէ տեսանիլ զնծ դէմյանդիման. կամ ոչ այլք ասեն. արդեօք հնար է ստեղծանիլ գոյացութի ինչ գերբնական, որում համաբնական իցէ լոյսն փառաց. ուստի և համաբնական տեսութիւնն այ, ունելիք լուծանել բացաւապէս ի ստորև. ի ճառելն զլուսոյ փառաց:

ՊՐԱԿ. Գ.

Ընդդէմ նխայտութենէն գերբնաբար օժանդակելոյ կրեսցէ պետանել զնծ ըստ բնոյն ինչ:

Ո՞չ հնարաւորութի երանական տեսութեն ուրացան ի նախնումն ոմանք ի հերետիկոսաց. ստ որն Վրիգորի գլուք ԺԲ. բարոյակ. գլ. իբ. Յայս մոլորութի անկաւ Ընմարիկոս, ըստ վկայելոյ Տո- բեկրամատաց գլուք. Ը. ի վերայ եկեղեցւոյ. գլ. լե. ընդդէմ որոյ մարտաւ նորն Գոմիսիկոս ի մե- ծահռչակ ժողովն Լատերանու առ Ինոսենտիոսիւ երրորդիւ. այլ այս մոլորութի եղև յաւետ Պաղամ եանց. ի ժէ դարուն. յորոց զայն ընկալան Հայք:

Ընդ Պաղամեանք, զորոց ի վերագոյնդ յի- շատակեցաք՝ պնդեն, թէ ամենայնի բնութիւն ըստ որում յինքեանն՝ ոչ կարէ տեսանիլ ի ստեղծեալ մտաց՝ ևս և գերբնաբար. այլ գնէին զանստեղծ ինչ լոյս յայ հեղեալ մարմնաւոր աչաց տեսանելի. որպես առաքեալքն՝ ասեն, տեսին ի Թաբոր լերին. և լոյն վայելեն նոքն յերկինս և երանեանն: Ան- նաւանդ թէ պանծային յանձինս, զգլուխս ի գոգ կորացուցեալ և կծկեալ, այլև թիւրեալ աչօք տե- սանել զայս լոյս, և անտի զարմանահրաշ փափա- գանել կանալ:

կանալ: Օպա աղճատանս Պալամեանց յոյնք ՚ի չորս չարաժողով ընկալան, և հաստատեցին. ընդդեմ որոց,

Ասելի է. Յմացութիւն ստեղծեալ գերբնաբար օժանդակեալ կարէ տեսանել զնա ըստորում է յինքեան:

Ը ՚ի հաւատոյ, ահմանեալ ՚ի ժողովոյն Վլաթենտիոյ: ՚ի վճիռն որ վը միաբանութեն հայոց առարեալ, ուր սահմանեն, թէ որ հոգիքն Յովի ի՞նչ յերկինս ընկալեալ լինին, ի պայծառս պետանեն զնա անյնեայ աձուկնեան, ի զկնուկնեան որպէս ի՞նչ: Օնոյն սահմանեալ էր Ներսէսիկտոս ժը. ՚ի վտարանդիս, Օրհնեալ աձ:

Յուց. ՚ի որ գրոց. ա. Յովհ. գ. 2: Յորժամ յայտնեսցի՝ նման նմա լինելոց եմ, զի պետանելոց եմ զնա ոգի ի՞նչ. Ապա ոչ ՚ի գործս և ոչ յարտաքին ինչ, այլ զնոյն իսկ զդոյացուին այ յինքեան. Առաք. ժը. 15: Յոգեպայծ յերթել փառաց տոյ. Արդ՝ ոչինչ իրիք կարեմք յագիլ արտաքոյ այ. զի յամենեսին գտանեմք զչափաւորուի. ա. Կոր. ժգ. 12: Ընդեմ պետանելոյ ընդ հայելն օրինակս. այլ յոյնքեամ պետյանպէնոն. այնմ խնդրոտ եմ փոխ՚ի շարե, այլ յոյնքեամ գէպոպնոյ ոգի ի՞նչ նոյն ծանեսս զնա: Նմին ոչ օրինակաւ և ընդ հայելի. ապա ոչ ՚ի գործոյ, այլ դէմյանդիման յինքեան. զոր ցուցանեն պետյանպէնոն: Դարձեալ՝ եմ գիտացից որպես ես եմ ծանուցեալ. ապա դէմյանդիման, զի դէմյանդիման եմ ծանուցեալ:

Յուց. ՚ի հարց. ՚ի բաղմաց շատ է զմի կամ զերկուս բերել յառաջ. Օգոստ. ՚ի Թուզմն ճժը. ասէ. Նմին խնդրեսցես, ընդ որոյ հնարք ես երբեմն պետանել ընդոստոմ է. (ի՞ զնա) պետեմ ընդ հաւատոցեալ ընդ խոստոցեալ է այս: Ոսկերերան, զորմէ խնդիր է. ճառ. կիմ. առ Ժողովուրդն ասէ. Թէ երանելք տեսանեն զարքայն, ոչ ՚ի նա ընդպետանելով, ոչ հաւատով, այլ դէմյանդիման:

Օնոյն ասէ

Ա ի ԹՂԹի առ Ա՛Հռոդիոնա Լաբասս. գլ. է. մեկնելով զայն բան սրբոյն Պետրոսի. Անոթ. ԺԷ. 4: Նաթանաէլ է տէր ասա էնել, ասէ, Ո՞վ նէ ասէիկ յորժամ ինձ ինքն նկ ճշմարտութիւնն ինչպէս ինձ յանդիման. յորժամ արքանի ապաշխանիցն էապետել զարմանալի պետանել արքանաց՝ ուշ ես օրինակս, ի ուշ ընդ հայելի, այլ դէմյանդիման: Դարձեալ այլուր:

Անգ

Յուց. բանիւ. Եւսա՛ հնար է մարդոյ գերբնաւորս առանալ զերանութիւն իւր, առ որ Ա՛ի Հնորհացն այլ է վերացեալ. իսկ արդ՝ դէմյանդիման տեսութիւնն այլ կացուցանէ զէութիւն երանութիւն ըստ Թովմայեանց. կամ գոնէ հարկաւ պահանջի առ այն, ըստ ասացն կարծեաց. ըստ Յովհ. ԺԷ. 3: Այս են յաւիտենական կեանս, զի ծանիցեն զքեզ միայն ճշմարիտ Աստուած, և զոր առաքեցեր զՅիսուս Քրիստոս. ապա:

Անգ

Երկրորդ՝ գոյ Ա՛ի մարդն բնական բաղձանք ճանաչելոյ զպատճառն Ա՛ի տեսանելն զգործն. և յայտ է մանկ լինի զարմացումն Ա՛ի մարդիկ. իսկ արդ՝ այծ է պատճառ այմ բնական և գերբնական իրաց, ուշ որպիսի և իցէ, այլ առաջին և ևս ընդհանրագոյն, որ զբովանդակ գոլն հոսէ Ա՛ի նոսա և պահպանէ. ապա է Ա՛ի մարդն բնական բաղձանք տեսանելոյ զայծ, տեսեալ զգործս նորա: Յարատոյն. իսկ արդ՝ ուշ է հաւանական՝ ընդհանրագոյն այսմ բաղձանաց միշտ և յամի գերևանալ, ապա:

Երրորդ. Ա՛Հպէտ այծ պայծառ տեսեալ ուշ պարունակի Ա՛ի համաբնական և Ա՛ի համեմատեալ առարկայի ստեղծեալ մտաց. բայց պարունակէ յաւարկայն նորա հաւասարեալ և տարածեալ, ըստորում է հակ ճշմարիտ և իմանալի. զի իմացութիւնն ստեղծեալ է ընդունակ այմ իմանալեաց. իսկ արդ՝ իմացութիւնն գերբնաբար օժանդակեալ կարէ իմանալ զայմ՝ որինչ է յընդարձակութեան իւրոյ հաւասարեալ առարկայի. ապա: Տես Ա՛ի վերջին առարկութեան:

Հաստատի. Յաստի կեանս իմացութիւն մեր անկատարապէս ճանաչէ զնա. ապա կարէ լրանալ առ յայ առ կատարեալսն ճանաչելոյ. զի ոչինչ ընդդիմութիւն կայ առ այս: Ի՞նչ որչափ զօրիցին այս պատճառք, ասասցուք ի յաւելուածդ, որ ընդհետ պրակիս:

Լ՚ԵՆՅՈՒՆ ԱՌՈՔՈՒԼԻԱՆՈՑ:

Վ՚ասրկիցես նախ՝ ի սր գրոց. Ի բազում տեղիս սր գրոց՝ ած ասի անմատոյց և անտեսանելի. ոյզ այն ա. Տիմ. ա. 17: Լուսաբնակն յանհնարին անդրնդի, և անքննելի. և դարձեալ՝ անդ. գ. 16. Որ միայն ունի զանմահութիւն, և ի լոյսի անհասանելի բնակեալ է, և ոչ մարդ ետես զնա կամ կարէ տեսանել: Յովհ. ա. 18: Ած ոչ ոք երբէք. նոյնպէս և այլուր. ասպա:

Պէտք. Այսոսիկ և զսոցին նման վկայութիւնս սր գրոց պարտ է իմանալ՝ կամ զմարմնաւոր տեսութենէն այլ, կամ զմտաւորէն՝ որ բնական զօրութիւն, կամ պրովանդակիչ տեսութենէն. այլ ոչ զըստ զինչուէ տեսութէն դերբնական օժանդակութեամբ: Ուստի մեկնիչն ի վերայ այնր բանին, որ առ ա. Տիմ. գ. 16: Ընդակառաջ ի լոյս անմատոյց, ասէ. անմատոյց է պօրութեամբ հրոյ, մատչելի յետոյ խրոյ:

Պնդիցես. Ասան այն զի սր գիրն ասէ. ած է անրովանդակելի, ուղիղ մակաբերի՝ բացարձակապէս և պարզապէս լինել անրովանդակելի. ապա նոյնպէս յատեն անտեսանելի՝ ուղիղ մակաբերի՝ լինել բացարձակապէս և պարզապէս այնպիսի:

Պէտք. ուրա. Ընդհանրապէս է. զի ոչ ուրեք ի սր գիրս ընդհատումք լինել այ բովանդակելի. այլ բազում ուրեք ասի տեսանելի: Ապա առ ի միաբանել զամենեսին պարտ է ընդունել զլինելն անտեսանելի զօրութիւն մերով՝ և ըստ որում բովանդակելի. և տեսանելի ձրիւք նորա և ըստ զինչուէնան:

Ստիպեցես՝ Եթէ՝ ի տեղեաց ինչ ոք զրոց հետևէր թէ մարթ է տեսանել զնոճ դէմյանդիման, և առաւել յայնոյ պարտ էր, ուր ասի, թէ եբևեցաւ նոճ, կամ տեսանելի է դէմյանդիման: Իսկ արդ՝ ոչինչ կարէ ցուցանիլ յայտցանէ. վը դէմյանդիման տեսութեան. ապա: Ցուց. փոքր. յայնմանէ. զոր Օննն. լը. ասէ Յակոբ. պիտի զնոճ պէհյանդիման: Նոյնպէս ասի զՍնվսիսէ. Եղեց, լը. թէ տեսեալ էր զնոճ դէմյանդիման, ոչ հետևի թէ տեսին զնոճ ըստորում է յինքեան. ապա նոյնպէ:

Պիտեմ. ուրա. զիոքր. զորոյ ցուց. ուր. զհետև. Ասա. զ ճա. առ ա:

Եւ անհանգիստութեին է. զի՝ ի տեղիս բերեալս յառարկուն՝ ի յարելոցն զինի՝ ճանաչի, թէ ոը գիրն ոչ խոսի զդէմյանդիման տեսութէնն այ, այլ զգերազանց ինչ ճանաչմանէն այ զգալի կամ երևակայական ինչ նմանութիք որք զնոճպային ինչ երևեցուցանեն. զի զՅակոբայ ասի անդ. Անպրեսս այր ի ընդ նմա. որ յայտ առնէ, թէ ոչ պատմի անդ տեսութէ այ յինքեան, այլ՝ ի հրեշտակն: Եւ զՍնվսիսէ ևս ասի անտանօր, թէ խնդրեաց յայ. Ցույց ինչ զերբեսս ոո. որ է նշան, թէ յայնժամ ոչ էր տեսեալ զնա. Արդ ոչ գտանի այնպիսի՝ ի նախակարգեալ տեղիս և յայլս՝ ի նպաստ եզրակացութեանդ. այլ ընդ հակառակն՝ ի յարակցելոցն ցուցանի՝ թէ պարտ է իմանալ զդէմյանդիման տեսութէ. որպէս յայտ է յառաջին ցուցմանէն:

Թոմասանձիցես. Ի՝ ոը գիրս՝ յորժամ ստորասի կամ բացասի ինչ զայ, ստորաստութէին առեալ լինի յայլաբանական միտս, և բացաստութէին՝ ի յատուկ միտս. զորօրինակ, յորժամ ասի զայ զղջութէի կամ փոփոխուի. որպէս. Օննն. ը. առեալ լինի յայլաբանական միտս. իսկ յորժամ բացասի զայ զղջութէին կամ փոփոխութէին. որպէս Նոռմ. ժա. և Նաղաք. ա. առեալ լինի՝ ի յատուկ միտս: Այսպա յորժամ ոը գիրն ստորասէ, թէ ետես, կամ տեսանելի

սանելի է, ըստորում է յինքեան, կամ դէմյանդիման, պարտ է առնուլ յայլաբանական, և յանյատուկ միտս. և՛ի բացատրելն, պարտ է իմանալ՛ի յատուկ միտս:

Պիեմ. զան. զառաջ. Եթէ ստորասիցի ինչ բացարձակապէս, և բացարձակապէս և նովին եղանակաւ բացասիցի, անցցէ. Եթէ բացարձակապէս ստորասիցի ինչ, և ոչ բացասիցի բացարձակապէս և նովին եղանակաւ, ուրանամ: Ըրդ՝ դէմյանդիման առաւելին այ բացարձակապէս ստորասի. ոչ յայտ է՛ի վկայութենէ. այլ՛ի յառարկեալսդ ոչ բացասի բացարձակապէս, և նովին եղանակաւ: Ոչ յորժամ ասի ա. Տիմ. ը. և Յովհ. ա. Ո՛չ ևս պէս պէտ է ոչ պէտառնել կարօղ է. ոչ ասի թէ չնորհօքն այ ոչ տեսցէ, կամ չեցէ կարօղ տեսանել: Ոչ՝ յորժամ ասի. Ես լԷ. Ո՛չ պէտառնէ ձարդ պէրեա ևմ ի ապրէ. ոչ ասի թէ, եթէ ոչ ապրի, ոչ տեսցէ:

Ընարկիցես երիդ՝ ի սրց Հարց. Ասկեբերան. ճառ. ժԷ. ի վր այսց բանից Յոհան. ա. Օ՞չ ոչ ևս էպէ՞, ասէ այսպէս: Օ՞չ՝ ապ է՞ ոչ պայն հապճարէ. այլ է՞ ոչ հրէշտակ է՞ ոչ հրեշտակապետ կարէն պէտառնել, զի Քառնէան եղելոն զի զնորդ հնար է պէտառնել զանէզն. Նոյնպէս և այլսր: Ինչև Ատգոճիսի՛ի վերայ ա. մ. երկն Նոսմ. վիճ. լԷ. գլ. ը. ձ. և ձ. Համարիլ. թէ դժուարին է զբանս նր վարդապետին յուղել միտս իմանալ: Յայսմ մտորութենէ բաղբաղեն լեալ և Թէոդորոսեայ. Նասխլեոսի, Ակրդի աղեքսանդրացւոյ. Ակրդի երուսաղեմացւոյ. Վրիգորի Նիւսացւոյ. Ներսնխմոսի, և այլոց:

Ընդ. ա. ձ. Պիեմ. թէ Ասկեբերան ասա և այլսր խօսի զբովանդակելի տեսութենէն. և այս յայտ է նամ՝ զի խօսէր ընդդէմ Ընոմեանց, որք Հաստատէին, թէ ած կարէ բովանդակիլ՛ի ստեղծել իմացութենէ.

Նրկ-

Երկրորդ՝ զի հինգ ճառին, զորս ընդդէմ նոցա գրեաց, եղ մակադիր. ՚ի վերայ անքննականութիւնք քննութեանն այ: Երրորդ՝ զի յայնս միշտ և բիւր անգամ վարի քննականութիւնք և անքննականութիւնք քառիւք: Չորրորդ՝ զի յայն ճառս բազում անգամ յայտնի նշանակէ, թէ ինքն տեսութեամբ իմանայ զբովանդակելիսն: Որպէս յետ սակաւուց յարէ զհետ նախակարդելոցդ. Տեսութիւն ասի պահանին հաւատոյ ծանօթութիւն, և զանիւ զբովանդակելիսն հօր և ելն ասէ, որպէս հայր ունի զորդի: Եւ հինգերորդ. զի ՚ի բազում տեղիս ընդունի զբան զինչութեն տեսութին այ. ոչ տեսաք ՚ի ցուցման եզրակացութեանս:

Ասեցես ընդ Ասգումէսի. թէ Ընոմեանք ոչ այնչափ անմտացան, մինչև անձին գրաւել զբովանդակելի տեսութիւնն այ: Պատ ՚ի հակամարտիլն Սկեբերանին ընդդէմ կարծեաց նոցա, ոչ մերժէ զբովանդակելի տեսութին այ, այլ զբաստղինչութեն:

Ասէն իրաւամբք սքանչանան ածաբանք ըստ ուղղափառ վարդապետն, որ առաւել կամի ազատ կացուցանել զժամանակ հերետիկոսս յանմտութէ, քան զսիրելերալոյս վարդապետն եկեղեցւոյ ՚ի մոլորութէ պաշտպանել: Այլ

Պատասխանեմ. թէ ամենևին սուտ է առումն Ասգումէսի. քանզի իսկութեամբ ճշմարիտ է այնչափ անմտանալ Ընոմեանց, ընդ Երանոմեայ մինչև զբովանդակելն տեսութին անձանց դրաւել: Եւ այս յայտ է նախ՝ յԱպիսիանոս. հերետ. ՀԸ. ուր զնոսա անոնանէ ոչ անմիտս միայն, այլ և մոլեգնեալս և ցնորեալս: Երկրորդ՝ ՚ի Թէոդոտոսէ. գիրք. ՃԸ. հերետ. առասպել. ուր պատմէ զնոսա ասել Երանոմեայ պանդխտէ, ընդ որում էին պետունեանն և այ անվերջ գիտել. և զայն ճառաչուածն ունի պետ, ոչ ընդ ինքն ոչ ունի պետ: Երկրորդ՝ ՚ի Հերմիսմոսէ. ՚ի վերայ ժՁ. գլ. Սնոտի է և Սկեբերանէ

բանէ

բանէ իսկ. որ ուրիք ուրիք յիմարս զնե անուշանիկ՝ անմիտս և բախտածս: Օյոյ ոչիչ խոչընդոտ ասէ, ՚ի Ն. ճառի, ոչխարն որպէս ցնորելոյ և չիմաստ պարտ է հերձել և ուրծել: Եւ յերկրորդ ճառի ասէ. Պնդելն այնպէս ճանաչել զնա՝ պղտօրինակ ճանաչէ զնա զնդան..... ոչ նոցա կարծիս յոտոյ եկն յանմտութենէ և ՚ի կորիլ նոցն փոյթ մանէ խոտոյ:

Ասիպիես. Ասկեթեր. ՚ի վերոյգրեալ տիզոջ յարէ. Լինէ հարցանիցէս զնոսա (այր զհրեշտակս) ոչնչէ զբնութենէն այլ ընկնել ՚ի նոցանէ, այլ ասիցեն ինձն. փոյթ ՚ի քաջչութեան այլ, և չերկիր խորհրդոյն ՚ի խորհիլ հաճութենէն. Իսկ արդ՝ եթէ տեսանել էին զէութիւնն այլ, մարթ էր նոցա պատմել զնմանէ. Ընդ այս:

Պնեմ նախ. կարելի ուրա. զիոքր. Օն հրեշտակք թէպետ և տեսանել էին զէութիւնն այլ, ոչ հետևի՝ թէ կարիցին պատմել մեզ զնմանէ, զի չենք մեք ընդունակ այսմ յայտնութեան. զի ըստ առաքելոյն անպատմելի բանք են, զորս ոչ է պարտ մարդոյ խօսիլ:

Պնեմ երկրորդ՝ թէ միտք Ասկեթերանին է. թէ հրեշտակն ոչ կարէ յայտնել զէութիւնն այլ կատարելապէս, և ըստ նմին արժանաւորութեան, որպէս միածինն որդին, որ է ՚ի ծոց Հօր:

Պնդիցես. Ասկեթերանն յերրորդ ճառին ՚ի վերոյ անէծնալնելն բնութենն այլ, խօսելով զարմանքէից որք ծածկէին զդէմս իւրեանց ասէ. Ընդէր ոչ անհնա՞ն զոյան պետանելին, և ոչ զտրջ եւ (այլ), այլ զոր պետանելինն զնջակա՞ն էր, և նեղմամբ. իսկ թէ զինչ իմանայր զնջմամբ և նեղմամբ, իսկ և իսկ յայտ առնէ. ասէ. Որովհետև ես ոչ ցուցանէ զանէն ըստ որում է ինձ՞ն, այլ ըստ մարդեղացն զնա պետանել նմա, որ զայսպիսի պետութիւն ստացուածոյ, ըստ այնմ հաստատութեան պետանողին պայծառութիւն և շափաւորն և պարզաշահութիւն. ես այժմ զայն անուշանեմ

զԱՓԱՌԵԼ, Ի ՊԱՏՈՒԱՀԱՆ ԻՐՈՆ ԱՂՕՐՄԱՆԵՄ Ի ՆԵՔՈՒՆ. ապա ըստ ոսկեբերը. Հրեշտակք ոչ տեսանեն զԵուԹին այլ, և ոչ զայծ ըստուգեալ է յիմաստասիրացն, այլ զԱՂՕՐՄԱՆ միայն. որ ոչ գոլով այծ, է միայն ստեղծուած ինչ:

Պատասխանեմ. ուր. զՀետև. և ասեմ որպէս յառաջն. ԹԷ ոսկեբերան այսու բանիւք միայն կամի ասել. ԹԷ հրեշտակք ոչ տեսանեն զԵուԹին այլ և զայծ որպէս է, այնու եղանակաւ որով այծ զիմքն տեսանէ. այ բովանդակելով. որպէս Հաստատէին Ընդմեանք, որոց ընդդէմ յայտնապէս մաքառի Ի նախայիշատակեալ ճառս. այլ ԹԷ տեսանեն ստորին եղանակաւ, զոր զԱՂՕՐՄԱՆ անուանէ. այ ըստ ըստ ՀՈԳՈՒՄ այծային էուԹիւնն Ի բան տեսակի միանայ ընդ այծային մտաց Ի գերագանց աստիճանի միաւորուԹեան և նոյնուԹեան. նմին իրի և բոլոր և բոլորապէս, եւս Ի կարգի առ բովանդակելուԹիւն. իսկ ընդ ստեղծեալ մտաց միանայ Ի ստորին աստիճանի և Ի գերագունէ անտի զԱՂՕՐՄԱՆ. մինչև ԹԷպէտ բոլորն միաւորի, այլ ոչ բոլորապէս: Այսպէս բացատրէ զմիտս իւր ոսկեբերանն Ի հետեւեալ ՃԱ. ճառի. այսպիսի բանիւք: Այծ ոչս Եթէ ասէ Յոհաննէս. զի պահանայնիւ ԲովանդակելուԹիւնն և պայծառացուցիչն ԱռաքելուԹիւն յայնինչ ինչ, պէտ ԹԷ խոսքիս իւր փորձ մի յետոյ ասէ. Այլ յորժամ ասէ. ԻՆ այծ ԻԵՍՈՒ և զԱՂՕՐՄԱՆ ասէ նոցա ոչ ԲԱՒԱՆ պոռնիկ այն ՂԱՐՈՒՆԱՒ (Հրեշտակք) ոչ պայծ ինչ ուսուցանէ, բայց ԵԼԵԼ զի պիղծանան պայծին զԱՌԱՔԵԼՅԱՆ զանուրբ նորա ԱՌԱՕԼՈՒԹԵՆԱՆ յայնչին ԲԵՐԵԼ ... և ոչ ԳԵՐԱԳՈՅՆ ՂԱՐՈՒԹԵՆԱՆՑ Է ԲովանդակելՔ այծ: Ուստի ուրանամ ԹԷ ըստ մտաց ոսկեբերանին զԱՂՕՐՄԱՆ է ստեղծեալ ինչ:

Արիմիցես. Ի սմին իսկ յերրդ ճառի ասէ, ԹԷ զայն զԱՂՕՐՄԱՆ տեսին մարգարէք. իսկ արդ՝ յայտ է ԹԷ Լսայիա, զորմէ խօսի, ոչ ետես զԵուԹին այլ. ապա:

Վնեմ. Ոսկեբերանն ասէ, եԹԷ Լսայիաս

ընդ ասլար եղեալ (զկինսուան.) յոն ալր ելեալգոյն
պօսելեաւ (ի հրեշտակք) պետառնելին. և բանք նորա
են վերոգրեալքն. այսինքն, զի թէպէտ հրեշտակք ոչ
տեսանեն զնծ բովանդակելով. սակայն տեսանեն
զնչմամբ դէպհանդիման. այլ Յասպիսս վերացեալ
բար միայն մարգարէական լուսով, կամ ի դէմ
հրեշտակի. զի ոսկերբերանն կոչէ զնչքումն գաւթնայն
ճանաչումն այ զոր հաղորդէ ած ստնչծոճածոց թէ
ի կեանս յայս, և թէ յերանականն. զի ստորին է
քան զբովանդակելն ճանաչումն, որով զինքն տե
սանէ. և այսպէս ի նմին զնչմանն են աստիճանք:

Ասաքանձիցես ը Սոճսլեզի. Ոսկերբեր. ճառ.
ժդ. ի վերայ Յոհան. ասէ. Ընդ նչաւք պետառնելին ապ
պետ գնծ յաստեալ ընտրեսեան, գէ յոտաոլն ոչ պե
տառնելին. Ապա:

Պատասխանեմ. թէ սքր վարդապետն յայտ
նապ խօսի անդ զառաջինն այ, ոչ ը որում է յինքեան
այլ ը որում յատեալ բնութեն. զոր հրեշտակք ոչ
այնպէս տեսանելին յատուկագոյն. և զոր յետոյ ոչ մի
այն տեսին. այլև բովանդակեցին:

Ասկ այլ սքր հարք, յորոց մարթ էր առարկել
պարտ է իմանալ, թէ են ի նոյն միտս, յոր և ոսկե
բերան: Սակայն ոմանք որոշեն զԱեոդորետոս զա
շակերտն ոսկերբերանի. զի սա ի ա. տրամաբ. որում կ
մակագիր. անջոնչ, խօսելով ընդդէմ եւտիքեանց,
ոլք ասէին թէ ի քն բնուին յաճռուքին ընկղմեցաս,
ցուցանէ՝ թէ քն ունէր զճշմարիտ մարմին, զի ամե
նեցուն յերկրի երևեցաս: Ասկ յատարկելն եւտի
քեանց թէ ի հին կտակի երևեցաս ած մարգարէից
և այժմ իսկ հրեշտակաց, և սակայն ած չէ մարմին,
ասէ Ասեոդորետոս. թէ մարգարէքն ի հին կտակի
ոչ պետն զնծ ային բնուին. այլ զառաւելս ինչ նոցայն
բնաւորութեն յամարեալս. Ապա ասէ նոյնպէս զբերե
պատոյ է իմանալ, ի ընթերց, ընդ հանապատ պետառնելն զե
քեաս հոգ Տէրոյ. զի ոչ պետառնեն զնծոյին խոսքին, ա

զեու-

զէուԹիւն այ, և ո՛չ հրեշտակք տեսանեն զնա. յայտ է Թէ մարմնաւոր աչօք, զորոց յառաջանայ առարկուԹիւն. այլ Թէ հրեշտակք միայն այնպէ տեսցեն զնա 'ի մարմնի յետ մարմնանալոյն:

Ա՛յլուստ յայտ է, Թէ Ա՛ստղորեստոս այլուր յայտնապէս հաստատէ զգէ՛ոյանդիման տեսուԹիւն այ: Արպէս 'ի մեկնու. ԹղԹոյն առ Նփես, ասէ այսպէս. Ա՛յժմ հաւատոցեալքն հաւատով գնամ, և ո՛չ ֆոթՀօ՛, այլ յայնժամ դէմյանդիման փեսցեն. Նոյնպէս և 'ի վարս սրոյն Յակովբայ անապատականի:

Ա՛յլ եդեալ, Թէ Ա՛ստղորեստոս ընդ սակաւուց տարաձայն գտաւ 'ի հաստարակ կարծեաց այլոց հարց. 'ի վերայ արդի վարդապետուԹես հաւատոյ, ո՛չ վասն այնորիկ եղծանի կարգն աւանդուԹե:

Ա՛ռարկեցես երրորդ՝ 'ի պատճառաց. Ա՛ռաւել տարակաց է ՈՅ 'ի ստեղծեալ մտաց, քան հրեշտակն 'ի մարմնաւոր աչաց. իսկ արդ՝ մարմնաւոր աչքն ևս և գերբնաբար ո՛չ կարէ տեսանել զհրեշտակ. ապա և ո՛չ ստեղծեալ միտք զՈՅ:

Պատասխանեմ զան. զմեծ. առաւել տարակաց է ՈՅ 'ի ստեղծեալ մտաց, քան հրեշտակն 'ի մարմնաւոր աչաց. 'ի բանի էակի, ընդու. 'ի բանի առարկայի և ըընդունակուԹեան, ուր. Ո՛չ ՈՅ ըստորում իմանալի՝ պարունակի 'ի հաւասարեալ առարկայի ստեղծեալ մտաց. այլ ո՛չ հրեշտակն ըստորում պարզ հոգի յառարկայի մարմնաւոր զգայուԹե. ոչ արդ ունիմք ճոխագոյնս մեկնել:

Պնդիցես. Սահմանաւոր կարողուԹին ո՛չ կարէ հասու լինել անսահմանին, այլ ստեղծեալ միտք է սահմանաւոր, և ՈՅ անսահման. ապա:

Պնեմ, զան. զմեծ. սահմանաւոր կարողուԹին ո՛չ կարէ հասու լինել անսահմանին. անսահմանաբար, ընդունիմ. սահմանաբար, ուրանամ:

Սոիպիցես. Ա՛ներբնական առարկայն ո՛չ կարէ

ըմբռ-

ըմբռնիլ, բայց եթէ գերբնական եղանակաւ. ապա
և ոչ անսահմանն, բայց եթէ անսահման եղանակաւ։

Պատասխանեմ ուր. զհետև. Ընդհանգիտութիւն է, զի գերբնական առարկայն ըմբռնի ըստ
որում գերբնական, վասն և գերբնական եղանակաւ.
իսկ անսահմանն ոչ ըմբռնի ըստորում անսահման.
և այսպէս կարէ ըմբռնիլ սահմանաւոր եղանակաւ։

Առարկիցես երկրորդ. Ոչինչ կարողութի՛ւ և
և գերբնաբար կարէ վերանալ քան զընդարձակութիւն իւրոյ տեսակացուցիչ առարկայի. իսկ
արդ՝ ձա՛ պարզապէս տեսեալ ոչ պարունակի յընդարձակութեան տեսակացուցիչ առարկայի
ստեղծեալ մտաց հրեշտակի կամ մարդոյ. ապա։

Ընդ. յայտ է. զի եթէ կարողութիւնն վերանայր
քան զիւր տեսակացուցիչն, զանցանէր զսահմանաւ
էութե՛ իւրոյ. և այսպէս ոչ մնայր նոյն, զի տեսակարար և էական կացուցումն նորա բոլորովին
առեալ լինի՛ ի տեսակարար առարկայէ։ Այսնորոյ որպէս տեսողական կարողութիւնն նոյն մնալով՝ ոչ կարէ վերանալ ևս և գերբնաբար առ
ձայնն. և ոչ լսողականն առ գունաւորն. զի ձայնն
է տեսակացուցիչ լսելեաց, որպէս լուսաւոր գունաւորն տեսանելեաց. ոմն վերապինդ ասացաք. ապա։

Երկրորդ վտքր. Նախ՝ ստեղծեալ և բնական
կարողութիւնն ոչ կարէ տեսակացուցանիլ յանստեղծ և ի գերբնական առարկայէ, որպէս և
ձա՛ յինքեան տեսեալ. ապա։ Երկրորդ՝ երկուքն ստեղծեալ իմացութիւնք տեսակաւ տարբերեալք, որպէս և բնութիւնք որոց են կարողութիւնք, պայմանքն հրեշտակային և մարդկային. իսկ
արդ՝ ոչ կարէ լինել մի և նոյն տեսակացուցիչ
երկու տեսակաւ տարբերեալ կարողութեանց.
Ուստի և հաստատակօրէն ասի, թէ տեսակացուցիչ
առարկայն մարդկային իմացութեան, վասն վճռի
ձակի միաւորութեանն, է վինչէն զգալի իրի.

և որինչ փաղանշանութեամբ առ նա, կամ առ նորին եղանակն է ճանաչելի. վասն վիճակի անջատմանն զինչութիւնն հոգևոր հոգւոյ ըստ որոյ եղանակի իմանայ զայլ հոգևոր գոյացութիւն։ Իսկ յիւրաքանչիւր հրեշտակս, յատուկ տեսակացուցիչն է նոյն իսկ սեփական գոյացութիւն հոգևոր ըստ որոյ եղանակի ճանաչէ զայլս։

Պատասխանի Հասարակօրէն. Թէ Թէպետ ած պարզապէս տեսեալ չինքեան՝ ոչ պարունակի ի համեմատեալ և ի համաբնական առարկայէ առեղծեալ իմացութիւն, բայց պարունակի յեզրաւորեալ և ի տարածեալ, կամ հաւասարեալ առարկայի նորա, որ է էակն բովանդակ ընդարձակուած իւրով. վ՚ այն և գերբնաբար օժանդակեալ կարէ յայն հպիլ. որպէս լոյն աւետական Թէպետ է անհամեմատ ական չղջիկանի, այլ քան զն չէ արտաքոյ ընդարձակութեան տեսողական կարողութեան նորա. զն է նոյնատեսակ ընդ մերում, եթէ զօրասցի տեսողական կարողութիւն չղջիկանի, կարէ տեսանել զաբեղային։

Ա՚րդ այս լուծումն որ է սկզբն Գ. ի Ճ. ընդդեմ հնէթ. գլ. Ե. Թէպետ և ճշմարիտ է. այլ ոչ ունայնացուցանէ զկարծիքն իւրն դիրդ. բայց եթէ և ևս բացատրեսցի։ Ոչ նախ հետևի, Թէ ած պայծառ տեսեալ չինքեան, զանցանէ զկարողութեամբ մտաց մերոց միայն, ոչ գերազանց զգալին զանցանէ զոկար զգայութեամբ. և այսպէս ըմբռնի ի նմանէ ընդ կերպական բանիւ իւրոյ տեսակացուցչի, որպէս լոյն աւետական նկատմամբ չղջիկանի. զն ընդ նովին կերպական բանիւ տեսակացուցչի նկատ ի չղջիկանէ, որպէս լոյն լուսնի. իսկ այս է սուտ. զն ած ոչինչ իրիք ընդ բանիւ զգալի զինչութեան կամ փաղանշանութիւն առ այն (որ է կերպական բան տեսակացուցիչ առարկայի մտաց մերոց) պայծառ տե-

տեսանի յինքեան: Երկրորդ՝ թէպէտ էական բովանդակ ընդարձակութիւն իւրով է հատասարեալ և եզրաւորեալ առարկայ ստեղծեալ մտաց, այլ նկատի՝ ի պէսպէս մտաց՝ այսինքն հրեշտակի և մարդոյ ընդ պէսպէս կերպական տեսակարար բանիւ. որպէս ասացաւ. ուստի ինայ ամենեք դժուարութիւն, թէ զինարդ իմացութիւնն կարիցէ վերանալ քան զնոր տեսակացուցիչ առարկայն, որով յայլ իմացութենէ զանազանի. և զդայական կարողութիւնն ոչ կարիցէ վերանալ քան զնոր տեսակացուցիչն. զորօրինակ աչքն առ՝ի ըմբռնել զձայն. որովհետև ձայնն պարունակի յընդարձակութեան զգալի առարկայի. որպէս ոչ յընդարձակութեան իմանալի առարկայի: Ա՛ւ լուծումն դժուարութեա,

Ալա՛ պարտ է գիտել, Օի հիւրաքանչիւր ստեղծեալ իմացութեան զանազանել պարտ է ըզսեռական բան հոգևոր կարողութեան, և զտեսակարար բան այնպիսի իմացութեան կամ կարողութեան: Ըստ սեռական բանին մտածի միայն ընդունակութիւն կրաւորական ներգործաւորելի յիմանալոյն. ըստ տեսակարար բանին մտածի ներգործական զօրութիւն իմանալոյ, ըստ որում այսպիսի, և ոչ ըստ ընդունակութեան որ՝ի սեռական բանէ. պահանջի տեսակարար զանազանութիւն իմացութենանց ըստ յաւէտ և նոմանալ մատչելոյ առբան մաքուր ներգործութեան. Ասացաւ,

Պարտ է գիտել երկրորդ: Օի կրաւորական ընդունակուի ստեղծեալ իմացութ առաւելէ քան զներգործական՝ զօրութի նորա, զի՝ի բանի հոգևոր կարողութե, ըստ որում այսպիսի, ունի զանհնարականութիւն բացարձակ և լրացեալ որոշեալ յաւենային նիւթոյ. ևս և զընկալուչ կամ զներգործաւորելի յաւենային իմանալոյ ևս և յաւենակատարէ (այլ սահմանաւոր եղանակաւ) զի եղանակ-

նակն կերպաւորելոյ և փոփոխելոյ զկարողութիւն իմացական՝ ի կողմանէ իմացական առարկային որչափ և կատարելագոյն իցէ, ոչ է այլ, քան ընդանակն հոգևոր որ արտաքս զամենայն մարմնաւորն նիւթ: Այսպէս վասնզի կարողութիւն ինչ է աննիւթական, է ընդունակ ամենայն իմանալեաց. զի է ընդունակ ներգործաւորելոյ հոգևոր եղանակաւ, որ յամենեսեան է մի. վասնորոյ ներգործական զօրութիւն նորա վասն այնպիսի կրաւորական ընդունակութեան, կարէ վերանալ քան զնւր տեսակացուցիչ և համարնական առարկայ:

Արդ՝ քանզի՝ ի զգայական կարողութեան, որովհետև սեռական բան զգալութեան ցուցանէ զնիւթականութիւն և զմարմնեղենութիւն. և ըստ այնմ է աննիւթական ըստորոգեալ է ներգործականն գերագոյն քան զՀանդամանս նիւթոյ. և զի միով բանիւ ասացից. զի աննիւթականութիւնն այն՝ ի զգայական կարողութեան, ոչ գայ յառաջ՝ ի սեռական բանէ զգայական կարողութեան, այլ՝ ի տեսակարար բանէ նորա. ուստի և կրաւորական ընդունակութիւն նորա՝ ոչ է առաւել քան զներգործականն. (զի ամենայն ճանաչողական կարողութիւն հիմնի յաննիւթականութենէ) և այսպէս ներգործական զօրութիւն նորա ոչ կարէ վերանալ քան զնւր տեսակարար առարկայ. առա թէ ոչ՝ տարածիւր քան զնւր հաւասարեալ առարկայ, որ է հակասական: Այս այս է պատճառն, զի տեսութիւնն ոչ կարէ վերանալ՝ ի լսել՝ զի ոչ միայն ներգործական զօրութիւն նորա, այլ և կրաւորական ընդունակութիւն նորա սահմանաւորի առ տեսանելին միայն. զի չունի զանիւթականութի՝ ի զգալի սեռական բանէ անտի, այլ միայն՝ ի ներգործական զօրութենէ՝ որ է սահմանաւորեալ առ զգալին և նիւթ. բայց քանզի իմացութիւնն վասն

հակադրեալ բանի կարէ տարածիլ քան զնոր տեսակացուցիչն. զի հաւատարեալ առարկայն նորա ոչ է վասն կրաւորական ընդունակութեան, որ վճռացարձակ անհնարինականութեան, զոր ունի ՚ի սեռական բանէ իմացական կարողութեան, է ներգործաւորելի յամենայն իմանալոյ. այսինքն մի և նոյն հոգևոր եղանակաւ, որ արտաքսէ զամենայն նիւթ։ Ասասի,

Պատասխանեմ առ առարկութիւնդ զան. զնեծ։ Ոչինչ կարողութիւն ևս և գերբնաբար կարէ վերանալ քան զընդարձակութիւն իւրոյ տեսակացուցիչ առարկայի, եթէ համանդամայն իցէ և ընդ նմա հաւասարեալ՝ ընդունիմ. այլազգ՝ ոչ։ և յայս միտ զանազանեալ զիրքր. ուր. զհետև։ Ոչ յայտնանէ ոչ հետևի՝ ստեղծեալ իմացութեն զանցանել զսահմանաւ էութեան իւրոյ. և ոչ ինչ նոյն. զի միշտ նոյն մնայ համարձնական և համեմատեալ տեսակացուցչին նորա. յորմէ առնու զտեսակ. և ոչ հայի յայլ իրր ՚ի տեսակացուցիչ. զի ոչ է ըստ նոյնին կերպական կնևրդործական բանիւ. այլ ըստ որում գերբնաբար վերացուցեալ բանիւ կրաւորական ընդունակութեան։

ՑԸՆԱԼՈՒԸՆ։

Ա. ըրեօք գնոտաւորութիւն էրանական բեռութիւն՝ ինչ է ինչն քնական ըստով ապացոյցանել. կամ ճանաչել։

Պատասխանեմ, Հաւանականագոյն է թէ չէ մարթ։ Ոչ պատճառն է, զի գէմյանդիման տեսութիւնն այ է գլխովին գերբնական ոչ միայն ՚ի բան հակի, այլ և ՚ի բան ճշմարտի և ճանաչելոյ. իրը զի ոչ ՚ի յատուկագունէ բնական պատճառաւ, և ոչ ՚ի յեսնագունէ բնական գործով մարթ է ճանաչել կամ ապացուցանել. զի ոչինչ կապակ-

ցութիւն ունի ընդ բնական պատճառի և գործոյ, յորոյ ծանօթութենէ ամբարձցի միտքն առ՝ի քննել զայն կամ ապացուցանել. իբրզի եթէ ոչ լինէր. կամ եթէ անմարթ էր լինել այսմ տեառութեան. սակայն և այնպէս ամենայն բնական իրք լինէին ամենևին նոյն կերպիւ որպէս և են։

Իսկ պատճառացն որովք զայն ցուցեալ, ա-ասօքն ոչ է սոակ բնական, այլ ածաբանական, որոյ մի առաջարկութիւնն է՝ի հաւատոյ։ Իսկ այլք ցուցանեն միայն հաւանականաբար և բարոյապէս գնաստուորութեի այսր խորհրդոյ, ենթադրելով զհաւատն, առանց որոյ ոչինչ ծանօթութեի աւնիմք ընծանել։

Եւ՚ի երկրն՝ յորում ասացաք՝ թէ է՚ի մարդն բնական բաղձանք տեսանելոյ զած, տեսեալ ըզգործս նորա, ոչ իմանամք զանկակից բաղձանաց, կամ զախորժակէ. որ գնետ գայ բնութեան առանց ճանաչման. զի այնպիսի ախորժակն բերի վասն բարւոյն որ նմա է համաբնաբար պատշաձեալ, որպէս յայտ է՚ի բնաւորեալ յօժարութենէ ծանու առ կեդրոն. արդ՝ ըստ այսմ ոչ է պատշաճեալ մարդոյ երանական տեսութիւն. որպէս յայտ է յասացելոցս։ Եպա իմանամք զերկուզեալ բաղձանաց նախընթաց ճանաչմանէ. ոչ զբացարձակ և զգործադրիչ բաղձանաց. զի այն բերի առ բարին ստանալի բնական զօրութենամբք, և երանական տեսութիւն ոչ է այսպիսի. այլ զանգործադրիչ և զվէրական բաղձանաց. երկեր հնար է լինել, ըստ սրսմ հնարաւոր է։ Եւ՚ի՝ յայսպիսի բաղձանաց երանական տեսութենէ, որովհետև բացարձակապէս խօսելով կարէ դերևանալ, չէ մարթ ապացուցութիւ ցուցանել զնորա կարելութեին. այլ միայն հաւանականաբար և բարոյապէս համոզելով, ըստ որում վասն զի այս ախորժակ է այնպէս ընդհանրական, մինչև յամենայն իմաստունս և՚ի խա-

հակառն անձինս ևս գտանիլ, ուչ է հաւանական այսմ այնպէս ի դերև ելանել, որպէս զի ամենեցուն և միշտ պատրիլ:

Երրորդ՝ պատճառաւն թէպէտ ցուցաք, թէ յիմացութենան մերում է ընդունակութիւն կամ անընդդիմութիւն առ դէմյանդիման տեսութիւնն այ, զի պարունակի ի հաւաստարեալ առարկայի իմացութեան մերոյ. այլ քանզի այս տեսութիւն է գլխովին գերբնական ինչ, ուչ կարեմք միայն բնական լուսով ճանաչել, թէ յոչինչ սկզբնէ ընդդիմութիւն փակէ յինքեան: Այս թէպէտ գիտեմք բնապէս թէ ՚ած է ամենակարօղ և ընդհանրապէս ամենայնի՝ որ ուչ պարուրէ զհակասութիւն, կարօղ է, իսկ ի մանաւորի թէ արդեօք այս ինչ կամ այն ինչ գործ հակասական է թէ ուչ, մանաւանդ եթէ իցէ գերբնական, գիտել տկարանամք բնապէս:

Երրդ՝ ենթադրեալ, թէ ճշմարտութիւն այսր խնդրոյ է հաւաստով ծանուցեալ, լուծանեմք զառարկութիւնս և զընդդիմադրութիւնս, որք հակառակին սմա. որ է ցուցանել, թէ չէ մարթ հաւաստել զայնմանէ լինել անհնարին կամ սուտ. (զի որ ինչ է ճշմարիտ, չէ հնար հաւաստել սուտ) այլ թէ արգեօք չիցեն թագուցեալ այլ հակասութիւնք ի գերբնական էակի, անծանօթ է մեզ բնապէս, և այսպէս ուչ կարեմք բնապէս ապացուցանել դրականապէս այսմ լինել կարելի: Այս փոքր մի ճոխագոյն ունիմք քննել ի ճառն, որ ի վերայ երրորդութեան և մարդեղութեան, ուր խնդրեմք թէ արդեօք զհնարաւորութիւն այսց խորհրդոց մարթ է բնապէս ճանաչել:

ՊԻՈՒ. Գ.

Ընդեռ յասպէ կիսանս էսքես ոչ. կամ հնարք ինչ ոտ-
ն ի պեսանիլ պէտ ըստ օրոմ է չինչեան:

Աստ պ. Գ. Ասելի է նախ. Սոսկ մարդն ըստ կարգաւորեալ
Ա. բաղ. օրինի, ոչ կարէ՝ ի մնհկանացու կեանս յայս տե-
սանել պէտ, ըստորում է չինչեան:

Ասացաք նախ՝, ըստ կարգաւորեալ օրինի, կամ
կարողութեանն այ. զի հնար է այսմ լինել բացար-
ձակապէս, նա՝ եղև խակ, որպէս ստորև ուսիմք
ապացուցանել: Ասացաք երկրորդ՝ սոսկ մարդն. զի
ոչինչ ուրանայ թէ շնորհեալ եղև այս մարդոյն այ.
այսինքն քրի. որ համանգամայն եղև ուղևոր. և բա-
վանդակիչ:

Աղբ. Հայց. նախ՝ ի սմ գրոց. Ա. Լիւ. Ջ. Օչ ոչ պեսոնէ
նորա պէրեսս էմ և ապրի. Ապա: Երկրորդ՝ բանիւ.
բնական ճանաչումն ուղևոր մարդոյ՝ է միայն զգալի
նիւթական իրաց, կամ գէթ՝ ի զգալի իրաց եղու-
զեալ տեսակաւք. խակ արդ՝ այսպիսի ճանաչմամբ չէ
մարթ տեսանել զայծ ըստորում է չինչեան. զի
ոչ է նիւթական կամ զգալի. և ոչ տեսակաւք ընդ
տեսութեամբ անկանի. որպէս ուսիմք ասել. ապա:
Հայց. մեծ. Նախ՝ փորձիւ. որով ստոյգ եմք գան-
ձանել, թէ գոյութիւն իմանալի միայն ըստ եղանակի նիւ-
թականաց և մարմնականաց իմանալիք: Երկիր՝ զի եղա-
նակին բնական ճանաչման է համաձայն ընդ եղանակի
ճանաչելոյ բնութեան. ապա թէ ոչ՝ ոչ լինէր բնական.
խակ արդ՝ հոգին մեր ցորչափ եմք յաստի կեանս՝
ունի զգոյ ի մարմնաւոր նիւթու. ապա ոչինչ
ճանաչէ, բայց եթէ զայն որ ունի գկնիպ ի նիւ-
թու. այսինքն զնիւթականն և զզգալին. կամ որք
այսպիսեօք կարեն ճանաչիլ:

Աղբ. Հաստատի. Ընդեսի առաւել սրատեսդրեալ է
աք առ ի հասու լինել ոճոյնոց, որչափ առաւել
հեռի է ի մարմնոց: Ապա ցորչափ մարդն զմահկա-

նացու կնանս վարե՛ի մարմնի, ոչ կարէ տեսանել
զծածկատական էութիւնն այ. Այսր է առաջարկու-
թիւս՝ ի յետնագունէ. որպէս՝ ի նիւթ բարեխառն,
և օտարացուցմամբ՝ ի զգայութենէ, յաւէտ ածային
տեսիլք տեսանին, և նախատեսութիւնք ապագայից։

Աստղ է երկրորդ՝. Անարգն ուղևոր, որ կեայ՝ ի Ա՛նդ առ-
մարմնի աստ, այլ ոչ վարի մարմնոյ զգայութեամբք, Է. և Բ. Բ
արտաքոյ կարգի կարողութեամբն այ, և արտա- խ. ճ՛ն՛դ.
քոյ հասարակ կարգի իրաց, կարէ վերանալ առ պ. Ի. և
պայծառ տեսութիւն էութեան նորա. և հաւանա- բոլ. խ.
կան է թէ այս շնորհեցաւ Ենովքայ և Պօղոսի։ Ճ՛ն՛զ. պ.
Ուրախ մնան է հասարակ այլ երկրորդն ոչ այնչափ Է. Բ՛Լ.

Աստղք. այլ ոչ վարի տարմնոյ զգայութեամբք. Օ՛ի Է. Է. խ.
որովհետև իմացութեի մարդոյ վերանայ առ բարձ- ճ՛ն՛ե. պ.
րագոյն էութեան այ տեսութի, պարտ է՝ զի բո- Ի. Բ՛Լ.
վանդակ դիտողութի մտաց յայն յատկանիշսցի.
մինչև ոչինչ իմանալ նմա յերևակայմանց. այլ
գլխովին յաճ բևրեցի։

Յուց. Ա՛ճ կարէ հրաշեալք և զերբնաբար դոր-
ծել ինչ՝ ի մարմնաւոր իրս. այսինքն արտադրելով
զգործս ինչ, որ՝ ի վեր է քան զհասարակ եղանակ
գոլոյ և գործելոյ. ապա նոյնպէս կարէ զերբնաբար
և արտաքոյ կարգի կարողութեամբ իւրով, որ-
տաքոյ հասարակ կարգի, զմիտս ունելոց օրք կեան
՝ի մարմնի աստ, ցտեսութիւն իւրոյ էութեան առ-
բառնալ։

Հաստատի նախ. Թէպէտ իմացութիւն վասն
այսր վիճակի կախի՝ ի զգայութենէ յիւրում ճա-
նաչման, այլ այս կախումն ոչ է նմա այնպէս հար-
կաւոր, մինչև ոչ կարօղ լինել զերծանիլ՝ ի նմանէ
յարտաքոյ կարգի կարողութենէն աստուծոյ. զի
ըստ նիւթին զգայութեան նոյն է՝ ի մարմնի, որ-
պէս անջատեալ՝ ի մարմնոյ. և յայսմ վիճակի ոչ
կախի՝ ի զգայութենէ։ Ա՛պա։

Հաստատի երկրորդ՝. Հոգին քո՛ի՝ ի մահկանա-

ցու-

ցու կեանս յայս ունէր զայս արուեստս. ապա բացայայտեալ ոչինչ ընդդէմ է այս։

Ի վերայ երկրորդ մասին եղբայակացութեանս բազում հակառակութիւն է ի սէր հարս։ Զի ընդդէմ կան սմին Վիոնեսիոս յերկնային քահանայապետ. գլ. Ե։ Երեն. գիրք. Ե. գլ. Լ։ Ղազիանզ. բան. ԼԴ. Սէր Լևոն. բան ի մէր պայծառակերպ. Սէր Յոհան. Սկեր. ձառ. ԺԴ. ի մեկն Յոհ. սմին Կիրիդոր գիրք. ԺԲ. բարոյ. գլ. Լ. Ալեքսիոս. Աթրեղ աղէքանդ. Իլարիոս. Ռեգա. Պրուտենտիոս. և այլք. Զրդ՝ պահեալ զպատիճ մեծապատիւ արանցս, զի ախոյեանս մեր զսմին Օգոստինոսի, և զսմին Զոսիմայի յորոց սակի են և Զմբրոսիոս, Հարսեղ, և այլք, որոց զհետ երթել,

Յուց. ի սէր գրոց. Նախ՝ ի մէր Անձէսի, Զոսիմոց. ԺԲ. 6. յորժամ Ըհարան և Ապրիամ ընդդէմ այ բարբառեալ ասացին։ Անդրէն ընդ մոլեալն ճշդին խօսեցաւ, ուչ ապաէն ևս ընդ հոգ խօսեցաւ։ Այլ պատ կամեցեալ ցուցանել, թէ Անձէս քան զայլս ճոխացաւ մանաւանդ իմն արուեստիւ իւրով տեսանել, ասաց նոցա. Լուտրաւ քանիկ ինոց. երբէ լինիցի մարգարէ ի ձէնջ ես, կամ երազմամբ երևեցայց նմա. և երկոցունց խօսեցայց ընդ նմա. ուչ այնպէս՝ որպէս ծառայն իմ Մովսէս.... Բերան ի բերան խօսեցայց ընդ նմա. երևոյթ, և ուչ առակօք. և զքառան տես երես։

Զայս տեղի յաւէտ հաստատեալ կամք զսմին Օգոստ. և սմին Զոսիմ. քան յայլս. զմօրինակ Լևիտ. Ե. 6. ուր ասի. թէ Անձէս եռես զաժ դէմանդիման. քանզի գիտեմք զայսոսիկ և զոսոցին նման անցս որք անցին ընդ մովսէս որպէս և ընդ այլ մարգարէսն, զորոց նոցին պատմի՝ սէր Հարք իմանան զգերասանսն ինչ ծանօթանէն այ, և զընդ նմա ընտանուեն։ Այլ զնախասիշատակեալ տեղին ոչինչ իւիք այնպէս կամ յայլ ինչ օտար միտս մարթի է մեզ իմանալ. բայց եթէ զպայծառ տեսութենն նորա. զի կանխաւ առակաւ և օրինակաւ տեսանել

էր Անմահս զնծծ. և այսպէս ոչ պահես զնմացուած գրոյն, որ ասէ, թէ եռես մոմեայս զնծծ, ոչ առա-
կաւ և օրինակաւ:

Երկրորդ՝ Ասէն Պօղոսի. Ինքն իսկ առաքեալն այսպէս ասէ զանձնէ, ք. Կորն. ժբ. 2. Վնասեմ զայր ի՛ ի չե յաստուածային ընդբնդաստան ամ, եւ ինձ հարկաւոր չէ գնալ, և եւ առանց հարցման ոչ գնամ, այլ գնամ. յափշ-
տակեալ զայնպիսին մինչև յերրորդ երկինս. և գնամ զայնպիսի այր՝ եւ ինձ հարկաւոր և եւ առանց հարցման ոչ գնամ, այլ գնամ, զի յափշտակիցես՝ ի դրախտն, և լսեսցէ զբանս անճառս. զոր ոչ է պարտ հարցուլ մարդոյ խօսել:

Այս անճառք ասէ սէն Յովհաննէս են պատճառք ճեալքն առ տեսութիւն երանելոցն, որ զանցանէ զկիճակաւ ուղևորացս. քանզի Նոյեմ կին. Ասէ՝ ինձ ասէ ես այնպէս, որ ասէն առնէն ասքարհնեան չոմ: Ուս արգաբև եթէ սէն Պօղոս ոչ էր տեսեալ զերութիւնն այ, և ի նմա զնծծային խորհուրդս, երրորդութիւն, և մարդեղութեան, այլ միայն հաւատով էր ծանուցեալ, կարէր զնոցանէ ճառել:

Արդ՝ աստի ձեռնարկեմք այսպէս:

Ասինք՝ որք կախին զանձնիշխան կամացն այ, չէ մարթ այլուստ մեզ լինել ծանուցեալ, բայց եթէ ի սէ գրոց, որով ածային կաքն մեզ յայտնին. իսկ արդ՝ սէ գիրք, որպէս և յայտ է, բնական և նկարագրական մտօք առեալ յայտնապէս ասանգն, թէ Անմահս և սէն Պօղոս տեսին զնծծ, և այս ոչինչ հակասութիւն կամ անպատշաճու-
թիւն փակէ յինքեան. զի զլինել այսմ հնարաւոր ամենեքեան ընդունին. Ապա:

Աստուածի պատշաճական բանիւ սէն Օգոս- Աստ. պ. տինոսի և սրբոյն Յովհաննի. Որպէս մոմեայս եղև առաջին վարդապետ հրեից, նոյնպէս և Պօղոս ե-
զև առաջին վարդապետ հեթանոսաց. ապա պատ-
շաճ էր տեսանել զնծծային էութիւնն, և խորհ-
դոյն

զոգն լինել ականատես վկայ, որով բարւոք և հաս-
տատուն ուսուսցեն հրէից և հեթանոսաց:

Յուց. ի սրբոց Հարց. Օգոստ. Թուղթ ժբ. առ
Պաւլինայ ի վերայ տեսանելոյ զնա, գլ. ժգ. ասէ
այսպէս: Ապա հնար է խնդրել ինչ պիտոյ տալն
եկեալ ոմանց պետանալ զԵսայեսու-ինեանն այ՝ յոտից
ինեանս գոլով. այն պէ ասացաս ես հոգւոյն, ինչ
ոչ պետանէ զերբեսս իմ, և ապրի. քայց ինչ ինեան
պէ հնար է տարտղնոյն տալոց յոտիցդ յայ՝ ի ին-
ձոց ասի ես հրեշտակային ինեանս, մինչև հա-
ւատացիցդ տահուճամբ ի տարտղոյ ըստեղծել ինչ. պէ
այսոքիս յոտիցդ ես, որ ըստս անդ ըզբնոն
անձեաս, պէտ ոչ և ապրա տարտղոյ խօսիլ: Իբ
ի ստորև ի վախճան այնր գլխոյ ասէ. Օրդ հա-
պատիցդ ասել, ինչ ըզգեստոց նորա (մանկեսի)
այն ես պէտ հայցեալն էր, շնորհեցաս. ի գերբ
Յուդայ չես այնորիկ ցօղեալ եղեր... Երդ՝ զքնէ
ապրեսս է՝ որ զնա այսոքիս ասաւելեալ ինցոյց.
քայց ինչ գոցէ այնք պետանէ արքանաւորեցոց ես
յոյնիցդ զնդողեզբեան ի-ւրոց զնեցաւորեալ ասաւելնոբեն,
ես զհատատրեալ պաշտօնեացն յայ՝ ի պոն ի-ւրաւ, ըստ
յանկուինէ պետանել զնձ, որպէս էն, ես այս պետանէ
անձնոյն տարտղոյ խոստացեալ զնոսն ի հատարածէ:

Իբ գլուխ. ժբ. ի վերայ Օննդ. առ
Թուղթն, գլ. իէ. ասէ. Պատանէք ցանկացաւ (Անվ-
սէս) պետանել զնձ, որպէս ի գերբ Իւդայ ըն-
կերասաւոյ, ոչ որպէս պետեալ էր ի զերկինն.... այլ
յոյնմ գոյացութենան, որով և ես... Այլ ինչ ոչ
զնոսնդ տալոցս արքանաւ զաշտելն ցանկալն պայծաւ-ինեան
ես պետանել, ոչ ասէր ես ի գերբ Յուդայ աս-
Էհարան և Աստիճամ. ըստարս-ս քանէց նմոց. ինչ զնոցդ
տարեալ ի չեռնէ ես, պետելեմբ երկնեցայց նմա, և
ասայն ինչ տալոցս, որ յոյնեսոյն պոն ինմա հաս-
փակի է. Ինչպան ի ընբան խօսիցայց ընդ նմա,

ԵՐԵՍՈՒ Ի ՈՀԸ ՄՈՒՍԱՅՈՒ. Ի ՊՀՈՒՍԱՆ ՓՆ ԵՒԹԱ։ ԼՀԸ ՊԱՅՈ ՈՀԸ Է ՊՈՂՔ ԻՄԱՆԱԼ ՊԸՍՔ ՏՈՒՔՈՅ ԳՈՅՈՑՈՒԹ. ՈՐ ՊՀՈՅՈՒԼԻՔ ՏՈՒՔՈՅ ՅԱՆՊԻՄԱՆ ՂԻՆԻ։

Պատասխանէ առ առաջինն Միվիոս, և յեա նի ցուցանելոս, թէ սիմն Գոստ. ոչ հաստատէ, այլ ընդ երկբայութ առաջն դնէ զիրն, գո՞յ, ասէ, այնր տեսութեն արժանի եղև Անդրէս. և այս ե՞ զանակ խօսելոյ ոչ ցուցանէ զմիտս սիմ վարդապետին անկողմոդէ, այլ յերկուածակաց։

Ա՛յլ ընդդէմ. Պարտ էր նախայիշատակել վարդապետաց՝ որ թէպէտ և սրատունք են, յուշ ածել, թէ գո՞յեն ի բանս սիմն Գոստ. ոչ անկանի ի վէր եղելոյն, այլ ի վէր պատճառի եղելոյն։ Զի յայտնապէս հաստատէ սիմն Գոստ, թէ ժամանակ Անդրէս ըղձանաց տեսանելոյ զնե, և յեա այնորիկ ենդրելով զայսր մանաւոր առաւելութեն զպատճառն, գո՞յ, ասէ, զի Անդրէս էր առաջնորդ ժողովրդեան։

Պատասխանին նորա առ երկրն. Եթէ թէպէտ Գոստինոս յայնմ տեղւոջ առաւել հաստատելով խօսի, այլ՝ ասեն. յայտ է թէ զինչ ինչ առաց Գոստինոս ի վէր այնց գրոց ի Զանն. գիրք ք. յեա կոչ. գլ. իդ. այսինքն ի յայն գործս ընդ՞ ինչ ինդրելոյ եղե չառն գրելոյ, և յայնց ինչ՝ ոչ գիան, առաւ՞ն են հատորելոյ. ինչ այլ այնպէս եղելոյ եղեն, որպէս զէ գրելոյն են չնելի։ Ուստի մակաբերեն, թէ վէրն առեն ոչ ըստ ամի քննէ. զոր յայլ տեղիս զգուշագոյն քննեալ ասհմանեաց։

Ա՛յլ ընդդէմ. յայն առիս հատորելոյ իրաւամբ պարտ է դնել զայն՝ զորմէ խօսիմք։ Զի պարտ է համարիլ հատորելոյ, որ ի նր գրոց ցուցանի, և ընդդէմ հակառակութեց ամրանայ։

Ա՛րդ զայս առնէ յայն տեղիան Գոստինոս, թ՛ վերջ դեմյանդիման տեսութեն ոչ, որ շնորհեցաւ

Անվսէսի։ Նախ՝ ցուցանէ զայն յԸնդունացն Անվսէսի. Ալից. ԼԴ։ Երկրդ՝ ի բանիցն այ առ Հաբ՛ն, և Սարիամ, զորս յառաջ բերաք ի ցուցման եզրակացութեանն։ Ոչ քանզի հնար էր առարկել, թէ ոչ տեսանէ մարդ զաճ և ապրի. զանազանեաց անդէն զկրկին մահ, միոյն հասարակ և ճշմարիտ, որ է անջատումն հոգւոյն ի մարմնոյն. երկրդն մասնաւոր և անյատկապէս, որ կայանայ յօտարանալն ի զգայութեց, որպէս էանց, ասէ, ընդ առաքեալն ի յափշտակիլն. և յերկուց աստի միոյն չատ է առ դէմյանդիման տեսուին այ։ Ընդ՝ եդեալ և թէ այս գործ չէ հաստատեալ յայնմ տեղւոջ, այլ ընդ փոխուին ունելեան դասեալ. զայն յետ այնորիկ քննեաց և զգուշագոյնս տեղեկացաւ, և ըստ մերումն կարծեաց վճռաբար սահմանեաց, այսինքն Թուղթ. ճԺԲ. զոր յետ գրոցն, ի վերայ Օննդ. գրեաց։

Ով վարդապետն մեր միաբանի սէրն Աստուծի, ի նախայիշատակեալ տեղիս յերկրդ եզրակացութենէ, խոստովանին ամենեքեան և և հակառակորդք։

Լաճանին առաքինութիւն. որ զնպատիկ երիցս մասին երիցս եղբայացութիւն։

Առարկիցես նախ՝ Ալից. ԼԴ. ի խնդրելն Անվսէսի ի տեառնէ ցուցանել նմա զերեսս և զիտաս իւր. ասաց աճ։ Ո՛չ կարես պեսոնել զերեսս իմ. զի ոչ պեսոնէ մարդ զերեսս իմ, և ապրէ. և ի ստորև. Տեսցես զետս իմ, բայց երեսս իմ ոչ կարես տեսանել։ Պատասխանեմ, թէ քանզի անբնդմիջապէս յետ խընդրոյն Անվսէսի յաւել ասել աճ. Ընդէր առաքէ ոս ինձ. (ըստ լատ.) ցուցից ոչ զի ես եմ, քո զնս. որպէս մեկնէ սէն Աստուած ի նախայիշ. դերս. ի վերն Օննն. (զի զինչ այլ ինչ է ասէ բարի եթէ ոչ աճ) առ ի միաբանել զնբ պէտս ասելն է. Թէ բանիւք ձեռնարկութեդ զացաւ

աճ

ՙի վեր ճառ. Ի փես. ա՛յ..Ի անուանդ,
ած Անվեհի զանուրքի իւր վս այնր ժամանակի,
և թէ խոստացաւ նման վս յետագայ ժամանակի,
և զայս խոստումն Հաւատարիմ գործէ Լնոյ. ժէ.

Ստիպիցես նախ. Ըսէ ած. ոչ պէսանէ խոլք
ջնջեսս էմ, Ի ասէրէ. այս է՝ ոչ կարէ տեսանել զնոս
և ապրիլ:

Պատասխանեմ՝ նախ՝ ընդ Օգոստ. ՙի վե-
րոյիշ. յերկուս տեղիս. թէ այնու բանիւք ոչ նշա-
նակի, եթէ բացարձակապէս պարտ է մարդոյ մեռա-
նիլ հաւատարակ մահուամբ առ ՙի կարօղ լինելոյ տե-
սանել զած, այլ միայն, թէ ոչ է պարտ կեալ
այսու զգալի կենօք, այ վարիլ զդայութիւք, այլ
մանաւանդ ամենևին ՙի նոցանէ ոտ մեռեալ վերանալ,
ոտ լինի ՙի յաւիշտակին, կամ ՙի զարմացման: Ի-
այսոտ (եզրակացուցանէ զբ վերդպան առ Պօղինա.)
ճշմարտէ Ի այն ոչ սասցաս, ընդ ոչ պէսանէ խոլք
ջնջեսս էմ Ի ասէրէ. Ցես ՙի զբ վարդապետան յերկա-
քանչիւր տեղիս որ գեղեցիկս տրամաբանէ ՙի վե
այսորիկ:

Անրթ է երկիդ՝ պատասխանել. թէ ասացաւ
այս ըստ կարգաւորեալ օրինի, ըստ մտաց առաջին
եզրակացութեն:

Ստիպիցես երկիդ՝ Յովհ. ա. 17. ասէ. Օբնոտ
ՙէ յիւան Անվեհէ պատան, շնորհս Ի ճշմարտութիւն ՙէ յիւան
յոտ ոտ եղեն: Ոչ ած ոչոտ եսէս երբեք. Բայց Ջածինն
ոչ է ՙէ ծոց հօր, նա պատմեաց: Արդ ամ մար-
գարէք, և մանաւանդ Անվեհս յայսմ տեսութեն
արտօնութիւն՝ երևին արտաքսիլ. որ միայն միածնին
ընդհեցաւ, զի նա պատմեցէ զշնորհատութիւն, զոր
ինքն յայտնի տեսանէր. Ըպա:

Պնեմ. Ըյսու վկայութիւն Անվեհս ոչինչ իրիք
արտաքսի յբստ զինչէի տեսուչն այ, ապա թէ ոչ
հրեշտակք ևս և երանելիք արտաքսէին յայնմանե,
որք յայնժամ էին յերկինս, յորժամ գրէր սբն
Յովհաննէս զայսոսիկ. զի ոչ ոն, զամենեսեան, թէ

զմարդիկ և թէ զհրեշտակս արտաքսե : Ապա այն վկայութիւնն իմացեալ լինի միայն զբովանդակելի տեսութէնն, կամ զայնչափ տեսութէնն, որչափ ինչ ունէր միածինն, որ յոյժ պայծառագոյնս և կատարելագոյնս քան զամ սբս, կամ զհրեշտակս, և կամ զԱնվախս, տեսանէ զածային խորհուրդս, և զգաստանիս վերնոց, զոր պատմեաց մեզ 'ի շնորհաց օրէնս. ապա յասելն՝ զձգ ուշ էախս էբէէ, զայս իմացուած բերէ . թէ ոչք , և ոչ իսկ Անվախս եռես զէութէնն այ ըստ բովանդակելոյն , կամ այնպէս կատարելապէս , որպէս տեսանէր բանն այ , որ է 'ի ծոց հօր , ըստ այսմ ունելիք իմանալ զայն՝ որ առարկի . 'ի գԼ . ել . 46 . Լէր ոչ եվնէ զհայէ աբօռ փեռեալ էպէ , եվնէ ոչ որ էնն յայ :

Ստիպեցես երդ՝ . Ինքն իսկ առաքեալն , ա . Տիմ . ել . 16 . ասէ . թէ ած քնակելէ'ի լոյս անմատոյց , զոր ուշ էախս 'ի մարդկանէ , և ոչ փեռանել կարօղ է . Ապա :

Պատասխանեմ, Օգայս վկայութի և զայլ սոցին նմանս պարտ է իմանալ զբովանդակելին տեսութէնն այ, կամ զըստ կարգաւորեալ օրինաց, 'ի բաց առեալ զառանձին արտօնութէնն որ սակաւուց շնորհեալ . ապա թէ ոչ՝ այս բան եթէ առցի ընդհանրապէս և բացարձակապէս զըստ զինչ էի տեսութենէն , ցուցանէ ևս թէ երանեալքն 'ի հանդերձեալն ոչ տեսանեն զած :

Առարկիցես եդը՝ , ընդ Միվհոսի և Նուրնելզ քաղսմս 'ի սին Օգոստ . որով սբ վարդապետն երևի ցուցանել , թէ չեղև շնորհեալ Անվախսի տեսութէնն այ , որսմ ցանկայր . և թէ ոչ կարէ մարդ տեսանել զած և ապրիլ . այսպէս ասէ սբ վարդապետն . գիրք . ք . 'ի վերայ երդսութէն , գԼ . ժղ . ճառ . ջ . 'ի վերայ Յովհ . համար . 17 . թուղթ . ճժք . առ Պողինաս . գԼ . ե . խ . ճծ . 'ի վերայ Լևից . համար . 5 . և այլուր :

պա-

Պատասխանեմ, թէ վասն միոյ սիրոյ Աստուծոյ. որ ըստ մերումս կարծեաց, յայնս, զորս յառաջ բերաք՝ ի ցուցմունս եղբայրասիրութեանն այնպէս յայտնի է, մինչև չիք ուստեք խոյս տալ, որպես յայտ է յաստացելոցս. և զայն ոչինչ իրիք յետս կոչեաց՝ ի գիրս յետս կոչման՝ հարկաւ պարտ է ասել, թէ զայնս ոչք ընդդեմ առարկին, ուր յայն միտս ասաց սիրն Աստուծոյ զոր հակառակորդքն ընծայեն նմա, եթէ չկամիցին գնալ յայտնի հակասութեան դնել ուսուցիչ, ևս և ի նոյն գործ. ՟ա. Թուղթ. ՃԺՁ: Ասպա ասեմք, թէ Աստուծոյ, յորժամ ասէ, թէ չեղև հնարհեալ Անվնասի դեմյանդիմեան տեսուի այլ. երբեմն խօսի զմարմնաւոր աչօք տեսուչն, երբեմն իմանայ զչլինել հնարհեալ՝ ի ժամանակին, յորում խնդրեր Անվնաս Աստուծոյ. լԳ. Թագաւոր հնարհեցաւ նմա յետոյ Ծ՟ՈՀ. ԺՁ. իսկ յորժամ ասէ, թէ ոչոք կարէ տեսանել զնա և ապրիլ, իմանայ զզգայական կենաց, որպես ինքն յայտնէ զնովր միտս:

Առարկեցես երդ՝. Տեսութիւն այլ երանացուցանէ զմարդ. իսկ արդ՝ ոչ Պօղոս և ոչ Անվնաս այնուհետև տեսուչք զոր ընկալան՝ երանացան. ապա ի Յուց. փոքր. Եթէ յայնժամ լինէին երանեալ, ոչ երբեք՝ ի տառապանս այս կենաց դառնային, այլ մնարմինք նոցա լինէին փառաւորեալ՝ ի զեղմանէ հոգւոյն, որպես լինին՝ ի սքս յետ յարութեան. իսկ արդ հետևումս է առատ. ապա և առաջարկութիւնս:

Պատասխանեմ, զան. զՃԺ. Ամենօղ տեսուչին այլ երանացուցանէ զմարդ՝ ընդունիմ. անցանօղ տեսուչն՝ դարձեալ զանազանեմ, երանացուցանէ զմարդ, Ամենօղապէս և բացարձակապէս՝ ուրանամ. ի իմիք՝ ընդունիմ. և զանազանեալ զիոքրագոյնդ ի մեծ. ուրանամ զհետև: Արդ՝ ամենայնի հետևին ոչ տեսանի, բայց եթէ լուսով փառաց, որ կրնակի հաղորդել կարէ, նախ՝ քան եղանակի

Ճաշօղ կերպի, և ըստ այմ երանացուցանէ զնա ի հանդերձեալն: Արդ՝ ըստ եղանակի անցանօղ ինչ կրելութեան, որպէս ասեմք զլուսոյ մարգարէութեն. և ըստ այմ եղանակի եղև լոյսն ի Պօղոս ի յաւիշտակիչն. զնոյն է ասել և զԱնովսեխ. և վկայ յայսպիսի տեսութէ ոչ եղև նա պարզապէս երանեալ, մինչև զեղանիլ փառաց ի մարմինն, այլ ըստ իմիք միայն:

Պնդիցես, Հաւատն և յոյսն ոչ կարեն լինել միանգամայն ընդ տեսութեն ապագային էութեն. իսկ արդ՝ այն Պօղոս և Անովսեխ յայնմ վիճակի ունէին զհաւատ և զյոյս. ասա:

Աղ. առ Բ. Պատասխանեմ, զան. զմեծ. Հաւատն և յոյսն ըստ ներգործութեն ոչ կարեն լինել միանգամայն ընդ տեսութեն ապագային էութեն՝ ընդունիմ. ըստ ունակութեն՝ ուրանամ. զի ունակութէին և ներգործութէին ոչ հակադրին, և կարէ կալ ունակական միտումն առ իմն ընդ ներգործական դիմողութեն առ հակադրեալն, որպէս յայտ է ի քարն ի վեր ընկեցեալ. և այս մնանուանդ յայնժամ լինի, յորժամ ներգործութէին ոչ ծնանի զունակութիւն, որպէս եղև ի Անովսէս, և ի Պօղոս. ուստի ըստ մեռաց մեծագունիդ զանազանեալ զփոքր, ուրանամ զհետև:

Արհնիցես. Արդ միայն ներգործութէի գիտութ ծնանի զունակութէի հակադրեալ ունակական հաւատոյ, նոյնպէս և մի միայն ներգործութէի տեսութէն, որպէս յայտ է ի նմա, որ ի տեսանելն միանգամ զՔ. ոմի, չէ հնար նմա այնուհետև զլինելոյն նորա ունել զհաւատ, ևս և զունակական. ապա նոյնպէս ներգործութէի տեսութէն ապագային էութեան ի Պօղոս, և ի Անովսէս՝ արտաքսէ ևս և զունակական հաւատս:

Պնեմ, ուր. զհետև. Անհանգիտութիւն է. Զի յայտնագիմանութէին ատացեալ ներգործութէ-

ապ-

առաջացուցանէ, կամ ներգործական տեսութիւն, զորս
բնակ հռովմայեցի ունակապէս ի նմա, որ և
տես զհռովմ, զի եառնէս ճնացօղ տեսակաւ. իսկ
յայտյանդիմանութիւնն, զոր կալան սքն Պօղոս և
Անվեհէս ի տեսութիւնէ ածային էութեն, ոչ ճնաց ի
նոսա ունակապէս, այլ միայն նեամ և մթին ճա-
նաչմամբ վերատին յիշատակեաւ. նախ՝ զի ոչ տե-
սին տեսակաւ. երկրդ՝ զի լոյն փառաց եղև ի նոսա
անցողապէս և հաղորդեալ ըստ եղանակի կրելոյն.
երրդ՝ յածային տնօրինմանէն, զի այն ունակական
վիճակն յայտյանդիմանութեան ածային խորհրդոց
չէիցէ սեփական ձանապարհորդաց:

(Ա)ախանձիցես ընդ Նստիայ և Սիլվիոսի. Նթէ
սքն Պօղոս տեսեալ էր զէութիւնն այլ, ոչ վարէր
այլաբանութիւն ի ստորին զգայութիւնէ ասելով զանձ-
նէ, թէ լուաւ, զի նուազ է լսելն՝ քան տեսա-
նելն, և ոչ ասէր զայդ բազմաւորակի պէտս. զի
յածէ մի միայն բան. ապա:

Պատասխանեմ, թէ առաքեալն ասէ, լուաւ, ի գլ.
փոխանակ ասելոյ թէ եառնս. զի այն նկատուն ժբ. համ.
եղև ըստ ներքին ներգործութեն հոգւոյ, յորում գիւք. ք.
նոյն է լսողութիւնն և տեսութիւնն. ըստ որում ասէ
Յով. ժբ. 8. բերան ի բերան խօսի ընդ նմա.
երեսօք: Դարձեալ՝ վասնզի ընկալաւ ներքին ձա-
նաչմամբ զգաղտնիս զէութէն այլ որպէս թէ բա-
նիւք. զի գաղտնիքն ըստ հաւատակաց օրինի բա-
նիւք հաղորդին: Նմ վասն այնորիկ բարւոք ասաց
առաքեալն զանձնէ, թէ լուաւ զբանս:

Յաւել և զայն, թէ առաքեալն ասաց ըզ-
բանս, բազմաւորակի. զի թէպէտ մի է բանն ի
յածէ, այլ զբազում խորհուրդս ծանեաւ ի նմա:

Անդրիցես. Ընդ ածք այս արտօնութեն տեսա-
նելոյ զածէ ի մնհկանացու կեանս յայս, եղև շնոր-
հեալ այլոմ ումեք բաց ի Անվեհէս. և ի սկզբն պօ-
ղոսէ.

Պատասխանեմ. Արդեօք բարեմտութիւն հաճարիլ, թէ արտօնութիւնս այս չեղիւ զլացեալ ա-
Ղ. Մ. Խ. ՀԷ. Պ. Ջ. ՀՆօրհնեալ կուսին: Զանգի բանաւորապէս հաւատալ արժան է, թէ նա՝ որ ծնաւ զմիածինն առ՝ի հօրէ լի շնորհօք և ճշմարտութիւք, քան զայլս ամենեսին մեծամեծ արտօնութիւնս շնորհաց ընկալաւ. իսկ թէ զիարդ հանդիպեցաւ այս նմա, նա միայն գիտէ, որ զայս շնորհ պարգևեաց նմա: Իսկ վասն այլոց մարգարէից կամ սրբոց ոչինչ ունիմք՝ի ներքոյ յայտնեալ. և առ հասարակ սէր հարք և ձեռնադրութիւք զայս առանձինն արտօնութիւն զանեան նոցա:

ՊՐԷԿ. Ե.

Ի վէրայ լուսոյ փառաց.

Վրկին է սկիզբն երանական տնտեսութեան. մին՝ի կողմանէ կարողութեն, որ վերացուցանէ և Ոտարէ զնա առ այս տնտեսութի, և կոչէ լոյս փառաց՝: իսկ միւսն է՝ի կողմանէ առարկային, որ յանդիման առնէ զայն մտաց, և կոչի տեսակ: Օգտաչէնն ճառեսցուք յայսմ պրակի. Իսկ զերկրորդէն յայն՝ որ վերնոյ սորա:

ՅՕԴՈՒԱԾՈ. Ը.

Էրդեօք սրբեղեալ հոգին պէտս ունի լուսոյ փառաց առ՝ի պերճանալ զնոսին այ:

Ասացաք՝ի վեր անդր՝ թէ ստեղծական միտք բնապէս ոչ կարէ տեսանել զնած, բայց կարէ գերբնաբար օժանդակեալ: Արդ՝ խնդրեմք զայնմ գերբնական օժանդակութէ, որ ասի լոյս փառաց: Եւ նախ՝ արդեօք միտքն պէտս ունիցի այնմ՝ի տեսանել զնած դէմ՝ի դէմ՝ի անդրիման: Եւ թէ կի՞նչ եցե այս ամ, ասասցուք՝ի յօդուածդ որ զկնի:

Ընդ. պ. Ընդդէմ է. Ստեղծական միտքն պէտս ունի լու-

աց

ոչ փառաց առ ՚ի դեմայնդիման տեսանել զնա։

Ի ՚ի հաւատոց, սահմանեալ ՚ի Ս ենեական ժողովն ընդդեմ Ներոնարդեանց, և Ներոնիենաց, որք պնդէին, թէ Հոգին սէ առնէ պէտս ըստոյ փառաց, զի վերստոյեցեալ զնա առ ՚ի պէտառնել զնա, և նովա՝ երանելոցն գոհութեան։ Ասէ (ասէ Աղեմէս հինգերորդն) հաւանութիւն այդ ժողովոյս ըստ սպանող (Ներոնարդեանց և Ներոնիենաց) ընդ վերոյգրեալ խոտորեցան գլխովքն պատատպրեմ և հերետ. ՚ի մէջ բերի Աղեմ. առ հղ. մակ. գ. ՚ի վր հերետ. գիրք. ե. գլ. գ։

Յաւց. նախ՝ բանիւ. Կարողութիւն, որ ըստ ինքեան և ՚ի ներքուստ է անկար առ ներգործութիւն, առ ՚ի յառաջ բերել զայն ներգործութիւն, պէտս ունի ՚ի ներքուստ վերանալ, զօրանալ և կատարել զօրութիւն ինչ՝ որ ընկալեալ իցէ ՚ի նմա. Նոյն արդ ստեղծական միտքն, ըստ ասացելոցս յերկրորդ գրոցն, ըստ ինքեան և ՚ի ներքուստ է անկար ՚ի տեսանել զնա։ Պէտս առ ՚ի յառաջ բերել զայս տեսութիւն, պէտս ունի վերանալ, զօրանալ և կատարել զօրութիւն ինչ՝ որ ՚ի նմա ընկալեալ իցէ։ Եւ՝ այս զօրուն կոչի յայծարանիկ լոյս փառաց. զի ըստ խոսիք այնպէս բաղդատի առ միտս նկատմամբ երանելոյն տեսութեան, որպէս լոյն մարմնաւոր յաչս՝ նկատմամբ առարկայի իւրոյ։ Յաւել զյօդուածդ՝ որ զկնի։

Յուցանի երկրորդ. Ամենայն որ վերանայ ՚ի կերպ ինչ գերազանցեալ քան զիւր բնութիւն, պարտ է տրամադրիլ առ այն իւիք, որ գերազանց իցէ քան զիւր բնութիւն, և ՚ի նոյն կարգի ընդ այնմ կերպի. ոչ եթէ օդն առնոյր զկերպ հրոյ, պարտ էր տրամադրիլ իւիք տրամադրութիւն, որ իցէ պատշաճ հրոյ. Նոյն արդ՝ էութիւն այ է ՚ի գերագոյն կարգի քան զստեղծական միտս, և ՚ի տեսանիլն ՚ի նմանէ, միաւորի ընդ նմա որպէս զիմացական կերպ։

Այսպա ստեղծական միտքն պարտ է տրամադրիլ առ այն գերբնական լեզն զօրութիւն, որ ասի լոյս փառաց.

ԱՆԴ. Այս պատճառ է մերձաւոր առաչնոյն:

Եթէ ասիցես. Նոյն իսկ լոյսն փառաց է ևս կերպ ինչ գերբնական, և սակայն ոչ ինդրի այլ կերպ ի միտս իրրև նախընթաց տրամադրութիւն ինչ առ այն. ապա չեք տեղի պատճառի սիրոյն Յովհաննի:

Պատասխանեմ, ուրա. զհետև. Օ՛ի պատճառ սիրոյն Յովհաննի է զկերպից որք են կատարեալ, լրացեալ և սկզբնական, որպէս յայտ է յօրինակէն՝ զոր ի մէջ բերէ զկերպէ հրոյ՝ որ յօդս. բայց ոչ զճանապարհական կերպից և կարգելոց առ այլս. զի առ այնս ոչ պահանջի այլ տրամադրուի ի նմին կարգի, ապա թէ ոչ՝ լինէր յատաջանալ յանսահմանս, այլ բառական է հնազանդական կարողութիւն կրաւորական: Երդ՝ լոյսն փառաց թէպէտ և է կերպ գերբնական, բայց է ճանապարհական, և կարգեալ առ էութիւն այ իրրև առ կերպ իմացական՝ վերջին և սկզբնական, և յայս սակս ինդրի տրամադրուի գերբնական առ այս, և ոչ առ այն:

Ղ. ՅՈՎՀԱՆՆԷ ԱՒԱՐՏԻՉԻՆ:

Առարկեցես նախ՝. Այն որ ըստ ինքեան է լուսաւոր, ոչ ունի պէտս այլ լուսոյ ի տեսանիլ, որպէս յայտ է ի զգալիս. իսկ արդ ած ըստ ինքեան է լուսաւոր, զի է նոյն ինքն լոյսն իմացական. ապա:

ԱՆԴ. ԱՌ ԱԾ. Պատասխանեմ, զան. զած. Այն որ ըստ ինքեան է լուսաւոր, ոչ ունի պէտս այլ լուսոյ ի տեսանիլ յիւրմէ կողմանէ, կամ ըստ ինքեան՝ ընդունիմ. ի կողմանէ կարողութեն տեսողին, որ գոլով տկար, պէտս ունի զօրանալոյ՝ ուրանամ:

Ստիպիցես. Եթէ ած տեսանի ստեղծական լուսով փառաց, ոչ տեսանի անընդմիջապէս. իսկ արդ հետևութիւնս է ասա. ապա: Յուց. հետև.

Լոյսն

Լոյսն փառաց լինէր միշտնորդ որով տեսանէր ած. իսկ արդ՝ որ տեսանի միշտնորդիւ, ոչ տեսանի անընդմիջապէս. ապա:

Պատասխանեմ ուրա. զհետև. և զդուց. զան. զմեծ. Լոյսն փառաց լինի միշտնորդ որով տեսանի ած իբրև նմանութիւն՝ ուրանամ. իբրև դրութեամբ՝ որ զօրացուցանէ զմիտս յանընդմիջական տեսութիւնն այ՝ ընդունիմ: Նա սորին վասն կարէ ասել՝ թէ չէ միշտնորդ յորում տեսանի ած, այլ ընդորով տեսանի. և այս ոչ բառնայ զանընդմիջական տեսութիւնն այ:

Առարկեցես երկրորդ. Նոյնութիւն այ ընդ լուսեղն իմանալի տեսակի. ապա և զլուսոյն փառաց:

Պատասխանեմ ուր. զհետ. Ընհամանիտութիւն է. Օդ տեսանէ՛ի կողմանէ առարկային, և վասն դու ած է առարկայ տեսութեան, ոչինչ զարմանք են, եթէ ինքնին միայն տացէ զայն ամ, զոր՛ի կողմանէ առարկային մարթ է ակն ունել. բայց սակայն լոյսն փառաց է՛ի կողմանէ կարողութեան, որ զնա վերացուցանէ և զօրացուցանէ, որպէս զօրուի ընկալեալ՝ի նմա՛ի ներքուստ, որ չէ վայել այ:

Առիպիցես նախ՝. Լոյսն փառաց խնդրի յորոշել զմիտս՛ի տեսանել զած. իսկ արդ՝ առ այս ըստ բաւականին լինի որոշեալ էութիւն այ, որ ըստ այժմու ասացելոցս, և զորս ունիմք ասել՝ ընդ զտեղի իմացական տեսակի. ապա:

Պատասխանեմ զան. զմեծ. Լոյսն փառաց խնդրի յորոշել զմիտս՛ի տեսանել զած, յորոշել յառարկային կողմանէ՝ ուրանամ. քանզի առ այս խոստովանիմք բաւական լինել էութեան այ միացական կերպի. յորոշել զնա՛ի կողմանէ կարողութեան, այս է վերացուցանելով և համեմատելով զայն՛ի տեսութիւն առարկային՝ ընդունիմ. Արդ՝ զայս ոչ առնէ էութիւն այ, որպէս արդ ևս ասացաւ:

Առիպիցես երկիգ՝ և առցես. Իսկ արդ՝ և ոչ ասեղ-

Անդ. առ է. և առ է.

առեղծական լոյն փառաց կարէ համեմատել զմիտս
՚ի տեսութիւնն այլ. ապա՝ Ցոյց. Արդարև
կատարեալ իցէ այս լոյս՝ սահմանաւոր գոլով զո-
րութիւք, իսկ զի է առեղծական, թողու միշտ զան-
սահման հեռատեսութիւն ՚ի մէջ մտաց և այլ.
ապա՝

Պատասխանեմ զանապանելով զառումդ. Ոչ
արդ՝ լոյն փառաց ոչ կարէ համեմատել զմիտս
՚ի տեսութիւն այլ, ՚ի բանի եակէ ընդունիմ. ՚ի զա-
նի կարողութիւն՝ դարձեալ զանապանեմ. ոչ կարէ
համեմատել զմիտս ՚ի տեսութիւն այլ, անսահմանա-
պար և հասողապես՝ ընդունիմ. ՚ի տեսութիւնն
այլ, սահմանապար և քան զինչէն՝ ուրանամ։ Օ-
՚ի մէջ մտաց և այլ ՚ի տեսանել սահմանապար,
որպէս տեսանին զնա երանելիք՝ ոչ է անսահման
հեռատեսութիւն, այլ սահմանաւոր, զոր կարէ տես-
նել առեղծական լոյն փառաց վասն զօրութիւն՝ Ջ. ընդ
զոր ընկալաւ յայլ առ այնպիսի գործ, թէպէտ և Գ. հետ.
քան իւրումն գոլով յանսահմանս հեռատես իցէ յայլ։ Ել. ծէ.

Ստիպիցես երիդ. Լոյն փառաց ոչ կարէ յար-
մարել և համեմատել զմիտս ՚ի տեսութիւն այլ՝ ևս
է սահմանապար. ապա՝ Ցոյց. Օրութիւնն կա-
տարիչ կենդանական կարողութիւնն առ կենդանական
ներգործութիւն, պարտ է լինել կենդանական, այլ
լոյն փառաց ոչ է կենդանական, զի յառաջ գայ
յարտաքին իմիք. ապա՝

Պատասխանեմ, ուր. զառաջ. և զցուց. զան.
զնեն. Օրութիւնն կատարիչ կենդանական կարո-
զութիւն առ կենդանական ներգործութիւն, պարտ է
լինել կենդանական, իբր որ կամ որով՝ ընդունիմ.
իբր որ պիշա՝ ուրանամ. որպէս սերմն է սկիզբն
կենաց, թէպէտ և չէ կենդանական իբր որ, այլ
իբր որով. նոյնպէս ունակութիւն, զորօրինակ սիրոյ,
արդարութիւն, դիտութեան, կատարեն զկարողութիւս
առ կենդանական ներգործութիւնս. զի թէպէտ չեն

կեն-

կենդանական իբր որ, բայց են իբր որով: Այլ առ փոքր. յայս միտ ասելիք. Օր թէպէտ լոյսն փառաց ոչ է կենդանական իբր որ, այլ է իբր որով, վասն զի է զօրութիւն ինչ կարգեալ ի վերացուցանել զմիտս առ գերագոյն կեանս. այս է առ երանական: Ուր այնմ բանի փոքրագունիդ, թէ յառաջ գայ այն յարտաքին իմէքէ. պէտիմ, թէ այն արտաքինն է ած, որ է առաջին պատճառ կենաց:

Առարկեցես երկիդ. Այս լոյս փառաց զօրացուցանէ զմիտս, կամ սաստկացուցանելով զնորա բնածին զօրութիւնս, և կամ հաղորդանալով իւրև մասն ընդ նմա յերանական տեսուի. Իսկ արդ և ոչ զմին մարթի է ասել. ոչ զառաջինն, զի այս տեսութեի լինելոր բնական, իսկ տեսութեին այլ էութիւն է ըստ այլ բանի քան զտեսութեին բնական. և ոչ զերկիցն, զի միտք ցորչափ ոչ է ի ներքուստ զօրացեալ, ոչ իբրև մասն, և ոչ իբրև զբոլոր կարէ զուգընթաց լինել առ տեսութեին այլ. ապա:

Պատասխանեմ, Որ սաստկութիւն բնական զօրութենց, և ոչ մասնական զուգընթացութիւն զօրանայ միտքն ի տեսութեի այլ, այլ ստացմամբ նորոգ և գերբնական տրամադրութեան, որով վերանայ առ գերագոյն կարգ:

Ասիպիցես. Կարողութիւնն իմացական զօրացեալ լուսով փառաց, լինելոր համեմատական երանական տեսութենէ. ապա լինելոր բնական, ոչ տեսութիւն զաչացուիւ գերբնաբար և սքանչելապէս լուսաւորելոյ՝ ի վերայ այսր ամի է բնական:

Պատասխանեմ ուր. Զհետև. Օր այս տեսութիւն յառաջ գայ ի գերբնական սկզբնէ, այս է ի լուսոյ փառաց, կամ մանաւանդ ի մտաց իբր գերբնաբար վերացուցեալ լուսով փառաց, և ձգի յառարկայ գերբնական, և յայս սակս ոչ կարէ ասիլ բնական: Ուր առ Հանգիստութիւնդ, ասեմ՝ թէ անհանգիստութիւն է, իբրզի տեսողական կարողութիւնն սքանչելապէս վե-

վերստին ստացեալ է գերբնական միայն ըստ եղա-
նակին, իսկ բնական ըստ էակութեն, և բնապէս
համեմատեալ տեսութեն իւրոյ: Ա՛յլ առարկութիք
ցուին՝ ի յօդուածոյդ. որ զկնի:

ՅՕԳՈՒԱԾ ՆՕ. Ր.

Օ՞ՐՆԱՒ ԿԵՏ ԼՑԱՆ ՓԱՌԱՑ:

Ասելի է՝ նախ. Լոյսն փառաց ո՛չ է նոյն ինքն
ած. ո՛չ միաննական զուգընթացութեի նորա, կամ
ընթերակայութեի արտաքին. ո՛չ ներդործական նա-
խաժամման համընթացութեի. ո՛չ նոյն ինքն տեսու-
թիւն երանական. ո՛չ տեսակ տպաւորեալ. ո՛չ ունակու-
սիրոյ. և ո՛չ արդեօք որակու ինչ ըստ օրինակի լրացեալ
կարողութեն, որ բովանդակապէս զտեսութիւն յառաջ
ածիցէ: Այսոքիկ են պէսպէս կարծիք ած աբանից:

Յուցանի նախ՝ առաջին մասն. Պատճառ լոյսն
փառաց՝ ի ներքուստ պարտ է ընկալեալ լինել՝ ի
միտս՝ կերպաւորելով զնա, և՝ ի նմա յարելով.
իբրեզ՝ ի ներքուստ պարտ է զօրացուցանել, և հա-
մեմատել, քանզի ոչինչ յանկարէ և յանհամեմատե
՝ի ներքուստ լինի կարօղ և համեմատեալ, բայց թէ
իւիք՝ որ՝ ի ներքս կէտ ընկալեալ. իսկ արդ՝ այսու
օրինակաւ ած ո՛չ կարէ ընկալեալ լինել՝ ի միտս.
ապա: Երկրդ՝ քանզի ժողովն Ա՛ննական՝ որ սահ-
մանեաց ընդդէմ Նեզոմարդեանց, թէ պահանջի
լոյս փառաց առ երանական տեսութեի, զոր ուրա-
նային, ո՛չ իմանայր զայդ, զոր նոքա ընդունէին յայնմ
տեսութեն:

Յուցանի երկրդ մասն. Յայնմ միաննական զու-
գընթացութենէն այդ, կամ յարտաքին ընթերակա-
յութենէ նորա կամ իւրանէ՝ ի միտս զօրութեի ինչ
ներքին, և կամ ոչինչ. Եթէ առաջինն, ո՛չ է տոկ
միաննական զուգընթացութեի, որ ո՛չ մերձի՝ ի պատ-

ճա-

ճառն, այլ միայն ի գործն. և ոչ՝ որպես և յայտ
է, ստոկ ընթերակայութիւն արտաքին. և ահա այս
է՝ զոր խնդրեմք. քանզի յաւելեալն այն ի վերայ
ի նկրքուստ, լինի լոյս փառաց՝ ըստորում ի ստուգիւ
սահմանեացուք: Արդ եթէ երկդն, ապա միտքն ոչ լինի
ի նկրքուստ կարօղ, և համեմատ առ տեսութիւն այդ:
Յուց. մակաբերութիւնս. Ընդհանուր է այնմ, որ
յիւրմէ և ի բնութէ իւրմէ է անկար և անհամեմատ
առ իմն, լինել ի նկրքուստ կարօղ և համեմատ,
եթէ ոչ փոփոխիցի ի նկրքուստ, և վասն այն եթէ
ոչ ընդունիցի ինչ յինքն. ապա:

Յուց. երրդ մասն. Անդրգծական զուգընթացութեանն նախաժամն՝ ոչ առնէ զկարողութիւնն
կարօղ և համեմատ, այլ ննջադրէ զայն. իսկ արդ՝
լոյն փառաց տուեալ լինի, զի զմիտս վերացուսցէ,
կատարեսցէ և համեմատեսցէ երանական տեսութիւնն.
ապա:

Յուց. չորրդ մասն. Վասնզի լոյն է այն որ
պահանջի առ տեսութիւն, և ոչ նոյն ինքն տեսութիւն.
և զի Աննեական ժողովն սահմանեաց, թէ հարկաւոր է լոյն առ տեսութիւնն այդ, յայտ է, զի զանազանէ զայն ի տեսութէ. ապա:

Յուց. հինգերրդ մասն. նախ՝ զի երանական
տեսուն էիք տեսակ, և ոչ իսկ կարէ լինել, զորիւնակ ասասցուք: Արդ՝ զի տեսակն է ի կողմանէ առարկային, և ոչ ի կողմանէ կարողութեան.
և վն այսորիկ ոչ կարէ կատարել զինա, այլ ննջադրէ կատարեալ և համեմատեալ ինքեան, ոչ
տեսակքն լուսաւոր առարկայի, զորօրինակ զաչն՝ որ
տկար և անկարօղ ոչ կատարին և վերացուցանեն
ի տեսութիւնն առարկային. այլ այլուստ զօրացեալ
ննջադրեն:

Յուց. վեցերրդ մասն. Ունակութէ սիրոյ է
ի կամ, և դնի ի սիրել զաստ. իսկ լոյն փառաց
է ի միտս, և դնի ի տեսանել:

Յուց.

Յուց. եօթներորդ մասն. Վանգի միտքն յառաջ ածէ զերանական տեսուչն, ոչ աստացուք ի ստորև, զի է կենդանական ներգործութի. Այս լոյսն փառաց ոչ է որակութի ըստ եղանակի լրացեալ կարողութե, որ յառաջ ածէ զտեսութի:

Ասիցես ընդդէմ երկդ մասին. Ցկարն ի ձգել զնաւ, կարողանայ զուգընթացութե պլեյ. ապա նոյնպէս միտքն, ևն:

Պատասխանեմ ուրա. զհետև. Ընհանգիտուէ է. Օի անկարութին ի ձգել զնաւ ծագէ ի սաստիկ առաւելութէ գործոյն ի նմին կարգի, ուստի՝ միայն թէ գօրութին բազմապատկեսցի թէ, ի ներքուստ և թէ արտաքուստ ի նմին կարգի՝ դնի կատրոչութին բաւական առ այնպիսի գործ. Այլ անկարութինն ի տեսանել զնաւ՝ ի ստեղծական միտս ծագէ անտի, զի այն տեսութի է ի գերագոյն կարգի. սորին վասն միշտ անկար գտանի միտք, եթէ գերբնական կերպիւ առ այն կարգ ոչ վերացուսցի Յաւել և զայն, իրրզի երկու ձգօդք նաւի են մասնական պատճառք, այլ ոչ նոյնպէս միտք և լոյս փառաց նկատմամբ երանական տեսութե, որպէս ասացուք ի ստորև:

Ասելի է երկդ. Լոյսն փառաց յերանեալս ի որակութի ճնացական, կամ ունակութի գերբնական հղեալ և յեցեալ ի միտս՝ որ վերացուցանէ և կատարէ զնա ի տեսութին այ:

Հաւաքի ի սմին Լովմպէ, որ աստանօր պ. ճ. առ ա. ասէ. Լոյսն փառաց հոգևոր է ասի ի լոյոլ լինել, տպաց նմանալ, ըստ այնմ օրինակի՝ որով լոյոլ-ինչ-ն լինի լոյոլգոյն ի գործել ըստ եղանակի ունակութե:

Յուց. բանիւ նախ՝ հերքելով զայլ կարծիս՝ որպէս ի նախընթաց եղակացութենէ: Երկդ՝ տեսուչն այն է ճնացական, ապա բնապէս պահանջէ զլոյս ճնացական որով յառաջ ածիցի: Երրդ՝ կա-

թողուին համբնականապոյնս և դիւրագոյն գործէ
ձեռագական կերպիւ, քան անցանօղ օժանդակութիւ,
քանզի այս յաւէտ մերկասուր է գործելոյ ընդ եղա-
նակի բնութեան։ Այլ պարտ տոմեալ լինի ունա-
կական սէրն ի հանդերձեալն ի սիրել զնա. նոյնպէս
տոմեալ լինի լոյսն ունակական ի տեսանել զնա։

Բայց արդ՝ ի տոմեալ սահմանս կրկին ինչ
պարտ է դիտել. Նախ՝ զի թէպէտ և ասացաք ի
նախընծեալ պրակիդ, թէ ի հաւատոյ է ի Աստ-
ուածական սիւնհոդոսէ պահանջիլ լուսոյ փառաց ի
տեսութեի այլ. այլ չէ ի հաւատոյ՝ թէ այս լոյս
իցէ այնպիսի ունակութիւն, որպէս սահմանեցաք
արդ, զի թէպէտ սահմանեաց ժողովն՝ թէ պա-
հանջի լոյս փառաց, այլ ոչ բացայայտ վճիռ եհան,
այսմ լուսոյ լինել ունակութի։

Երկրորդ՝ պարտ է գիտել, զի ըստ ասածա-
նութենից ի ճառս շնորհաց գերբնական ունակութիք
ըստ այսմ զանազանին ի բնականաց, ըստ որում
գերբնականքն ոչ ենթադրեն զմերձաւոր կարողուի
ի գործել, որպէս բնական ունակութիք, և ոչ միայն
ասեն գործել բարիք, կամ չարաչար, կամ հնչ-
տեաւ, այլ կարօղ լինել գործել պարզապէս. և
յայն սակս ունին եղանակ ինչ կարողութե, սակս
որոյ լոյսն փառաց յերանեալս թէպէտ է ունակուի,
բայց ունի զեղանակ կարողութե։

Յաստացելոցս՝ յայսմ և ի վերոգրեալ յօդ-
ուածդ ունիս մակաբերել. զի առաջին և գլխա-
ւոր պաշտօն լուսոյ փառաց է զօրացուցանել և
վերացուցանել զմիտս ի յառաջ բերել զերանական
տեսութեի։ Երկիդ՝ տրամադրել զմիտս յընդունե-
լութի էութեն այլ ըստ օրինակի խնացական կերպի.
որպէս յայտ է ի ցուցմանէ երկիդ եզրակացութե,
որ ի վերոգրեալ յօդուածդ։ Երրդ՝ զնոյն ինքն զմիտս
տրամադրել առ ընդունելութի այնմ երանական
տեսութե. զի որովհետև երանական տեսութին է

ներգործուԹի ՃեացականՆ, որ լինի ընկալեալ յեՆ Քակայն՝ յորմէ յառաջածի, այսուիՀ որով լոյսն փառաց տրամադրէ զիւրս ՚ի յառաջածել զայս տեսուԹիւՆ, տրամադրէ եւս առ ընդունելուի Նր։

ՅՕԴՈՒԸՆՕՐ. Կ.

Էրդեօք ՚ի ըՆդունչի կորուսանէՆ այ կրկնիչ Ղուկաս սպեղանաւոր զԼուսոյ մասնէ լուսոյ փառաց։

ԵՓԵՍ. ԽՏԸ. ՊՂ. Յառաջ քան զլուծումՆ գիտել պարտ է. Լոյսն Ը. ԱՌՋ. փառաց կրկնակի կարէ Հաղորդիլ. ԱԻ՝ իբր կերպ Ճեացական, կամ իբր ունակուԹի. և այսպէս առՆէ երանելին զբԹն յարբայուԹեՆ. և երկիդ՝ իբր տրամադրուԹի կամ կիրք անցաւոր, որպէս ասի զլուսոյ մարգարէուԹեՆ. և ըստ այսմ՝ օրինակի եղև լոյսն ՚ի Պօղոս ՚ի յարիշտակիլ Նորա։ ՚Ի վերայ այսր Ճամի կարէ լինել օժանդակուի ինչ գերբնական, որ չեզէ լոյս փառաց՝ ոչ ըստ ունակուԹե և ոչ ըստ տրամադրուԹե, և սակայն զտեղի Նր լցէ. ոչ է օժանդակուԹի գերբնական, որ ընու զտեղի ունակուԹեՆ Հաւատոյ, յուսոյ, և ապաշխարուԹեՆ ՚ի յառաջածել զներգործուԹիս Հաւատոյ, յուսոյ, և ապաշխարուԹեՆ յերախայն՝ և յասպաշխարողս՝ որ չեՆ արդարացեալ։ Այս նշանակեալ,

Ասելի է. Ստեղծական միտք ոչ կարեՆ քաՀարձակ կարողուԹեամբն այ տեսանել զնա առանց լուսոյ փառաց Հաղորդելոյ, կամ ՃեացուցաԹէս իբրև զունակուԹիւՆ. կամ անցուցաԹէս իբրև զտրամադրուԹի. կամ գոնեայ առանց ինչ գերբնական օժանդակուԹե, որ զտեղի լուսոյ փառաց ընու։

Յուցանի բանիւ, որ արդէՆ ասացաւ յառաջինն յօդուածդ. ԱԻՐՔՆ միտքն ՀիւրմէՆ և ՚ի ներքուստ անկարօղ ՚ի տեսանել զնա, որպէս է միտքն ստեղծական ըստ ասացելոցս, ոչ կարէ քաՀարձակաբար լինել կարօղ ՚ի ներքուստ, եԹէ ոչ ՚ի ներքուստ փա-

փոխանցի և կատարեսցի նմին, որ էցէ ընկալեալ
ի ներքուստ. իսկ արդ՝ ընկալեալն ի ներքուստ՝
որով կատարի և փոխուի, և լինի յանկարէ կարօղ,
է այն՝ զոր կոչեմք լոյս փառաց. կամ գոնեայ օժան-
դակութի ինչ գերբնական, որ զնոյն տեղի լնու, ապա:

Ասէ ասիցես ընդ Անգլենայի, Անիաքն կա-
րողանայ առանձին իմն ընդհանրակայութեն այ. և
միաւորական զուգընթացութեն:

Ընդդէմ՝ զի որովհետև այն զօրութիւնն
է ի կոչմանէ կարողութեան կատարիչ նորա ի
ներքուստ և կերպապէս ի փիլիգական սեռի,
պարտ է յարիլ ի նա, և զնա կերպապէս զգածել
որ է ընդեմ այ: Յաւել զառաջինն և զերկդ ցուցումն
առաջին ընդհակառակ որ ի նախընթաց յօդուածդ:

Ասէ ասիցես ընդ Սոմարէզի. Յամ՝ առեղծական
արարօղ ընկալեալ է կարողութիւն հնազանդական
անմիջապէս ներգործական զինչ և էցէ գերբնական
գործոց, միշնորդութ միայն գերբնին զուգընթացուն:

Ընդդէմ է, Նախ՝ այդ կարողութի հնազան-
դական ներգործական ի մէջ բերէ զհակասութի.
զի լինէր միանգամայն բնական և գերբնական. լի-
նէր բնական, զի ամ բնական առնողաց լինէր ըն-
դարձակ, և հետևակ լինէր բնութե նոցա իբր յատ-
կութի. և գերբնական, զի անմիջապէս կարգէր առ
գերբնական գործս: Յարձեալ՝ լինէր սահմանա-
ւոր, զի է առեղծական. և միանգամայն անսահման,
զի լինէր արտադրիչ գործոց կատարելագունից, և
դարձեալ՝ կատարելագունից յանսահմանս: Երկի՝ այս
կարողութի եղծանէր զամ՝ կարգ շնորհաց, զի և-
դեալ զայս, աւելորդ էին շնորհք. քանզի ամենայն
գերբնական գործք, որք ընծային շնորհաց, և այլոց
գերբնական ունակութեց, կարէին լինել այսուիկ
հնազանդական ներգործական կարողութէ: Ապա
ստիրաւնս հերքի այսպիսի կարողութի իբր յեղ-
ծիրաւնս հերքի այսպիսի կարողութի իբր յեղ-
ծիրաւնս հերքի այսպիսի կարողութի իբր յեղ-

ընդ սկզբն Յովմայի դնեն ՚ի առեղծուածս միայն զկարողութիւն հնազանդական կրաւորական նկատմամբ որոց ՚ի վերն քան զկար բնութեն, ըստ որում ունին զյարմարութի ՚ի բնութէ առ ընդունել զկերպս որովք վերանան և կատարին առ այն գերբնական գործս:

Ասացաք յեզրակացութեն, այժ գանեաց առանց ինչ գերբնական օժանդակութե որ ընա- զդեսցէ լուսոյ փառաց: Այսպէս ընդ Աիլվեստր և ընդ Աերրայ: Զի եղեալ զայսպիսի օժանդակութի, ոչինչ հակասի երևի տեսանել մտաց զԱծ, զի նոյաւ ՚ինքեանն փոխոխի և կատարի. այլ և յանկար գոյ լինի կարօղ առ գերբնական տեսութի, որպես առ գերբնական ներգործութիւն հաւատոյ, յուսոյ, և սիրոյ, որպես դիպի յերեսից՝ և յապաշխարողս, որ չև են արդարացեալ: Եւ ոչ այսմ ջնետ գայ ասել Աիլվեստ լուսոյ փառաց չլինել հարկաւոր, զի որ խնդրի առ իմն ՚ի կարգաւորեալ կարողութէն այ, ուղղութէ ասի հարկաւոր. թէպետ չեցէ հակասական լինել իրին առանց նորա: Ըստ այսմ օրինակի ունակութի հաւատոյ՝ և յուսոյ են հարկաւոր առ փրկութի, թէպետ չեցէ հակասական՝ այ փրկել զոք, որ չունի զայսոսիկ ունակութիս, այլ միայն ներգործութէ հաւատոյ և յուսոյ: Այլս օրինակ վերոգրեալ ածարանն: Յաւէլ և զայս. զի այն ասի՝ ճշմարտութէ հարկաւոր, առանց որոյ՝ կամ այլոյ զտեղի նորա փոխանորոգելոյ չէ հնար լինել իրին:

Եւ արդ՝ զայս եղանակաւորումն առաջի եդեալ, դիւրագոյն մեկնին բազում վկայութիք սկզբն Յովմայի, յորս Թոմէ ուսուցանել, թէ կարօղ է միտքն բացարձակապէս տեսանել զԱծ առանց լուսոյ փառաց. որպես ՚ի Ի. Դ. ՚ի վերայ ճշ. պ. ժա. ասէ. թէ Ա՛Ծ ՚ինքն զմիտս հոգւոյ առնել սա- զան. զի հոգին ընդ էութեն այ ՚ի միաւոր-

ման-

ՀՈՎՀԱՆՆԷՍ ՄԱՄԻԿՈՆԵԱՆ

ՀԱՅԿԱԿԱՆ ՀԱՐՑԵՐ

ՀԱՅԿԱԿԱՆ ՀԱՐՑԵՐ

ՀԱՅԿԱԿԱՆ ՀԱՐՑԵՐ

առ կերպ հրոյ ոչ կարէ լինել բնական, բայց եթէ այնմ՝ որ ունի զկերպ հրոյ. զի վերջին տրամադրութիւնս առ կերպն հարկաւ և իբր համաբնական ընդ իւր ձգէ զայն՝ որ ճշմարտի ոչ միայն ՚ի կերպս կերպասուրիչս ֆիզիգապէս, այլ և ՚ի կերպս դիտողապէս միացեալս ընդ մտաց. իսկ արդ՝ լոյսն փառաց է վերջին տրամադրութիւն ՚ի միաւորել զածական բնութիւնն ընդ մտաց բանիւ իմացական կերպի. զի լուսոյն այսմիկ բանական ստեղծուածն լինի ածակերպ. ապա լոյսն փառաց չկարէ լինել բնական, բայց եթէ այնմ՝ որ ունիցի զայ զբնութիւն:

Հաստատի, ոչինչ տրամադրութիւն առ կերպ ինչ կարէ լինել բնական, եթէ ոչ նոյն ինքն կերպն իցէ բնական, զի տրամադրութիւնն և կերպն պարտին լինել ՚ի նմին կարգի. ապա թէ ոչ զհարդ տրամադրութիւն հանդերձէր առ կերպն. իսկ արդ՝ կերպն, յոր տրամադրէ լոյսն փառաց, ոչ կարէ լինել բնական, զի է նոյն ինքն էութիւնն նորա, որ միանայ ինքնին, և առանց տեսակի (որպէս ասացաք) ընդ մտաց՝ բանիւ իմացական կերպի. ապա:

Յօդ. երկդ. Ինքն, որում համաբնական լինէր լոյսն փառաց, լինէր գերբնական. միտքն գերբնական ենթադրէր զգոյացութիւն գերբնական՝ որում լինէր կարողութիւն. այլ հակասական է լինել գոյացութիւն առեղծական գերբնական. ապա: Ածագոյնս մտադիր ընդունին հակառակորդք. նա՝ յորս սակս դնեն զլոյսն փառաց, թէ կարէ լինել համաբնական, զի ասեն, հնար է լինել գոյացութիւն ստեղծական գերբնական, յորմէ բնութիւն բղխիցեն պատահմունք, որք այժմ թէպէտ են գերբնական, այլ այնպիսի գոյացութիւն լինէին համաբնական: Յուցանի ապա փոքր. Գերբնականութիւնն կայանայ ՚ի գերազանցական կարգի առ ածն՝ որում է մինչեան. և վերացեալ քան զայմ բնութիւնս առ տեսակարար առարկայ և վախճան համաբնական. որպէս յուցանի ՚ի ճառս ընդհաց, զորմէ տես

տես Ի ԱՐՆԵԼՈՅ ԱՆԴ, ՎԻՃ. ՔՐ. ՊՈՂ. Գ. ԸՆԴ ՆԱՒՆ և ԶԱԿՆ ԳԵՐԲՆԱԿԱՆ ԿԱՑՈՒՑԱՆԻՑ ՀԱՊԿԱՐԱԶ ԿԱՐԳԱԶ ԱՌ ԱՐՏԱՔԻՆ ԻՆՉ, ԱՅՍ Է ԱՌ ԱԾ, ԶՈՐՈՒՄ ԳԵՐԱԶԱՆՑԷ ՔԱՆ ԶԱՄ ԱՐԱՐԱԾՈՑ. ԻՍԿ ԱՐԴ՝ ՀԱԿԱՍԱԿԱՆ Է ԼԻՆԵԼ ԳՈՅԱՑՈՒԹԻՆ ՍՏԵՂԾԱԿԱՆ, ՆԱ՝ ԹԷ ԻՆԷ ԼՐԱՑԵԱԼ, ՈՐՊԷՍ ՊԱՐՏ ԷՐ ԼԻՆԵԼ ԱՅՆՄ՝ ԶՈՐՄԷ ՃԱՌԻ, ՈՐ ԿԱՑՈՒՑԻ ՀԱՊԿԱՐԱԶ ԿԱՐԳԱԶ ԱՌ ԱՐՏԱՔԻՆՆ, ՔԱՆԶԻ ԳՈՅԱՑՈՒԹԻՆ՝ ՄԱՆԱՒԱՆԴ ԼՐԱՑԵԱԼՆ, Է ԻՍԿ ՅԻՆՔԵԱՆ ԵՒ ԱՌ ԻՆՔՆ, ԵՒ ԱՅՍՊԷՍ ՈՒՆԻ ԶԼԻՒՐ ԿԱՑՈՒՑԻՉ ՅԻՒՐՈՒՄ ԳԾԻ, ՄԻՆՉԵՒ ՉԿԱՐԵԼ ՆՄԱ ԶԼԻՒՐ ՏԵՍԱԿ ՄՈՒԲԱՆԱԼ ԱՐՏԱՔՈՍՏ ՅԱՅԼՄԷ. ԱՊԱ.

ՈՐ ԱՐԴԵՕՔ ԱՍԻՑԵՍ ԱԹԷՊԵՏ ԳՈՅԱՑՈՒՆ ՄԵՐԺԷ ԶԿԱՐԳ ԱՌ ԵՆԹԱԿԱՅ ՅԵՆՈՂԱՒԷ, ԱՅԼ ՈՉ ԶԿԱՐԳ ԱՌ ԱՐՏԱՔԻՆ ԻՆՉ ԻՐՔ ԱՌ ՏԵՍԱԿԱՐԱՐ ԱՌԱՐԿԱՅ։ ՎԱՆԶԻ ԳՈՅԱՑՈՒՆ ՈՉ ՄԻԱՅՆ ՅԻՆՔԵԱՆ Է, ԱՅԼ ԵՒ ԱՌ ԻՆՔՆ, ՈՐՊԷՍ ԱՍԱՑԱՒ, ԵՒ ՍՈՐԻՆ ՎԱՆ՝ ԶԻ Է ԻՍԿ ՅԻՆՔԵԱՆ, ՄԵՐԺԷ ԶԿԱՐԳ ԱՌ ՅԵՆՈՂԱՒԷ ԵՆԹԱԿԱՅ, ՆՈՅՆՊԷՍ ԵՒ ԶԻ Է ԻՍԿ ԱՌ ԻՆՔՆ, ՄԵՐԺԷ ԶԿԱՐԴՆ ԱՌ ԱՐՏԱՔԻՆ ԻՆՉ ՏԵՍԱԿԱՐԱՐ։

ՅԱՅՍՄԱՆԷ ՈՒՆԻՍ ԻՄԱՆԱԼ ՉՂԱՆԱՉԱՆՈՒԹԻՒՆ ԳՈՅԱՑՈՒԹԵ և ՊԱՏԱՀՄԱՆ ԸՍՏ ԳԵՐԲՆԱԿԱՆՈՒԹԵ. և ԹԷ Է՞Ր ՎԱՆ ԸՆԴԴԷՄ ԴՈՂՈՎ ԼԻՆԵԼ ԳԵՐԲՆԱԿԱՆ ԳՈՅԱՑՈՒՆ ՉԻՆԻ ԸՆԴԷՄ ԼԻՆԵԼ ԳԵՐԲՆԱԿԱՆ ՊԱՏԱՀՄԱՆ. ԶԻ ՊԱՏԱՀՈՒՄՆ ՈՉ ԴՈՂՈՎ ԻՍԿ ՅԻՆՔԵԱՆ և ԱՌ ԻՆՔՆ, ԱՅԼ ԻՍԿ ԻՍԿԻ և ՀԱՆԴԱՄԱՆՔ ԳՈՅԱՑՈՒԷ, ՀՆԱՐ Է ՆՄԱ ՀԱՊԿԱՐԱԶ ԿԱՑՈՒՑԱՆԻԼ ԿԱՐԳԱԶ ԱՌ ԱՐՏԱՔԻՆ ԻՆՉ. ՋՍՍ ՕՐԻՆԱԿ՝ ԱՌՆՉՈՒԹԻՆ ԿԱՑՈՒՑԱՆԻՆ ԿԱՐԴԱԶՆ ԱՌ ԼԶՔ, ԿԱՐՈՂՈՒԹԻՆ ԿԱՐԳԱԶՆ ԱՌ ՆԵՐԳՈՐԾՈՒԹԻ, ՆԵՐԳՈՐԾՈՒԹԻՆ ԿԱՐԳԱԶՆ ԱՌ ԿԱՐՈՂՈՒԹԻՒՆ. ԻՍԿ ԳՈՅԱՑՈՒԹԻՆ, ՔԱՆԶԻ Է ԻՍԿ ՅԻՆՔԵԱՆ և ԱՌ ԻՆՔՆ, ՊԱՐՏ Է ԿԱՑՈՒՑԱՆԻԼ ՅԻՒՐՈՒՄ ՍԵՊՀԱԿԱՆ ԳԾԻ ԱՆԿԱԽ ՅԱՄ ԱՐՏԱՔՈՑ ԻՐԵՒ Ի ԿԱՑՈՒՑՉԷ և Ի ՏԵՍԱԿԱՐԱՐԷ։

Ո՞ԱՍՏԱՏԻ, ՈՒՆԻՍ ԱՍԻ ՊԱՐԶԱՊԷՍ և ԲԱ-ՑԱՐՁԱԿ ԳԵՐԲՆԱԿԱՆ, ՈՐ Ի ՎԵՐ Է ՔԱՆ ԶԱՄ ՍԱՀԵՂ-

ստեղծեալ և ստեղծանելի բնութիւնս, զի թէ լեցի միայն ՚ի վեր քան զբնութիւս ինչ, ոչ իմանային՝ որ է ՚ի վեր քան զզգայական բնութիւն. և Թոչչին որ ՚ի վեր է քան զբնութի մարդոյ, ասի միայն գերբնական նկատմամբ՝ և ըստ իմիք, և ոչ պարզապես և բացարձակ. Այսպէս արդ՝ հակասական է լինել գոյացութի ստեղծական ՚ի վեր քան զնմա բնութիւն ստեղծական. ապա։ Յոյց. փոքր. Բնութեամբ՝ իմանամք զարմատական սկիզբն շարժման և դադարման, ընդ նմին և զբնութի գոյացական. քանզի այս միայն է սկիզբն շարժման և դադարման. իսկ արդ հակասական է լինել գոյացութի ստեղծական ՚ի վեր քան զնմա բնութի գոյացական, զի լինէր ՚ի վեր քան զինքն. ապա։

Ա՛ց յայսմանէ ունիս դարձեալ՝ իմանալ, թէ ըստ արդեօք չէցէ հակասական լինել գերբնական պատահման. զի վասն լինելոյն պատահման ՚ի վեր քան զբնութի գոյացական ստեղծական, ոչ զհետ գայ լինել ՚ի վեր քան զինքն, որպէս եթէ էր գոյացութի ստեղծական՝ ՚ի վեր քան զնմա գոյացութի ստեղծական պարտ էր լինել ՚ի վեր քան զինքն։

Յոյց. երրորդ յանդգնաշաճութէ. Եթէ ումեք ՚ի ստեղծուածոց Համարնական լինէր լոյսն փառաց, այն ստեղծուած յիւրմէ և բնապես լինէր անմեղանչական և երանելի, որ սեպհական է այ միայն. զի այս ստեղծուածք սուին իսկ՝ զի յոչնչէ են, ճն մեղանչական և պակասելի, յայտ է հետեւութիա. զի որով հետև լոյսն փառաց է վերջին արամադրութ առ տեսութին այ, տեսութին այ բնութէ պատշաճէր այնմ ստեղծուածոյ. իսկ տեսութին այ ոչ լծորդի ընդ մեղաց ինչ, կամ ընդ թշուառութէ. ապա։

Ա՛ց չասիցես արդեօք. այծ բացարձակ կարողութէ իւրով կարէ զայն ստեղծուածն զրկել ՚ի լուսոյ աստի, կամ նահանջել զզուգընթացուի իւր ՚ի յառաջ բերել զայն տեսուի, քանզի այդ ոչինչ հակառակի լինելոյ միշտ տեսուին պատշաճեալ նմա

հա-

համաբնակ կամ յիւրմէ բնուէ, և պահանջելոյ նմա յիւրմէ քնուէ լինել անմեղանչական և երանելի: Օայլ բազում անպատշաճութիւնս՝ եթէ հաճոյ լիցի, տես՝ ի Կոնեթ. այսմ վիճ. ՈՀ. Պ. Ո. Յ՝Ղ. Գ:

Ընարկիցես նախ. Միտքն լուսաւորեալ լուսով փառաց չէ անսահման զօրութիւ. ապա ոչինչ ընդդէմ է ստեղծանել Ոյ զայսպիսի միտս. իսկ եթէ լինէր ստեղծեալ, լինէր նմա համաբնական տեսութիւն Ոյ:

Պատասխանեմ, զան. զառաջ. Միտքն լուսաւորեալ լուսով փառաց ոչ է անսահման զօրութ. և սակայն է վերացեալ՝ ի կարգ գերագոյն, այսինքն՝ ի գերբնական՝ ընդունիմ. մնայ ևս՝ ի բնական կարգի՝ ուրանամ. ընդ նմին և զհետև. Վասնզի անհնարին է իրին ոչնչաւի և առաւելութիւ յիւրում կարգի՝ ժամանել երբէք՝ ի կատարելութիւն բարձրագոյն կարգի. ոլպէս ոչնչաւի և կատարեսցի մնալին յիւրում կարգի, ոչ երբէք ժամանէ՝ ի կատարելութիւն հոգւոյ. ապա ոչնչաւի և կատարեսցի զօրութի բնական մնաց՝ ոչ երբէք ժամանէ՝ ի կատարելութի մնաց վերացելոյ՝ ի կարգ գերբնական:

Ընարկիցես երկիր. Ոչ ինչ հակասական ստեղծանել Ոյ զգոյացութի գերբնական. իսկ արդ այնմ լինէր համաբնական լոյն փառաց. ապա՝ Ոյ. Ոյ. Մեծ. Գոյացութին Ոյ չէ ինչ նուազ հաղորդական՝ ի գերբնական կարգի քան զնւր ստորոգելս. այլ ստորոգելիք Ոյ հաղորդին՝ ի գերբնական կարգի. զի ահա սերն Ոյ հաղորդի հեղական սիրոյ, խնամատութին Ոյ գերբնական հեղեալ խնամատութեն, այնպէս և այլք. ապա:

Պատասխանեմ, ուր. զմեծ. ըստ ասացելոցս և զգուշ. զան. զմեծ. Գոյացութիւնն Ոյ չէ ինչ նուազ հաղորդական քան զնւր ստորոգելս՝ պատահական հաղորդութի, կամ ըստ եղանակի գոյ-

պատահման՝ ընդունիմ. գոյացական հաղորդութիւն կամ ըստ եղանակի գոլոյ գոյացութեանն ուրանամ.

ա. ի. ին. ժա. բղ. գ. ի. առ ի. Բանիւք որ գոյացուցեալ է յաճ առեալ ընդ վերադասուն պատուհասիւք լինի ի քնութիւնն. որպէս սրբոյն շնորհքն թէպէտ և ի հաղորդութեան գոյացութեանն ոչ. բայց ոչ հաղորդի եղանակի գոլոյ նորա գոյացական. զի սա ինքն է պատահումն:

Աստիպիես. Գոյացութիւն ոչ հաղորդի ի բնական կարգի գոյացական հաղորդութիւն, ապա կարօղ է հաղորդիլ և ի գերբնական կարգի:

Պատասխանեմ, ուր. զհետև. Ընհանդիմութիւն է, զի գոյացութիւնն ի բնական կարգի ունի միայն զկարգ գերազանցական առ ածն՝ իբրև առ արարչական պատճառ, որպէս այլ ամ էակք, այլ ոչ իբրև առ տեսակարար առարկայ, ոչ պարտէր ունիլ գոյացութիւնն գերբնական, եթէ լինէր, ոչ ցուցաւ. Պարձեալ՝ ունիս տեսանել ի ցուցմունս եզրակացութեանդ զայլ անհանգիտութիւնս և զայլ անպատշաճութիւնս, որք զհետ գային գերբնական գոյացութեանդ, և ոչք ոչ գան զհետ բնական գոյացութեանդ:

Պնդիցես. Զոն ներգործութիւն գերբնական պատահմունք. ապա գէթ կարելի է գոյացութիւն գերբնական, որ իցէ ենթակայ նոցա համաբնական: Ցուց. հետև. Զի պատահումն ունի զկարգ առ ենթակայ լինել համաբնական. իսկ արդ՝ չէ հնար նշանակել զայլ համաբնական ենթակայ գերբնական պատահմանց քան զգոյացութիւնն գերբնական. ապա:

Պատասխանեմ, ուր. զհետև. և զցուց. ուրա. զմեծ. Զի թէպէտ ամ պատահումն ունի զկարգ ենթակայ լինել, այլ չէ հարկ հայել նմա ենթակայ իւր համաբնական. ոչ յայտ է ի պատահմունս՝ որ յառաջ գան ի բնական կարողութիւնէ ենթակային: Այլ ի փիլիսոփայութենէ երբեակ ենթակայ զանազանի. կամ երբեակ կարողութիւն ընկալուչ

պա-

պատահմանց. Ուսանելին բնական. ունի ջրոյն նկատմամբ ցրտութեան: Արկղն բռնական, որպէս ջրոյն նկատմամբ ջերմութեան. Արկղն հնազանդական, որով գինի և խցէ իր հպատակի ամ յընդունել զպատահական կերպս. և զայս օրինակ գերբնական պատահմունք հային ի բնական գոյացութեի, ուր ըստ օրում է բնական, այլ ըստ օրում հնազանդական, և հպատակ ամ, ի գործելն գերբնաբար:

ՅՕԳՈՒԱԾՈՑ Ե:

Ջնջել լոյն փառաց և հիմ զանգլիոնի առ երանական տեսութիւն:

Ասելի նախ. Արկղքին ևս զուգընթանան ներգործաբար:

Յուց. Նախ ի մէ լուսոյ փառաց. Այնոյ բազդատի լոյն փառաց առ երանական տեսութեի. ունի սերն հեղեալ առ սերն երանական. և այլ գերբնական ունակութիք առ գերբնական ներգործութիս. Իսկ արդ՝ սերն հեղական և այլ ունակութիք գերբնականք ներգործաբար զուգընթանան առ գերբնական ներգործութիս, ըստ որում տրամադրեն, կատարեն, վերացուցանեն և լրացուցանեն զկարողութիս առ ի յառաջ ածել զայնս. ապա նոյնպէս լոյն փառաց նկատմամբ երանական տեսութեն:

Յուց. երկր՝ ի վերայ մտաց. Երանական տեսութեին է կենդանական ներգործութեի երանելոյն, մանաւանդ թէ երանական կեանք նորա. ապա մանաւանդ թէ երանական կեանք նորա. ապա մանաւանդ թէ երանական կեանք նորա. ապա

թին, որպէս կամքն կերպաւորեալ հեղական սիրով՝ առ սէրն այլ. իսկ արդ՝ կամքն կերպաւորեալ հեղական սիրով է պատճառ սկզբնական՝ սիրոյն այլ, և ոչ գործիքական միայն. ապա :

Յուց. երկրդ՝ Յէուխէ գործուղն է վերանալ արտաքոյ ընդարձակուե իւրոյ հաւասարեալ առարկայի. որպէս յայտ է՝ի ջուր մկրտութենէ, որ վերանայ առ՝ի արտադրել զնորհս. Իսկ արդ՝ ածծ տեսեալ ոչ է արտաքոյ ընդարձակուե հաւասարեալ առարկայի ստեղծական մտաց, այլ արտաքոյ համեմատելոյն միայն, որպէս յայտ է յաստացելոցս, ապա :

Յուց. երրդ՝. Յէուխէ յստակապէս առեալ գործուղն է շարժիլ անցաւոր շարժմամբ, անշարժ գոլով ինքեան՝ի նեղբուստ, ոյլ յայտ է՝ի ողջն, և՝ի տապարն, և յայլս. Իսկ արդ միտք՝ որ տեսանէ ածծ, ոչ այնպէս շարժի յայլ անցաւոր շարժմամբ, որ ոչ ևս շարժիցէ զինքն կենդանատպէս. ոյլ արդ ասեաք. ապա :

Ասելի է երրդ՝. Միտք ևլոյս փառաց զուգընթանան իբրև երկու բոլորական պատճառք ընդ զանազան բանիւ. լոյն փառաց իբրև բոլորական բան կերպական մերձաւոր. որով միտքն վերանայ և համեմատի ներգործութենն տեսութենէ. միտքն իբրև բոլորական սկիզբն, որ յառաջածէ զտեսութի. ոյլ կամքն և ունակութին հեղական սիրոյ նկատմամբ ածպին սիրոյ :

ՊՐԿ. Օ.

Ընդէ՞ր պետանէ Տէրն այլ. կամ հնար էցէ պետանել նմանողքէ ինչ, կամ պետական :

Պիտել պարտ է նախ՝. Ո՛անաչուն մեր լինի՝ զոր որում կարողութին ճանաչողական ձգէ զիրա առ ինքն, միաւորելով զնոսա ընդ իւր. և քանզի իրք վասն նիւթականութեան իւրեանց ոչ կարեն

էա-

էակապէս ընդ մտանել ի կարողուին, պէտս ունին տեսակի, որ իցէ նոցա երևեցուցիչ, և կերպական նմանութի, որով միաւորին ընդ կարողութեան: Որդ տեսակն յիմանալի և յերևեցուցիչ գոլն ամենևին նոյն է ընդ առարկային ի գոլն էակական, և ոչ է ընդ նմա նոյն թուով. ոչ պատկեր կայսերն է նոյն ամենևին ի գոլ պատկերին, որինչ կայսրն ի գոլն բնական, այնպէս մինչև տեսակի զրօրինակ ձիոյ փակել յինքեան վկերպ և զբնութի ձիոյ՝ նոյն ամենևին ընդ այնմ՝ որ է ի ձին. ոչ ըստ բնական եղանակաւ, այլ ըստ իմանալի եղանակաւ. և տեսակի այս թուով մարդոյ, լինել նոյն թուով մարդ ի գոլն իմանալի. ապա թէ ոչ՝ տեսակն ոչ յանդիման առնէր զառարկայն՝ որպէս է. և նովաւ չէր հնար իմանալ զայն. վասն և այն բան Ար իստոտէլի է. ի գիրս՝ որ ի վերայ հոգւոյ. լէ. Ընդունի ըստ էության ինչ առ. զի բանիւ տեսակաց փակէ յինքեան զամ իւրաց բնութիս, ոչ ի բնական գոլն, այլ ի դիտողականն: Վարձեալ՝ և այն բան մեկնէին. ի մտաց և յիմացեալ էրեն լինել յաւելս ի՝ բան ի նէ-ւոյ և ի կերպէ: Օդի նիւթն ոչ փոխարկի ի կերպ, և ոչ կերպն ի նիւթ. այլ ի միաւորութէ երկոցունցն՝ ելանէ երրորդ բաղադրեալ. բայց ի տեսակէ և ի մտաց ոչ ելանէ երրորդ ինչ մի. այլ միտքն յաւելա յիմացեալ իրն փոխաբերի միջնորդութէ տեսակին, գէթ ըստ բազմաց, զորմէ ստուգ ինչ ճոխաբանել անիմք ստորև:

Վիճել պարտ է երկոտ. Տեսակն կրկնակի զանազանի, տպաւորեալ և ելուզեալ. տպաւորեալն, յառաջէ քան զճանաչումն իբրև փոխանակ առարկայի. և է կերպական նմանութի նորա, որով իբր աներմամբ բնութեաւորի միտք, ի յառաջ ածել զճանաչումն և արտագրել զծնունդն, որ այն ինքն է ելուզեալ տեսակն, որ յայլ անուն բան մտաց անուանի, Զորմէ այն առած Հասարակաց ԱՕգոստինոսէ ասել,

ռեալ. Յառաջիկայէ՞ն ի կոտորա՞ծ ձնանի ձանձրո՞ւմն։ Էսկի տպաւորեալ, զի յառնող իմացութիւ՛ն որ ընդ առնէ, տպաւորի՛ ի կրօղ իմացութիւնն, որ ելուզանէ զճանաչումն։ Ելուզեալն է եղը ճանաչման. որպէս սրդ աստղաք, և կենդանական երևեցուցումն առարկային արտադրեալ ի մտաց։ Էսկի ելուզեալ. զի նովաւ ելուզանէ միտք զառարկայն. քանզի ճանաչումն իբր ի բաշումն կրկին պաշտօնս ունի. այս է ըմբռնել զինթակային, և ըստ այսմ ասի ֆոյո՞ն. և յառաջ բերել զբան կամ զիւենդանական երևեցուցումն առարկային. և ըստ այսմ ասի. ասո՞ւի։ Էրդ՝ յայսմ կանոզանին տեսակն տպաւորեալ. և ելուզեալ. տպաւորեալն յանդիման առնէ զինթակային, իբր ճանաչելի, իսկ ելուզեալն իբր ծանուցեալ. տպաւորեալն շարժէ առ ճանաչումն, իսկ ելուզեալն եղերէ զայն։ Էյս վարդապետութեի՛ է հաստարակաց, ո՛չ միայն Էրիստոտէլի և նախնի իմնաստասիրաց, այլ և սկզն Օպոտ. և սկզն Ռոմի. և յետ նոցա ամ ուծաբանից. զոր տարտարարս անպտանն ոմանք յարդի փիլիսոփայից։ Էրդ՝ իմնդիր է զերկուց տեսակացս արդեօք իցեն, կամ հնար իցէ լինել ի տեսութիւնն այ։

Ա. տ. ք. բաշ. Էսկզն է նախ. Ո՛չ է. և չէ ևս հնար լինել տեսակ տպաւորեալ յերանական տեսութե՛ն։ Էստաջինն մասն է հաստարակ. իսկ երկրդն է Ռոմիմյասկանաց և այլոց բազմաց։

Յուց. առաջին՝ մասն. Տեսակն տպաւորեալ ևս երրորդ է յերանական տեսութե՛ն. ապա չէ իսկ։ Յուց. առաջ. Յայնժամ իմնդրի տեսակ տպաւորեալ, յորժամ կամ առարկայն ոչ գոյ. կամ ո՛չ է ըստ ինքեան ներկայ մտաց, կամ չիցէ ըստ բաւականին իմանալի վասն նուազականութե՛ն իւրոյ. իսկ արդ՝ առարկայ երանական տեսուե՛, ա՛ն ո՛չ ասե, գոյ էապէս. է՛ի ներքուստ ըստ ինքեան ներկայ ո՛ և իցէ երանեալ մտաց. և է ամենևին իմանալի, զի է ամենևին անուութ. ապա։

Յուց.

Յուց. երկդ մասն նախ՝ Տեսակն տպաւորեալ պարտ է հաւանձայնիլ ընդ առարկային ՚ի նմին առթիճանի աննիւթականութեանէ, ապա թէ ոչ՝ ոչ հրեշտուցանէ զնա, որպէս է յինքեան. զի ցոյլ վայր է երևեցուցիչ, ցոր վայր է իմանալի, և ցոյլ վայր է իմանալի, ցոր վայր է աննիւթական. յայսմանէ Նիւթական տեսակք ոչ կարեմք ճանաչել զՀոգիս. իսկ արդ՝ ոչինչ ստեղծեալ կամ՝ ստեղծանելի տեսակ կարէ ժամանել յաստիճան աննիւթականութեանն՝ որ այ պատշաճի. ապա:

Աշ.

Յուց. երկդ՝. Տեսակն տպաւորեալ է նոյն ինքն զենուլթէ առարկային ՚ի գոլն իմանալի, այլ առանց. իսկ արդ՝ հակասական է ստեղծեալ տեսակի լինել զենուլթէ այ ՚ի գոլն իմանալի, ապա: Յուց. փոքր. Ոչ ենուլթիւնն այ է իւր գոլն ևս և՚ի գոլն իմանալի. իսկ արդ՝ հակասական է ստեղծեալ տեսակի լինել իւր գոլ՝ ևս և՚ի գոլն իմանալի և երևեցուցիչ. ապա:

Աշ.

Յուց: երրդ՝. Ամենայն արարածք արշաւի և անիւթական և կատարեալ իցեն, են պարագրեալ, և առ տեսակ լինչ պրոշնալ, ոչ միայն ՚ի բանի էակի, այլ և՚ ի բանի տեսակի. վասն զի ընդ նուաւ և ընդ այլով զենչ և իցէ բանիւ է ստեղծուածք. իսկ արդ՝ էութիւնն այ է անպարագրելի, և ոչ ուր մի լինչ տեսակ որոշեալ, այլ ամենեին զայմ տեսակ և զկատարելուն, և զայմ որ լինչ կարէ լինել իմացեալ՝ գերազանցապէս բովանդակէ. ապա որ լինչ զի՞ստեղծական ՚ի միտս, ոչ յանդիման առնէ զնա, որպէս է յինքեան:

Աշ.

Հաստատի. Առաւել հնոի է այ լինչ և իցէ ստեղծեալ կամ ստեղծանելի տեսակէ, ևս և՚ի բանի տեսակի, քան գոյացուի հրեշտակի՚ի տեսակէ վերացելոյ յերևակայմանց. իսկ արդ՝ էութիւն հրեշտակին ոչ կարէ լինել իմացեալ ըստ որում է յինքեան տեսակաւ վերացելով յերևակայմանց. ապա:

Ի-

Ընդել է երկդ. Ո՛չ է և չէք հնար լինել տեսակ եղուզեալ յերանական տեսութեն: Այս է հասարակ առ Թովմայեանս ըստ երկուց մասանց ևս:

Ասա. առ է. Յուց. առաջին մասն, Նախ՝. Զայն սակս դնի տեսակ եղուզեալ. զի առարկայն՝ որ է խմա- նալի տպաւորեալ տեսակաւ, լինի ներգործու- թեամբ խմացեալ եղուզելովն. և իցէ՝ ի միտս՝ իբր եզը նորա. Իսկ արդ՝ էութիւն այ միաւորի ըստ առեղ- ծական մտաց՝ իբրև խմացեալ ներգործութեամբ որ իւրև առնէ զմիաքն՝ ի ներգործութեան. ապա: փոքր. է ոչին Թովմ. և յայտ է, զի էութիւն այ է գերամեքուր ներգործութի՝ ի գոլն խմանալի, որպէս յայլ տեառ, և վեկ ներգործութեամբ խմա- ցեալ, և ըստ որում այսպիսի՝ ի ներքուստ է նկատ- մասց. ապա:

Յուց, երկդ՝, տապալելով զհիմն հակառա- կորդաց: Զայն սակս դնի ըստ նոցա եղուզեալ տեսակ յերանական տեսութեան, զի պարտ է նշանակել զեզը այնմ առնելութեան, ՚ի նմանէ արտագրեալ. իսկ արդ՝ այս պատճառ է ոչինչ. ապա: Յուց. փոքր. Ո՛չ է յեռ՚ձեռնէ մեացօղ առնելութեն յառաջ անել զգործ, թէպէտ և բա- զում անգամ դիպի այս նման. այլ երանական տե- սութիւն է առնելոյն մեացօղ, ապա: Յուց. մեծ. Նախ՝ յայտ զանազանի առնելութիւնն մեացօղ յանցանողէ, զի անցանօղն է մի գործոյն. իսկ մեա- ցօղն մի կատարելութեն ենթակային, յորում մնայ: Երկդ՝ զի բանն այ տեսանէ և խմանայ, այլ ոչ յա- ռաջ բերէ զայլ բան կամ գտնօղ եղուզեալ: Երրդ՝ յորժամ մեք մասնաւորապէս հայելով նկատեմք ՚ի բանն արդէն կերպաւորեալ ՚ի միտս, զայլ ոչինչ կերպա- բանեմք, և յայնժամ ճանաչումն է պարզապէս խմացումն, և ոչ ստութի. ապա:

Յուց. երկդ մասն նովին հիմամբ, որով ցու- ցաւ եկդ մասն առաջին եզրակացութեն. զի թէ չէ

Խդ հնար

Հնար լինելոյ տեսակ տպաւորեալ այնչափ կատարեալ և աննիւթական, որ զնա որպէս է յինքեան յանդիման արասցէ. ապա ևս առաւել և ոչ տեսակ ելուզեալ. վն զի սմա պարտ է կատարելագոյն լինել, կամ դեթ ՚ի նոյնչափ կատարելութեան ընդ տպաւորեցոյն. քանզի նորա է յանդիման առնել զառարկայն իբրև խնացեալ յերկրորդում ներգործութեան. իսկ տպաւորեալ տեսակին յանգիման առնել իբր խմանալի միայն յառաջնում ներգործութեան: Ա՚պա:

Ը՚ԺՄՈՒՒ ԱՌԱՓՈՂԸՆԴՈՒՆ.

Ա՚ռարկիցես ասես՝ ընդդէմ առաջին եզրակացմանդ՝ համաբնականագոյն է ՚ի կողմանէ այ և ՚ի կողմանէ մտաց մերոց տեսանիլ այ ստեղծական տեսակօք: Ա՚պա այսպէս տեսանի: Յուց. առաջ. ՚ի կողմանէ այ՝ համաբնականագոյն է առնել այ միջնորդութեամբ ստեղծական կերպից քան ինքնին անմիջապէս. իսկ ՚ի կողմանէ մտաց համաբնականագոյն է ճանաչել նմա զառարկայն տեսակաւ՝ որ կից ընդ նմա իցէ և ընդ նովաւ կարգեալ, ոչ զինի հասարակօրէն: Ա՚պա:

Պատասխանեմ ուր. զառա՝ և զցուց՝ զան. զառաջարկութիւդ ըստ երկաքանչիւր մասին: Օ՚ա՝ առաջին մասն այսպէս. համաբնականագոյն է այ առնել միջնորդութիւն ստեղծական կերպից, յորժամ են զօրութիւնք ըստ ինքեան գործողականք, և ստեղծական իրին սեպհականք՝ ընդունիմ. յորժամ են միայն երևեցուցիչ այլոց՝ և փոխանակ նոր, արդիսի են տեսակքն, ուրանամ: Օ՚ի յորժամ առաջիկայ է առարկայն՝ աւելորդ են: Նոյնպէս և զերկրորդ մասն զան. համաբնականագոյն է մտաց ճանաչել զառարկայն տեսակաւ, յորժամ առարկայն չիցէ ինքնին առաջի կայ, որպէս լինի ՚ի ստեղծական առարկայս, ընդունիմ. յորժամ

և ինքնին առանձնական, որպես լինի յերրանական տեսութեան՝ ուրա։

Յաւել, թէ երկաքանչիւր առաջ. ևս են ըստ իրաց ինչ ճշմարիտ, եթէ ստեղծական տեսակք իցեն կարելիք, Ա՛րդ ըստ մերս կարծեաց տեսակք էութեանն այ՛ի տեսութեան նորա՝ են անկարելի։

Ա՛ռարկիցես երկրորդ՝ ընդդէմ նմին։ Եթէ անհնարին էր լինել տպաւորեալ տեսակաց յերրանական տեսութեան, լինէր արդեօք՝ զի պարտ էր լինել՛ի նոյն աննիւթականութեան, ըստ էութեանն իւ. իսկ հետև. է տուտ. ապա և առաջ։ Յուզփոքր. բազմոլինակ. Ա՛յսինքն ներգործութիւն տուեալ լինի լոյս փառաց, որով միտքն ստեղծական տեսանէ զնա, որ չէ արդեօք՛ի նոյն կարգի ընդ այս։ Երկրորդ՝ գոյացութիւնն ճանաչի տեսակաւ, որ և պատահումն. ապա։ Երրորդ՝ հրեշտակն ստորինն ճանաչէ ըստ գինչէի զվերինն. իսկ արդ՝ տեսակն՝ որով ստորինն ճանաչէ զվերինն, ո՛չ է՛ի նոյն աննիւթականութեանն ընդ վերնոյն. ապա։ Չորրորդ՝ նոյնպես հոգին անչատեալ ճանաչէ զհրեշտակեան տեսակօք՝ որ ստորին է քան զնոսա. ապա։

Վասն ուր. զիոք. և զառաջինն ցուց. ուր. զհետև. Ընհանգիստութիւն է. Օ՛ի լոյն փառաց ե՛ի կողմանէ կարողութեան, զոր վերացուցանէ՛ի կարգ գերբնական, և այն բաւական է, զի իցէ հաճեմատեալ յերկնեալ զնա սահմանաւոր եղանակաւ։ Իսկ տեսակն է՛ի կողմանէ առարկային իբրև կերպական նմանութեի երևեցուցիչ նորա, ըստ որում է ինքեան. արդ չէ հնար խիք երևեցուցանել զնա ըստ որում է ինքեան, եթէ չիցե աննիւթական և անսահման. որպես նա ինքն նա։ Օ՛երկրորդին՝ ուր. նոյնպես զհետև. Օ՛ի թէպէտ տեսակն երևեցուցիչ գոյացութեն է պատահումն՛ի գոլ եակի. սակայն և գոյացութիւն՛ի

գոլ երևեցուցչին, և՛ ի նոյն աննիւթականութեան ընդ գոյացութեան, զոր երևեցուցանէ. ապա թէ ոչ՝ ոչ երևեցուցանէր զնա որպէս և է յինքեան։

Ա. Ո երրորդն՝ պատասխանեն Թովմայեան Յովհաննէս, Կաջէթ, և այլք բազումք, թէ թէպէտ հրեշտակին վերին և ստորին ոչ միաբանին՝ ի նոյն տեսակ աննիւթականութեան, բայց միաբանին՝ ի նոյն սեռի, և նովին եղանակաւ իմանան, այս է, հեղեալ տեսակօք և ոչ վերացելովք յերևակայմանց. արդ չէ ինչ ընդդէմ, եթէ տեսակն, որ է՛ ի նոյն կարգի և սեռի ընդ առարկային, թէպէտ և տեսակաւ զանազան, երևեցուսցէ զնա՝ ըստ որում է յինքեան, թէպէտ և ոչ ամ հասատութիւն. և յայտնանէ հետևի միայն, թէ ստորին հրեշտակն՝ ոչ այնպէս կատարելագոյնս ըմբռնէ զվերնագոյնն, ոչ նա ինքն զինքն. սակայն ըմբռնէ զնա ըստ որում է յինքեան. վ՚ ըստ՝ յ՚ ի յըմբռնելն զերին ըստ զինչէն մինչև ցհատու լինելն գոյ ընդարձակութեի. իսկ պէսպիսութիւն կարգի ամենևին բառնայ զհամեմատութիւն, որ՚ ի մէջ տեսակի և առարկայի։ Ոչնոյն ասե՚ն՚ ի վ՚ ի անջատել հոգւոյն, որ կամ նովին անջատմամբ, և կամ առանձին իմն՚ շնորհօք ըստ իմիք վերանայ յաստիճան գոլոյ՝ հրեշտակաց։

Ա. յս լուծումն է հաւանական. բայց գուցէ արդեօք ճշմարտագոյն ևս երևեսցի ումանց, և համեմատ սըյն Թովմ. թէ ամ տեսակաց պարտէ լինել՚ ի նոյն աննիւթականութե՚ն, ոչ միայն սեռօրէն, այլև տեսակարարապէս ընդ առարկային զոր երևերևեցուցանէ. ապա թէ ոչ՝ որովհետև ոչ երևեցուցանէ զնա, բայց եթէ ըստ որում է իմանալի, և ըստ այնմ է իմանալի, ըստ որում է նալի, և ըստ այնմ է իմանալի, ըստ որում է անննիւթական. եթէ միաբանեսցի միայն ընդ առարկային՚ ի սեռի, և ոչ՚ ի տեսակի աննիւթականութե՚ն, երևեցուցանէ զնա միայն ըստ սեռական

քանի, և ոչ ըստ տեսակարար բանի. և այսպէս ոչ ճանաչի ըստ զինչէին, և ոչ ըստ որում է

Ի. Ը. Ի յինքեան: Այնէ նմանութիւնն պիտոյիցի, ասէ նը
Ը. ՎԱՐԴԱՊԵԱՆ, չերեքեցուցանէ զեսսիին, և ոչ չե-
Ա. ԲՈՒ. րեքեցուցանէ տեսին, ճանաչէ իւրն այլ ըստ բանի տեսի, և ոչ ըստ բանի զեսսիի:

Այլ յայս միտ ուրանալի է փոքր, ձեռնաբկութեանն. քանզի Թէպէտ տեսակն, որով ստորին հրեշտակն ճանաչէ ըստ զինչէին զվերինն, յէական գոլն, և ըստ որում պատահումն է ստորնագոյն քան զվերնագոյն հրեշտակին, զի ըստ այսմ է համեմատական գոյացութեան ստորին հրեշտակի, յորում է իբրև յինթակայի. սակայն ի գոլն երևելագոյնէ, և իբրև տեսակ, է ամենևին ի նոյն անխիթականութեան ընդ վերնագոյն հրեշտակին, զի ըստ այսմ ոչ համեմատի ենթակային յորում է, այլ առարկային՝ որոյ է նմանութիւն: Այս վճռի պատշաճ Թուի ասել և զանջատեալ հոգւոյ:

Այլ ասիցես. Տեսակք հրեշտակաց են նոցին յատկութիւք. ուստի և չէ հնար նոցա անխիթականագոյն լինել քան զընութիւն, որոյ են յատկութիւք:

Պատասխանեմ. Տեսակք հրեշտակաց չեն յատկապէս և ճշդիւ յատկութիւք ի նոցուն բնութէ գոլեալք, այլ են հեղեալք յայլ, որպէս նա ինքն Թովմայեանն Յովհաննէս, Կօնէթ, և այլք ի ճառս հրեշտակաց. առ խ. ծդ. տպին Վ. ուսուցանեն: Այլ ասին ըստ իւրաց հինչ համաբնականք, և ըստ այնմ բանի յատկութիւնք, ըստ որում համաբնականապէս են պատշաճ հրեշտակաց՝ ըստ կատարելութեն վիճակի իւրեանց, և ընկալան զայնս հեղեալ յայլ ընդ բնութեն իւրեանց, ի վայրկենի
Պատրև. ստեղծման իւրեանց: Այլ ասէ պան Վ. Ընդ-
Ի. ՀԻՒ. պ. գէն անջատեալ նմանայ պետութ, զոր ընկալա- ՝ի
Ը. ԲՈՒ. հեղմանէ ձեռնէն ըստոյն, որպէս և հրեշտակ:

Ընտր-

Առարկեցես երրորդ. Ըստ տեսութեին այլ ոչ պահանջի տեսակ անսահման. ապա է կարելի։ Յուց. առաջ. Տեսութիին երանական, առ որ լինի տուեալ՝ չէ անսահման. ապա և ոչ տեսակին այն։

Պատասխանեմ ուր. զառաջ. և զյուց. զանազառաջ. Տեսութիւնն երանական, առ որ լինի տուեալ, եակապէս առեալ չէ անսահման՝ ընդհանարկապէս առեալ՝ ուր։ Պանդի անմիջապէս հպի յառարկայ անսահման։ Ուստի զան. զհետե. Ըպա և ոչ տեսակին պարտ է լինել անսահման, ի կողմանէ գործոյն՝ ընդհա. ի կողմանէ առարկային՝ ուր։ Պանդի որովհետև է նմանութիւն առարկային ըստ որում է յինքեան, պարտ է լինել ի կարգի իմանալւոյ՝ որ ինչ է նոյն ինքն առարկայն ի կարգի բնութե։

Առարկեցես չորրորդ՝ ընդդ. երկրորդ եղբա։ ա. Յովհ. գ. 2. ասի. Ոչ յորժամ նա յայտնեսցի, նման նմա լինելոց եմ, զի տեսանելոց եմ զնա ոպէս է նա. Ըստ Օգոստ. Թ. ի վր երրորդութեան. գլ. ժա. ասէ։ Յորժամ ճանաչեմ զնա, այն ծանօթանամ..... Բանէ. ես լինի նմանութիւն ինչ այն ծանօթանայնն այն։ Իսկ արդ տեսակն երևելիսն ոչ այլ ինչ է, բայց եթէ նմանութիւն այն, որ ասի բան։ Ըպա։

Պատասխանեմ առ առաջինն, թէ այն վկայութիւն նշանակէ զնմանութիւնն՝ որ է հաղորդութեամբ լուսոյ փառաց։ Պանդի լոյսն փառաց է հաղորդութեի ածային լուսոյն, որով միտքն համանայտեալ ի տեսանել զնա, նովին երանութեամբ զուարճանայ ընդ նմա, և զնոյն առարկայ ունի ընդ նմա, և լոյսն փառաց առնէ զմեզ նմանս նմա։ Ըստ պ. առաջ.

Պատասխանեմ առ երկրորդն. Օգոստ. խօսի զնանօթութենէն այն, որ ստացեալ լինի ի ճանապարհի. և զայն ասէ լինել բան և նմանութիւն, Ընդդ. առ. Բ.

ած կերպակէս՝ այլ պատճառաւորեալ. մի գի յաւտոգ-
բերէ զբան և զնմանութիւն։

Ստեպհնոս. Օգոս. գիրք. ժդ. ի մի քա-
զաք. գլ. ժէ. խօսելով զերանելոյն առաքեալն
ասէ։ Ի յայս պարկեր յայնժամ կոպտել նմանո-
ւիլ եղբոյր, յորժամ պետս-ի-ենան ոչ եղբոյր կոպտել։
Ընդ։

Պատասխանեմ. Ինդ Օգոստ. է, զի ի
միում մեր, որ է բնական պատկեր ոչ, եղբոյր կա-
տարեալ նմանութիւն ոչ, յորժամ եղբոյր կատարել
առաքելոյ նորա, և ոչ եթէ յայնժամ եղբոյր ի
միում մեր առաքեալ ինչ, որ իցէ կերպական նմա-
նութիւն նորա, այլ թէ նոյն ինքն միտքն եղբոյր
յայնժամ կա նման ոչ, և իրրև թէ ածայեալ.
եթէ մի նեղբին միաւորութեան ընդ ածայեն էութեան,
և եթէ, որպէս արդ ասէաք, մի նոյին երանուն
ընդ ոչ զուարճանալոյ, և զնոյն առարկայ ընդ նմա
յիմացման իրօք ունելոյ։

Եթէ ասիցես. Ինչ ոչ կարելի լինել նման
ոչ առանց նմանութեան, որպէս չէ հնար լինիլ
լինել սպիտակ առանց սպիտակութեան. Ընդդէմ
խոստովանիմ և ես, թէ ոչ կարելի լինել նման
ոչ՝ առանց նմանութեան, որ իցէ առնչութիւն
նմանեաց, և ոչ թէ՝ որ իցէ առնակ երևեցուցիչ
ոչ։ Եթէ պնտիցես, թէ որ առնչութիւն նմանութ
պարտ է ունել գհին, որ ոչ թուի լինել այլ ինչ
քայց եթէ առնակն։ Ուրանամ զառաջինդ. քանի
զի հին այսր առնչութեան է նոյն իսկ փառաւո-
րութիւն հոգւոյ և մարմնոյ, նեղբին միաւորութեան
ընդ էութեան ոչ.

Ստեպհնոս դարձեալ՝ ոՕգոստ. որ գիրք ժե.
ի մի երրորդ. գլ. ժդ. ասէ։ Ոչ անկէ նման նմա
նեղբոցեմ, յորժամ պետանիցեմ զնա որպէս և էն.
և յայնժամ ըստ ինքն ոչ ինչ ասաց, և ոչ սպե-
ցաց, և ոչ ինքնեցաւ։

Պատասխանեն բազումք. Թէ ()գոս. Ի ձեռն քանի՝ ոչ իմանայ զտեսակ եկուզեալ առ երանելիսն տեսութիւն, այլ զայն ամ՝ որ զերին առաջի առնէ, եթէ տեսակ իցէ, և եթէ նոյն ինքն իրն. որ ընդ զտեղի տեսակի. որպէս է յերանելիս տեսութեն՝ էութիւնն այ, զոր վ այնորիկ կոչէ Քան ձեզ. զի միաւորի ը միտս մեր ըստ օրինակի բանի, որ ներգործաւորէ զնա և եզերէ: Այս պատասխանի է ամենևին հաւանական: Ասկայն ը Սիլվեսթրի ()գոստ. իմանայ զբանն՝ սեւօրէն, զոր ասեն խորհօղք, և իմացօղք, որ յայնժամ ոչ եղիցի ոստ. իբրև թէ ասէր, յայնժամ ոչինչ խորհուրդ մեր, կամ իմացումն՝ եղիցի ոստ, վ զի իմանալիք զնամ ը օրում են յիրում. ուստի յաւելու, Ա՝ ոչ ոպէսո՛, և ոչ վընկէսո՛: Այսպէս ասէ վերոգրեալ ՅՃաբանն:

Ոարկիցես հինգերորդ՝ ընդդէմ այնմ. Զբն Ծովմ. ստորև. խ. իէ. պ. ՟ա. ասէ. Որ ոչ իմանայ, այնո՛ւիկ իսկ զէ իմանայ, յոտոջգայ ինչ ՝է նմա որ է ձնո՛ւթ իմացէ իւրն յինոցական զբո՛ւնէ յոտոջնէ՛ւ: Իսկ արդ խօսի նբ վարդապետն զնամ իմացմանէ ևս և վերանականէ ասա Թէ ոչ՝ ոչ ուղիղ ցուցանէր ընդդէմ արիանոսաց և սաբելեանց զլինել բանին յած: Այս:

Պատասխանեմ զան. զիորբր. Իսկ արդ՝ խօսի նբ վարդապետն զնամ իմացմանէ յարմարական տրամաբանութե՛, որ ենթադրէ զսեռս իւրաքանչիւրոցն՝ ընդու. բացարձակ տրամաբանութե՛, որ ենթադրէ զիւրաքանչիւրս սեռիցն՝ ուր. Արդ միտք սըկ վարդապետին է, Թէ յինչև իցէ իմացական սեռի, կամ յինչ և իցէ իմացական բնութե՛, եթէ մարդկային իցէ, եթէ հրեշտակային, և եթէ ածային, գտանի եղումն բանի, Թէպէտ և չնցէ այս ճշմարիտ զնամ իմացական անհատից՝ կամ գանանա զնամ իմացմանց նց: Յորմէ օրինաւ

յառաջ բերէ ընդդէմ արիանոսաց և սաբելեանց, թէ այծ՝ վե՛ղ է իմացական բնութի՛ւն, պարտ է յառաջ բերել զբան։

Պատասխանեն ոմանք, թէ ցուցումն սրբոյն Աւովմայի է պատշաճաւորութի՛ւն ինչ յառաջ բերեալ՝ ի հասարակօրէն հանդիպելոց մեզ. (զի խորհուրդք հաւատոյ ո՛չ ցուցանին։)

Արկինիցես. տրն Աւովմ. խ. Ֆ. ՚ի վե՛ճ ճշմ. պ. ի՛. ասէ. Ուանն է ինձ՝ երթալ ելեալ յայլմէ. և յարէ։ Որ ընդհանրապէս ճշմարիտ է պայման ամէ՝ որ նմացեալ լինի՚ի ինձ, լիե՛ս ելեալմի՛ երթեւեկի. և լիե՛ս նմանութի՛ւն։ Ըստ։

Հասարակ պատասխանի է, թէ սրբն Աւովմ. խօսի զճանաչմանէ իրին եւթի՛ւ, որ չէ մնքուրք ներգործութի՛ւն, և վե՛ղ այնորիկ և ո՛չ յիւրմէ ծանուցեալ ներգործութի՛ւն, որպիսի է հրեշտակն և անչատեալ հոգին, որք թէպէտ ճանաչեն զինքեանս գոյացութի՛ւն իւրեանց, որ ընու զտեղի տալ առեալ տեսակի, սակայն յառաջ բերեն զբան։

Բայց պահեալ զլաւագոյն դատումն այլոց, միտք սրբոյն Աւովմ. որպէս ինձ թուի, այս է։ Ուանն՚ի մեզ է ինչ իրապէս ելեալ յայլմէ. և այս ընդհանրապէս ճշմարիտ է, (ո՛ր թէ ամ բան է ինչ իրապէս ելեալ յայլմէ,) զայնմ ամէ, զոր իմանամք յառաջ բերելով զբան. այնպէս՝ զի չը վարդապետն ո՛չ կամի ասել, թէ յայնմ ամէ, զոր իմանամք, յառաջ բերի՛ք զբան. այլ թէ ամ բան զոր յառաջ բերիմք յորժամ իմանամք, լինի՛ իրապէս ելեալ յայլմէ. և այս յայտնի լինի՚ի պատճառէն, զոր անմիջապէս յաջորդէ. զի յաւելու՚ի վերայ սրբոյն Աւովմայ. ՚Բանզի նոյն իսկ ճանաչումն՝ (այս է, ըստ ոճոյ սրբոյն Աւովմ. նոյն իսկ բանն.) է գործ ներգործանէն յմանալոյ. և այս պատճառ ցուցանէ, թէ ամ բան է իրապէս ելեալ յայլմէ, զի ամ գործ իր-

իրապէս ելանէ՝ ի պատճառէ, և ոչ թէ ամ իմաստութեան ելուզանէ զբան։ Այս առաւել ևս յայտնի լինի՝ ի դիտմանէ սէյն Յովմ. քանզի դիտէ ամդ ցուցանել՝ թէ բանն անձնաւորապէս ասի յածայինս, զի բանն ը հաւասարեալ իւրում բմբռնման ոչ միայն՝ ի մէջ բերէ լինել ներգործութիւն իմացեալ, այլև լինել յայլմէ բացատրեալ։ Յորմէ քաջայայտ լինի, թէ նէն Յովմաս ոչ զայլ ինչ դիտէ, բայց միայն, թէ ամ բան՝ ի մէջ բերէ զներական ելումն յայլմէ, և ոչ եթէ յամ իմացման ելանէ բան։

Ընդարձակեա վեցերորդ. Երանական տեսութիւնն է առնելութի։ Իսկ արդ յէութէ առնելութե է զի յառաջ բերցէ զգործ, կամ զերը։ Ընդ։

Պատասխանեմ զան. զմեծ. Երանական տեսութիւնն է առնելութի ինացօղ՝ ընդու. անցանօղ՝ ուր. և ը այամ զան. զփոք. ուր. զհետև. Ուսումնս յայտ է յերկրորդ ցուցմանէ եզբակացութեան։

Ախտիցեա նախ. Եթէ երանական տեսութիւն ոչ յառաջ բերէր զբան, յայն սակս լինէր, զի ած՝ ի ներքուստ է ներկայ մտաց երանելեաց. Իսկ արդ այս պատճառ ոչինչ է. քանզի հրեշտակին՝ ի ներքուստ է ներկայ մտաց իւրոց, և սակայն՝ ի ճանաչելն զինքն յառաջ ածէ զբան։ Ընդ։

Պատասխանեմ. Թէ հաւասարիլ պատճառն՝ ոչ յառաջ բերելոյ երանական տեսութենն զբան՝ է, վը զի էութին այ՝ ի ներքուստ է ներկայ մտաց երանելեաց, ոչ միայն իբրև իմանալի, այլ և ներգործութի իմացեալ. զի է գերամանքուր ներգործութի յամ սեռս. իսկ հրեշտակն իւրում մտաց է՝ ի ներքուստ ներկայ միայն իբրև իմանալի, այլ ոչ ներգործուբ իմացեալ. զի ոչ է գերամանքուր ներգործութի։

Սոփ.

Ստիպիցես երկրորդ՝ ընդդէմ տուեալ լուծ-
ման յերկուց գլխոց։ Նախ՝ Հայրն յաւիտենա-
կան իմանալով զինքն՝ յառաջ բերէ զբան, և
սակայն է գերամեծաւոր ներգործուելի։ Ա՛պա։
Երկրորդ՝ Հուելին այլ ոչ միանայ ընդ մտաց ե-
րանելեաց իբրև ներգործուելը իմացեալ։ Ա՛պա։
Յուց. առաջ. Հուելին այլ ոչ է ներգործուելի
իմացիլ նկատմամբ մտաց երանելեաց, բայց նմին
յորժամ ի նմանէ լինի իմացեալ. ապաթէ ոչ՝
յաւիտենից լինէր իմացեալ ի մտաց երանելեաց,
որ է անտեղի։

Պատասխանեմ առ առաջինն. Հայրն յա-
ւիտենական իմանալով զինքն, յառաջ բերէ զբան,
ոչ ի կարօտութենէ, որպէս նմին հարկաւոր իցէ
այն, զի լեցի իմացեալ ներգործուելի, այլ ի
ծայրագոյն արդասաւորութենէ, որում չէ ընդու-
նակ ստեղծական միտք։ Յերկրորդին ուր. զա-
ռաջ. և զյուց. զան. զառաջ. Հուելին այլ ոչ
է ներգործուելի իմացեալ յաւրանոճանաքար արտա-
քուստ նկատմամբ ստեղծական մտաց, բայց նմին՝
յորժամ ի նմանէ լինի իմացեալ՝ ընդունիմ. յա-
ւրանոճանաքար ի ներքուստ՝ ուր։ Երդ թէպէտ
Հուելին այլ ոչ յաւրանոճանի արտաքուստ իմացիլ
ի ստեղծական մտաց, բայց նմին՝ յորժամ լինի
ի նմանէ իմացեալ. սակայն յաւիտենից զայնչափ
ներգործականութենի ունի յիմանալի գոլն, որչափ
բաւական է առ ներգործական իմացուածն ստեղծա-
կան մտաց առանց օժանդակութենէ նորուզեալ տե-
սակի. վասն առ ի յաւրանոճանիլ իմացեալ ներ-
գործութեամբ ի ստեղծեալ մտաց, բաւական է
միայն ընդ նմա այնոքիկ ներգործականու-թիւք
առանց յառաջ գալոյ տեսակի։ Այնպէս թէպէտ
անձն ձայնին յաւիտենից ոչ եգերէ զմարդկութին,
բայց վասն զի է մաքուր ներգործութենի, եգերէ ի
ժամանակի անմիջապէս առանց կապակցութեան
միջնորդի։

Ստե-

Ի ՀՔ ՀԱՆ. Ե ՊԵՏ. ՀՅ. Ե ԱՌԱՔԱՆՑ ՆՔ:

Ստիպիցես երրորդ. Ընդ ինչ նոճաղ լինիցէ խմացման յատաջ բերել զբան, քան լինելենէ սիրոյ յատաջ բերել զմղումն. Իսկ արդ՝ երանական սէրն թէպէտ և է զառարկայիւ, որ յանսահմանն կատարեալ, տակաւին յատաջ բերէ զմղումն: Ասպա:

Պատասխանեմ. ուր. զմեծ. Ընհանդիտուէ է. զի մղումն ոչ է վերջին ներգործականութիւն սիրեցեալ առարկային, և ոչ կատարել նմանուէ նորա. այլ դնի միայն՝ի կամն, զի կատարելապէս լրացուսցէ զնա, և միտեցուսցէ յատարկայն սիրեցեալ: Այլ որչափ և կատարեալ իցէ առարկայն, ոչ ինչ ընդդեմ է նմա յատաջ բերել: Ասյց սակայն քանն, կամ տեսակն ելուզեալ դնի իբրև վերջին ներգործականութիւն առարկային՝ի գոլն իմանալի, և զնոյն անհնութեականութիւն պարտ է ունել ընդ առարկային, զի է նորա ելուզեալ նմանութի. և այսմ ընդդեմ է յատաջ բերել՝ի ստեղծական մտաց զնծայն առարկայիւ. մի՝ զի է ըստ ինքեան իւր վերջին ներգործականութի ևս և՝ի գոլն իմանալի. և երկրորդ՝ զի է ընդդեմ լինել ստեղծուածոյ ինչ, որ իցէ կատարեալ նմանութի նմա, և՝ի նոյն բնութեան կամ յանհնութեականութ ընդ նմա:

Առարկիցես եօթներորդ՝. Աբն պօղոս՝ի յափշտակութե անդ կերպատրեաց զտեսակ ելուզեալ. ասպա: Ցուց. առաջ. Յիշատակեաց զկնի զրս ետեան, քանզի ասէ. Լ՚սայ ջ՚ինա անճառս, զոր ոչ է պարտ մարդոյ խօսել. Ասպա: Ցուց. Հետև. Յիշատակութին լինի տեսակօք. զոր ինան՝ի յիշողութե, որք և յատաջագոյն ելուզան Հանաչմամբ, որով իրն զատաջինն ծանուցաւ. ասպա:

Պատասխանեմ. թէ յիշատակութիւնն որ Ա. ա. գ. Եաց՝ի սբն պօղոս ոչ եղև յիշատակութիւն ոչ պարտ

պայծառ երևելոյ տեսակաւ՝ որ զնա կատարելագ
երևեցուցանէր. ասյս թէ ուր միշտ լինէր երան-
եալ: Այլ եղև յիշատակութիւն նորին իսկ տեսուե
և իրաց ինչ զոր եառեալ բանն, և զորոց երևոյթիս
կերպաւորեաց ըստ իւրեանց սեռի արտաքոյ բա-
նին, որպես այդ առնեն երանեալքն:

Առարկիցես ուրեմն. Երանեալք տեսա-
նեն զնոճ առեղծական տեսութիւն: Այս և առեղ-
ծական եղուզեալ տեսակաւ: Ոչ. Հետև. Տե-
սութիւնն է նոյն ինքն տեսանն եղուզեալ: Պա-
տասխանեմ ուր. գհետև. և զգուց. ուր. զառաջ.
Ոչ ըստ սկզբանց սքնն Աստուծոյ. և Թովմայեանց,
տեսանն եղուզեալ զանապատի՝ ի տեսութենէ,
կամ՝ ի ճանաչմանէ, որպես եզը առնելութեան
յառնելութէ:

Գ Լ Ո Ւ Խ. Ի.

Ընդդէմ եւտիքեան այլ չերանական տեսութեան
ընդ զտեղի տպաւորեալ և եղուզեալ տեսակի.
բայց յետնոյն ըստ իմիք և անլրապես:

Ասելի է. Յուսին այլ չերանական տեսութեան
ընդ զտեղի տպաւորեալ և եղուզեալ տեսակի.
բայց յետնոյն ըստ իմիք և անլրապես:

Հասարակ է՝ ի մէջ Թովմայականաց և սքնն
Աստուծոյ. որ բազում ուրեք և աստանօր պ. է.
բոլ. ասէ. Ոչ անդն տեսչական հիւ պետանէ
զնոճ էութենէն. այլ զնոճ էութենէն այլ զնոճ ի-
նամնէ ներով տեսց. Եւ գ. ընդդ. Հետ. գլ.
ծ. գ. Պարտ է էութենէն այլ հիւորինել ընդ տեսց
տեսչին իմանալի պետակ: Ոչ ևս ասէ տպաւորեալ
տեսակի: Այսուհետև. պ. գ. առ գ. Յուսինն այլ
հիանալ ընդ տեսչական տեսց ներքն իմացեալ
ներգործութենամբ, զոր ինքն էացուցանելով զնոյն ի
ներգործութիւն: Ոչ ևս ասէ եղուզեալ տեսա-

կի.

կի. Ա՛ր յաշտպա երկոցունց ՚ի լսմանն խ. ղի. պ. ա. առ ք. Տեսո՛ւն այն, որով պէտ էուլիք պէտանէլոցեմ, է նայն ընդ պէտուլիեանն, որով պէտ պէտանէ պէնդն ՚ի ւրմանէ այնորիկ որով պէտանէ, պ՚ որպէս նա պէտանէ պէնդն է՛ որով էուլիք, նայնպէս և մեք պէտանէլոցեմ պնա:

Հետևի յատացելոցս. Ո՛անդի յամ իմացիս. ը. ՚ի մանն պահանջի, զի իւն կամ իւրև, և կամ նմանէ ճշ. նուիրէ իւրով միաւորիսցի ընդ մտաց. նախ՝ իրև՝՝. բո. իմանալի կերպ յատաջ քան զճանաչումն. երկրորդ՝ իբրև իմացեալ ճանաչմամբ. զի յիմանալոյ, և յիմացողէ պարտ է ընդ իրաց ինչ լինել մի յիմանալին և ընդ հասարակաց առածի, յատարկայէ և՛ի կարողութէ ծնանի ծանօթութիւն: Ոսկ արդ՝ ի տեսութէն այ էութէն այ ոչ կարէ միանալ ընդ մտաց երանելեաց տպաւորեալ և ելուզեալ տեսակօք, որպէս ցուցաւ: Ապա միանայ իւրև, որ ընդ զտեղի երկոցունց:

Աստատի. Ոչինչ արգել կայ էութէն այ ընդ զտեղի տպաւորեալ տեսակի, և ըստ իրաց ինչ զտեղի ելուզելոյն. որպէս արդ մեկնեցուք: Ոսկ՝ քանզի իւրով անսահման աննիւթականութէ ոչ միայն է իմանալի, այլև ներգործութէ իմացեալ: Երկրորդ՝ քանիւ լուսոյ փառաց, որ հաղորդի մտաց երանելեաց՝ է նմա համեմատեալ. Ա՛ր երրորդ՝ քանիւ անչափութեան իւրոյ է նմա՛ի ներքուստ ներկայ: Ոյաւել և պայն, զի տեսակն եթէ տպաւորեալն և եթէ ելուզեալն, անլռապէս առնալ՝ ՚ի կերպական ըմբռնման իւրում ոչինչ անկատարութի՛ի մէջ բերէ, զի ըստ որում այսպիսի է տեսակապէս նմանութի առարկային. որպէս քաջայայտ երևեսցի ՚ի լուծմանէ առարկութեանց:

Ասացաք զելուզեալ տեսակէն, թէ էութենէ՛ն այ ընդ զտեղի նորա ընդ էի՛ և անլռապէ՛ս միայն. զի եթէ բարձցի ինչ յայնցանէ որք են

յե-

յէուԹէ իրիք, ոչ ևս լինի յատկական և լրացեալ առումն, այլ ըստ իմիք է անլրացեալ: Արդ՝ տեսական ելուզեալ, կամ բանն երկու ինչ ունի յիւրմէ, մի՝ լինել ներգործուԹիւն իմացեալ. և եԹէ՝ լինել յայլմէ ելուզեալ, կամ իրապես ելեալ. իսկ էուԹիւն այ ԹէպԷտ միաւորի ընդ մտաց երանելացաց, որպես ներգործուԹիւն իմացեալ, բայց ոչ իրրև՛ի նմանէ ելուզեալ, կամ իրապէս ելեալ: Ապա ոչ ընու զտեղի ելուզեալ տեսակի կամ բանի՝ պարզապես և լրապես. այլ ըստ իմիք և անլրապես:

Լ–ԺՈՒՆ ՍԻՈՒԼԻԷՆՈՑ:

Առարկիցես նախ. Ամէն Ծ·ումմ. յումպէտ. է. պ. ա՛. բոլ. ասէ: Այսպէս ֆառոց պայն առանձ նպատմէ էուԹիւն այ՝ ի միտս, պէտ առանձ նպատմէ այլոց նմանալեաց, որ չէն միայն լոյս, այլ միանգամայն փեսակ նմպեալ իրի՝ և լոյս: Ապա էուԹիւն այ ոչ միաւորի ընդ մտաց բանիւ տպաւորեալ տեսակի:

Պատասխանեմ. Ամէնք սիրն Ծ·ումմ. այս են, ԹէԷ լոյսն փառաց յերանական տեսուԹիւն առնէ զայն՝ զոր առնեն յայլ իմացմունս մեր լոյս և տեսակ, ըստ որում տեսակին է պատահումն յեցեալ՝ի միտս. զի անդէն առնէ որոշումն՝ի մէջ տեսուԹիւն այ և այլոց իմացմանց մերոց. զի՝ի առաջ պահանջէ կրկին սկիզբն յեցեալ՝ի միտս, այսինքն է, լոյս և տեսակ. իսկ յերանական տեսուԹեան մի միայն սկիզբն խնդրի յեցեալ՝ի միտս, այս է, լոյս փառաց:

Առարկիցես երկրորդ. Տեսակն տպաւորեալ՝ի կերպական ըմբռնման իւրում՝ի մէջ բերէ զանկատարուԹիւն: Ապա անմարթ է էուԹիւն այ ընուլ զտեղի նորա: Ցուց. առաջ. Նախ՝ զի յէուԹէ տպաւորեալ տեսակին է յինուլ՝ի միտս: Երկրորդ՝ լինել կերպ մտաց, և զնա կերպաւորելոյ առնել զմի ինչ երրորդ, ուստի և բաղադրել իրրև մասն

կա–

կախեալ զհամամատանէ : Երրորդ՝ պատրաստել
նեղոցածապէս և ատարողապէս առ իմացումն իրք
սկիզբն արուի՝ ատորակարգեալ մտաց , և կացու-
ցանելով զիիտս յառաջին ներգործութեն , կամ ՚ի
կարողութեն իմանալոյ , և սոքա ամենեքին ՚ի մէջ
բերին զանկատարութի : Ա՛պա :

Պատասխանեմ ուրանալով զառաջ . և զա-
ռաջին ցուցման զանազանեմ զառաջ . Եթէ-
թենէ տեսակին է՝ ըստ որում է պատահումն
Փիլիսոփային , յենուլ ՚ի միտս ընդու . սոսկայն ըս
որում է տեսակ՝ ուրանամ : Ա՛նզի տեսակն կեր-
պապէս ըս որում պատկիսի , որովհետև է ՚ի կող-
մանէ առարկային , և զտեղի նորա ընու ՚ի գոլ
իմանալի , ոչ այլ ինչ ՚ի մէջ բերէ ըստ կերպա-
կան բանի էութեամ , բայց նոթէ զի իրէ նոյն ինքն
նմանութի առարկային . և ըս պատահման է նմա՛
լինել գոյացութի կամ պատահումն , վասն և ըս ին-
քեան ենթակայանալ կամ յենուլ : Արդէս նոյն
ինքն էութին այ է ՚ի տեղի տեսակի մտացն այ .
և գոյացութին հրեշտակի՝ մտաց հրեշտակի . բայց
և ոչ միև է պատահումն , և ոչ միև յենու :

Ա՛ն երկրորդ ցուցումդ պատասխանեմ նովին
զանազանութե . իրք զի ճշմարիտ է այդ զտեսակէ՝
ըստ որում է պատահումն ստեղծական , և անբա-
ժանել , այլ ոչ զտեսակէ՝ սոսկապէս ըս որում
է տեսակ և նմանութի առարկայի , որոյ յէութէ
է միայն երևեցուցանել զառարկայն մտաց , շար-
ժել զնա այսոիկ երևեցուցմամբ առ իմանալ , և
որոշել առ այս իմացումն : Ա՛յլ նոթէ տեսակն ,
կամ որ ընու զտեղի նորա , այս է , ինքն առարկայն՝
նոթէ գոյացութի լրացեալ և ներգործութիւն մա-
քուր , որպիսի է էութին այ , տայ զայն ամ , այ ,
զինքն յանդիման առնէ մտաց , և սովին յանդի-
մանութեամբ շարժէ զմիտս յիմանալ առանց լի-
նելոյ մասն կախեալ զհամամատանէ , և քաղաքրէչ

բա-

բոլորն, որ քան զնոսքն կատարելագոյն. նա՝ ընդ հակառակ, քանզի է ներգործութեի մաքուր, և անսահման կատարելութեի, առնէ զմիտս կախիլ յիւրմէ՝ անկաս գոլով ինքն, և բոլորին՝ որ առաստ ծագի, եթէ ծագեսցի, ոչ լինել կատարելագոյն քան զնոսքն. այլ զամ կատարելութիւն իւր մուրանալ յայնպիսի տեսակէ:

Ասացեալ թէ արդեաք ի միաւորութէ էութենն այ ընդ մտաց ծագիցէ երրորդ ինչ զանազանեալ ի ծայրից: Ամանք ուրանան ընդ Արեւտանոսի, և համարին, թէ միաքն փոխի յիմացեալ իրն, և լինի մի ընդ նմա նոյնութեամբն, ըստ բանից խմաստասիրին. Ինչպէս նմանալով լինի այ. և ըստ մեկնչին. ի տպոց ե յաստուածոյէ լինի յաւէտ մի ինչ, ոտն ի նուէոյ ե ի նէրոէ. միանշև ըստ այնմ կարծեաց, մտաց երանելեաց յիմանալի գոն լինել այ, անսահմանն, մաքուր ներգործութիւն, ևն. Օղոր այլք գժուարաւ իմանան: Ասաց.

Պանեն ընդ վերարացոյն, թէ ի միաւորուէ տեսակին կամ առարկային ընդ մտաց ծագէ միք ինչ երրորդ, այս է, մի սկիզբն բոլորական իմացման. և յայսմ զոչինչ անկատարութեի մտաբերն ի կոզմանէ էութեանն այ, որ միաւորի ընդ մտաց. զի ընդ մտաց ոչ բաղադրէ իրրև մասն անկատար և անլրացեալ կախեալ զնմանէ ի բաղադրելն, այլ ընդ հակառակ՝ կատարէ զնա և ներգործաւորէ իրրև ներգործութեի գերամաքուր և լրացեալ. և ոչ երրորդն այն որ եղանէ՝ կատարելագոյն է քան զնա, այլ զամ կատարելուի իւր ի նմանէ փոխ առնու: Եւդ յորժամ ասէ, թէ այ ոչ կարէ մտանել ի բաղադրութեի այլոց, պարտ է իմանալ զայն զբաղադրուէ, յորում լինէ ներ մասն նուէական կամ կերպական, անլրացեալ և կախեալ. և յորում բոլորն կատարելագոյն լինելոյ

քան

քան զնուազագոյնսն մասն առանձինն։ Այլ ոչ զբաղադրութենէ, եթէ բազադրեսցէ իրրև մասս ներգործութիւն, լուացեալ, կատարիչ, և ներգործաւորիչ առանց ինչ կարողութեան և կախման, և բոլորն չիցէ կատարեալ գոյն ըստ զինւորական մասն առանձին. որպէս ասեն ենթակայութիւն բանին բազադրեալ զբն ընդ մարգկութենէ։ Այլ առ սկիզբն Արիստոտելի մարթ է պատասխանել, թէ ինչն ինմանալով լինի ամ. զի ունի զկնիպ ամի, զոր իմանայ. Այս առ բան մեկնչին, ըստ 'ի Խոց ե յատաղիայէ լինի յոյնա ի ինչ' յոն 'ի նիւնոյ ե 'ի ներպէ. զի միաբն լինի մի ընդ իմացեալ իրին առանց կորուսանելոյ զնուր կերպ, որ ոչ հանդիպի 'ի բազադրութենէ նիւնոյ և կերպի։ Արիստոտելի կարծիքն ևս են հասանական այլ առաջինն հասարակագոյն։

Այլ զի երրորդ ցուցման՝ դարձեալ հակառակութենի է 'ի մէջ ածաբանից։ Այանզի Թէպէտ ամենքին խոստովան լինին եթէ տեսակն ըստ որում է պատահումն ֆիզիկական ենթակայացել 'ի միտս՝ զուգընթանայ ըստ նմա արտարողապէս առ իմացումն, զի 'ի նմանէ ունի զգործելն՝ յորմէ և զգոյն. բայց սակայն ուրանան զայս ոմանք զտեսակէ ըստ որում է տեսակ և նմանութենի առարկայիւն. զի զի, ասեն, եթէ տեսակն ըստ որում տեսակ զուգընթանայր արտարողապէս առ իմացումն՝ լինէր 'ի կողմանէ կարողութենի, և այսպէս անկանէին յանպատշաճութենին յաստաչբերեալ 'ի ստիպման։ Այայս օրինակ ասէ Արանէս, զոր և հասանական համարի Սերրայն։ Այակ հասարակօրէն համարին այլք, թէ տեսակն ևս և ըստ որում տեսակ՝ զուգընթանայ արտարողապէս առ իմացումն. մի զի 'ի փիլիսոփայից համեմատի սերման. արդ սերմն զուգընթանայ արտարողապէս առ արտադրութի պատչին. և երկրորդ՝ զի տեսակն շարժէ և որոշէ զմիտս առ

խմանալ. արդ՝ շարժել և որոշել գկարողութիւնն յառնել՝ է արարողապէս զուգընթանալ առ առ-
նելութի. ըստ նմին և պնդեն, թէ էուին այ քանիւ տպաւորեալ տեսակի զուգընթանայ արարողապէս առ երանական տեսութիւն:

Այլք գուցէ թէրևս խնդիրն է զանուանեն և եթ. Օր ամենեքին միաբանին յայսմ, թէ տեսակն ըստ որում տեսակ՝ ոչ է ի կողմանէ կարողութեան, այլ ի կողմանէ առարկային միայն, որոյ է սոսկ նմանութիւն: Վասն միաբանին ամենեքին, թէ տեսակն յանդիման առնէ մտաց զառարկան իմանալի, և այնուհետև յանդիմանութիւն շարժէ զնա յիմանալ: Ամենք զայս շարժումն անուանեն արարչականութիւն, և այլք ուրանան: Արդ՝ ի միաբանել զերկոսին կարծիս ի դէպ է ասել, թէ չէ արարչականութի ճշդիւ առնալ, որ իցէ ի կողմանէ արարչական կարողութեան. այլ է ըստ իւրաց ինչ արարչականութի, ըստ որում շարժէ զկարողութին ի գործել. և այսպէս էառ-
լինն այ, որ ընու զտեղի տպաւորեալ տեսակին. ոչ է իբրև սկիզբն որով ստորակարգեալ մտաց. զի արարչականութին տեսակին ըստ որում այսպիսի ոչ է ի կողմանէ կարողութեն, և թէպետ կացուցանէ զմիտս ի կարողութեան առ իմանալ. բայց զայս ոչ տայ անկատար ներգործութեամբ միւրմէ կողմանէ, այլ պարզապէս յանդիման առնելով զինքն մտաց, վայ և լուծանի ստիպումն:

Եթէ թախանձիցես վերստին, թէ գոյացութի հրեշտակի է ի տեղւոջ տեսակի մտաց իւրոց, և սակայն ոչ զուգընթանայ արարողապէս առ իմացումն հրեշտակի. զի ըստ Թովմայականց՝ գոյացութին ոչ է անշմարիտապէս գործօղ: Վասնզի եթէ ածային առնչութիւնք ունէին ղբան տեսակին ոչ զուգընթանային արարողապէս առ իմացումն. զի չեն ներգործականք.

Գա-

պիտեմ առ առաջինն, ուր. զնուումն. և առ. ցուց. Ասատովանիմ գոյացութեն 'ի բնական կարգի չլինել անընդմիջապ գործօղ. զի որովհետև 'ի նոյն կարգի անմիջապէս Հայր 'ի գոն՝ ոչ կարէ անմիջապէ Հայիլ 'ի գործելն. բայց սակայն 'ի գոն իմանալի ընդունիւ տեսակի ոչ Հայր նախ 'ի գոն՝ այլ 'ի գործելն, ըստ, ըս որում նախ նկատէ երևեցուցանել, և երևեցուցանելով շարժիլ 'ի գործել, ոչ ասացեալ. Իսկ առ երկրորդն՝ Հաստատկօրէն պիտի, թէ առնչութիւնք ածայինք ոչ կարեն անընդմիջապէս միանալ ընդ մտաց 'ի բանի տեսակի. զի թէպէտ են ինչ իմանալի, այլ չեն ներգործական, և այսպէս ընդդէմ է նոցա իմացումն տեսակի։ Այլ քանզի արարչականութիւնն զոր տուաք տեսակին, ոչէ 'ի կողմանէ կարողութեն, և այնպէս ոչ Հարկի ճշդիւ ասացեալ արարչականութեն, այլ ըստ այսմ ասի առնել, ըս որում երևեցուցանելով զառարկան, որոշէ զնիւթս առ իմացումն նոր, ոչ գիտեմ թէ Հոյր սակս զլանան զայսպիսի արարչականութիւն ածայինն առնչութեանց, եթէ ինքնին միաւորեցոյ ընդ մտաց. քանզի միաւորելով այսպէս՝ երևեցուցանէին զինքեանս մտաց, և նովին երևեցուցմամբ որոշէին զնիւթս, առ իմանալ զնոսա։

Ընդարկիցես երրորդ. Եթէ էր էութիւնն այ 'ի տեղն տալ տեսակի, ածանման առնէր զնիւթս, և ըստ իւրոց ինչ ածի, ըս, յիմանալի կարգի. այլ այս է անկարելի. ապա։ Ասեմ. Հայտ է Հատացելոցս։ Ցուց. վասն. ըս մեզ անկարելի է լինել տեսակ տալ՝ որ իցէ նմանութեն այ։ Ընդ և անկարելի է լինել միտք առնղծական նման այ, և ածի։

Պատասխանեմ ներելով մեծ. և ուր. զվոք. և զցուց. ուր. զհետև։ Ընհանգիտութեի է. զի եթէ էր տեսակ այ որպէս է յինքեան, պարտ էր ի ինքեան լինել անպարագիծ և անսահման, ոչ

ինքն ՟ած. որպէս ասացաք ՛ի սրակն նախընթաց. զի տեսակն ըստ որում այսպիսի գոլով բնական նմանութի՛ տարւոյն, չունի ուստեք պարագրիլ, բայց եթէ ՛ի պարագրութի՛ն տարւոյին, և այնպէս ըստ որում է ըստ ինքեան՝ լինէր հաւասար ՟ով, և զնա երևեցուցանէր բովանդակ և բովանդակապէս, վ՟ով և յանսահմանս, որ ո՛չ ինչ ստեղծուածոյ հնար է պատշաճիլ ։ Այլ յորժամ էութիւնն ՟ով միաւորի բանիւ տեսակի ընդ ստեղծականն մտաց, ո՛չ միաւորի ընդ նմա բովանդակապէս, և անսահման եղանակաւ, այլ ըստ համեմատուե՛ լոյոյ փառաց. և այսպէս թէպէտ զմիտս նմանի ՟ով առնէ, և ըստ իւրց ինչ ՟ած, այլ ո՛չ անսահման, այլ սահմանաւոր եղանակաւ, որ ո՛չ հակառակի ստեղծական մտաց ։

Ընդրի աստանօր, արդեօք, որպէս երանելեալք տեսանեն զ՟ած էութեամբ նորա որ է ՛ի տէղի տեսակի, տեսանիցեն զնա նոյնպէս, կամ կարիցեն տեսանել անստեղծ տ՟ութի՛ նորա, ոք նոցա հաղորդեալ ։

Այս կարծիք եղև ոմանց ՛ի նահանեայդ տեսանել երանելեաց զ՟ած անստեղծ տեսութի՛ն նր, որ նոցա հաղորդեալ, և զայս ՛ի վերնջուց խափանեալ կարծիս ամօք ինչ յառաջ՝ յորոյց նորոգ վարդապետն Պոնէսպէս. ընդդէմ ոյոյ բազում բանիւք հակառակի աշակերտ նորուն ՟Էնրիկոս Իգնատիոսեան ։ Այլց քանզի այս կարծիք ո՛չ յոյժ աճեաց, այլ գտանի ՛ի դարոցս ինչ հարց Կարմելեանց ագուցելոց. և զայսմանէ վերստին լինի բան, յորժամ զերանութենէ ճառեսցուք յառաջիեն երկրորդին. ուստի այժմ համառօտի՛ւ առ ՝նդրդր.

Պատասխանեմ ո՛չ. վասն զի երանական տեսութիւնն է գործողութիւն կենդանական, մանաւանդ՝ թէ և կեանք երանելեաց, ըստ այնմ Հով.

ժէ.

ԺԷ. 3։ Ոչ էին յաւիտենական Հոգին, որ ծանկեալ զՀոգին ճշմարիտ ասէ։ Իսկ արդ՝ ամ ներգործութիւն կենդանական էապէս է՝ի ներքին սկզբնէ կենդանւոյ. ապա։ Անծ. Թուի՝ի հաւատոց. իսկ փոքր. է ստոյգ բնական ստուգութիւն։

Ոսկեբ. Հրանտական տեսուին է ծայրագոյն բարի մարդոյ։ Իսկ արդ՝ ոչինչ ստեղծական կարէ լինել ծայրագոյն բարին մարդոյ։ Ապա։

Պատասխանեմ զսն. զՏեծ. Հրանտական տեսութիւնն առաւելապէս առնու է ծայրագոյն բարին մարդոյ՝ ընդհ. կերպապէս և էակապէս առեալ՝ ուրանամ։ Արդ երանական տեսութիւնն այսպէս ծայրագոյն բարի մարդոյ, զի նուաճ ժառանգէ զնծ, որ է ծայրագոյն բարի, և ժառանգելով զնա լինի երանեալ. Ո՛րպագոյնս ևս ճառեսցուք զայսմանէ՝ի ճառելն զերանութենէ՝ի յառաջինն երկրորդին։

ՊՐԸԿ. Ը։

Ընդէ՞ր անհաւատարարապէս պէսանիկեան էրանէլը զնծ, և ասէ՝ ծագէսկ այս անհաւատարութիւն։

Ասելի է նախ. Հրանեալք անհաւատարապէս տեսանեն զնծ. այսինքն՝ միւս քան զմիւսն կատարեալ։

Ել՝ի հաւատոց՝ ընդդեմ Նովենիանոսի, որ եդեալ ըստ ստոյիկեանց, թէ արդիւնք և յանցանք մարդկան են հաւասար, յաւել նմայնպէս, թէ և վարձք և պատուհասք են հաւասարք։ Օրա նկուն արար զբան Ընթրիմիս երկու գրովք դիմադրեալ նմա։ Դարձեալ ընդդեմ է Լութերիոսի. որ ըստ զի պնդէր թէ արդարանան մարդիկ ոչ արդարութիւնբ, այլ արդարութիւն քի որ համարեալ ձեզ, և այս ամենեցուն է հաւասար. ընդ նմին և յա-

ել ասել, թէ ամ մարդիկ են հաւատարակէս երանելոյ:

Յուց. Նախ՝ վկայութիւն սրբ գրոց. ա. Կորն. ժե. 41. Աստղ չան զաստղ առաւելի է փառօք. թէպէտ այսու բանիւք առաքեալն խօսի զանհաւասար փառաց մարմնոց. սակայն հետևաբար խօսի և զանհաւասար էական փառաց հոգւոց, յորմէ յառաջ գայ անհաւասարութիւն պատահական փառաց մարմնոց: Երկրորդ՝ Յովհ. ժգ. 2. Բազում սենեակ, ի տան հօր իմոյ օթևանք բազում են. զոր պարտէ խմանալ զերկնից արքայութիւնէ, և ոչ զեկեղեցւոյ, որպես մեկներ Յովհիանոս, զի ի նոյն յարէ քն. Երթեալ պատրաստեմ ձեզ տեղի, ել ուր էան էջեմ և դուք ընդ իս էջէք:

Յուց. Երկրորդ՝ բանիւ ժողովոց. ժողովն Կղեմենտեայ ի վերջին գումարն առհմանէ. Տեառնէն էրանելոյ զեղ օրհնեալ և էն, այլ ըստ զաջակողմեայ-լինեան արդեանց մի էան զի կոպարբլատոյն. Եւ ժողովն Տրիտենդեան ի իշ երորդում. գլ. ժգ. կան. լբ. Նզովէ զայն՝ որ ասէ, թէ ոչ արդիւնաւորին արդարացեալ մարդիկ գործովք բարեաց զաստուածութիւն փառաց:

Յուց. բանիւ որ հիմնեալ ի սբ գիրս. Տեառնէն այ յորում է փառք և երանութի, առաջի դնի սբց իրև վարձք գործոց բարեաց՝ բաշխելոյ օրինաց արդարութե, և ըստ համեմատութե արդեանց. ըստ այնմ Անաթ. և. 12. Ապրչ իբ բազում են չբրիեան. Եւ երկդ Տիմոթ. գ. 8 Այս ե ճշմարտ ինչ արդարութիւնէ պսակն. զոր հատուսցէ ինձ տէր յաստուծ յայնմիկ արդար դատաւորն: Վարձել ընդումն. ը. 6. Ապրտցանէ ի-բրտանչէ-բոց ըստ գործոց իբեանց: Ընդ արդիւնք սբց չեն հաւասար, զի գործ մեծ է մարտիրոսութիւնն, կամ միանձնեանց կուսութիւնն, քան զսոսկ պահպանողի պատուիրանաց. և գործ մեծ է եռանդագին սիրով

Գ. ՀԸ ՃառԼ. գԼես. Ա.Լ. ա.Ն.Ճ.ա.Ն.Ց.Ն.Ե.Ն.Ե.Ն.Ե

Յայսցանէ ունիս իմանալ զբարոյական պատճառս անհաւատարմութեան տեսանելոյ զնա, թէ է անհաւատարմութի արդեանց: Բայց դժուարութին է՛ի մէջ Փիլիսոփայական պատճառի այսր անհաւատութեան. Օրմէ:

Անք. գլ. և առ. Ե. և գ. Ե. գլ.

Բայց է երկրորդ. Բ՞ անհաւատարմութի երանական տեսութեն յառաջ գայ Փիլիսոփայիս միայն յանհաւատարմութէն լուսոյ փառաց, և ոչ մնացք, մինչև երկուց երանելեաց որոց միոն է քաջատես քան զմիւսն, եթէ հաւատար լցյս պարգևեսցի նոցա հաւատարապէս տեսանել զնա: Ի հաստարակ ընդդեմ սկովտեանց, և սակաւուց այլոց:

Մնէպետ այս եզրակացութի ստուգիւ է սկզբնաւորմանցի՛ի յառաջ բերեալ անդիս, որ՛ի լուսանցսդ. բայց ոմանք զնորա միտս չիրկըսայս արկանեն, այլ բացայայտ է ընթերցողացն: Բհա և քանք նոր. պ. Ի. բոլ. Կարողութեն պէտանելոյ պէտ ուշ պարշաճ ոպէզեանեն տալոց ըստ բնութէ իւրոյ. այլ լուսով փառաց. յորմէ՛ի մէ ածէ. Այլ դիպեն յաւէտ հաղորդութիւ լուսոյ փառաց՝ կատարելագոյն պէտանի պէտ: Բո գ. ասէ: Պէտպիսութէն պէտանելոյ պէտ լինի պէտպէս կարողութէն, ուշ բնութեանայլ փառաւորելոյն: Բե պ. է. բոլ. ասէ: Ըստ այնմ ոպէզեական դիպեն պէտնեայ յաւէտ կամ ձուապ կատարելութեամբ ճանաչէ, ըստ որում յաւէտ կամ ձուապ լուսով փառաց է լուսաւորեալ: Օրինչ քան զայս քաջայայտ, կամ պինչ առաւել մեկն:

Բայլ ասէ Գիրանչիակոս Բննոս: Պնթեմ պէ այնու բանիւ պայլ պչինչ հնարք է կրճռալ, քայց եմ՛ի պէ դիպեն ըստ բնութեան ուշինչ պօրի չայն պաւելի, այլ միայն էքրն փառաւորելոյ, կամ ըստ որում դէքսցելոյ լուսով փառաց, պոչ կամ՝ պէն ընդունիմ. Ասպէ ե Կայէտանոն, որ յայլ կարծեան այսպէ կրկնաւ պչիպս սէյն Ավգ: Կամ թէ ուստի գիտեր զայս պատուական հայրս՝ի դէպ էր մեզ առաջի դնել. ապա թէ ուշ պայս ինչ ընթեռնուսցէ

Ա զայլ ինչ իմանամք: Այլ եդեալ թէ ընդ Աւովմ զայս միայն ասացեալ իցէ, զոր իմանայ Տիրանչիսկեան ՃԺաքառանն, բաւական էր այն ՚ի տապալել զնորա կարծիս, և ՚ի կատուցանել զմերս, որպէս ցուցցուք ՚ի մնտոյ:

Իսկ յաղագս Կայետանոսի. և ոչ զմի ինչ բան ունի աստէն ցուցանել, թէ այս իցեն միտք վերոգրեալ բանից: Այլ ստոյգ իսկ է, զի յերրորդ մասին. խ. Ճ. պ. Ղ. առ ը. ՚ի բանից աստի ոչն Աւովմայի. թէ, Ընդհանուն ՚ի փեսալնէ ըստ կոպակելալնեան, առաւել հպածի ըստ կոպճի շնորհոյ չան ըստ կոպճի ընծալնեան. Համարի մնոածիլ և ըստ կարգի բնութեան. զի բաղդատականն ներքադրէ զդրականն: Ասէ յայսմ Կայետանոս, որ այլուստ քաջ թուվմայեան, ոչ ընդունին ամ թուվմայեանք, և ուսուցանեն թէ առաւելն ըստ ածոյ սոչն Աւովմայի ոչ լինի առեալ բաղդատութեամբ, այլ հակադրութեամբ, կամ արտաքսապէս, իբր զի՝ նոյն է ը ընդառաջելին, յոր միտս ասէ առաքեալն զԱնմխիթ. Ներ. ժա. Ի- հմարկեցաք (ըստ լատ:) առաւել ընդրկաց չորշորել ընդ ծողնգղեան ած, չան առ ծամանակ ի վայելել ՚ի հեղ: Այլ թէ այս իցէ միտք սոչն վարդապետին՝ յայտ է ՚ի նորին բնագրէ, զի անդէն կրկնէ, թէ տեսութիւնն էութեանն այ գերազանցէ չան զբնական կարողութիւն ո և ինչ սպեղծուածոց. և կոչէ զբանս իւր՝ զորս ասաց յայսմ խնդրի, յորում յածխէ. ուր որոշակի յայտ առնէ զայս իւր միտս, որպէս տեսաք. Ա ը որոյ:

Ցուց. եղր. ՚ի սկզբանց եդելոց ՚ի նորին իսկ սոչն Աւովմայէ. կարողութիւն տեսանելոյ զած ոչ պատշաճի ստեղծական մտաց, ըստ իւրում բնութեան, այլ լուսով փառաց: Ապա կարողութիւնն կատարելագոյն տեսանելոյ զած՝ ոչ պատշաճի ստեղծական մտաց ըստ իւրում կատարելագոյն

գոյն բնութեան, այլ կատարելագոյն լուսով փառաց. ապա ուր ոչ է կատարելագոյն լոյս փառաց, չէ հնար տեսանիլ այ կատարելագոյնս. ապա ՚ի անհաւատարութիւն երանական տեսութեն՝ յառաջ գայ յանհաւատարութենէ լուսոյ փառաց միայն: Ուղղարկութիս է ՚ի հաւատոց, և յայտ է յաւտելոցս, զոր և ոչ հակառակորդք ուրանան: Յուց. Հետև Յայն տակս կարողութիւն տեսանելոյ զնա ոչ պատշաճի ստեղծական մտաց բնութեն իւրում, զի այս տեսութի է գերբնական, և գերազանցեալ քան զամ զօրութի բնութեան: Իսկ արդ կատարելագոյն տեսութիւն չէ ինչ նուազ. մնանաւանդ թէ առաւել գերբնական, և գերազանցեալ քան զամ զօրութիւն բնութեն. ապա եթէ կարողութիւն տեսանելոյ զնա չէ ըն բնութեն, այլ միայն լուսով փառաց, ևս առաւել կարողութիւնն կատարելագոյն տեսանելոյ:

Հաստատի. Ամ՚ պէսպիսութիւն երանական տեսուն պարտ է վերածիլ ՚ի զօրութիւն, ոչ յարմատական և ՚ի հեռաւոր, այլ ՚ի մերձաւոր և յանմիջական. զի զօրութիւն հեռաւոր ոչ ներգործէ, քայց եթէ ըստ համեմատութեն մերձաւոր զօրութեն, յորմէ վերացուցանի և եղանակաւորի. իսկ արդ՝ զօրութիւն մերձաւոր և անմիջական, որ հոսէ յերանական տեսութիւն, ոչ է միտքն ստեղծական, այլ լոյն փառաց. ապա: Յուց. փոքր. Լոյն փառաց է ունակութիւն գերբնական. իսկ արդ՝ յայսմ զանազանին ունակութիք գերբնականք ՚ի բնականաց, զի գերբնականք թէպէտ ենթադրեն ՚ի բնութեան զսկիզբն արմատական, սակայն տան զնա մերձաւոր զօրութի գործելոյ՝ զներգործութիւն գերբնական, և զպարզապէս կարելն. իսկ բնական ունակութիք՝ օգնեն միայն բնական մերձաւոր կարողութեն, և տան միայն զհնշանակ կարելն. Ապա լոյն փառաց է բաւականագ զօրութի մերձաւոր,

գոյն բնութեան, այլ կատարելագոյն լուսով փառաց. ապա ուր ոչ է կատարելագոյն լոյս փառաց, չէ հնար տեսանիլ այ կատարելագոյնս. ապա ամ անհատատարութիւն երանական տեսութեն՝ յատուկ գոյ յանհատատարութենե լուսոյ փառաց միայն: Ուղղարկութիւս է՝ ի հատատոց, և յայտ է յատացելոցս, զոր և ոչ հակատակորդք ուրանան: Յուց. Հետև Յայն տակս կարողութիւն տեսանելոյ զնծ ոչ պատշաճի ստեղծական մտաց ըստ բնութեն իւրում, զի այս տեսութի է գերբնական, և գերազանցեալ քան զամ զօրութի բնութեան: Նակ այդ կատարելագոյն տեսութիւն չէ ինչ նուազ. մնանատանդ թէ առաւել գերբնական, և գերազանցեալ քան զամ զօրութիւն բնութեն. ապա եթէ կարողութիւն տեսանելոյ զնծ չէ ըստ բնութեն, այլ միայն լուսով փառաց, ևս առաւել կարողութիւն կատարելագոյն տեսանելոյ:

Հաստատի. Ամ պէսպիսութիւն երանական տեսութե պարտ է վերածիլ՝ ի զօրութին, ոչ յարմատական և՝ ի հետևուր, այլ՝ ի մերձաւոր և յանմիջական. զի զօրութին հետևուր ոչ ներգործէ, բայց եթէ ըստ համեմատութեն մերձաւոր զօրութեն, յորմէ վերացուցանի և եղանակաւորի. իսկ այդ՝ զօրութին մերձաւոր և անմիջական, որ հոսէ յերանական տեսութին, ոչ է միտքն ստեղծական, այլ լոյն փառաց. ապա: Յուց. փոքր. Լոյն փառաց է ունակութիւն գերբնական. իսկ այդ՝ յայսմ զանազանին ունակութիք գերբնականք՝ ի բնականաց, զի գերբնականք թէպետ ենթադրեն՝ ի բնութեան զկիզբն արմատական, սակայն ասեն զամ մերձաւոր զօրութի գործելոյ՝ զներգործութիս գերբնականս, և զպարզապէս կարելն. իսկ բնական ունակութիք՝ օգնեն միայն բնական մերձաւոր կարողութե, և տան միայն զհնշանակ կարելն. Ապա լոյն փառաց է բովանդակ զօրութի մերձաւոր,

ւոր, որ հոսէ յերանական տեսութիւն, իսկ միտքն ի հեռուստ և միայն արմատապէս հոսէ, այ՝ միջնորդութիւն վերացուցման, լուսով փառաց։

Յուց. երկրորդ՝ յանպատշաճութենց. Եթէ անհաւասարութիւն երանական տեսութեան յառաջ գայր մասամբ ինչ ի յաւէտ կամ ի նուազ քաջատեսութենէ ստեղծական մտաց, որպէս հակառակորդք համարին. Եւ՝ նախ՝ զհետ գայր, թէ նոյնչափ գոլով արդեանցն՝ մին քան զմիւսն կատարեալագոյն տեսանէր զաճ, այ որոյ միտք էին քաջատես. իսկ հետև. է սուտ, իբր զի է ընդդէմ քանիւ վարձուց արդարութեան, մանաւանդ թէ ընդդէմ նոցին իսկ հակառակորդաց, որք ընդունին, թէ անհաւասարութիւն երանական տեսութեան բարոյապէս յառաջ գայ յանհաւասարութենէ արդեանց։

Պատասխանէ պատրիարքական հայրն Եննոս. Տէր ասելին այ ըստ որում ի յայ պարզութիւն է, և հայի յորմէ՝ է վերյ և պարզ, և ոչ սոյն ըստ որում հայի ի ինչ յորմէ յաստուծոյ, զի ըստ այսմ անէն ինչն զնան գործոյ։

Եւս է ընդդէմ. Եւ զի պատասխանի պատրանս դործէ, այլ ոչինչ ցուցանէ։ Եթանզի տեսութիւն այ ըստ որում է ի մտաց, կամ յաւելուինչ յայն տեսութիւն ըստ որում է յայ պարգևատուէ, կամ ոչ։ Եթէ առաջինն՝ ապա անհաւասարութիւն տեսութեան ոչ յառաջ գայ յանհաւասարութենէ արդեանց, ընդդէմ նորին իսկ հակառակորդի, և ճշմարտութենէ իրին. Եւկ եթէ երկրորդն՝ ապա այս տեսութիւն ըստ որում է ի մտաց, ոչինչ գործէ յանհաւասարութիւն նորա։ Ի վերայ այսր ամի տեսութիւն այ ևս ըստ որում է ի մտաց՝ է փառք և երանութիւն. քանզի անհնարին է մարդոյ տեսանել զաճ, և չլինել երանեալ՝ ասա ասատիք և դիպեսցի այս տեսութիւն։

լսակ արդ՝ ամ փառք և երանութիւն է ըմ հաւատոց վարձք և յաղթանակ. ապա դարձեալ՝ խոտան է տուեալ զանազանութիդ, որ և ևս նանքասցի՝ ի հետևեալ անտեղութիէ. Ա՞յ՝

Հետևեր երկրորդ. Թէ աստիճան ինչ փառաց ոչ համեմատեր ընորհաց, այլ բնութեան, և թէ զատանէլ մարդ զինքն բնականօքն՝ ի հոգևորս, զի ներգործականութիւն և քաչատեսութիւն ճեծագոյն՝ ստեղծական մտաց, քան՝ ի կարգի բնութեն՝ բարիք են բնուն, և ոչ շնորհաց: Լսակ արդ՝ այս ընդեմ է այնմ՝ բանից որ գրոց. Հռովմ. ը. 23: Ո՞նորհն ամ կեանք յաւիտենից: և այնմ, ա. Կորն. ը. 7. Ո՞վ է որ հանիցէ զքեզ (ըմ լաւս.) ինձ. որ ունիս զքեզ: Անաւանդ՝ որպէս ասեն ճեծաբանք, առաւել է՝ քէ զՊետրոսին. զի չար ևս է ասել, թէ փառք տուեալ լինին ըմ գործուեց բնութեան, և՝ ի նոսա բնականօք որոշէ մարդ զինքն, քան ասել, թէ բերին շնորհք յարդեանց անձնիշխան կամաց:

Պատասխանեք վերոյգրեալ ճեծաբանն. Ա՝յս գերբնական աստիճան շնորհաց՝ ոչ համեմատի բնութեան որ յինքեան թողեալ, այլ ըստ որում վերացեալ լուսով փառաց:

Այլ է ընդդեմ. Ա՝յն վերացումն լուսով փառաց, կամ է բոլորական պատճառ այնմ գերբնական աստիճանի, կամ ոչ: Ա՝յ է առաջինն՝ ահա այն է ըստ մեր մտաց. իսկ եթէ երկրորդն՝ ապա աստիճան ինչ գերբնական, կամ գոնեա իմն գերբնականութեն նորա, (զի է բովանդակ և աճենին գերբնական.) համեմատի բնութեան ըմ որում բնութիւն:

Ա՝յլազգ պիտէ Ա՞ղեքսայ բովանդակ ձեռնարկութեանն. այս է, թէ յայս դիպուածս զուգահաւասար արդեանց, և անհաւասար մտաց, կամ ասց՝ ըն նոյնչ լոյս փառաց քաչատես մտաց,

կամ

Ա. Վ. ՃԱՆ. Ի ՓԻ. ՅՈ. ՈՒ ՈՒՈՒՆՈՅ ՆՉ:

կամ նիհէ տացէ վհատասային՝ զանայ զզուգընթացութիւն իւր առ կատարելագոյն տեսութիւն:

Ա. Այլ է ընդդէմ. Յերկոսին դիպուածս ևս երանեալն այն, որոյ միտք էին քաչատես, զրկել լինէր յիմէքէ՝ որ պարտէր ինքեան, և վհատակ նիւթ լինէր թշուառ ի գերբնականս քան զմիւսոյն. վը զի լայն փառաց, որպէս և փառքն իսկ՝ պարտի, և տունեալ լինի ըստ արդեանց: Ա. Հանգի առաւել հաղորդի, ասէ՝ նոյն Ծ. ոմմ. ի վերայիշ. լուսոյ փառաց՝ որ առաւել ունիցի զսէր: Ա. պա այնմ՝ որ ունիցի վհատասար արդիւնս, պարտի ևս ըստ արժանեաց հատասար լոյս փառաց՝ և ուր է հատասար լոյս փառաց, պարտի հատասար օժանդակութիւն, այնպէս՝ մինչև առանց աքանչելեաց՝ չիցէ հնար այլ զանալ զայն, որպէս չէ հնար առանց աքանչելեաց՝ նահանջել ինչ ի զուգընթացութէ իւրմէ, զի մի չերմացուսցէ հուրն բովանդակ զօրութիւնսն իւրով: Ա. պա յերկոսին իսկ դիպուածս զրկեալ լինէր երանեալն յիմէքէ, որ պարտէր ինքեան:

Ա. ՅՈՒՆՈՒՐ ԱՌԱՔԻՆԱՆՈՑ:

Ա. ոարկիցես նախ՝ ըստ հօրն Ա.ննոսի, Ընդ է կատարելագոյն երանական տեսութիւն, ուր կատարելագոյն զուգընթանայ լոյն փառաց. ոչ խոտովանին հակառակորդք. ապա նոյնպէս կատարելագոյն է տեսութիւն երանական, ուր կատարելագոյն զուգընթանան միտք: Յուզ. Հետև. Յայնսակս կատարելագոյն է երանական տեսութիւն, ուր կատարելագոյն է լոյն փառաց՝ զի յառաջ գայ ի կատարելագոյն պատճառէ: Ասկ արդ՝ ուր է կատարելագոյն միտք, անդ ևս յառաջ գայ ի կատարելագոյն պատճառէ: Ա. պա:

Պատասխանեմ ուր. Հետև. և զըուց. զատ. զՀեծ: Յայն սակս կատարելագոյն է տեսութիւն երա-

երանական՝ ուր կատարելագոյն է լոյն փառաց, զի յառաջ գայ ՚ի կատարելագոյն պատճառէ, ՚ի մերձաւորէ և յանմիջականէ՝ ընդունիմ. յարմատական և ՚ի հեռաւոր պատճառէ՝ ուրանամ. և յայս միտ զանազանեալ զփոքր. ուր. զհետև. Լուծումն յայտ է ՚ի ցուցմանց եղրակացութեանս, և՝ առ և ևս բացայայտութիւն՝ այլազգ զանազանեմ զնոյն մեծ: Նոյն սակս կատարելագոյն է երանական տեսութիւնն՝ ուր է կատարելագոյն լոյս փառաց, զի յառաջ գայ ՚ի կատարելագոյն պատճառէ, որ առնէ ըստ որում է կատարելագոյն՝ ընդունիմ. այլազգ՝ ուրանամ: Նոյնպէս զանազան. զփոք. Նոյնպէս զմարդ՝ տեսութիւնն յառաջ եկեալ ՚ի կատարելագոյն մտաց, յառաջ գայ ՚ի կատարելագոյն պատճառէ, և այն պատճառ առնէ ըստ որում է բնութիւն կատարելագոյն՝ ուրանամ. առնէ ըստ որում վերացեալ և ըստ չափու վերացման՝ ընդունիմ. և ուրանամ զհետև: Ընդ առաւել կամ նուազ բնական քաջատեսութիւն մտաց նկատմամբ այսմ գերբնական տեսութեան՝ ՚ի մէջ բերի նիւթապէս միայն, և ըստ պատահման. զի զնմա զօրութիւն և զհամեմատութիւն յառաջ աճելոյ զայս ներգործութիւն՝ ունի ՚ի լուսոյ փառաց:

Ընդարկեցաս երկրորդ՝ ըստ նմա. Որչափ քաջ առաւելու բոլորական պատճառն ՚ի կատարելոյն, այնչափ զկատարելագոյն գործ արտադրէ: Այլ բոլորական պատճառ երանական տեսութեան, են միտք և լոյն փառաց. ապա՝ ուր կատարելագոյն են միտք, կատարելագոյն ՚ի դէպ է լինել տեսութեան:

Անարթ է պնդել լուծմամբն, զոր տուաք արդ զան. զմեծ. Որչափ քաջ առաւելու պատճառն բոլորական ՚ի մերձաւոր զօրութիւն, այնչափ զկատարելագոյն գործ արտադրէ՝ ընդու. եթէ առաւելու միայն ՚ի հեռաւոր զօրութիւն՝ ուր. և յայս միտ

միտ զան. զիոքր. ուր. զհետև Հայր յաւ ևս է ասել, թէ միտք և լոյսն փառաց ոչ են մի բո-
լորական պատճառ երանական տեսութեան, և ոչ երկու մասնականք, այլ երկու բոլորականք ընդ
զանազան բանիւ, որպէս յառաջն ասացաք: Լոյսն
փառաց է բոլորական պատճառ վերացուցիչ և
համեմատիչ մտաց առ գերբնական տեսութիւն,
իսկ միտքն է բոլորական պատճառ կենդանապէս
յառաջ ածիչ գերբնական տեսութեանն միջնորդու-
վերացուցման: Այլ որչափ և առաւելուցու զո-
րութեի բնական մտաց, ոչ ինչ օգտէ առ կատա-
րելութիւն տեսութեան. զի ոչ ազդէ ի նա ըստ
բնական կատարելութեանն, այլ ըստ կատարե-
լութեն լուսոյ փառաց, և միջնորդութիւն նորա:

Հարկիցես երրորդ ընդ նմա. Կարողութիւն
որ ունի զկատարելագոյն ներգործականութիւն՝ ար-
տադրէ զգործ կատարելագոյն, որպէս յայտ է՝ ի
տեսողական կարողութենէ և յայլս. իսկ արդ՝ կա-
տարելագոյն միտք ունի զկատարելագոյն ներգոր-
ծականութիւն. ապա:

Պատասխանեմ զան. զմեծ. Թէ արասցէ
ըստ չափու բնական ներգործականութեան իւրոյ՝
ընդունիմ. եթէ արասցէ ըստ չափու վերացման
իւրոյ՝ ուրանամ: Ա՛ս յայս միտ զան. զիոքր. ուր.
զհետև: Ուծումն յայտ յառացելոցս:

Առիպիցես. Կատարելագոյն ակն ընդ հաւա-
սար տեսակի կամ լուսոյ, կատարելագոյնս տե-
սանէ զառարկայն. ապա և կատարելագոյն միտք
ընդ հաւասար լուսոյ փառաց:

Պատասխանեմ ուր. զհետև. Ընդհանգիտուի
է, զի ակն ունի միջամէ և բնապէս զզօրութիւն
մերձաւոր՝ պահանջեալ ի կողմանէ կարողութեան՝
առ տեսութի գունաւորի. բայց ստեղծական միտք
ոչ ունի զայն առ տեսութին այլ, բայց եթէ լու-
սով փառաց:

Ա՛-

Անակսերիցես. Ըստ միտքն է գործի լուսոյ փառաց նկատմամբ երանական տեսութե:

Պատասխանեմ ուր. զմակս. Ոչ յեութէ գործոյն է շարժիլ ի սկզբնական պատճառէն անշարժ շարժմամբ՝ որ է անդր քան զկոպար հաստատել ներգործականութե իւրոյ. որ և ոչ. Նմանեցուցանէ զգործն ինքեան: Այլ միտք յերանական տեսութե ոչ առնէ իբրև շարժեալ ի լուսոյ փառաց անշարժ շարժմամբ, այլ իբրև վերացեալ մեծաւօք կերպիւ, որ լինի իւր, և որով առնէ իբրև սեպհական կերպիւ, նմանեցուցանելով ինքեան զգործն ի հաստատել կոպարի ներգործականութե իւրոյ. յառել զաչեսն ի պ. ե. յօդ. ե:

Ընդարկիցես չորրորդ. Ինչն քանզատես հաստատ ունակութիւ հաստատոյ յառաջ ածէ զկատարելագոյն ներգործութի հաստատոյ, զի կատարելագոյն մին ի խորհուրդս հաստատոյ. ապա նոյնպէս նկատմամբ երանական տեսութե:

Պատասխանեմ ուր. զառաջ. և զդուց. Ներ. Ոչանզի ներգործութի հաստատոյ է գերբնական հաստատութի խորհրդոց հաստատոյ, նմին իրի և կատարելութի նորա լինի չափեալ ըստ գերբնական ունակութե հաստատոյ: Ընդարձ կատարելագոյն միտքն լուսագոյն ըմբռնէ զչաժառիթս հաստատելութեան, և չեն ինչ զարմանք, զի այս ըմբռնումն է բնական:

Ընդարկիցես հինգերորդ. Ինչն ի տեսութեան այ առնէ որպէս կենդանական կարողութի, զի այս տեսութի է ներգործութի կենդանական. ապա առնէ ներքին զօրութիւ, զի կենդանութիւն է ի ներքին սկզբնէ՝ որ շարժէ զինքն:

Պատասխանեմ զան. զառա. Ինչն ի տեսութե այ առնէ իբրև կարողութիւն կենդանական

 բնա-

ռնական՝ ուր. իբրև կարողութիւն կենդանական վերացեալ և գերբնական՝ ընդունիմ։ Օվ այս տեսութի՛ է կենդանական, կենդանականութի՛ն, որպես զանից կարգէ ասել՝ գերբնականացելով։ Այլ զան. նոյնպէս զՀետևութիւնդ. ապա առնէ ներքին զգրութի՛ն իւրով բնականաւ՝ ուր. գերբնականաւ՝ ընդու։ Արդ՝ թէպէտ առ կենդանական ներգործութի՛ն պահանջի, զի յառաջ գայցէ ի՛ ներքին սկզբնէ շարժողէ ղինքն. բայց չէ հարկ թէ այս սկիզբն իցէ համեմատական՝ և մերձաւորապէս՝ ներգործական զգրութի՛ն որ ի՛ ներքուստ յառաջ եկեալ, այլ հնար է այսմ գրութեան յառաջ գալ արտաքուստ, և վերացուցանել և համեմատել զսկիզբն կենդանական. միայն թէ մի՛ բարձցէ յայսպիսի սկզբնէ զլինելն ինքնաշարժ։

Առարկեցես վերադրդ. Ինքն քաջատես հաւատար լուսով փառաց կարէ յաւէտ ճգնիլ ի՛ տեսանել զնա։ Իսկ արդ՝ ուր է առաւել ճգանք անդ է կատարելագոյն տեսութի՛ն, զի համեմատիլ պարտի ճգանացն։ Ընդ։

Պատասխանեմ. այդ ձեռնարկութի՛ն յառաջ գայ ի՛ խառնախորհ նշանակութենէ ճգանաց. զի ճգանքն չէ այն, որպես կկրճնն արդեօք նախընթաց հնչ քան զներգործութի՛ն իբրև մերձեցուցիչ կարողութե՛ առ այն, այլ է նոյն ինքն ներգործութի՛ն իբրև բղխեալ ի սկզբնէ իւրմէ։ Արդ՝ այնպէս պարտէ դատել զճգանաց առ տեսութի՛ն, որպէս զնոյն ինքն գտեսութի՛ն. և որովհետև անմարթ է մտաց յառաջ ածել զայս տեսութի՛ն գերբնական, բայց եթէ միջնորդութի՛ն լուսոյ փառաց իբրև մերձաւոր պատճառաւ, և ըստ չափոյ նո՛ր. յայն սակս և ոչ ճգնիլ առ այն. ապա ուրանալ պարտ է զմեծս. ձեռնարկութենէ։ Արդ՝ ի լսել քո, թէ երանելոք ամ՝ ճգանաք բերին առ տեսութի՛ն այդ, իմն զճգանաց. որ ի՛ մեծագոյն լու-

ասյ փառաց, և ոչ ՚ի մեծագոյն կատարելութենէ քնութեան. քանզի առնելն ըստ ամ չափու մերձաւոր կարողութեան է առնել ամ ճգանօք: Ոչ որ օրինակ որ ունի սէր առ չորեսին, և եղուզանէ զներգործութիւն սիրոյ առ չորեսին, գործէ ամ ճգանօք, որչափ և այլուստ կամք նր իցեն քնապէս կատարելագոյն:

Յասացելոցս ունիս մակաբերել, թէ ամ տեսութի երանական եթէ մարդկան և եթէ հրեշտակաց են նոյն էական տեսակաւ. քանզի ունին զնոյն կերպական առարկայ, այս է զէութիւնն այ. զնոյն եղանակ դիմելոյ առ այն, այ է առանց տեսակի. և զնոյն մերձաւոր սկիզբն, այս է լոյսն փառաց: Ւ՚ր չէ ինչ այն, թէ միտք հրեշտակաց և մարդկան տեսակաւ զանազանին. զի ոչ հոսեն ըստ տեսակարար բանի իւրեանց, կամ ըստ որում տեսակաւ զանազանին, այլ ըստ որում միաբանին ՚ի բանի հնազանդական կարողութենէ, որ վերայուցանելի է լուսով փառաց:

Ւնդրիցես. Ընդհնչք յաստիճանի կամ ՚ի կատարելութենէ երանական տեսութենէ ամ երանելոք ևս իցեն անհաւասարք:

Պատասխանեմ. ունիք համարին, թէ ամենեքին են անհաւասար, զի ասեն մարդիկ վերանան ընուլ զաթոռ ապստամբեալ հրեշտակաց. արդ՝ ամ հրեշտակք անհաւասար են ՚ի փառս: Այլ այսմ հակադրեալն հաւանականագոյն երևի, որ առաւել յայտ է ՚ի մանկունս, որ յետ մկրտութեան վախճանին յառաջ քան զգործածուի քանականութեան: Պարձեալ զի որպէս չէ ինչ ընդդէմ լինել ունից հաւասար արդեամբք, նոյնպէս և փառաք:

ՊԱՐԱԿ. ԺԲ.

Ընդէ՞ր երանելագ ոչ փեսանէն զնէն, հասա- զնե նչգնեն նմա. կամ կարի՞ցն հասա- լինել զեզնե քաջասլյակ կարողա-լինամբն այ:

Պաքէն վերագոյնդ ասացաք ի պ. ք. այսր վիճ. եթէ Նովմեանք պնդէին զանձանց հասու լինել այ ևս և յաստի կեանս, և թէ սահմանումքն զնեցան ընդդէմ նց նբ հարք. Ա- կենթրան, Նասթեղ, Կրիգոր Նիւսացի, Կրիգոր Ծաբաքան, և այլք: Ընդ՝ եթէ երանելագ ներգոր- ծումքն ոչ հասու լինին այ, կաթուղիկէ հաւատքն ուսուցանէ, իսկ եթէ նոքա և ոչ բացարձակապէս կարօղեն հասու լինել՝ է հաստարակ կարծիք ծա- քանից ընդդէմ Աքսկոէսի. այլ անմիաբան գտանին ի նշանակել զպատճառ այսր անհաս- լեան, զի ոչ միօրինակ իմանան զհասողութին: Այլ առ բացայայտութի այսր դժուարութին՝

Վճռելի է, զի հոգևոր հասողութին՝ (որ Ընդ. Էւտա. ա. ասի ի մարմնաւոր հասողութէ.) կրկնակի առնել լինի: Նախ՝ ընդարձակագոյն՝ ըստ որում հակադրի զհետ պնդութեն, և է նոյն ընդ ժամանելոյն և ըմբռնելոյն զերն բաշխալն, թէ և բոլորովին կամ հաւասարապես ոչ ըմբռնեսցի. զբօրինակ ասի զմարմնաւորապես հասանիլ աւազակին՝ յորժամ ըմբռնէ զնա, թէպետ և ոչ զբոլորն կալցի, այլ զմասն ինչ նորա: Ըստ այսմ օրինակի ի հաւատոց է, թէ ած է հասանելի, և ներգործութէ հաս- նեն նմա երանելագ. ըստ այնմ. ա. Կորն. ԺԳ. 24. Ընդ- նայ ընդհատորա- զն հասանիցէ: Ա- ստ Փիլիպ. գ. 12: Օհէթ յախոլեմ ընդ հասնի: Ա- ստ պատ- ճառն է, զի երանելագն երանական տեսութէ, ժամանեն և ժառանգեն զնա, ապա հասանեն

նմա ընդարձակագոյն առնել հաստատութիւն. մեծ և հասանօղք անուանին:

Աշ. Երկրորդ՝ առնել լինի հաստատութեան անձկագոյն՝ ըստ որում փակի ինչ ի հասանօղն: Այս անձկագոյն առնել հաստատութեան, զորմէ խօսիմք առաջին՝ է, Ա՛նհնարին առաքելոյն հաստատել ներգին ճանաչելն առաքելոյն, ոչ բաւական բնաւ լինեալ, կամ եւսի, այլ բաւական ճանաչման, հինգ առաքելի ճանաչել առաքելոյն ըստ որում և ճանաչելն բնական և յիւրմէ կողմանէ, ոչ ինչ պատճառեալ, այլ և առաջնորդեալ:

Ա՛նկին: Ընացաք նախ. Ա՛նհնարին հաստատել ճանաչելն առաքելոյն, ոչ բաւական բնաւ լինեալ, կամ եւսի, այլ բաւական ճանաչման: Օր անպատշաճ է առ հոգևոր հաստատութեան հաստատութեամ ճանաչման և ծանուցելոյն՝ բաւիւ եակի, այլ միայն թէ հաստատելոցին բաւիւ ճանաչել ազգ և ճանաչականի, ապա թէ ոչ՝ ոչինչ առեղծական ճանաչամբ, որչափ և կատարեալ իցէ՝ հնար էր հաստատ լինել և անկատար ինչ պղատգութեան, զի առեղծական ճանաչումն է պատահումն. որպէս և անպատշաճ է մարմնական հաստատութեան կամ ընդունման, թէ անօթին որ գոկի ունիցի, իցէ ոսկի, կամ երկաթի, միայն թէ զայն բովանդակ ունիցի, կամ միտրանեացի ի բանի ընդունման կամ ընդունակութեան:

Ընացաք երկրորդ. Ա՛նհնարին հաստատել ներգին և բնական ճանաչելն առաքելոյն: Օր կրկին է ճանաչելութի առարկայն. մին ներգին, որ կշռի ըստ էակական կատարելութեան ճանաչելի առարկային իւր նոր յատկութի, քանզի ամ էակ ըստ որում է էակ՝ է ճանաչելի. և այս ճանաչելիութ այնպէս կատարեալ է՝ որպէս կատարեալ է ներգին էակութի իրին՝ որում գնետ երթայ: Իսկ ոչ մնածի միայն ըստ այնց. որք կացուցանեն գիրն, կամ

կամ են ի նմա, այլև ըստ արուեստիցն, որ վերաբերին առ նա, ըստ որում կամ կարէ առնել զնոսա, կամ ընդունել ըստ կարգի և ի կարգի բնութեան իւրոյ, այս է, ոչ միայն ըստ այնց՝ զորս կերպապէս ունի, այլ և ըստ այնց՝ զորս գերազանցապէս կամ զօրութեամբ փակէ: Ուրուագիրն ճանաչելութեանն է, որ ոչ կշռի ընդ կատարելութեան ճանաչելի առարկային, ըստ այնց՝ զորս նմին կերպապէս, և եթէ գերազանգաբար կամ զօրութեամբ փակէ, այլ՝ ընդ զօրութեան կարողութեան ճանաչողին, կամ ըստ պէսպէս հայեցմանց առ արուեստին, որք ի ձեռն այնր իրի կարեն լինել, կամ ի նմա ընկալեալ լինել ոչ ըստ կարգի և ի կարգի իւրում բնութեան, այլ հնազանդականապէս ի ձեռն արուեստին առնողի:

Այս արդ՝ ճանօթութեան հասողութեան ըստ երկոց ճանաչելութեանցս այսոցիկ, զմին փակէ չինքեան, և զմիւսն ոչ: Ուչ պահանջի առ հասողութեին ճանաչել իրին ըստ որում է ճանաչելի արուեստին ճանաչելութեամբ: Այս կարի իսկ քաջ, զի եթէ հասողութեին ի մէջ բերէր զհաստատութեի ըստ արուեստին ճանաչելութեան առարկային, արգելու ոչ ճանճին և ոչ շահանդաղին հնար էր հաստ լինել ստեղծական մտաց, ևս և հրեշտակաց. զի չէր հնար այնմ կատարելագոյն ճանաչել զնոքան զոր յանահմանս կատարելագոյն ած ոչ ծանիցէ ըստ արուեստին ճանաչելութեանն, այս է, ըստ պէսպէս և անսահման գործոց, զորս հնազանդական կարողութիւն այնպիսի ստեղծուածոց կարէ առնել, և այսպէս ան փականութեի անհասութեան զոր ունի գիրք, ուր հարք, և ածարանք, այլ միայն ընծայեն՝ պատշաճեր ամի և փանաք իրաց, որ է անհնարութեի անտանելի: Այս զոր փակէ չինքեանն այս ճանօթութեի հասողութեն, է զի ներքին ճանաչելութիւն, որում պարտ է հաստատել հաստ

ճանաչմանն, մտածեսցի ոչ միայն ըստ այնց զորս կնբպատկես ունի, այլ և ըստ այնց զորս գերազանցապես կամ զօրութիւն փակէ. ապա թէ ոչ՝ նմին լինէր ծանուցեալ միայն ըստ այնց, զորս ունի կերպապէս, ոչ լինէր ծանուցեալ ըստ որում է յիւրմէ կողմանէ և ըստ ինքեան ճանաչելի, քանզի լինէր տակաւին ճանաչելի ըստ ինքեան և ըստ որում է յիւրմէ կողմանէ՝ ըստ այնց զորս գերազանցապես կամ զօրութիւն փակէ: Երդ՝ յորժամ ասէ՝ թէ հաստոցութիւնն է ճանաչումն հաւատարեալ՝ ճանաչելիւն առարկային, ոչ իմանամք զարտաքին՝ այլ զներքին ճանաչելիւթէ. այսինքն է, զի ծանիցի առարկայն կատարեալ և հաւատարեալ ճանաչմամբ, մինչև ոչ ևս բաղձալ ըստ ինքեան կատարելագոյնի, և ոչ առ ևս հաւատարագոյնն ըստ ինքեան
Ընդ. բնաւորեալ իցէ շարժել առարկապէս: Իսկ զերկոսին զայս ուսուցանէ սէն (Թովմա՝ յասել իւրում. թէ այնմ է հասու լինել, որ կատարելագոյն ճանաչի. և այն կատարելագոյն ճանաչի, որ այնչափ ճանաչի, որչափ է ճանաչելի. և իւրաքանչիւրն է ճանաչելի ըստ որում է 'ի ներգործութեն: Երդ՝ եական է 'ի ներգործութեն ըստ այնց, զորս ևթէ կնբպատկես և ևթէ գերազանցապէս կամ զօրութիւ փակէ. բայց ոչ ըստ այնց զորս արտաքին արարօղն 'ի նմա, կամ նուաւս կարէ առնել ըստ հնազանդական կարողութեն նորա: Այլ հոգեական միտքն (Թուրնելի տարապարտ ուրանայ զայս ծանօթութեի հաստոցութեն՝ որ սէնն (Թովմ. և Թովմայեանց: Նայց ոչ սոքօք ևթէ բանադատեմք զի հաւատարեալ ծանօթութեն հաստոցութեն, այլ ճանաւանդ՝ յորս զնոքա ասցա: Այ որպ.

Աստցաք երդ. Ա՝ինչ այնուհի ճանաչել առարկային ըստ որում է ճանաչելի քնութ, ոչ ինչպ պատճառելի, այլ ե առաջնոյ: այս է՝ ոչ միայն ծանիցին ըստ Թուոյ ամ կատարելութիւնքն որ փակին

'ի

Ի ՆՄԱ, ԵԹԷ ԿԵՐՊԱՆՔ, ԵՒ ԵԹԷ ԳԵՐԱԶԱՆՑԱԲԱՐ
ԿԱՄ ՁՕՐՈՒԹԻՒՆ, ԱՅԼ ԵՒ ԾԱՆԻՑԻՆ ԱՅՆՉԱՓ ԱՊԱՅԱՌ
ՈՐՈՇ ԵՒ ԿԱՏԱՐԵԱԼ, ՈՐՉԱՓ ԱՅՍ ԱՌԱՐԿԱՅ ՀԻՒՐ-
ՁԻ ԲՆՈՒԹԵՆՆԷ, ԵՒ'Ի ՆԵՐՔԻՆ ԿԱՏԱՐԵԼՈՒԹԻՒՆ Է ՃԱ-
ՆԱՉԵԼԻՆ: ՕՆ ՔԱՆԱԿՈՒԹԻՒՆ ԳԻՏՈՒԹԵԱՆ ԿԱՄ ՃԱ- Ի. Մ. ԽՈ.
ՆԱՉՄԱՆ, ՈՉ ՄԻԱՅՆ ՄՏԱԾԻ ԸՍ ԹՈՒՐՔ ԳԻՏԵԼԱՑ, Ի. Պ. Ի-
ԱՌ Ի:
ԱՅԼ ԵՒ ԸՍ ՊԱՅԾԱՌՈՒԹԻՒՆ ՃԱՆԱՉՄԱՆ: ՅԱՅՆ ՍԱԿՍ ԱՌՈ. Պ.
ՅՈՐԺԱՄ ԱՊԱՑՈՒՑԱՆԵԼԻ ՆԱԽԱՊԱՏՈՒԹԻՒ ԻՆՉ ՀԱ- ԵԱՌ.
ՌԱՆԱԿԱՆ ԹԱՆԻԻ ԻՆՉ ՃԱՆԱՉԻ, ՉԷ ԻՆՉ ՆՈՐԱ ՈՐ ՈՉ
ԾԱՆԻՑԻ, ՈՉ ԵՆԹԱԿԱՅՆ ԵՒ ՈՉ ՍՏՈՐՈԳԱԼՆ, ԵՒ ՈՉ
ԹԱՂԱԴՐՈՒԹԻՆ, ԶԻ ԲՈՎԱՆԴԱԿ ՃԱՆԱՉԻ. ԱՅԼ ԲՈ-
ՎԱՆԴԱԿԻՆ ՈՉ ԱՅՆՊԷՍ ԿԱՏԱՐԵԱԼ ՃԱՆԱՉԻ ՈՐՊԷՍ
ՃԱՆԱՉԵԼԻՆ Է, ԶԻ ԴԱՌ ԱՒՍ ՃԱՆԱՉԵԼԻ Է ԱՊԱՑՈՒ-
ՑՈՒԹԻՒՆ, ԵՒ ՄՆԿ ՈՉ ԼԻՆԻ ՀԱՏՈՒ: ԼՈՒՍԻ ՕԳՈՍ. Ի
ԹՈՒՂԹՆ ԱՌ ՊՕՂԻՆՈՍ. ՃԺՔ. ԳԼ. Ի. ԱՍՀՄԱՆԵԼՈՎ
ՉՀԱՍՈՂՈՒԻՆ, ԱՍԷ. ՀՈՎԱՆՆՊՕՂԻՆ ՀԱՍՈՍ ԼԻՆԻՍ ՊԷ-
ՍԱՆԵԼՈՎ, ՈՐ ԱՅՆՊԷՍ ՊԷՍԱՆԻ' ՄԻՆՉ ՈՉԻՆՉ ԳԱԾ-
ՂԻԼ Ի ՊԷՍՈՂԷՆ, ԿԱՄ ՈՐՈՅ ԱՌՀՈՒՆ ՄԻՆՈՍՈՒԷՍ ՊԷ-
ՍԱՆԻՆ: ՀԱՆԶԻ ՅԱՅՆԺԱՄ ԱԱՀՄԱՆՔ ԼՐԻՔ ԱՄԵ-
ՆՈՒԱՒՔ ՏԻՍԱՆԻՆ, ՅՈՐԺԱՄ ՅԵԶԱՆԱԿԻ ՃԱՆԱՉԵ-
ԼՈՑ ԶԵՐՆ ԶԱՅՆ' ԺԱՄԱՆԻ Ի ԱՍՀՄԱՆԱՆ: ԸՆԴ' ՅԱՅՍ-
ՊԻԿ ՅԱՏԻՆ ՄՆՍՈՒՆՍ ՅԱՒԷՏ ԴՆԵՄՔ ՉՀԱՍՈՂՈՒԹԻՆ:
ՕԱՅՍՊԻԿ ՆԱԽ ԵԴԵԱԼ:

ԱՍԵԼԻ Է. ՀՐԱՆԵԱԼՔՆ, ՈՐՔ ՏԻՍԱՆԵՆ ԶԻՆՅՆ ԱՌՈ. Պ.
ԻՆՔՆ ԶԱԾ, ՈՉ ԼԻՆԻՆ ՀԱՍՈՒ ՆՄԱ ՅԱՏԿԱՊԷՍ ԱՌ- Ե. ԲՈԼ.
ԵԱԼ ՀԱՍՈՂՈՒԹԻՒ. ԵՒ ՈՉ ԻՍԿ ԲԱՑԱՐՁԱԿԱՊԷՍ ԿԱ-
ՐՕՂ ԵՆ ՀԱՍՈՒ ԼԻՆԵԼ ՆՄԱ:

ՅՈՒՑ. ԵՐԿԱՔԱՆՉԻՒՐ ՄԱՆ ԵՒ ՄԻԱՆԳԱՄԱՅՆ' ՎԿԱՅՈՒԹԻՒՆ ՈՐ ԳՐՈՑ, ՍՊՑ ՀԱՐՑ, ԵՒ ԺՈՂՈՎՈՑ. ՅՀ-
ՐԵՄ. ԼԼ. 19. ԱՍԻ, ԱԾ' ՏԻՆ ԽՈՐՀՐԴՈՎ Ե ՁՕՐԱՒՈՐ
ԳՈՐԾԱՎ. (ԸՍՏ ԼԱՏ.) ԱՆՀԱՒԱՆԵԼԻՔ ՃԱՌԱՉՄԱՆ:
ՀՈՎՄ. ԺԱ. 33. ՈՐՊԷՍ ԶԷ ԱՒՈՒՆՑ ՀԱՆԵԼՈՑ' (ԸՍ
ԼԱՏ.) ԱՆՀԱՒԱՆԵԼԻՔ ԵՆ ՊՈՊՈՏՈՊՈՒՄ ՆՊ, Ե ԱՒՈՒՆՑ
ՊԱՆԵԼՈՑ ՃԱՌԱՊԱՐՏՈՒՄ ՆՊ: ԼԱ. ԱՒ. ՏԻՄ. Ի. 16. ՀԱՒԱՏ-
ՔՈՎ Ի ԼՍՑ ԱՆՀՈՊՈՑՑ. ՈՉ ՏԻՍՈՒԹԻՒՆ' ՈՐՊԷՍ ՅՈՒ-

ցաւ՝ ի վերոյ, ապա Հաստոցութիւն։ Ոսկեբերան՝ ի ճառս ընդդէմ անուվմեանց, և այլք, յորս Գրոստոմ. ԼՀ. ի վերայ բանից ասե. գլ. Գ. ասէ. Ոյսպէս ինչ հակիլ չեն մարդասէրքն մեր է. նոքա հաստատելի բնաւ անհնարին։ Յողովմ Լատերանու առ Ինոսենտիոսիւ երրորդիւ. որ յամին 1204. ասէ. Ձատպատու՝ հաստատ, և հիմնատ խոստովանիմ, ըստ որ է ճշմարիտ ուղղափառական անշեղ անփոփոխելի և անհատանելի։ Կարձեալ՝ ասի կանոն, Ձատպատուեամբ, ի մի ամենաձեր երրորդ. և ի հետևորդ գլ. Կատարելապէս, ի նոյն ժողովի. Ոչ ես հաստատուիցե ոչ ծողովոյս հաստատմանի և խոստովանիմ ընդ Ձմիւրնացիան Պիտրոսի, ըստ որ ինչ էր է անհատանելի։ Երդ այս Պետրոս կամ վարդապետն վճռոց ըստ այլոց ուծաբանից հասարի, թէ ուծ ամենեին և բացարձակապես է անհատանելի։ Յողովն Քասիլեան՝ ի իւր. գուտ. յառաջ քան զարձակիլն Յուգինէոսէ ջորրորդ դատապարտեաց զայս նախադասուն Հռոմէական Գրոստինոսի. Ձոգին չէ պետանի ղուծ այնպէս պայծառ և ասպիկ, որպէս պայծառ և ասպիկ պետանի ուծ գինւոյ։ Ըստ զայս դատակնիք Նիկողայոս ջորրորդ՝ յաջորդն Յուգինեայ հաստատեաց։

Պատասխանի Ագաթոն. զայսոսիկ վկայութիւնս պարտէ իմանալ՝ ի վերայ անհատանելիութեան այ զօրութիւն քնութեան։

Աթ. Ընդ է ընդդէմ. Նախ՝ չէ հնար այսպէս իմանալ զբանս սքէ Հարց ընդդէմ անուվմեանց, ոչ յայտ է ի գրոց նոցա, և ոչ զնին Գրոստ. և ոչ զժողովոյն Լատերանու, որպէս յայտ է ի վերոգրեալ վկայութենցդ։ Երկրորդ՝ ըստ այսմ մեկնութեան Ագաթոնի՝ ուծ չլիներ առաւել անհատանելի, քան անտեսանելի, քանզի և է անտեսանելի բնապէս, և տեսանելի գերբնաբար։ Իսկ արդ՝ ըստ սքէ գրոց, սքց Հարց, և ժողովոց, անհատա-

նե-

նելուԹիւն ցուցանէ զատանձին իմն դերազանցուԹ
՚ի վե՛ր անտեսանելուԹենանն, և յատելն՝ Թէ ած
բնապէս է անտեսանելի, ընդ նմին ընդունին, Թէ
է գերբնաբար տեսանելի, զոր ո՛չ ասեն երբեք
զանհասանելուԹենէն։

Յուց. բանիւ. Հասու լինել այ՝ է այնչափ
ճանաչել զնա տարածուԹիւ և սահմանուԹեամբ,
որչափ է ճանաչելի ըստ ինքեան, կամ ներբին ճա-
նաչելուԹիւ։ Իսկ արդ՝ երանեալք այսպէս ո՛չ
ճանաչեն զած, և բացարձակապէս իսկ՝ ո՛չ կա-
րեն ճանաչել. ապա։ Ննդ. յայտ է ՚ի նախա-
գիտելեացն։ Յուց. փոքր. Ած ըստ ինքեան է ան-
սահմանաբար ճանաչելի. իսկ արդ՝ ո՛չինչ ստեղ-
ծական միտք, ո՛չ ինքնին, և ո՛չ լուսով փառաց
կարէ անսահմանաբար ճանաչել զած. ապա։
Յուց. մեծ. և փոք. միանգամայն. Բրևատ ճա-
նաչելուԹիւն և ճանաչական զօրուԹիւն է աննիւԹա-
կանուԹին և ներգործուԹիւն, որպէս արդ ասա-
ցաք, և ասացուք, և ենԹադրի ՚ի փիլիսոփայուԹ։
Իսկ արդ՝ ած է ծայրագոյնս աննիւԹական, և ներ-
գործուԹիւ գերազանցուր, և ո՛չինչ միտք ստեղծա-
կան եԹէ ինքնին և եԹէ լուսով փառաց՝ է ծայ-
րագոյնս աննիւԹական, և ներգործուԹիւ գերա-
զանցուր. ապա Թէ ո՛չ՝ նա ինքն կամ լոյս փա-
ռաց լինէր ած։ Ապա։

Լ՚ԱԹՈՒՆՔ ԱՌԱՔԻՆՈՒԹԵԱՆՑ։

Ա՚ռաքինուԹիք որք կարեն յառաջ բերիլ յառա-
քելոյն. Փիլիպ. դ. և ա. Կորն. ԺԳ. կանխաւ
պաշարեցան ՚ի նախագիտելիս անդ։ ՚Ի վերայ
այսր ամի առաքինեցաս և ևս ՚ի նոյնոյ. ա. Կորն.
ԺԲ. 12. Նայնքամ գԼիտացիք, որպէս և նայն ծա-
ռայ Աէտա ցնծ։ Ա՚րդ՝ առաքեալն է ծանուցեալ յայ-
հասուպատս, Պարձեալ՝ բազում հարք Արդե-
նէս. Ակեմէս աղեքսանդ. և այլք՝ ասեն, Թէ երան-

Ճալք հասու լինին այ : Ա՛ր Ի՛զիդորոս. գԼ. Ա. յԱ՛ւլից. ասե. Ա՛յոյն ինչ եանէ ծառնոպեալ Ա՛ծո-ղեանն լնով ի տոպիոնիեանն տուելոյ : Ա՛պա :

Պատասխանեմ առ առաջինն, թէ օրէնն ՚ի քանս առաքելոյն ոչ նշանակէ զամենակերպ հանգիստուԹի՛, այլ զըստ իմիք միայն, այս է, զի որպէս Ա՛ծ ճանաչէր զառաքեալն անըմիջապէս յինքեան առանց միջնորդի, նոյնպէս առաքեալն ծանիցէ զԱ՛ծ անըմիջապ և յինքեան, և ոչ ևս ը Հայելի և ը օրինակաւ : Ա՛ւ երկրորդն՝ պատասխանեմ, թէ զոյց Հարց բանս պարտ է իմանալ զընդարձակագոյն առեալ Հասողուէ, որպէս մեկնեցաք ՚ի նախագիտելիսդ : Ա՛ւ երրորդն՝ պատասխանեմ, թէ Ի՛զիդորոս՝ չէր ոչ իմանայ զՀասողուԹիւնն, այլ զգերագոյն և զմեծ ճանաչումն ՚ի մէջ ճանաչմանց ը զինչէի ը Հասարակ օրինացն : Օ՛ր սորին Հակառակն դատապարտեցաւ ՚ի Բասիլեան սիւնհոդոսի, որպէս տեսաք ՚ի վերոյ : Օ՛գայմ առարկուԹիՀ ճոխագոյնս՝ ՚ի ճառս մարդեղուԹե :

Ը. Մ. Խ. Յ. պ. առ. Ա.

Ա՛ռարկիցես երկրորդ. Ա՛յնմ լինի Հասանել, որ այնպէս բովանդակ տեսանի, մինչև ոչ ծածկիլ ինչ նորա ՚ի տեսողէն. որպէս ասէ Օգոստինոս ՚ի նախագրեալ տեղիսդ : Ի՛սկ արդ՝ եԹէ ած լինի տեսանել էուԹիՀ, բովանդակ լինի տեսանել, և ոչ ծածկի ինչ նորա ՚ի տեսողէն. զի ած և պարզ ամենևին : Ա՛պա :

Ա՛ռ. պ. Հ. առ. Բ.

Պատասխանեմ զան. զմեծ. Ա՛յնմ լինի Հասանել, որ այնպէս բովանդակ տեսանի՝ մինչև ոչ ծածկիլ ինչ նորա ՚ի տեսողէն, եԹէ ը Թուոյ գիտելեաց, և եԹէ ը եղանակի և կատարելուԹե տեսանելիսդ Թեան նորա՝ ընդդ. միայն ը Թուոյ գիտելեացն՝ ուրա : Ո՛ւարձեալ՝ եԹէ բովանդակն երևեսցի, տարածուԹ և աստկուԹեամբ՝ ընդդ. եԹէ բովանդակն երևեսցի տարածուԹեամբ միայն՝ ուրա : Ո՛ւարձեալ՝ այլազգ, եԹէ բովանդակն ե-

բե-

ևնսցի և բովանդակապես՝ ընդունիմ. եթէ բո-
վանդակն երևեսցի և ոչ բովանդակապես՝ ուրա:
Ա. յս ամ՛ի նոյն յանգին. և յայտ իսկ են յա-
ւաւրտ նախադիտելացն:

Ստիպիցես. Արանեալքն տեսանեն զնա բո-
վանդակ և բովանդակապ. ապա: Յուց. առաջ.
և այն թէ բովանդակ տեսանեն՝ ընդունելի է.
Յուց. Թէ նաև բովանդակապես: Բովանդակա-
պէսն կամ յայտ առնէ զեղջանակ տեսանողին,
կամ՝ զեղջանակ տեսեալ իրին. եթէ երկրորդն՝
ապա որ տեսանէ զնա էութեամբ, տեսանէ զնա
բովանդակապես, զի տեսանէ որպէս և էն. իսկ
եթէ առաջինն՝ տեսանէ ևս բովանդակապես, զի
տեսանէ բովանդակ ջօրութիւբ իւրով, և բովանդակ
ճգանօքն: Ա.պա:

Պատասխանեմ ուր. զառաջ. և առ ցուց. Անդ.
ասեմ, թէ բովանդակապէսն՛ի մէջ բերէ զերկոսին առ է.
ևս եղջանական, զտեսողին և զտեսեալ իրին, ոչ
բացայայտակապէս՝ այլ բաղդատութեամբ միմեանց,
այ՛ի մէջ բերէ զեղջանակ տեսողին՝ բաղդատու-
թեամբ տեսեալ իրին, որոյ ճանաչելութեանն հա-
ւասարի. մինչ զի յայնժամ ասի տեսանիլ իմիք
բովանդակապէս, յորժամ եղջանակ տեսո-
տեսողին այնպէս է կատարեալ, որպէս եղջանակ
տեսանելութեանն իրին տեսելոյ. և ըստ այսմ ստեղ-
ծական միտք ոչ տեսանէ զնա բովանդակապէս,
զի նա անսահմանաբար է տեսանելի, և ստեղծա-
կան միտք տեսանէն զնա միայն սահմանաւոր եղա-
նակաւ:

Պնդիցես. Ընդ ըստ որում հաստոյապէս ճանա-
չելի, փակի՛ի հաւասարեալ առարկայի ստեղծա-
կան մտաց: Ա.պա:

Պատասխանեմ զան. զառաջ. Ընդ ըստ որում Անդ.
հաստոյապէս ճանաչելի յանծնէն մտաց փակի՛ի առ է.
հաւասարեալ առարկայի ստեղծական մտաց՝ ըստ.

ը որում հաստատապես ճանաչելի ՚ի ստեղծական մտաց՝ ուրա։ Արդ՝ հնար է ստեղծական մտաց ճանաչել զայծ, թէ է այծ յիւրմէ անսահմանաբար և հաստատապես ճանաչելի, և ճանաչել զնոյն իսկ զհաստոցն նր, ոչ կարէ ճանաչել զայլ կատարելութիւս նորա, բայց ոչ կարէ ճանաչել զնա անսահմանաբար և հաստատապես. ոչ կարէ ոք գիտել հատանականաբար զնախախտաստութիւն ինչ, թէ է ապագուցանելի, թէպէտ և ապագուցութիւն ոչ ճանաչէ զայն։

Ամանք պատասխանեն առ այս զլեառ որ ձեռնարկութիւնն, թէ յայն սակս երանելոք ոչ հաստու լինին այլ, զի թէպէտ տեսանեն զնա բովանդակ ըստ այնց, զորս կերպապէս փակէ, բայց ոչ ը ամի այնոցիկ, զորս գերազանցաբար կամ զօրութեամբ փակէ. զի ոչ տեսանեն զնամ կարելի ստեղծուածս, որ ՚ի նմա էր ՚ի պատճառի փակին։ Այս լուծումն ոչ մերժելիք. բայց քանզի քաղում և ծանր ծանր տապնապս կրէ, և մերս որ սիրն Յովէլ. է բաւական, յայն հաստատիլք, և այնչափ յօժարութեամբ, զի թէպէտ և առ հաստոցութիւնն ոչ պահանջէր ճանաչութիւն այլ ը այնց, զորս զօրութեամբ փակէ, և բաւական լինէր ճանաչութիւն ըստ այնց՝ զորս կերպապէս փակէ, բայց առաւելին իրաւամբ ուրանայոք ը առնել լուծմանս, թէ երանելոք հաստու լինին, կամ կարեն հաստու լինել նմա. զի թէպէտ և զբովանդակն տարածութեամբ ճանաչէին, այլ ոչ բովանդակապէս և աստակութեամբ, այսինքն է, այնուհիկ պայծառ և կատարեալ աստուածական ճանաչմամբ, որով է ճանաչելի ը այնց զորս կերպապէս փակէ։

Յաստացելոց աստի, մանաւանդ ՚ի նախատիտելեաց անտի, լուծանին այլ առարկութիւնք ինչ, զորս վասն պյսորիկ զանց արարաք առաւելս։

ՊՐԸԿ. ՀՀ.

Ի վէրայ առաջնայէ էրանական փեսաՀէնառ.

Արկին է առարկայ էրանական տեսութեան, մին սկզբնական և կերպական որ բանիւ իւրով տեսանի, և է ինքն ած: Լոկ միւսն երկրորդական և նիւթական, որ բանիւ սկզբնականին տեսանի: Օգնկոցունց ևս ճառնացուք պէսպէս յօդուածովք.

ՅՕԴՈՒԻԸՆ. Ը.

Օ՞րնէ փեսառնչէն էրանէալը զայ:

Ասելի է նախ. Էրանեալք տեսանեն զայ, որք Լատ. փակին յած կերպապէս, և Հարկաւորապէս, Ը. առէ. այս է, զէսութիւնն այ, զստորոգելիս, և զանձինս: Հասարակ է ընդդէմ անուանականաց:

Ասացաք՝ ապ հոգիաորպէս փակին յած. զի ըստ ազատ վճռոցն, թէպէտ տեսանեն զայնս ըստ իրականութեան, զոր ունին յած, բայց ոչ միշտ ըստ ազատ ներմանն յարարածս, զորմէ ասացուք ատրև:

Յուց. Նախ. Ի բանից անտի. ա. Յովհ. Ֆ. 2. Յորժամ նա յայտնեսցի, նման նմա լինելոցեմք, զի պէսանելոցեմք զնա, որպէս և էն: Իրդ՝ ած է յինքեան մի՝ ևս անձնեայ, արդար, իմաստուն, ամենակալ, ևն: Վարձեալ՝ ի Յերենտեան սիւնհոդոս ի դիրս սրբ միաբանութեան, յորում ասի, թէ. Ընդ ի և ես էսառնչեայ պէսառնէ յէրանելոցս. Ապա:

Յուց. երկրորդ. Էրանական տեսութիւնն համեմատի հաւատոց իրրև վարձք նորա. ուստի և էրանեալք տեսանեն յարքայութեան՝ զորս հաւա-

տացին յաստի կեանս. Իսկ արդ՝ հաւատք յաստի կեանս են զոյնց, որք վերաբերին յԵուխին, ՚ի տորոգելիս, և յանձինս. ապա: Իսկ միւս պատճառն հիմնական յառաջ բերեալ ՚ի գերազանցուէ այսր տեսութեան՝ գնի յեզրակացութեն որ զհետ այսորիկ:

Ա՛սիցես ընդ անուանականաց. Տորոգելիք՝ որք ցուցանեն զհայեցումն յարարածս, որպիսի են ամենակարողութին, գիտութին, գաղափարք. և այլն. ոչ կարեն ճանաչիլ ըստ զինչէի, բայց եթէ ծանիցին եզերք նոցա. իսկ արդ՝ եզերք նոցա ոչ ճանաչին յերանելեացն. ապա: Յու. փոք. Եզերք նոցա են անսահմանք, ըստ է, ամ կարելի արարածք: Ա՛պա:

Պատասխանեմ զանազանելով. զմեծ. Տորոգելիք, որք ցուցանեն զհայեցումն յարարածս՝ ոչ կարեն ըստ զինչէի ճանաչիլ՝ եթէ ոչ ծանիցին նոցին եզերք, կերպականք և սկզբնականք՝ ընդու. եզերք նիւթականք և երկրորդականք՝ ուր: Ա՛. յայս միտ զանա. զփոքր. ուր. զհետև: Ա՛րդ՝ առ՚ի ճանաչիլ ըստ զինչէի այսպիսի տորոգելեացն, չէ հարկ նոցին նիւթական և երկրորդական եզերացն ճանաչիլ, որք են ամ կարելի արարածք ՚ի մտանաւորի, այլ բաւական է ճանաչիլ նոցին կերպականն և սկզբնական եզերաց. որպէս նկատմամբ ամենակարողութեն՝ է բան տեղծանելի եակի ըստ որում այսպիսի. նկատմամբ գիտութեն՝ բան գիտելի եակի ըստ որում այսպիսի, են. որպէս առ ճանաչումն նիւթոյ ըստ զինչէի չէ հարկ, զի ծանիցին ամ կերպք ՚ի մտանաւորի, զորս կարէ ընդունիլ, այլ բաւական է ճանաչել զբան կերպաւորիչ կերպի, ըստ որում այսպիսի:

Ա՛տիպիցես. Տորոգելիք, և կամ գոնեա գաղափարք յայծ են անսահմանք: Ա՛պա.

Գա-

Պատասխանեմ, ոչ գաղափարք, և ոչ ստո-
րոգելիք յաճ են իրապէս բազումք, այլ ամենա-
պարզ էակութի այ: Իսկ գաղափարք ասին բա-
զում, ոչ իրօք՝ այլ բանիւ միայն, զի ոչ այլ
ինչ են, բայց եթէ ընութի ածային ծանուցեալ
յայ՝ իբր պէսպէս եղանակաւ և անսահմանաբար
հաղորդական:

Իսկ թէ աւրդեօք ի բացարձակ կարողութէն
այ հնար էցէ երանելեաց տեսանել զէութին այ
առանց տեսանելոյ զստորոգելիս կամ զանձինս,
երևելի խնդիր է առ ածաբանս, յուզեալ մեծաս-
սատկութեամբ քան արդեամբք, սակայն և զայս
յանձն առնուք ի քննութի մատուցանել ըստ օրի-
նի դպրոցաց: Ա՚ որդ.

Ընտրի է երկրորդ. Ընդհակառակն է տեսա-
նել երանելեաց զէութին այ առանց ստորոգելեաց
և անձանց. և զստորոգելիս կամ զանձինս առանց
էութեան. և զմի ստորոգելի առանց այլոյ. և զմի
անձն առանց միւսոյ: Ի հաստատուն ընդդէմ սկսա-
տեանց, որոց հիմն է կերպական զանազանութին,
զոր հայթհայթեն ի մէջ էութեանն այ, և ի մէջ
ստորոգելեաց, և անձանց: Ընդ սկսաւեանս միա-
բանին և սակաւ ոմանք:

Ա՚ թէ էցէ սբյն Աւոմ. Հաւսքի ի բանից
անտի նր. բ. բ. ես. բ. պ. ը. առ ձ. ուր ասէ:
Ծայրագոյն բարութիւնն այ ըստ սրա՚ էմպաւել ըն-
նէ չինելոյն, սրպէս պետանի չերանելեաց, ոչ կարէ
զնել էմպաւել առանց երբարբառելի անյանց: Ա՚
ձ. մ. ես. ձ. պ. ձ. բոլ. ասէ: Ա՚նոյն իրինակի
ընէ յածայինս. ի՚ զի ծանիցէ զնա, սրպէս և էն.
և ըստ այսմ անհնար է պարագրել ինչ տաւ զնոյ
և զմի ինչ լուսաւ, զի բովանդակ որ ինչ է յած, և
ի՚ պահել զբանաբանութիւն անյանց: Ա՚յս բանք
հիմունս արկանեն ցուցմանցն, որ զկնի: Ա՚պա:

Իմնական պատճառն զոր՝ ի մէջ մատուցանեն ածաբանք, յառաջ քերի յերրեակ գերազանցութենէ այսպիսի տեսութեանէ. և զայս օրինակ առաջի դնեմք: Ա՛անաչումն այ յերանելիս՝ է դէմ յանդիման, ըստ զինչէի, և երանացուցիչ: Իսկ արդ՝ յայսց երից գլխոց ընդդէմ է երանելեաց տեսանել զէութիւնն այ առանց ստորոգելեաց, անձանց, ևն. ապա: Ա՛նծ. է ստոյգ:

Յուց. առաջին մասն փոքր. Յէութէ դէմ յանդիման տեսութեանէ է տեսանել զնոյն իրրև ևն. Թեակայացեալ յինքեան, և գոյացեալ՝ ի կողմանէ իրին ըստ ամի, որ կարէ անկանիլ ըստ առարկայիւ այնպիսի ճանաչման. զի յայնտակս ասի դէմյանդիման. և սովաւ որոշի՝ ի վերացելոյն: Իսկ արդ՝ ածՙ յինքեան՝ ի կողմանէ իրին է մի՝ եռանձնեայ, արդար, ողորմած, իմաստուն, և այս ամ անկանին ըստ առարկայիւ իմացական ճանաչման: Ապա:

Յուց. երկրորդ մասն փոքր. Յէութենէ ըստ զինչէի ճանաչման է ճանաչել զամ որք վերագնորին յէութէի իրին. իսկ արդ՝ ստորոգելիք եանձինք վերագնորին առ էութէին այ որպէս է յինքեան. զի ածՙ է էապէս արդար, ողորմած, ևն. Վարձեալ՝ էապէս է Հայր, որդի, ևն. զի եթէ ստորոգելիք և եթէ առնչութիք էապէս նոյնանան յէութեանն այ, որպէս ասացաք վերագոյնդ՝ ի վերայ զանազանութեանն Ակոմոսյ: Ապա:

Յուց. երրորդ մասն փոքր. Նախ՝ զի ճանաչումն ըստ որում երանական՝ պարտ է լինել դէմ յանդիման, որպէս խոստովանին ամենեքեան. իսկ արդ՝ որպէս ցուցաւ յէութէ դէմյանդիման տեսութեանն այ է տեսանել զէութին այ, զստորոգելիս. և զանձինս, ապա: Երկրորդ յէութէ տեսութեան ըստ որում երանական՝ է, զի կատարեալ գոյն յագեցուցանէ և հանգուցանէ զբանական ախորժակ երանելոցն, իսկ արդ՝ երանեալն, որ տեսա-

նէ զէութիւն ՈՅ՝ բանաւորապէս ախորժէ տեսա-
նել զստորոգելիս և զանձինս. ապա: Յուց. փոքր՝
Որ տեսանէ զէութիւն ինչ՝ բնապէս բաղձայ տեսա-
նել զյատկութիւնս նորա. և զեղանակ ենթակայա-
նալոյ և գոյանալոյ նորա: Իսկ արդ՝ ստորոգելիքն
են իբրև յատկութիւնք էութեանն ՈՅ, և գոյ յերիս
անձինս: Նորոգ՝ զի՛ տեսանելն զէութիւն ՈՅ. եթէ
ծածկեր ինչ յերանելեացդ որ է կերպաբար յաՅծ,
ծածկեր՝ և ոչ ծածկեր ծայրագոյն բարին, ոչ
ծածկեր, զի զէութիւնն ՈՅ տեսանէր. և ծածկեր,
զի այն զոր ոչ տեսանէր է ևս ծայրագոյն բարի
անպատասն յէութենէ մի լինելոյն ներգործուի
մաքուր. և ընդ նմին՝ ներգործութիւք կերպակս
փակօղ ամ կատարելութեանց:

Ճաստատի եզրակացութիս. Ոչ է ներգոր-
ծութիւն մաքուր, յորում չիք ինչ բաղադրութի
կամ մասն. ապա Հակառական է տեսանիլ ինչ
ՈՅ պայծառ և դէմյանդիման, և ոչ տեսանիլ ամի
որ ինչ է յաՅծ: Յուց. Հետև. Ոչն ինչ որ լի-
նէր տեսեալ, կամ էր ներգործութի մաքուր, և
կամ ունէր զկարողականութի: Եթէ ունէր զկա-
րողականութի, լինէր էակ ստեղծեալ և ոչ ՈՅծ,
և ոչ ՈՅ կատարելութի: Իսկ եթէ էր ներգոր-
ծութի մաքուր, ապա տեսանէր իբրև էակ յիւր-
մէ և պարունակծդ ամ կատարելութեան, և այսպէ
ամ որ ինչ է յաՅծ՝ տեսանի. զի ներգործութին
մաքուր առ ոչինչ է՝ի կարողութի, այլ ունի
ներգործութիք զամ կատարելութիւն: Ապա նոյն
է պայծառ և դէմյանդիման տեսանել զմի անձն,
կամ զմին՝ի ստորոգելեացդ որպէս է յինքեան,
այս է՝ իբրև ներգործութի մաքուր, և տեսանել
զամ որ ինչ է յաՅծ:

Տեսանես արդ՝ ըՅ որում ազդեցաք՝ի վերոյ,
Թէ այս պատճառք Հիմնին՝ի դոյն յայս բան սկզբն
Ճովմ. Թէ Նրանիալք փեսանին զԱծ ոչ ՝ն-
իբր Ee և

և թէ, Բռնանալոյ ոչ ինչ է չափ՝ է ին: Տեսանես ևս, զի եզբակացութիւն մեր է՝ի վերայ դէմյանդիման և պայծառ տեսութեն այլ, որպէս է յինքեան և յիրում: Ապա թէ ոչ՝ ընդհանրապէս իմանալով՝ի վերայ տեսութեն կամ իմացման, ոչ ինչ ընդդէմ է տեսանիլ կամ իմացեալ լինել այլ ըստ աղօտ, և անկատարապէս ըստ իմիք, և ոչ ըստ բռնանալոյն:

Յ–Ժամանակ առաքինութեանց:

Ա՛ռարկեցես նախ. Տեսութիւն էութեն այլ յերանելոսն, առանց տեսանելոյ զստորոգելիս կամ զանձինս՝ ոչ է հակասական, ոչ ըստ որում է երանացուցիչ, ոչ ըստ որում է դէմյանդիման, և ոչ ըստ որում է ըստ զինչէի: Ապա յոչինչ գլխոց է հակասական: Ցուց. առաջին մասն առաջ. Լուսին այլ առանց անձանց ևս տակաւին մնայ ծայրագոյն բարի, և վերջին վախճան, և ըստ այնորիկ երանացուցիչ առարկայ. ապա չէ ինչ հակասական ըստ որում է երանացուցիչ: Ցուց. առաջ. Լուսին այլ չունի յառնչութենց զլինելն ծայրագոյն բարի և վերջին վախճան. այլ ըստ լինելոյն ներգործուած մաքուր, և էակ էութիւ, որ է բռնադակ՝ի բացարձակ էութենէ. ապա: Ցուց. երկրորդ մասն առաջին առաջ. Ընդար է տեսանել դէմյանդիման զգոյն ինչ, և ոչ տեսանել զամ սեռական ստորոգելիս, զորօրինակ զհասարակ բան որակուած, յենողութեն, ևն. թէպէտ և նոյնանան ըստ այնմ գոլոյ. ապա չէ ինչ հակասական ըստ որում է դէմյանդիման: Ցուց. երրորդ մասն առաջին առաջ. Ար՛ի լինել տեսութեն էութեան իրիք ըստ զինչէի՝ չէ պարտ հարկաւ ճանաչել յատկութեց նորա, քանզի չեն՝ի կերպական իմացմանէ նր. ապա չէ հակասական ըստ որում է ըստ զինչէի: Օյսոսիկ ասէ հայրն Լննոս ըստ այլ ակռվտեանս:

Պա-

Պետեմ ուր. զառաջ. և զառաջինն ցուց. զան. զառաջ. ըզ Թովմայեանն Յովհ. Լուսթին ՅՀ չունի յառնչութենց զլինելն ծայրագոյն բարի, և զայս ունի առանց նոցա՝ ուր. և զայս ոչ ունի առանց նոցա՝ ընդու: Ուանզի յայնմ սկզբնէ յորմէ ե ծայրագոյն բարի, (զի ե էակ յիւրմէ և ներգործուի մաքուր.) յայնմանէ ե անսահմանաբար արգասաւոր և հաղորդական Ի ներքուստ, ուստի և երբեակ յանձինս. և զի յէութենէ տեսութեն ե ըզ որում երանական, տեսանելն զԱծ, որպէս ե յինքեան, որպէս ցուցաք, յայն սակս հակասական ե տեսանել զԱծ առանց անձանց:

Ողբկրորդ ցուց. ուր. զհետև. Ընհանգիտութենի ե, զի հասարակ բան որակութենե, կամ յենդութենե և նմանիք՝ չեն առարկայ մարմնական տեսութեան, ուստի չեն ինչ զարմանք եթէ Ի նոսա ոչ հպեսցի: Այլ սակայն ստորագելիք ՅՀ և առնչութիւնք չեն ինչ նուազ առարկայ մտաց երանելեաց քան զէութիւնն, վ զի են էակ և ներգործութենի մաքուր ոչինչ ընդհատ յէութենէ: Ընդ հս անհանգիտութենի ե զի առարկայն մարմնական տեսութենե ե բաղադրեալ ինչ և կարողական, վՀ կարէ տեսանիլ ըզ իմիք առանց լինելոյ տեսել զոլորին. բայց Ած ե ներգործութենի մաքուր, անխառն յամ կարողականութենէ և բաղադրութենէ. վՀ ընդէմ ե տեսանել ինչ ՅՀ պայծառ և գէմյանդիման, և ոչ զամ որ ինչ ե յԱծ. որպէս ասացաւ:

Ընդ երրորդ ցուց. պատասխանեմ. Ստորագելիք ՅՀ ըզ որում են յիրում, չեն յատկութենիք ՅՀ, այլ էական և կացուցիչ ստորոգութենիք նորա. քանզի ամ ինչ յԱծ են ներգործութենի մաքուր, մի և պարզ. իսկ ասին յատկութիւնք միայն ըստ եղանակի իմանալոյ մերոյ: Իսկ յաղագս առնչութեանց, եդեալ թէ չեն ստորոգութիւնք կացուցչէք էութենն ՅՀ. բայց են գոնէ եզելիք նորա և

էական եղանակք պատշաճեալք առ անսահման գերազանցութեի և արգասաւորութեի նորա, քանզի էապէս ստորոգին զայ, և ընդ նորին իսկ էութեան՝ նոյնանան, որպէս ասացաք յայլոյր, ապա և հակասական է տեսանել զայծ ըստ զինչէի, ոչ է յինքեան և յիրում, և զայս ամ ոչ տեսանել:

Ստիպիցես նախ ընդդէմ առաջին լուծմանն. Այնմ առաջին նշանի յորում ըմբռնեմք զՀայր նախ քան զծնանիլ զորդին՝ խմանամք երանեալ. Իսկ արդ՝ յայնժամ չև ևս ըմբռնի լինել որդւոյ կամ սէր Հոգւոյն. ապա էութիւնն այ միայն է առարկայ երանութե:

Պատասխանեմ նախ՝ Հասարակ լուծմամբ. զան. զփոքր. իսկ արդ՝ յայնժամ ոչ ըմբռնի լինել որդւոյ և սակայն է՝ ընդու. ոչ ըմբռնի և չէ որդի՝ ուրա: Ռանզի յայնմ վայրկենի յորում է Հայր՝ է և որդին և սբ Հոգին, որովհետև են յաւիտենից ընդ Հօր, և զնոյն էութիւն ընդ նմա ունին: Իսկ թէ մեք ըմբռնեմք լինել առաջին անձին միանչէև իցեմք ըմբռնեալ զնա ծնօղ, այն յառաջ գայ յայնմանէ, զի ոչ կարեմք կատարեալապէս իմանալ զեղանակ ածային ծննդեան: Այլ սակս այն վայրկեան չէ վայրկեան յորում, և տևողութեան, այլ վայրկեան յորմէ, և ծագման. և ըստ այսմ՝ի կողմանէ իրին Հայր չէ երանեալ առանց որդւոյ և Հոգւոյն սրբ:

Պատասխանեմ երկրորդ՝ ըստ Թովմայեան Յովհաննու զան. զփոքր. զայն. Իսկ արդ՝ յայնժամ ոչ ըմբռնի լինել որդւոյ, իբր եզը ասացեալ և յառաջ ածեալ ծանօթական ճանաչմամբ՝ ընդու. ոչ ըմբռնի լինել որդւոյ, իբր առարկայ ծանուցեալ էական ճանաչմամբ՝ ուրա: Ռանզի այս ճանաչումն Հօր՝ զօրութիւ կրկին է, առ երանութիւնն բաւական է էական ճանաչումն բանին, և ոչ պահանջի ծանօթականն կամ ծնողականն. քանզի որ-

որդի և հոգի սը են երանելոք, և սակայն ոչ ճանաչեն զՀայրն ծանօթական կամ ծնողական ճանաչմամբ:

Ստիպիցես երկրորդ. Եթէ էութին այ ոչ կարէր երանացուցանել հրաժարեցուցեալ յանձանց, ոչ լինէր ծայրագոյն բարի. ապա: Յուց. առաջարկ. յէութենէ ծայրագոյն բարւոյ է երանացուցանել:

Պատասխանեմ ուր. զՀետև. և զցուց. զանզառաջարկ. Յէութէ ծայրագոյն բարւոյ է երանացուցանել այնու եղանակաւ որով է՛ի կողմանէ իրին՝ ընդու. այլազգ քան զոր է՛ի կողմանէ իրին՝ ուրա: Օի տեսութին երանացուցիչ է դէմ յանդիման իրին՝ ըստ որում է՛ի կողմանէ իրին, և յատկեցուցիչ ախտրժական, որպէս ասացաւ, որ ոչ լինէր, եթէ ոչ տեսանէր զայծ ոգի է յինքեան, և գոյացեալ՛ի կողմանէ իրին: Ապա եթէ էութին այ ոչ կարիցէ առանց անձանց երանացուցանել, ոչ յառաջ գայ այն յանկատարութենէ, այլ՛ի ծայրագոյն պարզութենէ և մաքրութենէ նորա, որով զանձինս՝ յիրում հապէս նոյնացուցանէ ընդ իւր:

Ստիպիցես երրորդ. Ընդ ստեղծանէ իրրև մի և ոչ իրրև եռանձնեայ. ապա երանացուցանէ իրրև մի՝ և ոչ իրրև եռանձնեայ:

Պատասխանեմ ուր. զՀետևութին. Ընհանգիտութի է. զի ստեղծիչ ներգործութին վերաբերի՛ի կարողութին այ, որ պատշաճի այ բանիւ էութե, և այսու բանիւ հասարակ է երից անձանց. վայ բան անձին ոչինչ օգտէ առ ներգործական հոսումն, այլ է իրրև ընթացակից միայն. բայց տեսութիւնն երանական հայի յայծ ըստ որում է յինքեան և յիրում. իսկ այծ յինքեան և յիրում է մի և եռանձնեայ:

Ընտրկինգս երկրորդ. Նաւական է զօրութենական զանազանուին, զի էութին այ և ոչ հայրութին հաղորդեսցի որդւոյ. զարձեալ՝ որպէս զի անձն որդւոյ և ոչ անձն հօր հաղորդեսցի մարդկութենէ, զարձեալ՝ որպէս զի մարդկութին անմիջապէս միաւորեսցի ընդ անձին բանին, և ոչ ընդ բնութենէ: Ապա ևս առաւել որպէս զի տեսանիցի էութին այ առանց անձանց կամ մի անձն առանց միւսոյ. զի լինի մեծագոյն հրաժարեցուցումն մտօք քան հաղորդութիւն:

Պատասխանեմ ուր. զհետև. Ընհանգիտուի է. զի տեսութին այ յերանելոյս, որովհետև է դէմ յանդիման, ըստ զինչէին, և երանական, որպէս ասացաւ, պարտ է տեսանել զնա որպէս է յինքեան, ըստ ամի զոր նոյնացուցանէ ըստ իւր. իսկ նա յինքեան և յիրում է երրեակ անձամբ. այլ սակայն հաղորդութին ոչ լինի հարկաւ զերկին ըստ ամի զոր եապէս նոյնացուցանէ ըստ իւր, այլ ըստ ընդունակուե կամ պահանջման եղերն, որում հաղորդի: Երդ՝ որդին թէպէտ է ընդունակ էութենն այ, սակայն ոչ է ընդունակ հայրութենէ, զի ըստ որում այսպիսի՝ հակադրի նմա առնչապէս. իսկ մարդկութին քան ոչ պահանջէ ենթակայանալ երրեակ ենթակայութեամբ, ուստի չեն ինչ զարմանք, եթէ անձն որդւոյ հաղորդեսցի այնմ, և ոչ այլ անձինքն: Եւ զարձեալ՝ այն մարդկութի միաւորի ըստ բանին, զի նոաւա ենթակայացի. և առ այս ոչ կենդրի զի անմիջապէս միաւորեսցի ըստ բնութե, այլ բաւական է անմիջապէս միաւորիլ ըստ անձին: Ապա էութին այ ըստ որում զօրութենէ զանազանեալ՝ի հայրութենէ, հաղորդի որդւոյ, որ այլաստ անընդունակ է հայրութենէ. անձն որդւոյ ըստ որում իրացի զանազանեալ յանձնէ հօր հաղորդի մարդկութենէ: Եւ զարձեալ՝ անձն որդւոյ ըստ որում զօրութենամբ զանազանեալ՝ի բնութենե, հաղորդի անմիջապէս

մարդ-

մարդկութեան: Ասայ սակայն եթէ յաճախին էութիւն, և եթէ անձինքն տեսանին յերանելեաց, ուչ ըստ որում զօրութիւն կամ իրապէս զանազանեալք, այլ ըստ որում են կինքեանս և իւրում:

Ստիպիցես. Էութիւն այ կարէ կատարեալապս իմացեալ լինել առանց իմացեալ լինելոյ հօր կամ որդւոյ. ապա: Ասաց. առաջ. Էութիւն այ ունի զիւր իմանալութիւնն կերպապէս զանազանեալ 'ի հայրութենէ կամ յորդիութենէ. ապա:

Պատասխանեմ ուր. զառաջ. և զդուց. ուր. զառաջս: Օի եթէ էութիւն և եթէ անձինքն են իմանալն և տեսանելն յերանելեաց՝ միով էութեամբ այ, որ է փոխանակ իմանալն տեսակի նկատմամբ այմի որ է յայծ:

Ստիպիցես. Ըստ ինչ հակասական, եթէ էութիւն այ միայն զինքն յանդիման երևեցուսցէ մտաց երանելեաց՝ առանց յանդիման առնելոյ զանձինս. ապա:

Պատասխանեմ զան. զառաջ. Ըստ ինչ հակասական ևն. 'ի նախ և յանկատար տեսութեն՝ անցցէ, 'ի դէմյանդիման, ըստ զինչէին, և յերանական տեսութեան, զոր ունին երանելոքն. ուր. Ցայտ է յասացելոցս:

Պնդիցես. Ընձինք և ստորոգելիք են միայն երկրորդական առարկայ երանական տեսութեան: Ասկ արդ՝ չէ ինչ հակասական տեսանիլ սկզբնական առարկային, առանց տեսեալ լինելոյ երկրորդականին. ապա:

Պատասխանին Կայետանոս, Սիլվեստ, և այլք ոմանք, ուր. զմեծ. Ասանզի պնդեն թէ էութենէ և յանձանց ամէողջանայ մի սկզբնական առարկայ երանական տեսութեն, և ոչինչ ընդդէմ է թէ այ էութիւն է այն, որով այ լինի իմացեալ կամ տեսեալ, քանզի ասեն թէ այն և այն են երկու առարկայք, որոց միւն իցէ առաջին և միւսն

միան երկրորդական, այլ յերկոցունցն ևս իրրև թէ ամրողջանայ մին. որպէս սկզբնական առարկայ հրնշտական ճանաչման, ոչ է միայն էութիւն իւր, այլ ինքն գլխովին հրնշտական: Այնպէս և թէ ած լինէր գոյացեալ ի մի միայն անձն կամ յենթադրեալ, սկզբնական առարկայ երանական տեսութիւն ոչ լինէր միայն ածութիւնն, այլև այն ած, կամ այն ենթադրեալ յորում գոյանայր: Ապա նոյն օրինակ սկզբնական առարկայ երանական տեսութիւն չէ միայն ածութիւն, այլ ածութիւն ենթակայացեալ յերիս անձինս:

Պատասխանեն այլք ներելով մեծ. և զանա. զիոքր. Ոչ ինչ հակասական տեսանիլ սկզբնական առարկային առանց երկրորդականին, եթէ երկրորդականն չեցէ հարկաւ կապակցեալ ընդ սկզբնականին՝ ընդունիմ. այլապէ՝ ուր: Ընդ առանօր. էութիւն այ, քանզի էապէս նոյնացուցանէ ընդ իւր զանձինս և զստորոգելիս, ունի ընդ նոսա զհարկաւոր կապակցութիւն. միայ ոչ կարէ տեսանիլ որպէս է յինքեան առանց նոցա: Ուրեմն երկոքին ևս լուծմունք:

Կրկնիցես. Էութիւն է բացարձակ ինչ, իսկ անձն առնչական ինչ. իսկ արդ՝ բացարձակն կարէ ճանաչիլ առանց առնչականին, զի զնմանէ ոչ կախի. ապա:

Պատասխանեմ զան. զիոք. բացարձակն կարէ ճանաչիլ առանց առնչականին, ի ստեղծականս՝ ընդու. յածայինս՝ ուր. խմանալով զէմ-յանդիման, և զըստ զինչէի ճանաչմանէ: Ընհանրապիտութիւն է. քանզի յածայինս բացարձակն և առնչականն՝ իրապէս և էապէս նոյնանան առանց ինչ զանազանութիւն ի բնութէ իրին, որ ընդ հակառակս է ի ստեղծուածս: Եւ ոչ յայնմանէ զհետ գայ, թէ էութիւն կախի յանձանց, այլ միայն թէ ի ներքուստ կապակցի ընդ նոսա:

ՅՕԳՈՒՄՆՕՐ ԺԱ.

Ընդհանուր պատուիրանքն պահել, պահանջին պահմ, զոր առանձ ասի ի զոր կարել առնել:

Պիտոյ պարտ է զի արարածք կրկնակի՛ ի բանն կարեն տեսանիլ, կերպապէս և պատճառաբար: Կերպապէս յորժամ տեսանին այնուիկ տեսութիւք և այնու լուսով՝ որովք նոյն ինքն բանն տեսանի, այլ այնպէս զի բանն իցէ միջնաւոր պատճառ տեսանելոյ զարարածս, և վասն կենդանեան տեսեալ՝ իբրև միջնորդ ածիցէ՛ ի ճանաչումն արարածոյ: Արարածք պատճառաբար ասին տեսանիլ՛ ի բանն, յորժամ ոչ տեսանին այնուիկ տեսութիւք և այնու լուսով՝ որովք տեսանի բանն, այլ մանաւանդ յայտնութիւք, կամ հեղեալ տեսակօք՝ արտաքոյ բանին որ հաղորդի զօրութիւք վիճակի և բանութիւն, կամ նկատմամբ, և բանիւ երանելոյն տեսութիւն. վասն այս տեսութիւն ասի պատճառական՛ ի բանն, բայց անյատկապէս՛ ի բանն. քանզի յատկապէս է արտաքոյ բանին: Առաջին ճանաչումն Օգոստ. կոչէ Աստուածեան. իսկ գիտութիւնն՝ Էնթելեկտեան:

Երդ՝ խնդրի նախ. զի՞նչ՛ ի ստեղծուածոց տեսանիցեն երանեալքն: Երկրորդ. զինչդ տեսանիցեն զնոսա, արդեօք կերպապէս՛ ի բանն՝ և թէ պատճառաբար: Առաջին խնդիրն լուծցուք յայսմ յօդուածի, իսկ զերկրորդն՛ ի հետևեալն:

Ասելի է նախ՝ Երանեալքն ոչ տեսանեն զամ Աստ. պ. զոր առնէ ածմ, և զոր կարէ առնել: Ի հասարակ. Բուլ. առ ամենեսին:

Յուց. Նախ՛ի ձեր գրոց. Ամէն ոք, ոչ հրեշտակ, և ոչ երանեալ գիտէ զօր դատաստանին. Մատթ. ԻԴ: Հրեշտակն պարսից և հրեշտակն

հրե-

հրէից ոչ գիտէին զկամս այլ, որ էր աղատութեն հրէից. Յովան. Ժ. Ը պա։

Յուց. երկրորդ. Եթէ երանելոյք տեսանէին զամ զոր առնէ ած, և զոր կարէ առնել, տեսանէին զայն կամ՝ի բանն, կամ արտաքոյ բանին. ոչ առաջինն, զի հասու լինէին այլ, ոչ ցուցցուք ստորև, և ոչ երկրորդն, զի չէք պատճառ յայտնելոյ այլ երանելեաց զամ անցեալս, զներկայս, զապագայս, և զկարելիս, զի ամի այսոցիկ ճանաչումն ոչ պահանջի յերանութեի նոցա։ Յաւել և զայն, զի ըստ հաւանական կարծեաց պահանջեր առ այն անսահման լոյս ստեղծական, ոչ ասասցուք՝ի ստորև։

Ը. Մ. խ. Յ. պ. Ը. ըստ.

Ասելի է երկրորդ. Երանելոյք տեսանեն զբարեածս զանցեալս զներկայս և զապագայս, որք մանաւանդ և գլխաւորապէս հային՝ի նոսա։ Այսպէս դնեն առ հասարակ ըստ սղոյն Յովհաննի։

Յուց. Նախ. Յաղագս հասարակօրէն անուանեալ Աստուածն, զոր մանաւանդ՝ի գէպ էր կոչել Փարիզեան՝ի տեղւոջէն ուր գումարեցաւ, յամին 1528. ՝ի սահմանս հաւատոյ, գլ. ժգ. տես։ Ընդ. է երանելեաց.... այն ամենատրտուկ հայելի աճուրդեան, յորում ոք ինչ վերաբերի առ նա՝ լաւ տեսանէ։ Ընդ այսմ միաբանին և սբ հարք. ոչ յայտ լեալ յորոց զկնի։

Յուց. երկրորդ. Երանութեին պարտ է կատարելագ յագեցուցանել զամ արդար և պատշաճ բաղձանս երանելեաց. իսկ արդ՝ երանելոյք արդարութեամբ և պատշաճապէս բաղձան գիտել զայնս, որք մանաւանդ հային՝ի նոսա. ապա։

Իսկ թէ որք մանաւանդ հային երանելոյք՝ ոչ է դիւրին իմն նշանակել՝ի մանաւանդի։ Այլ սակս առ հասարակ ածաբանք գրեն, թէ երանեալն երբակի կարէ մտածել։ Նախ՝ ըստ որում է վերառեալ՝ի կարգ շնորհաց։ Երկրորդ՝ ըստ որում է

մտանդ

մասն սիեզերաց: Արդարդ՝ ըստ որում է այսպիսի անձն, սոսկական, կամ հրապարակական, իբր պատ. Թագաւոր. Հիմնիչ կրօնից, տանուտէր, հէն. և համարին Թէ տեսանիցէ զայն ամ, որք ըստ պահանջման երից վիճակացս այսոցիկ մասնաւորապէս հային 'ի նա:

Այլն սակս ըստ առաջին գլխոյն, ըստ որում է վերաւեալ 'ի կարգ շնորհաց, տեսանէ զնորհուրդս հաւատոյ՝ որոց հաւատոյ յաստի կեանս. ըստ զմայրդեղութեն, զյարութեն, զփրկագործութեն, զլուսոյ փառաց, զշնորհաց, զնախասահմանութեն, հէն. և այնու առաւել ևս զի երանական տեսութեին գայ զինի հաւատոյ և է վարձք նորա, ըստ այնմ, Պաղմ. խէ. ճ. Որպէս լսաւ ականջս Ե պեսաւ 'ի աչալաւ պեն զօրութենէ. և ըստ այնմ Գաստ. գիրք. ի. 'ի վերջ քաղաքի. գլ. իա. Ինչ պեսոյս ասէ, Ե պոյն ամ, զոր ականջ պեսանեմս, քայց հաւատոցեք, ... խոչհիմս. Յաւել և զայն, Թէ ամ զոր ըղձանայ տեսանել՝ զորս հաւատոյ:

Այլ չէ հարկ զի զայն խորհուրդս տեսանիցեն ըստ ամ պարագայից տեղոյ և ժամանակի, որպէս յայտ է 'ի վերոյ աւուր դատաստանի, զոր և ոչ հրեշտակք գիտեն. և 'ի վերոյ ժամանակի կամ պէսպէս պարագայից մարգեղութեն. զորս միայն ժամանակաց յաչորդութեն ծանեան հրեշտակք Թէպէտ զայն ըստ գոյացութեն իսկ և իսկ ծանեան:

Ա. Ժամ. խ. Ծէ. պ. Է. աա. ա.

Այս չէ ևս հարկ, զի տեսանիցեն զամ անհատս՝ յորս կատարին այն խորհուրդք, և կարգ շնորհաց, եթէ բազում իցեն, զի ոչ Թուի այնմ պահանջել առ երանութեն. բայց ոչ այսպէս եթէ իցէ մի, կամ բազում նշանաւորք, որպէս մարգութեն քրի, ամենօրհնեալ կոյսն Նկատմամբ մարգեղութեան. սորին վը Թէպէտ և ճանաչեն զնորհուրդ հաղորդութեն, բայց ոչ տեսանեն զամ քահանայագործեալ նշխարս, և Թէպէտ ճանաչեն

զնոր-

գնաւորդ յարութեան, այլ ոչ տեսանեն կամ տե-
սանիցեն զնման որ հանդերձեալ են առնուլ զյա-
րութիւն, մանաւանդ զդատապարտեալս, քանզի ըս-
որում երանեալ հաւանական իմն է՝ թէ տեսա-
նեն զմիմեանս և զմիմեանց խորհուրդս, և սիրեն
զմիմեանս իբր հաղորդակից այնմ երանութեան:

Ա՛ստ. պ. ե. առ ե. Իսկ երկրորդ գլխոյն, ըս՝ ըս որում երանեալն
է մասն տիեզերաց, զնմ սնուս և զտեսակս իրաց
տեսանէ, ըս նմին և զնմ հրեշտակս, զի ամենե-
քեան ըստ սըկզբնաբար պատշաճին՝ի զարդ կամ
յամբողջութիւն աշխարհի: Ա՛յ սըկն Լեռնադարձ-
՝ի ճառս որ՝ի վերայ երրեակ աղգի բարեաց. հա-
մար. 3. մեծաձայն բարբառի: Ա՛ն նմոսպո-ԼՒՆ-ա՛,
սրով պա՛մ գեբակոպոբ ո-ՆԻՀ ճանաչէը յայնժամ սը
ՆԻՀ ՅԵՐԻՆԱ, և սրՆԻՀ ՅԵՐԻՐ, յաղէրբ անոր ն-
ՏՈՍՊՈ-ԼՒՆ սրբեալբ գծանօթո-ԼՒՆ իրաց ՃՒ: Իսկ
զանհատից կամ զեզականաց, որք եղեն առ մեօք,
կամ լինին կամ լինելոց իցեն, և զգաստանեաց սըր-
տից, զմինս տեսանէ, ըս՝ զորս հարկաւոր են առ
ծանօթութիւն տեսակաց, կամ որք հային՝ի նա,
որպէս ասացուք արդ, այլ ոչ զնմ, զի որովհե-
տև ոչ են գլխաւոր մասունք տիեզերաց, և ոչ ըս
ինքեան նկատին, այլ միս պահպանութիւն տեսակին,
և ոչ այլ ինչ մանաւոր եղանակաւ հային՝ի նա,
որպէս ենթադրեմք, մանաւանդ հետաքրքրական
լինելը, քան բանաւոր՝ բաղձալ տեսութիւն նոցա:

Իսկ երրորդ գլխոյն. Երանեալք տեսանեն
զնմ, կամ դէթ զգլխաւորս, որք վերաբերին՝ի
վճռակ իրեանց, եթէ իցեն ազատ ներդործութիւնք
և եթէ հարկաւորք, եթէ իցեն բնականք և եթէ
գերբնականք, եթէ դիպեսցին յաստի կեանս և
եթէ՝ի հանդերձեալն. ըստ այսմ սրն Պետրոս,

և

և Հաւանականապէս և պատճն, տեսանելն զնա, որք պատշաճին Համբերն ներկայացեալ. Թագաւորին զԹագաւորութեան. նախահայրն կրծնից՝ զկրծնիցն. տանուտէրն զտան իւրոյ. ևն։ Դարձեալ՝ տեսանելն զնա՝ խնդրուածս՝ որք վերատաքին առնոտա, զի պատրիկ մանաւանդապէս իրրև՝ ի բարեխոսս Հայրն՝ ի նոտա, զի պատրիկ ամենասէր կոյսն առաւել քան զառաւել բազում ճանաչէ քան զայլ սիս, մանաւանդ զինդրուածս և զհորհուրդս մարդկան, զի զոլով նա առանձին ինն բարեխոս մարդկան անկ է նմա բազմօք զվճռակ նոցա ճանաչել, զի կարօղ լինի՝ ի դէպ ժամանակի ձեռն տալ նոցա։ Այլ ոչ Թուի Թէ ծանիցէ զնա՝ խորհուրդս, և զազատ ներգործութիւնս մարդկան, զի ազգս մանաւանդ ոչ Հային առնոտա, զի այս պատճառի է՝ քանի, որ զնա լինելոյն զա- Գ. ՄԱ. Ի. տառոր ամ մարդկան, պատ և պատշաճ է նմա ՅՈՎՀ. ճանաչել զնա՝ զառելիս, զնա և զներաքանչիւր ներգործութիւնս, և զհորհուրդս հանդերձ ամ պարագայիւք։

Ասկ յազատ վճռոց այ ըս պահանջի եղերմանն զոր ունին առ ստեղծուածս, զոմանս ճանաչեն երանելոյք, այլ ոչ զնա. զի ոմանք միայն մանաւանդապէս Հային՝ ի վճռակ նց, և՝ ի բանաւոր միխիթարուն, և ոչ Համբերն։ Ասացաք. Եպէտ վճռոցն այ ըստ եպէրմանն զոր ունին առ ապերժուածս։ Օ՛ի Թէ նկատեցին ըս իրականութեանն զոր ունին յայծ՝ որովհետև ըս այսմ են նոյն իւրն ամ, ստոյգ է Թէ ճանաչեն երանելոյք զայն ամ որպէս ճանաչեն զայլս, որք են յայծ կերպապէս, որպէս յառաջն՝ ի վեր անզր ծանուցաք։ Ասկ՝ ի վճռ կարելեաց առասցուք արդ՝ ի մտոց։

Ասիցես նախ. Եասացելոցս զհետ գայ՝ Թէ նուազ սքն կարէ լինել երանագոյն քան զառաւել սքն, այ է՝ եԹէ բազում լինէ պատշաճեսցի՝ ի

վե-

վիճակ նը քան՝ի վիճակ առաւել սիրն. հետևուիս թոռի լինել անտեղի. ապա՝ ՀՈՒՑ. հետև՝ Ո՛յնչափ կատարելագոյն է տեսուին երանական, որչափ բազում ստեղծուածք երևին՝ի բանն՝ Ապա՝

Պատասխանեմ ուր. զհետև. և զդուց. զանազառաջ. Ո՛յնչափ կատարելագոյն է տեսութիւնն երանական՝ որչափ բազում ստեղծուածք երևին՝ի բանն, զօրութիւք լուսոյ փառաց ըստ որում ընդմանանէ յհետնին՝ այ՝ ընդունիմ. զօրութիւք լուսոյ փառաց ըստ որում ունի զզօրաւի երևեցուցանելոյ յայտնութիւն ըստ օրինակի մարգարէական լուսոյ, կամ հնդեալ տեսակօք արտաքոյ բանի՝ ուր. Նմ այսու կրկին եղանակաւ երանելոք կարին տեսանել բազում ստեղծուածս, և այս տեսութիւն բազմաց ոչ ցուցանէ զմեծագոյն էական երանութիւն՝ Ձաւել և զայն, զի կարօղ է ած փոխանակ՝ այս բազում իրաց տեսուիս վայրագոյն սիրյ՝ հատուցանել վերնագոյն սիրյ սկզբով բազում իրաց տեսութիւնք՝

Ասիցես երկրորդ. Հրեշտակն պարսից և հրեշտակն հրէից. Ոչ. ժ. ոչ գիտէին զպատշաճեալն ինքեանց, ըստ է՝ զապագայ հանգամանս ժողովրդոց յանձն եղելոց նոցա՝ Ապա երանելոք ոչ տեսանեն, որ ինչ մասնաւորապէս հայրին՝ի նմա՝

Պնեմ ուր. զհետև. ըստ մտաց եզրակացուսն, զի պարտ իմանալ զայնց որք գլխաւորապար կամ ըստ գոյացութիւն պատշաճին առ երանեալս և ոչ ամենևին զամ եզական պարագայից, մանաւանդ՝ զամ բանից խորհրդոցն այ, որ զնոքօք՝

Աբա. պ. ե. բոլ. Ասելի է երրորդ. Երանեալք տեսանեն զկարելի ստեղծուածս, ոչ զամ այլ զոմանս, և այնչափ բազում, որչափ կատարելագոյն է տեսուին երանական՝ Համարակ է ըստ սիրն Յովհ՝

Ո՛րաչինք մտան. Թէ ոչ տեսանեն զամ կարելի ստեղծուածս՝ յայտ է յառաջին եզրակացութեան՝ ՑՈՒՑ. երկրորդ մտան. Ընդ տեսանելով զինք

զինքն Հաստղապէս՝ տեսանէ յինքեան զայմ կարելի ստեղծուածս, ապա երանելոք տեսանելով զայծ ըզ զինչէին, տեսանեն ՚ի նմա կարելի ստեղծուածս ինչ: Յուց. երրորդ մասն. Որչափ կատարեալ- գոյն լինի ՚ի խորս մտանել ՚ի պատճառն, այնչափ բազում կարելի գործք ՚ի նմանէ՝ ծանօթանան. որպէս որ քաջ իմանայ զկիրքն ինչ, այնու իմանայ զբազում եղրակացուածիս յառաջ բերելիս ՚ի նմանէ: Ապա որչափ կատարելագոյն է տեսութիւն այ, որ է պատճառ ամի, այնչափ բազում կարելի գործք ծանօթանան յայնմանէ: Այս պատճառք որպէս տեսանես իսկ՝ ենթադրեն տեսանիլ ստեղծուածոց յայծ կերպապէս, իբր ՚ի պատճառէ. զորմէ ՚ի յօդ. որ զկնի:

Աղ.

ՅՕԴՈՒԱԾՕ. Կ.

Օրինակ փեսանէյեն երանելոյք զսրեզծուածս յայծ:

Յուշ այծ զկրկին տեսուին ՚ի բանն, զկերպականն, և զպատճառականն, զորմէ ճառեցաք ՚ի սկիզբն նախընթաց յօդուածիդ:

Այս ևս ՚ի դէպ է գիտել, զի կրկին միշնորդ ճանաչման զանազանի, մին իբր յառաջ ծանուցեալ, է՛ր՝ ոչ, այծէ ՚ի ճանաչումն միւսոյն, և ասի միշնորդ յորմէ, որպէս են առաջարկութիքն՝ նկատմամբ եղրակացութեան, պատճառն՝ գործոյն, գործն՝ պատճառին, նշանն՝ նշանակելոյն: Իսկ միւսն է, որ տայ ճանաչել առանց այնր, որ իցէ յառաջագոյն ծանուցեալ, է՛ր՝ ոչ, այլ միայն յանդիման առնելով զառարկայն, որպէս է տեսակն տպաւորեալ, որում չէ պարտ յառաջագոյն ճանաչել, է՛ր՝ ոչ, այլ է միայն պատճառ երևեցուցանելոյ զառարկայն, և ասի միշնորդ անծանօթ, կամ միշնորդ ոչով:

Վար-

Դարձեալ՝ արժան է գիտել, զի կրկին է գոլ ստեղծուածոց, մին յայծ՝ որ է գերազանցական, և այն է նոյն ինքն ած ըստ որում գերազանցաբար փակէ զարարածս, իսկ միւսն է սեփական և կերպական, զոր ունին ստեղծուածք յինքեանս, եթէ իցեն գոյաւորք, և կամ կարեն ունել, և թէ իցեն կարելիք:

Երդ՝ խնդրի. Երդեօք զստեղծուածս զորս տեսանեն երանեալք տեսանիցեն՝ի բանն կերպապէս, եթէ պատճառաբար միայն: Դարձեալ՝ եթէ կերպապէս՝ի բանն, արդեօք՝ի նմա իբրև՝ի միջնորդ ոչ՝ անծանօթ, եթէ իբրև՝ի միջնորդ ոչ, յառաջագոյն ծանուցեալ իբրև գործ՝ի պատճառն, և ըստ սեփական և կերպական գոլոյ: Այլ:

Ասելի է նախ. Երանեալք տեսանեն զստեղծուածս ինչ, կերպապէս՝ի բանն, և զմանս պատճառաբար, կամ արտաքոյ բանին՝ զօրութիւն վճռակի երանութեանն, և զամենեսեան զնոսա ըստ սեփական և կերպական գոլոյ: Ոչ սակայն Յովհ.՝ի քազում տեղիս՝ի ստորև նշանակեալ:

Առաջին և երկրորդ մասն է սակայն Օգոստ. դիւք. ՃԲ.՝ի վերայ Յովհն. ըստ նկարագ. գլ. ԼԳ. ուր զանազանէ՝ի հրեշտակս կրկին ճանաչումն, զմին առաւօտեան որով ճանաչեն զարարածս՝ի բանն, և զմիւսն՝ երեկոյեան որով ճանաչեն զնոսա արտաքոյ բանին:

Ստորև, Ե.Ծը.պ. Է.քոլ.

Յայց. առաջին և երրորդ մասն. Ո՛անաչումն երանելեաց է գաղափարեալ՝ի ճանաչմանէ՝ որով ած ճանաչէ զինքն, քանզի է հաղորդութիւն և նմանակցութիւն նոցա, որով նման նմա լինիմք, ըստ գրելոյն Յովհ. գլ. Ճ: Իսկ արդ՝ ած ճանաչելով զինքն ճանաչէ յինքեան զարարածս ըստ կերպական գոլոյ նոցա, որպէս ճոխագոյնս յուցցուք զկնի: Ապա երանեալք տեսանելով զած տեսանեն՝ի նմա զարարածս ըստ կերպական գոլոյ նոցա,

իբր

նոցա, և ոչ զամ, զի ոչ Հասու լինին նմա ոչ նա ինքն Հասու լինի ինքեան, այլ զբաղումն կամ զբակաւս ըմ չափու լուսոյ փառաց, և ըմ տնօրինելոյ կամացն նմա, ոչ ասացուք ստորև։ Յաւել յաղագս երրորդ մասին. զի եթէ երանեալք ոչ տեսանէին զարարածս, բայց եթէ ըմ գերազանցական գոլ զոր ունին յինծ, յատկապէս ոչ տեսանէին զնոսա, զի այն գերազանցական գոլ ոչ այլ ինչ է, բայց եթէ նոյն ինքն ինծ. Անբիծ է տեսանել զբաղում վկայութիւնս ի սըբոյն Յովհ. առ Աւգիոսի աստ. պ. թ։

Յուց. երկրորդ մասն։ Ոչ ասեմ զոր ճանաչեն երանեալք ի բանն կերպապէս, միանգամայն ի սկզբանէ ճանաչեն, և ոչ յաջորդութիբ. զի զի է ի միասն հայեցուք, և ի միասն տեսակաւ, որպէս ասացուք ի ստորև։ Իսկ արդ՝ ինչ ինչ երանեալք միանդամայն ի սկզբանէ ոչ ծանեան, այլ յաջորդութիբ. որպէս Դանիէլ. ժ. հրեշտակն պարսից և հրեշտակն հրէից անգիտացայն զաղատութեի հրէից, յայնսակս հակառակէին ոչ հակառակութիբ կամաց՝ ասէ սբն Յովհաննես, այլ իրաց։ Ըստ այսմ օրինակի ոչդք յերանելեաց գիտէ այժմ զոր դատաստանին, զոր յապայն գիտասցէ, ոչ ասացաք։ Այնպէս հրեշտակք ոչ գիտացին ի սկզբանէ զպարագայս ինչ էր. առ ծ. պ. չարչարանացն քրի զոր յապայն ծանեան։ Ըստ։

Ասելի է երկրորդ. Երանեալք տեսանեն զարարածս ի բանն, ոչ իբրև ի միջնորդ, որով, կամ ի տեսակ, որ զնոսա անմիջապէս յանդիման առնէ, այլ իբրև ի միջնորդ յորում՝ նախ ծանուցեալ, կամ իբրև յարարչական և ի գաղափարական պատճառ, այնպէս՝ զի ոճ ընդ բանիբ պատճառի ծանուցեալ՝ ինչ միջնորդ վերածիբ ի ծանօթութիւն ստեղծուածոց, ըմ այնմ օրինակի, որով այժմ զգործն ի ձեռն պատճա-

ոին ճանաչելմէ. բայց այսու զանազանութիւն, զի ծանօթութիւն պատճառին և գործոյն է յերկինս միով հայեցուիք կամ ներգործութիւն, զի կատարելութիւն լուսոյ փառաց, և միութիւն տեսակին:

Յուց. Միանգամայն երկաբանչիւր մասն ըստ այնմ օրինակի ճանաչին առեղծուածք յեղութեանն այ, որով օրինակաւ երևեցուցանին ի նմա. իսկ արդ էութիւն այ որ ընդ զտեղի տեսակի նկատմամբ մտաց երանելեաց, ոչ երևեցուցանէ անմիջապէս զարարածս, այլ զինքն, և յինքեան զարարածս իբրև յարարչական և ի գաղափարական, կամ յօրինակական պատճառի. Ասպա: Յուց. փոքր. Նախ եթէ էութիւն այ երևեցուցանէր ընդ հաւասարութեան և միօրինակ սկզբնաբար զինքն և զարարածս, ոչ լինէր յաւէտ այծ ի գոն իմանալի քան թէ արարած, որ է անտեղի: Երկրորդ՝ երևեցուցումն անմիջական միոյ իրիք այլով, լինի կամ բանիւ նմանութիւն, և կամ նոյնութիւն. իսկ արդ՝ էութիւն այ է անսահմանաբար աննման ստեղծուածոց. և չէ նոյնացեալ ընդ նոսա, այլ գերազանցաբար փակէ զնոսա իբրև պատճառ: Ասպա:

Մատթ. ե. ծը. պ. ը. բաղ. Յուց. երկրորդ. Ո՛անաչութեն երանելեաց որպէս արդ ասէաք՝ է գաղափարեալ ի ճանաչմանէն որով այծ ճանաչէ զինքն. Իսկ արդ՝ այծ ճանաչելով զինքն, ճանաչէ յինքեան զստեղծուածս ոչ իբրև ի տեսակի որ զնոսա անընդմիջապէս երևեցուցանէ, այլ իբրև ի պատճառի, որ զնոսա զօրութիւն գերազանցապէս պարունակէ. ոյզ ի ստորև ճոխագոյնս ասասցուք: Ասպա:

Աիաբանի ընդ մեզ և Օգոստ, գիրք, ժա, ի վերայ քղք. գլ. է. յասել իւրում. Ո՛ոնաչո՞ս ապրածոց, որպէս բանիս կարգ է ասել, է փնեղջ չինչեան չոն յոգեյոյ չինասպասելենեն այ ճանաչէ, ընդև յոգոնեսպէ՝ որով գոգեցեալ:

Ասի-

Ասեցես նախ. Արդեօք երանելոյք տեսանէին զստեղծուածս ինչ Ի բանն, զամենեսին տեսանէին. Ասէ հետև. Է ստուգ. ապա: Յուց. հետև. Ամենք պատճառ երևելոց յաւէտ միոյն քան միւսոյն, զի ամենեքեան միօրինակ պարունակին յԵուԹէն այլ իբր Ի պատճառի, ապա:

Պիտեմ ուր. զհետև. ընդ նմին և զցուց: Ես նշանակեմ զպատճառն՝ յոյր սակս ստեղծուածք ինչ տեսանին Ի բանն և ոչ այլք, և ոչ ամքն: Առաջինն է Ի կողմանէ կարողութեանն, այ, լուսոյ փառաց, որ գոլով սահմանաւոր՝ ոչ տայ զօրութիւն տեսանելոյ զամ, այլ զբաղումն կամ զսակաւս, ըստ որում է յաւէտ կամ նուազ սաստկացեալ: Ասէ միւսն է Ի կողմանէ առարկային, այն է ԵուԹէնն այլ ըստ որում է տեսակ իմանալի, որ ԹԷպէտ է երևեցուցիչ ամենեցուն, այլ ներգործուԹ ոչ երևեցուցանէ, բայց միայն այնչափ՝ որչափ միտք ունիցի զօրութեան ճանաչելոյ ըստ չափոյ լուսոյ փառաց: Ասէ պատճառ յաւէտ զայս քան զայն երևեցուցանելոյ՝ են հաճոյք կամացն այլ: Արանց էութեանն այլ ոչ է հարկաւ երևեցուցիչ ստեղծուածոց յինքեան իրրև յարարչական և Ի գազափարական պատճառի, այլ ազատօրէն, և ըստ իւրոց կամաց երևեցուցանէ զոր կամի, և որոց կամի: Արդեն վասն որպէս ազատօրէն և ըստ հաճոյից իւրոց վարի իւրով ամենակարող զօրութեանն Ի ստեղծանել յաւէտ զայս քան զայն, նոյնպէս ազատօրէն և ըստ հաճոյս իւր վարի էութեան իւրով իրր իմանալի տեսակաւ առ Ի երևեցուցանել յաւէտ զայս ինչ քան զայն, կամ սոցա յաւէտ քան նոցա, այլ այնպէս զի մի գերազանցեսցեն քան զզօրութիւն լուսոյ փառաց: Ես իրաւամբք համարձակեցաք ասել Ի վեր անդր ԹԷ իւրաքանչիւրումն երևեցուցանէ զոր մասնաւորապէս և մանաւանդ պատշաճին նմա:

Ընթերս երկրորդ. Նուիթին այ է ամենևին բացարձակ, և անկախ յարարածոց, և ոչ առ ինն բնրի միւսի. ապա ոչ կարէ լինել միջնորդ յորում ծանուցեալ՝ արարածք ծանիցին:

Պատասխանեմ զան. զառաջ. Նուիթին այ է բացարձակ յարարածոց, և սակայն պարունակէ զնոսա դերազանցապէս իբրև պատճառ՝ ընդ. և ոչ պարունակէ զնոսա դերազանցապէս՝ ուր. ընդ նոքին և զհետև: Օի առ՝ի լինել իմիք պատճառ ճանաչելոյ իրիք՝ ոչ է հարկ ունել դ յատկապէս առեալ առնչութի առ նա. քանզի մի առնչականն ոչ է պատճառ ճանաչման առնչակցին, զի են համանգամայն բնութիք և ճանաչմամբ, այլ շատ է միտն փակել զմիսն, և այնպէս լինել՝ի նոսա կապակցութի արտադրողի և արտադրելոյ:

Ընդես. իսկ արդ՝ էութին այ ոչ պարունակէ զիմ որ լինիչ յարարածս. ապա: Յուց. առումն, ոչ պարունակէ զայն որով արարածք ճանաչանին յայ. ապա:

Պնեմ ուր. զառումն, և զյուց. զան. զառաջ. Նուիթին այ ոչ պարունակէ կերպապէս զայն, որով արարածք ճանաչանին յայ՝ ընդ. ոչ պարունակէ դերազանցապէս, զարձեալ ճանաչանիմ. ոչ պարունակէ ըստ բացաստականին՝ ընդ. ըստ դրականին՝ ուրա. քանզի ամ դրականք որք՝ի մէջ բերեն զայն՝ որով արարածք ճանաչանին յայ, են՝ի նմա զօրութի և դերազանցապէս: Նչ առ կանխաւ պաշարելոյ զտիպումն, առ՝ի ճանաչիլ արարածոց յած ըստ կերպական գոլոյ իւրեանց՝ չէ հարկ պարունակիլ նոցա կերպապէս յած. զի ճանաչումն ոչ կայանայ յեղանակի գոլոյն, զոր ունին յած. այլ ձգի յայն՝ զոր յինքեանս ունին, կամ կարեն ունիլ: Յաղագս որոյ թէպէտ՝ի կողմանէ միջնորդին ճանաչին յայլում, այլ՝ի կողմա-

մանէ առաքեալին Ճանաչին որպէս են յիւրեանս. ոչ ը երկար ասացուք ստորե'ի վը դիտուն այ:

Ասիցես երրորդ. Աչրանալք ոչ տեսանեն 'ի բանն զաղատ վճիռս այ. ապա և ոչ գտեղծուածս, որոց ոճ չէ պատճառ, բայց եմէ միջնորդութիւ ազատ վճռոց իւրոց: Յուց. առաջարկութիս. Նախ՝ զի ազատ ներգործութիք անձնիշխան կամաց մերոց ոչ Ճանաչին ը զինչէն Ճանաչմամբ, մանաւանդ թէ և ոչ հասու Ճանաչմամբ կամաց մերոց: Այդ հրեշտակք՝ որք հասանեն այնմ, ոչ Ճանաչէն զնորհուրդս մեր. ըմբ. ա. Կորն. ը. Ծ է ա՛ն՚ի տոքչանէ գնոյ (զոգչիր զնոյն և զհրեշտակաց.) ինչ պմտքդոյն, էիէ ոչ հոգի տոքչոյն որ՚ի նմա: Երկրորդ՝ զի ազատ վճիռք այ ոչ ունին զհարկաւոր կապակցութի ը էուն այ, զի մարթի էր նոցա ոչ լինել: Ընդ յորժամ ստորոգեսն ոչ ունի զհարկաւոր կապակցութի ը ենթակային, ստորոգեսն չկարէ Ճանաչել՚ի Ճանաչմանէ ենթակային. ապա:

Պատասխանեմք. Ազատ վճիռքն այ ը պակասելի եղելմանն յարարածս, զորմէ է խնդիրս՝ ը այնմ օրինակի Ճանաչին յերանելեացդ՚ի բանն, զոր օրինակ Ճանաչին ինքեանք ստեղծուածք որք են եղեալք նոցա, այ է զօրութիք լուսոյ փառաց, և նովին երանական տեսութիք՝ ոչ բացարձակապէ և հարկիւ, այլ ենթադրելով զօրէնս և զկամս այ իբրև պայման, որով կամի յայտ առնել զայնս երանելեացդ, որպէս ասացաք՚ի լուծման առաջին առարկութե. և այս յայտարարութի է յայտնութի ինչ, ոչ արտաքոյ բանին արարեալ, այլ՚ի նոյն իսկ՚ի բանն: Որպէս հրեշտակն (այս անուն.) նովին Ճանաչմամբ որով Ճանաչէ զգոյացութիւն (այն անուն) հրեշտակի, Ճանաչէ և զաղատ իմացմունս նորա, այնու, որով հրեշտակն (այն անուն) կարգէ, և կամի յայտնի լինել

Վատրճ. Ճէ. պ. է. բղ.

(այս անուամբ) հրեշտակի, և նովին բանիւ բառնայ զբարոյական պաղտնութիւնն, զոր ունի խորհուրդն նկրքին, վն լինելոյն ազատ: Այս ոչ վն այնորիկ ճանաչին յերանելեաց՝ի բանն՝ ազատ վճիռքն ոյ, զի ունին զհարկաւոր կապակցութիւնն ը էութեն ոյ, այլ զի են յաձ, և՝ի կամաց նոր յայտնեալ որոց ունին զգօրութի բաւական տեսանելոյ զայն զօրութիր լուսոյ փառաց, և այսպէս յայտ է պատասխանին առ ստիսմունան: Այս խնդիր բազում և այլ առարկութիրք զգուշապէս ճառեցաւք՝ի լս. ժդ՝ի վն գիտութեն ոյ, և՝ի ճառս մարդեղութե, ար՝ի վն երանելի գիտութեն քնի:

ՅՕԳՈՒՈՒԱԾ. Դ:

Էպիս. Եկե՞ն ինչ հակասական ճանաչել երանելեաց, զի՞մ զոր առնէ ած, և զոր կարէ առնել՝ ճանաչել կերպապէս՝ի բանն իբր՝ի պատճառի, ըստ ոմ կարելի բազազանութե, եղանակաց, և բանից նց:

Ատ. պ. Ե. բու:

Յուց. Ճանաչելն՝ի պատճառի զի՞մ կարելի գործս ը ոմ եղանակաց նց և բանից զօրութիր ճանաչման պատճառին՝ է հասու լինել պատճառին. իսկ արդ՝ հակասական է երանելեաց հասու լինել ոյ, ոպ ցուցաք, ապա: Յուց. մեծ. Ճանաչելն զի՞մ կարելի գործս զօրութիր ճանաչման և թափանցութե պատճառին՝ է ճանաչել ցոր վայր կարէ պատճառն՝ և ոչ անդր. ապա է հասարարութիր ճանաչել, որչափ է ճանաչելի, և վն այսորիկ է հասանել:

Ասիցես նախ. Այսմանէ հետևի միայն տրածական հասողութի ոյ, և ոչ սաստկականն, որ չէ ինչ ընդդեմ.

Պա-

Պատասխանեմ ուր. զառումն. զի հակառակն է ամ կարելեաց ըստ ամ եղանակաց և բանից նոցա (զի և այր են կարելի) ճանաչել յԵուն ոյ, այնպ զի նա իցէ պատճառ ճանաչելոյ զայնս, որ ուշ գլխովին թափանցիցի և ծանիցի, ըստ որում է թափանցելի և ճանաչելի սատկութիւն, մինչև և ուշ յոյն սատակագոյնս, և լաւագոյնս լինի թափանցեալ, և ծանուցեալ. ապա թէ ուշ՝ սուտ լինէր նորա ճանաչումն. զի անդր քան զամ կարելս ուշ ինայր բայց նմին անկարելին, որպէս և հակառակն է՝ի սկիզբն լինէ ճանաչել ամենեքին զամ եղբակացութիւնս զօրութիւն պարունակեալս, և զնա ուշ ճանաչել ըստ որում է սատակութիւն ճանաչելի:

Ստիպիցես. Երանեալք ճանաչեն զորդի և զՀոգին սբ, որք են հաւասարեալ եղը ծնողական կարողութեանն հօր. և սակայն այնմ ուշ լինին հասու: Դարձեալ՝ Հոգին քոյ տեսանէ՝ի բանն զամ զոր ճանաչէ ած գիտութիւն տեսութեան, և սակայն ուշ հասանէ այնմ: Ասպա նոյնպէս:

Պատասխանեմ. ուր. զհետև: Առաջնոյն պատասխանեմ, թէ անհանգիտուի է. զի երանեալք ուշ ճանաչեն զամ եղանակս և զգերազանցութիւնս որդւոյ և Հոգւոյն սրբ, որպէս ճանաչէր երանելին զամ եղանակս և զկատարելութիւնս ամ կարելեաց: Այլ երանեալք տեսանելով զորդի և զՀոգին սբ, ուշ տեսանեն զՀաւասարեալ եղը ծնողական կարողութեանն. իսկ ճանաչելով զամ կարելիան, ճանաչէին զհաւասարեալ եղն ամենակարողութեանն: Իսկ երկրորդին անհանգիտութեին է, զի ամ գոյօղք և ապագոյք չեն հաւասարեալ եղը գիտութեանն տեսութեանն. զի կարէր արդեօք ած բազում լինչ ստեղծանել և տեսանել. արդ՝ ամ կարելիք են հաւասարեալ եղը ամենակարողութեան:

Ասեցես երկրորդ. Այն Վրիգոր գիրք. ի. տրամախ. գլ. լէ. ասէ: Օ՞չինչ է զոր ուշ փեսանեն, զոր զփեսոցն ամենեցուն փեսանեն: Ասպա. Պա-

պատասխանեմ սէն Կրիզոր Լոսի ը բաւա-
կանութիւն առարկային, այս է այ. որ ը որում է
լինքնան, բաւականութիւն փակէ զամ. բայց ոչ
հետև, թէ որ տեսանէ զածծ, ճանաչէ զամ. զի
զնա ոչ բովանդակէ կատարեալապէս:

Ասիցես երրորդ. որ խմանայ զառաւելն, կա-
րէ խմանալ և զնոճազն. այլ զամ զոր առնէ ածծ,
և զոր կարէ առնել՝ են նոճազ քան զէութիւն
նորա. ապա.

Պնեմ. թէպէտ առաւել է տեսանելն զածծ,
քան զայլս ամենսին. բայց առաւել է տե-
սանելն զածծ այնպէս, զի ամ ինչ՝ի նմա ծանիցին
քան այնպէս տեսանել զնա, զի ոչ ամ՝ այլ սա-
կաւք կամ բազումք ծանիցին՝ի նմա: Օ՞ի ցու-
ցաւ, թէ բազմութիւն ծանուցելոցն չածծ զհետ
երթայ եղանակի տեսանելոյ զնա յաւէտ կամ
նոճազ կատարեալ:

Ասելի է երկրորդ. Հաւանական է թէ չէ
ինչ հակառական ճանաչել երանելեացդ զամ կա-
րելիս արտաքոյ քանին:

Յուց. Եթէ էր ինչ հակառական, այն լինէր՝
կամ զի բովանդակեալ լինէր էութին այ, կամ
զի ճանաչումն լինէր անսահման. այլ յոչինչ
գլխոյ է հակառական. ապա: Յուց. փոքր. ը ա-
ռաջին մասին. Յայնմանէ զի ամ կարելիք լինէին
ծանուցեալ արտաքոյ էութին այ՝ ոչ զհետ գոյր
բովանդակութի՝ նորա, զի էութին այ է ճանաչե-
լի ըստ որում պատճառ ամենեցուն. արդ ոչ
այսպէս լինէր ծանուցեալ: Ապա ոչ լինէր ծա-
նուցեալ որչափ է ճանաչելի. սակս որոյ ոչ լինէր
բովանդակեալ, այլ յայնժամ լինէր ծանուցեալ
միայն իրրև պատճառ ամի՝ի յետնագունէ՝ի ձեռն
գործոցն, և ոչ յինքնան: Յուց. փոքր. ըստ
երկրորդ մասին: Ճանաչումն ասի անսահման յան-
սահմանութենէ իւրոյ գլխաւոր առարկային. իսկ

գլխա-

գլխաւոր առարկայ ճանաչման է էութիւն, կամ գինչութիւն. ապա եթէ առարկայն չէցէ անսահման յէութենէ, այլ յայլ սեռի, զորօրինակ ի քանակութենէն, ոչ լինէր յայն սակս ճանաչումն անսահման. իսկ ամ կարելիք թէպէտ և էին անսահման բազմութիք, սակայն լինէին սահմանաւոր էութիք, կամ գինչութիք. զի փակէին ընդ որոշ իւիք սեռիւ և տարբերութիք: Այս հղեալ թէ էր ինչ անսահման էութիք, լինէր ծանուցեալ սահմանաւոր եղանակաւ. որպէս ասէ, որ ոչ ցուցանէ զանսահման ճանաչումն:

Խնդրեցես. Ընդեօք իցէ բացարձակապէս անկարելի տեսանել զնա որպէս է յինքեան, զոչ ինչ այլոյ տեսանելով ի նմա:

Պատասխանեմ. բացարձակապէս անկարելի է տեսանել զնա որպէս է յինքեան՝ ոչ տեսանելով ի նմա զայլոյ ածս ընդ հասարակ բանի ստեղծական էակի: Զի այլ չէ հնար տեսանիլ ընդ որում է յինքեան, միոչինչ ոչ տեսանիցի ամենակարողութիւն նորա, և գերազանցական պարունակութիւն արարածոց, որում հակասական է ճանաչիլ առանց տեսանելոյ զնան ստեղծական էակի:

Այլ ոչ թոռի անկարելի բացարձակապէս ճանաչիլ այլ ընդ որում է յինքեան՝ առանց ոչինչ ստեղծուածք տեսեալ լինելոյ ի նմա ի մասնաւորի: Զի էութիւն այլ է ամենևին բացարձակ, և անկախ յինչ և իցէ ստեղծուածոյ ի մասնաւորի, զի կարէ և ոչ զոք ստեղծանել: Ապա չէ ինչ հակասական տեսանիլ նմա առանց տեսանելոյ զստեղծուածս ի մասնաւորի, միայն թէ տեսանիցի ի հասարակի բան ստեղծական էակի. որպէս չէ հակասական ըստ զինչէի ճանաչել զստեղծեալ կարողութիւն, զոր իմն զտեսողական կարողութիւն առանց ճանաչելոյ զգունաւոր ինչ ի մասնաւորի. միայն թէ ծանիցի ի հասարակի բանն գունաւորի.

Ցա-

Ցաւել և զայն. զի արարածք են միայն երկրորդական առարկայ երանական տեսութեանն: Եւ չէ ինչ հակասական տեսանիլ զԱստուած առանց երկրորդականին: Եւ վասն այսր ասէ սբն Յովհան. զի եթէ միայն ոմն լինէր տեսեալ՝ որ է աղբիւր և սկիզբն ամ գոլոյ և ճշմարտուն, այնպէս լսուցանէր զբնական բաղձանս գիտելոյ՝ մինչև ոչ ինդրել զայլ, և տեսանօղն զոմն լինէր երանելի: Այլ որովհետև՝ ի Ս. Ը. ի վն ճշմ. պ. Ջ. առ ԺՋ. երևի թէ ենթադրէ այսմ լինել անկարելի, իմաստասէրն Սիլվեստ համարի իմանալ զայն բան սրբ վարդապետին՝ ի վն անկարելւոյ ըստ Հաստատական օրինաց, և ըստ աստեացս վիճակի, և ոչ զանկարելւոյ ըստ բացարձակ կարողութենն. քանզի աստէն զնոյն կրկնէ բացարձակապէս առանց այնր ամիոփման բանի:

Եթէ ասիցես: Երանեալն գեթ զինքն ունէր տեսանել յԱծ, յորժամ տեսանէր զնա, և ժառանգէր իբրև զիւր վերջին վախճան:

Պէտք վերոյ յիշատակեալն Սիլվեստ, թէ զլուծումն պարտ է իմանալ բացառութիւն տեսանողին և տեսութեն նր. այսինքն, չյայտնի թէ չիցէ անկարելի տեսանիլ այ առանց տեսեալ լինելոյ և ոչ մի արարածոյ, որ չիցէ նոյն իսկ տեսօղն, կամ տեսութիւնն նորա: Իսկ Աերբայն հաւանի այսմ բացառութեն չլինել հարկաւոր, և թէ կարէ երանեալն տեսանել զԱծ առանց տեսանելոյ այնմ իկ տեսութիւն՝ ի մանաւորի Ած լինել իւր վերջին վախճան. այլ բաւական է՝ ի հանգուցանել զնա, զի այնմ իկ տեսութիւն տեսանիցէ Ած լինել վախճան ամ արարածոց, և այլով տեսութիւն արարածոյ բանին, ծանիցէ Ած լինել իւր վերջին վախճան՝ ի մանաւորի:

ՊՐԱԿ. ԺԱ.

Լուծանելն զոհապղ ինչ խրթնաբանից՝ ի լուծ խնդրոյ աբեյն Մովսէսի։

Խնդրի նախ. Ընդէ՞ր զորս տեսանելն երանելալք տեսանիցե՞ն նմանութիքն ինչ։

Պատասխանեմ՝ ըստ զանազանութեան. Որք եւ Աստ. պ. ի. էրկ.
զրևին կերպապէս՝ ի բանն՝ ոչ տեսանին նմանութիքն կամ տեսակիք իւրեանց, այլ նոյն իսկ էութիւն այդ, որով տեսանի ած, զի ոչ տեսանին՝ ի բնութենէ իւրեանց՝ այլ յած, յորում է յառաջագոյն օրինակական կամ գաղափարական, և արարչական նմանութեանն նոցա։ Իսկ որք պատճառաբար տեսանին՝ ի բանն, կամ մանաւանդ արտաքոյ բանին, տեսանին իւրեանց տեսակիք կամ նմանութիքն, զի հակադրեալ պատճառին։

Խնդրի երկրորդ. Ընդէ՞ր զորս տեսանելն երանելալք յած, միանգամայն՝ ի սկզբանէ տեսանիցեն։

Պէտ ընդ նովին զանազանութեամբ։ Որք Աստ. պ. ժ. բոլ. տեսանին կերպապէս՝ ի բանն, տեսանին միանգամայն. զի ամենեքեան տեսանին միով ներգործութիւն՝ ի ձեռն միոյ տեսակի, որ ամենեցին անփոփոխ եթէ՝ ի վերջ. յերևեցուցանելն, և եթէ՝ ի գոլն, այ, էութեան։ Այլ Օգոստ. ՝ի վերջինն՝ ի վերայ Երրորդութեանն գլ. ժդ. յաւարտն, ասէ. Ոչ ընդունելով խորհուրդս հեր փոփոխականս՝ ի հոգ՝ ի հիմն փոխանցելոյ և փոխարկելոյ, այլ զամ գիտութիւն հեր հոգւով հիանձամոյն հայեցեալ պերացոյս։ Իսկ որք տեսանին՝ ի բանն պատճառաբար՝ սեփական և պէտպէս տեսակիք, ոչ տեսանին միանգամայն՝ ի սկզբանէ, այլ յաջորդութիւ, վասն հակադրեալ պատճառին։ Եւ այսու յետին եղանակաւ հաւանական

է թէ երանելքն ճանաչեն զՀայցուհածս առաքեալս առ նոսա. զի եթէ միանգամայն՝ի սկզբանէ տեսանէին՝ի բանն կերպապէս զամենեցուն զայմ Հայցուհածս առաքելիս առ նոսա, ապաքէն դիտէին և զօրն դատաստանի, զի ծանուցեալ էին թէ ոչք իցեն ապագայ վերջինք՝ի մարդկանէ, որք զնոսա բարեխօս կալցին, և որ նոցա յետին պաղատանք, և զհատրդ չերմեռանդն՝ի ժամանակի հրակիզման աշխարհի:

Խնդրի երրորդ. Որ իցէ չափ երանական տեսութեան:

Պատասխանեմ: Տեսութիւն երանական չափի Հաղորդեալ յաւիտենականութիւն:

Ել. ա. ժ. պ. է տռ. ա. պ.գ.առ. ա. և գ. ընդդ. հնթ.գլ. կծ.

Յուց. տեսութիւն երանական ոչ չափի, ոչ ժամանակաւ, ոչ մշտնջենաւորութիւն, և ոչ էականն յաւիտենականութիւն. ապա Հաղորդեալ յաւիտենականութիւն: Յայտ է Հետեւութիւնս, զի բաց՝ի սոցանէ չիք այլ չափ տեւողութեանց իրաց: Յուց. առաջ. ժամանակն է չափ տեւողութեան յաղորդականաց և փոփոխական իրի ըստ գոլոյ և ըստ գործելոյ, մշտնջենաւորութիւնն է չափ տեւողութեան անփոփոխ իրի ըստ գոլոյ, և փոփոխելի ըստ գործելոյ. յաւիտենականութիւնն էական է չափ անփոփոխ իրի ըստ գոլոյ և ըստ գործելոյ, եթէ՝ի ներքուստ և եթէ արտաքուստ: Իսկ տեսութիւն երանական, ոչինչ օրինակաւ է յաղորդական և փոփոխական՝ի ներքուստ, թէ վճռի է բոլորն միանգամայն, և թէ վճռ զի սկզբունք նորա, ըստ լոյսն փառաց, և էութիւնն այլ, որ ընդ զտեղի տեսակի, ոչ անկանին ըստ յաղորդութիւն կամ փոփոխութիւն. բայց է փոփոխական արտաքուստ, զի ոմն սկիզբն էառ գոլոյ, նոյնպէս կարէ առնուլ զվախճան, ի կարճել այդ զգուգընթացութի իւր. նա՝ ոմն է զանազան՝ի զանազանս, նոյնպէս ոչինչ ընդդէմ է՝ի բացարձակ կարողութենն այդ՝ի նմին ննթակայի նոճազիլ կամ առաւելուլ. ապա:

Խնդրի

Խնդրի չորրորդ. Երգեցօք արարածք տեսա-
նիցին չյած իբր ի հայելի։

Պնեմ։ Օգայս ուրեք ուրեք հաստատէ սբն Թոմ. այլ իմանալ պարտ է ի վեր այլաբանական և ըստ իմիք հայելւոյ, այ, ըստ որում էուին այ երևեցու-
ցանէ զարարածս զոր առնէ հայելին. բայց ոչ զպար-
զայն և զյատկապէս հայելւոյ։ Օչ յատուկ հայելին ընդունի զտեսակս իրաց, այլ ոչ նոյնպէս և յած։

Խնդրի հինգերորդ. Երգեցօք բնական բանիւ հնար լինել մեզ յաստիս ճանաչել զյած։

Պնեմ։ Ունք ոչ կարեմք բնական բանիւ, որոյ ճանաչումն ծագի ի զգալեաց՝ ճանաչել զայդ էուին, կամ ճանաչել ըստ վինչէի, սակայն կարեմք ճանա-
չել ըստ էի, և ըստ դոլոյ առաջին պատճառ ամի։ Հայտ է յասացեալոցս ասաէն և այլուր ի վեր գոյուէն այ։

Խնդրի վեցերորդ. Երգեցօք ճանաչումն այ որ շնորհօք էնի ատացեալ, իցէ կատարեալագոյն և բարձրագոյն քան զայն, որ ստացեալ լինի բա-
նիւ բնականաւ։

Պնեմ այո. Օի բնական լոյսն մտաց զօրա-
նայ հեղմամբ ձրի լուսոյ, և երբեմն պատկերք կերպանան յաստուածօսա յերևակայութեն մարդոյ, ոլք յաւէտ յանդիման առնեն զյածային իրս։

Ի վեր ժամանակին, յորում սբք ընդունին զերանական տեսութեն զպարգևան՝ ասացուք ի՝ ա. ք. ի ճառն վերջին վախճանի։

ՊՐԱԿ. ԺՀ.

Ի վերոյ անուանեալ այ.

Սբն Թոմ. կ. ԺՀ։

Պանդէ զորս ուսուցանէ սբն Թոմ. յերկո-
տասան պրակն ի ԺԲ. կ. սակաւուք ճա-
ռին ի դպրոցս, յայնսակս զղկսաւորան խնդրակք
ինչ կարճ ի կարճոյ լուծցուք։

Խնդրի

Ինդրի նախ. Ընդհօք հնար է գնել զանուն ինչ այլ, որ զնա նշանակեսցէ ըստ որում է:

Պինեմ, Յոչ ումեք կարելի արարածոց կարէ գնիլ անուն այլ, որ զնա հաւասարապէս, և հասո-զապէս նշանակեսցէ. սակայն մարթ է՛ի հրեշտա-կաց և յերանելեացդնիլ անուն որ ըստ զինչէին նշա-նակեսցէ զնա, բայց՛ի ճանապարհորդաց չէ մարթ: Ա-յլ ճանապարհորդաց հնար է բազում անուանս գնել նմա, որք զպէսպէս կատարելութիւնս նորա անկատարապէս նշանակիցեն:

խ. ԺԳ. պ. ա. բաղ.

Առ վանդակ այս պատասխանի ցուց. բա-նիւս՝ որ հիմնեալ՛ի փիլիսոփայութեն. ա. պա-րիւերս. գլ. ա. թէ անուանք նշանակեն միայն միմնորդութիւն խմացման գնողին կամ խօսողին: քանզի խմացմանց նորա են նշանակք և բացատ-րութիւնք. և նորին աղագաւ՝ ստէ, զի հակառակ մտացն խօսի: Ապա անուանք ասացեալք կամ եղեալք յումեքէ նշանակեն զզինչէն իրին այն-չափ միայն որչափ ըմբռնէ զնա, և ոչ առաւել: Ա-նուամ. Իսկ արդ՝ ոչինչ կարելի արարած կարէ հաւասարապէս և հասուցանել ճանաչել զնա: Ըրեշ-տակք և երանեալք ճանաչեն ըստ զինչէին, բայց ոչ ճանապարհորդք: Իսկ ճանապարհորդք զնա և զնո պէսպէս կատարելութիւնն՛ի ստեղծուածոց անկա-տարապէս ճանաչեն: Ապա:

Ըստ մակաբերիցես նախ. Ո՛չ ոք ասի անե-ծառելի, ոչ զի զնմանէ և ոչ զմի խօսք հնար է առնիլ, կամ ոչինչ անուն դնիլ նմա մարթ իցէ յարարածոց, այլ թէ յոչ ումեքէ յարարածոց կարէ դնիլ անուն բուանդակիչ բնութեն նորա, և ոչ ևս՛ի ճանապարհորդաց, որ կատարելապէս նշանակիցէ զզինչէն նորա ըստ մտաց առաջին և երկրորդ մասին պատասխանւոյն:

Անակաբերիցես երկրորդ, թէ երբեակ ճա-նապարհաւ կարէ ճանաչիլ ոք՛ի մէնջ: Ասէ՝ ճա-

Ճանապարհաւ հրաժարեցուցման յորժամ հրաժարեցուցանիմք ի նմանէ զանկատարութիւն արարածոց : Երկրորդ՝ ճանապարհաւ հաւաքման, յորժամ զնա կատարելութիւս բաժանեալ ի գործս՝ հաւաքեմք ի նմա իբր յամենեցուն պատճառի : Երրորդ՝ ճանապարհաւ առաւելութեան, յորժամ զնա կատարելութիւն արարածոց վերամբարձ իմն եղանակաւ վերընծայեմք նմա : Ըստ այսմ երրեակ եղանակի ճանաչելոյ զնա, երիք աղգք անուանց ընծային նմա : Ըստ առաջնոյն՝ անուանեմք զնա անսահման, անմարմին, աննիւթ, անփոփոխ. անմեղանչական, անբռնադատելի, ևն : Ըստ երկրորդին՝ անուանեմք զնա ամենակալ, առաջին պատճառ, նախախնամող, կառավար ամի, ևն : Ըստ երրորդին՝ անուանեմք զնա ծայրագոյն գոյացական, ամենաբարձր, ամենագեղ. ամենևին քաղի : ևն :

Կնդրի երիդ. Որք են դլխաւոր անուանքն այ : Պատասխանեմ, երիք են, այս է՝ ած, որ էն, եհովահ, կամ եհէվահ : Օի այս երիք անուանք յաւէտ յատկապէս քան զայլս զբնութին այ նշանակեն, այլ ոչ միօրինակ. Ած, նշանակէ զբնութին այ պարզապէս, կամ իբր իմացական. Ադ էն, իբր գոյաւոր. Եհովահ, իբրև անհատացեալ և եզական, որպէս թէ այս ած :

Ընդ՝ այս անուն, Եհովահ ասի քառագիր. այ, բաղադրեալ ի չորից գրոց Եօփ. հէ. վաւ. հէ. Եւ այս այնչափ սուրբ և պատուական էր առ երբայեցիսն վ համարելոյն առ նոսա սեպհական և էական, մինչև ոչ երբէք, կամ սակաւ ուրեք անուանել նոցա զայն. այլ յորժամ գէպ լինէր յընթերցուն, փոխանակ այնմ՝ ըստ սովորութեն աւանդելոյ յաւագայ՝ հասարակօրէն ի գործ ածէին Ադօնայ, որ նշանակէ տէր : Նաց յերից անուանցս նշանակելոց, են և այլ բազում հասարակ անուանք

Ադ. պ. ը. ա. ժ.

ուանք այ եդեալք ի հրէից, զոր յիշատակեն, Պռոնէսիոս, Ներոնիմոս. և այլք:

Օգտ. Օգտ է արժան ի գիտել նշանակէ Կոնէթ, իբր զի գրեթէ յամ ազգս անուն այ է քառագրեան, կամ ի չորից գրոց բաղադրեալ: Այնպէս է առ հրէայս Ահովէ. առ յոյնս Թէօս. առ լատինս, Տէուս. առ գաղղիացիս, Տիէս. առ իտալիացիս Տիօ. առ սպանիացիս Տիօս, առ գերմանացիս, Ընգղիացիս և Ֆլանդրիացիս՝ Կօտ. կամ Կոտ. առ Եգիպտացիս՝ Թէու. առ Պարսիկս, Ուռ, առ Անգլացիս, Օուտ. առ Հայս, Ըրէն, առ Բրաբացիս և առ Հադարացիս, Ելոհ:

Անդր. պ. Ե. բաղ. անդ.

Անդրի երրորդ. Երդեօք ամ անուանք առացեալք զայ իցե՞ն նոյնանշանք:

Պէտ է. Յուց. Նախ. Անուանք նոյնանշանք են, որք զնոյն իր՝ և ըստ նովին բանիւ կի՝ նովին ըմբռնմամբ նշանակեն, իբր. սուր. Թուր. Հանդերձ. պատմուճան: Այլք որովհետև անուանք զիրն նշանակեն միջնորդութ ըմբռնման, առաջինն նշանակեալն է ըմբռնումն, իսկ յետինն իրն. և սորին վ՞ յորժամ բազում անուանք նշանակեն զնոյն իր պատ՞ ըմբռնմամբ կամ բանիւ՝ չունին զնոյն նշանակեալ, գէթ զառաջինն և զանմիջականն. իսկ արդ՝ թէպետ բազում անուանք այ զնոյն իր նշանակեն, սակայն ըստ զանազան բանիւ և ըմբռնմամբ նշանակեն զայն. քանզի բարութիւն յամ՝ ուչ նշանակէ զմի և զնոյն ըմբռնումն զոր արդարութիւն, թէպետ և յամ բարութիւն և արդարութիւն իցեն նոյն:

Անդ. առաջ. ընդդ.

Ըպատ: Աստատի. Բազում նոյնանշան անուանք յարեալք առ միմեանս շաղփաղփ ինչ գործեն, ոյզ եթէ ասիցես, հանդերձ՝ պատմուճան, սուր՝ թուր: Իսկ արդ՝ չէ արժան ասել եթէ շաղփաղփիցեն ընդ գիրք յասել անդ. Երեմ. Լ. 19: Ընդ խորհրդով, ի զբաւորս գործովք, ահեղակալ հեծանօք ընդ: Այնպէս և այլուր. ապա:

İBB Eyüp Sultan Halk ve Çocuk Kütüphanesi
ERM0836/1
255.07.02.01.06.00/

